HEINRICH

BÖLL

GRUPINIS PORTRETAS SU DAMA

NOBELIO PREMIJOS LAUREATAI

HEINRICH

BÖLL

GRUPINIS PORTRETAS SU DAMA

Romanas

VILNIUS
1995

UDK 830-3
Bi 294

Heinrich Böll GRUPPENBILD MIT DAME
Deutscher Taschenbuch Verlag
München 1974

Iš vokiečių kalbos vertė
DALIA KIŽLIENĖ

HEINRICH
BÖLL

GRUPINIS PORTRETAS SU DAMA

Romanas
Lietuvių kalba
Redaktorė *L. Bareišienė*
Viršelio dailininkas *S. Chlebinskas*
Meninis redaktorius *R. Orantas*
Techninė redaktorė *E. Juzėnienė*
Korektorės *L. Girevičienė* ir *R. Prapiestienė*

SL 257. Tiražas 7000 egz. Užsakymas 1088. UAB „Vaga". Gedimino pr. 50, 2600 Vilnius. Spausdino „Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas. Kaina sutartinė

© 1971 Verlag
Kiepenheuer Witsch, Köln
© Vertimas į lietuvių kalbą,
Dalia Kižlienė, 1995

ISBN 5-415-00381-9

Lenei, Levui ir Borisui

I

Pagrindinė pirmosios dalies veikėja yra keturiasdešimt aštuonerių metų moteris; vokietė; jos ūgis — 171 cm, svoris (su naminiais drabužiais) — 68 kg 800 g, taigi iki idealaus svorio jai trūksta tik 300—400 gramų; akių spalva — tarp tamsiai mėlynos ir juodos, šiek tiek žilstelėję, labai vešlūs šviesūs plaukai visuomet palaidi; jie lygūs ir pūpso ant galvos tarsi šalmas. Moteris vardu Lenė Pfeifer, jos mergautinė pavardė Gruiten; trisdešimt dvejus metus, aišku, su pertrūkiais, ji buvo įtraukta į tą keistą procesą, kuris vadinamas darbu: penkerius metus kaip nekvalifikuota padėjėja savo tėvo kontoroje, dvidešimt septynerius — kaip nekvalifikuota gėlininkė. Kadangi infliacijos sąlygomis ji lengvabūdiškai paleido iš rankų nemažą nekilnojamąjį turtą, naujame rajone stovintį solidų nuomojamąjį namą, už kurį šiandien lengvai būtų galima gauti keturis šimtus tūkstančių markių, tai be priežasties — ne dėl ligos ar amžiaus — metusi darbą, liko beveik be lėšų. Kadangi kartą, 1941 metais, ji tris dienas buvo ištekėjusi už kadrinio Vokietijos vermachto puskarininkio, dabar gauna karo dalyvio našlės pensiją, prie kurios kol kas dar nepridurta socialinė. Turbūt galima sakyti, jog šiuo metu Lenės gyvenimas — ir ne tik finansiniu požiūriu — gan sumautas, ypač nuo tada, kai jos mylimas sūnus pateko į kalėjimą.

Jei Lenė pasikirptų plaukus ir truputį padažytų juos žilai, atrodytų kaip gerai išsilaikiusi keturiasdešimtmetė; o kai ji juos nešioja šitaip, skirtumas tarp jaunatviškos šukuosenos ir jau nebe tokio jaunatviško veido yra per daug ryškus, ir jai duoda beveik penkias dešimtis; tai jos tikrasis amžius; Lenė turėtų suvokti, jog ji atrodo kaip nužydėjusi blondinė, kuri — nors tai anaiptol neatitinka tikrovės — palaidai gyvena ar ieško nuotykių, tačiau vis dėlto ji nieko nedaro, kad to išvengtų. Lenė — viena iš nedaugelio tokio amžiaus moterų, kurios galėtų

sau leisti nešioti mini: jos kojos ir šlaunys nesuglebusios, o venos neišsiplėtusios. Bet Lenė laikosi tokio sijonų ilgio, koks buvo madingas apie 1942 metus, pagrindinė šito priežastis ta, kad ji nešioja savo senus sijonus; Lenė mėgsta švarkus ir palaidinukes, nes dėl krūtinės (ir tą galima pripažinti) su megztuku pati sau atrodytų per daug rėksmingai. Lenės paltai ir batai — tai vis dar labai geri ir labai gerai išlaikyti daiktai, kuriuos ji galėjo įsigyti jaunystėje, tuo momentu, kai jos tėvai buvo pasiturintys. Tankiai išpešiotas tvidas, pilkas su rausvu, žalias su mėlynu, juodai baltas, dangiškas (vienspalvis), o kada, jos nuomone, dera ir galvos apdangalas, ji ryši skarelę; josios batai — tai tie „tvirti" batai, kokius galėjai nusipirkti — jei, žinoma, buvai prie pinigo — 1935—1939 metais.

Kadangi šiuo metu Lenė stokoja nuolatinės vyriškos globos bei rūpesčio, jau senokai apsirinka vertindama savo šukuoseną; dėl to kaltas josios veidrodis, senas veidrodis, pagamintas 1894 metais ir, Lenės nelaimei, pergyvenęs du pasaulinius karus. Lenė niekada nekelia kojos į jokią kirpyklą, į jokį veidrodžiais nukabinėtą supermarketą, ji perka mažmeninių prekių krautuvėlėje, kuri taip pat netrukus bus paaukota struktūriniams pokyčiams; taigi ji turi tiktai šį vieną vienintelį veidrodį, apie kurį jau jos senelė Gerta Barkel, mergautine pavarde Holm, sakė, jog tas veidrodis vis dėlto per smarkiai pataikauja; Lenė labai dažnai žiūri į jį. Lenės šukuosena — viena iš dingsčių sielvartauti, bet ji nenujaučia sąryšio. Tačiau ji labai aiškiai jaučia, kad aplinkiniai jai vis atšiauresni ir atšiauresni, ir namo gyventojai, ir kaimynai. Per praėjusius mėnesius pas Lenę lankėsi daug vyriškių: kredito įstaigų darbuotojai, perspėję ją paskutinį ir patį paskutinį kartą, mat į laiškus Lenė nekreipdavo dėmesio; teismo vykdytojai; advokato pasiuntiniai; pagaliau teismo vykdytojų kurjeriai, kurie išgabeno užstatytus daiktus; o kadangi Lenė, be kita ko, nuomoja tris mebliuotus kambarius, kuriuose retsykiais keičiasi nuomininkai, suprantama, buvo ir jaunų vyriškių, ieškančių kambario. Kai kurie iš apsilankiusių vyrų bandė ją atakuoti — aišku, nesėkmingai; bet juk visi žino, kaip puikuojasi savo atakų sėkme būtent tie, kurių atakos nesėkmingos, tad kiekvienas gali suvokti, kaip ūmai smuko Lenės reputacija.

Aut. anaiptol nėra susipažinęs su visu buitiniu bei dvasiniu Lenės gyvenimu ir meilės reikalais, tačiau jis padarė viską,

absoliučiai viską, kad gautų apie Lenę vadinamąją objektyvią informaciją (atitinkamose vietose net nurodomos informatorių pavardės!), ir čia pasakojamus dalykus beveik neabejojant galima laikyti teisybe. Lenė nešneki ir uždara, o kadangi čia jau minime dvi nefizines savybes, prie jų dera pridurti dar dvi: Lenė nėra tulžinga ir už nieką neatgailauja, ji netgi neatgailauja, jog niekuomet negedėjo savo pirmojo vyro. Lenė taip absoliučiai dėl nieko neatgailauja, jog kalbant apie šį jos bruožą, netinka joks „daugiau" ar „mažiau"; Lenė tikriausiai nė nežino, kas yra atgaila; šiuo — ir kitais — požiūriais jos religinis auklėjimas nepavyko arba, galima sakyti, jog nepavyko, turbūt Lenės naudai.

Iš informatorių pasisakymų vienareikšmiškai išplaukia: Lenė nebesupranta pasaulio, abejoja, ar apskritai jį kada nors suprato; ji nesuvokia aplinkos priešiškumo, nesuvokia, kodėl žmonės taip pyksta ant jos ir yra jai tokie pikti; juk ji nepadarė nieko bloga, taip pat ir jiems; tačiau pastaruoju metu, kai ji, būtinybės verčiama, išeina iš namų pirkti reikalingiausių daiktų, iš jos atvirai tyčiojamasi, o tokie epitetai, kaip „mazgotė" arba „senas matracas", dar priklauso prie švelnesnių. Vėlei pasigirsta netgi tie keiksmai, kuriems dingstis buvo duota beveik prieš trisdešimt metų: komunistų kekšė, rusų mergšė. Lenė nereaguoja į įžeidinėjimus. Jai jau tapo kasdienybe, kad už nugaros kas nors murma „sutrė". Ją laiko nejautria ar net visiškai bejausme; ir viena, ir kita — neteisybė, anot patikimų liudininkų parodymų (liudininkė: Marja van Dorn), Lenė valandų valandas sėdi namie ir verkia, o jos ašarų maišeliai ir latakai smarkiai dirba. Net kaimynų vaikai, su kuriais ji lig šiol draugiškai sutarė, siundomi prieš ją ir šaukia jai įkandin žodžius, kurių nei jie, nei Lenė gerai nesupranta. Remiantis detaliais ir gausiais liudininkų parodymais, kuriais išsemiami visiškai visi žinių apie Lenę šaltiniai, beveik neabejojant galima konstatuoti, jog per visą savo ligšiolinį gyvenimą vyrui Lenė buvo atsidavusi iš viso kokius dvidešimt penkis kartus: du kartus Aloyzui Pfeiferiui, už kurio ji paskui ištekėjo (vieną kartą prieš vestuves, kitą kartą — po jų, o santuoka iš viso truko tris dienas), visus likusius kartus — kitam vyrui, už kurio ji net būtų ištekėjusi, jei ne ano meto aplinkybės. Tuoj po to, kai Lenei leidžiama tiesiogiai dalyvauti veiksme (o šito teks dar valandžiukę luktelėti), ji bus pirmąsyk padariusi tai, ką būtų galima vadinti klaida: ji bus nusileidusi

vienam turkų darbininkui, kuris jai nesuprantama kalba atsiklaupęs maldavo jos palankumo, ir ji — pasakysime iš karto — nusileido jam tik todėl, kad negali pakęsti, kai kas nors prieš ją klūpo (kad ji pati niekada negalėtų prieš ką nors atsiklaupti — iš anksto numanoma jos savybė). Tikriausiai reikėtų pridurti, jog abu Lenės tėvai mirę, ji teturi keletą nemalonių suvestinių giminaičių, taip pat keletą ne tokių nemalonių, ne suvestinių, o tikrų giminių kaime ir dvidešimt penkerių metų sūnų, kuris vadinasi jos mergautine pavarde ir šiuo metu sėdi kalėjime. Svarbi galėtų būti dar viena jos fizinė savybė, ji gali turėti reikšmės ir vertinant vyrų atakas. Lenė turi veik nevystančią karštai mylėtos moters krūtinę, apie jos krūtinę buvo rašomos eilės. Aplinkiniai mielai nusikratytų arba atsikratytų Lene; jai pavymui netgi šaukiama: „Dink" arba „Nešdinkis", liudijama, jog kartkartėmis reikalaujama ją nunuodyti dujomis; kad toks noras gyvas — patvirtinta, ar esama tokios galimybės, aut. nežino; jis tegali pridėti, kad šis noras karštai reiškiamas.

Kalbant apie kasdieninius Lenės įpročius, reikia pridurti dar porą detalių; Lenė valgo su apetitu, bet nedaug; svarbiausias dalykas jai — tai pusryčiai, kurių būtini patiekalai yra: dvi šviežut šviežutėlės bandelės, šviežias minkštai virtas kiaušinis, šiek tiek sviesto, vienas ar du valgomieji šaukštai marmelado (tiksliau sakant, tokios slyvienės, kuri kitur vadinama putėsiais), stipri kava, maišyta su karštu pienu, žiupsnelis cukraus; vadinamieji pietūs Lenei ne itin rūpi: jai gana sriubos ir kuklaus deserto; vakarienei — šalti užkandžiai, truputis duonos, dvi, trys riekės, truputis salotų, dešros ir mėsos, jei tik leidžia kišenė. Labiausiai Lenė mėgsta šviežias bandeles, ji nenori, kad jai jas atneštų iš krautuvės, ji renkasi jas savarankiškai, bet ne maigydama, o tik dirstelėjusi į jų spalvą; Lenei nėra nieko — bent jau iš maisto tikrai nieko — bjauresnio už prėskas bandeles. Dėl bandelių ir dėl to, kad pusryčiai — tai jos kasdieninė puota, ji net sukiojasi rytais tarp žmonių, klausosi keiksmų, nešvankybių, įžeidinėjimų.

Apie rūkymą pažymėtina: Lenė rūko nuo septyniolikos metų, paprastai aštuonias cigaretes per dieną, jokiu būdu ne daugiau, dažniausiai mažiau; per karą ji net buvo metusi rūkyti, kad galėtų atiduoti cigaretes tam, kurį mylėjo (tačiau ne savo vyrui!). Lenė priklauso prie tų žmonių, kurie kartkartėmis užsigeidžia taurelės vyno, bet niekada neišgeria daugiau kaip

pusės butelio, priklausomai nuo oro leidžia sau išlenkti stikliuką degtinės, priklausomai nuo nuotaikos ir finansinės padėties — stikliuką chereso. Ir dar: nuo 1939 metų Lenė turi vairuotojo teises (gautas pagal specialų leidimą, smulkesnės aplinkybės dar bus nušviestos), tačiau jau nuo 1943 metų nebeturi automobilio. O vairavo ji su malonumu, kone aistringai.

Lenė tebegyvena name, kuriame gimė. Per nepaaiškinamą atsitiktinumą šis miesto rajonas nenukentėjo ar *beveik* nenukentėjo nuo bombų; čia buvo sugriauta tik 35 % pastatų, taigi likimas jam buvo maloningas. Neseniai Lenei nutiko toks dalykas, kuris net privertė ją išsikalbėti, ir savo geriausiai draugei, pagrindinei patikėtinei, kuri taip pat yra ir pagrindinė aut. liudininkė, ji susijaudinusiu balsu papasakojo tai, ką prieš akimirką patyrė: iš ryto, kai ėjo per gatvę bandelių, jos dešinė koja atpažino mažutį grindinio nelygumą, kurį ji — dešinė koja — paskutinį kartą užmynė prieš keturiasdešimt metų, kai Lenė ten šokinėjo su kitomis mergaitėmis; kalbama apie truputį nudaužtą bazaltinį grindinio akmenį, kurį, tiesiant gatvę, gal 1894 metais, ko gero, bus nuskėlęs grindėjas. Lenės koja tuoj pat pasiuntė signalą smegenų kamienui, ir šis perdavė informaciją visiems juslės organams ir pojūčių centrams, o kadangi Lenė yra neapsakomai jusli asmenybė, kuriai viskas, absoliučiai viskas tučtuojau virsta erotika, tai susižavėjimas, liūdesys, prisiminimai ir nepaprastas susijaudinimas susiliejo į tą jausmą, kurį teologine kalba — nors, šiaip ar taip, ten turima omenyje kas kita — galėtume vadinti „visiška būties palaima“, bet kurį nevykėliai erotologai ir dogmatikai seksoteologai, bjauriai supaprastinę, vadina orgazmu.

Kol dar nesusidarė įspūdis, jog Lenė vieniša, reikia išvardinti visus tuos, kurie yra jos bičiuliai; dauguma šių žmonių drauge su ja regėjo šilto ir šalto, o du iš jų — dar ir kartaus ragavo. Lenė vieniša tik todėl, kad ji nešneki ir uždara; ją net būtų galima pavadinti tylene; ji beveik niekada „neišsilieja“, net ir seniausioms savo bičiulėms Margretai Šliomer, mergaut. pavarde Ceist, ir Lotai Hoizer, mergaut. pavarde Berntgen, kurios draugavo su ja ir tada, kai buvo baisiai kartu. Margreta — Lenės bendraamžė, kaip ir Lenė — našlė, tačiau šie žodžiai gali būti neteisingai suprasti. Mat Margreta dažnai prasidėdavo su vyrais, dėl priežasčių, kurios dar bus išvardintos, bet ne iš išskai-

čiavimo, kas be ko, kartais — kai gyvenimas būdavo žiauriai sumautas — už honorarą; o geriausiai Margretą apibūdintume konstatavę, jog erotinių santykių iš išskaičiavimo ji yra turėjusi tik su tuo vyriškiu, už kurio, būdama aštuoniolikos metų, ištekėjo; tikromis žiniomis, tada ji pirmą ir paskutinį kartą sušneko kaip kekšė, sakydama Lenei (tai buvo 1940 metais): „Užkibo pinigų maišas ir tempte tempiasi mane prie altoriaus". Dabar Margreta guli ligoninėje, uždarame skyriuje; liūdna, bet ji tikriausiai nepagydomai serga venerine liga; pati save ji vadina „absoliučiai žuvusia"... jos endokrininė būklė smarkiai sutrikusi; kalbėtis su ja galima tik per stiklinę pertvarą, ir ji dėkinga už kiekvieną atneštą cigarečių dėžutę, už kiekvieną alkoholio lašą, net už mažiausią parduotuvinį buteliuką pigiausios degtinės. Endokrininė Margretos būklė tokia sujaukta, kad „nenustebčiau, jeigu staiga vietoj ašarų man iš akių pasipiltų šlapimas". Ji dėkinga už bet kokius kvaišalus, imtų net opiumą, morfijų, hašišą.

Ligoninė yra už miesto, apsupta žalumos; ją sudaro atskiri vienaukščiai namukai. Kad patektų pas Margretą, aut. turėjo griebtis įvairiausių neleistinų priemonių: papirkinėjimo ir sukčiavimo, melagingai nurodant pareigas (jis apsimetė prostitucijos sociologijos ir psichologijos docentu!).

Kalbant apie Margretą, iš anksto reikia pridurti, kad „pati savaime" ji kur kas mažiau jusli už Lenę; ji puolė ne todėl, kad pati trOško meilės džiaugsmų, puolė, nes būtent iš jos buvo geidžiama daugybės malonumų, kuriuos teikti jai lėmė prigimtis; apie tai dar teks pasakoti. Šiaip ar taip: Lenė kenčia, Margreta irgi kenčia.

Kenčia ne „pati savaime", o tik todėl, kad kenčia Lenė, prie kurios ji iš tiesų labai prisirišusi, jau pradžioje minėta moteriškė, vardu Marja van Dorn, septyniasdešimtmetė, buvusi Lenės tėvų, Gruitenų, tarnaitė; dabar ji grįžo gyventi į kaimą, kur invalidumo pensija, daržas, keletas vaismedžių, tuzinas vištų ir teisė į pusę kiaulės ir veršiuko, kuriuos ji padeda penėti, užtikrina jai gan malonų gyvenimo saulėlydį. Marja pergyveno su Lene vien šilta ir šalta, svyravo ji tik tada, kai buvo „per daug kartu", ir svyravo ji — tai būtina pabrėžti — ne dėl dorovinių, bet — nors ir keista — dėl nacionalinių motyvų. Dar prieš kokius penkiolika ar dvidešimt metų Marja tikriausiai buvo moteris „atvira širdimi"; bet per tą laiką šis kiek pervertintas

jos organas kažin kur pasislėpė, jei apskritai neišnyko; bet, žinoma, jis ne „užkulniuose“ — Marja niekuomet nebuvo bailė; ji pašiurpusi nuo to, kaip elgiamasi su josios Lene, kurią ji tikrai puikiai pažįsta, aišku, geriau, nei pažinojo vyras, kurio pavardę Lenė turi. Juk vis dėlto Marja van Dorn gyveno Gruitenų namuose nuo 1920 iki 1960 metų, Lenė gimė prie jos, ji išgyveno kiekvieną Lenės nuotykį, Lenės likimą. Marja van Dorn ketina vėl grįžti gyventi pas Lenę, bet šiuo metu skiria visą (ir gan nemenką) savo energiją, kad Lenė atsikraustytų pas ją į kaimą. Ji pasibaisėjusi tuo, ką patiria Lenė, ir tuo, kas Lenei gresia, ji net linkusi tikėti tam tikromis istorinėmis piktadarystėmis, kurių lig šiol neatmetė kaip negalimo daikto, bet kurių kiekybe abejojo.

Ypatingą padėtį tarp informatorių užima muzikos kritikas dr. Hervėgas Širtenšteinas, kuris jau keturiasdešimt metų gyvena galinėje vieno buto dalyje; kitados, prieš aštuoniasdešimt metų, tasai butas buvo laikomas feodališku, bet jau po Pirmojo pasaulinio karo prarado savo didybę ir buvo padalintas. Kadangi Širtenšteino butas yra pirmame aukšte, o į kiemo pusę išeinanti namo dalis ribojasi su į kiemo pusę išeinančia Lenės buto dalimi, Širtenšteinas ištisus dešimtmečius galėjo atidžiai stebėti, kaip Lenė mokosi skambinti pianinu ir daro pažangą, o vėliau net pasiekia tam tikro meistriškumo, nors Širtenšteinas galėjo taip niekuomet ir nesužinoti, kad čia skambina Lenė; tiesa, jis pažįsta Lenę iš matymo, jau keturiasdešimt metų, kai jis kartais sutinka ją gatvėje (ir net didžiai tikėtina, jog stebėjo Lenę dar tais laikais, kai ji strykinėjo žaisdama, mat Širtenšteinas aistringai domisi vaikų žaidimais, netgi mokslinį laipsnį gavo už darbą, tema „Vaikų žaidimų muzika“), o kadangi Širtenšteinas nėra abejingas moters žavesiui, tai ilgainiui jis, be jokios abejonės, atidžiai stebėjo ir pačią Lenę, žinoma, retsykiais pritariamai linguodavo galva, o galbūt net ir puoselėjo geidulingas mintis. Ir vis dėlto reikia pasakyti, kad — palyginti Lenę su tomis moterimis, su kuriomis Širtenšteinas lig šiol buvo suartėjęs — rimtiems ketinimams ji jam būtų „kiek per vulgari“. Jei jis būtų nujautęs, jog tai Lenė po gan beviltiškų pratybų metų išmoko virtuoziškai skambinti, tiesa, tik du fortepijoninius Šuberto kūrinius, bet taip, kad Širtenšteinui nė sykio nepabodo dešimtmečius trunkantis jų kartojimas, jis tikriausiai būtų pakei-

tęs savo nuomonę apie Lenę, jis, tasai, kuris net pačiai Monikai Has kėlė ne tik baimę, bet ir pagarbą. Mes dar turėsime grįžti prie Širtenšteino, kuris vėliau ne grynai telepatiniu, o vien telesensualiu būdu netyčia užmegs su Lene erotinius santykius. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad Širtenšteinas irgi būtų draugavęs su Lene tais laikais, kai ji regėjo šilto ir šalto, bet: jis neturėjo šansų.

Daug apie Lenės tėvus, mažai apie Lenės dvasinį ir beveik viską apie Lenės išorinį gyvenimą galėjo papasakoti aštuoniasdešimt penkerių metų informatorius: jau dvidešimt metų esantis pensijoje vyriausias buhalteris Otas Hoizeris, kuris gyvena prašmatniuose senelių namuose, jungiančiuose ištaigingo viešbučio ir ištaigingos sanatorijos privalumus. Jis beveik reguliariai lanko Lenę, arba Lenė lanko jį.

Skrupulinga liudininkė yra jo marti Lota Hoizer, mergautine pavarde Berntgen; ne tokie patikimi — jos sūnūs Verneris ir Kurtas, kuriems dabar atitinkamai trisdešimt penkeri ir trisdešimt metų. Lota Hoizer vienodai skrupulinga ir pagiežinga, bet, šiaip ar taip, jos pagieža niekada nebuvo skirta Lenei; Lotai penkiasdešimt septyneri, ji, kaip ir Lenė, karo dalyvio našlė, kontoros tarnautoja.

Lota Hoizer, aštrialiežuvė, be jokių išlygų ir nepaisydama kraujo ryšių, vadina savo uošvį Otą (žr. aukščiau) ir savo jaunesnįjį sūnų Kurtą gangsteriais ir verčia jiems visą kaltę dėl dabartinių Lenės bėdų. Visai neseniai Lota „sužinojo tam tikrų dalykų, kurių širdis neleidžia sakyti Lenei, nes aš ir pati jų dar iki galo neperpratau. Tiesiog galvoje netelpa". Lota gyvena miesto centre, dviejų kambarių bute su virtuve ir vonia ir moka už jo nuomą maždaug trečdalį savo pajamų. Ji ketina grįžti į Lenės butą, iš simpatijos, bet ir, kaip kad grėsmingai pridūrė (dėl kol kas mįslingų priežasčių), „pažiūrėti, nejaugi jie ir mane iškraustys. Bijau, kad taip". Lota tarnauja vienoje profsąjungoje, „bet ne iš įsitikinimo (kaip kad neklausiama pridėjo), o tik todėl, kad visgi reikia kažkaip verstis".

Kiti informatoriai, nebūtinai menkiausi pagal svarbą,— tai mokslo laipsnį turintis slavistas dr. Šolsdorfas, kuris įėjo į Lenės gyvenimą komplikuotai susiklosčius ar susipynus aplinkybėms; bet kokios painios šios aplinkybės būtų, mes jas dar

nušviesime. Dėl labai sudėtingų priežasčių, kurios taip pat bus nušviestos atitinkamoje vietoje, Šolsdorfas gavo svarbią finansinę tarnybą; netolimoje ateityje jis nori baigti šią karjerą ir anksčiau laiko išeiti į pensiją.

Kitam mokslo laipsnį turinčiam slavistui dr. Hengesui tenka ne toks reikšmingas vaidmuo; kaip informatorius jis, žinoma, nėra patikimas, nors jis, beje, ir pats puikiai suvokia, netgi pabrėžia šią savo savybę, tiesiog mėgaujasi ja. Hengesas save apibūdina kaip „absoliučiai nusigyvenusį", apibūdinimas, kurio aut. nenorėtų vartoti, ir kaip tik todėl, kad tasai apibūdinimas — paties Hengeso. Hengesas neprašytas prisipažino, kad tarnaudamas Rusijoje vienam neseniai nužudytam grafų kilmės diplomatui ir „verbuodamas" darbininkus vokiečių karo pramonei, „išdavęs savo rusų, savo puikią rusų kalbą". Hengesas gyvena „finansiškai visai neblogai" (H. apie H.), kaime netoli Bonos, kur vertėjauja įvairiems rytų politikos žurnalams bei įstaigoms.

Būtų per daug jau čia pat suminėti visus informatorius. Su jais ir su jų aplinka supažindinsime atitinkamose vietose. Čia dar paminėsime vieną žmogų, suteikusį žinių ne apie pačią Lenę, bet apie tokią katalikų vienuolę — moterį, daug reiškusią Lenės gyvenime, o tasai žmogus — tai buvęs knygyno antikvaras, kurio pristatymui, jo nuomone, visiškai pakaks inicialų B.H.T.

Silpnas, bet dar gyvas informatorius, kurio tik tada reikia atsisakyti kaip šališko, kai kalbama apie jį patį, yra Lenės svainis Heinrichas Pfeiferis, keturiasdešimt ketverių metų, vedęs tokią Hetę, mergautine pavarde Irms, ir turintis du sūnus, aštuoniolikmetį ir keturiolikmetį Vilhelmą ir Karlą.

Atitinkamoje vietoje, detalizuojant pagal jų svarbą, dar bus pristatyti: vyriškos lyties atsakingi tarnautojai, vienas — politikas iš komunalinio ūkio, kitas iš stambiosios pramonės sluoksnių, trečias — aukščiausio rango kariškis; dvi invalidės darbininkės, du ar trys žmonės iš Tarybų Sąjungos, firminių gėlių parduotuvių savininkė, senas sodininkas, ne toks senas buvęs gėlininkystės savininkas, kuris (jo paties žodžiai!) „atsidėjęs savo nekilnojamo turto tvarkymui", ir keletas kitų. *Svarbūs* asmenys pristatomi tiksliai nurodant jų ūgį ir svorį.

Po daugybės įkeitinėjimų likusi Lenės buto įranga — tai 1885-ųjų ir 1920—1925 metų daiktų mišinys: 1920 ir 1922 metais Lenės bute atsirado keli jos tėvų paveldėti moderno stiliaus baldai, komoda, knygų spinta, dvi kėdės; teismo vykdytojai dar nepastebėjo antikvarinės šių daiktų vertės; jie apibūdinti kaip netinkamas aprašyti „šlamštas“. Iš namų pareigūnai išgabeno aštuoniolika užstatytų originalių paveikslų, daugiausia religinio turinio, tapytų šiuolaikinių vietos meistrų 1918—1935 metais; teismo vykdytojai pervertino šiuos darbus, nes tai buvo originalai; Lenei nė trupučio nesuskaudo širdies jų netekus. Lenės buto sienas puošia tikslios spalvotos žmogaus organų nuotraukos, kurias jai gauna jos svainis Heinrichas Pfeiferis, dirbantis vienoje sveikatos apsaugos įstaigoje, beje, jis tvarko mokomąją ir informacinę medžiagą ir, „nors tai ne visai dera su mano sąžine“ (H. Pfeiferis), atneša Lenei susidėvėjusius ir todėl išbrokuotus plakatus; kad nepažeistų buhalterinės apskaitos reikalavimų, už brokuotus plakatus Pfeiferis sumoka nedidelį mokestį; o kadangi „jo žinioje“ vėl pirkti atitinkamas vaizdines priemones, tai per jį Lenei kartkartėmis pavyksta gauti ir naujų plakatų, kuriuos ji pasiima iš juos gaminančios firmos ir apmoka iš savo (pustuštės) kišenės. Susidėvėjusius plakatus ji taiso pati, kruopščiai nuvalo, benzinu arba muilo šarmu, apvedžioja linijas juodu grafitiniu pieštuku ir, paėmusi pigių akvarelinių dažų dėžutę, likusią namuose dar iš jos sūnaus vaikystės laikų, juos nuspalvina. Mėgstamiausias Lenės plakatas — moksliškai tiksli padidinta žmogaus akis, kabanti virš jos pianino (kad išpirktų jau ne sykį aprašytą pianiną, kad neleistų pareigūnams jo išvežti, Lenė žeminosi kaulydama pinigų iš visų savo velionių tėvų pažįstamų, anksčiau laiko imdama mokestį iš savo nuomininkų, skolindamasi iš savo svainio Heinricho, o dažniausiai — lankydamasi pas senį Hoizerį, kurio tariamai familiarūs meilikavimai kelia Lenei įtarimą; anot trijų patikimiausių liudininkų (Margretos, Marjos ir Lotos) parodymų, ji net pareiškė, jog dėl pianino pasiryžusi „eiti į gatvę“ — kaip Lenei, tai neįtikėtinai drąsus pareiškimas). Lenės kambario sienas puošia ir rečiau apžiūrinėjami organai, pav., žmogaus žarnos, netrūksta nė žmogaus lyties organų su tiksliu visų jų funkcijų aprašymu; tai padidinto vaizdo lentelės formos sienos puošmena, ir kabėjo jie pas Lenę dar gerokai prieš tai, kol juos išpopuliarino pornoteologija. Dėl šių plakatų, kuriuos Marja pavadino nepadoriais, Lenė

ir Marja smarkiai ginčijosi, tačiau Lenė liko atkakli ir nepalenkiama.

Kadangi anksčiau ar vėliau vis tiek reikės nušviesti Lenės santykį su metafizika, pasakysime iš karto: metafizika nesudaro Lenei nė menkiausių sunkumų. Ji gerai sutaria su Mergele Marija, beveik kasdien mato ją televizoriaus ekrane, kiekvieną sykį nustemba, kad Mergelė Marija irgi blondinė, jau ne tokia jauna, kaip norėtųsi; šie susitikimai vyksta visiškoje tyloje, dažniausiai vėlai, kai kaimynai miega, o visos televizijos programos — taip pat ir olandų — baigiasi. Lenė ir Mergelė Marija paprasčiausiai nusišypso viena kitai. Ir viskas. Lenė anaiptol neapstulbtų ir nėmaž neišsigąstų, jeigu vieną gražią dieną, pasibaigus programai, televizoriaus ekrane jai būtų pristatytas Mergelės Marijos sūnus. Ar ji net laukia šito, apie tai papasakojęs asmuo nežino. Bet po to, ką patyrė, jis nenustebtų. Lenė moka dvi maldas, kurias retkarčiais šnibžda: „Tėve mūsų" ir „Sveika, Marija". Ir dar porą nuotrupų rožinio. Ji neturi maldaknygės, nevaikšto į bažnyčią ir tiki, kad kosmose esama „dvasingų būtybių" (Lenė).

Kol su didesnėmis ar mažesnėmis spragomis pradėsime pasakoti apie Lenės mokslo kelią, žvilgtelėkime į jos knygų spintą; dauguma ten beviltiškai dulkančių tomų — tai biblioteka, kurią kitados urmu nupirko Lenės tėvas. Ji prilygsta originaliems aliejiniams paveikslams, bet ligi šiol dar nebuvo aprašyta; čia yra ir visi kelerių metų bažnytinės (katalikiškos) pakraipos seno iliustruoto mėnesinio žurnalo komplektai, kuriuos Lenė retkarčiais pavarto; šie žurnalai — bukinistinė retenybė — išliko tik per neišmanymą, mat teismo vykdytoją suklaidino prasta jų išvaizda. Bet, deja, pro teismo vykdytojo akis nepraslydo žurnalo „Hochland" 1916—1940 metų komplektai, taip pat Viljamo Batlerio Jeitso eilėraščiai, buvusi Lenės motinos nuosavybė. Atidesni stebėtojai, tokie, kaip Marja van Dorn, kuriai daug metų teko susidurti su šiomis knygomis šluostant dulkes, arba Lota Hoizer, kuri per karą ilgą laiką buvo antroji Lenės patikėtinė, šioje moderno stiliaus spintoje, žinoma, netikėtai atranda septynias, aštuonias antraštes: Brechto, Helderlyno ir Traklio eilėraščiai, du Kafkos ir Kleisto prozos tomai, dvi Tolstojaus knygos („Prisikėlimas" ir „Ana Karenina") — ir visos šios septynios ar aštuonios knygos yra garbingai ir autorių šir-

džiai maloniai sutrintos nuo skaitymo, sutrintos taip smarkiai, kad jos nuolat, nors ir ne itin grabiai, klijuojamos įvairiausiais klijais bei lipniomis juostomis; o kai kurios knygos — tai palaidi lapai, paprasčiausiai suveržti gumele. Pasiūlymus padovanoti jai naujus šių autorių kūrinių leidimus (per Kalėdas, gimimo arba vardo dienas ir t. t.) Lenė atmeta taip griežtai, kad beveik gali įsižeisti. Čia aut. sau leidžia padaryti vieną jo kompetenciją viršijančią pastabą: jis tvirtai įsitikinęs, kad ten taip pat stovėtų ir keletas Beketo prozos tomų, jei tada, kai Lenės patarėjas literatūros klausimais dar turėjo jai įtakos, jie jau būtų pasirodę arba jam žinomi.

Prie Lenės aistrų priklauso aštuonios cigaretės per dieną, nors ir negausus, bet skanus maistas, du fortepijoniniai Šuberto kūriniai, su susižavėjimu apžiūrinėjami paveikslai su žmogaus organais, įskaitant ir žarnas, taip pat švelnios mintys, skiriamos šiuo metu kalinčiam jos sūnui Levui. Be to, ji mėgsta šokti, visada buvo aistringa šokėja (o *vienąsyk* šis malonumas jai tapo lemtingu, nes taip ji visiems laikams gavo sau nemielą Pfeifer pavardę). Na, o kur gali pasišokti vieniša keturiasdešimt aštuonerių metų moteris, kurią aplinkiniai norėtų nunuodyti dujomis? Argi jai vaikščioti po užeigas, kuriose renkasi mėgstantis šokius jaunimas ir kur į ją, žinoma, pažiūrėtų, o galbūt ir pasielgtų kaip su seksbobule? Dalyvauti parapijos renginiuose, kuriuose šokama, Lenė negali, nes nuo keturiolikos metų nevaikšto į bažnyčią. Jei ji susiieškotų kitas jaunystės drauges — išskyrus Margretą, kuriai šokiai tikriausiai bus neprieinami iki gyvenimo pabaigos — ko gero, atsidurtų kokiame vakarėlyje su striptizu arba kur keičiamasi partneriais, pati be partnerio, ir turbūt paraustų ketvirtą kartą gyvenime. Lig šiol per savo gyvenimą Lenė buvo paraudusi tris kartus. Tai ką gi Lenė daro? Ji šoka viena, savo miegamajame, kartais tik lengvai apsitaisiusi, o vonioje kartais ir visai nuoga, prieš veidrodį pataikūną. Retsykiais ją taip kas nors pamato ar net užklumpa... o tai, žinoma, nedaro jai garbės. Kartą ji šoko su vienu iš nuomininkų, teismo asesoriumi, anksti nuplikusiu Erichu Kiopleriu; Lenė *beveik* būtų paraudusi, jei šis ponas nebūtų taip stačiokiškai davęs valios rankoms; šiaip ar taip, ji buvo priversta atsakyti jam kambarį, nes jis — pakankamai inteligentiškas ir anaiptol ne be intuicijos — suvokė nepaprastą Lenės juslumą ir po to „surizikuoto pasišokimo“

(Lenė), įvykusio savaime, kai jis atėjo mokėti nuomos ir užtiko Lenę besiklausančią šokių muzikos, jis kas vakarą inkšdavo prie jos durų. Lenė nenorėjo jo išklausyti, nes jis jai nepatiko, ir nuo to laiko Kiopleris, gavęs kambarį kaimynystėje, priklauso prie aršiausių skundikų ir retkarčiais šnekučiuodamasis prie keturių akių su tos krautuvės, kuri netrukus bus paaukota struktūriniams pokyčiams, šeimininke, puikuojasi intymiomis savo nebūtų meilės ryšių su Lene detalėmis, o šios detalės taip jaudina tąją šeimininkę — ledinio grožio personą, kurios vyro kiauras dienas nebūna namie (jis dirba automobilių gamykloje), kad plikagalvį teismo asesorių, per tą laiką tapusį patarėju, ji tempiasi į galinį kambarį, kur gausiai su juo nusideda. Ši persona, vardu Kėtė Peršt, dvidešimt aštuonerių metų, irgi yra viena iš tų, kurie negailestingai plaka Lenę liežuviais, juodina jos moralę, nors kai per mugę miestą užplūsta atvykėliai, ji pati, vyrui tarpininkaujant, už gerą užmokestį parsisamdo į vieną naktinį klubą „mugės striptizui" ir, prieš išeidama į sceną, per saldžiabalsį pranešėją paskelbia, jog paskui bus pasiryžusi tenkinti visus geidulius, kuriuos sukels jos pasirodymas.

Pastaruoju metu Lenė retkarčiais gauna progos pašokti. Tam tikros patirties pamokyta, ji nuomoja kambarius tik šeimoms ir svetimšaliams darbininkams, taigi už lengvatinę kainą — ir tai turint galvoje jos finansinę padėtį! — ji išnuomojo du kambarius simpatiškai jaunai porai, kuriuos, kad būtų paprasčiau, vadinsime Hansu ir Grėte, ir kaip tik tasai Hansas ir toji Grėtė, kartu su Lene klausydamiesi šokių muzikos, teisingai suprato ritmiškus jos kūno ir sielos virpesius, tad retsykiais Lenė gali „garbingai pasišokti". Kartais Hansas su Grėte net mėgina atsargiai paaiškinti Lenei jos padėtį, siūlo jai madingiau apsirengti, pakeisti šukuoseną, siūlo susirasti meilužį. „Nors ką nors nauja, Lene, puošnią rausvą suknelę, puošnias kojines ant tavo fantastiškų kojų — ir tu tuoj pamatysi, kokia dar esi patraukli". Bet tada Lenė purto galvą, ji per daug įžeista, ji nebevaikšto į krautuvę produktų, jai perka Grėtė, o Hansas, prieš išeidamas į darbą (jis dirba techniku kelių statybos valdyboje, o Grėtė yra kosmetininkė ir — lig šiol veltui — nemokamai siūlo Lenei savo paslaugas), kasryt nubėga už Lenę pas kepėją ir parneša jai jos dvi niekuo nepakeičiamas šviežut šviežutėles bandeles, kurios Lenei ~~yra svarbiau, negu kitiems~~ žmonėms kokie nors sakramentai.

Žinoma, Lenės buto sienas puošia ne vien mokomieji biologijos plakatai, čia kabo ir nuotraukos, mirusiųjų nuotraukos; jos motina, mirusi 1943-iaisiais, būdama keturiasdešimt vienerių metų amžiaus ir nufotografuota prieš pat mirtį, iš pažiūros kenčianti moteris retais žilais plaukais ir didelėmis akimis; susisupusi į apklotą, ji sėdi ant suolelio prie Reino netoli Herzelio, greta prieplaukos, kur kaip tik ir užrašytas vietovės pavadinimas, fone stūkso vienuolyno sienos; matyt, kad Lenės motiną krečia šaltis; dėmesį traukia jos blausios akys, keistai valinga burna, nors veidas anaiptol neatrodo gyvybingas; kyla įspūdis, jog ji daugiau nebenori gyventi; o jei kas paprašytų atspėti jos amžių, susimąstytum ir nežinotum, ar tai tylios kančios nepaprastai susendinta trisdešimtmetė, ar trapi šešiasdešimtmetė, kuriai pavyko išsaugoti jaunatvišką išvaizdą. Lenės motina šioje nuotraukoje šypsosi, negalima sakyti, kad per prievartą, bet vis dėlto su pastangomis.

Lenės tėvas, fotografuotas paprasčiausiu aparatu 1949 metais taip pat prieš mirtį, jam keturiasdešimt devyneri, jis irgi šypsosi, tačiau pastangų nematyti nė ženklo; jis čia su daug sykių kruopščiai lopytais darbiniais mūrininko drabužiais prieš sugriautą namą, kairėje rankoje — laužtuvas, toks, kokį žinovai vadina „letena", dešinėje — kūjis, žinovų vadinamas „akmenskaldžio kūju"; priešais jį, už jo, šalia jo, jam iš kairės ir iš dešinės guli įvairaus dydžio geležinės sijos, galimas daiktas, jis ir šypsosi joms, kaip kad žvejas šypsosi, žiūrėdamas į savo dienos laimikį. Ir iš tiesų čia jo dienos laimikis — apie tai dar bus smulkiai papasakota,— tada jis dirbo pas jau minėtą buvusį gėlininkystės savininką, kuris iš anksto užuodė, jog „kils geležies akcijos" (Lotos H. žodžiai). Nuotraukoje Lenės tėvas be kepurės, labai tankiais, vos žilstelėjusiais plaukais, ir šiam aukštam, lieknam žmogui, prie kurio rankų įrankiai, regis, tiesiog lipte limpa, labai sunku prisegti kokį nors derantį socialinį epitetą. Ar jis atrodo proletariškai? O gal poniškai? Ar jis panašus į žmogų, dirbantį darbą, kurio nemoka, o gal jis puikiai išmano šį akivaizdžiai nelengvą amatą? Aut. linkęs manyti, kad ir viena, ir kita — teisybė, be to, ir vienu, ir kitu atveju. Jo požiūrį patvirtina ir Lotos H. komentaras apie šią nuotrauką, Lota H. jį čia vadina „ponu proletaru". Iš Lenės tėvo išvaizdos nė kiek nepanašu, kad jam būtų pabodęs gyvenimas. Jis neatrodo nei jaunesnis, nei senesnis, negu yra, jis tikras „gerai išsilaikęs penktą dešimtį bebaigiąs

vyriškis“, kuris vedybiniame skelbime galėtų pasisiūlyti „padaryti laimingą linksmo būdo gyvenimo draugę, pageidautina ne vyresnę kaip keturiasdešimties“.

Kitose keturiose nuotraukose — keturi jauni vaikinai, visiems gal apie dvidešimt, trys iš jų mirę, vienas (Lenės sūnus) dar gyvas. Dviem iš šių jaunuolių nuotraukose galima šį tą prikišti, bet vien dėl jų aprangos: nors fotografuoti veidai, krūtinės matyti tiek, kad aiškiai galima atpažinti Vokietijos vermachto uniformą, o ant šios uniformos — erelį ir svastiką, tąją simbolių kompoziciją, kurią žinovai vadina „maitvanagiu“. Kalbama apie Lenės brolį Heinrichą Gruiteną ir jos pusbrolį Erhardą Šveigertą, kuriuos — kaip ir trečiąjį mirusįjį — reikia priskirti prie Antrojo pasaulinio karo aukų. Heinrichas ir Erhardas atrodo „kažkokie vokiški“ (aut.), jie abu „kažkokie“ panašūs į visus išsilavinusius vokiečių jaunuolius, kurių nuotraukos rodomos; tikriausiai bus aiškiau, jei čia pacituosime Lotą H., kuriai jie abu yra „Bambergo raiteliai“, paskui dar matysime, jog šiuo apibūdinimu siekta toli gražu ne vien pamalonintі. Reikia dalykiškai konstatuoti, jog E.— blondinas, o H.— šatenas; jog ir jiedu šypsosi, E. „nuoširdžiai ir visiškai atvirai“ (aut.), be to, maloniai ir nepaprastai simpatiškai. H. šypsena ne tokia nuoširdi, jo lūpų kampučiuose jau pastebimas tas nihilizmas, kuris dažniausiai neteisingai laikomas cinizmu, ir galima pamanyti, kad 1939 metais, kai darytos abi nuotraukos, tasai nihilizmas buvo gan ankstyvas, kone pažangus.

Trečias iš tų mirusių žmonių, kurių nuotraukos čia kabo, yra tarybinis pilietis, Borisas Lvovičius Koltovskis; jis nesišypso; tai bemaž į grafiką panaši padidinta pasinė nuotrauka, privačiai daryta Maskvoje 1941 m. Joje Borisas atrodo rimtas, pablyškęs žmogus, kurio neįprastai aukšta kakta iš pirmo žvilgsnio pakiša mintį, jog jis per anksti praplikęs, bet kadangi jo plaukai vešlūs, šviesūs ir garbanoti, aukšta kakta pasirodo esanti individualus Boriso K. bruožas. Jo akys tamsios ir gana didelės, o nikeliuoti raudonarmiečio akiniai jas taip atspindi, jog galima apsirikti ir palaikyti tai grafine gudrybe. Išsyk matyti, kad tada, kai daryta ši nuotrauka, tasai žmogus buvo jaunas, nors ir rimtas, liesas, su neįprastai aukšta kakta. Apsirengęs jis civiliai, marškiniai prasegti, apykaklė atlapota, jokio švarko, o tai leidžia spėti fotografavimo metu buvus vasaros temperatūrą.

Šeštoje nuotraukoje matome gyvąjį, Lenės sūnų. Nors

nuotraukoje jis vienmetis su E., H. ir B., atrodo iš visų jauniausias, tai aiškintina tuo, kad tada, kai jis fotografavosi, fotomedžiaga buvo geresnė nei 1939 ir 1941 metais; deja, nepaneigsi: jaunasis Levas ne tik šypsosi, šioje 1965-ųjų nuotraukoje jis juokiasi; bet kas nedvejodamas pavadintų jį „linksmu vaikinu"; panašumas tarp jo, Lenės tėvo ir jo tėvo Boriso nekelia abejonių. Jis turi „Gruitenų plaukus" ir „Barkelių akis" (Lenės motina kilusi iš Barkelių. Aut.), ir dėl to atsiranda papildomo panašumo į Erhardą. Jo juokas, jo akys be išlygų leidžia spręsti, kad dvi jo motinos savybės jam tikrai nebūdingos: jis nėra nei nešnekus, nei uždaras.

Čia dar paminėtinas vienas Lenės drabužis, prie kurio ji prisirišusi ne mažiau kaip prie nuotraukų, plakatų su žmogaus organais, pianino ir šviežių bandelių: tai jos chalatas, kurį ji užsispyrusi neteisingai vadina palaidiniu. Tai daiktas iš „gerų laikų frotė" (Lota H.), kitados buvęs purpurinis, o dabar — per trisdešimt metų! — išblukęs iki smarkiai atmieštos aviečių sunkos spalvos. Daugelyje vietų jis suadytas oranžiniais medvilniniais siūlais, ir reikia konstatuoti, kad suadytas profesionaliai. Lenė retai skiriasi su šiuo drabužiu, beveik nenusivelka jo, ji esą pareiškusi, jog norėtų „būti su juo palaidota, kai jau ateis laikas" (Hansas ir Grėtė Helcenai, kurie yra pagrindiniai informatoriai apie visus įvykius namuose).

Tikriausiai dar reikėtų trumpai paminėti, kas šiuo metu gyvena Lenės bute: du kambarius ji išnuomojo Hansui ir Grėtei Helcenams; du — portugalų šeimai su trim vaikais, šeima pavarde Pinto ir sudaro ją tėvai Žuakimas ir Ana Marija bei jų vaikai Etelvina, Manuela ir Žozė; vieną — trim turkų darbininkams, kurių vardai Kaja Tunčas, Ali Kiličas ir Mechmetas Šachinas ir kurie jau nėra jauni.

II

Suprantama, Lenė ne visados buvo keturiasdešimt aštuonerių metų, todėl privalu atsigręžti į praeitį.

Paauglystės laikų nuotraukose Lenę be išlygų pavadintume dailia ir žvalia mergaite; net ir su nacistinės mergaičių organizacijos uniforma trylikametė, keturiolikmetė, penkiolikmetė Lenė atrodo simpatiškai. Nė vienas nuotraukas apžiūrinėjantis vyriškis, vertindamas jos kūniškąjį grožį, nedrįstų tarstelėti daugiau, nei „nieko sau, po paraliais". O juk žmonių poravimosi instinktas prasideda nuo meilės iš pirmo žvilgsnio, paskui savaime kyla noras pasimylėti su priešingos ar savos lyties partneriu, dar negalvojant apie ryšio patvarumą; vėliau šis instinktas gali virsti stipria, liepsninga aistra, sujaukiančia sielos ir kūno ramybę, ir visas šio instinkto pasireiškimo formas, nepaklūstančias nei įstatymams, nei taisyklėms, nuo paviršutiniškiausios iki pačios giliausios, galėjo sužadinti ir sužadindavo Lenė. Būdama septyniolikos, ji iš dailios staiga pavirto gražia, o tamsių akių blondinei tai padaryti kur kas lengviau nei šviesiaakei. Šioje stadijoje joks vyriškis vertindamas nebūtų drįsęs tarstelėti daugiau, nei „verta dėmesio".

Dar reikia pasakyti porą žodžių apie Lenės mokslo kelią. Šešiolikmetė ji pradėjo dirbti kontoroje pas savo tėvą, kuris aiškiai matė, jog daili mergaitė tapo gražuole, ir pirmiausia dėl jos poveikio vyrams (tai 1938 metais) kviesdavo Lenę į svarbius dalykinius pasitarimus, kuriuose ji dalyvaudavo su bloknotu ir pieštuku ant kelių ir protarpiais žymėdavosi pagrindines mintis. Stenografuoti ji nemokėjo, o ir nebūtų išmokusi. Abstrakcijos ir abstraktūs dalykai gal ir nebuvo jai visiškai nepasiekiami, bet „kabliaraščio", kaip kad ji vadino stenografiją, mokytis nenorėjo. Jos mokslo kelias buvo vien kančios, veikiau mokytojų kančios negu jos pačios. Dusyk lyg ir sėdėjusi antrus

metus, „savanoriškai kartojusi kursą“, Lenė baigė keturis liaudies mokyklos skyrius su pakenčiamu, gausiai pastabomis išmargintu pažymėjimu. Vienas dar gyvas liudininkas iš liaudies mokyklos pedagogų kolektyvo, šešiasdešimt penkerių metų pensininkas, buvęs rektorius Šloksas, kurį pavyko rasti leidžiantį senatvės dienas kaime, galėjo papasakoti, kad retsykiais Lenei grėsdavo pagalbinė mokykla; tačiau nuo to ją saugojo du dalykai: tėvo turtai, darę — Šloksas tą primygtinai pabrėžia — tik netiesioginę įtaką ir niekada nedarę tiesioginės, ir antra — tai, kad rasinė komisija, vaikščiojusi iš mokyklos į mokyklą, dvejus metus paeiliui pripažino vienuolikmetę ir dvylikametę Lenę „vokiškiausia mokyklos mergaite“. Vieną kartą Lenė net varžėsi dėl „vokiškiausios miesto mergaitės“ titulo, bet užėmė antrąją vietą, nes pirmoji teko protestantų pastoriaus dukrai, kurios akys buvo šviesesnės už Lenės akis, tada jau nebe tokias žydras. O argi galima išgrūsti į pagalbinę mokyklą „vokiškiausią mokyklos mergaitę“? Dvylikos metų Lenė pradėjo mokytis vienuolėms priklausančioje aukštesniojoje mokykloje, iš kurios jau keturiolikmetę tėvai turėjo atsiimti kaip sužlugusią; per dvejus metus ji vieną sykį beviltiškai liko antriems metams, o kitą sykį ją perkėlė į aukštesnę klasę, nes tėvai iškilmingai pasižadėjo niekada tuo nepiktnaudžiauti. Šį pažadą jie ištesėjo.

Kol dar nekilo nesusipratimų, reikia objektyviai nušviesti tas abejotinas mokymosi sąlygas, į kurias pakliuvo ir nuo kurių priklausė Lenė. Šiame kontekste negalima kalbėti apie kokią nors *kaltę*, nei liaudies mokykloje, nei licėjuje, kurį jinai lankė, niekada nebuvo jokių rimtesnių nemalonumų, o vien tik nesusipratimai. Lenė puikiausiai sugebėjo mokytis, netgi jautė žinių alkį ar troškulį, ir visi aplinkui stengėsi šį jos alkį ar troškulį numaldyti. Tačiau siūlomi valgiai ir gėrimai neatitiko jos intelekto, jos polinkių, jos suvokimo. Pateikiamai medžiagai dažniausiai, o gal ir visuomet, trūkdavo to juslinio komponento, be kurio Lenė nieko nevaliojo suprasti. Pav., rašyba jai niekada nesudarė nė menkiausių keblumų, nors atrodytų, kad iš tokio didžiai abstraktaus proceso reikėjo laukti priešingų rezultatų. Bet rašymas Lenei siejosi su optiniais, haptiniais ir net uoslės pojūčiais (tereikia prisiminti, kaip kvepia įvairios rašalo, pieštukų, popieriaus rūšys), todėl jai sekėsi net sudėtingi rašybos pratimai ir gramatikos vingrybės; Lenės rašysena — kurios jai, deja, retai kada prireikia — yra tvirta, simpatiška ir — kaip patikino

buvęs rektorius, o dabar pensininkas Šloksas (informatorius apie visas *esmines* pedagogines detales) — tiesiog galinti „sužadinti erotinius ar seksualinius geidulius". Ypač Lenei nesisekė du labai artimi dalykai: tikyba ir skaičiavimas, vėliau matematika. Jei bent vienam jos mokytojui ar mokytojai būtų atėję į galvą išaiškinti dar mažai, dar tik šešiametei Lenei, kad matematika ir fizika teikia galimybių pažinti žvaigždėtąjį dangų, kurį ji taip mėgo, Lenė nebūtų purkštavusi nei prieš mažą, nei prieš didelę daugybos lentelę, kuri jai buvo tokia šlykšti, kaip kai kuriems žmonėms vorai. Popieriniai riešutai, obuoliai, karvės ir žirniai, kuriais banaliai siekiama aritmetinio realizmo, jos nedomino; ji nebuvo matematikė, bet, be abejonės, turėjo gabumų gamtos mokslams, ir jeigu ji būtų išgirdusi ne vien apie Mendelio žiedus, kurie raudoni, balti ir rausvi nuolat šmėsčiojo mokykliniuose vadovėliuose ir plakatuose, bet ir apie sudėtingus genetinius procesus, ji, žinoma, būtų — kaip čia gražiau pasakius — su užsidegimu „pasinėrusi" į šitokią medžiagą. Kadangi biologijos pamokos buvo skurdžios, Lenė nepatyrė daugybės džiaugsmų, kuriuos atranda tik dabar, būdama jau garbingo amžiaus, kai pigiais akvareliniais dažais perpiešinėja sudėtingus organinius reiškinius. Van Dorn tikino, jog negalinti pamiršti vienos detalės iš tų laikų, kai Lenė dar nėjo į mokyklą, ši detalė jai tokia pat „nemaloni" kaip ir Lenės plakatai su genitalijomis. Dar vaikystėje Lenė aistringai domėjosi savo ekskrementais ir — deja! — veltui reikalavo paaiškinti: „Po šimts, kas čia iš manęs lenda?" Bet nei motina, nei van Dorn jai šito nepaaiškino!

Tik antram iš tų dviejų vyrų, su kuriais Lenė mylėjosi per savo ligšiolinį gyvenimą, lyg tyčia užsieniečiui, ir dar iš Tarybų Sąjungos, buvo lemta atskleisti stebėtinus jos sensibilumo ir intelekto gabumus. Be to, ji jam papasakojo tai, ką vėliau — nuo 43-iųjų pabaigos iki 45-ųjų vidurio Lenė nebuvo tokia nešneki kaip dabar — ji dar sykį pakartojo Margretai: jog pirmąją ir visišką „būties palaimą" ji patyrusi būdama šešiolikos metų, kai vieną birželio pavakarę, ką tik pašalinta iš internato, važiavusi dviračiu namo, pakeliui atsigulusi aukštielninka į viržius, „išsitiesusi ir visiškai atsipalaidavusi" (Lenė Margretai), ir žiūrėdama, kaip vakaro žaros nutviekstame danguje įsižiebia žvaigždės, išgyvenusi tą palaimos būseną, kurios šiandien pernelyg dažnai siekiama; tą 1939 metų vasaros vakarą, kai gulėjo

išsitiesusi ir „atsivėrusi“ ant šiltų viržių, Lenę — taip ji atkartojo Margretai, ką prieš tai pasakojusi Borisui — užplūdo jausmas, kad ją „ima“ ir kad ji „atsiduoda“, ir ji — taip ji vėliau aiškino Margretai — būtų nėmaž nenustebusi, jei būtų pastojusi. Taigi ir nekaltas prasidėjimas Lenei anaiptol neatrodo nesuvokiamas.

Mokslus licėjuje Lenė baigė su bjauriu pažymėjimu, kuriame jos tikybos ir matematikos žinios buvo įvertintos nepatenkinamai. Dvejus su puse metų Lenė praleido pensionate, kur mokėsi šeimininkauti, vokiečių kalbos, tikybos, šiek tiek istorijos (iki reformacijos), taip pat muzikos (fortepijonas).

Prieš imantis statyti paminklą mirusiai vienuolei, turėjusiai Lenės išsilavinimui tokios pat lemtingos įtakos kaip ir tarybinis žmogus, apie kurį išsamiai šnekėsime vėliau, kaip liudininkes čia reikia paminėti tris dar gyvas vienuoles, kurios puikiai prisiminė Lenę, nors susidūrė su ja prieš trisdešimt ketverius ar trisdešimt dvejus metus, o kai aut. su pieštuku ir bloknotu susirado visas tris trijose skirtingose vietose, jos, vos paminėjus Lenę, vienu balsu sušuko: „O taip, Gruiten!“ Toks vienbalsis šūktelėjimas aut. atrodo reikšmingas, nes liudija, kokį stiprų įspūdį turėjusi daryti Lenė.

O kadangi sutapo ne vien šūktelėjimas „O taip, Gruiten!“, bet ir tam tikros fizinės šių trijų vienuolių savybės, taupydami eilutes, kai kurias detales išvardinsime sinchroniškai. Visų trijų oda tokia, kokia paprastai vadinama pergamentine: plona ir aptempusi kaulėtus skruostus, gelsvo atspalvio, išvagota smulkučių raukšlelių; visos trys vaišino pasakotoją arbata (arba paprašė pavaišinti). Ne iš nedėkingumo, bet vardan teisybės reikia pasakyti, jog pas visas tris arbata nebuvo labai stipri; visos trys vaišino (arba paprašė pavaišinti) sausu pyragu; visos trys ėmė kosėti, kai aut. užsirūkė (jis pasielgė nemandagiai ir neprašė leidimo, nes bijojo susilaukti neigiamo atsakymo); visos trys sutiko aut. kone vienoduose priimamuosiuose, kuriuos puošė religinio turinio reprodukcijos, kryžius ir po vieną valdančio popiežiaus ir vietinio kardinolo portretą; visi trys stalai trijuose skirtinguose kambariuose buvo apdengti pliušinėmis staltiesėmis, visos kėdės buvo nepatogios; visų trijų vienuolių amžius buvo nuo septyniasdešimties iki septyniasdešimt dvejų metų.

Pirmoji, sesuo Kolumbanus, kitados direktoriavo tame

licėjuje, kurį taip nesėkmingai dvejus metus lankė Lenė. Ji, nežemiška būtybė blausiomis akimis, beveik per visą pokalbį išsėdėjo purtydama galvą, o purtė galvą todėl, kad prikaišiojo sau neatskleidusi to, kas slypėjo Lenėje: „Joje kažkas slypėjo, netgi kažkas ypatinga, bet mes to neatskleidėme". Sesuo Kolumbanus — mokslinį laipsnį turinti matematikė, kuri dar ir šiandien (su lupa!) skaito specialybės literatūrą,— atrodė kilusi iš ankstyvosios emancipacijos epochos, kai moterys siekė išsilavinimo, bet, deja, dėvint vienuolės abitą, šis siekimas retai pripažįstamas ir dar rečiau gerbiamas. Mandagiai užklausta apie savo gyvenimo detales, ji papasakojo, kad jau 1918 metais vilkėjusi šiais drabužiais ir susilaukdavusi daugiau pajuokos, paniekos ir pašaipos, nei tūlas šiandienos valkata. Kai aut. apsakė Lenės gyvenimo smulkmenas, jos apsiblaususios akys šiek tiek pagyvėjo, dūsaudama, tačiau su kažkokiu entuziazmu ji tarė: „Nepaprastai, taigi, nepaprastai... taip ir turėjo susiklostyti jos gyvenimas". Ši pastaba suglumino aut. Atsisveikindamas jis susigėdęs dirstelėjo į keturias cigaretes, provokuojančiai vulgariai įspraustas į pelenus keramikinėje vynuogės lapo formos peleninėje, kurioje turbūt tik retkarčiais užgęsta koks prelato cigaras.

Antroji vienuolė, sesuo Prudencija, dėstė Lenei vokiečių kalbą: ji buvo kruopelytę mažiau aristokratiška už seserį Kolumbanus, jos skruostai — kruopelytę rausvesni, nors tai anaiptol nereiškia, jog ji raudonskruostė, tik — dar matyti, kad anksčiau jos skruostai buvo rausvi, o sesers Kolumbanus veido oda, be jokių abejonių, nuo jaunumės švytėjo nuolatiniu blyškumu. Sesuo Prudencija (apie jos šūktelėjimą, išgirdus Lenės vardą, žr. aukščiau!) pridūrė porą netikėtų detalių. „Aš,— tarė ji,— dariau viską, kad ją paliktų mokykloje, bet niekuo negalėjau jai padėti, nors iš vokiečių parašiau dvejetą, o ir galėjau tiek parašyti; ji, vadinasi, parašė nuostabų rašinį apie „Markizę fon O...", žinote, tai toks dalykas, kuris buvo draudžiamas, kuris buvo netgi labai nepalankiai vertinamas, nes jo turinys, taip sakant, delikatus... bet aš maniau ir tebemanau, jog keturiolikmetėms mergaitėms ramia sąžine galima leisti jį skaityti ir pamąstyti apie tai... tai šit, Lenė parašė kažką nuostabaus: ji, vadinasi, gynė grafą F... ir taip sugebėjo įsijausti į... na, sakykime, į vyrų lytinį instinktą, kad mane apstulbino... nuostabu, ir nedaug trūko iki vieneto... bet iš tikybos ji gavo „nepatenkinamai", iš tikrųjų tai

buvo šešetas, tik nenorėta rašyti mergaitei šešeto iš tikybos, ir dar ji gavo riebų, bet, be abejo, pelnytą „nepatenkinamai“ iš matematikos, sesuo Kolumbanus, su ašaromis akyse, buvo priversta jį parašyti, nes ji juk turėjo būti objektyvi... ir po to Gruiten... paliko licėjų, turėjo palikti“.

Iš seserų ir mokytojų, dirbusių pensionate, kuriame Lenė tęsė mokslus nuo keturioliktųjų iki beveik septynioliktųjų savo gyvenimo metų, pavyko rasti tiktai trečiąją iš čia pristatomų vienuolių, seserį Ceciliją. Tai ji pustrečių metų privačiai mokė Lenę skambinti pianinu; išsyk pajutusi Lenės muzikalumą, tačiau pasibaisėjusi, tiesiog puolusi neviltin dėl jos nesugebėjimo pažinti natas ir, net perskaičius natą, nustatyti ja reiškiamą garsą, sesuo Cecilija pirmuosius šešis mėnesius praleido klausydamasi su Lene plokštelių... o paskui Lenė turėdavo pagroti, ką girdėjusi, tai, kaip pareiškė sesuo Cecilija, buvo abejotinas, tačiau pavykęs bandymas, kuris — pasak sesers Cecilijos — netgi įrodė, kad „Lenė pajėgė atpažinti ne tik melodijas ir ritmus, bet ir struktūras“. Bet kaip — nesuskaičiuojami sesers Cecilijos atodūsiai! — kaip išmokyti Lenę pažinti natas, juk be šito negalima apsieiti? Jai šovė į galvą — kone geniali mintis — pabandyti aplinkiniu keliu per geografiją. Nors geografijos dėstymas buvo skurdus — jį daugiausia sudarė visų Reino intakų vardijimas, rodymas žemėlapyje ir vėl vardijimas, kartu vardijant šių upių ribojamus vidutinio dydžio kalnagūbrius ir vietoves — ir vis dėlto — Lenė išmoko suprasti žemėlapius: šią taip smarkiai raitytą juodą liniją tarp Hunsriuko ir Eifelio, Mozelį, Lenė toli gražu suvokdavo ne vien tik kaip juodą vingiuotą liniją, bet ir kaip ženklą, žymintį tikrai egzistuojančią upę. Taigi. Bandymas pavyko: Lenė išmoko pažinti natas, sunkiai, purkštaudama, dažnai verkdama iš įniršio, bet išmoko... o kadangi sesuo Cecilija gaudavo iš Lenės tėvo nemažą papildomą honorarą, plaukiantį į ordino kasą, ji jautė pareigą „nors kai ką“ duoti Lenei. Tai jai pavyko, ir: „Kuo ji mane stebino: ji iškart suvokė, kad Šubertas jai yra riba... visi bandymai peržengti šią ribą taip apgailėtinai žlugdavo, kad net aš jai patariau to nemėginti, nors jos tėvas reikalavo, kad ji išmoktų skambinti Mocartą, Bethoveną ir panašiai“.

Dar viena pastaba apie sesers Cecilijos odą: dar buvo galima nuspėti pieno spalvos vietas, švelniai baltas, ne tokias sausas; aut. atvirai prisipažįsta pajutęs, galimas daiktas, nepadorų, norą

pamatyti daugiau šios nepaprastai malonios, skaistybės įžadus davusios senutės odos, net jei šis noras kam nors ir duotų pagrindo įtarti jį gerontofilija. Deja, paklausta apie vieną iš kartu dirbusių seserų, turėjusią Lenei didelės įtakos, sesuo Cecilija tapo šalta it ledas, kone atšiauri.

Čia galima tik užsiminti apie tai, ką galbūt pavyks įrodyti tolimesniu pasakojimu: kad Lenė yra nepripažintas juslumo genijus. Deja, ilgą laiką ją priskirdavo kategorijai, kuri tokia patogi, jog mielai vartojama: šlapia višta. Senis Hoizeris netgi prisipažino, kad tokia ją laiko ir po šiai dienai.

Taigi atrodytų, jog Lenė, visą gyvenimą buvusi nuostabi valgytoja, noriai mokėsi virti ir namų ruoša buvo jos mėgstamiausias dalykas; tačiau taip toli gražu nėra: nors virti mergaites mokė prie viryklės ir virtuvinio stalo, o naudojamus produktus galima buvo uosti, lytėti, ragauti ir regėti, virimas (jei aut. teisingai supranta kai kurias sesers pastabas) Lenei atrodė dar abstraktesnis už matematiką ir toks pat neapčiuopiamas kaip tikyba. Sunku pasakyti, ar Lenė būtų tapusi puikia virėja, dar sunkiau pasakyti, ar tik nebuvo per virimo pamokas pagaminti patiekalai Lenei per „prėski“, mat vienuolės kone metafiziškai bijo prieskonių. Kad Lenė *nėra* gera virėja, to, deja, nenuneigsi; tik sriubos jai retkarčiais pavyksta, dar ir desertas, be to, ji — o tai anaiptol nėra savaime suprantamas dalykas — moka virti gerą kavą, su meile virdavo savo kūdikiui (paliudyta M.v.D.), tačiau niekada nesugebėtų paruošti normalaus valgiaraščio. Kaip kad padažo likimą gali nulemti neleistinas ir netaisyklingas staigus rankos judesys, pilant kokį nors priedą, taip nepataisomai žlugo (o gal geriau sakyti, laimė, nepavyko) ir Lenės religinis auklėjimas. Kai būdavo kalbama apie duoną ar vyną, apsikabinimus, rankos uždėjimą, kai figūruodavo žemiškai materialūs dalykai, Lenė nepatirdavo nė menkiausių sunkumų. Jai ir šiandien nesunku tikėti, jog galima gydyti seilėmis. Bet kas gi jau čia ims ką nors seilinti? O ji ne tik gydė seilėmis rusą ir savo vaiką, bet, vien pridėjusi ranką, suteikdavo rusui palaimą ir ramindavo sūnų (Lota ir Margreta). Tačiau kas gi jau čia ims ir uždės kam nors ranką? Ir kas per duoną jai davė, kai ji priėmė Pirmąją Šventąją Komuniją (paskutinis bažnytinis aktas, kuriame Lenė dalyvavo), ir kur, kur, po paraliais, dingo vynas? Kodėl jai jo nedavė? Puolusios moterys ir taip toliau, daugybė

moterų, su kuriomis susidūrė Švenčiausiosios Mergelės sūnus, visa tai Lenei nepaprastai patiko ir galėjo sukelti tokią pat ekstazę kaip ir žvilgsnis į žvaigždėtą dangų.

Galima numanyti, jog Lenė, visą gyvenimą taip mėgusi savo šviežias rytines bandeles ir net kenčianti dėl jų kaimynų pajuoką, karštai troško ir laukė Pirmosios Komunijos šventės. Žinotina, jog licėjuje Lenei neleido priimti Pirmosios Komunijos, nes per pasiruošimą jai dažnai trūkdavo kantrybė, ji nuolat atakuodavo ir po šių pamokų su vaikišku atkaklumu klausinėdavo tikybos mokytoją, kuris jau tada buvo pagyvenęs žilaplaukis, labai asketiškas žmogus, deja, dabar jau dvidešimt metų, kai miręs: „Prašau, na, prašau duoti man šitą gyvybės duoną! Kodėl aš turiu taip ilgai laukti?" Tam tikybos mokytojui, po kurio mirties išliko jo vardas Erichas Bringsas ir keletas publikacijų, nevalingas Lenės jausmų protrūkis pasirodė „nusikalstamas". Jis pasibaisėjo šitaip reiškiamu troškimu, kurį tegalėjo įvardinti kaip „kūniškus geidulius". Žinoma, jis griežtai atmetė Lenės reikalavimus, o Komuniją jai atidėjo dvejiems metams dėl „akivaizdaus nebrandumo ir nesugebėjimo suvokti sakramentų". Šį atsitikimą gali paliudyti du žmonės: senis Hoizeris, kuris gerai tą atsimena ir gali pareikšti, jog „tada vos vos išvengta skandalo" ir tik dėl vienuolėms keblios vidaus politikos situacijos (1934!), apie kurią Lenė neturėjo jokio supratimo, buvo nutarta „neskambinti visais varpais dėl šito dalyko". Antrasis liudininkas — pats senasis ponas, kurio arkliukas buvo mokymas apie partikules, mokymas, kurio esmę sudaro tai, kad ištisus mėnesius, o jei reikia — ir metus, atsižvelgiant į visas kazuistiškai įmanomas aplinkybes, postringaujama, kas galbūt atsitiko arba galėjo atsitikti, arba būtų galėję, turėję, privalėję atsitikti su ostijos partikulėmis. Vėliau tasai ponas, vis dar gana žinomas kaip partikulių specialistas, viename teologiniame literatūros žurnale periodiškai spausdindavo „Eskizus iš mano gyvenimo" ir juose, tarp kita ko, aprašė atsitikimą su Lene, kurią be jokios gėdos ir vaizduotės trumpumo dėlei pavadino „tokia L.G., tuomet dvylikos metų". Jis vaizduoja Lenės „degančias akis", jos „juslią burną", iš aukšto užsimena apie jos tarmišką tarseną, apibūdina jos tėvų namus kaip „tipiškų prakutėlių, vulgarius" ir baigia tokiu sakiniu: „Kadangi Švenčiausios Šventenybės buvo geidžiama taip proletariškai materialistiškai, aš, žinoma, turėjau uždrausti ją gauti". Nors Lenės tėvai nebuvo nei baisiai religingi, nei itin

prisirišę prie bažnyčios, tai, „kad Lenė dar nepriėjusi“, dėl jų krašto ir aplinkos įtakos jiems atrodė trūkumas ir netgi gėda, todėl jų valia Lenė, kaip sakoma, „priėjo“, keturiolikos su puse metų, jau pensionate, o kadangi tuo metu — anot įtikinančių Marjos van Dorn parodymų — Lenei jau būdavo moteriški nemalonumai, bažnytinė šventė visiškai sužlugo, pasaulietinė irgi. Lenė taip karštai troško to gabalėlio duonos, ji visais savo pojūčiais buvo pasirengusi pulti į ekstazę... „Ir va (taip ji šitą nupasakojo pasibaisėjusiai Marjai van Dorn) man ant liežuvio padėjo tokį balkšvą, trapų, sausą, beskonį daiktą... aš net norėjau jį išspjauti!“ Marja keletą kartų persižegnojo ir stebėjosi, kad ranka pasiekiami, jutimais suvokiami dalykai: žvakės, smilkalai, vargonų muzika ir choro giedojimas nepajėgė įveikti Lenės nusivylimo. Net ir įprastas šventinis stalas su šparagais ir kumpiu, net vaniliniai ledai su grietinėle negalėjo jai niekuo padėti. O kad pati Lenė yra „partikuliarininkė“, ji kasdien įrodo, surinkdama iš lėkštės visus duonos trupinius ir susižerdama juos į burną (Hansas ir Grėtė).

Šiame pasakojime kiek išgalėdami vengsime nešvankybių, tačiau, vardan tikslumo, tikriausiai reikėtų paaiškinti, kokių lytinio švietimo žinių gaudavo jaunos mergaitės, prieš palikdamos pensionatą — jauniausiai iš jų tada buvo šešiolika, vyriausiai — dvidešimt vieneri, o suteikdavo šių žinių pensionato tikybos mokytojas, nesenas, taip pat asketiškas žmogus, pavarde Hornas, kuris leido Lenei priimti Pirmąją Komuniją tik direktorei spaudžiant. Švelniu balsu, pasitelkęs grynai kulinarinius terminus, nė neužsimindamas apie konkrečias biologines detales, lytinį aktą vadino „būtinu dauginimosi procesu“ ir gretino jo rezultatą su „žemuogėmis su plakta grietinėle“, painiodavosi improvizuotuose palyginimuose, kurie turėjo nusakyti leistiną ir neleistiną bučiavimąsi, o žodžio „kriauklė“ vaidmens šiame kontekste mergaitės nesugebėjo suprasti. Reikia konstatuoti, kad kai švelnus balsas neapsakomais, grynai kulinariniais terminais aiškino neapsakomus dalykus apie bučiavimąsi ir mylėjimąsi, Lenė pirmąsyk gyvenime paraudo (Margreta), o kadangi jinai net nesugeba atgailauti — beje, tai palengvindavo Lenei išpažintį, nes paversdavo ją vien mechanišku darbu ir Lenė tik kažką pamaldavo liežuviu — tai šis bandymas apšviesti, matyt, palietė kažin kokius jos pojūčių centrus, kurie lig šiol dar neatrasti. Kadangi čia bandoma daugmaž įtikinamai apibū-

dinti nuoširdų, proletarišką, veik genialų Lenės juslumą, derėtų pridurti: begėdė ji nebuvo, taigi pirmasis jos išraudimas pažymėtinas kaip sensacija. Šiaip ar taip, pats šio smarkaus išraudimo vyksmas, nepriklausęs nuo Lenės valios, pasirodė jai stulbinantis, kankinantis ir skausmingas. Čia jau nėra reikalo dar sykį pabrėžti, jog joje slypėjo nepaprasta erotinė ir seksualinė galia, o kadangi tikybos mokytojas šitaip jai aiškino kažką, kas, kaip ir Komunija, kartu buvo pateikiama lyg sakramentas, Lenės pasipiktinimas prasiveržė jai lig tol nepažįstamu būdu — ji išraudo. Mikčiodama iš įtūžio, užsiplieskusi raudoniu, ji paprasčiausiai išėjo iš pamokos; dėl to jos baigimo pažymėjime vėliau atsirado penketas, penketas iš tikybos. Be to, tikybos pamokose Lenei įkalė be jokio susižavėjimo nuolat prisiminti tris Vakarų kalnus: Golgotą, Akropolį ir Kapitolijų — tarp kita ko, Golgota jai neatrodė nesimpatiška, tai buvo kalnas, apie kurį ji išgirdo, mokydamasi Biblijos, ir žinojo, jog tai tik kalvelė ir anaiptol ne Vakaruose. O jeigu prisiminsime, kad Lenė vis dar moka „Tėve mūsų" ir „Sveika, Marija" ir netgi kalba šias maldas; kad ji žino keletą rožinio nuotrupų, kad bendravimas su Mergele Marija jai atrodo savaime suprantamas dalykas — tai tikriausiai čia derėtų pasakyti, kad religiniai Lenės gabumai liko nepastebėti kaip ir jos juslumas ir kad joje buvo galima atrasti ir atskleisti didžią mistikę.

Dabar pagaliau reikia pradėti bent jau eskizą paminklo, pastatytino moteriai, kurios jau nebeįmanoma rasti kaip liudininkės, su kuria nebegalima pasišnekėti nei telefonu, nei susitikus; ji mirė 1942-ųjų pabaigoje ligi šiol neaiškiomis aplinkybėmis, ne dėl tiesioginio smurto, bet dėl tiesioginio smurto grėsmės ir ją supusių žmonių abejingumo. Tasai B.H.T. ir Lenė tikriausiai buvo vieninteliai, kuriuos ši moteris mylėjo; deja, net ir labai kruopščiai tyrinėjant, nepavyko sužinoti jos pasaulietiško vardo, taip pat nepavyko sužinoti nei vietos, nei aplinkos, iš kurios ji kilusi; žinomas tik jos vienuolės vardas — tam pakanka liudininkų: Lenė, Margreta, Marja ir kaip tik tasai buvęs antikvariato mokinys, kurio pristatymui, jo nuomone, visiškai pakanka inicialų B.H.T.— sesuo Rachelė. Ir jos pravardė: Haruspika. Kai ji susidūrė su Lene, o tuo pat metu ir su šituo B.H.T. (1937—1938), jai galėjo būti kokie keturiasdešimt penkeri. Ji buvo maža, raumeninga (net ne Lenei, o vieninte-

liam B.H.T. ji pasipasakojo, jog kitados buvusi moterų 80 metrų bėgimo su kliūtimis Vokietijos jaunių čempionė!); tikriausiai — 1937—1938 metais sesuo Rachelė turėjo rimto pagrindo neskelbti visų smulkmenų apie savo kilmę ir išsilavinimą — tų laikų žodžiais tariant, ji buvo „labai išsilavinusi asmenybė", ir visiškai įmanoma, kad ji, ko gero, buvo apgynusi daktarinę disertaciją, o gal net ir habilitacinę (aišku, svetima pavarde). Deja, iš liudininkų atsiminimų jos ūgį galima tik spėti: 160 cm; sverti ji galėjo apie 50 kg; plaukų spalva: juodi, pražilę; akys: šviesiai mėlynos; tikėtina keltiška kilmė, taip pat ir žydiška. Tasai B.H.T., nediplomuotas bibliotekininkas, dabar studijuojantis antikvariatų katalogus vienoje vidutinio dydžio miesto bibliotekoje ir darantis tam tikrą įtaką knygų įsigijimo politikai, pagal savo amžių palyginti suvargęs žmogus, malonus, nors ne itin iniciatyvus ir temperamentingas, nepaisant mažiausiai dvidešimties metų amžiaus skirtumo, tikriausiai buvo įsimylėjęs šią vienuolę. O jo atkaklų ir kryptingą intelektą liudija tai, kad iki 1944 metų jam pavyko išvengti karinės tarnybos, taigi jis yra tam tikras *missing link*[1] tarp Lenės ir sesers Rachelės (juk kai penktaisiais karo metais jį pašaukė į armiją, jis buvo beveik dvidešimt šešerių ir, jo tvirtinimu, sveikas kaip ridikas).

Šiaip ar taip, užklaustas apie seserį Rachelę, B.H.T. pagyvėjo, stačiai susijaudino. Jis nerūko, yra viengungis ir — sprendžiant iš kvapų jo pustrečio kambario bute su vonia — puikus virėjas. Pripažįsta tik antikvarines knygas, o naujus leidinius niekina: „Nauja knyga — tai ne knyga" (B.H.T.). Anksti nuplikęs, maitinasi, matyt, gerai, bet vienodai, ir jo organizme gaminasi per daug riebalų: tą liudija stambiomis poromis nusėta nosis ir paausyje nuolat kylančios nedidelės votys, pastebėtos ne kartą pas jį besilankant. B.H.T. iš prigimties nėra šnekus, tačiau kai kalbama apie Rachelę-Haruspiką, jis tiesiog jaučia poreikį išlieti širdį, o Lene, kurią težino iš sesers pasakojimų kaip „neįtikėtinai gražią šviesiaplaukę mergaitę, kurios dar laukia daug gražių ir skausmingų išgyvenimų", jis žavisi taip jaunatviškai ir idealistiškai, kad jei aut. rūpėtų tokie dalykai ir jei jis pats nebūtų įsimylėjęs Lenės, jį apimtų pagunda šiandien pat juodu suvesti, pavėlavus trisdešimt ketveriais metais. Tačiau kad ir kokių savybių (paslėptų ir akivaizdžių) turėtų šis vyrukas

[1] Trūkstamasis ryšys (*angl.; čia ir toliau vert. past.*).

B.H.T., viena yra neabejotina: ištikimybė. Galimas daiktas, kad ir sau pačiam.

Būtų galima daug pasakoti apie šį vyruką, tačiau neverta, nes tiesiogiai su Lene jis beveik nesusijęs ir gali būti naudingas tik kaip reflektorius.

Mat klaidinga manyti, kad tame pensionate-internate Lenė kankinosi; o ne, jai nutiko ten nuostabių dalykų, ji patyrė kaip tik tai, ką patiria likimo numylėtiniai: ji pateko į geras rankas. Žinios, gaunamos per pamokas, jos visiškai arba beveik nedomino, o ramiõs ir maloniõs sesers Cecilijos privačios pamokos buvo reikšmingos ir davė vaisių. Lemtingą vaidmenį Lenės gyvenime, mažų mažiausiai tokį pat lemtingą kaip ir vėliau atsiradęs rusas, suvaidino sesuo Rachelė, kuriai (1936!) neleido dėstyti ir kuri buvo, anot mergaičių, prieškambarinė sesuo — itin menko prestižo pareigos, o socialinis statusas, galima sakyti, nė kiek ne aukštesnis nei valytojos. Ji privalėjo laiku žadinti mergaites, stebėti jų rytinį prausimosi ritualą, paaiškinti joms — sesuo biologė griežtai atsisakė tą daryti — kas darosi joms ir su jomis, kai netikėtai prasidėdavo pirmieji moteriški nemalonumai; be to, jai priklausė viena pareiga, kitoms seserims atrodžiusi šlykšti ir nepakeliama, bet sesuo Rachelė atlikdavo ją tiesiog su susižavėjimu, meiliai ir rūpestingai: stebėti jaunuolių virškinimą ir skystos, ir kietos formos. Mergaitės privalėjo nenuleisti į nežinomybę savo virškinimo produktų, kol jų neapžiūrėjo Rachelė. Jos globai buvo pavestos keturiolikmetės, ir Rachelė dirbo šį darbą su ramiu diagnostikės pasitikėjimu, gluminančiu mergaites. Ar bereikia sakyti, kad Lenė, kurios dėmesys savo virškinimui lig tol nebuvo patenkintas, tapo karšta Rachelės pasekėja? Dažnai Rachelei pakakdavo tik užmesti akį, ir ji tiksliai galėdavo nustatyti fizinę ir psichinę konkrečios mergaitės būseną, o kadangi iš ekskrementų ji netgi spėdavo pažangumą, prieš kontrolinius darbus mergaitės ją gulte apguldavo, ir sesuo Rachelė metai po metų (nuo 1933-iųjų paveldėdavo Haruspikos pavardę, kurią jai prisegė viena jos buvusi mokinė, vėliau mėginusi jėgas žurnalistikoje. Manyta (šią nuomonę patvirtino Lenė, vėliau tapusi Rachelės patikėtine), jog ji vedusi knygą, su tiksliomis detalėmis. Į savo pravardę ji žiūrėjo kaip į jai derančią švelnybę. Jei sakysime, kad mokslo metus vidutiniškai sudarė du šimtai keturiasdešimt dienų, be to, buvo dvylika mergaičių, o budėta penkerius metus (tarytum koks kadrinis

vienuolyno puskarininkis), lengvai galima apskaičiuoti, kad sesuo Rachelė statistiškai užfiksavo ir trumpai analizavo maždaug dvidešimt aštuonis tūkstančius aštuonis šimtus virškinimo procesų: stebinantis kompendiumas, tikriausiai turėjęs neįkainojamą vertę kaip skatologinis ir urologinis dokumentas. Manoma, kad vėliau jis buvo neatsakingai sunaikintas! Aut. tyrinėjimai, taip pat gestai ir posakiai, kalbant apie Rachelę, pastebėti tiesioginiuose B.H.T., netiesioginiuose (Marjos perfiltruotuose) Lenės ir vėlgi tiesioginiuose Margretos pasakojimuose, leidžia spėti, kad Rachelės išsilavinimas apėmė tris mokslo sritis: mediciną, biologiją ir filosofiją — ir viskas interpretuota su teologine priemaiša, grynai mistinės kilmės.

Rachelė kišosi ir į tokius dalykus, kurie jai nepriklausė: kosmetika, plaukai, oda, akys, ausys, šukuosena, avalynė, baltiniai,— tereikia prisiminti, jog juodaplaukei Margretai ji patarė dėvėti žalios kaip butelis, o šviesiaplaukei Lenei — prislopintos skaisčiai raudonos spalvos drabužius ir pasiūlė jai per pokylį su katalikiško studentų internato auklėtiniais apsiauti cinoberio spalvos bateliais, jog ji nurodė Lenei odos priežiūrai naudoti migdolų sėlenas ir laikėsi nuomonės, kad ledinis vanduo nėra būtinas ir kad nesveika juo piktnaudžiauti, taigi iš esmės ją galima apibūdinti trumpu neiginiu: ji nebuvo ūkiško muilo gerbėja. O jei dar pridursime, kad ji ne tik neatkalbinėdavo nuo lūpų dažų, bet netgi patardavo juos naudoti — suprantama, su saiku ir skoniu, kiekvienai pagal savąjį tipą — bus aišku, jog ji smarkiai pralenkė savo metą ir, žinoma, savo aplinką. Ji beveik griežtai reikalaudavo prižiūrėti plaukus, kruopščiai ir ilgai šukuoti juos šepečiu, ypač vakare.

Rachelės vieta konvente buvo neaiški. Daugumos seserų akimis ji užėmė tarpinę padėtį tarp tualetų prižiūrėtojos ir valytojos, o toks požiūris ganėtinai smerktinas, net jei jis ir būtų buvęs teisingas. Kai kurios seserys ją gerbė, kai kurios bijojo: tarp jos ir direktorės tvyrojo „pagarba su nuolatine įtampa“ (B.H.T.). Direktorė, atšiauri ir inteligentiška gražuolė pelenų spalvos plaukais, kuri praėjus metams po to, kai Lenė paliko mokyklą, nusivilko abitą ir įstojo į nacistinę moterų organizaciją, net sutikdavo su Rachelės patarimais in puncto kosmetika, nors jie prieštaravo vienuolyno dvasiai. Turint galvoje, kad direktorę pravardžiuodavo „Tigrese“, kad pagrindinė jos disciplina buvo matematika, o gretutinės — prancūzų kalba ir geo-

grafija, aišku, jog Haruspikos elgesį ji vertino kaip juokingą ir nepavojingą „fekalinę mistiką". Jai atrodė, kad bent akies kampučiu dirstelėti į savo ekskrementus žeidžia damos orumą (B.H.T.), visa tai ji laikė daugiau ar mažiau „pagoniškais" dalykais, nors (vėl B.H.T.) pagoniška buvo kaip tik tai, kas pastūmėjo ją į nacistinę moterų organizaciją. Tačiau, po teisybei (viskas anot B.H.T.), reikia pasakyti: ir palikusi vienuolyną ji niekada neišdavė Rachelės. Lenė, Margreta ir B.H.T. apibūdina ją kaip „išdidžią asmenybę". Nors pasak visų, kuriuos tik įmanoma apklausti, direktorė buvo labai graži ir, be abejo, „erotiškai patraukli asmenybė" (Margreta), net ir išėjusi iš vienuolyno ji neištekėjo, tikriausiai per savo išdidumą; ji nenorėjo parodyti savo silpnybių, nenorėjo išsišokti; vos sulaukusi penkiasdešimties, besibaigiant karui, ji dingo kažkur tarp Lvovo ir Černovicų, kur, turėdama vyresniosios vyriausybės patarėjos laipsnį ir užimdama atsakingas tarnybines pareigas, rūpinosi „kultūros politika". Gaila. Aut. nepaprastai mielai būtų ją „apklausęs ryšium su šia byla".

Internate Rachelė neturėjo rimtų pedagogės ar gydytojos pareigų, tačiau atliko ir vienas, ir kitas; šiaip jau jinai privalėjo pranešti tik apie ypatingus atvejus — smarkų viduriavimą ir galimą infekcijos grėsmę — taip pat apie akis badančią nešvarą, susijusią su virškinimo sritimi, ir apie nusižengimus nustatytiems dorovės reikalavimams, kuriuos lengva numanyti. Pastarojo dalyko Rachelė niekada nedarydavo. Tačiau jai atrodė labai svarbu jau pačią pirmą dieną perskaityti mergaitėms nedidelį pamokslėlį, kaip nusišluostyti po bet kokio tuštinimosi. Paminėjusi, jog visi raumenys, ypač papilvės, visada privalo būti elastingi ir stiprūs, o todėl ji patarianti užsiiminėti gimnastika ir lengvąja atletika, Rachelė staiga peršokdavo prie savo mėgstamiausios temos: kad sveikas ir, kaip ji pabrėždavo, inteligentiškas žmogus gali atlikti tokį reikalą ir be skiautelės popieriaus. Bet kadangi šis idealas niekada nebūdavo pasiekiamas arba pasiekiamas labai retai, Rachelė išsamiai aiškindavo, kaip naudotis popieriumi, jei jau negalima be jo apsieiti.

Ji — šiuo požiūriu B.H.T. yra nepakeičiamas šaltinis — daug skaitė apie tokius dalykus, beveik viską iš sunkiųjų darbų kolonijų ir šiaip kalėjimų literatūros, uoliai studijavo visų kalinių (kriminalinių ir politinių) atsiminimus. Rachelė iš anksto nusiteikdavo, kad per šį pranešimą mergaitės kikens ir paikios.

Kadangi Lenė ir Margreta tą patvirtino, reikia pasakyti, jog išvydus pirmąjį Lenės tuštinimąsi, kurį jai teko vertinti, seserį Rachelę apėmė savotiška ekstazė. Lenei, nepratusiai prie tokių sugretinimų, ji tarė: „Mergyt, tu — likimo numylėtinė, kaip ir aš".

O kai po kelių dienų Lenė pasiekė „bepopierės" statusą, nes šis „raumenų darbas" jai buvo vieni juokai (Lenė Marjai, patvirtinta Margretos), tarp jų užsimezgė tokia neišardoma simpatija, kad Lenei jau iš anksto buvo nebaisios visos jos dar laukiančios mokymosi nesėkmės.

Bet būtų neteisinga, jei susidarytų įspūdis, jog sesuo Rachelė pasirodė geniali vien ekskrementų srityje. Nuėjusi sudėtingą studijų kelią, ji iš pradžių tapo biologe, vėliau gydytoja, o dar vėliau teologe, priėmė katalikybę ir įstojo į vienuolyną, kad, derindama biologijos, medicinos, filosofijos ir teologijos žinias, „šviestų jaunuomenę", tačiau jau pirmaisiais jos pedagoginės veiklos metais Romoje esanti generalinė taryba uždraudė jai dėstyti, nes įtarė ją biologizmu ir mistiniu materializmu; ją pažemino iki budėtojos pareigų, siekdami šia bausme apkartinti jai gyvenimą ordine, ir visi buvo pasirengę ją „garbingai" sekuliarizuoti (viską papasakojo Rachelė B.H.T., žodžiu), tačiau ji ne tik priėmė pažeminimą kaip paaukštinimą, bet net ir suvokė bei vertino jį būtent šitaip, ir manė, jog eidama budėtojos pareigas gali pritaikyti savo mokslus daug geriau, nei mokytojaudama. Kadangi visi keblumai su ordinu prasidėjo kaip tik 1933 metais, tai ordinas nenorėjo jos visiškai pašalinti ir dar penkerius metus Rachelė galėjo dirbti „tualeto prižiūrėtoja" (Rachelė apie Rachelę, pasakodama B.H.T.). Jau vien tam, kad parūpintų valymo priemonių, tualetinio popieriaus, antiseptikų, taip pat lovos baltinių ir pan., ji retkarčiais važiuodavo dviračiu į netoliese esantį vidutinio dydžio miestą, kuriame buvo universitetas, ir šio universiteto bibliotekoje Rachelė praleido ne vieną valandą, o vėliau — ne vieną dieną turtingame to miesto antikvariate, kur užsimezgė jos platoniška ir vis dėlto aistringa draugystė su B.H.T.; jis leido jai, kiek širdis geidžia, raustis viršininkui priklausančiuose daiktuose ir net — nusižengdamas taisyklėms — davė naudotis grynai tarnybiniu parankiniu fondu, nedrausdavo skaityti gausiuose užkaboriuose, dargi įpildavo kavos iš savo termoso, taigi kartkartėmis jis net įbrukdavo jai kokį sumuštinį, kai ji pernelyg užsisėdėdavo. Labiausiai ji domėjosi

farmakologine, mistine ir biologine literatūra, taip pat žolininkyste ir per porą metų tapo labai delikačios srities specialiste: skatologinių anomalijų, kiek tik buvo įmanoma apie jas sužinoti iš mistinės literatūros, kurios antikvariate nestigo.

Nors padaryta viskas, absoliučiai viskas, kad būtų atskleista sesers Rachelės praeitis bei kilmė: be B.H.T., Lenės ir Margretos parodymų, daugiau nieko nepavyko sužinoti; per antrą ir trečią apsilankymą pas seserį Ceciliją negauta jokių žinių apie jos buvusią kolegę; aut. atkaklumas tik privertė ją parausti... ir reikia atvirai prisipažinti, jog nėra nemalonu, kai parausta vyresnė kaip septyniasdešimties metų senutė su pieno spalvos oda. Ketvirtas apsilankymas — matyti, kad aut. yra užsispyręs — žlugo jau prie vienuolyno vartų: jo nebeįleido. Ar jam pavyks sužinoti ką nors daugiau ordino archyve ir asmenų registre Romoje, priklausys nuo to, ar gaus laiko bei lėšų kelionei ir — svarbiausia — ar jam bus leista gilintis į ordino paslaptis. Privalu prisiminti 1937—1938 metų situaciją: tamsiame antikvariato kampe sėdi maža uoli vienuolė, karštai besidominti mistika ir biologija, įtariama skatologija, kaltinama biologizmu ir materialistiniu misticizmu, o jaunas, tais laikais dar nėmaž nepraplikęs ir neišpleręs vaikinas nešioja jai kavą su sumuštiniais. Kad šis žanrinis paveikslėlis būtų solidus ir prilygtų tokio nyderlandų dailininko, kaip Vermeras, darbui, atsižvelgiant į vidaus ir užsienio politinę padėtį, reikia purpurinio fono ir kruvinų debesų, nes kažkur be perstogės marširavo SA, o karo grėsmė 1938 metais buvo didesnė nei ateinančiais metais, kai jis iš tiesų prasidėjo; ir tegu šioji Rachelės aistra virškinimo klausimams atrodo pernelyg mistiška, tegu atrodo klaidingi tie jos vidaus sekrecijos tyrinėjimai (kurie siekė taip toli, kad ji aistringai troško sužinoti tikslią medžiagos, vadinamos sperma, sudėtį) — reikia pripažinti *vieną* dalyką: tai ji, remdamasi savo asmeniškais (neleistinais) bandymais su šlapimu, patarė jaunajam antikvarui, kaip išvengti tarnybos Vokietijos vermachte, nes, gerdama jo kavą (su kuria ji retkarčiais netgi aplaistydavo antikvarines retenybes — Rachelė nejautė ypatingos pagarbos jokiems knygų leidimams), ji jam išsamiai paaiškino, ką jis turįs gerti, ką valgyti, kokias tinktūras ir piliules vartoti, kad, patikrinus šlapimą, per medicininę apžiūrą išgirstų ne paviršutinišką, bet tvirtą sprendimą — „netinkamas“; kad ir kaip ten būtų, savo žinių ir skaitymo rezultatų dėka Rachelė galėjo sudaryti B.H.T. šlapimui „laipsnišką planą“

(tiksli Rachelės citata, paliudyta B.H.T.), garantavusį, kad net pragulėjus vieną, dvi ar tris dienas ligoninėje, reakcijos su įvairiausiais reagentais vis dar rodys pakankamai baltymų. Šis pranešimas tėra skirtas paguosti visiems, kas čia pasigenda politikos. Deja, B.H.T. buvo per didelis bailys, kad šį „laipsnišką planą" su visomis jo detalėmis perduotų kitiems šaukiamiesiems. „Kaip tarnautojas", jis bijojęs nemalonumų su aukštesne organizacija.

Tikriausiai Rachelė būtų neapsakomai džiūgavusi (aut. hipotezė), jeigu jai būtų išrūpintas leidimas bent kartą gyvenime kokią savaitę eiti panašias pareigas jaunų vyrukų internate ir apžiūrinėti tai, ką apžiūrinėdavo pas mergaites. Kadangi literatūros apie vyrų ir moterų virškinimo skirtumus tais laikais buvo nedaug, jai liko vien spėlionės, virtusios išankstine nuostata; beveik visus vyrus Rachelė laikė „kietaviduriais". Jei apie jos troškimą būtų sužinoję Romoje ar kur kitur, ją, žinoma, tučtuojau būtų ekskomunikavę ir eksmitavę.

Su ta pačia aistra, su kuria apžiūrinėdavo klozetų puodus, Rachelė rytais studijuodavo ir savo globotinių mergaičių akis, skirdavo voneles akims, o tam būdavo paruošusi nedidelį rinkinį dubenėlių ir ąsotį šaltinio vandens; Rachelė tuoj pat pastebėdavo menkiausią uždegimo ar trachomos požymį ir, kai imdavo aiškinti mergaitėms, jog tinklainė yra tokio storio ar tokio plonio kaip rūkomasis popierius, bet ją dar sudaro trys ląstelių sluoksniai: fotoreceptoriai, bipolinės ir ganglinės,— ir vien tik pirmajame sluoksnyje — trečdalis rūkomojo popieriaus storio ar plonio — yra apie šešis milijonus kolbelių ir šimtai milijonų lazdelių, ir jos pasiskirsčiusios po tinklainę ne tolygiai, bet įvairiai, ją kiekvieną sykį apimdavo ekstazė — dar didesnė, nei pasakojant apie virškinimo procesus. Jūsų akys, pamokslaudavo Rachelė mergaitėms, yra neapsakoma, niekuo nepamainoma brangenybė; o tinklainė tėra viena iš kokių keturiolikos akies sluoksnių ir iš viso turi septynis ar aštuonis sluoksnius, kurie vėlgi atskirti vienas nuo kito; o kai ji dar pradėdavo postringauti apie lęšio pasaitus, papilas, ganglines ląsteles ir krumplyno raumenis, mergaitės protarpiais murmėdavo dar vieną josios pravardę: „Vienuolė su pasaitėliu" arba „Vienuolių pasaitėlis".

Reikia atsižvelgti į tai, kad Rachelė turėjo nedaug progų ir laiko ką nors aiškinti mergaitėms; jų dienotvarkė buvo griežtai suplanuota, o didumai iš jų Rachelė iš tiesų reiškė ne ką daugiau, nei atsakingąją už tualetinį popierių. Žinoma, ji kalbėjo ir apie

prakaitą, pūlius, menstruacijų kraują ir — gan išsamiai — apie seiles; beveik neverta nė sakyti, kad ji buvo arši smarkaus dantų valymo priešininkė, šiaip ar taip, beprotišką dantų šveitimą pabudus ji vos pakenkė, ir tai tik po griežčiausių tėvų protestų. Ir apžiūrinėjo ji ne vien mergaičių akis, bet ir jų odą, deja, ne krūtinę ir pilvą, o tik dilbius ir žastus, nes tėvai ją keletą kartų apkaltino, jog ji begėdiškai lytėjusi mergaites. Vėliau ji ėmėsi aiškinti mergaitėms, kad, sukaupus tam tikrą patirtį, žvilgsnis į ekskrementus turi tik patvirtinti tai, ką ir šiaip jauti vos nubudęs: kokia tavo savijauta, ir — turint atitinkamą patirtį — galima net nežiūrėti į juos, nebent gerai nesuprastum, kas tau darosi, ir reikėtų mesti akį, kad pasitikrintum (Margreta ir B.H.T.).

Apsimetusi sergančia, o tai būdavo kuo toliau, tuo dažniau, sesers Rachelės kambarėlyje Lenė netgi galėdavo surūkyti vieną kitą cigaretę; Rachelė jai paaiškino, jog daugiau nei trys—penkios cigaretės Lenės amžiuje ir dar moteriai nėra sveika. Kai ji suaugs, tegu niekada nerūko daugiau kaip septynias ar aštuonias cigaretes, bent jau niekada neviršija dešimties. Ir kas gi drįstų neigti šio auklėjimo vertę, jei galima konstatuoti, kad Lenė, būdama keturiasdešimt aštuonerių, vis dar laikosi šios taisyklės ir kad ant rudo vyniojamo popieriaus lapo, kurio dydis — pusantro iš pusantro metro (šiuo metu tokio dydžio baltas popierius ne jos kišenei), Lenė dabar ėmėsi įgyvendinti savo žydrąją svajonę, kuriai lig šiol neturėjo laiko: tiksliai nupiešti vieno tinklainės sluoksnio skersinį pjūvį; ji iš tiesų pasiryžusi nutapyti šešis milijonus kolbelių ir šimtą milijonų lazdelių — ir visa tai su dažų dėžute, likusia iš jos sūnaus vaikystės ir retkarčiais papildoma jos priperkamais pigiais dažais. Žinant, kad per dieną ji įveikia daugiausia penkis šimtus lazdelių arba kolbelių, o per metus — apie du šimtus tūkstančių, aišku, jog dar penkerius metus ji turės per akis darbo, ir tikriausiai suprantama, jog Lenė atsisakė pynėjos vietos, kad galėtų piešti lazdeles ir kolbeles. Savo paveikslą ji vadina „Mergelės Marijos, vardu Rachelė, kairės akies tinklainės dalis".

Nejaugi dar kas nors nustebtų sužinojęs, kad piešdama Lenė mėgsta dainuoti? Daug negalvodama, ji pritaiko žodžiams Šubertą, liaudies dainų elementus ir šiaip viską, ką tik nugirsta iš plokštelių „namie ir kieme" (Hansas), įpina visokiausių ritmų ir melodijų, o tokiam Širtenšteinui tai žadina „ne vien tik jaudulį,

dėmesį ir pagarbą" (Širtenšteinas). Be jokios abejonės, jos dainų repertuaras turtingesnis už fortepijoninį; aut. turi magnetofono juostą, kurią jam įrašė Grėtė Helcen ir kurios klausantis jam per skruostus savaime ritasi ašaros (aut.). Lenė dainuoja tylokai, sausu, stipriu balsu, kuris skamba tyliai tik iš drovumo. Ji dainuoja tarsi žmogus, esantis požemyje. Ir ką gi jinai dainuoja?

Jos atspindys iš veidrodžio gelmės
atšiauriai žvelgia prieblandoj į ją
kol dingsta sidabrinėj gelmėje
kurios tyrumas sklidinas grėsmės.

Mano įžadas tai neskaistybė ir skurdas
Neskaistybė dažnai nekaltybę gali pasaldint
Kas paties žmogaus šiam Dievo pasauly sukurta
Už tai jis šitoj Dievo žemėj ir išperka kaltę...[2]

Tai buvo balsas tauriausios iš upių, balsas laisvojo Reino... bet kurgi tasai, kurs gavo it Reinas gyvybę aukštumose iš įsčių šventųjų, idant per visą amžių laisvas išliktų ir polėkius savo širdies tikrove paverstų?

Pirmą pavasarį griaudžiant karui, o taikai neinant artyn, kareivis išvadas pasidarė ir didvyrio krito mirtim[3].

Bet tave pažinojau geriau
nei kada esu žmones pažinęs
Aš suprasdavau eterio tylą
tačiau niekad žmonių žodžio nesupratau...
O mylėt tarp gėlių aš išmokau...

Pastarasis stulpelis dainuojamas gan dažnai, klausantis magnetofono juostos, galima išgirsti keturias skirtingas jo variacijas, vieną netgi bito ritmu.

Kaip matome, Lenė gana laisvai elgiasi su šiaip jau kanonizuotais žodžiais, savo nuožiūra ji komponuoja ne tik muzikos, bet ir tekstų elementus.

Balsas laisvojo Reino — kyrie eleison
O mylėt tarp gėlių aš išmokau — kyrie eleison
Rankų stiprių milijonai — kyrie eleison

---

[2] Eiliuotus tekstus vertė A.A. Jonynas.
[3] Perfrazuotas B. Brechto eilėraštis. (*Vertė V. Šimkus.*)

Mano įžadas tai neskaistybė ir skurdas — kyrie eleison
Mergaitė su dangumi mylėjaus — kyrie eleison
Violetinis ir nuostabus mylėjo mane jis vyriška meile —
kyrie eleison
Senolių marmuras pražilęs — kyrie eleison
Kol dar neištarta mana mintis — ji mano sielos paslaptis —
kyrie eleison...

Tad matome, jog Lenė ne tik kad užsiėmusi, ji užsiėmusi netgi kūrybingai.

Lenei, kuri kiekvieną sykį labai išsigąsdavo, kai jai prasidėdavo moteriški nemalonumai, Rachelė be nereikalingos simbolikos ir su visomis detalėmis išdėstė lytinių santykių eigą, ir nei Lenė, nei ji pati nė trupučio neparaudo; šiaip ar taip, tokios pamokos turėjo likti paslapty, nes čia Rachelė, žinoma, peržengė savo kompetenciją. Galbūt tai paaiškina, kodėl Lenė taip smarkiai įtūžo ir išraudo, kai po pusantrų metų, oficialiai jas šviečiant, išgirdo apie „žemuoges su plakta grietinėle". O Rachelė, kalbėdama apie vidurių formas, netgi nesidrovėjo vartoti „klasikinės architektūros" sąvokos (B.H.T.).

Be to, jau per pirmąjį mėnesį pensionate Lenė susirado draugę visam gyvenimui, tą pačią Margretą Ceist, jau tada apšauktą „šunkara"; tai buvo sunkiai sutramdoma neišpasakytai dievotų tėvų dukra, ir tėvai su ja „nesusidorojo" lygiai taip pat, kaip ir visi jos buvę mokytojai. Margreta visuomet buvo gerai nusiteikusi, laikoma „linksma paukštyte", maža tamsiaplaukė žmogysta, kuri, palyginti su Lene, atrodė tiesiog plepi. Ir štai, kaip tik Rachelė, apžiūrinėdama Margretos odą (pečius ir žastus), po dviejų savaičių nustatė, kad šioji turinti reikalų su vyrais. Kadangi pati Margreta yra vienintelė šių įvykių liudininkė, čia būtų ne pro šalį šiek tiek atsargumo; tačiau aut. susidarė įspūdis, jog Margreta galima visiškai pasikliauti. Margreta mano, jog Rachelė nustačiusi tą ne tik savo „beveik niekada neklystančiu cheminiu instinktu", bet ir iš fizinių Margretos odos savybių; vėliau, atvirai su ja šnekučiuodamasi, Rachelė tvirtinusi, kad josios oda „spinduliuojanti patirtas glamones, beje, dalintas irgi", tada Margreta — jos garbei tą reikia pasakyti — išraudusi ne pirmą ir toli gražu ne paskutinį sykį gyvenime. Ji taipogi prisipažinusi, kad nakčia išsmunkanti iš vienuo-

lyno, tik negalinti atskleisti kaip, ir susitikinėjanti su kaimo vaikinais, o ne su vyrais. Vyrai jai nepatinką, nes dvokią, šitą ji žinanti iš patirties su vienu vyriškiu, beje, tuo mokytoju, kuris irgi tvirtinęs su ja nesusidorojąs. „O,— pridūrusi ji savo kieta Reino tartimi,— jis susidorojo su manim kuo puikiausiai“. Vaikinai, pareiškusi Margreta, bendraamžiai, esą pats tas, o vyrai dvokią... ir — atvirai pridėjusi ji — tiesiog nuostabu, kaip jiems buvę malonu, kai kurie net šūkčioję iš malonumo... o tada jinai irgi šūkčiojusi, be to, negerai, kad vaikinai „tą darydavo vieni“; o jai, Margretai, taip pat malonu suteikti jiems malonumą — ir čia reikia pabrėžti, kad pirmąsyk matome Rachelę paplūstančią ašaromis: „Ji verkė tiesiog siaubingai, aš išsigandau, o dabar, kai guliu čia, būdama keturiasdešimt aštuonerių, su sifiliu ir dar galai žino kuo, tik dabar aš suprantu, kodėl ji taip baisiai verkė“ (Margreta ligoninėje). Kai Rachelei išdžiūvo ašaros — o anot Margretos pasakojimo, tai trukę gerą laiko tarpą — ji pasižiūrėjusi į Margretą susimąsčiusi, anaiptol ne be simpatijos, ir tarusi: „Taip, tu sutverta malonumams“. „Tai buvo užuomina, kurios aš, aišku, tada nesupratau“ (Margreta). Ji privalėjusi prisiekti — beje, rimtai ir iškilmingai,— kad niekada nepatrauksianti paskui save Lenės, kad net neišduosianti jai kelio iš pensionato, nes nors Lenei irgi lemta teikti daug džiaugsmo, ji nėra sutverta malonumams. Ir Margreta tą prisiekusi, tesėjusi žodį, „be to, Lenei niekada negrėsė toks pavojus, ji pati žinojo, ko nori“. Ir vis dėlto Rachelė teisi, tai Margretos odą švelniai glamonėją ir karštai jos geidžią, ypač krūtų, ir stačiai neįtikėtina, ko tik su ja neišdarinėją tie vaikinai. Rachelės paklausta, ar turinti vieną ar keletą vaikinų, Margreta nuraudo antrąsyk per dvidešimt minučių ir atsakė — vėlei savo lygia, kieta Reino tartimi: „Vienu metu visada tik vieną“. Ir vėl Rachelė ėmusi verkti, sumurmėjusi, jog tai, ką Margreta daranti, nėra gerai ir liūdnai baigsis. Po to Margreta nebeilgai tebuvo pensionate; paaiškėjo viskas, kuo ji užsiiminėja su kaimo vaikinais (dauguma jų buvo aktyvūs ministrantai), kilo nemalonumų su vaikinų tėvais, su kunigu, su mergaičių tėvais, imta tirti šį įvykį, bet Margreta ir visi jaunuoliai vengė ką nors pasakoti... neišbuvusi pensionate nė metų, Margreta turėjo jį palikti. Tačiau Lenė visam gyvenimui įsigijo draugę, kuriai vėliau dar ne sykį buvo lemta įrodyti savo ištikimybę itin kebliose ir netgi mirtinai pavojingose situacijose.

Be jokio kartėlio, bet su dar nepatenkintu smalsumu Lenė po metų įsitraukė į darbo procesą: ji pradėjo dirbti mokine (oficialus pareigybės pavadinimas — kontoros tarnautoja) savo tėvo firmoje ir, tėvo primygtinai prašoma, įstojo į tą nacistinę mergaičių organizaciją, su kurios uniforma ji (Dievas mato!) atrodo netgi miela. Reikia pasakyti, kad Lenė be ūpo dalyvaudavo grupės vakaruose, be to, kol dar nekilo nesusipratimų, dera pridurti, jog Lenė iš tiesų nė trupučio neperprato politinių nacizmo dimensijų; jai nėmaž nepatiko rudos uniformos, o SA buvo ypač atgrasi, ir jeigu kas pajėgia nors kiek suvokti skatologinius Lenės interesus ir jos skatologinį išsilavinimą, gautą iš sesers Rachelės, tas supras ar bent jau numanys, kodėl šioji ruda spalva Lenei atrodė itin nesimpatiška. Tačiau visai kitos priežastys lėmė jos apatišką dalyvavimą vakaruose, kuriuos ji galų gale ir visai liovėsi lankyti, nes, tarnaudama savo tėvo įmonėje, nuo 1939 metų rugsėjo ji ir šiaip buvo laikoma „karinės reikšmės" darbuotoja, taigi: vakarai jai atrodė per daug davatkiški; mat grupę, kuriai buvo priskirta Lenė, „nuskynė" energinga jauna katalikė, užsimojusi išvengti „šito reikalo", ir — deja, ne iki galo — įsitikinusi, kad mergaitėmis galima pasikliauti, ji ištisus vakarus leisdavo giedodama su jomis giesmes Marijai, kalbėdama rožinį ir t. t.; Lenė, kaip ir galima numanyti, nebuvo nusistačiusi nei prieš giesmes Marijai, nei prieš rožinį ir t. t., tačiau po sunkiai iškentėtų pustrečių maldingų metų vienuolių mokykloje ją — tuo metu vos septyniolikos sulaukusią — tai ne itin domino ir buvo nuobodu; keista jai tai neatrodė, tik nuobodu. Žinoma, jaunosios damos — tokios Grėtelės Mareikės — bandymai išvengti pareigos neliko nepastebėti, ją įskundė viena iš mergaičių — tokia Paula Šmic — Lenė net buvo apklausta kaip liudininkė, tačiau, atitinkamai apdorota Grėtelės Mareikės tėvo, ji pasirodė esanti nepalaužiama ir nė nemirktelėdama neigė, jog jos giedojusios giesmes Marijai (beje, dešimt iš dvylikos mergaičių elgėsi taip pat), ir šitaip Grėtelė Mareikė išvengė didžiulės bėdos, tik neišvengė dviejų mėnesių gestapo kalėjimo ir tardymų, o šito jai „visiškai pakako" — daugiau apie tai ji niekada nieko nešnekėjo (keleto pokalbių su van Dorn santrauka).

O kol kas 1939-ųjų vasara. Lenė įžengia į tą savo gyvenimo tarpsnį, kai tampa šneki kaip niekad, ir šis jos gyvenimo tarpsnis

truks metus ir devynis mėnesius. Ją vadina gražuole, specialiu leidimu ji gauna vairuotojo teises, su malonumu vairuoja automobilį, žaidžia tenisą, lydi savo tėvą į konferencijas ir tarnybines keliones. Lenė laukia vyriškio, „kurį trokšta mylėti, kuriam trokštų besąlygiškai atsiduoti", kuriam jau dabar „sugalvoju drąsių švelnybių — jis turi patirti su manim malonumą, o aš — su juo" (Margreta). Lenė nepraleidžia jokios progos pašokti, šią vasarą ji mėgsta vakaroti terasose, geria kavą su ledais ir šiek tiek vaidina „elegantišką damą". Iš to meto esama gluminančių jos nuotraukų: Lenė vis dar galėtų varžytis dėl „vokiškiausios miesto mergaitės" titulo, netgi dėl „vokiškiausios mergaitės" titulo apylinkėje, o galbūt ir visoje srityje arba net tame politiniame-istoriniame-geografiniame darinyje, kuris išgarsėjo Vokietijos Reicho vardu. Lenė galėtų vaidinti šventąją (net Magdaleną) kokioje nors misterijoje, galėtų reklamuoti kosmetinį kremą, galbūt net galėtų vaidinti filmuose; dabar jos akys jau visai tamsios, beveik juodos, savo vešlius, šviesius plaukus ji nešioja taip, kaip aprašyta 5 psl., ir net nedidelis tardymas gestape bei tas faktas, kad minėtoji Grėtelė Mareikė du mėnesius sėdėjo kalėjime, labiau nesutrikdo Lenės būties ramybės.

Kadangi Lenei atrodo, jog net ir iš Rachelės ji per mažai sužinojo apie biologinį skirtumą tarp vyro ir moters, ji aistringai ieško tokios medžiagos. Ji varto žodynus: gan nevaisingai,— taip pat nevaisingai naršo savo tėvo ir motinos bibliotekas; progai pasitaikius, vieną sekmadienio popietę ji aplanko Rachelę, ilgai vaikštinėja su ja po didžiulį vienuolyno sodą ir meldžia informacijos; kiek padvejojusi Rachelė nusileidžia ir, vėlgi nei vienai iš juodviejų nė trupučio neparaudus, paaiškina kitas detales, kurių dar neatskleidė jai prieš dvejus metus: visą vyrų lytinį instrumentarijų, kaip jis susijaudina ir kokie malonumai iš to kyla, o kadangi Lenė geidžia vaizdinės medžiagos, nors Rachelė draudžia, tvirtindama, jog nėra gerai žiūrinėti tokius paveikslus, tai, paklaususi vieno knygų pardavėjo, su kuriuo šnekėjo telefonu pakeitusi balsą (nors to visai nereikėjo), Lenė atsiduria „Miesto sveikatos muziejuje", kur kaip lytinis gyvenimas daugiausia demonstruojamos venerinės ligos: nuo paprasto triperio ir minkštojo šankerio iki parafimozės, taip pat visos sifilio stadijos, viskas natūralistiška, atitinkamai nudažyti gipsiniai muliažai; čia Lenė sužino apie šį nesveiką pasaulį... ir pasipiktina; pamaiva ji niekuomet nebuvo, ją įsiutino tai, kad lytis ir lyties

ligos, anot šio muziejaus, atrodė suvienodinti; šis pesimistinis natūralizmas papiktino ją taip pat, kaip jos tikybos mokytojo simbolizmas. Sveikatos muziejus jai pasirodė tam tikras „žemuogių su grietinėle" variantas (liudininkė Margreta, kuri — vėlei rausdama — pati vengė prisidėti prie Lenės švietimo). Čia gali susidaryti įspūdis, jog Lenė buvo paruošta sveikam ir teisingam gyvenimui. Anaiptol — jos materialistiškai juslinis konkretizmas buvo toks didelis, kad silpo jos neigiamas požiūris į dažnai pasitaikančius bandymus suartėti su ja ir galų gale ji nusileido jos tėvo firmoje dirbusio jauno, jai simpatiško architekto geidulingiems maldavimams ir sutiko su juo susitikti. Vasaros savaitgalis, ištaigingas viešbutis prie Reino, vakarais šokiai terasoje, ji šviesiaplaukė, jis irgi, jai septyniolika, jam — dvidešimt treji, abudu trykštantys sveikata... tai panašu į *happy end* ar bent jau į *happy night*[1]... nieko iš to neišėjo; jau po antro šokio Lenė paliko viešbutį, sumokėjo už nenaudotą atskirą kambarį, kuriame tik trumpam spėjo iškraustyti savo palaidinį (— chalatą) ir tualetines smulkmenas, nuvažiavo pas Margretą ir išklojo jai, kad jau per pirmąjį šokį ji pajutusi, jog „tas vyrukas" negali pasigirti „švelniomis rankomis" ir tam tikras akimirkos susižavėjimas tučtuojau dingo.

Dabar jau aiškiai jaučiama, kad lig šiol daugiau ar mažiau kantrus skaitytojas ima nekantrauti ir klausinėja savęs: po paraliais, tobulybė ta Lenė, ar ką? Atsakymas: beveik. Kiti skaitytojai — kiekvienas pagal savo ideologinį pamatą — paklaus kitaip: po paraliais, ir kas gi pagaliau toji Lenė per paršas? Atsakymas: ji ne paršas. Ji tik laukia jai „skirtojo", kuris nesirodo; prie jos ir toliau kimba, kviečia į pasimatymus ir savaitgalio iškylas, o ji niekada nejaučia pasišlykštėjimo, ji tik jaučiasi varginama; net negrabiausiai reiškiamas noras su ja pasimylėti, dažnai gana vulgariai suformuluotas ir jai pakuždėtas, jos nepiktina, ji tik purto galvą. Ji mėgsta dailias sukneles, plaukioja, irstosi, žaidžia tenisą, net jos miego niekas nedrumsčia, ir „buvo grynas malonumas žiūrėti, su kokiu pasigardžiavimu ji pusryčiauja, ne, tiesiog malonu žiūrėti, kaip ji valgydavo dvi savo šviežias bandeles, dvi riekes juodos duonos, savo minkštai virtą kiaušinį, truputį medaus ir retkarčiais riekelę kumpio... ir kavą,

[1] Laiminga pabaiga, laiminga naktis (*angl.*).

karštut karštutėlę, su karštu pienu ir cukrum... ne, jums tiesiog· reikėjo savo akimis pamatyti, nes tai buvo malonumas... kiekvieną dieną būdavo malonumas žiūrėti, kaip tai mergaitei gardu" (Marja van Dorn).

Be to, ji mielai eina į kiną, kad „tamsoje ramiai galėtų truputį paverkti" (citata pagal Marją van Dorn). Pav., nuo tokio filmo, kaip „Išlaisvintos rankos", taip sušlapo dvi jos nosinaitės, jog Marja pamanė, kad kine Lenė bus gavusi slogą. Tokiam filmui, kaip „Rasputinas, moterų demonas", ji lieka visiškai abejinga, taip pat filmams „Leuteno choralas" arba „Karštas kraujas". „Po šitokių filmų (Marja van Dorn) jos nosinaitės ne tik kad nebūdavo šlapios, jos atrodydavo kaip ką tik išlygintos, tokios būdavo sausos". „Mergaitė iš Fanio" vėl ją pravirkdo, bet jau ne taip smarkiai, kaip „Išlaisvintos rankos".

Lenė susipažįsta su savo broliu, kurį lig šiol retai matydavo; jis vyresnis dvejais metais, ir jį, dar aštuonmetį berniuką, atidavė į internatą, kur jis praleido vienuolika metų. Dauguma jo mokyklinių atostogų buvo išnaudojamos papildomam lavinimui: kelionėms į Italiją, Prancūziją, Angliją, Austriją, Ispaniją, nes jo tėvai troško padaryti iš jo „jaunuolį, turintį tikrai gerą išsilavinimą", ir tai jiems pavyko. Vėlgi, anot M.v.D., jaunojo Heinricho Gruiteno motinai atrodė, jog jos „pačios aplinka per daug vulgari", ir kadangi jai pačiai, vienuolių išaugintai ir išauklėtai Prancūzijoje, visą gyvenimą buvo būdingas „retkarčiais perdėtas jautrumas", kažko panašaus ji geidė ir savo sūnui. Sprendžiant pagal prieinamą informaciją, tas jai, matyt, pasisekė. Mes turėsim šiek tiek susidurti su šituo Heinrichu Gruitenu, kuris dvylika savo gyvenimo metų egzistavo toli nuo šeimos tarsi dvasia, kone kaip koks dievas, jaunojo Gėtės ir jaunojo Vinkelmano mišinys su Novalio priemaiša, kuris kartkartėm — gal keturis sykius per vienuolika metų — šmėkštelėdavo šeimai prieš akis ir apie kurį Lenė iki tol žinojo tik tiek, kad jis „toks mielas, toks baisiai mielas ir geras". Reikia pripažinti, jog tai nėra daug, šiek tiek primena ostijas, bet netgi M.v.D. nieko negali pasakyti daugiau už Lenę („Labai išsilavinęs, labai žavus, bet niekada nerietė nosies, niekad".), ir štai todėl, kad Lenė nelinkusi plepėti, o M.v.D. nieko nežino, vienintelė neklerikalinė liudininkė yra Margreta, kuri per 1939-uosius oficialiai jį matė tik porą kartų, kai buvo pakviesta pas Gruitenus kavos, ir dar

vieną kartą neoficialiai, 1940 metais, žvarboką balandžio naktį, naktį, prieš išsiunčiant Heinrichą, tankistą, užkariauti Danijos jau minėtam Vokietijos Reichui. Pasakotojas pareiškia, jog jam nesmagu dabar aprašinėti, kokiomis aplinkybėmis jis šį bei tą sužinojo apie šitą Heinrichą iš venerine liga sergančios beveik penkiasdešimtmetės moters. Visos pažodinės Margretos citatos perspausdintos iš magnetofono juostos, aut. čia nesikišo. Na tai štai: iš pradžių Margretą apėmė ekstazė, o jos (jau smarkiai suvytęs) veidas įgavo vaikiškai nuoširdžių bruožų, kai ji paprastai ištarė pirmuosius žodžius: „Taip, jį tai aš mylėjau. Aš jį mylėjau". Į klausimą, ar jis ją irgi mylėjo, Margreta papurtė galvą, ne neigdama, o veikiau dvejodama, bet, šiaip ar taip, tikrai ne su įžeistosios išraiška... dėl šito čia galima prisiekti. „Kad jūs žinotumėt, tamsūs plaukai ir šviesios akys, ir... ne, aš net nežinau... stačiai taurus, taip, kaip tik tai, taurus. Jis nė nenujautė, koks jis žavingas, ir dėl jo aš stačiai būčiau ėjusi parsidavinėti, iš tikro, kad tik jis galėtų skaityti knygas arba... ką aš žinau, ko jis dar ten mokėsi, turbūt ne tik skaityti knygas ir apžiūrinėti bažnyčias, studijuoti choralus, klausytis muzikos... lotynų ir graikų... ir visko apie architektūrą; na, jis buvo panašus į Lenę... tamsaus gymio, ir aš jį mylėjau. Dukart aš ten gėriau kavą ir jį mačiau, 1939-ųjų rugpjūtį, o 40-ųjų balandžio 7 dieną jis man paskambino... aš jau buvau ištekėjusi už to pinigų maišo, kuris man tada užkibo... jis man paskambino, ir aš iš karto nuvažiavau pas jį, į Flensburgą, o kai atvykau, jam buvo draudžiama išeiti, o lauke šalta; aš atvykau 8 dieną. Jie jau nakvojo mokykloje, viskas suruošta, kad naktį galėtų žygiuoti, o gal jie būtų skridę arba plaukę... nežinau. Išeiti draudžiama. Niekas nesužinojo, nei tada, nei vėliau, kad aš buvau pas jį... nei Lenė, nei jo tėvai arba šiaip kas nors. Nežiūrint, kad buvo draudžiama išeiti, jis vis dėlto išsmuko. Per tvorą nuo mokyklos kieme esančio mergaičių tualeto. Kambario viešbutyje neturėjom, privataus irgi. Tik kažkoks baras dirbo, mes įlindom, ir viena mergina užleido mums savo kambarį. Paėmė iš manęs visus pinigus, du šimtus markių, ir žiedą su rubinu, ir iš jo visus pinigus, šimtą dvidešimt, ir auksinį portsigarą. Jis mylėjo mane, aš mylėjau jį... ir nieko nereiškė, kad aplinkui toks kekšynas. Nieko nereiškia, ničnieko nereiškia. Taip. (Juosta buvo atidžiai perklausyta du kartus, norint nustatyti, ar iš tiesų Margreta dusyk — nieko nereiškia, ničnieko nereiškia — pavartojo esamąjį laiką. Objektyvi išvada:

taip, pavartojo.) Na štai, netrukus po šito jis žuvo. Taip beprotiškai, beprotiškai švaistytis". Paklausta, kaip šiame sąryšyje jai atėjo į galvą toks netikėtas žodis „švaistytis", Margreta žodis žodin atsakė (protokolas perspausdintas iš magnetofono juostos): „Na, matote, visas išsilavinimas, visas grožis, vyriška jėga... ir tik dvidešimties metų, o kaip dažnai mes dar būtume mylėjęsi ir galėję mylėtis, ir ne vien tokiame kekšyne, bet ir lauke atšilus... ir viskas taip beprasmiška, iššvaistyta, kitaip nepavadinsi".

Kadangi Margreta, Lenė ir M.v.D. vienodai garbina Heinrichą G., tai šiuo atveju taip pat buvo ieškota objektyvesnės informacijos; o ją buvo galima gauti tik iš dviejų tėvų jėzuitų su pergamentine oda, abiem daugiau kaip septynios dešimtys, vienodai pripypkiuotuose redakcijų kabinetuose abu redagavo rankraščius, ir, nors laikraščiai buvo skirtingi, straipsniai nagrinėjo tas pačias problemas (langas į kairę ar į dešinę?), vienas jėzuitas — prancūzas, kitas — vokietis (bet galėjo būti ir šveicaras), pirmasis — pražilęs blondinas, antrasis — pražilęs brunetas; abu išmintingi, paslaugūs, gudrūs, žmogiški, abu, vos paklausti, šūktelėjo: „Ak, kaipgi, Heinrichas, Gruitenas!" (viskas sutapo žodis žodin, net gramatikos ir sintaksės detalės, net skyryba, nes prancūzas irgi kalbėjo vokiškai), abu padėjo į šalį savo pypkes, atsilošė, stumtelėjo šonan rankraščius, pakraipė galvas, paskui, stengdamiesi prisiminti, palingavo galvomis, tada giliai atsiduso ir pradėjo šnekėti; nuo čia viskas sutampa jau ne absoliučiai, o tik iš dalies; o kadangi vieno pono ieškota Romoje, kito — netoli Freiburgo, neišvengiamai turėjo tartis telefonu dėl laiko, atstumai buvo dideli, taigi susidarė nemenkos išlaidos, ir pasakytina, kad jos galų gale neapsimokėjo, jei nepaisysime tokių susitikimų „žmogiškosios vertės", bet vis dėlto tą vertę turbūt galima gauti ir nemokant šitokios didžiulės kainos. Mat abu ponai tik prisidėjo prie besaikio velionio Heinricho G. garbinimo; vienas iš ponų, prancūzas, kalbėjo: „Jis buvo toks vokiškas, toks vokiškas ir toks taurus". Antrasis sakė: „Jis buvo toks taurus, toks taurus ir toks vokiškas". Kol mums dar teks minėti šiuodu ponus, pasakojimui supaprastinti vadinsime juos J. (ėzuitas) I ir J. II. J. I: „Tokio inteligentiško ir gabaus mokinio per dvidešimt penkerius metus mes daugiau nebeturėjome". J. II: „Per dvidešimt aštuonerius metus mes daugiau nebeturėjome tokio gabaus ir inteligentiško auklėtinio". J. I:

„Jame glūdėjo Kleistas". J. II: „Jame glūdėjo Helderlynas". J. I: „Mes niekada nemėginome patraukti jo kunigystėn". J. II: „Mėginimų patraukti jį į ordiną nebuvo". J. I: „Be to, tai būtų buvusi per didelė prabanga". J. II: „Net labai ordinui atsidavę broliai tam nepritarė". Paklausus, kaip Heinrichui sekėsi mokslas, J. I atsakė: „Na, savaime suprantama, iš visų dalykų vieni vienetai, iš fizinio lavinimo taip pat, bet jie nebuvo pelnyti nuobodžiai kalant, ir visi, visai visi jo mokytojai bijojo tos akimirkos, kai jis turės rinktis specialybę". J. II: „Na, savaime suprantama, atestate nuo viršaus iki apačios tik labai gerai, vėliau tai buvo įvertinta vienu žodžiu: puikiai. Bet kuo gi jis būtų tapęs? Šis klausimas baugino mus visus!" J. I: „Gal diplomatu, ministru, architektu arba teisininku ir, žinoma, poetu". J. II: „Neeilinis mokytojas, neeilinis menininkas, neeilinis... na, ir, žinoma, tikrai poetas". J. I: „Tik vienam dalykui jis netiko, nes buvo per geras: tai armijai". J. II: „Tik ne kareivis, tik ne tai". J. I: „Bet tuo jis ir tapo". J. II: „Bet tą jie iš jo ir padarė".

Tikrais duomenimis šis Heinrichas, gavęs tąją išsilavinimo pažymą, kuri vadinama brandos atestatu, nuo 1939 metų balandžio iki rugpjūčio pabaigos turėjo nedaug progų ir, ko gero, visai neturėjo noro kur nors pritaikyti savo žinias. Drauge su vienu savo pusbroliu jis priklausė institucijai kukliu pavadinimu „Reicho darbo tarnyba" ir nuo 1939-ųjų gegužės retkarčiais turėdavo laisvo laiko nuo šeštadienio tryliktos iki sekmadienio dvidešimt antros valandos; iš tų gautųjų trisdešimt penkių valandų jis iš viso aštuonias praleisdavo traukinyje, o likusias dvidešimt septynias skirdavo tam, kad su seseria ir pusbroliu nueitų į šokius, truputį pažaistų tenisą, porą kartų papietautų su šeima, maždaug keturias, penkias valandas pamiegotų, dvi, tris valandas pasiginčytų su tėvu, kuris ketino padaryti ir būtų padaręs viską, visiškai viską, kad užkirstų kelią patikrinimui, laukiančiam Heinricho... Heinrichas atsisakė. Paliudytos už užrakintų kambario durų vykdavusios smarkios scenos, per kurias ponia Gruiten tyliai dejuodavo, nuo Lenės tai buvo slepiama, ir patikimi yra tik šie Heinricho žodžiai, gerai nugirsti M.v.D.: „Mėšlas, mėšlas, mėšlas, ir aš noriu būti mėšlas, ne daugiau". Kadangi Margreta neabejoja gėrusi kavą su Heinrichu dvi vasariškas sekmadienio popietes rugpjūčio mėnesį, be to, žinoma (išimties būdu — iš Lenės), kad pirmieji laisvadieniai buvo

gauti tik gegužės pabaigoje, be sąžinės graužimo galima paskaičiuoti, jog namie Heinrichas iš viso buvo septynis kartus, taigi čia jis iš viso praleido apie šimtą aštuoniasdešimt devynias valandas... iš kurių maždaug dvidešimt keturias miegojo ir keturiolika barėsi su tėvu. Tesprendžia skaitytojas, ar priskirtinas H. prie likimo numylėtinių. Vis dėlto: du kartus kava su Margreta, o po kelių mėnesių — meilės naktis su ja. Gaila, bet daugiau nepaliudyta nė viena pažodinė jo citata, išskyrus „mėšlas, mėšlas, mėšlas, ir aš noriu būti mėšlas, ne daugiau". O ar nerašė laiškų šis žmogus, kuriam vienodai puikiai sekėsi lotynų ir graikų, retorika ir meno istorija? Rašė. Po širdingiausių maldavimų, papirkinėta galybe puodelių kavos ir keletu pakelių Virdžinijos cigarečių be filtro (mat būdama šešiasdešimt aštuonerių metų ji pradėjo rūkyti ir mano, jog „tai nuostabus dalykas"), M.v.D. iš Lenės retai tedarinėjamo šeimyninės komodos stalčiaus trumpam ištraukė tris laiškus, ir buvo galima padaryti jų fotokopijas.

Pirmasis laiškas, datuotas 1939 10 10, dvi dienos po karo Lenkijoje pabaigos, neturi nei kreipinio, nei kokio nors įprastinio sveikinimo, rašytas lotyniškomis raidėmis, gerai įskaitomu, nepaprastai simpatišku ir inteligentišku raštu, vertu geresnės aplinkos. Laiškas skamba taip: „Pagrindinis principas — nedaryti priešui didesnės žalos, nei reikia kariniam tikslui pasiekti.
Draudžiama:
1. Naudoti nuodus ir užnuodytus ginklus.
2. Žudyti iš pasalų.
3. Žudyti ir žaloti belaisvius.
4. Atsakyti pasigailėjimą.
5. Naudoti šaudmenis arba ginklus, sukeliančius nereikalingas kančias, pav., dumdumus.
6. Piktnaudžiauti parlamentarine vėliava (taip pat nacionaline), kariniais ženklais, priešo uniforma, Raudonojo Kryžiaus ženklu. (Saugotis karinės klastos!)
7. Savavališkai naikinti arba grobti priešo turtą.
8. Versti priešiškos valstybės piliečius kovoti prieš savo šalį (pav., vokiečius prancūzų svetimšalių legione)".

2-asis laiškas: rašytas 1939 12 13. „Geras kareivis elgiasi su vadais natūraliai, mandagiai, yra jiems paslaugus ir atidus. Natūralus elgesys pasireiškia tuo, kad kareivis nesukaustytas,

guvus, noriai atlieka savo pareigas. Įsidėmėtini šie paslaugaus, mandagaus ir atidaus elgesio pavyzdžiai: jei vadas ateina į patalpą ir teiraujasi žmogaus, kurio tuo metu patalpoje nėra, kareivis neapsiriboja neigiamu atsakymu, bet eina ieškoti klausiamojo. Jei vadui iškrenta koks nors daiktas, kareivis jį pakelia (bet per rikiuotę tik vado paliepimu). Jei valdinys mato, kad vadas nori prisidegti cigarą, uždega jam degtuką. Jei vadas nori išeiti iš patalpos, valdinys atidaro duris, o jam išėjus, jas tyliai uždaro. Vadui velkantis paltą, segantis kardasaitį, lipant į automobilį ar iš automobilio, sėdant ant arklio ar nusėdant nuo jo, mandagus ir atidus kareivis jam padeda. *Perdėtas mandagumas* ir perdėtas atidumas kareiviui nedera (pataikavimas); tokio įspūdžio kareivis neturi sudaryti. Taip pat kareiviui neturi kilti neteisinga mintis siūlyti vadui dovanų arba siųsti kvietimus".

3-iasis laiškas: rašytas 1940 m. sausio 14 d. „*Prausiantis* nusirengti iki pusės. Kareivis prausiasi šaltu vandeniu. Muilo suvartojimas — švaros rodiklis. Kasdien plautina: rankos (keletą kartų!), veidas, kaklas, ausys, krūtinė ir pažastys. Panages valyti krapštikliu nagams (o ne peiliu). Plaukai kuo trumpesni. Jie skiriami sklastymu. Gaurai kareiviui nedera (žr. paveikslą). (Paveikslo prie laiško nebuvo, aut. past.). Jei reikia, kareivis privalo kasdien skustis. Švariai nusiskusti būtina: prieš sargybą, apžiūras, prieš einant pas vadą ir ypatingomis progomis.

Nusiprausus kiekvieną kartą reikia *tuoj pat* nusišluostyti (odą trinti, kol paraus), nes priešingu atveju persišaldoma, o šaltu oru oda trūkinėja. Rankšluosčius veidui ir rankoms laikyti atskirai".

Lenė retai kalba apie savo brolį; ji taip mažai jį pažinojo, negali ir niekada negalėjo pasakyti apie jį ką nors daugiau, išskyrus tik tai, kad „bijojo jo dėl jo siaubingai didelio išsilavinimo", o „paskui nustebo, kad jis toks beprotiškai, beprotiškai mielas" (paliudyta M.v.D.).

Pati M.v.D. prisipažįsta, kad jo varžėsi, nors jis ir jai buvo „siaubingai mielas". Jis netgi padėdavo jai atsinešti iš rūsio anglių ir bulvių, nesibaidė pagelbėti plauti indus ir pan., bet „vis dėlto... jame kažkas buvo, žinot... kažkas buvo... na, būtent, kažkas buvo, na, gal... na, kažkas labai tauraus... ir be to, jis net

buvo panašus į Lenę". Šį „net" vertėtų išsamiau pakomentuoti, bet aut. nuo to susilaikys.

„Taurus", „vokiškas", „beprotiškai, beprotiškai mielas", „siaubingai mielas" — ar tai daug ką pasako? Reikia pripažinti, kad ne. Susidaro paveiksliukas, bet ne paveikslas, ir jei ne meilės naktis su Margreta vieno Flensburgo baro palėpės kambarėlyje ir vienintelė paliudyta jo tiesioginė citata (mėšlas ir t. t.), ir jei ne laiškai ir pagaliau pati mirtis: vos dvidešimt vienerių metų, drauge su pusbroliu apkaltintas dezertyravimu ir valstybės išdavimu (ryšiai su danais) bei „mėginimu parduoti vermachto kovos priemonę" (prieštankinį pabūklą) — tai beveik nieko ir nebūtų likę, tik dviejų pypkiuojančių, beveik išgeltusių jėzuitų su pergamentine oda prisiminimai, „gėlė, gėlė, vis dar žydinti Margretos širdyje" ir siaubingas gedulas 1940—1941 metais. Tad paskutinis žodis tegu priklauso Margretai (magnetofono įrašas): „Aš sakiau jam, tegu išeina, paprasčiausiai išeina su manim... mes būtume išsikapstę, net jei būčiau turėjusi parsidavinėti... bet jis nenorėjo palikti savo pusbrolio, tas būtų be jo pražuvęs, o ir kurgi mums eiti. Ir visos tos pagalvėlės, tos prakeiktos raudonos lempos, tas pliušas, visoks rausvas šlamštas ir purvinos nuotraukos, ir šiaip, *vis dėlto* tai buvo šlykštu. Ir jis neverkė... ir kaip tai atsitiko? Ak. Tas dar žydi manyje, dar žydi... ir kai jam būtų septyniasdešimt, aštuoniasdešimt, aš vis dar švelniai jį mylėčiau, o kuo jie jį šėrė: Vakarai. Mirė, prikimštas Vakarų... Golgota, Akropolis, Kapitolijus (pamišėliškas juokas)... ir dar Bambergo raitelis. Ir dėl šitokių paistalų gyveno toks nuostabus jaunuolis. Dėl šitokių paistalų".

Kai kas nors pastebi nuotrauką ant sienos ir užklausia apie brolį, Lenė paprastai atšąla, virsta kone dama ir pasitenkina netikėtu atsakymu: „Jau trisdešimt metų jis ilsisi danų žemėje".

Savaime suprantama, Margretos paslaptis buvo išsaugota, nei jėzuitai, nei Lenė, nei M.v.D. nieko apie tai nesužinojo; bet aut. ketina įkalbėti Margretą, kad, progai pasitaikius, pati papasakotų apie tai Lenei: galbūt Lenei būtų šiokia tokia paguoda žinoti, kad prieš mirtį jos brolis praleido meilės naktį su aštuoniolikmete Margreta. Tikriausiai Lenė nusišypsotų, o šypsena jai tik į naudą. Aut. neturi įrodymų, liudijančių poetinį H. talentą, tik jau cituotus tekstus, kurie gal galėtų būti laikomi ankstyvaisiais konkrečios poezijos pavyzdžiais.

III

Kad pagaliau pereitume prie fono, mums dabar reikia iš arčiau susipažinti su viena asmenybe, kurios aut. imasi dvejodamas, dvejodamas, nes nors ir yra pakankamai tos asmenybės nuotraukų, gausybė liudininkų, daugiau negu liudininkų apie Lenę, vis dėlto, kaip tik todėl, kad yra tiek daug liudininkų ar nors ir yra tiek daug liudininkų, susidaro neaiškus vaizdas: ta asmenybė — tai Lenės tėvas Hubertas Gruitenas, kuris mirė 1949 metais, būdamas keturiasdešimt devynerių. Be tiesiogiai su juo susijusių asmenų — tokių kaip M.v.D., Hoizeris, Lota Hoizer, Lenė, Lenės uošviai ir svainis — iš viso pavyko rasti dvidešimt du asmenis, susidūrusius su juo įvairiausiose gyvenimo situacijose, daugiausia kartu su juo dirbusius: vienu atveju jis buvo jiems pavaldus, bet dažniausiai — jie jam; tai aštuoniolika asmenų iš statybos įmonės ir keturi valstybiniai tarnautojai, architektai, juristai bei vienas į pensiją išėjęs kalėjimo pareigūnas. Kartu su juo dirbusiems asmenims dabar nuo keturiasdešimt penkerių iki aštuoniasdešimties metų, o kadangi jie visi, be vieno, buvo jo valdiniai, technikai, braižytojai, statikos specialistai, planuotojai, turbūt geriausia juos išklausyti, pirmiau pateikus apie Gruiteną plikus duomenis: Hubertas Gruitenas, gimęs 1899-aisiais, įsigijo mūrininko specialybę, metus dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare („be jokio laipsnio ir be jokio noro", Hoizerio vyr. liudijimas), po karo buvo pakilęs iki dešimtininko, 1919-aisiais vedė Lenės motiną, merginą „iš aukštesnio sluoksnio", valstybinę tarnybą turinčio architekto, einančio gan atsakingas pareigas (statybos direktoriaus), dukrą; Helena Barkel jam atnešė kraičio paketą nuvertėjusių turkų geležinkelio akcijų, bet svarbiausia — solidų nuomojamąjį namą nepriekaištingame rajone, tą patį namą, kuriame vėliau gimė Lenė; be to, būtent ji atskleidė tai, „kas jame glūdėjo" (Hoizeris vyr.), jinai pastūmėjo jį tapti statybos inžinieriumi, treji metai, bet senajam Grui-

tenui labai nepatikdavo, kai jie būdavo vadinami jo studijų metais; tuo tarpu jo žmona mėgo sakyti, esą šis „studijų laikotarpis" buvęs „nelengvas, bet gražus", senajam Gruitenui tai kėlė šleikštulį; matyt, sau jis neatrodė panašus į studentą. 1924—1929 metais jį, baigusį studijas, mielai samdydavo vyriausiuoju darbų vykdytoju, net ir didesniems objektams (ne be uošvio pagalbos); 1929-aisiais jis įsteigė savo statybos organizaciją, iki 1933 metų laviravo beveik ant bankroto ribos, bet nuo 1933-iųjų ėmė sparčiai kilti, o 1943 metų pradžioje pasiekė patį suklestėjimą, po to dvejus metus iki pat karo pabaigos sėdėjo kalėjime ir dirbo sunkiuosius darbus, 1945 metais, praradęs bet kokias ambicijas, grįžo namo ir pasitenkino subūręs nedidelę tinkuotojų brigadą, su kuria iki 1949-ųjų, t. y. ligi pat mirties, „visai neblogai laikėsi virš vandens" (Lenė). Be to, jis dar dirbo „išiminėtoju" (Lenė).

Paklausus ne šeimai priklausančių liudininkų apie galimas jo tarnybinių ambicijų priežastis, kai kurie ima ginčyti jau pačias ambicijas, kiti apibūdina jas „kaip pagrindinį jo bruožą"; dvylika neigia ambicijas, dešimt pasisako už „pagrindinį bruožą". Visi, net ir toks seneliukas, kaip Hoizeris, neigia štai ką: kad Gruitenas turėjęs bent kokių architektūrinių gabumų; jam nepripažįstami net „statybininko apskritai" gabumai. Jis, matyt, buvo — ir šito neginčija niekas — geras organizatorius, koordinatorius, kuris net ir tuomet, kai jo įmonėje dirbo beveik dešimt tūkstančių darbuotojų, „niekada nieko neišleisdavo iš akių" (Hoizeris). Pažymėtina, jog iš dvidešimt dviejų šeimai nepriklausančių liudininkų penki (du „Be ambicijų" ir trys „Pagrindinio bruožo" šalininkai), nepriklausomai vienas nuo kito, apibūdino jį kaip „mąstytoją"; paklausti, kas paskatino juos šitokiam netikėtam apibrėžimui, trys paprastai atsakė: „Na, būtent mąstytojas... mąstytojas tai mąstytojas". Tik du malonėjo papildomai atsakyti į klausimą, apie ką gi jis galėjęs mąstyti. Vyresnysis statybos direktorius Heinkenas, dabar jau pensininkas, gyvenantis kaime, auginantis gėles ir bites (ir neklausiamas kuo keisčiausiai reiškęs savo neapykantą vištoms — į kas antrą sakinį vis įterpdavęs frazę „Aš nekenčiu vištų"), apie Gruiteno apmąstymus sakė, jog tai „grynai egzistenciniai apmąstymai... jeigu jus domina: mąstytojas egzistencialistas, kuris nuolat konfliktavo su kažkokia morale, stojusia jam skersai kelio". Antrasis, maždaug penkiasde-

šimtmetis, dar labai veiklus statikos specialistas Kernas, per tą laiką tapęs federacinės vyriausybės tarnautoju, pareiškė štai ką: „Na, mes visi jį laikėme vitališku žmogumi, toks jis tikriausiai ir buvo, o kadangi aš pats esu itin nevitališkas (neprašytas, tačiau teisingas prisipažinimas, aut.), aš jį, žinoma, gerbiau ir gėrėjausi juo, o ypač mane žavėjo, kaip jis — o juk jis kilęs iš prastų žmonių — vesdavo derybas su didžiausiais ponais ir visiškai nesivaržydavo ir kaip jis visur susigaudydavo, bet dažnai, labai dažnai, kai užeidavau pas jį — o užeiti turėdavau tankiai,— jis sėdėdavo prie rašomojo stalo ir spoksodavo sau priešais, susimąstęs, taip, neabejotinai susimąstęs, jei jus tai domina, bet jis mąstydavo ne apie savo reikalus; ir aš nejučia imdavau galvoti apie tai, kad mes, nevitališkieji, dažnai sprendžiame apie vitališkuosius labai neteisingai".

Ir pagaliau senis Hoizeris, kuris, užklaustas apie „mąstytoją", žvilgtelėjo nustebęs ir tarė: „Tai man niekad nebūtų atėję į galvą, bet dabar, išgirdęs šitą žodį, turiu pasakyti: čia ne tik kad kažko esama, čia gryna teisybė. Pagaliau aš juk jo krikštatėvis, mat jis man pusbrolis; tada po karo (čia jis turi omenyje Pirmąjį pasaulinį karą, aut.), aš jam truputėlį padėjau, o paskui jis padėjo man, ir net labai kilniadvasiškai; įkūręs firmą, jis mane iš karto priėmė, nors man jau buvo gerokai per trisdešimt; aš tapau jo vyriausiuoju buhalteriu, jo firmos įgaliotiniu, vėliau — jo kompanionu... na, juokdavosi jis retai — čia tai teisybė, ir dar jis turėjo netgi ne šiek tiek, o ganėtinai daug lošėjo bruožų. O paskui ta katastrofa, aš nežinojau, kodėl jis taip elgėsi, galbūt žodis „mąstytojas" tą paaiškina. Tik (piktas juokas) tai, ką jis paskui išdirbinėjo su mūsų Lota, čia tai jau tikrai ne apmąstymai".

Nė vienas iš dar gyvų dvidešimt dviejų buvusių bendradarbių neneigė, kad G. buvo kilniadvasis, „malonus bendraudamas, blaiviai galvojantis, bet malonus".

Tikras, nes pacituotas dviejų atskirai apklaustų liudininkų, yra sakinys, G. ištartas 1932 metais, kai jam grėsė bankrotas. Tai buvo praėjus kelioms savaitėms nuo Briūningo nuvertimo. M.v.D. cituoja šį sakinį taip: „Vaikai, kvepia betonu, milijardais tonų cemento, bunkeriais ir kareivinėmis", o Hoizeris prisimena tik šitokį to sakinio variantą: „Vaikai, kvepia bunkeriais ir kareivinėmis, kareivinėmis mažiausiai dviem milijonams kareivių. Jei pratrauksime dar pusmetį, mes laimėjome".

Dėl gausios informacijos apie senąjį G. čia neįmanoma išvardinti visų ją suteikusių asmenų. Iš anksto pasakytina, kad nebijota jokio vargo, siekiant gauti kuo objektyvesnių žinių ir apie antraeilį veikėją, kuris yra svarbus tiktai fonui.

Reikia įspėti, kad remiantis M.v.D. parodymais apie senąjį G., dera būti gana atsargiems; kadangi jinai buvo (yra) beveik jo vienmetė ir kilusi iš to paties kaimo, galimas daiktas, jog buvo jį įsimylėjusi, bent jau neabejinga jam ir todėl šališka. Šiaip ar taip, devyniolikmetė ji atėjo už tarnaitę pas jaunavedį Gruiteną, prieš pusmetį per vieną architektų balių, į kurį jį pakvietė Helenos Barkel tėvas, pavergusį vos septyniolikmetės Helenos širdį; dabar nebeįmanoma tiksliai nustatyti, ar pati Helena tada irgi pavergė jo širdį; ir abejotina, ar vertėjo imti į tokią jauną savo šeimą devyniolikmetę kaimo mergaitę, kiekvienam atrodančią nepažeisto ir nepažeidžiamo gyvybingumo įsikūnijimu. Tačiau neabejotina, kad beveik visi Marjos atsiliepimai apie Lenės motiną yra gana nepalankūs, o Lenės tėvą ji regi nuolat gaubiamą dieviškos šviesos, beveik kad apšviestą aliejinės lempelės, vaško ar elektros žvakės, arba neoninės lempos, kokios dega prie Jėzaus Širdies ar švento Juozapo paveikslų. Tam tikri van Dorn pareiškimai netgi leidžia manyti, jog susiklosčius aplinkybėms ji būtų ryžusis su juo svetimauti. Juk, pavyzdžiui, pasakymas, kad nuo 1927 metų santuoka ėmė „byrėti", bet ji buvo pasiruošusi suteikti jam tai, ko nebegalėjo duoti žmona, yra gana aiški užuomina, o kai ši užuomina dar pagilinama, tiesa, droviai sušnibždėta pastaba, „galų gale aš tada buvau dar jauna moteriškė", kokio dar aiškumo bereikia. Išsyk po šitų žodžių užklausta, ar šia užuomina ji norinti pasakyti, kad galbūt nebeliko to intymumo, kuris laikomas santuokos ryšių pagrindu, van Dorn su jai būdingu stulbinančiu tiesumu tarė, „taip, tą aš ir noriu pasakyti", o tai, ką tada bylojo jos vis dar išraiškingos rudos akys, be žodžių, aišku, paskatino aut. spėti, jog šitą jinai sužinojo todėl, kad ne tik stebėjo šeimyninį gyvenimą, bet ir tvarkė lovos skalbinius. Toliau klausinėjama, ar, jos nuomone, Gruitenas „ieškojęs paguodos kitur", ji griežtai ir galutinai paneigė tokią prielaidą ir pridūrė — aut. beveik tikras, kad girdėjo jos balse tramdomą kūkčiojimą: „Jis gyveno kaip vienuolis, o juk toks nebuvo".

Apžiūrinėdami velionio Huberto Gruiteno nuotraukas —

apie kūdikystės laikų nuotraukas čia nekalbama, pirmoji rimtesnio dėmesio verta daryta ką tik po mokyklos baigimo,— taigi 1913 metais jis atrodo esąs aukštas, lieknas berniukas, šviesiaplaukis, ilganosis, kažkoks „ryžtingas", tamsiaakis, ne toks sukaustytas kaip kiti drauge nufotografuoti bendraklasiai, kurie panašūs į rekrūtus, ir išsyk imi tikėti mokytojo, kunigo ir šeimos neva pareikštu spėjimu, kuris perduotas tik žodžiu kone mistiška forma ir skamba visiškai vienodai: „Tas tai jau ko nors pasieks". Ko? Kitoje nuotraukoje jis vėlgi ką tik baigęs amato mokslus, aštuoniolikmetis, 1917 metais. Ši nuotrauka duoda psichologinio peno vėliau apie jį pasakytam apibūdinimui „mąstytojas". G. rimtas jaunuolis, tai matyti iš pirmo žvilgsnio, lengvai atpažįstamas geraširdiškumas tik tariamai nedera su aiškiai pastebimu ryžtu ir valingumu; kadangi visose nuotraukose — įskaitant ir paskutines, darytas 1949-aisiais Lenės svainio, jau minėto Heinricho Pfeiferio, prastu aparatu — G. fotografuotas tik anfas, niekaip negalima pamatyti arba nustatyti, koks jo nosies ilgio santykis su visu veidu, o todėl, kad galimybės bent kartą pavaizduoti Gruiteną pusiau iš šono neišnaudojo net ir žinomas portretistas, 1941-aisiais natūralistiškai tapęs jo portretą (aliejus, drobė, paveikslas visai neprastas, nors per plokščias — jį pavyko aptikti vienoje privačioje kolekcijoje nepaprastai nesimpatiškoje aplinkoje ir tik trumpai apžiūrėti), belieka vien spėlioti, kad — nuvilkus nuo G. madingus skudurus — jis tikriausiai atrodytų tarsi nužengęs iš Hieronimo Boscho paveikslo.

Apie skalbinių paslaptis Marja šnekėjo tiktai užuominomis, virtuvės paslaptis ji išklojo atvirai. „Jinai nemėgo stiprių prieskonių, o jis norėjo, kad viskas būtų aštru — tas jau iš karto sudarydavo sunkumų, nes aš dažniausiai turėdavau dėti prieskonius dusyk: jai prėskai, jam aštriai; po viso šito prie stalo jis dar ir pats pasiskanindavo; dar vaikas jis garsėjo kaime tuo, kad jį veikiau nudžiuginsi marinuotu agurku nei gabalu pyrago".

Kita dėmesio verta nuotrauka daryta per povestuvinę kelionę, nuvedusią jaunavedžius į Liucerną. Be jokių abejonių: ponia Gruiten, Helena, mergaut. pavarde Barkel, atrodo žavingai: gležna ir švelni, lipšni ir miela; matyti — ir to neginčija niekas iš ją pažinojusių, netgi Marja,— kad ji moka skambinti savąjį Šopeną, beveik laisvai kalba prancūziškai, neria, siuvi-

nėja ir t. t., ir — reikia pasakyti: matyt, kad ji, ko gero, galėjo tapti intelektuale, o gal net ir kairuole intelektuale; žinoma, ji — taip ją mokė — niekada „nelietė" Zola, ir nesunku įsivaizduoti, kaip ji turėjo pasibaisėti, kai po aštuonerių metų jos duktė Lenė paklausė apie savo *virškinimą*. Zola ir išmatos jai tikriausiai buvo vos ne tapačios sąvokos. Medicina, regis, buvo ne jos būdui, tačiau apginti mokslinį darbą iš meno istorijos jai, be abejonės, nebūtų buvę sunku. Teisybės dėlei: sudarius tam tikras sąlygas, kurių ji neturėjo; labiau analitinės negu eleginės pakraipos lavinimas, mažiau sieliūkštės, daugiau sielos (jeigu jau taip), ir ji nebūtų turėjusi to manieringumo, kurį išugdė gyvenimas pensionate, ir, ko gero, vis dėlto būtų galėjusi tapti gera gydytoja. Tikras daiktas — jei tokios nerimtos knygos bent jau būtų pasipainiojusios jai po ranka,— ji būtų skaičiusi veikiau Prustą nei Džoisą; taigi ji, šiaip ar taip, skaitė Enriką fon Handel-Maceti, Mariją fon Ebner-Ešenbach ir ryte rydavo tą dabar jau bukinistinį katalikišką iliustruotą savaitraštį, kuris šiuo požiūriu buvo moderniausias iš moderniausių to meto leidinių, palyginkime jį su „Publik" maždaug 1914—1920 metais, o jeigu dar pridursime, kad šešioliktojo gimtadienio proga tėvai jai dovanų užprenumeravo žurnalą „Hochland", aišku, kad ji skaitė ne tik pažangius, bet pačius pažangiausius dalykus; matyt, žurnalo „Hochland" dėka ji puikiausiai išmanė Airijos praeitį ir dabartį, jai buvo žinomi Pirso, Konolio, net Larkino ir Čestertono vardai, o kaip kad patvirtino jos dar gyva sesuo Irena Šveigert, mergaut. pavarde Barkel, kuri, būdama septyniasdešimt penkerių metų amžiaus, solidžių senų damų pensione švelniai čiulbančių papūgėlių draugėje „abejingai laukia mirties" (jos pačios žodžiai), dar jaunystėje Lenės motina „viena iš pirmųjų, jei ne iš pačių pirmųjų, perskaitė Viljamo Batlerio Jeitso vokiškuosius vertimus, iš tiesų — aš šitą žinau, nes pati jai juos dovanojau — 1912 metais pasirodžiusią Jeitso prozą ir, aišku, Čestertoną". Čia anaiptol nesiekiama panaudoti kieno nors literatūrinio išprusimo ar neišprusimo kieno nors naudai ar nenaudai, jis tik turėtų paryškinti foną, kuriame apie 1927-uosius jau pastebimi tragiški šešėliai. Tačiau žiūrėdamas į 1919 metais darytą povestuvinės kelionės nuotrauką, dėl vieno dalyko gali nėmaž nedvejoti: kad ir kokie jos bruožai ar polinkiai liko neatskleisti — kurtizaniškų bruožų Lenės motina tikrai neturėjo; ji neatrodo labai jusli, o juo labiau pertekusi hormonų, tuo tarpu

jam hormonų nestinga; labai galimas daiktas, kad avantiūros, vadinamos santuoka, pradžioje jie — kurių abipuse meile net nedera abejoti — abu neturėjo jokios erotinės patirties, ir didžiai tikėtina, kad pirmosiomis naktimis Gruitenas buvo gal ir ne šiurkštus, bet tikriausiai nekantrokas.

Kalbėdamas apie *jo* pažintį su knygomis, aut. jokiu būdu nenorėtų pasikliauti vienu dar gyvu Gruiteno profesiniu konkurentu, kuris, pats apibūdinamas kaip „statybos rinkos milžinas", žodis žodin pareiškė šitokią nuomonę: „Jis ir knygos... nebent jo kontorinė knyga, šita tai galėjo jį dominti". Ne, tikromis žiniomis, knygų Hubertas Gruitenas perskaitė iš tiesų nedaug, reikalo verčiamas specialybės literatūrą, kai studijavo inžineriją, ir, tikromis žiniomis, dar tokią populiarią Napoleono biografiją, o šiaip, Marja ir Hoizeris tą vienbalsiai patvirtino, „jam užtekdavo laikraščio, o vėliau radijo".

Po to, kai pavyko rasti senąją ponią Šveigert, paaiškėjo vienas apylinkėj žinomas lig tol neaiškus ir nepaaiškinamas Marjos posakis, kurio aut. taip ilgai negalėjo išbraukti iš savo užrašų knygelės, kad vos nenumirė iš nekantrumo; mat Marja apkaltino ponią Gruiten, esą toji „visai kraustosi iš galvos dėl tų savo suomių". Kadangi „suomiai" jokiu būdu negalėjo reikšti tokį pat pavadinimą turinčio odos susirgimo[5] (Marja: „Oda? Nee... jos odai nebūtum prikišęs nieko, aš kalbu apie tuos tikrus suomius") ir kadangi jokiuose įmanomuose parodymuose nepasisekė aptikti bent menkiausio sąryšio su Suomija, matyt, šis posakis turėjo reikšti „fenijus", nes ponios Gruiten simpatija Airijai vėliau tapo romantiška ir net sentimentali. O Jeitsas buvo ir visam laikui liko jos mėgstamiausias poetas.

Kadangi nėra laiškų, kuriuos būtų vienas kitam rašę Gruitenas ir jo žmona, o van Dorn pasisakymai šiuo atveju labai nepatikimi, belieka paviršutiniškai studijuoti povestuvinės kelionės nuotrauką, darytą Liucernoje, ežero krantinėje, ir neiginiu tariant: neatrodo, kad šią porą sietų erotinė ar net seksualinė harmonija. Tikrai ne. Jau iš šios ankstyvosios nuotraukos matyti tai, ką paskui patvirtina daugybė vėlesnių fotografijų: Lenė panašesnė į tėvą, Heinrichas į motiną, nors *in puncto* prieskoniai,

---

[5] Žodžių žaismas: Marja painioja žodį „Fenier" (fenijai) su žodžiu „Finnen", reiškiančiu ir išbėrimą, ir tautybę.

įskaitant ir bandeles, Lenė panašesnė į motiną, o kad juodvi panašios savo poetiniais ir muzikiniais interesais — įrodymų nestinga. Į hipotetinį klausimą, kokie vaikai būtų gimę iš įsivaizduojamos Gruiteno ir Marjos santuokos, lengviau atsakyti neigiamuoju negu teigiamuoju sakiniu: be jokios abejonės, ne tokie, kuriuos ir po dešimtmečių tučtuojau prisimintų vienuolės ir jėzuitai su pergamentine oda.

Tačiau kad ir kokie nesklandumai ar nesusipratimai būtų įsibrovę į abiejų sutuoktinių gyvenimą, artimiausi Gruitenų šeimyninio gyvenimo žinovai, net pavydžioji van Dorn tvirtina: niekada jis nebuvo jai nemandagus, neriteriškas ar bent jau nešvelnus, o kad ji „dievino" jį, rodos, akivaizdu.

Senoji dama Šveigert, mergaut. pavarde Barkel, nė trupučio nepanaši į Jeitso ar Čestertono gerbėją, atvirai prisipažino, jog jai „nelabai rūpėjo" bendrauti su savo svainiu ir net su savo seseria po pastarosios vedybų: jai būtų daug labiau patikę regėti seserį, ištekėjusią už poeto, dailininko, skulptoriaus ar bent jau architekto; ji nesakė stačiai, jog Gruitenas jai atrodęs per daug vulgarus, ji pasirinko neiginį: „nepakankamai subtilus"; užklausta apie Lenę, ji ištarė tik du trumpučius žodelyčius: „Na taip", o spiriama pasakyti ką nors daugiau, apsiribojo savuoju „na taip", nors Heinrichą nesvyruodama ėmė girti kaip priklausantį Barkeliams; jos prielankumo Heinrichui nepajėgė sumenkinti net tai, kad Heinricho „sąžinę faktiškai slegia" jos sūnaus Erhardo žūtis, „savo noru jis to niekada nebūtų padaręs"; Heinrichą ji apibūdino kaip „ekscentrišką, nepaprastai ekscentrišką, bet talentingą, beveik genialų", ir aut. susidarė dviprasmiškas įspūdis, jog ji ne itin apgailestavo dėl ankstyvos savo sūnaus mirties, o mieliau tenkinosi tokiais žodžiais, kaip „didysis likimų metas", juolab kad šnekėdama apie savo sūnų, taip pat ir apie Heinrichą, ji įsismaginusi išpyškino didžiai keistą frazę, reikalingą daugybės patikrinimų ir istorinių korektūrų. „Jiedu atrodė,— pareiškė ji žodis žodin,— tarsi kritę prie Langemarko". Turint omenyje Langemarko problematiką, Langemarko mito problematiką, turint omenyje skirtumą tarp 1914 ir 1940 metų, turint omenyje dar maždaug pusšimtį sudėtingų nesusipratimų, kurių čia neverta nagrinėti, tikriausiai nesunku suvokti, kad aut. atsisveikino su ponia Šveigert mandagiai, tačiau šaltai, nors ir ne visam laikui; o kai iš liudininko Hoizerio

jis vėliau sužinojo, jog prie Langemarko buvo sunkiai sužeistas mįslingasis sutuoktinis Šveigertas, jog trejus metus jis praleido ligoninėje, „jis tiesiog buvo kulkų suvarpytas“ (Hoizeris), jog 1919 metais Šveigertas vedė jį savanoriškai slaugančią Ireną Barkel; jog iš šios santuokos gimė sūnus Erhardas, o ponas Šveigertas — „toks morfinistas ir toks išsekęs, kad vos rasdavo vietą, kur dar įsidurti“ (Hoizeris) — mirė 1923 metais, būdamas dvidešimt septynerių, specialybė — studentas, gali kilti mintis, kad ši neišpasakyta dama ponia Šveigert paslapčiom troško, kad jos vyras būtų kritęs prie Langemarko. O ji pragyvenimui užsidirbdavo kaip žemės sklypų maklerė.

Nuo 1933-iųjų Gruiteno firma ima augti, iš pradžių palengva, nuo 1935 metų smarkiai, nuo 1937-ųjų stačiai; anot jo buvusių bendradarbių ir kai kurių reikalą išmanančių žmonių, jis „beprotiškai daug“ uždirbo statant Vakarų įtvirtinimus; tačiau, pasak Hoizerio, jau nuo 1935 metų jis „už dideles sumas supirkinėjo geriausius įtvirtinimų ir bunkerių specialistus“, gerokai anksčiau, nei „galėjo juos panaudoti“. „Mes visąlaik naudojomės kreditais, nuo kurių dydžio man dar ir šiandien svaigsta galva“. Gruitenas tiesiog dėjo viltis į tai, ką jis vadino visų valstybės vyrų „Mažino kompleksu“; „net ir tuomet, kai Mažino mitas bus seniai išsisklaidęs (Gruiteno žodžiai, pacituoti Hoizerio), jis daro poveikį ir visada darys, tik rusai neturi šito komplekso; jie negali sau šito leisti, nes jų siena per ilga, bet ar tai jiems išeis į naudą, ar ne, mes dar pažiūrėsime. Šiaip ar taip, o Hitleris jį turi, nors propaguoja ir praktikuoja manevrų karą, *jis pats* turi bunkerių ir įtvirtinimų kompleksą, pamatysi“ (1940 metų pradžia, pareikšta prieš užimant Prancūziją ir Daniją).

Tačiau kad ir ką sakytum: jau 1938 metais Gruiteno firma pasiekė šešiskart didesnę apimtį nei 1936-aisiais, kai jos apimtis buvo šešiskart didesnė nei 1932 metais; 1940-aisiais jos apimtis buvo dvigubai didesnė nei 1938 metais, o (Hoizeris) „1943 metais jau nebebuvo įmanoma nustatyti jokių proporcijų“.

Visi pripažįsta vieną senojo Gruiteno savybę, nors ir apibūdina ją dviem skirtingais žodžiais: vieni vadina jį „drąsiu“, kiti „bebaimiu“, tam tikra dviejų, trijų žmonių mažuma priskiria jam „didybės maniją“. Specialistai dar ir šiandien tvirtina, jog Gruitenas, be abejonės, iš anksto samdė ir viliojo pačius geriausius bunkerių specialistus, o vėliau nesivaržydamas įdarbindavo

ir prancūzų inžinierius bei technikus, stačiusius Mažino liniją, be to, jis „puikiai žinojo: infliacijos laikais taupyti mokant algas ir atlyginimus yra kvailystė“ (aukštas pareigas einantis buvęs karinis pareigūnas, kuris taip pat nepanoro skelbti savo pavardės). Mokėjo Gruitenas gerai. Tada jam buvo keturiasdešimt vieneri. Pagal užsakymą siūti kostiumai „iš brangios, bet jokiu būdu ne pernelyg brangios medžiagos“ (Lota Hoizer) pavertė „įspūdingą vyriškį įspūdingu ponu“; jis net nesigėdijo esąs prakutėlis, o vienam bendradarbiui (Verneriui fon Hofgau, architektui, kilusiam iš senos giminės) dargi pareiškė: „bet koks turtas kadaise buvo naujas, jūsiškis taip pat, kai jūs tiktai turtėjote, bet dar nebuvote turtingi“. Gruitenas nesutiko statytis vilos (nepaisant daugybės pamokymų, iki pat savo amžiaus galo jis tarė „fila“) tame miesto rajone, kuris tapo privalomas visiems tuo metu praturtėjusiems žmonėms.

Būtų neatsakinga laikyti Gruiteną sėkmės lydimu nerangiu prasčioku, jis, beje, turi vieną neišmokstamą ir nepaveldimą savybę: jis moka elgtis su žmonėmis, ir visi jo bendradarbiai, architektai, technikai, prekybininkai žavisi juo, o dauguma garbina. Jis kruopščiai planuoja ir atidžiai stebi savo sūnaus mokymą bei auklėjimą, viską kontroliuoja; jis dažnai lanko berniuką, bet retai imasi jį namo, nes — keistas, tačiau patvirtintas pareiškimas (Hoizeris) — nenori, kad šis teptųsi rankas su sandėriais. „Jis svajoja, kad sūnus taps mokslininku, bet ne kokiu ten profesoriumi, o kaip tas, kuriam mes esame statę vilą“. (Hoizeris — pasak H., čia buvo kalbama apie gan žinomą romanistą, kurio biblioteka, kurio komunikabilumas, „atviras ir nuoširdus bendravimas su žmonėmis“, matyt, imponavo Gruitenui.) Nekantraudamas jis konstatuoja, kad, sulaukęs penkiolikos, jo sūnus „ispaniškai kol kas moka prasčiau, negu tikėjausi“.

Bet vieno dalyko jam neprikiši — jis niekada nelaikė Lenės „šlapia višta“. Jo anaiptol nepapiktino Lenės įtūžis po Pirmosios Komunijos, jis iš to garsiai nusikvatojo (o anot parodymų, gyvenime jis juokdavos labai retai) ir taip pakomentavo šį įvykį: „Ta tai tiksliai žino, ko nori“ (Lota H.).

Ilgainiui jo žmona vis labiau blykšta, darosi kiek verksminga ir net truputį davatkiška, o jis įžengia į savo „gražiausius metus“. Vienos savybės jis neturėjo ir neturės iki pat savo dienų pabaigos — tai nepilnavertiškumo jausmo. Galbūt jis ir puose-

lėjo tam tikrų svajonių — dėl savo sūnaus, žinoma, o dėl Gruiteno troškimų, kad sūnus mokėtų ispanų kalbą — tai ir visai akivaizdu. Net ir trylikai metų praėjus nuo to laiko, kai (anot Marjos van Dorn) tarp Gruiteno ir jo žmonos nutrūko vedybiniai santykiai, jis vis dar jos neapgaudinėja, bent jau su kitomis moterimis. Stebina jo nepakantumas blevyzgoms, kurio jis nė nemano slėpti, kai, būtinybės verčiamas, kartkartėmis dalyvauja „vyriškuose pobūviuose" ir prieš antrą ar trečią ryto neišvengiamai pasiekiama tokia stadija, kai vienas iš ponų ima reikalauti „karštakraujės čerkesės". Dėl santūrumo *in puncto* blevyzgos ir čerkesės iš Gruiteno kiek pasišaipoma, tačiau jis nekreipia į tai dėmesio (Verneris fon Hofgau, kuris, progai pasitaikius, vienerius metus lydėdavo Gruiteną į tokius vyriškus pobūvius).

Kas tai per žmogus, tikrai spėlioja vis labiau nekantraujantis skaitytojas, kas tai per žmogus, kuris, taip sakant, gyvena skaistybėje, pelnosi iš pasiruošimo karui ir iš prasidėjusio karo, kurio firmos apyvarta (anot Hoizerio) išauga nuo milijono per metus 1935-aisiais iki milijono per mėnesį 1943 metais ir kuris 1939-aisiais, kai jo firmos apyvarta, šiaip ar taip, tikriausiai siekia kokį milijoną per ketvirtį, daro viską, kad jo sūnus išvengtų to, iš ko jis pats kraunasi turtus?

1939 ir 1940 metais atsiranda irzlumo, netgi kartėlio santykiuose tėvo ir namolei pargrįžusio sūnaus, kurs nusileido nuo trijų kalnų Vakarų šalyje ir kažkur už keturių valandų kelionės traukiniu sausina pelkes, nors dabar galbūt ir sugebėtų originalo kalba skaityti Servantesą — tai karštas tėvo troškimas, ir vienam ispanų jėzuitui jis už tai sumokėjo krūvą pinigų. Nuo birželio iki rugsėjo sūnus aplanko šeimą kokius septynis kartus, nuo 1939 metų rugsėjo pabaigos iki 1940-ųjų balandžio pradžios — kokius penkis ir atsisako pasinaudoti jam be užuolankų siūlomais tėvo „stipriais pečiais", nors tėvui „būtų buvę vieni juokai" (visos citatos — Hoizerio vyr. ir Lotos) patvarkyti taip, kad jį „išsiųstų į tinkamesnę vietą", arba, pripažinus jį karinės reikšmės darbuotoju, visam laikui išrūpinti jam atleidimą. Ir kas tai per sūnus, kuris, paklaustas, kaip jam sekasi armijoje ir kokios ten gyvenimo sąlygos, prie pusryčių stalo išsitraukia iš kišenės knygą tokia antrašte: Reibertas „Tarnybos armi-

joje pamokos, leidinys prieštankinės gynybos kariams", nauja redakcija dr. Almendingerio, majoro,— ir iš jos paskaito, ko dar nespėjo parašyti laiškuose — beveik penkis puslapius užimantį traktatą, kuris vadinasi „Pagarbos atidavimas" ir kuriame smulkiai aprašomi visi karinio pasisveikinimo būdai — einant, gulint, stovint, sėdint, ant arklio, automobilyje — bei kas ką ir kaip privalo sveikinti? Be to, reikia turėti omenyje, kad tėvas irgi ne toks žmogus, kuris, rankas sudėjęs, amžinai sėdėtų namie ir lauktų apsilankant sūnaus; tėvas — tai žmogus, kuris tuo tarpu jau gali naudotis vyriausybiniu lėktuvu (Lenei neapsakomai patinka skraidyti!) ir kuris, būdamas ne tik smarkiai, bet nepaprastai smarkiai užsiėmęs ir dargi nepaprastai svarbiais reikalais, kartkartėmis turi šiaip ne taip atsitraukti nuo darbo, nukėlinėti svarbius terminus, dažnai dėl juokingai menkų priežasčių (stomatologas ir t. t.) atšaukinėti numatytus susitikimus su ministrais (!), kad susitiktų su mylimu sūnumi,— o tada jam paskaito sveikinimosi taisykles iš šito Reiberto, nauja redakcija kažin kokio dr. Almendingerio, ir paskaito ne kas kitas, o tas pats mylimas sūnus, kurį jis svajojo matyti direktoriaujantį Meno istorijos ar bent jau Archeologijos institute Romoje arba Florencijoje.

Ar bereikia sakyti, kad šie „kavos gėrimai", šie pusryčiai ir pietūs „visiems dalyviams ne tik kad buvo nejaukūs, bet ėmė vis labiau kankinti, erzinti ir pagaliau kelti siaubą" (Lota Hoizer). Tuo metu dvidešimt šešerių metų amžiaus Lota Hoizer, mergautine pavarde Berntgen, dažnai cituoto firmos patikėtinio ir vyriausiojo buhalterio Oto Hoizerio marti, dirbo pas Gruiteną sekretore, o jos vyrą Vilhelmą Hoizerį Gruitenas laikinai priėmė braižytoju. Kadangi Lota dirbo pas Gruiteną jau lemtingaisiais 1939 metų mėnesiais ir retkarčiais lankydavosi „kavos gėrimuose" su išeiginių dienų praleisti parvykusiu sūnumi, čia turbūt tik probėgšmais galima paminėti jos nuomonę apie patį Gruiteną, kurį ji apibūdino žodžiais „stačiai kerintis, bet galų gale tada jis buvo nusikaltėlis". Senis Hoizeris mėgsta koketuoti dėl savo marčios „erotinio, bet, žinoma, platoniško ryšio" su Gruitenu, „į kurio erotinės traukos lauką ji, esant beveik keturiolikos metų amžiaus skirtumui, visiškai tiko". Netgi pasklido teorijos (nors ir keista, jas paskleidė Lenė, tačiau šios teorijos patvirtintos ne tiesiogiai pačios Lenės, o tik nepatikimojo Heinricho Pfeiferio), jog Lota „jau tada buvo tėvui tikra pagunda,

jokiu būdu nesakau, kad *gundytoja*". Kad ir kaip ten būtų, šeimyninius „kavos gėrimus", į kuriuos, kaip tvirtinama, Gruitenas kartais atskrisdavęs iš Berlyno arba Miuncheno ir netgi iš Varšuvos, Lota vertina „kaip stačiai pasibaisėtinus", „sunkiai pakeliamus". M.v.D. apibūdina juos kaip „baisius, stačiai baisius", o Lenė apsiriboja komentaru „blogai, blogai, blogai".

Įrodyta, patvirtinta net ir tokios šališkos liudininkės, kaip M.v.D., kad ponią Gruiten šitie laisvadieniai „stačiai žudė; tai, kas ten dėjosi, buvo ne jos jėgoms". Lota Hoizer be išlygų kalba apie „intelektualų tėvažudystės variantą" ir teigia, jog citatos iš minėtojo Reiberto žudantis politinis pobūdis Gruiteną „žeidė kaip tik todėl, kad jis buvo politikos sūkuryje, žinojo ir sužinodavo netgi labai svarbias politines paslaptis: tokias, kaip kareivinių statyba Reino žemėje, dar gerokai prieš ją užimant... ir planuojama milžiniškų slėptuvių statyba... ir kaip tik todėl namuose jis nieko nenorėjo girdėti apie politiką".

Šiuos skaudžius tris ketvirčius metų Lenė pergyveno ne taip sunkiai, o galbūt ne taip atidžiai stebėdama, kaip kiti, tuo metu — maždaug 1939 metų liepą — ji nusileido vienam vyriškiui, ne, būtų jam nusileidusi, jei jis būtų šito panorėjęs; nors ji ir nežinojo, ar jis iš tiesų yra tas vienintelis, tas, kurio ji ilgesingai laukė, tačiau žinojo, kad supras šitai tik tada, kai jis prašneks apie savo geismą. Tasai vyriškis — tai jos pusbrolis Erhardas Šveigertas, jau minėtos Langemarko aukos ir tos damos, kurios tvirtinimu jis atrodė tarsi kritęs prie Langemarko, sūnus. Erhardas, „dėl savo ekstremaliai sensibilios nervinės struktūros" (jo motina) suklupęs šturmuodamas tokį sudėtingą mokymosi barjerą, kaip abitūra, laikinai parsiųstas namo netgi tokios nepermaldaujamos institucijos, kaip Reicho darbo tarnyba, siekė įsigyti jam „pasišlykštėjimą keliančią" (jo paties žodžiai, pacituoti M.v.D.) liaudies mokyklos mokytojo specialybę ir todėl pradėjo imti privačias pamokas, kad pasiruoštų egzaminui gabiesiems, bet paskui jis vis dėlto buvo netikėtai pašauktas į tą atšiaurią instituciją, kur sutiko savo pusbrolį Heinrichą, šis paėmė Erhardą po savo sparneliu, o per laisvadieninius apsilankymus namie gan atvirai mėgino pripiršti jį savo seseriai. Heinrichas pirkdavo jiems bilietus į kiną ir „taip išgrūsdavo juos" (M.v.D.), susitardavo pasimatyti su jais po filmo, „bet paskui nenueidavo" (žr. aukščiau). Šitaip Erhardas praleisdavo pas Gruitenus ne tik didesnę dalį, bet visus laisvadienius, o motiną

aplankydavo tik kartkartėmis ir trumpai, todėl ji dar ir šiandien jaučia nuoskaudą; ponia Šveigert tiesiog pasipiktinusi atmetė galimybę, jog tarp jos sūnaus ir Lenės galėjusi būti meilė „su rimtais ketinimais“. „Ne, ne ir dar kartą ne... šita „na taip“... ne“. Na, o jei kas nors gali būti tikra, tai pirmiausia neginčytinas tas faktas, kad nuo pirmųjų laisvadienių — maždaug 1939 metų gegužės mėnesį — Erhardas tiesiog dievino Lenę; tai liudija tvirti kaip mūrai liudininkai, ypač Lota Hoizer, kuri atvirai prisipažįsta, kad „Erhardas tikrai būtų buvęs geresnis už tuos, vėlesnius, bent jau už tą, 1941-aisiais. Galbūt ne geresnis už tą, kuris buvo 1943 metais“. Ji pati prisipažino daug sykių bandžiusi atsivilioti Lenę ir Erhardą į savo butą ir ten palikti juos vienu du, „kad galų gale kas nors išeitų, po paraliais. Prakeikimas, tam vaikiui buvo dvidešimt dveji, jis buvo sveikas ir nepaprastai mielas. Lenei buvo septyniolika su trupučiu ir — atvirai šnekant — ji buvo subrendusi meilei, jau tada ji buvo moteris, nuostabi moteris, bet jūs net įsivaizduoti negalite to Erhardo drovumo“.

Kad vėl arba kad ir vėl nekiltų nesusipratimų, čia reikia charakterizuoti Lotą Hoizer. Gimimo metai — 1913-ieji, ūgis — 164 cm, svoris — 60 kg, pražilusi šatenė, sausa kaip parakas, dialektinio mąstymo, nors išsilavinimo ir menko; Lotą galima apibūdinti kaip itin atvirą asmenybę, dar atviresnę už Margretą. Kadangi Erhardo periodu ji palaikė su Gruitenu gan glaudžius ryšius, kaip liudininkė, ji yra kur kas patikimesnė už van Dorn, kuri, vos išgirdusi apie Lenę, linksta į stabmeldystę. Lota, užklausta apie jos abejotinus santykius su senuoju Gruitenu, nieko neslėpė: „Na, nėr ko ginčytis, jau tada tarp mudviejų galėjo šis tas būti, jis jau tada galėjo tapti tuo, kuo tapo 45-aisiais; aš nepritariau beveik niekam, ką jis darė, bet jo nesmerkiau, jei suprantate, ką aš turiu omeny. Jo žmona buvo per daug baili, be to, įbauginta šito ginklavimosi balagano, kuris stačiai ją gąsdino ir kaustyte kaustė; jei ji būtų buvusi veikli moteriškė ir neskrajojusi padebesiais, būtų paslėpusi savo sūnų kur nors Ispanijoje arba — ką aš žinau — kokiam nors vienuolyne, arba, dėl manęs, šitoje fenijų šalyje, kur ji sykį galėjo nuvažiuoti ir viską apžiūrėti, o mano vyrą ir šitą Erhardą, žinoma, irgi buvo galima apsaugoti nuo Vokietijos istorijos. Nesupraskit manęs klaidingai: Helena Gruiten buvo ne tik kad miela, ji buvo gera ir protinga, bet

visi tie įvykiai buvo ne jai, jei suprantate, ką aš turiu omeny, ne jai, nei politika, nei biznis, nei šita šiurpi savižudybė, kurią sąmoningai pasirinko tasai vaikis. Kiti (Margretos vardas nebuvo paminėtas. Aut.) jums sakė tikrą teisybę. Prikimšo jį tų Vakarų — ir ką gi jis laimėjo? Krūvelę šūdo, jei jus tai domina, o dar kaktomuša susidūrė su šitais neapsakomais sapalais. Per daug Bambergo raitelio ir per mažai Valstiečių karo. 1927 metais aš, dar keturiolikmetė pajodžarga, liaudies mokykloje klausiausi kurso apie socialines politines Valstiečių karo priežastis ir viską uoliai užsirašinėjau... aš, aišku, žinau, kad Bambergo raitelis neturi nieko bendra su Valstiečių karu,— bet tik nukirpkit jam garbanas ir nuskuskit — kas iš to išeis, ką, kas iš jo liks — ogi toks gan pigus turginis šventas Juozapas. Taigi, per daug Bambergo raitelio tas vaikis turi ir per daug chimusinės rožės jo motina... vieną kartą ji man davė paskaityti, tikrai gražus dalykas, be abejo, ji buvo nuostabi moteris, gal tik reikėjo įšvirkšti jai šiek tiek hormonų; o jau tas vaikis, Heinrichas, galvą galėjai dėl jo pamesti, taigi, jį pamačiusios visos apylinkės moterys imdavo keistai šypsotis; ir tik keletas protingų homoseksualistų ir moterų užuodė, kad jis poetas. Žinoma, tai, ką jis padarė, buvo gryna savižudybė, čia tai aišku, aš tik spėlioju, kam dar reikėjo painioti šitą Erhardą... bet gal jis pats leidosi įpainiojamas. Ką čia supaisysi, du Bambergo raiteliai, trokštantys drauge mirti, na ir gavo, ko troško: juos pastatė prie sienos, ir žinot, ką riktelėjo Heinrichas prieš sušaudomas: „Šikt ant Vokietijos". Štai ir po viso išsilavinimo ir išsiauklėjimo, reik manyt, kad šitie dalykai buvo nepakartojami, bet gal taip ir gerai, jei jau sykį pateko į šitą šūdiną vermachtą... juk nuo 1940 metų balandžio iki 1945 metų gegužės netrūko progų padėti galvą. Šefas turėjo plačius ryšius ir parsisiųsdino protokolus, jam juos gavo kažin koks generolas, bet jis nė nepažiūrėjo į juos, tik prašė, kad aš papasakočiau esmę; abu vaikiai paprasčiausiai pasiūlė danams pirkti priešlėktuvinę patranką, atseit kaip metalo laužą, gal už kokias penkias markes, ir žinot, ką pasakė per teismą šitas tylusis drovusis Erhardas: „Mes mirsime už garbingą darbą, už prekybą ginklais".

Aut. pasirodė reikalinga dar kartą susirasti poną fon Hofgau, Vernerį, penkiasdešimt penkerių metų amžiaus; ponas fon H., „neilgai tarnavęs bundesvere, kuriam pasiūliau savo

paslaugas, kaip statybos specialistas, turintis valdišką tarnybą", vandens apsuptos savo protėvių pilaitės šoniniame fligelyje dabar turi nedidelę architektūros firmą, „grynai taikiems tikslams, o būtent — gyvenviečių namų statybai". Pamėginkime įsivaizduoti fon H. (kuris neprašomas nevadino savęs nevitališku, nors tikrai būtų galėjęs) — tai švelnus žilaplaukis, viengungis, kuriam, kuklia aut. nuomone, „architektūros firma" tėra priedanga, leidžianti valandų valandas žiūrėti į gulbes, plaukiojančias pilies tvenkinyje, stebėti bruzdesį išnuomotame ūkyje ir už jo ribų, vaikštinėti laukais (tiksliau, runkelių vagomis), vien tik pykčio kupinomis akimis žvilgčioti į dangų, kai retkarčiais praskrenda koks naikintuvas: fon H. vengia bendrauti su pilyje gyvenančiu savo broliu, „nes skyriuje, kuriam aš tada vadovavau, jis be mano žinios, bet naudodamasis mano vardu sudarė tam tikrų sandėrių". Kiek išpurtusiame, tačiau subtilių bruožų fon H. veide pasirodo apmaudas, bet ne asmeninis, o, sakytum, abstrakčiai moralinis apmaudas, slopinamas, kaip aut. pasirodė, gėrimu, kuris, vartojamas dideliais kiekiais, priklauso prie pačių pavojingiausių — senu cheresu. Kad ir kaip ten būtų, aut. aptiko tiek daug tuščių chereso butelių šiukšlyne, kad tai kėlė nuostabą, ir tiek daug pilnų fon H. „brėžinių spintoje", kad tai kėlė nerimą. Turėjo keletą kartų apsilankyti kaimo smuklėje, kad pavyktų bent jau kaip gandus išpešti tas žinias, kurių fon H. nenorėjo atskleisti, sakydamas, jog: „Mano lūpos surakintos".

Aut. tris kartus sulakstė į smuklę ir šnekėjosi gal su dešimčia Hofgauzeno kaimiečių, čia pateikiama šių pokalbių santrauka: be jokių abejonių, kaimo gyventojai simpatizavo nevitališkajam Verneriui, tačiau, kone drebančiu balsu reikšdami pagarbą, lenkėsi jo, matyt, labai vitališkam broliui Arnoldui; pasak kaimiečių, pasitelkęs KDS deputatų, bankininkų bei įvairiausių Gynybos komiteto grupuočių lobius, darydamas spaudimą netgi gynybos ministrui, savo brolio vadovaujamame bundesvero aerodromų statybos planavimo štabe Arnoldas, matyt, pasiekė, kad „šimtametę šlovę turintis Hofgauzeno miškas", o kartu ir daugelis jį supančių laukų būtų parinkti NATO aerodromui statyti. Kaimiečių tvirtinimu, tai buvęs „sandėris už penkiasdešimt ar keturiasdešimt, mažų mažiausiai už trisdešimt milijonų" ir šis sandėris buvo sudarytas (kaimo gyventojas Bernhardas Hekeris, ūkininkas) „jo skyriuje prieš jo valią pritariant Gynybos komitetui".

Hofgau, kuris privalo „jausti Gruitenui amžiną dėkingumą

už tai, kad jaunystėje jis padarė mane savo asmeniniu referentu ir taip išgelbėjo nuo šito Vokietijos vermachto, tik tiek, kad kai jo reikalai visai pašlijo, aš bent jau galėjau už tai atsimokėti", valandžiukę padvejojęs atskleidė paslaptingąją Heinricho ir Erhardo istoriją. „Jums tai, rodos, labai rūpi, todėl ilgiau nebeslėpsiu. Ponia Hoizer nematė visų aktų ir nežino visos problemos. Ji gavo tik teismo proceso protokolus, ir tai ne visus, ir dar juos sušaudžiusio būrio leitenanto pranešimą. Iš tikrųjų reikalas buvo toks sudėtingas, jog man sunku viską tiksliai prisiminti. Na, Gruiteno sūnus nesutiko, kad tėvas jį proteguotų, bet Gruitenas protegavo jį prieš jo valią ir pasirūpino — o tai jam buvo vieni niekai,— kad sūnų ir jo pusbrolį iš pradžių perkeltų į finansų dalinį Liūbeke, gal trys dienos po Danijos užėmimo. Bet jis — aš turiu omeny senąjį Gruiteną — nesitikėjo iš savo sūnaus tokio atkaklumo, tiesa, jiedu su pusbroliu nuvažiavo į Liūbeką, bet kai apsižiūrėjo, kur patekę, tučtuojau grįžo iš ten į Daniją, be įsakymo išvykti, be perkėlimo — geranoriškai interpretuojant, jie paliko savo dalį, interpretuojant griežtai — dezertyravo; bet šitą dar buvo galima užglostyti; tačiau niekaip neužglostysi to, kad abu vaikinai kažkokiam danui bandė parduoti prieštankinį pabūklą, ir nors danas nesileido į kalbas — juk tai būtų buvusi savižudybė, be to, visiškai beprasmė — čia toks nusikaltimas, jog nebepadėjo jokia protekcija... niekas nebepadėjo, ir įvyko tai, kas turėjo įvykti. Būsiu su jumis atviras ir neslėpsiu, kad nors mes tuomet ir turėjome Danijoje didelių planų ir pažinojome beveik visą generalitetą, man, asmeniniam Gruiteno referentui, buvo nelengva prieiti prie aktų, o kai juos perskaičiau, atidaviau — na, sakykime, apkarpytus, pataisytus ar — jei norite — paredaguotus — poniai Hoizer, kuri buvo Gruiteno sekretorė; mat ten buvo daug rašoma apie „nešvarius sandėrius"... o aš nenorėjau jo skaudinti".

Skausmingai dūsaudama Lota H. ketina palikti savo žavų butuką su poilsio aikštele ant stogo miesto centre, o apie „šitą dalyką" ji irgi tegalėjo kalbėti tik dūsaudama, be perstogės rūkydama ir braukydama per savo trumpai kirptus lygius žilus plaukus bei nuolat siurbčiodama kavą iš savo puodelio. „Taigi. Taigi. Jų jau nebėra ir nėra ko svarstyti, nesvarbu; todėl, kad dezertyravo, ar todėl, kad norėjo prastumti šitą patranką... jų nebėra, ir aš nežinau, ar jie tikrai šito troško. Man visada atrodė,

jog čia per daug literatūros, aš įsivaizduoju, kaip jie stovėjo prie sienos, pritrenkti ir išsigandę, ir kaip buvo duota komanda „Taikyk". Šiaip ar taip, Erhardas juk turėjo Lenę, o Heinrichas, tas bet kurią galėjo turėti. Tų vaikių elgesys man atrodo labai vokiškas, o dar Danijoje, kur mes tuomet kaip tik pradėjome vykdyti stambius projektus. Na, gerai. Dėl manęs vadinkime tai simbooolika, su ilgiausia „o", jei norit. Po kelių dienų prie Amjeno buvo lemta žūti mano vyrui, ir be jokios simbolikos; tas tai mielai būtų gyvenęs, ne tik simboliškai, ir jis visai netroško simboliškai mirti, jis bijojo, ir tiek, jis turėjo tiek daug gero, bet šitą gėrį sunaikino internatas, kur jis išbuvo iki šešiolikos metų, kad taptų kunigu, bet paskui suprato, jog tai sapalai, tik jau buvo per vėlu. Ir jis nepajėgė atsikratyti šito kvailo komplekso, kad neišlaikęs abitūros... tą tai jam įkalė, mes susipažinome „Laisvajame jaunime", „Drąsiai, draugai, koja kojon" ir panašiai, mes net mokėjome šitą stulpelį: „Viską, kuo remias valdovai, sukuria darbo jėga. Šautuvus ruoškime kovai, ryt mūs kančių pabaiga"[6],— tik, žinoma, niekas mums nepaaiškino, kad 1897 metais kančių pabaiga atrodė kitaip nei 1927—1928 metais... bet mano Vilhelmas buvo ne toks žmogus, kad ruoštų kovai šautuvą, niekad gyvenime, o paskui tie idiotai privertė jį ruošti ir žūti dėl šitų sapalų... net firmoje buvo žmonių, tvirtinusių, jog jo tikras tėvas, susimokęs su Gruitenu, išbraukė Vilhelmą iš nešauktinių sąrašo, netgi kuždėjosi apie Urijo žmoną, bet aš negalėjau, o ir nebūčiau galėjusi... tokio ištikimo žmogaus, kaip Vilhelmas, negali išduoti, net kai jis žuvo, aš dar iš karto negalėjau. Na, o dėl šefo... Taip, jau tada tarp mudviejų galėjo šis tas būti; o labiausiai mane žavėjo, kaip šitas stambus kaulėtas kaimo vaikis proletaro veidu virto stambiu kaulėtu ponu, stambiu ponu, ne statybininku, ne architektu, bet strategu, jei jus tai domina. Be to, mane žavėjo ne tik jo stambi kaulėta liesa figūra, bet ir šitie strateginiai gabumai. Jis taip pat sėkmingai galėjo tapti bankininku, neturėdamas nė menkiausio „supratimo" apie pinigus, jei suprantate, ką aš turiu omeny. Jo kontoroje ant sienos kabėjo Europos žemėlapis, jis prismaigstydavo adatėlių, o kartkartėmis įsmeigdavo kokią vėliavėlę, jam užtekdavo tik mesti žvilgsnį — menkniekiais jis nesidomėjo. Aišku, jis žinojo dar vieną labai veiksmingą gudrybę, paprasčiausiai

---

[6] Vertė V. Bložė.

nusižiūrėjo ją nuo Napoleono — man rodos, vienintelė jo perskaityta knyga buvo naivoka Napoleono biografija — ta gudrybė buvo tokia paprasta, kad gal net ir nebuvo gudrybė, o tik šiek tiek gryniausių sentimentų. 1929-aisiais jis pradėjo gan išdidžiai — keturiasdešimt darbininkų, brigadininkai ir taip toliau — ir, nežiūrint ekonominės krizės, jam pavyko juos visus išlaikyti, neatleido nė vieno, jis nevengė jokių banko machinacijų, jokių machinacijų vekseliais, imdavo kreditus už lupikiškas palūkanas... ir 1933 metais jis turėjo maždaug keturiasdešimt žmonių, kurie stačiai saugojo jį nuo visko, be kita ko, ir nuo komunistų, o jis irgi saugojo juos nuo visko ir visaip kaip jiems padėdavo, net ir kai kildavo politinių sunkumų, tad galite įsivaizduoti, kad greitu laiku jie padarė šaunią karjerą, kaip Napoleono seržantai: jis patikėdavo jiems ištisus projektus ir juos visus pažinojo, žinojo visų vardus, žmonų bei vaikų vardus, sutikęs klausinėdavo apie tai su visomis smulkmenomis... ir jis, pavyzdžiui, žinodavo, jei kas nors iš vaikų likdavo antriems metams ir taip toliau. O jei jis nuvykdavo į statybos aikštelę ir pastebėdavo, kad ko nors trūksta, pats čiupdavo mentę ar kirtiklį, o itin prireikus sėsdavo į sunkvežimį, ir visad jis įsikišdavo tada, kai tikrai reikėdavo. Na, o toliau galite įsivaizduoti. Ir dar viena paslaptis: pinigai jam nerūpėjo. Žinoma, jam reikėjo pinigų blizgučiams: drabužiams, automobiliams, daiktams, kartais pobūviams, bet tas dideles sumas, kurias gaudavo, jis vėl investuodavo ir net įlįsdavo į skolas. „Lindėti skolose, Lota, iki ausų skolose,— pareiškė jis man vieną sykį,— tai vienintelis teisingas kelias". Na, o jo žmona, taip, būtent ji pamatė, „kas jame glūdėjo", taip, bet *tai* iš tiesų jame glūdėjo ir paskui iškilo į paviršių, tai stačiai įvarė jai siaubą; ji norėjo, kad jis iškiltų, norėjo turtingai gyventi ir panašiai, bet ji nenorėjo turėti vyro — Generalinio štabo vado. Atleiskite man už juokingus žodžius, galbūt juos suprasite: *jis* buvo abstraktuolis, o ji — realistė, nors tikriausiai atrodo priešingai. Dieve šventas, tai, ką jis darė, aš laikiau kriminalu — šitų bunkerių ir aerodromų, ir būstinių statybą, o kai nuvažiuoju į Olandiją arba Daniją ir matau pajūry stovinčius mūsų statytus bunkerius, vemt mane verčia... ir vis dėlto — tai buvo valdžios metas, metas valdžiai, o jis buvo valdžios žmogus, kuriam pati valdžia nieko nereiškė, kaip ir pinigai. Jį viliojo lošimas, taip, jis buvo lošėjas... bet jis turėjo ir silpną vietą: jie augino sūnų, o tas sūnus nenorėjo, kad jį ištrauktų iš šito mėšlo".

Bandymas sugrąžinti Lotą prie antrosios interviu temos — Lenės santykiai su šituo Erhardu — pavyko ne iš karto. Vėl cigaretė ir nekantrus rankos mostas. „Palaukit, pirmiau duokit išsišnekėti. Na, viena turėtų būti aišku: mes, mudu jau tuomet tikome vienas kitam, ir net buvo keletas tokių švelnybių, ar kaip jas pavadinti, kai keturiasdešimtmetis vyriškis, draugaujantis su dvidešimt septynerių metų moterimi, atrodo gana jaudinančiai. Gėlės, aišku, du bučiniai man į dilbį, na, ir sensacija: sykį viename Hamburgo viešbutyje jis prašoko su manim pusę nakties; tai jam visai netiko. Ar jūs niekada neatkreipėte dėmesio, kad „dideli vyrai" visuomet prasti šokėjai? Na, su vyrais, tik ne su savu, aš jaučiuosi gan nejaukiai ir dar turiu vieną prakeiktą savybę, kurios ilgai negalėjau atsikratyti: aš ištikima. Kaip koks prakeikimas. Visai ne privalumas, jau greičiau gėda — įsivaizduojate, kaip aš gulėdavau vienui viena savo lovoje, naktį, kai užmigdavo vaikai, po to, kai per tuos žuvo mano Vilhelmas, mano vyras, ten, prie Amjeno, dėl šitų sapalų? Ir iki 1945-ųjų niekas, ničniekas neturėjo teisės manęs paliesti — ir visa tai prieš mano įsitikinimus, nes skaistybė ir pan. man nieko nereiškia, o 1945-aisiais jau buvo praėję penkeri metai, taip, tada mudu, aš ir jis, sumetėm skudurus. Na, dėl manęs, dabar apie Lenę ir Erhardą: turbūt aš jau sakiau jums, kad net įsivaizduoti neįmanoma šito Erhardo drovumo — beje, Lenės drovumo irgi, jei norite žinoti. Jis ją dievino nuo pat pirmos akimirkos, ji jam tikriausiai atrodė paslaptingai atgijusi florentietiška *bionda*[7] ar kažkas tokio, ir net Lenės nepaprastai kieta Reino tarmė, net jos stačiai superkieta kalbos maniera nepajėgė jo išblaivyti. Jam buvo visai vis tiek, kad pagal jį Lenė visiška tamsuolė, o tas truputis sekrecinio mistiškumo, kurį ji turėjo savo galvelėje, tikriausiai nebūtų jo itin žavėjęs, net jei ji ir būtų jį išdėsčiusi. Na, mes darėme viską — mes — tai Heinrichas, Margreta ir aš,— kad jiems kas nors išeitų. Pagalvokit, laiko tai turėjom nedaug: nuo 39-ųjų gegužės iki 40-ųjų balandžio jis iš viso buvo atvykęs gal kokius aštuonis kartus. Aišku, nei aš, nei Heinrichas nepratarėme vienas kitam nė žodžio, tik susimirksėdavom, mes juk matėm, kaip jiedu įsimylėję. Gražu buvo į juos žiūrėti, tikrai gražu, ir gal nereikia taip apgailestauti, kad jiedu sykiu nemiegojo. Aš pirkdavau bilietus į kiną,

[7] Blondinė (*it.*).

į tokius sušiktus filmus, kaip „Draugai jūroje", arba į tokį idiotišką šlamštą, kaip „Atsargiai, priešas klausosi", išgrūdau juos net į šitą filmą apie Bismarką, nes maniau: po paraliais, seansas tęsiasi tris valandas, o ten tamsu ir šilta kaip subinėj, jie, žinoma, susiims už rankučių ir gal jiems pagaliau šaus į galvą (labai gaižus juokas! Aut. past.) pasibučiuoti, na, o kai jau prieis iki šito, tai tikriausiai eis ir toliau... bet nieko, visiškai nieko. Jis buvo su ja muziejuje ir aiškino jai, kaip atskirti Boschui priskiriamą paveikslą nuo tikro Boscho, bandė išmokyti ją ne tik barškinti Šubertą, bet ir skambinti Mocartą, duodavo jai pasiskaityti eilėraščių, turbūt Rilkės, dabar jau gerai neatsimenu, o paskui jis padarė pritrenkiantį dalyką: jis ėmė jai kurti ir siųsti eilėraščius. Na, o Lenė buvo tokia žavinga būtybė — ji ir dabar tokia, jei norite žinoti, aš ir pati buvau ją truputį įsimylėjusi: jei jūs būtumėt matęs, kaip ji šokdavo su šituo Erhardu, kai mes kur nors nueidavom, mano vyras, aš, Heinrichas ir jiedu... tada tiesiog linkėdavai jiems paklotos dangiškos lovos, kurioje jiedu galėtų pasidžiaugti... taigi jis kūrė jai eilėraščius, ir kas keisčiausia: ji parodė tuos eilėraščius man, nors reikia pasakyti, kad jie buvo gana drąsūs; Erhardas gan atvirai apdainavo jos krūtinę, kurią vadino „milžiniška balta tylos gėle", ir sakė, jog „nuskins jos žiedlapius", ir dar jis parašė tikrai gerą pavydo eilėraštį, kurį tikriausiai buvo galima net išspausdinti: „Aš pavydžiu kavai, kurią tu geri, sviestui, kuriuo tepi savo duoną, aš pavydžiu tavo dantų šepetėliui ir lovai, kurioje miegi". Man atrodo, kad čia viskas aišku, tiek to, bet popierius, popierius..."

Paklausta, ar Lenė ir Erhardas vis dėlto negalėjo suartėti, jai, Heinrichui ir kitiems nieko nežinant, Lota netikėtai nuraudo (Aut. pripažįsta, kad Lotos išraudimas jam labai praskaidrino dažnai varginančias paieškas) ir tarė: „Ne, aš tai gan gerai žinau, nes kai po kokių metų ji susidėjo su šituo Aloyzu Pfeiferiu, už kurio paskui taip kvailai ištekėjo, tai po to jis gana atvirai gyrėsi savo broliui Heinrichui, kad „rado Lenę nepaliestą", o naivuolis Heinrichas papasakojo šitą man. Raudonis vis dar nenyko nuo Lotos veido. Paklausta, ar tasai Aloyzas negalėjo pasigirti savo broliui, sakykime, tokiu trofėjumi, kurį laimėjo visai ne jis, Lota pirmąkart sudvejojo ir atsakė: „kad jis buvo pagyrų puodas, beveik neginčytina... čia jūs man pakišote naują mintį. Ne,— tarė ji papurčiusi galvą,— ne, man rodos, to

negali būti, nors progų jiems netrūko... ne, ne",— šnekėjo ji ir antrą sykį stulbinančiai paraudo. „Po jo mirties Lenė nesielgė kaip našlė, jei suprantate, ką aš turiu omeny... tiksliau sakant, ji elgėsi kaip platoniška našlė". Šis posakis aut. pasirodė pakankamai aiškus, jis žavėjosi Lotos tiesumu, bet nors ir apgailestavo, taip vėlai pastebėjęs liudininkės Lotos Hoizer, mergaut. pavarde Berntgen, išraiškos jėgą, jis vis dar nebuvo kaip reikiant tuo įsitikinęs. Aut. stebino tai, kad šiuo savo gyvenimo laikotarpiu Lenė buvo linkusi pasipasakoti, kone šneki. Kiek susimąsčiusi, pritilusi, nebe tokia iškalbinga, Lota Hoizer nūnai rado paaiškinimą: „Buvo akivaizdu, kad ji myli tą Erhardą, kad ji myli jį ir yra *kupina lūkesčių*, jei jums tai ką nors sako, ir kartais man atrodydavo, kad *ji* ketina imtis iniciatyvos; na, aš jums noriu kai ką papasakoti arba gal net ir paaiškinti: aš sykį mačiau, kaip Lenė valė užsikimšusį klozetą, ir buvau pritrenkta, kas tai per mergaitė. 1940 metais vieną sekmadienio vakarą mes kiurksojome Margretos bute, truputį išgėrėme, truputį pašokome — aš buvau su savo Vilhelmu — ir staiga žiūrim, kad užsikimšo klozetas; šlykštus daiktas, turiu pasakyti. Kažkas kažką įmetė — nemažą apipuvusį obuolį, kaip kad paaiškėjo vėliau, ir tas obuolys paprasčiausiai užkimšo nutekamąjį vamzdį, na, vyrai nuėjo tvarkyti šito bjauraus reikalo; iš pradžių Heinrichas — nesėkmingai, jis pamakalavo ten geležiniu virbu; paskui nuėjo Erhardas, irgi nesėkmingai, jis — visai nekvailai — atsinešė iš skalbyklos žarną, be ceremonijų įgrūdo ją į šitą šlykščią pliurzę ir kaip pamišęs ėmė pūsti — bandymas pritaikyti fizikinį spaudimą; o kadangi Vilhelmas, mano vyras, kuris juk buvo instaliatorius, paskui technikas, o paskui tapo braižytoju, taigi kadangi Vilhelmas netikėtai pasirodė baisiai neapvažus, o mes su Margreta kratėmės iš pasidygėjimo... žinot, kas sutvarkė visą reikalą — ogi Lenė. Ji paprasčiausiai įkišo ranką, dešinę ranką, aš dar ir šiandien matau, kaip jos graži balta ranka aukščiau alkūnės apsitraukia gelsva pliurze, čiupo obuolį ir išmetė jį į šiukšlių kibirą... visa šita bjaurastis kaip niekur nieko nugargaliavo sau, o Lenė — Lenė nusiprausė... be abejo, kruopščiai, ir ne vieną sykį, odekolonu pasitrynė rankas iki alkūnių ir — dabar aš prisimenu — pasakė tokį dalyką, kad pasijutau, lyg perkūno trenkta. „Narsiausiai klozetą valė mūsų poetai". Na, aš manau, kad jei jau prireikus ji galėjo ten kišti nagus, tai galų gale ji tikriausiai būtų pričiupusi ir šitą Erhardą: o jis tikrai nebūtų spyriojęsis.

Ir dar ką aš dabar pagalvojau: juk niekas iš mūsų taip niekad ir nepamatėm šitos Margretos vyro".

Kadangi Lotos Hoizer parodymai ne visiškai sutapo su Margretos parodymais, pastarąją teko dar kartą apklausti. Ar teisybė, kad ji vaikščiojusi šokti su Lotos minėta kompanija, kad keletą kartų jie buvę jos bute; o gal ji turėjusi su Heinrichu intymesnių santykių dar gerokai iki to sykio, kurį būtų galima vadinti „Flensburgo nuotykiu"? „Pastarąjį dalyką,— tarė Margreta, gerokai gurkštelėjusi viskio ir todėl apimta lengvos, kiek melancholiškos euforijos,— aš galiu nedviprasmiškai paneigti, juk aš tai turbūt turėčiau apie tai žinoti ir nematau jokios prasmės gintis. Mat aš tada padariau klaidą, aš supažindinau Heinrichą su savo vyru. Šliomeris retai būdavo namie, aš taip ir nesupratau kaip reikiant, kas jis per vienas — verčiasi ginklais ar šnipinėjimu, šiaip ar taip, pinigų jis turėjo kaip šieno. Ir iš manęs nieko daugiau nereikalavo, tik kad „laukčiau jo", kai atsiųs telegramą. Jis buvo už mane vyresnis. Jau įpusėjęs ketvirtą dešimtį. Toks nieko sau, elegantiškas ir šiaip, aukštuomenės žmogus, galima sakyti... ir jiedu visai neblogai sutarė. O Heinrichas... Heinrichas buvo nuostabus meilužis, bet nebūtinai stvetimoteriautojas... *toks* jis tada dar nebuvo; aš visąlaik svetimaudavau, bet jis — tada dar ne... ir tikriausiai todėl, kad, susipažinęs su mano vyru, jis ėmė drovėtis, tarp mūsų tada taip nieko ir neįvyko. O visa kita — kad aš jį mačiau daugiau nei du kartus, buvau šokiuose ir bute su kitais — tą jums galėjo papasakoti tik Lota, ir tai teisybė, bet daugiau nei keturis kartus mes tikrai nesimatėme".

Paklausta apie Erhardą ir Lenę, Margreta nusišypsojo ir atsakė: „Ko nors konkretaus nė žinoti apie tai nenoriu, o ir tada nenorėjau. Kas man darbo? Smulkmenų tai jau tikrai ne, kas man rūpi. Negi domėsiuos, bučiavosi jie ar ne, ar bent jau glamonėjosi, ar buvo čia sugulę, aš turiu omeny savo butą, arba Lotos, arba Gruitenų butus... man tiesiog buvo gražu žiūrėti, kaip jiedu leisdavo drauge laiką, o jau tie eilėraščiai, kuriuos jis jai rašė ir siuntė, Lenė negalėjo išturėti, per tuos kelis mėnesius ji pirmąsyk tapo atviresnė, bet paskui ir vėl užsisklendė. Negi taip svarbu žinoti, ar Erhardas, ar šitas kvaiša Aloyzas buvo pirmasis, koks skirtumas? Liaukitės. Jinai jį mylėjo, švelniai ir aistringai, ir jei per tą laiką tarp jų nieko nebuvo, būtų buvę per artimiausius laisvadienius, garantuoju, bet jūs juk žinote,

kaip viskas baigėsi, Danijoje, prie kapinių tvoros. Gana. Paklauskite Lenės".

Paklauskite Lenės! Lengva pasakyti. Ji nesileidžia klausiama, o jei jos klausi — neatsako. Šitą istoriją su Erhardu senis Hoizeris apibūdino kaip „jaudinančią, bet grynai romantišką aferą, kuri, šiaip ar taip, liūdnai baigėsi. Ne daugiau". Rachelė mirusi, o tasai B.H.T. apie Erhardą, aišku, nieko nė negirdėjo. Kadangi įrodyta, jog Lenė dažnai lankydavosi vienuolyne, Rachelė, be abejonės, turėjo ką nors žinoti. Pfeiferiai Lenės gyvenime atsirado kiek vėliau, ir visiškai akivaizdu, kad jiems ji nepasakojo nieko, kas buvo „brangu". Žodžiu „brangu" epizodą su Erhardu pavadino M.v.D., pas kurią aut. dūsaudamas ieškojo prieglobsčio.

Aut. turėjo atsisakyti keleto pernelyg skubotų išvadų, kurias jis padarė M.v.D. nenaudai po jos pasisakymų apie ponią Gruiten. Kai kalbama ne apie ponią Gruiten ir josios vyrą, van Dorn visgi pasirodo galinti labai subtiliai, beveik rafinuotai suteikti žinių. „Ak,— barstydama lesalą karveliams ir glostydama savo šunį, apysenį negrynaveislį pudelį, prašneko ji, kai aut. susirado ją kaime, kur tarp astrų, snapučių ir begonijų ji leido savo senatvės dienas,— nelieskite šitos Lenės gyvenimo brangenybės. Tai buvo kaip kokia pasaka, jie abu, stačiai kaip pasaka. Jie buvo aiškiai įsimylėję ir taip gerai sutarė, aš gi porą kartų mačiau juodu sėdinčius kambaryje — tame, kurį Lenė dabar išnuomojo portugalams — iš spintos išimtas geriausias porcelianas, ir jiedu gėrė arbatą, arbatą... o juk Lenė niekad nemėgo arbatos, bet su juo gėrė, o jis ne tai kad skundėsi armija, bet taip atvirai bjaurėjosi ir šlykštėjosi ja, kad Lenė, norėdama jį paguosti, uždėjo jam ant rankos savąją, ir matėsi, jog vien tik šitas prisilietimas sukėlė jam jausmų revoliuciją arba jutimų revoliuciją, jeigu norite. Ganėtinai buvo tokių momentų, kai jis turėjo progos ją visiškai užkariauti, o ji buvo, buvo — dovanokit už šiurkštoką žodį — ji gulėjo pasiruošusi, ji laukė jo, ir jei jau man tenka apie tai kalbėti, tai tik Lenė ėmė truputį nekantrauti, taip taip, nekantrauti... net biologiškai nekantrauti; ne susierzino, ne, ne pyko ant jo... ir jeigu jis būtų galėjęs praleisti su ja bent dvi, tris dienas paeiliui, na, viskas tikriausiai būtų buvę kitaip. Tiesa, aš taip ir likau senmergė ir neturiu tiesioginės patirties su vyrais, bet esu pakankamai atidžiai juos stebėjusi, ir sakykit man, na kas gi čia per gyvenimas, kai vyras atvažiuoja

su atgaliniu bilietu kišenėj, be perstogės galvodamas apie traukinių tvarkaraštį ir kareivinių vartus arba fronto kontrolės punktą, pro kuriuos nustatytą valandą jam reikės įeiti. Aš jums sakau, aš, senmergė, patyriau tai per Pirmą pasaulinį karą, būdama dar maža mergaitė, ir per Antrą, jau akyla moteris: laisvadieniai — tai baisus dalykas ir vyrui, ir moteriai. Juk visi žino, ką jiedu ketina daryti, kai vyras grįžta laisvadienių... kiekvieną kartą tai kaip kokia vieša vestuvių naktis... o žmonės, bent jau pas mus kaime, o ir mieste, nėra labai jautrūs ir ima laidyti užuominas... ir Lotos Vilhelmui taip būdavo, jis net išrausdavo kaip burokas, mat kaip tik buvo labai jautrus, o gal jūs manote, kad aš nežinodavau, kas dėdavosi, kai mano tėvas per karą gaudavo atostogų... O Erhardas, Erhardui irgi reikėjo šiek tiek laiko, kad užkariautų Lenę... na, ką gi jis turėjo daryti, amžinai kaip ant adatų, o tiesiog užlaužti jos negalėjo. O tie jo eilėraščiai, juk jie buvo pakankamai aiškūs, kone atakos. „Tu esi žemė, kuria aš kada nors tapsiu" — ar begalima aiškiau pasakyti? Ne, jam trūko tik *laiko*, nebuvo laiko. Tik pagalvokit, vienumoje su Lene jis iš viso praleido gal kokias dvidešimt valandų... na, o jis nebuvo akiplėša. Lenė už tai *nepyko*, tik *liūdėjo*, juk ji laukė, taigi. Net jos motina tą žinojo ir to *norėjo*, aš jums sakau. Aš juk mačiau, kaip ji žiūrėjo, kad Lenė apsivilktų savo dailiausią suknelę — šafraninę su apvalia iškirpte — ir nepamirštų papuošalų: įverdavo Lenei koralų auskarus, atrodydavo kaip ką tik nuskintos vyšnios, duodavo puošnius batelius ir kvepalų... ji dabindavo Lenę kaip *nuotaką*; net ji tą žinojo ir to norėjo; bet trūko laiko, tik laiko... dar bent dienelę, ir Lenė būtų tapusi jo žmona... bet ne, na ką gi. Vargšė Lenė".

Neišvengiamai dar sykį kreiptasi į ponią Šveigert; telefonu užklausta durininkės, „ji liepė pakviesti", gerdama arbatą, tačiau jos nesiūlydama, ne per daug atšiauriai, nors ir su neslepiamu nekantrumu leido „duoti jai dar keletą klausimų"; taip, jos sūnus vieną kartą parodęs jai šitą „Na taip"-merguželę; ponia Šveigert pabrėžė skirtumą tarp *pristatė* ir *parodė*; tiesa, pristatymo nė nereikėję, juk ji jau seniai pažinojusi šitą merguželę, netgi turėjusi šiokį tokį supratimą apie tai, kaip šioji mokėsi ir kaip jai sekėsi mokslai; žinoma, čia „būta tam tikro susižavėjimo", tačiau mintį apie pastovaus ryšio, vadinamo santuoka, galimybę ponia Šveigert vėl atmetė kaip neįmanomą dalyką —

taip pat kaip ir savo sesers pastovų ryšį su šios merguželės tėvu; vieną kartą, pridūrė ji neklausiama, toji merguželė aplankiusi ją viena pati, gėrusi arbatą, ir jos elgesiui — būkime teisingi — nieko nebūtum prikišęs, o vienintelė pokalbio tema — taip, tai skamba keistai, tačiau tai teisybė — buvusi viržiai; merguželė jos paklaususi, kur kokiu laiku žydi viržiai — gal dabar? „Kad jūs žinotumėt, buvo kovo pabaiga, ir man atrodė, tarsi kalbėčiausi su silpnaprote"; gal kovo pabaigoje — o dar 1940 metais, per karą — Šlezvige—Holšteine žydi viržiai; merguželė ničnieko nežinojusi nei apie skirtumą tarp atlantinio ir kalnų viržio, nei kad jiems reikia skirtingų dirvožemio sąlygų; bet galiausiai, pareiškė ponia Šveigert, viskas baigėsi laimingai — matyt, jai atrodė geriau, kad sūnų sušaudė Vokietijos vermachto baudžiamasis būrys, negu kad jis būtų vedęs Lenę.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad šioji ponia Šveigert su jai būdingu žiauriu tikslumu šiek tiek nušvietė kai kurias fono detales; ji išaiškino paslaptingąjį „suomių" reikalą ar bent jau padėjo jį išaiškinti... o jei atsižvelgsime į tai, kad 1940 metų kovo pabaigoje Lenė teikėsi aplankyti Erhardo motiną ir pasišnekučiuoti su ja apie viržius Šlezvige—Holšteine, jei pridursime, kad, van Dorn liudijimu, ji buvo *pasiruošusi*, o Lotos nuomone, netgi pasiruošusi imtis iniciatyvos, jeigu prisiminsime, kas nutiko viržiuose po žvaigždėtu vasaros dangumi, tai, net objektyviai žiūrint, galima daryti išvadą, jog ji puoselėjo mintį aplankyti Erhardą ten, šiaurėje, ir viržiuose patirti su juo palaimą; net jeigu įvertinsime botanikos bei klimato sąlygas ir nuspręsime, kad dėl šalčio ir drėgmės tokie ketinimai buvo pasmerkti žlugti, visgi negalima neigti — bent jau aut. yra tai patyręs,— jog kartais ir kovo mėnesį Šlezvige—Holšteine viržiai, nors ir neilgai, iš tiesų būna šilti ir sausi.

Visą laiką primygtinai kamantinėjama Margreta galų gale papasakojo, kad Lenė jos klaususi patarimo, ką reikia daryti, jei nori suartėti su vyru; kai Margreta Lenei rekomendavusi erdvų ir kartais visai tylų jos tėvams priklausantį septynių kambarių butą, beje, kalbantis paraudusi Margreta, o ne Lenė, Lenė papurčiusi galvą; tada Margreta Lenei rekomendavusi jos pačios kambarį šiame bute, kur Lenė galinti užsirakinti ir nieko neįsileisti, bet Lenė vėl papurčiusi galvą, o kai pradedanti netekti kantrybės Margreta pagaliau be užuolankų pareiškusi, kad galų

gale esama viešbučių, Lenė priminusi savo nenusisekusį nuotykį su jaunuoju architektu (o nuo to nuotykio buvo praėję visai nedaug laiko) ir pasakiusi įsivaizduojanti — Margreta tik padvejojusi atskleidė tą „lig šiol intymiausią Lenės pasakymą",— kad „tai" turį ir privalą įvykti ne „lovoje", o gamtoje. „Lauke, tik lauke. Visas šitas gulimasis lovon — tai ne tas, ko man reikia". Lenė sutikusi, kad jei jau susituoktum, tai be lovos ne visada išsiverstumei. Bet vis dėlto: su Erhardu ji nenorėtų jau patį pirmą kartą gultis lovon. Ji net ketinusi važiuoti į Flensburgą, bet paskui nusprendusi atidėti kelionę iki gegužės — taigi dėl karo kaltės jos pasimatymas su Erhardu taip ir liko neįgyvendinta utopija. O gal ne? Tiksliai to niekas nežino.

Anot visų šeimai priklausančių ir nepriklausančių liudininkų, laikotarpiui nuo 1940 metų balandžio iki 1941-ųjų birželio tinka vienas vienintelis apibūdinimas: niūrus. Dingo ne tik gera Lenės nuotaika, Lenė vėl užsidarė, netgi prarado apetitą. Kuriam laikui Lenei praeina noras važinėtis automobiliu, skraidymas — ji tris kartus skrido su tėvu ir Lota Hoizer į Berlyną — irgi nebeteikia malonumo. Tik sykį per savaitę ji sėda prie vairo ir nuvažiuoja keletą kilometrų pas seserį Rachelę. Retkarčiais ji ten užsibūna gana ilgai; apie jos pokalbius su Rachele nieko neįmanoma sužinoti, net ir iš B.H.T., kuris nuo 1941 metų gegužės nebemato Rachelės antikvariate ir — matyt, iš tingumo arba dėl fantazijos stokos — nesusipranta nors kartą jos aplankyti. Milžiniškas vienuolyno sodas 1940—1941 metų vasarą, rudenį, žiemą, jauna mergina, įpusėjusi devynioliktus, vilkinti tik juodai, o vienintelis jos išorinės sekrecijos produktas nėra paprastas — tai ašaros. Kadangi po keleto savaičių dar ateina ir žinia apie Vilhelmo Hoizerio, Lotos vyro, mirtį, raudančiųjų ratą papildo senis Hoizeris, jo žmona (kuri dar buvo gyva), Lota ir jos penkiametis sūnus Verneris; ar kartu raudojo ir jaunesnysis sūnus Kurtas, kurį ji dar nešiojo įsčiose,— nežinia.

Kadangi aut. nepajėgia ir nesijaučia turįs sugebėjimų medituoti apie ašaras, žinių apie jų susidarymą ir cheminę bei fizinę sandarą geriausia bus pasisemti iš po ranka esančio žinyno. Septynių tomų enciklopedija, išleista 1966 metais neaiškios firmos, pateikia apie ašaras tokią informaciją:

„Ašaros, lot. *lacrimae*, a. liaukų išskiriamas skystis, kuris

drėkina akies junginės maišelį, saugo akį nuo perdžiūvimo ir tekėdamas išplauna iš jos nedidelius svetimkūnius; jis (tikriausiai skystis. Aut. past.) subėga į vidinį akies kampą, o iš ten nuteka a. nosies kanalu. Dėl dirgiklių (uždegimo, svetimkūnio) arba dėl dvasinio susijaudinimo a. tekėjimas sustiprėja (verksmas)". Toje pačioje enciklopedijoje apie *verksmą* rašoma: „Verksmas, kaip ir juokas — krizės išraiškos forma, t. y. liūdesio, susijaudinimo, pykčio arba laimės. *Psichologijoje* (išskirta ne aut.) — dvasinės iškrovos bandymas. Lydimas ašarų išsiskyrimo, kūkčiojimo arba konvulsiškų trūkčiojimų, susijęs su vegetacine nervų sistema ir smegenų kamienu. Nevalingas v. ir nevaldomas mėšlungiškas v. būna esant nuolatinei depresijai, sergant maniakiniais depresiniais susirgimais, išsėtine skleroze".

Kadangi asmenys, kurie galbūt susidomėjo šiuo plikų faktų išdėstymu, gali pratrūkti tuo, kas nurodoma ženklu →, jie tikriausiai norėtų, jog būtų paaiškintas ir šis refleksas, tai kad jiems nereikėtų vargti ieškant enciklopedijos ar bent jau ją vartant, čia būtina pacituoti atitinkamą paragrafą.

„Juokas, *antroplogijoje* (čia ir toliau išskirta *ne* aut.) fizinė dvasinių būsenų išraiška krizinėse situacijose→verksmas. *Filosofijoje* išminčiaus j., Budos, Monos Lizos šypsena, kaip savojo „aš" įtvirtinimo išraiška. *Psichologijoje* mimikos judesiai išreiškiantys džiaugsmą, linksmumą, sąmojį. Charakterio vertybes atspindi vaikiškas, pasipūtėliškas, ironiškas, nuoširdus, atsipalaiduojantis, nevilties, piktas, koketiškas j. *Patologijoje* sergant nervų takų ligomis bei psichozėmis: konvulsiškas, nevalingas j., sardoniškas j., lydimas veido traukulių, ir isteriškas, mėšlungiškas j. *Socialiai* j. turi užkrečiantį poveikį (ideomotorika, kaip vaizduotės sukelti judesiai)".

Kadangi čia bus įžengta į daugiau ar mažiau emocinę fazę ir neišvengiamai — į tragišką, tikriausiai geriau iš karto papildyti sąvokų bagažą ir konstatuoti, jog sąvokos „laimė" šioje enciklopedijoje nėra, tėra tik „laimingai pakilti!", tačiau pavyko rasti *palaimą*, kuri, pasak šios enciklopedijos, yra „visiškos ir pastovios būties pilnatvės įvaizdis; natūraliai siekiama kiekvieno žmogaus; kiekvienas žmogus ieško šios būties pilnatvės savaip, ir tai lemia jo gyvenimo būdą; krikščionybės požiūriu tikra p. gali būti tik → amžinoji palaima".

„*Amžinoji palaima*,— nuolatinės ir visiškos laimės pilnatvės būsena, kai nėra jokių kančių ir kaltės, visų religijų traktuo-

jama kaip pasaulinės istorijos tikslas. *Katalikų mokyme*: pirma, a. Dievo p. yra begalinės būties gėrio savastis; antra, a. žmogaus (ir angelo) p., bendraujant su Dievu malonės pilname dalyvavime jo palaimingame gyvenime; tas dalyvavimas prasideda jau žemiškajame laike kaip Kristaus vidinis gyvenimas (religingumas) ir visiškai išsipildys po → Prisikėlimo ir eschatolog. pasaulio atnaujinimo. *Evangel.* požiūriu — tai visiška vienybė su Dievo valia, tikroji žmogaus paskirtis, jo atpirkimas ir išganymas".

Kadangi a. ir v., j. ir p. užtektinai paaiškinti, o jų paaiškinimą bet kada galima atsiversti, šiame pranešime verčiau nebeaprašinėti dvasinių būsenų, pakaks retkarčiais nurodyti jų apibrėžimus enciklopedijoje, taip pat bus gana, jei vartosime atitinkamas santrumpas. Kadangi a., j. ir v. pasireiškia tik krizinėse situacijose, čia tikriausiai derėtų pasveikinti visus, kurie žengia per gyvenimą nepažindami krizių, nepatirdami krizių ar bent jau nepaisydami krizių, kurie nėra išlieję nė vienos a., kurie išvengė v., niekada nėra nieko apraudoję ir, kaip ir dera, užgniauždavo bet kokį j. Šlovė tam, kieno junginės maišeliui niekada neteko atlikinėti savo funkcijos, kuris sausomis akimis perėjo per visus pavojus ir niekada nenaudojo savo a. kanalo. Šlovė ir tam, kuris užtikrintai kontroliuoja savo smegenų kamieną, ir, nuolat pasitikėdamas savuoju „aš", juokėsi ar šypsojosi tik kaip išminčius. Šlovė Budai ir Monai Lizai, taip pasitikintiems savuoju „aš".

Dėl to, kad neišvengiamai susidursime ir su *skausmu*, čia pacituosime ne visą enciklopedijos paragrafą, o tik peržvelgsime jį ir pateiksime jo reikšmingiausią sakinį: „Jautrumo s-mui laipsnis yra individualus, pirmiausia todėl, kad prie fizinio s. prisideda ir dvasinis s. pojūtis. Kartu šie du pojūčiai nulemia subjektyvų s."

O kadangi Lenė ir visi aplinkiniai ne tik jautė s., bet ir *kentėjo*, tai, kad mūsų žinių bagažas būtų pilnas, čia dar greitosiomis brūkštelėsime svarbiausią enciklopedijos sakinį apie *kančią*: Ją (k.) „žmogus jaučia tuo smarkiau, kuo didesnės jo gyvenimo vertybės yra pažeistos ir kuo jautresnė jo prigimtis". Kalbėdami apie šias dvasines būsenas, mes taip pat vartosime atitinkamas santrumpas.

Vienas dalykas neginčytinas: matyt, buvo pažeistos Gruitenų bei Hoizerių visų šeimos narių, įskaitant ir Marją van Dorn,

kuri vienodai susijusi su abiem šeimomis, nemažos gyvenimo vertybės. Su Lene dėjosi nerimą keliantys dalykai: ji sulyso, o pašaliniai praminė ją žliumba; jos nuostabūs plaukai kristi dar nekrito, bet labai nušiuro, net fantastiški Marjos sugebėjimai virti sriubą, beje, šiuos savo sugebėjimus Marja irgi mėgindavo įgyvendinti su a. akyse,— ji pademonstravo Lenei visą plačią savo sriubų skalę ir atnešdavo šviežiausias iš šviežiausių bandelių — niekas, ničniekas nepajėgė grąžinti Lenei apetito. To meto nuotraukose, kurias slapčia padarė vienas Lenės tėvo tarnautojas ir kurios vėliau pateko Marjos nuosavybėn, Lenė tikrai atrodo liguistai, išblyškusi nuo s. ir k., visiškai išsekusi nuo v. ir a., ir nematyti nė menkiausių j. pėdsakų. Galbūt Lota nebuvo visiškai teisi, neigdama Lenės našlystę, galbūt sielos gilumoje, nepasiekiamoje Lotos akims, Lenė vis dėlto buvo našlė, ir ne tik platoniška? Bet kuriuo atveju, subjektyvus Lenės s. turėjo būti iš tiesų didžiulis. O ir kitų s. ne mažesnis. Dabar jos tėvas ne tik pasinerdavo į apmąstymus, jį apėmė melancholija, ir jis (visų su juo bendravusių liudijimu) „nebevaliodavo susikaupti". Kadangi senis Hoizeris irgi palūžo, o ir Lota (jos pačios tvirtinimu) „buvo jau nebe tokia kaip anksčiau", kadangi ponia Gruiten ir be šito jau leido savo paskutines dienas, ji neišeidavo iš miegamojo ir tik „retkarčiais suvalgydavo porą šaukštų sriubos ir pusę riekės džiūvėsio" (M.v.D.), tą faktą, jog firma ne tik nenustojo klestėti, bet dargi išaugo, galima paaiškinti tik senio Hoizerio komentaru, skambančiu gan įtikinamai: „Ji buvo taip gerai organizuota ir sutvarkyta, o Huberto nusamdyti revizoriai ir planavimo bei statybos specialistai buvo tokie ištikimi, kad viskas tekėjo savo vaga, bent jau tuos metus, kai Hubertas visiškai iškrito, aš irgi. Bet svarbiausia: Dabar išmušė veteranų valanda — o jų jau buvo apie pora šimtų, ir jie suėmė vadeles!"

Būtų buvę per daug keblu kaip tik Lotos Hoizer klausinėti apie tą neaiškųjį senojo Gruiteno gyvenimo tarpsnį; deja, tenka apsieiti be to tikslumo ir nuostabaus tvirtumo, kuriuo pasižymi Lota.

Jei vartosime palyginti madingą posakį, tai kaip tik tais metais, skaičiuotinais nuo 1940 metų balandžio maždaug iki 1940-ųjų birželio, Lota buvo Gruiteno „nuolatinė palydovė". Galbūt ir jis buvo jos nuolatinis palydovas, nes abiem reikėjo paguodos, kurios galų gale jiedu, matyt, taip ir nerado.

Jiedu visur važinėdavo drauge — nėščia našlė ir melancholiškas vyriškis, vyriškis, kuris neskaitė aktų apie nelaimę, ištikusią jo sūnų ir sūnėną, o tik prašė, kad Lota ir Hofgau trumpai papasakotų apie ją; vyriškis, kuris kartkartėmis murmėdavo sau po nosimi „Šikt ant Vokietijos", kuris lyg ir lankė vienas statybas po kitų, važinėjo iš vieno viešbučio į kitą, tačiau iš tikrųjų jis niekad niekur net akies kampučiu nedirstelėjo į kokį brėžinį, knygą, aktą ar statybos aikštelę. Jis keliaudavo automobiliu arba traukiniu, retkarčiais skrisdavo lėktuvu ir su liūdesiu lepindavo penkiametį Vernerį Hoizerį, kuris dabar jau sulaukė trisdešimt penkerių, gyvena nuosavame prabangiame ir moderniai įrengtame bute, žavisi Endžiu Varholu ir „gatavas plaukus nuo galvos nusirauti", kad laiku jo nenusipirko; jis alpsta dėl pop muzikos, dėl sekso ir yra totalizatoriaus savininkas; taigi Verneris Hoizeris puikiai prisimena ilgus pasivaikščiojimus po Ševeningeno, Merde-Beno, Bulonės paplūdimius, prisimena, kad „senelis Gruitenas" stipriai spaudė rankas, o Lota verkė; jis taip pat prisimena ir statybos aikšteles, T formos sijas, darbininkus „keistais drabužiais" (tikriausiai kalinius. Aut.). Nepaleisdamas Lotos nė per žingsnį, Gruitenas kartais pabūna keletą savaičių namuose, sėdi prie žmonos lovos, pavaduoja Lenę ir bando daryti tą patį, ką bando ir Lenė — jis skaito savo žmonai ką nors airiška: pasakas, legendas, dainas,— bet nei jam, nei Lenei nesiseka; ponia Gruiten pavargusi purto galvą, šypsosi. Senis Hoizeris, kuris, matyt, greičiau įveikė savo s. ir jau rugsėjo mėnesį daugiau nebelieja a., vėl imasi darbo ir kartkartėmis išgirsta keistą klausimą: „Ar tas kromelis vis dar laikosi?" Taip. Ir netgi klesti: veteranai nesnaudžia, jie suglaudė pečius.

Ar būdamas keturiasdešimt vienerių tasai Gruitenas jau visiškai sukiužo? Argi jis negali susitaikyti su savo sūnaus mirtim, kai aplinkui kasdien miršta kitų žmonių sūnūs, bet kiti nepalūžta? Gal jis pradeda skaityti knygas? Taip. Vieną. Jis kažkur susiranda 1913 metais išleistą maldaknygę, kurią gavo dovanų per Pirmąją Komuniją, ir „ieško paguodos religijoje" („kurios niekada neturėjo", Hoizeris vyr.). Vienintelė šio skaitymo pasekmė yra ta, kad jis ima dovanoti pinigus, „krūvas pinigų", kaip sako Hoizeris ir jo marti Lota, o ir van Dorn, tik ji vietoj žodžio „krūvos" vartoja žodį „pluoštai" („Jis ir man davė pluoštus pinigų, ir aš tada atpirkau savo tėvų dvariuką ir šiek tiek

žemės")... jis pradeda vaikščioti į bažnyčią, bet niekad neištveria ten ilgiau nei „vieną, dvi minutes" (Lota). Jis „atrodo tarsi septyniasdešimtmetis, o jo žmona, kuriai ką tik sukako trisdešimt devyneri, atrodo tik kaip šešiasdešimtmetė" (van Dorn). Gruitenas dažnai bučiuoja savo žmoną, kartais — Lenę, bet niekada nebučiuoja Lotos.

Gal Gruitenas gęsta? Buvęs jo šeimos gydytojas, dr. Vindlenas, aštuoniasdešimtmetis senukas, seniai įveikęs mitą apie medicininę paslaptį, dabar dirbantis savame senos statybos bute, kur dar matyti jo gydytojo praktikos palikimas: baltos spintos bei kėdės,— ir dedantis visas jėgas, kad įrodytų, jog madingas pamišimas dėl vaistų yra gryna stabmeldystė, tvirtina, jog Gruitenas buvęs „absoliučiai, tikrai absoliučiai sveikas; viskas, tikrai viskas buvo nepriekaištinga — kepenys, širdis, inkstai, kraujas, šlapimas,— juk vyrukas tikriausiai nerūkė, gal kokią cigaretę per dieną, ir per savaitę išgerdavo gal butelį vyno. Ar nesirgo? Ne, nė trupučio — aš jums štai ką pasakysiu: jis žinojo, kas jam yra, ir žinojo, ką daro. O kad jis galėjo išrodyti kaip septyniasdešimtmetis, tai dar nieko nereiškia... žinoma, psichiškai ir morališkai jis buvo visiškai sugniuždytas, bet fiziškai — ne. Vienintelis dalykas, kurį jis įsidėmėjo iš Biblijos,— tai „Darykitės bičiulių su apgaulinga mamona", o tai atsiliepia charakteriui".

Ar Lenė tebeskiria tiek daug dėmesio savo virškinimo produktams? Tikriausiai ne. Ji dažniau lanko Rachelę, net pasakoja apie tai. „Keistus dalykus",— kaip tvirtina Margreta. „Aš niekuo netikėjau, bet paskui vieną sykį nuvažiavau su ja ir pamačiau, kad tai teisybė. Haruspika nebeturėjo jokių pareigų, ji net nebebuvo „tualetinė sesuo". Ir į bažnyčią galėjo eiti tik tada, kai nebūdavo oficialių pamaldų ir negiedodavo choras. Ji netgi nebeturėjo savo mažojo kambariuko, o tupėjo pačioje palėpėje, mažutėlėje kamaraitėje, kur anksčiau būdavo laikomos šluotos, šepečiai ir skudurai, ir žinot, ko ji mūsų paprašė? Ogi cigarečių! Aš tada nerūkiau, bet Lenė jai davė keletą, o ji tuoj pat vieną prisidegė ir godžiai užtraukė; paskui užgesino ją... aš ne kartą esu mačiusi gesinant cigaretę, bet kaip ji tai darė! tai bent — speco darbas, kaip cypėj arba ligoninės tualete,— Haruspika kuo atsargiausiai nukirpo žirklėmis pelenus, o kai jie nukrito, pamaišė, ar neliko juose dar kruopelytės tabako, paskui viską

susižėrė į tuščią dėžutę nuo degtukų. Ir vis murmėjo: „Viešpats arti, Viešpats arti, jis čia“. Ne kaip pamišėlė, ne ironiškai — ne, ji kalbėjo visai rimtai... išprotėjusi ji nebuvo, tik šiek tik apsileidusi, lyg muilo negautų. Daugiau aš ten nebevaikščiojau, man buvo baugu, atvirai šnekant — mano nervai ir taip buvo pakrikę po šito berniuko ir jo pusbrolio mirties; kai nebūdavo Šliomerio, aš sukiodavausi kareivių pasilinksminimuose ir net dingdavau su vienu iš jų; su manimi, nors man tada buvo dar tik devyniolika, jau buvo baigta... bet į tai, kas darėsi su šita vienuole, aš negalėjau žiūrėti, matėsi, kad ji sėdi uždaryta lyg mirčiai pasmerkta pelė; per tą laiką ji dar labiau susiraukšlėjo, o tąsyk suleido dantis į duoną, atneštą Lenės, ir vis kartojo man: „Margret, liaukis, na liaukis“.— „Ką?“ — paklausiau aš. „Tai, ką tu darai“. Man nebeužteko drąsos, aš daugiau negalėjau, mano nervai neišlaikė — o Lenė dar ištisus metus vaikščiojo pas ją. Sesuo kalbėjo keistus dalykus: „Kodėl jie manęs paprasčiausiai nenužudo, užuot slėpę?“ Ji vis sakydavo Lenei: „Prakeikimas, tu turi gyventi, tu turi gyventi, girdi?“, o Lenė verkdavo. Jinai ją mylėjo. Na, vėliau sužinota („Kas?“), kad ji buvo žydė, o ordinas apie ją nieko nepranešė, elgėsi taip, lyg ji būtų dingusi per perkėlimą, o ją pačią paslėpė, tik valgyti mažai duodavo. Mat ji neturėjusi maisto kortelės, o juk ten buvo sodas ir penimos kiaulės. Ne, mano nervai to neišlaikė. Ji tūnojo ten it maža sena susiraukšlėjusi peliūkštė, o Lenę leisdavo pas ją tik todėl, kad ji buvo tokia ryžtinga, be to, jie žinojo, kokia Lenė naivi. Ji galvojo, kad Haruspika tėra nubausta. Lenė iki pat galo nė nežinojo, kas apskritai yra žydas ar žydė. O net jei ir būtų šitą žinojusi ir būtų žinojusi, kaip tai pavojinga, būtų paklaususi „Na, ir kas iš to?“, ir toliau būtų lankiusi seserį, galiu prisiekti. Lenė buvo drąsi, ji ir dabar drąsi. Blogai, kad sesuo kartojo: „Viešpats arti, Viešpats arti“ ir spoksojo į duris, tarsi jis dabar galėtų įeiti, tuojau pat — tai mane baugino. O Lenės ne... ji tik pažiūrėjo į duris, lyg laukdama... tarsi jos nė kiek nestebintų, jei staiga įžengtų patsai Viešpats. Buvo 1941-ųjų pradžia, aš tada jau dirbau ligoninėje, o Haruspika pažiūrėjo į mane ir tarė: „Negerai yra ne vien tai, ką tu darai... tai, ką tu vartoji, yra dar blogiau, kada pradėjai?“ — „Prieš dvi savaites“,— atsakiau aš. Į tai ji: „Tai dar ne vėlu“. Aš: „Ne, aš jau niekada nebegalėsiu mesti. Morfijaus, aišku,— negi nežinojot ar bent jau nenumanėte?“

Vienintelė, kuriai, rodos, niekada nereikėjo paguodos, yra ponia Šveigert, kuri tuo metu dažnokai užsukdavo į Gruitenų namus aplankyti savo mirštančios sesers ir mėgindavo jai išaiškinti, kad „likimas negali palaužti žmogaus, o tik grūdina jį"; kad josios vyras, Gruitenas, pasirodė esąs prastos rasės, nes „šitaip palūžo". Ji nesidrovi prikaišioti akyse silpstančiai savo seseriai: „Prisimink išdidžiuosius fenijus". Ji postringauja apie Langemarką ir įsižeidžia, mirtinai įsižeidžia, kai, paklaususi apie neslepiamo Lenės sielvarto priežastis, iš van Dorn, iš kurios sužinotos visos šitos citatos, išgirsta, kad Lenė tikriausiai gedinti josios sūnaus Erhardo. Poniai Šveigert sukelia pasipiktinimą, kad ši „viržių merguželė" (visgi „Na, taip" merguželės variantas. Aut.) „drįsta" gedėti jos sūnaus, kai net pati ponia Šveigert jo negedi. Po šios „piktinančios žinios" ponia Šveigert nustoja čia lankytis ir palieka namus, pareiškusi: „Na, to tai jau tikrai per daug... viržiai".

Žinoma, ir tais metais rodomi filmai, tad Lenė retsykiais eina į kiną. Ji žiūri „Draugus jūroje", „Ta svaiginanti baliaus naktis", dar kartą nueina į „Bismarką".

Tačiau aut. abejoja, ar nors vienas iš tų filmų ją šiek tiek paguodė ar bent jau prablaškė.

Ar jai atnešė nusiraminimą tada populiarūs filmai „Narsioji kareivio žmonelė" arba „Mes traukiame prieš Angliją"? Vargu.

Kartais visi Gruitenai, tėvas, motina ir dukra, atsigula lovon, guli pritemdytuose kambariuose, neišeina iš jų net per oro pavojų ir „ištisas dienas, netgi ištisas savaites nieko daugiau neveikia, tik spokso į lubas" (van Dorn).

Per tą laiką visi Hoizeriai susikrausto į Gruitenų namus — Otas, jo žmona, Lota, josios sūnus Verneris... ir čia atsitinka toks dalykas, į kurį žiūrima kaip į stebuklą, kuris veikia kaip vaistas, nors šį įvykį buvo galima numatyti ir netgi tiksliai apskaičiuoti: pasaulį išvysta Lotos kūdikis, 1940 metais, naktį iš gruodžio 21-osios į 22-ąją, per antskrydį; tai berniukas, šešių su puse svarų, o kadangi jis gimsta šiek tiek ankstėliau, nei tikėtasi, pribuvėja nepasiruošusi ir „užsiėmusi kitur" (kaip vėliau paaiškėjo, ten gimė mergaitė), ir kadangi energingoji Lota, kaip ir van Dorn, nelauktai pasirodė silpna ir bejėgė, atsitinka dar vienas stebuklas: ponia Gruiten atsikelia iš lovos ir smarkiu, bet

kartu ir maloniu balsu ima tiksliai nurodinėti Lenei, ką šioji turinti daryti; kol Lota kenčia paskutinius skausmus, užvirinamas vanduo, sterilizuojamos žirklės, šildomi vystyklai ir antklodės, malama kava, traukiamas konjakas; speiguota ir tamsi naktis, tamsiausioji metų naktis, o sulysusiai, „į šešėlį pavirtusiai" (van Dorn) poniai Gruiten išmuša jos didžioji valanda; apsivilkusi savo žydru chalatu, ji nuolat tikrina, ar ant komodos yra visi reikalingi instrumentai, odekolonu šlaksto Lotai kaklą, laiko ją už rankų, be ceremonijų išskečia jai kojas ir ją pusiau patupdo, taip, kaip reikia tokiais atvejais; nė trupučio neišsigandusi ponia Gruiten priima kūdikį, apiplauna motiną silpnu acto tirpalu, perkerpa virkštelę ir pasirūpina, kad naujagimis būtų paguldytas „šiltai, šiltai, šiltai" į Lenės rūpestingai išklotą skalbinių pintinę. Jos nėmaž netrikdo, kad netoliese sproginėja bombos, o priešlėktuvinės apsaugos patrulį, tokį Hosterį, įkyriai reikalaujantį gesinti šviesas ir eiti į rūsį, ponia Gruiten išprašo taip griežtai, kad visi šio įvykio liudininkai (Lota, Marja van Dorn, senis Hoizeris) vienu balsu tvirtina, jog ji elgėsi „kaip žandaras".

Taigi, gal ji vis dėlto būtų galėjusi tapti gydytoja? Kad ir kaip ten būtų, ji „išvalo gimdą" (ponios Gruiten žodžiai, pacituoti Hoizerio vyr.), žiūri, kad išeitų placenta, išgeria kavos ir konjako su Lene ir Lota; o vitališkoji van Dorn netikėtai „pasirodo nepajėgianti pakelti tokių dalykų" (Lota) ir, teisindamasi juokingai menkomis priežastimis, daugiausia sukiojasi virtuvėje, kur vaišina kava abu vyrus, Gruiteną ir Hoizerį ir nuolat šneka daugiskaitos pirmuoju asmeniu („Mes su tuo susitvarkysime, mes susidorosim, mes nepasiduosim, na, mes ir t. t.", truputį įgelia poniai Gruiten: „Tikėkimės, kad jos nervai išlaikys, Dieve mano, kad tik jai nebūtų šito per daug"), ji nesiartina prie įvykio vietos, Lotos miegamojo, ir pasirodo ten tik tada, kai jau po viso baisumo. Kol ponia Gruiten dairosi aplinkui, tarsi pati netikėdama savais pribuvėjos sugebėjimais, Marja van Dorn ateina į miegamąjį su mažuoju Verneriu ir šnibžda jam: „Na, o dabar eime pasižiūrėti broliuko, ar ne?" O senasis Gruitenas pareiškia seniui Hoizeriui, tarsi kas nors tuo abejotų: „Juk aš visada žinojau ir visada sakiau, kad ji nuostabi moteris".

Tam tikra įtampa atsiranda po keleto dienų, kai Lota primygtinai kviečia ponią Gruiten į kūmas, tačiau atsisako krikštyti vaiką, kurį žada pavadinti Kurtu („Vilis taip norėjo, jei gimtų berniukas... o mergaitė būtų buvusi Helena"). Ji piktai užsipul-

dinėja bažnyčias, „ypač tas ten“ (posakis, kurio taip ir nepavyko iki galo išsiaiškinti, tačiau beveik neabejojant galima manyti, jog ji turėjo omenyje Romos katalikų bažnyčią, apie kitas bažnyčias ji nelabai teišmanė. Aut.). Ponia Gruiten dėl to nepyksta, tik „labai labai nuliūsta“, sutinka būti kūma ir labai nori padovanoti berniukui ką nors stambaus, apčiuopiamo ir pastovaus. Ji dovanoja jam miesto pakrašty esantį dar tuščią sklypą, kurį paveldėjo po savo tėvų mirties; viską sutvarko korektiškai, su notaru, o senasis Gruitenas duoda žodį, kurį tikrai būtų tesėjęs, bet kurio tesėti jam nebuvo lemta: „O aš jam tame sklype pastatysiu namą“.

Didysis nevilties metas, regis, praėjo. Lig šiol pasyviai apatiška senojo Gruiteno melancholija virsta aktyvia: „triumfuodamas, kone piktdžiugiškai“ (Hoizeris vyr.) jis reaguoja į žinią, kad ankstyvą 1941 metų vasario 16-osios rytą į jo kontoros pastatą pataikė dvi bombos. Tačiau tai nebuvo padegamosios bombos, o ir sprogimas nesukėlė gaisro, todėl viltis, „kad tas visas šlamštas sudegė“, neišsipildo: po savaitę trukusių valymo darbų, kuriuose Lenė dalyvauja be ypatingo ūpo, paaiškėja, jog nežuvo anei vienas aktas, o dar po mėnesio kontoros pastatas vėl sutvarkytas. Gruitenas nekelia į ten kojos, visų jį supančių nuostabai jis tampa toks, koks lig tol „net jaunystėje niekada nebuvo — jis pasidaro kompanijos žmogus“ (Lota Hoizer). Lota Hoizer pasakoja: „Jis pasidarė stačiai mielas, kažkas nuostabaus. Kasdien reikalaudavo, kad tarp keturių ir penkių visi susirinktų kavos, namie, Lenė irgi turėdavo ateiti, ir mano anyta, ir vaikai — visi. Po penkių jie likdavo dviese su tėvu ir Gruitenas išklausydavo visas smulkmenas apie „kromelį“: koks sąskaitų dydis, apyvarta, kokie planai, kaip vyksta statybos,— jis pasidomėjo tiksliu savo turto dydžiu ir daug laiko praleisdavo pas advokatus bei valstybinių įstaigų juristus, kad sužinotų, kaip pertvarkyti firmą — priklausiusią tiktai jam — į bendrovę. Sudarė „veteranų sąrašą“. Jis buvo pakankamai gudrus ir žinojo, kad jį, keturiasdešimt dvejų metų ir dar sveiką kaip ridikas, pašauks į armiją, todėl norėjo užsitikrinti sau konsultanto vietą, prilygstančią direktoriaus pareigoms. Savo užsakovų patarimu — o jie buvo gan stambūs šulai, tarp jų ir pora generolų, kurie, matyt, linkėjo jam gero — Gruitenas pasivadino „planavimo viršininku“; aš tapau kadrų skyriaus direktore,

tėvas — finansų įgaliotiniu... bet padaryti direktore Lenės jam nepavyko: ji nenorėjo. Jis viską apgalvojo... tik pamiršo vieną dalyką — aprūpinti Lenę gyvenimui. Aišku, vėliau, kai kilo skandalas, mes visi supratom, kodėl jis taip sutvarkė... bet Lenė ir jo žmona liko be grašio. Na tai štai, Gruitenas buvo mielas... ir dar viena staigmena: jis prašneko apie savo sūnų; beveik metus niekas neminėjo ir neturėjo teisės minėti jo vardo. O dabar Gruitenas prašneko apie jį, be to, jis nebuvo toks kvailas, kad kalbėtų apie tokias nesąmones, kaip likimas ir panašiai, bet sakėsi esąs patenkintas, kad Heinrichas mirė ne „pasyviai", o „aktyviai". Aš nelabai tą supratau, nes, praėjus daugiau kaip metams, šita danų istorija man atrodė gryna kvailystė, aš maniau, kad tai buvo paika... arba sakykim taip: aš būčiau maniusi, kad tai paika, jei jie nebūtų už tai padėję galvų; šiandien man regis, kad net ir „padėjus už tai galvą" niekas nesikeičia: nei pagerėja, nei kilnumo įgauna, nei mažiau paika pasidaro; mano galva, visa tai kvaila, nieko daugiau negaliu pridurti. Na, pagaliau Gruiteno firma buvo naujai „suręsta", ir birželį, dvyliktųjų firmos įkūrimo metinių proga, jis surengė tą šventę, per kurią norėjo viską pranešti. Tai buvo penkioliktą, kaip tik tarp dviejų bombardavimų... lyg būtų nujautęs. O mes, mes nieko nenujautėme. Ničnieko".

Lenė ir toliau mokėsi skambinti, intensyviai ir „ūmai sukandusi dantis" (Hoizeris vyr.), o jau minėtasis Širtenšteinas, kuris klausydavosi jos, kai, paskendęs apmąstymuose, kartais stovėdavo prie lango (viskas jo paties liudijimu) „lyg ir ne visai abejingai, bet daugiau ar mažiau nuobodžiaudamas, staiga suklusau ir tada, vieną birželio vakarą, išgirdau nuostabiausią iš visų girdėtų interpretacijų. Išsyk atsirado jėga, beveik šalta jėga, kokios kaip gyvas nebuvau girdėjęs. Leiskite man, senam žmogui, kuris ne vieną yra sutaršęs, pasakyti galbūt ir keistą dalyką: Šubertas man suskambo naujai, lyg pirmą kartą jį girdėčiau, bet kas skambino — vyras ar moteris — nebūčiau galėjęs pasakyti... tačiau tasai, kas skambino, tasai šį tą sugebėjo, jis šį tą jautė... o tai labai retas atvejis, kad neprofesionalas šitaip jaustų. Čia ne šiaip sau kažkas kliunkino pianinu, čia... čia *gimė* muzika, ir aš vis pasijusdavau bestovįs prie lango ir belaukiąs, dažnai vakare, tarp šešių ir aštuonių. Netrukus mane pašaukė ir aš ilgam išvykau, ilgam... o kai grįžau, butą radau užimtą, 1952

metais... taip, vienuolika metų manęs nebuvo, nelaisvė... Rusijoj, tada aš barškinau žemiau, gerokai žemiau savo lygio... blogai man nebuvo... šokių muzika, šlageriai... menkavertės pjesės; o ar jūs suprantate, ką reiškia, kai „griežtas koncertų kritikas“ maždaug šešis kartus per dieną kliunkina „Lili Marlen“?.. o po ketverių metų nuo sugrįžimo, turbūt 1956-aisiais, aš galų gale vėl atgavau savo senąjį butą... o aš myliu šituos senus medžius kieme ir šitas aukštas lubas... ir ką gi aš išgirstu ir atpažįstu po penkiolikos metų pertraukos... ogi Moderato iš a-Moll-sonatos ir Allegretto iš G-Dur-sonatos, ir taip švariai, taip tvirtai ir giliai, kaip dar niekad nebuvau girdėjęs, net ir 1941 metais, kai aš staiga susidomėjau. Tiesiog pasaulinis lygis“.

IV

Tą, kas bus toliau, galėtume pavadinti šitaip: Lenė padaro kvailystę, Lenė išklysta iš doros kelio,— arba: kas gi atsitiko Lenei?

Į 1941 metų vidury suruoštą šventę Gruitenas pakvietė „visus tuo metu tėviškėn atostogų parvykusius įmonės darbuotojus". Bet niekas negalėjo numatyti, „beje, ir iš kvietimo taip neatrodė" (Hoizeris vyr.), „kad kažkam šaus į galvą, jog kviečiami ir *buvę* įmonės darbuotojai, o tąjį net buvusiu įmonės darbuotoju pavadinti būtų buvę per daug, mat 1936 metais jis šešias savaites dirbo pas mus volontieriumi, ne, mokiniu jis nesutiko būti, jam tai atrodė per daug „primityvu", jį iš karto teko padaryti „volontieriumi", bet mokytis jis nenorėjo, jis tik norėjo mus mokyti, kaip reikia statyti... mes jį išvijome, o netrukus po to jį paėmė į armiją; blogas tas vaikėzas gal ir nebuvo, tik svaičiotojas... ir, matyt, ne toks vykęs, kaip Erhardas... nieko dora, svaičiotojas su polinkiu į gigantomaniją, kurios mums visiškai nereikėjo; jis sugalvojo atsižadėti betono ir „vėl atskleisti" akmens „didybę"... na, mat jį bala, gal ir nieko idėja, bet iš to vaikėzo nebuvo jokios naudos, jau vien todėl, kad jis nei norėjo, nei mokėjo dirbti su akmenim. Po paraliais, aš beveik šešiasdešimt metų išdirbau statybose, šiaip ar taip, tada jau buvau išdirbęs beveik keturiasdešimt ir galėjau šį bei tą išmanyti apie „akmens didybę"; aš mačiau šimtus mūrininkų ir jų mokinių, ir kaip jie elgiasi su akmenimis... jums reikėtų kada pamatyti, kaip čiumpa akmenį tikras mūrininkas! Mat jį bala... bet tasai, tasai nei jautė, nei išmanė apie akmenį... tauzalas, ir tiek. Ne iš piktumo, ne... tik galva pramušta fantazijomis, o mes netgi žinojome, iš kur tai".

Antra nenumatyta, liūdinanti aplinkybė: Lenė visai nenorėjo dalyvauti toje šventėje. Ji prarado bet kokį norą šokti, ji „dabar labai rimta, labai tyli mergaitė, gerai sutarė su savo mo-

tina; mokėsi su ja prancūzų ir truputį anglų ir buvo tiesiog įsimylėjusi savo pianiną" (van Dorn). Be to, ji „užtektinai" pažinojo „čia dirbančius įmonės žmones, o tarp jų nebuvo nė vieno, galinčio grąžinti jai norą šokti" (Lota H.). Tik tėvų prašoma Lenė iš pareigos atėjo į šią šventę.

Deja, čia būtina tarti keletą žodžių apie taip triuškinančiai Hoizerio apibūdintą Aloyzą Pfeiferį, jo padermę ir aplinką, nors tam Aloyzui Pfeiferiui tenka kad ir ryškus, bet tik nedidelis vaidmuo. A. tėvas, Vilhelmas Pfeiferis, buvo senojo Gruiteno „draugas iš mokyklos ir karo laikų", jiedu buvo kilę iš vieno kaimo ir iki Gruiteno vedybų šiek tiek bendravo, bet paskui toji draugystė nutrūko, nes senajam Gruitenui Vilhelmas P. ėmė „taip ėsti nervus, kad šis nebegalėjo ilgiau tverti" (H.). Mat per Pirmąjį pasaulinį karą jiedu sykiu dalyvavo viename mūšyje (prie Liso, kaip vėliau paaiškėjo), o kai po karo grįžo namo, dvidešimtmetis Pfeiferis „paprasčiausiai ėmė (čia ir toliau H.) vilkti savo dešinę koją, tarsi ji būtų suparaližuota. Na, mat jį bala, aš nieko prieš, jei kas simuliuoja dėl pensijos, bet jis peržengė visas ribas, mat jis nieko daugiau ir nešnekėjo, tik apie „smeigtuko galvutės dydžio granatos skeveldrą", pataikiusią jam į „lemtingą vietą"; o užsispyręs buvo kaip ožys, trejus metus valkiojosi su ta savo koja nuo vieno gydytojo pas kitą, iš vienos aprūpinimo valdybos į kitą, kol jam pagaliau skyrė pensiją ir dar davė galimybę studijuoti ir tapti mokytoju. Mat jį bala. Mat jį bala. Na, nesinori skriausti žmogaus, o gal jis iš tiesų buvo... ką aš čia dabar šneku... yra paraližuotas, bet tos skeveldros taip niekas ir nerado... na, gal tai ir ne skeveldra, nors ir jos buvimo negalima atmesti, mat jį bala... be to, jis gavo savo pensiją ir taip toliau, bet keista; vos tik pasirodydavo Pfeiferis, vilkdamas tą savo koją, Hubertas beprotiškai susierzindavo; o viskas ėjo vis blogyn, kartais Pfeiferis net sušnekdavo apie amputaciją, ir, ko gero, jo koja tikrai nebesilankstė... bet niekas taip ir nerado tos „smeigtuko galvutės dydžio skeveldros", net su pačiu geriausiu rentgenu, ir nepatvirtino, kad jos esama, niekada. O kadangi jos niekas niekad nematė, vieną gražią dieną Hubertas ėmė ir išrėžė Pfeiferiui į akis: „Iš kur tu, po galais, žinai, kad skeveldra smeigtuko galvutės dydžio, jei jos lig šiol niekas nematė?" Pritrenkiantis argumentas, reikia pasakyti... ir nuo tada Pfeiferis įsižeidė visiems laikams. Bet paskui jis iš to padarė tam tikrą

smeigtuko galvutės filosofiją ir mokyklos, esančios už Lisemicho, vaikams nuolat tekdavo klausytis pasakojimo apie skeveldrą ir „Lisą“, ir visa tai tęsėsi dešimt, dvidešimt metų, o tada Hubertas vėl labai taikliai pasakė... mums gi nuolat pasakodavo apie jį iš kaimo, iš kurio mes visi kilę ir kur turėjom daug giminių... Hubertas pasakė: „net jei ten ir yra skeveldra — tai labiausiai apmeluota koja iš visų man žinomų... ir jis dar ją velka; o juk net nėra ko kalbėti apie mūšį, aš gi ten buvau... mes patekom į trečią ar ketvirtą bangą ir visai nedalyvavome kautynėse... aišku, ten buvo granatų ir šiaip, bet... na, kad karas — nesąmonė, mes ir šiaip žinome, bet *taip* blogai, kaip jis pasakoja, tai tikrai nebuvo, be to, mums viskas truko tik pusantros dienos... juk negalima tuo verstis visą gyvenimą“. Na ir štai (H. atsiduso), Vilhelmo sūnus, Aloyzas, pasirodė baliuje“.

Norint gauti bent kiek objektyvios informacijos apie Aloyzą, norom nenorom porą kartų apsilankyta Lisemicho kaime. Apklausti du užeigų šeimininkai, maždaug A. vienmečiai, ir jų žmonos, kurios jį dar prisimena; apsilankymas klebonijoje nedavė vaisių: kunigas Pfeiferius žinojo tik iš bažnytinių registracijos knygų, kaipo „gyvenančius Lisemiche nuo 1756 metų“, o kadangi Vilhelmas Pfeiferis galų gale, teisybė, tik 1940-aisiais, „išsikraustė, bet ne tiek dėl savo politinės veiklos, kuri buvo gan bjauri, kiek dėl to, kad mes daugiau nebegalėjome jo pakęsti“ (Lisemicho užeigos šeimininkas Cimermanas, 54 metų amžiaus, solidus ir patikimas), tad Pfeiferių pėdsakai kone visai išdilę; visi liudininkai, deja — vienaip ar kitaip — šališki: van Dorn, visi Hoizeriai, Lenė (Margreta apie Pfeiferius nieko nežino); abiejų suinteresuotų grupuočių pateikiami faktai visiškai sutampa, skiriasi tik šių faktų interpretacija. Visi liudininkai iš Anti-Aloyzo grupuotės tvirtina, kad keturiolikmetis Aloyzas — tuo jo gyvenimas panašus į Lenės — turėjo palikti aukštesniąją mokyklą, Pfeiferiai teigia, jog jis „tapo tam tikrų intrigų auka“. Neginčytina viena jo savybė, nors ir ji minima su įvairiausiomis ironijos gaidelėmis balse: kad jis buvęs „gražus vyras“. Pas Lenę ant sienos nekaba nei viena A. nuotrauka, pas Pfeiferius — gal dešimt, ir reikia pasakyti: jei apibūdinimas „gražus vyras“ kada nors turėjo kokią nors prasmę, tai Aloyzui jis tinka. Jo žydros akys, tamsūs, kone mėlynai juodi plaukai; ryšium su vulgariomis rasinėmis teorijomis daug kalbėta apie A. plaukų spal-

vą; ir jo tėvas, ir motina, ir (toliau pateikiama informacija gauta iš Pfeiferio tėvų) visi protėviai, kiek tik teko regėti ar girdėti, buvo šviesiaplaukiai; o kadangi visi žinomi Pfeiferių ir Tolcemų (ponios Pfeifer mergautinė pavardė) protėviai išvydo pasaulį geografiniame trikampyje Lisemichas—Verpenas—Tolcemas (trikampis iš viso sudaro dvidešimt septynis kilometrus), tai ir tos kelionės nebuvo labai tolimos. Dvi anksti mirusios Aloyzo seserys, Berta ir Kėtė, taip pat dar gyvas jo brolis Heinrichas turėjo šviesius, jei ne auksinius plaukus. Matyt, beprotiškas kuždesys apie juodus ir šviesius plaukus jau prie pusryčių stalo būdavo Pfeiferiams tema Nr. 1; norint paaiškinti A. plaukų spalvą, vos nepulta bjauriai įtarinėti protėvių; minėtame geografiniame trikampyje (o dėl jo dydžio tai ne kažin kokių pastangų reikėjo) šniukštinėta po bažnytines registracijos ir civilines metrikacijos knygas (civilinė metrikacija yra apskrities mieste Verpene), ieškant moteriškos lyties prosenelių, per kurias — via pasižvalgymas į šalis — giminėje galėjo atsirasti tamsūs plaukai; „aš prisimenu,— sako Heinrichas Pfeiferis, kalbėdamas apie savo šeimą, beje, be jokios ironijos,— kad 1936 metais Tolcemo bažnyčios registracijos knygoje pagaliau buvo aptikta moteris, iš kurios mano brolis galėjo paveldėti savo stulbinančiai tamsius plaukus: tai tokia Marija, įrašytas tik jos vardas, o apie tėvus pažymėta — „vagabundi“[8].

Heinrichas P. gyvena su savo žmona Hete, mergaut. pavarde Irms, atskirame name konfesinio pobūdžio tarnautojų gyvenvietėje. Jis turi du sūnus, Vilhelmą ir Karlą, ir greitu laiku ketina įsigyti nedidelį automobilį. H. P. amputuota pusė kojos, jis nėra nemalonus, bet kiek irzlokas, tą pats aiškina „su pirkimu susijusiais rūpesčiais“.

Beje, šiame geografiniame trikampyje tamsūs plaukai anaiptol nėra reti, pasižvalgius ir greitosiomis paskaičiavus, atrodo, jog jų daugiausia, aut. tuo galėjo įsitikinti savomis akimis. Tačiau egzistavo šeimos legenda, šeimos pasididžiavimas, skleidžiamas skambiu vardu — „Garsieji Pfeiferių plaukai“; moteris, turinti „Pfeiferių plaukus“, buvo laikoma lyg ir apdovanota, palaiminta ir visada — gražia. Kadangi tame trikampyje Tolcemas—Verpenas—Lisemichas, pasak Heinricho P., per pa-

[8] Bastūnai (*lot.*).

ieškas rasta daugybė giminystės ryšių su Gruitenais bei jų protėviais (bet ne su Barkeliais, jie nuo senų senovės buvo miestiečiai), aut. neatmeta galimybės, kad per kokius nors giminystės ryšius Lenė taip pat paveldėjo šituos Pfeiferių plaukus. Bet būkime teisingi: objektyviai — taip sakant, kirpėjo akimis žiūrint — A. plaukai buvo pašėlusiai gražūs: tankūs, tamsūs, iš prigimties banguoti. Tai, kad jie buvo banguoti, vėlgi davė peno gausioms spekuliacijoms, nes Pfeiferių plaukai — kaip Lenės! — buvo lygūs, glotnūs ir t.t., ir t.t.

Galima laikyti objektyviai įrodytu dalyku, kad tiesiog nuo pat šito Aloyzo gimimo dienos apie jį buvo per daug šokinėjama. Pagal Pfeiferių įpročius iš juoda tuoj padaryta balta, ir jį vadino „mūsų čigoniuku", bet tik iki 1933-iųjų, nuo tada jis virsta „klasiškai vakarietišku"; aut. nuomone, svarbu pabrėžti, jog A. jokiu būdu nebuvo keltiškas tipas, o taip suklysti visai nesunku, nes keltai dažnai esti šviesiaakiai ir tamsiaplaukiai; tačiau A. paprasčiausiai trūko — kaip dar matysime — keltiško jautrumo ir vaizduotės; o jei jau būtinai norisi priskirti jį kokiam nors rasiniam tipui, tai jis nusipelno vienintelio apibūdinimo — nevykęs germanas. Jį rodė aplinkiniams, gyrė, ištisus mėnesius, o gal ir metus vadino „meilučiu" ir, kol jis pradėjo daugmaž artikuliuotai kalbėti, išgalvodavo jam beprotiškus karjeros variantus, pirmiausia menininko; į jį dėjo dideles viltis: skulptorius, dailininkas, architektas (rašytojystė šeimos spekuliacijų lauke atsiranda kiek vėliau. Aut.). Viskas, ką tik jis darydavo, būdavo smarkiai pervertinama. Kadangi jis, aišku, buvo ir „meilutis ministrantas" (konfesija pakankamai aiški iš vardo), tetos, pusseserės ir t.t. jau regėjo jį kaip „vienuolį dailininką", o gal net ir kaip „tapantį abatą". Yra žinoma (iš Lisemicho užeigos šeimininko Komerio žmonos, kuriai dabar šešiasdešimt dveji, ir iš josios anytos, dabar aštuoniasdešimt vienerių metų močiutės Komer, kurios gera atmintimi žavisi visas kaimas), kad kol Lisemiche per mišias patarnaudavo A., taigi 1926—1933 metais, bažnyčia buvo vis gausiau ir gausiau lankoma. „Dieve mano, mes, žinoma, ir šiokią dieną dažniau eidavome kriščiavonėn, ir sekmadieniais (kokios religinės apeigos pavadintos žodžiu „kriščiavonė", iki šiol nepavyko išsiaiškinti. Aut.), taip gražu buvo žiūrėti į šitą varliūzą" (močiutė Komer). Ne sykį kamantinėtas ponas Pfeiferis ir jo žmona Marijana, mer-

gaut. pavarde Tolcem. Užteks paminėti, kad P-rių aplinką galima pavadinti „pakopa aukštesne“ už jų sūnaus H. aplinką: namas, stovintis kitų namų gretoje, šiek tiek didesnis, ir automobilį jie jau spėjo įsigyti. P. vyr., dabar jau pensininkas, vis dar velka savo koją. Kadangi P-riai noriai leidžiasi į kalbas, sužinoti iš jų ką nors apie A. nebuvo itin sunku, viskas, ką tik jis yra kada nors padaręs, saugoma kaip relikvija vitrinoje; iš keturiolikos čia esančių piešinių du ar trys buvo ne tokie jau ir prasti: spalvotais pieštukais pieštas Lisemicho vietovaizdis, kuris yra nepaprastai lygus — sensacija čia jau laikomi netgi kokių šešių — aštuonių metrų dydžio duburiai, neišvengiamai pasitaikantys taip pat ir lygumose — pav., upelių sudarytos daubos — ir tasai nepaprastas vietovaizdžio lygumas, rodos, tolydžio vertė A. tapyti; kadangi dangus čia nuolat susilieja su žeme, o žemė yra derlinga, A.— aišku, nepavyko sužinoti, sąmoningai ar ne — bandė įspėti Nyderlandų tapytojų paslaptį ir dviejuose, trijuose paveiksluose priartėjo prie jos įminimo, jis originaliai sugalvojo pasirinkti šviesos šaltiniu Tolcemo cukraus fabriką, perkelti jį arčiau Lisemicho, o baltuose jo dūmuose paslėpti saulę. P-rių tvirtinimų, neva tokių piešinių buvę šimtai, niekaip negalima paliudyti, beliko tik skeptiškai įsidėti tai galvon. Keletas A. sumeistrautų dalykų: suolelis kaktusams, dėžutė papuošalams, stovas tėvo pypkėms, taip pat milžiniška lempa (daryta siaurapjūkliu),— paliko, švelniai tariant, nekokį įspūdį; be to, ten dar buvo: gal šeši sporto diplomai, verti dėmesio: lengvosios atletikos, plaukimo... Lisemicho futbolo klubo garbės raštas. Verpene A. pradėjo mokytis mūrininku, bet po šešių savaičių metė — šį mokslą ponia Pfeifer pavadino „praktika, kuri žlugo, nes jį mokęs meistras nesuprato jo iniciatyvų ir buvo neįtikėtinai šiurkštus“. Trumpai tariant: visiškai akivaizdu, kad kai būdavo kalbama apie A., ir kiti, ir jis pats įsivaizduodavo kažką „aukštesnio“.

P-rių vitrinoje išdėliota ir keli tuzinai A. eilėraščių, apie kuriuos aut. verčiau linkęs nutylėti; nei vienas iš jų, nei viena jų eilutė, nė iš tolo neprilygsta minėtųjų Erhardo Šveigerto eilėraščių išraiškingumui. Po nutrūkusios praktikos „Aloyzas su genialiu polėkiu ėmėsi“ (P. vyr.) profesijos, kuri turbūt virto jam nedalia dėl jo ir šiaip jau silpno būdo: jis užsigeidė tapti aktoriumi. Po kelių sėkmingų pasirodymų mėgėjiško teatro scenoje, kur jis atliko pagrindinį vaidmenį „Flandrijos liūte“,

P-rių vitrinoje atsirado trys iškarpos iš laikraščių, kur jis susilaukia „beribių pagyrų"; kad tai būta vieno ir to paties kritiko, rašinėjusio į tris skirtingus rajono laikraščius, tik pasirašinėdavusio vis kitokiais inicialais, P-riai nepastebėjo ir ligi šios dienos; kritikos straipsniai skamba visiškai vienodai — tik vienas menkutis skirtumas (vietoj „beribis", kitur rašoma „nesumenkinamas", o dar kitur — „neginčytinas"). Inicialai yra B.H.B., B.B.H., H.B.B. Aktorystė, žinoma, irgi žlugo, nes aplinkiniai nesuprato A. „intuicijos"; taip pat pavydėjo jam „grožio" (ponia P.).

Didžiausią pasididžiavimą P-rių šeimoje keliančios relikvijos yra keli *išspausdintos* prozos egzemplioriai, kurie, truputį pageltę, auksiniuose rėmeliuose, puošia viršutinę vitrinos lentyną ir kuriuos ponia P. parodė aut. sakydama: „matot, *išspausdinta*, juk tai tikras talentas, o kiek buvo galima iš to uždirbti". (P-riams būdingas toks aukščiausio idealizmo ir atstumiančio materializmo mišinys. Aut.)

I. Žygiuojame!

Jau aštuonis mėnesius vyksta karas, o mes dar nepaleidome nė vieno šūvio. Visą ilgą ir šaltą žiemą truko įtemptos pratybos. Bet dabar pavasaris, ir mes jau kelios savaitės laukiame fiūrerio įsakymo.

Lenkijoje virė mūšiai, o mes turėjome eiti sargybą prie Reino; Norvegija ir Danija užimtos be mūsų; kai kas jau šneka, esą visą karą turėsime praleisti tėvynėje.

Mes apsistoję mažame kaimelyje Eifely. Gegužės 9 d. 16.30 val. gauname įsakymą žygiuoti į Vakarus. Aliarmas! Bėgioja pasiuntiniai, kinkomi arkliai, visi aplinkui kraunasi kuprines, ačiū ir sudie namų šeimininkams, mažos mergaitės paraudusiomis užverktomis akimis — Vokietija žygiuoja į Vakarus, besileidžiančios saulės link, saugokis, Prancūzija!

Batalionas išžygiuoja vakare. Ir prieš mus, ir už mūsų žengia kitos dalys, o kairiuoju kelkraščiu mus be perstogės lenkia motorizuotos kolonos. Žygiuojame per naktį.

Apyaušrį galima tik nuspėti, savo griausmu orą virpina vokiečių lėktuvai, praūžiantys mums virš galvų ir siunčiantys rytinį sveikinimą mūsų vakariniam kaimynui. O mus vis lenkia ir lenkia motorizuotosios dalys.

— Apyaušriu vokiečių dalys peržengė Olandijos, Belgi-

jos ir Liuksemburgo sienas ir toliau žygiuoja Vakarų kryptimi,— šūkteli kažkas iš pravažiuojančių specialų pranešimą žygio kolonai.

Visus pagauna entuziazmas, mes mojame savo narsiesiems draugams iš ginkluotųjų oro pajėgų, o jų lėktuvai vis skrenda ir skrenda virš mūsų.

II. Masas, 1940 metai.

Masas jau nebe upė. Jis — ištisinis ugnies spindulys. Pakrančių aukštumos abiejose pusėse — kalnai, spjaudantys ugnimi.

Šioje gynybai idealioje vietovėje pasinaudota kiekviena priedanga. Kur gamta bejėgė, padėjo technika. Visur kulkosvaidžiai, priešais uolas, uolų plyšiuose, tarp uolų. Mažutės nišos, išgręžtos, sumūrytos, betonuotos, o virš jų it stogas stūkso penkiasdešimties metrų aukščio tūkstantmečiai akmenų masyvai.

III. Ena, 1940 metai.

Šimto dvidešimties bombonešių motorai gaudžia savo metalinę dainą! Šimtas dvidešimt pikiruojančių bombonešių ūžia virš Enos!

Bet nė vienas iš jų nepataiko į tikslą.

Gamta gindamasi uždengė žemę virš Veigano linijos tirštu rūku. Pirmyn, nežinomas pėstininke, šiandien tu, pasikliaudamas tik savimi, privalai įrodyti, jog įtemptai mokeisi ir esi pranašesnis. Tavo veržimasis į pergalę turi palaužti atkakliausią pasipriešinimą.

Nusileidęs nuo Šemen de Damo aukštumų, pagalvok apie kraują, kuris čia pralietas.

Pagalvok, tūkstančiai prieš tave jau ėjo šiuo keliu.

Tu — 1940-ųjų kareivis — privalai pasiekti tikslą.

Ar skaitei užrašą ant paminklinio akmens: „Čia stovėjo Ailetas, sugriautas barbarų"? Kokia nusikaltėliška nuostata akina tavo priešininkus, kurie į tave, kovojantį už savo prigimtinę teisę, šiandien vėl žiūri kaip į barbarą.

Ankstų birželio 9-osios rytą mūsų divizija pasiruošusi puolimui. Draugai iš seserų pulko gavo užduotį dirbti mūsų ruože. Mes paskirstyti kaip divizijos rezervas.

Aliarmas! Rikiuok!

4-ta valanda ryto. Užsimiegoję kareiviai vienas po kito šliaužia iš palapinių. Skubrus sambrūzdis.

IV. Didvyris.

Šio didvyrio istorija — tai vokiečių karininkų bebaimio narsumo ir beatodairiško asmeninio pasiaukojimo pavyzdys. Sakoma, jog karininkas privalo turėti drąsos mirti pirm savo kareivių. Bet juk kiekvienas kareivis, žengdamas į mūšio lauką ir griebdamas priešą už gerklės, broliaujasi su mirtimi. Jis veja iš savo širdies baimę, it lanko templę įtempia visas jėgas, jo pojūčiai staiga nepaprastai paaštrėja, jis puola į aikštingosios laimės glėbį ir nesąmoningai jaučia, jog laimė ir dievų malonė skirtos tik drąsiems. Savo elgesiu drąsuoliai patraukia dvejojančius, o vienas vienintelis, kurio *gyvenimas — bebaimio narsumo pavyzdys*, įžiebia narsos ugnį jį supančių vyrų širdyse. Toks buvo pulkininkas Giunteris!

V.

Priešas kovoja atkakliai, klastingai, o apsuptas — iš paskutiniųjų. Jis beveik niekada nepasiduoda. Tai Senegalo negrai, kurie čia jaučiasi savo stichijoje, jie — meistrai kariauti miškingoje vietovėje. Stebėtinai užsimaskavę už medžių šaknų, dirbtinių ar natūralių užtvarų iš šaknų, apkasus visada išsikasę ten, kur puolantįjį vilioja miško takelis ar proskyna. Jie šauna iš visai arti, ir beveik kiekvienas šūvis — mirtinas. Retai pastebėsi ir medyje besislepiantį šaulį. O šie praleidžia puolantįjį, kad nukautų jį iš nugaros. Jų neįmanoma iškrapštyti, ir jie — tikras vargas rezervams, pasiuntiniams, štabams, artileristams. Jie jau seniai atkirsti, leisgyviai iš bado, bet vis dar įsigudrina nušauti keletą mūsų kareivių. Jie guli, stovi ar sėdi prigludę prie kamieno, dažnai apsisiautę maskuojančiu tinklu, ir tyko laimikio. O jei kuris laukinis ir galėtų būti pastebėtas, jis dažniausiai apsižiūri pirmas, paprasčiausiai krenta it maišas žemėn ir tarsi žaibas dingsta tankmėje.

VI.

Pirmyn, mums negalima čia sustoti, nieku gyvu negalima. Batalionas nedengiamas žygiuoja slėniu. Kas žino, gal iš kairės ir dešinės aukštumose tyko priešas — todėl tiktai pirmyn! Kad

niekas netrikdo mūsų žygio, atrodo tarsi stebuklas. Kaimai nusiaubti ir sugriauti besitraukiančių prancūzų.

— Ten anapus matyti Šemen de Damas,— tyliai prabyla šalimais esantis draugas — jo tėvas žuvo per Pasaulinį karą.— Tai turėtų būti Aileto dugnas, čia jį sužeidė einantį atnešti maisto. Per Aileto dugną link ilgo skardžio prie Šemen de Damo veda platus kelias, šį skardį mes turime užimti. Dešinėje ir kairėje kelio pusėse vargu ar rastum bent lopinėlį žemės, kuris per Pasaulinį karą nebūtų daugybę kartų išraustas granatų. Niekur neišvysi aukštesnio medžio su normaliu kamienu. 1917 metais medžių čia nebeliko, viską nušlavė sprogimai. Per tą laiką vėl atgijo šaknys ir iš kiekvieno kelmo radosi krūmas.

VII.

Mes kas akimirką žvilgčiojame į laikrodžius. Viskas dar kartą patikrinama ir išmatuojama. Paskutiniai nurodymai, ir tylą perskrodžia šūvis. Atakon! Iš miško pakraščių ir iš už krūmų blykčioja vokiečių pabūklai. Anuo Enos kranto šlaitu iš lėto kyla artilerijos ugnis. Dūmų debesis dengia visą Enos slėnį, mums kartais sunku matyti. Po kulkų kruša pionieriai atgabena pripučiamas valtis ir perkelia pėstininkus. Užverda nuožmus mūšis dėl persikėlimo per Eną ir kanalą. Prieš 12 valandą pasiekiama aukštuma anapus upės, bet priešas ginasi žūtbūtinai. Daugiau nebegalime stebėti iš savo stebėjimo punkto. Priekin pasiųstas žvalgas ir abu radistai jau priešpiet iššygiavo su pėstininkais. Popiet įsakymą pakeisti vietą gauna ir stebėjimo punktas bei ugnies pozicija. Kepinte kepina saulė. Netrukus mes pasiekiame Eną. 163-iojoje aukštumoje bus įrengtas naujas stebėjimo punktas.

Aut., būdamas per daug suinteresuotas, kai kalbama apie prozos gamybą, priverstas susilaikyti nuo komentarų.

Susumavus visą *esminę* informaciją apie A., o visą *neesminę* supaprastinus taip, kad liktų tik branduolys, galintis atitikti teisybę, matyti, kad A. galėjo tapti neblogu fizinio lavinimo mokytoju, o, kaip šalutinį dalyką, dėstyti piešimą. O kur jis iš tikro nutūpė po keleto nesėkmingai pasibaigusių savo karjerų, skaitytojas jau seniai žino: armijoje.

Bet aišku, kad ir armijoje niekas nieko dovanai negauna,

tikrai ne, o ypač kai tenka pradėti puskarininkio karjerą, vienintelę įmanomą A., kuris, „kaip nebaigęs keturių gimnazijos klasių, turėjo grįžti į liaudies mokyklą" (H. vyr.). Ir, teisybės dėlei, čia reikia pasakyti, kad septyniolikmetis A., iš pradžių savanoriškai įstojęs į darbo tarnybą, o paskui tapęs ir tikru kariauninku, pradeda ateiti į protą. Laiškuose tėvams (vitrinoje šie laiškai yra kiekvienam prieinami) jis žodis žodin rašo: „Bet dabar, nepaisydamas jokių pavojų, aš pagaliau žadu ištverti, ir kad ir kokia atšiauri būtų man aplinka, dėl to aš neketinu kaltinti vien tik jos, ir prašau Jūsų, mama ir tėti, nemanyti, kad aš, vos pradėjęs kokią nors karjerą, tuoj pat turiu pasiekti pačią viršūnę". Visai neblogai pasakyta, o skirti šie žodžiai ponios P. pastabai, nes kai A. pirmą kartą parvyko atostogų su uniforma, ji jau regėjo jį „karo atašė Italijoje ar panašiai".

Tačiau jei vis dėlto pridėsime žiupsnelį gailestingumo, kuris niekada ne pro šalį, bent kruopelytę to, ką galėtume pavadinti teisingumu, jei atsižvelgsime į tai, kaip baisiai netikusiai A. buvo auklėjamas, tai jis galų gale nebuvo toks jau ir blogas, o kuo toliau jis buvo nuo savosios šeimos, tuo darėsi geresnis, mat svetur niekas į jį nežiūrėjo kaip į būsimą kardinolą ar admirolą. Šiaip ar taip, kariuomenėje jis per pusantrų metų tapo kandidatu į puskarininkius, ir net turint omenyje, kad artėjantis karas sudarė palankias sąlygas karjeroms, tai verta šiokios tokios pagarbos; prieš įžengiant į Prancūziją, A. paskiriamas puskarininkiu, ir toks, „šviežiai iškeptas", 41-ųjų birželį jis dalyvavo Gruiteno įmonės šventėje.

Kad tą vakarą Lenei vėl grįžo noras šokti, patikimų žinių nėra, esama tik gandų, šnibždesių, bet ir vieni, ir kiti — nevienareikšmiai: geranoriški, pašaipūs, pavydūs, tetuliški; tarkim, kad nuo aštuonių valandų vakaro iki keturių ryto šokiui grota dvidešimt keturis — trisdešimt kartų, o Lenė su A. iš salės išėjo po vidurnakčio, tai — iš visų gandų ir šnibždesių išvedus atitinkamą vidurkį — Lenė tikriausiai šoko dvylika šokių; bet, šiaip ar taip, iš tų spėjamų dvylikos ji su Aloyzu šoko ne didžiąją dalį, net ne *beveik* visus, ne — su juo Lenė šoko visus iki vieno. Net su savo tėvu ji neapsuko garbės rato, net su seniu Hoizeriu — ne, Lenė šoko vien tiktai su juo.

To meto nuotraukose, kurias galima pamatyti P-rių vitrinoje šalia ordino bei kareiviškos sagties, A. atrodo buvęs vienas

iš tų švytinčių vaikinų, kurie kuo puikiausiai tiko ne tik papuošti iliustruotų žurnalų viršeliams, bet ir taikos laikais publikuoti tenai prozą, tokią, kaip cituotoji. Pagal tai, ką apie jį žinojo Lota, Margreta ir Marja (ir pačios, ir iš trumpų Lenės užuominų), pridėjus Hoizerio pasisakymus, A. reikėtų įsivaizduoti kaip tokį jaunuolį, kuris, tebešvytėdamas net ir po trisdešimties kilometrų žygio, su užtaisytu kulkosvaidžiu, nuleistu saugikliu, ant krūtinės, su atsagstytu žygio švarku, prie kurio maskatuoja pirmasis ordinas, jo vadovaujamo būrio priešaky įžengia į prancūzų kaimą, būdamas visiškai tikras, jog jį užkariavo; bet to paties jo būrio padedamas, įsitikinęs, jog kaime netyko nei šauliai, nei raganos, rūpestingai nusiprausia, pasikeičia apatinius baltinius ir puskojines, o tada per naktį savo noru nužygiuoja dar dvylika kilometrų (nesusipratęs pirma gerai paieškoti, ar nebus kas kaime palikęs dviračio... o gal įbaugintas šventeiviško užrašo „Už plėšikavimą — mirtis"); jis išžygiuoja — pats vienas, nepalaužiamas, ir tik todėl, kad girdėjo, jog miestelyje už dvylikos kilometrų esama bobų; keletas apyamžių kekšių, kaip kad paaiškėja atidžiau įsigilinus, 1940 metais pirmosios vokiečių sekso bangos aukos; jos girtos, išsekusios nuo įtemptos profesinės veiklos; po to, kai budintis sanitaras šalutiniam mūsų pasakojimo herojui atskleidžia keletą statistinių faktelių ir leidžia mesti „niekuo neįpareigojantį žvilgsnį" į apgailėtinai senai išrodančias moteris, jis, nieko nepešęs, žygiuoja dvylika kilometrų atgalios (ir tik *dabar* jam dingteli, kad vis dėlto vertėjo pasiieškoti dviračio, net jei tai ir būtų ilgokai užtrukę), atgailaudamas prisimena, kad vardas įpareigoja, ir, sukoręs iš viso penkiasdešimt keturis kilometrus, nugrimzta į kietą, bet trumpą miegą, paskui pabunda, ko gero, apyaušriu pradeda „kurti", o tada žygiuoja toliau užkariauti Prancūzijos kaimų.

Taigi su juo Lenė pagal paskaičiavimus šoko dvylika kartų („To iš jo neatimsi: jis buvo fantastiškas šokėjas!" Lota H.), o paskui, prieš pirmą nakties, ji leidosi nuvedama į netoliese esantį tvirtovės griovį, paverstą parku.

Žinoma, dėl šio įvykio buvo daug spekuliuota, teoretizuota bei polemizuota, taip pat jis ir analizuotas. Juk tai skandalas, kone sensacija, kad Lenė, kurią visi laikė „neprieinama", dingo kaip tik „su šituo" (Lota H.). Jei, kalbėdami apie šį įvykį, imsime tam tikrą į šokius susirinkusiųjų nuomonių bei nuotaikų

pjūvį, tai gausime tokį nuomonių tyrimo rezultatą: visi 80 procentų žinovų, dalyvių bei stebėtojų galvoja, kad A. suvedžiojo Lenę iš materialinių paskatų. Didžioji dalis netgi mano, jog tai susiję su tuo, kad A. troško padaryti karininko karjerą; jis norėjęs — taip samprotaujama — susižvejoti Lenę, kad turėtų turtingą užnugarį (Lota). Visa Pfeiferių padermė (įskaitant keletą tetulių, *neįskaitant* Heinricho) laikėsi nuomonės, kad tai Lenė suvedžiojusi Aloyzą. Tikriausiai neteisingi abu požiūriai. Kad ir koks buvo tasai A., materialinių išskaičiavimų jis niekada neturėjo ir tuo maloniai skyrėsi nuo visos savo šeimynėlės. Galima tarti, kad jau pražydusi, o ir vėl iš naujo sužydėjusi Lenė susuko A. galvą; kad jis buvo persisotinęs savo varginančiais ir ne itin smagiais nuotykiais prancūzų viešnamiuose ir apsvaigo nuo Lenės „šviežumo" (aut.).

O dėl Lenės, tai ją turbūt galima pateisinti tuo, kad ji paprasčiausiai „užsimiršo" (aut.); priėmė kvietimą pasivaikščioti po buvusį tvirtovės griovį, o tada, šiaip ar taip, buvo vasaros naktis, ir jei įsivaizduosime, kad A., be abejo, buvo švelnus, galbūt net pradėjo ją atakuoti, tai blogiausiu atveju prieisime išvadą, jog Lenė padarė ne dorovinę, o veikiau egzistencinę klaidą.

Kadangi tvirtovės griovys, vis dar parkas, tebėra ir šiandien, o aplankyti tą vietą visai nesunku, šitai ir buvo padaryta: tasai parkas paverstas lyg ir botanikos sodu, be to, ten yra maždaug penkiasdešimties kvadratinių metrų plotelis, užsodintas viržiais (Atlanto). Tačiau sodo administracija „neturėjo galimybių rasti 1941 metų apsodinimo plano".

Vienintelis Lenės komentaras apie tris tolimesnes dienas: „neišpasakytai bjaurios",— tai vieninteliai jos žodžiai, kuriuos ji pakartojo Margretai, Lotai ir Marjai. Tai, ką dar pavyko sužinoti, leidžia spėti, jog A. buvo ne itin jautrus ir anaiptol ne išradingas meilužis. Anksti rytą jis nusitempė Lenę pas kažin kokią savo tetulę, Fernandą Pfeifer, dėl kurios vardo kaltos frankofiliškos bei separatistinės jos tėvo pažiūros, šeima, žinoma, tai neigia; ši tetulė gyveno vieno kambario butuke, name, statytame 1895 metais, čia nebuvo ne tik vonios, bet ir vandens, šiaip ar taip, vanduo ne bute, o priemenėj. Šioji Fernanda Pfeifer vis dar ar, tiksliau pasakius, jau vėl — mat vienu tarpu jai visai neblogai sekėsi — gyvena viename kambaryje senamе name (šįsyk

statytame 1902 metais ir „žinoma, puikiai" prisimena, „kaip jiedu atsibeldė, ir — turiu jums pasakyti — jie toli gražu neatrodė kaip du balandėliai, jau greičiau kaip sulyti šunėkai. Na, po šitos nakties gamtos prieglobstyje jam derėjo nusivesti ją į padorų viešbutį... padorų viešbutį, kur ji būtų galėjusi nusiprausti, persirengti ir šiaip susitvarkyti ir bent šitaip jai atsilyginti. Bet tas paikas vaikėzas neturėjo jokio supratimo, kaip reikia elgtis". Pati ponia (ar panelė) Fernanda Pfeifer padarė aut. įspūdį, jog ji tikrai išmano, „kaip reikia elgtis". Ji turėjo nuostabiais vadinamus Pfeiferių plaukus ir, nors buvo nebejauna, maždaug įpusėjusi šeštą dešimtį, gyveno gan skurdžiai, bet ir ji po ranka turėjo butelį paties brangiausio sauso chereso. Nuo to, kad visi Pfeiferiai, įskaitant ir Heinrichą, nenori pripažinti Fernandos, „nes ji keletą kartų — ir, be to, nesėkmingai — buvo atidariusi smuklę", aut. Fernanda neatrodo mažiau patikima. Jos paskutiniai žodžiai buvo: „Tik pamanykit, kaip tai mielai mergaitei jaustis... mano vieno kambario bute. Ar man išeiti, kad jiedu — na, sakykime — ir toliau galėtų smagintis ar nusidėti, ar likti kiurksot? Tai buvo blogiau nei prasčiausioje užeigoje, kur vis dėlto yra bent jau kriauklė ir rankšluostis, o ir duris galima užsirakinti". Į pavakarę Aloyzas galiausiai pareiškė esąs pasiryžęs „petys petin, nesukdamas akių ir nekreipdamas dėmesio į supuvusią miesčionišką moralę, pasirodyti tėvams" (F. Pfeifer), pasakymas, kuris Lenei irgi nepatiko, tiesa, sprendžiant ne iš žodžių, o tik iš jos „niekinamos veido išraiškos". Sunku objektyviai nustatyti, ar A. tik šiek tiek vaidino ir prisiminė savo „Flandrijos liūto" laikus, ar po šito „nuotykių nuotykio" (taip bjauriai jis visa tai vadino, Lenei girdint kalbėdamas su savo teta) paaiškėjo, jog jis — neabejotinas idealistas. Žinoma, pasirodė, kad jis nuostabiai sugeba rėžti ar net kurti skambias frazes, ir nesunku įsivaizduoti, kaip žemiškai materialistiška, žmogiškai dangiška Lenė raukė kaktą, klausydamasi tokių šnekų. Galima tikėti šia mįslingąja teta, galima netikėti, bet ji sakė, jog jai pasirodę, kad Lenė ne itin trokšta lovoje arba viržiuose praleisti su A. dar vieną naktį, o kai A. išėjo į laiptų aikštelėje esantį tualetą, Lenė ištraukė iš jo kišenės pažymą apie atostogas ir, nusivylusi jų ilgumu, suraukė nosiukę. Vienas dalykas šiame pasakojime tikrai neteisybė: Lenė turi ne nosiukę, o normalią, nepriekaištingos formos nosį.

Kadangi Aloyzas nerodė jokių pastangų ją išsivesti ar panašiai, vėlų vakarą, po „nebylaus pasisėdėjimo, kai jau buvo išgerta visa mano kava“, nebeliko nieko kito, kaip prisistatyti atitinkamoms šeimoms. Kad ir kaip nemalonu, iš pradžių patraukta pas Pfeiferius, kurie nuo to laiko, kai senį P. „perkėlė į miestą“, gyveno tolimame priemiestyje. Vargais negalais slėpdamas savo triumfą, senis P. išspaudė priekaištą: „Ir kaip tu galėjai šitaip pasielgti su mano bičiulio dukra!“, o ponia P. pasitenkino banalia fraze „juk taip negražu“. Heinrichas Pfeiferis, kuriam tada buvo penkiolika, sakosi gerai prisimenąs, jog naktis praėjo geriant kavą bei konjaką.(Ponios P. komentaras: „Tai mes galime sau šį tą leisti“.) ir rezgant vestuvių planus, dėl kurių Lenė nepratarė nei žodžio, juo labiau kad niekas jos nė neklausė. Pagaliau ji užmigo, o P-riai ir toliau teberezgė tuos savo planus, net buto dydį bei įrangą aptarė iki smulkmenų. („Juk savo dukrai jis jokiu būdu negali duoti mažesnio nei penkių kambarių... juk jis tiesiog privalo“ ir: „Raudonmedis, ne prasčiau“. „O gal sau ar bent jau savo dukrai jis pagaliau pastatys namą“.)

Paryčiui (anot Heinricho P.) Lenė mėgino „imtis akivaizdžios provokacijos ir apsimesti kekše. Vieną po kitos ji surūkė dvi cigaretes, užtraukdavo, išpūsdavo dūmus per nosį ir ryškiai išsidažė lūpas“. Kaimynų telefonu iškviečiamas taksi (šįsyk ponas P.: „Tai mes galime sau šį tą leisti“. (Ką? Aut.) ir važiuojama pas Gruitenus, kur — nuo šiol pasikliausime liudininke van Dorn, mat Lenė ir toliau atkakliai tyli — atvykstama „nemandagiai anksti, t. y. dar prieš pusę aštuonių“. Ponia Gruiten, nedaug temiegojusi (oro pavojus ir pirmasis jos krikštasūnio Kurto peršalimas), dar gulėjo lovoje ir pusryčiavo („kava ir džiūvėsiai su apelsinų marmeladu, įsivaizduojat, kaip sunku buvo gauti apelsinų marmelado 1941-aisiais,... bet dėl jos jisai darė viską“).

„Taigi ji, Lenė, „trečią dieną prisikėlusi“ — taip ji man atrodė,— tuojau nubėgo pas savo motiną, apkabino ją, o paskui užlipo į savo kambarį, paprašė, kad atneščiau jai pusryčius, ir — ką jūs manot — sėdo prie pianino. Ponia Gruiten, to nenuneigsi, „pakilo“ — jei suprantat, ką aš turiu omeny — kuo ramiausiai susitvarkė, apsisiautė savo mantija... nuostabus senoviškas daikčiukas, kurį visada paveldėdavo jauniausioji Barkelių duktė... nuėjo į svetainę, kur laukė Pfeiferiai, ir maloniai tarė: „Aš klausau, ko tamstos pageidautumėt?“ Iš pradžių kilo ginčas dėl

„tamstų“: „Bet, Helena, nuo kada tu mus vadini tamstomis?“, o ponia Gruiten į tai: „Aš neatsimenu, jog kada nors būčiau tamstas tujinusi“, po to senė Pfeiferienė ir sako: „Mes prašome jūsų dukters rankos savo sūnui“. O ponia Gruiten į tai: „Hm“. Ir nieko daugiau, prieina prie telefono ir skambina į kontorą, gal būtų galima rasti josios vyrą ir paprašyti, kad jis tuoj pat grįžtų namo“.

Dabar, matyt, pusantros valandos tęsėsi tasai koktus komedijos ir tragedijos mišinys, be kurio paprastai retai kada apsieina miesčioniškos piršlybos. Maždaug šešias dešimtis kartų ištariamas žodis „garbė“ (van Dorn tvirtina galinti tai įrodyti, nes ant durų rėmtarpio kiekvienąsyk įrėždavusi brūkšnelį). „Na, jei būtų kalbama ne apie Lenę, man būtų buvę juokinga, nes pamatę, kad poniai Gruiten nelabai rūpi gelbėti dukters garbę, ištekinant ją už šito A., P-riai patys ėmė pulti ir prašneko apie savo sūnaus garbę... jie kalbėjo apie jį kaip apie suvedžiotą mergelę ir tvirtino, kad jų sūnaus, kaip kandidato į karininkus,— kuo jis, beje, toli gražu nebuvo ir nė negalėjo tapti — garbę galinčios išgelbėti tiktai vedybos. Buvo daugiau negu juokinga, kai jie pradėjo šlovinti net A. išvaizdą: jo gražius plaukus, jo 185 cm ūgį ir raumenis“.

. Laimė, netrukus pasirodė su baime lauktas senasis Gruitenas, kuris („o juk jis šėldavo kaip beprotis“) „elgėsi be galo švelniai, tyliai, beveik maloniai, ir todėl Pfeiferiams akmuo nuo širdies nukrito, nes jie visi, aišku, šiko prieš jį į kelnes“. Jis nedelsdamas nutraukė visas kalbas apie „garbę“ („Ir mes turime garbę, ir mes“,— senis P. su savo žmona vienu balsu ir vienu metu), didžiai susimąstęs pažvelgė į A., šypsodamasis pabučiavo į kaktą savo žmoną, pasiteiravo A. apie jo diviziją ir pulką, „dar labiau susimąstė“, tada liepė pakviesti Lenę, buvusią savo kambaryje, „bet nė trupučio jai nepriekaištavo“, tik kietai paklausė: „Na, mergyt, kaip tu manai, tekėsi ar ne?“ Po to „Lenė turbūt pirmą kartą kaip reikiant pažiūrėjo į A., susimąsčiusi ir tarsi vėl apimta nuojautos (Argi lig šiol Lenė kada nors buvo apimta nuojautų? Aut.), o kartu ir su gailesčiu, juk ji vis dėlto gulėjo su juo, be to, savo noru, ir tarė „tekėsiu“.

Tada Gruitenas vėl pažvelgė į A., „su kažkokiu prielankumu balse“ (van Dorn) tarė „na, gerai“ ir pridūrė: „Jūsų divizija dabar jau ne prie Amjeno, o Šneidemiūle“.

Senasis Gruitenas netgi pareiškė esąs pasiryžęs padėti A. gauti leidimą vestuvėms, nes „juk maža laiko". Dabar, aišku, nesunku konstatuoti, kad nuo 1940 metų pabaigos jis žinodavo apie didelius dalinių perkėlimus, o naktį prieš susitariant dėl vedybų, kalbėdamasis su senais savo bičiuliais, išgirdo, jog netrukus rengiamasi pulti Tarybų Sąjungą; dabar, tapęs „planavimo viršininku, jis sužinodavo apie šitokius dalykus" (Hoizeris vyr.). O kai paskui, dieną, Lota ir Otas Hoizeriai atkalbinėjo nuo vestuvių, senasis G. išsklaidė visus būgštavimus, sakydamas: „Ak, nieko... nieko tokio..."

Belieka konstatuoti, jog kartu su telegrama apie leidimą tuoktis A. gavo pranešimą, kad atostogas turės „skubiai nutraukti ir 1941 06 19 būti savo divizijoje Šneidemiūle".

Civilinė metrikacija, bažnytinė; ar verta tą aprašinėti? Gal tik svarbu, kad Lenė nesutiko vilktis baltos suknelės; kad A. tik nepaprastai nervindamasis pajėgė iki galo išsėdėti prie šventinio stalo; kad Lenė, matyt, anaiptol nenusiminė, jog nebus oficialios vestuvių nakties, bet vis dėlto dar palydėjo A. į stotį ir ten leidosi jo pabučiuojama. Vėliau — per itin grėsmingą antskrydį 1944 metais Margretos slėptuvėje Lenė jai prasitarė, jog prieš valandą iki išvažiavimo buvusiame G-nų buto lyginimo kambaryje A., pabrėždamas Lenei jos, kaip žmonos, pareigas, privertė ją jam „garbingai ir teisėtai" atsiduoti, ir nuo tada jis „man mirė, mirė dar būdamas gyvas" (Lenė, pasak Margretos).

Jau 1941 metų birželio 24 dieną vakare atėjo pranešimas, kad A. „krito" užimant Gardiną.

Čia taip pat svarbu, kad Lenė atsisakė nešioti gedulą ir demonstruoti gedulą; ant sienos, greta Erhardo ir Heinricho nuotraukų, ji iš pareigos pakabino ir A. fotografiją, bet jau 1942-ųjų pabaigoje ją nuėmė.

Tyliai praeina pustrečių metų, Lenė sulaukia devyniolikos, dvidešimties ir pagaliau dvidešimt vienerių. Ji daugiau nebevaikšto į šokius, nors Margreta su Lota ją kartais ir kviečia. Retsykiais eina į kiną, žiūri (anot Lotos H., kuri vis dar perka jai bilietus) filmus „Berniukai", „Jokite vardan Vokietijos" ir „Aukščiau visko pasaulyje". Žiūri „Dėdulę Kriūgerį" ir „Dangaus šunis", bet nei vienas iš šių filmų neišspaudžia jai nė vienos ašaros. Lenė skambina pianinu, jaudinamai rūpinasi vėl pasiligojusia savo motina ir gan daug važinėja automobiliu po apylin-

kę. Vis dažniau lanko Rachelę, o važiuodama pas ją pasiima termosą su kava, dėžutę su sumuštiniais ir cigarečių. Kadangi karo metų ekonomikos tvarka vis griežtesnė, o Lenės darbas firmoje vis fiktyvesnis, 1942-ųjų pradžioje po privalomo detalaus įmonės patikrinimo Lenei iškyla grėsmė netekti automobilio, ir žinovai pirmą ir paskutinį kartą išgirsta, kad Lenė kažko prašo; ji prašo savo tėvo „palikti jai tą daikčiuką" (turimas omenyje josios automobilis, „Adleris"), o kai tėvas jai paaiškina, jog dabar tai jau priklauso ne vien tik nuo jo, Lenė kaulija vis atkakliau ir atkakliau, kol jis galiausiai „užsuka visą mašiną ir gauna jai leidimą dar pusmečiui". (Lota H.)

Čia aut. leidžia sau gerokai įsiterpti ir drįsta šiek tiek paspėlioti, kaip galėjo susiklostyti likimai, bei pasamprotauti, kuo galėjo, turėjo, privalėjo tapti Lenė, jeigu...

Pirma, iš trijų ligtoliniame Lenės gyvenime svarbų vaidmenį vaidinusių jaunuolių karą būtų pergyvenęs tiktai Aloyzas.

Kadangi armija buvo tikrasis A. pašaukimas, jis tikriausiai būtų priėjęs ne tik iki Maskvos, bet ir toliau, tapęs leitenantu, kapitonu, karui baigiantis — tarkime, kad jis nepatenka į tarybinę nelaisvę — galbūt ir majoru, apsikarstęs ordinais būtų pergyvenęs belaisvių stovyklą, vargo spiriamas kada nors būtų praradęs tam tikrą savo naivumą arba — galimas daiktas, net jėga — tas naivumas būtų jam išmuštas, grįžęs namo, A. dvejus metus, o vėlai grįžęs — vienerius, būtų dirbęs pagalbiniu darbininku, gal net kartu su senuoju Gruitenu, kuriam pažemintas A., žinia, būtų buvęs daug mielesnis už triumfuojantį, o pats A., aišku, greitai vėl būtų grįžęs į armiją, į dabartinį bundesverą, ir, nūnai jau penkiasdešimtmetis, be abejo, būtų generolas. Ar jis būtų galėjęs dar kartą tapti Lenės šeimyninio gyvenimo, o gal net ir meilės naktų partneriu? Aut. tvirtina: Ne. Tai, kad Lenės gyvenimo beveik neįmanoma nuspėti, žinoma, apsunkina visas spekuliacijas. O ar Lenė būtų atsisakiusi didesnės meilės, apie kurią dar kalbėsime, jeigu... Aut. tvirtina: ji nebūtų jos atsisakiusi, net jeigu...

Visiškai akivaizdu, kad A., kuris, aišku, ir penkiasdešimt dvejų metų sulaukęs, vis dar būtų gražus vyras ir, turėdamas Pfeiferių plaukus, nenupliktų, prireikus kuo puikiausiai galėtų patarnauti mišioms, pav., Bonos arba Kelno katedrose; o ką daryti su gražuoliais generolais, kurie įgudusiai mojuoja bažnyti-

nėmis knygomis, nuolankiai laiko dubenis ir ąsočius su vandeniu bei indus su vynu? Ką gi su jais daryti? Tarkime, kad Lenė, nors ir jam neištikima, „liktų su juo" ir retkarčiais atliktų savo, kaip žmonos, priedermę. Ar ji, su trim ar keturiais „meiliais" vaikučiais, 1956 metų spalio 10 dieną būtų dalyvavusi pirmose (bet ne paskutinėse) bundesvėro mišiose, kurias Kelno Gereono bažnyčioje celebravo kardinolas Fringsas. Aut. tvirtina: Ne. Lenės jis ten *nemato,* jis mato ten A., net „meilius" vaikučius, bet Lenės — ne. Be to, jis dar mato A. iliustruotų žurnalų viršeliuose arba kokiame nors Rytų bloko priėmime su puikiaisiais ponais Nanenu ir Veidemanu. Jis — aut.— mato A. kaip karo atašė Vašingtone, net Madride... bet jis niekur nemato Lenės, o juo labiau tarp puikiųjų ponų Naneno ir Veidemano. Galbūt kaltas aut. regėjimas, kad jis visur mato A., o nemato Lenės... jis mato ten net jos vaikus, bet jos pačios — ne. Žinoma, aut. regėjimas minimalus, bet kodėl tada jis taip aiškiai mato A., o niekur nemato Lenės? Be abejonės, kažkur kosmose skrieja dar neatrastas nežinomas kūnas su įmontuotu milžinišku, gal Bavarijos dydžio kompiuteriu, kuris pateikia tik šitokias hipotezes apie gyvenimą, taigi gausime luktelėti, kol šitas daiktas bus pagaliau atrastas. Visiškai aišku, kad jei Lenė būtų prisivertusi ar kieno nors priversta leisti savo dienas su A., iš sielvarto ji būtų sustorėjusi ir svertų ne trim šimtais gramų mažiau, bet dešimčia kilogramų daugiau nei idealus svoris, tad dabar mums vėl reikia milžiniško, Šiaurės Reino—Vestfalijos dydžio kompiuterio, kuris kontroliuotų žmogaus sekreciją ir pajėgtų nustatyti, dėl kokių vidinių ir išorinių procesų tokia būtybė kaip Lenė galėtų nutukti. Ar įmanoma įsivaizduoti Lenę kaip atašė žmoną Saigone, Vašingtone ar Madride, šokančią arba žaidžiančią tenisą? Storą Lenę — galbūt, tos, kurią mes pažįstame — ne.

Gaila, kad dangiškieji prietaisai, galintys paversti viršsvoriu arba nuosvoriu kiekvieną neišverktą a., visą s., visą p., bet kokį v., p., j. bei k., dar neatrasti. Taip neapsakomai sunku pritaikyti Lenei ką nors nerealaus, bet kadangi vis dėlto esama tokių kompiuterių, kodėl gi mokslas palieka mus nelaimėje (ko, beje, nedaro leksikonai)?

Hipotetinę A. karjerą aut. mato aiškiai kaip ant delno, tačiau jis niekur nemato Lenės, jis — atvirai šnekant — netgi nemato, kad ji atliktų kokias nors savo, kaip žmonos, pareigas

Gaila o gaila, kad dar nepasiekiami dangiškieji prietaisai,

kurie atsakytų į biblinį klausimą: Pasakyk man, koks tavo viršsvoris ar nuosvoris, ir aš pasakysiu tau, per daug ar per mažai tavo skrandyje, tavo žarnose, smegenyse, kepenyse, inkstuose ir kasoje a., v., j., p., s. bei k., paverčiančių tavo klaidingus veiksmus ir jausmus tuo viršsvoriu arba nuosvoriu. Kas atsakys į klausimą, kiek svertų Lenė, jeigu

antra: karą būtų pergyvenęs tik Erhardas;
trečia: Erhardas ir Heinrichas;
ketvirta: Erhardas, Heinrichas ir A.;
penkta: Erhardas ir A.;
šešta: Heinrichas ir A.

Viena aišku, kad jei Erhardas būtų likęs gyvas, tas dar neatrastas dangiškas prietaisas džiūgautų (kompiuteriai irgi džiūgauja) dėl fantastiško Lenės sekrecijos balanso. Ir — pats svarbiausias klausimas: Ar bent vienu iš tų šešių atvejų Lenė būtų patekusi į Pelcerio gėlininkystę ir kaip ji būtų susidorojusi su galimais konfliktais?

Bet kuriuo atveju esama pagrindo skeptiškai vertinti hipotetinį Lenės gyvenimą su A., o Lenės akivaizdžiai planuotas pasimatymas Šlezvigo—Holšteino viržiuose, be abejonės, būtų pasibaigęs laimingai. Taip pat aišku, jog tai, kad ji ištekėjusi, nė trupučio nebūtų atbaidę Lenės, jei ji būtų sutikusi kokį nors „skirtąjį". Sprendžiant iš duomenų apie Erhardą, Lenę visiškai galima įsivaizduoti kaip aukštesniosios mokyklos dėstytojo (pagrindinis dalykas — vokiečių kalba) žmoną, kaip naktinės programos redaktoriaus žmoną (arba gyvenimo draugę), kaip avangardistinio žurnalo leidėjo žmoną (ir čia reikia pasakyti, jog ir Erhardas ją būtų supažindinęs su tuo vokiškai rašiusiu poetu, su kuriuo ją vėliau supažindino kitas vyriškis: su Georgu Trakliu). Aišku: Erhardas visada būtų ją mylėjęs, ar jinai būtų mylėjusi jį — dvidešimčiai metų šito negalima garantuoti, tačiau lygiai taip pat aišku, kad Erhardas niekada nebūtų reikalavęs kokių nors teisių ir vienas dalykas jam būtų garantuotas iki gyvenimo pabaigos — jei ne amžinas Lenės atsidavimas, tai bent jau prielankumas. Ko aut. (sau pačiam netikėtai) irgi nemato — tai Heinrichas; aut. jo tiesiog niekur nemato, jokiose hipotetinėse su profesija susijusiose situacijose — nemato jo, kaip kad nematė ir visi jėzuitai.

Kalbant apie tam tikrus enciklopedinius duomenis čia ten-

ka iškelti dar vieną klausimą: kas gi yra didesnės gyvenimo vertybės? Kas mums pasakys, kam kokia gyvenimo vertybė yra didesnė ar mažesnė? Leksikonuose, net ir išgirtuose, čia žiojėja bjaurios spragos. Galima įrodyti, jog esama žmonių, kuriems 2,5 VFR markės yra daug vertingesnės už kokio nors žmogaus, tik ne savo paties, gyvybę, o esama ir tokių, kurie už kraujinės dešros galiuką, kurį gal gaus, o gal ir ne, be atodairos stato ant kortos savo žmonų ir vaikų gyvenimo vertybes, tokias, kaip smagus šeimos židinys ir pagaliau nors kartą nušvitusio tėvo paveikslas. O kaipgi su ta gyvenimo vertybe, kurią mums perša kaip p.? Po šimts, vienas jaučiasi beveik laimingas, surinkęs tris, keturias nuorūkas, kurių jam užtenka naujai cigaretei susisukti, arba galėdamas truktelėti šlakelį vermuto iš išmesto butelio, o kitam — bent jau Vakarų šalies greitos meilės papročiu — reikia maždaug dešimties minučių laimės, tiksliau sakant: kad greitai pasimylėtų su tuo žmogumi, šiuo metu geidžiamu, jam reikia privataus reaktyvinio lėktuvo, su kuriuo tarp pusryčių ir popietinės kavutės, slapta nuo to asmens, kuris pagal bažnyčios ir įstatymų potvarkius teisėtai numatytas jo p., skubiai nuskristų į Romą arba Stokholmą, arba (tada reikia laiko iki kitų pusryčių) į Akapulką pasimylėti su geidžiamąja ar geidžiamuoju, vyras su vyru, moteris su moterimi ar paprasčiausiai vyras su moterimi.

Turime galutinai konstatuoti, jog neatskleista dar daugybė NSO su daugybe kompiuterių.

Kurgi registruojamas dvasinis p. pojūtis, kur fizinis, kur brėžiami mūsų junginės veiklos grafikai, tokie, kaip kardiogramos, kas skaičiuoja mūsų a., kai naktimis slapčia negalime sutramdyti savo v.? Kas gi pagaliau rūpinasi mūsų j. ir mūsų k.? Po paraliais, nejaugi aut. vieni turi spręsti visas šitas problemas? O kam gi mokslas, jei tie brangūs žaisliukai tesiunčiami rinkti Mėnulio dulkių arba parvežti plikos uolienos, bet negali nustatyti bent jau vietos, kur yra tasai NSO, galintis suteikti žinių apie gyvenimo vertybių reliatyvumą. Kodėl, pav., vienos moterys už teisę trumpai su jomis pasimylėti gauna dvi vilas, šešis automobilius ir pusantro milijono grynais, o tuo tarpu — šitą galima statistiškai įrodyti,— tuo metu, kai mūsų Lenė buvo septynerių, aštuonerių metų, viename sename ir šventame mieste, turinčiame garsias prostitucijos tradicijas, jaunos mergaitės atsiduodavo ir netgi tenkindavo papildomus švelnumo potroškius už puodelį

kavos, kainuojančios aštuoniolika pfenigų (su arbatpinigiais dvidešimt, tiksliai skaičiuojant, devyniolika kablelis aštuoni pfenigai,— tačiau kokia gi kalykla sugalvos kaldinti nulis kablelis vieno ar nulis kablelis dviejų pfenigų monetas, kurių dešimt arba penkios vis dėlto sudarytų vieną sveiką tikrą pfenigą), ir už cigaretę, kainuojančią pustrečio pfenigo, taigi iš viso dvidešimt du kablelis penki pfenigo?

Manytina, jog gyvenimo vertybių kompiuterio indikatoriai visą laiką nepaprastai smarkiai juda, nes registruoja tokius didžiulius skirtumus — kaina už visiškai tokį pat patarnavimą svyruoja nuo dvidešimt dviejų kablelis penkių pfenigų iki dviejų milijonų markių.

O kokio jautrumo reikia užregistruoti tokiai gyvenimo vertybei, kaip degtukas, ir ne visas degtukas, ne pusė, o ketvirtis degtuko, kuriuo kalinys vakare prisidega savo cigaretę, tuo tarpu ant kitų žmonių — be to, nerūkančių! — rašomųjų stalų be jokio tikslo ir prasmės stovi dujiniai žiebtuvėliai, tokio dydžio, kaip du sugniaužti kumščiai?

Ir kas per tvarka? Ir kur teisybė?

Taigi belieka tiktai konstatuoti, jog daugelis klausimų taip ir lieka neatsakyti.

Apie Lenės apsilankymus pas Rachelę žinoma mažai, nes vienuolyne įsikūrusios vienuolės nelabai nori kelti į dienos šviesą Lenės ir Rachelės bičiulystę, mat jos puoselėja planus, apie kuriuos jau yra užsiminusi Margreta ir kuriuos dar turėsime atskleisti. Be to, šiuo atveju reikėjo atsižvelgti į vieną liudininką, gan atvirai šnekėjusį su aut. ir gavusį už tai brangiai užmokėti; kalbama apie sodininką Alfredą Šoikensą — nuo 1941 metų, po kojos ir rankos amputacijos, jis, dar neturėdamas dvidešimt penkerių, buvo paskirtas į vienuolyną sodininku bei vartininku ir todėl turi neblogai žinoti apie Lenės apsilankymus. Jį pavyko apklausti tik du kartus, po antrojo karto jį... perkėlė į vienuolyną prie Žemutinio Reino, bet, pabandžius jį ten surasti, pasirodė, jog jis jau ir iš ten perkeltas, o viena labai ūmi kokių keturiasdešimt penkerių metų amžiaus vienuolė, vardu Sapiencija, ganėtinai aiškiai davė aut. suprasti, jog jie neprivalą teikti informacijos apie ordino kadrų politiką. Kadangi Šoikensas dingo maždaug tuo pat metu, kai sesuo Cecilija atsisakė priimti aut. ketvirtajam pokalbiui, šįsyk vien apie Rachelę, aut. nujaučia manipuliacijas ir intrigas, beje, jis net žino jų priežastį: ordinas

mėgina kurti Rachelės kultą, o gal net organizuoti, kad ją paskelbtų palaimintąja arba šventąja — ir todėl „šnipai" (šitaip buvo pavadintas aut.) nepageidautini, nepageidautina ir Lenė. Kol Šoikensas dar kalbėjo ir galėjo kalbėti, nes niekas nenumanė, apie ką jis kalba, jis vis dėlto spėjo informuoti, jog iki 42-ųjų vidurio du, o kartais ir tris sykius per savaitę slapčia įleisdavęs Lenę pas Rachelę, įleisdavęs per savo vartininko butuką į vienuolyno teritoriją, o „vienuolyno teritorijoje jinai kuo puikiausiai susigaudė". Lota, kuriai niekada „nėmaž nerūpėjo šita mįslinga ir paslaptinga vienuolė", nieko negali apie ją pasakyti, o Margreta, matyt, išgirdo iš Lenės tik apie Rachelės mirtį. „Ji ten sunyko,— tarė ji man,— mirė iš bado, nors paskutiniu metu aš jai visada atnešdavau valgyti, o kai ji mirė, ją užkasė sode, be antkapio, be nieko; vos atėjusi aš išsyk pajutau, kad jos nebėra, o Šoikensas man pareiškė: „Nebėra prasmės, panele, nebėra prasmės... nedraskysite gi žemės". Tada aš nuėjau pas vyresniąją ir ryžtingai pasiteiravau apie Rachelę, išvykusi, sako man, o kai paklausiau kur, vyresnioji išsigando ir tarė: „Vaikeli, ar tau galvoj negerai?" — „Na,— pasakojo Margreta,— aš džiaugiuosi, kad daugiau nebeėjau su ja ir kad man pavyko sulaikyti Lenę, jog apie tai nepaskelbtų, juk tai galėjo liūdnai baigtis — ir Lenei, ir vienuolynui, ir visiems kitiems. Man jau užteko šito „Viešpats arti"... o kai įsivaizduoju, kad jis tikrai įžengia pro duris..." (čia netgi Margreta persižegnoja.)

„Aš, aišku, spėliojau (Šoikensas per paskutinį apsilankymą pas jį, kai jis dar buvo linkęs kalbėti), kas čia per ponia, visad tokia prašmatni ir su tokia prašmatnia mašina; kokio nors partijos šulo žmona arba meilužė, maniau sau... kas gi tais laikais turėjo nuosavas mašinas — tik partija arba pramonininkai.

Aišku, niekas neturėjo šito žinoti, ir aš ją slapčiomis įleisdavau į sodą, čia, per savo namuką, o paskui vėl taip pat išleisdavau; bet tai iškilo aikštėn, nes ten, viršuje, pas seserį rado nuorūkų, o ir dūmų kvapas, o vieną kartą kilo baisus skandalas su priešlėktuvinės apsaugos patruliu, jisai tvirtino matęs viename lange šviesą — tai galėjo būti tik degtukai, kai jos abi viršuje dūmijo... matyti per kilometrą, kai viskas aplinkui užtemdyta. Triukšmas, mažiukę įkišo į rūsį. (Mažiukę?) Taip, tą mažytę senutę seserį, mačiau ją tik vieną kartą, kai ji kraustėsi... ji turėjo klauptą ir lovą, o kryžiaus nenorėjo imti; ne, ji vis kartojo „Tai

ne jis, tai ne jis". Gana nejauku. Bet prašmatnioji blondinė vis grįždavo ir grįždavo, ji buvo atkakli, reikia pasakyti, ir mėgino mane įkalbėti, kad padėčiau jai slapta išsivesti mažiukę. Norėjo ją visiškai pasiimti. Na, aš tada padariau kvailystę, aš leidausi paperkamas... cigaretėmis, sviestu, kava... aš ir toliau ją įleidinėjau, net ir į rūsį. Ten bent jau nesimatė, kai jos rūkydavo, juk langas žemiau koplyčios. Na tai štai, vieną dieną ji mirė, ir mes ją palaidojome mažose kapinaitėse sode. (Karste, su kryžium ir kunigu?) Karste, bet be kryžiaus ir be kunigo. Ir aš dar nugirdau, kaip vyresnioji pasakė: „Na, bent jau nebegadins nervų su ta prakeikta kortele cigaretėms".

Tiek žinių iš Šoikenso. Jis neatrodė labai simpatiškas, tačiau jo plepumas žadino viltis, kurios galų gale žlugo; mat plepių pasakojimai turi šiokią tokią vertę tik sudarydami tam tikrą visumą, kai atrandi, kur jie „išsiduoda"; Šoikensas kaip tik pradėjo išsiduoti... bet būtent tada ir buvo prievarta atskirtas nuo aut.; taip pat išseko net ir toks šaltinis kaip malonioji sesuo Cecilija, apie kurią aut. manė, jog simpatija esanti abipusė.

Visiškai tikra, kad 1941 metų pabaigoje Lenė tampa nešneki ir uždara kaip niekad. Pfeiferiams ji atvirai reiškia savo panieką — vos jie pasirodo, Lenė paprasčiausiai išeina iš kambario. Net tokia tvirta asmenybė kaip van Dorn tik po pusantro mėnesio ima nutuokti, kas gi domina Pfeiferius, kad jie nuolat lankosi ir taip meilikauja Lenei: čia ne vien tikrinamas Lenės, kaip našlės, elgesys — jie viliasi susilaukti atžalėlės. Tik po pusantro mėnesio nuo A. mirties, tada, kai senio Pfeiferio „pasipūtėliškas gedulas pasiekė tokį laipsnį, kad iš gedulo ir pasipūtimo jis jau ruošėsi taip pat apsimetėliškai vilkti ir antrą koją — negalėčiau pasakyti, kairė ar dešinė buvo sveikoji,— bet galų gale jam gi reikėjo pasilikti vieną koją sveiką, kad galėtų vilkti kitą, ar ne? Tai štai, jie vis atsibelsdavo su savo šlykščiais tąsiais pačių keptais pyragais, o kadangi niekas jais nesirūpindavo, nei ponia Gruiten, nei Lenė, nei senis, o juo labiau Lota, kuri nė pakęsti negalėjo šitos šutvės, tai jie murksodavo pas mane virtuvėje, ir turiu jums prisipažinti, kad klausimą, ar Lenė kaip nors „pasikeitusi", aš vis dar siedavau tik su jos našlyste; ar ji turinti meilužį ir panašiai; aš nieko nenutuokiau, kol pagaliau man paaiškėjo, jog jiems labiausiai magėtų apžiūrėti Lenės baltinius. Tai šit ką jie norėjo žinoti, ir kai aš supratau, kas jiems rūpi, tai

ėmiau vedžioti juos už nosies, pasakiau, kad Lenė smarkiai pasikeitusi, o kai jie puolė prie manęs kaip žąsys, ištiesę kaklus, ir ėmė kamantinėti, *kaip* pasikeitusi, aš abejingai pareiškiau, kad ji pasikeitusi dvasiškai, ir jie vėl atšlijo. O po dviejų mėnesių Tolcemiokė — žinot, juk mes visi vieni kitus tujinam, mes gi visi iš to paties kaimo — taigi ji jau ketino tiesiog, aš noriu pasakyti, pati pasikuisti Lenės drapanose, čia jau man trūko kantrybė ir aš pareiškiau: „Nee, galiu dėti galvą, atžalos nebus". O jie taip būtų norėję įkišti lizdelin Pfeiferiuką... tik juokinga, kad ir Hubertas panašiai smalsavo, tik ne taip nevykusiai, gal kiek liūdnokai, jis, ko gero, norėjo anūko, kad ir nuo *šito*... na, anūko jis galiausiai susilaukė, ir tas anūkas netgi gavo jo pavardę".

Čia aut. jaučiasi padėty be išeities, mat jis mielai pasiskaitytų leksikone apie vieną savybę, kurią, jo nuomone, turinti Lenė; šioji savybė paprastai žinoma nekaltybės vardu. Tame leksikone šiek tiek rašoma apie kaltę, gana daug — apie pripažinimą bei prisipažinimą kaltu, iš švietėjiškos dramos padaryta kažin kokia nesuprantama kaltės rama[9], o kaimai, kuriuose yra mokyklos, nekelia jokių abejonių. Labai daug prirašyta apie mokyklas, kaip niekur nieko kartu praryjant ir Šulenburgus; tiesiog be saiko ilgi paragrafo apie mokyklinę teisę išvedžiojimai, trigubai ilgesni už visus samprotavimus apie a., v., j., p., s. ir k. kartu sudėjus. Ir nė vieno žodžio apie nekaltybę, apie ją apskritai nė neužsimenama. Po paraliais, ir kas per tvarka? Nejaugi mokyklinė teisė vokiečiams svarbesnė už juoką ir verksmą, už skausmą ir kančią ir už palaimą kartu paėmus? Nepaprastai pikta, kad nieko nerašoma apie nekaltybę, juk be leksikono taip sunku perprasti šią sąvoką. Nejaugi mokslas galiausiai palieka mus likimo valiai? O gal užteks pasakyti, kad visa, ką Lenė darė, ji darė visiškai nekaltai, ir be jokių kabučių? Lenė nesuprantama be šios sąvokos... Lenė, kuriai aut. jaučia švelnų prieraišumą. Tačiau netrukus — maždaug už metų — kai Lenei sukaks dvidešimt vieneri, paaiškės, jog ji vis dėlto turėjo galimybę įgauti sveiko proto.

Ir kas per moteris, jauna „prašmatni blondinė"; per patį karo įkarštį važinėjanti prašmatniu automobiliu ir papirkinė-

---

[9] Vok. žodis „Schuldrama" neteisingai suskaidytas — Schul-drama — švietėjiška drama, Schuld-rama — kaltės „rama".

janti plepius sodininkus (kurie vienuolyno sodo tamsoje tikriausiai imdavo ją atakuoti), kad galėtų atnešti kavos, duonos, cigarečių visų niekinamai vienuolei, akivaizdžiai pasmerktai išsekimui ir mirčiai; moteris, nė trupučio neišsigąstanti, kai toji vienuolė spoksodama į duris murma: „Viešpats arti, Viešpats arti", o matydama kryžių kartoja: „Tai ne jis".. Ši moteris šoka, kai visi aplinkui krinta didvyrio mirtimi, ir vaikšto į kiną, kai šalimais sproginėja bombos; ji leidžiasi suvedžiojama ir išteka už, švelniai tariant, ne itin imponuojančio vaikino, eina į darbą, skambina pianinu, atsisako tapti direktore, ir nors bombų kruša vis smarkėja, ji nesiliauja vaikščiojusi į kiną ir žiūri tokius filmus, kaip „Didysis karalius" arba „Dangaus šunys". Iš šių dvejų karo metų žinomi vienas ar du jos pasakymai, kuriuos būtų galima pacituoti pažodžiui. Aišku, šį bei tą išgirsti iš kitų, bet ar galima tuo tikėti? Sužinota, kad kartkartėmis ją užklumpa, kai ji savo kambaryje, purtydama galvą, spokso į savo pasą su nuotrauka, kur ji vadinama Helena Marija Pfeifer, mergaut. pavarde Gruiten, gim. 1922 08 17. Marja dar tvirtina, kad Lenės plaukai vėl pačiame gražume; kad Lenė (tai, beje, suprantama) nekenčia karo ir prieškario sekmadienių, nes tada nebūna šviežių bandelių.

Argi ji nepastebi, koks neįprastai žvalus josios tėvas, kuris dabar, būdamas „elegancijos viršūnėj" (Lota H.) didžiąją dienos dalį praleidžia savo kontoroje mieste, „už derybų stalo", įsijautęs į „planavimo viršininko" vaidmenį, jau nebe savininkas, netgi ne dalininkas, o tik tenkindamasis gan didele „alga plius pridėtinės išlaidos".

Panieka, teišreikšta vyptelėjimu ir antakių kilstelėjimu,— vienintelė Lenės reakcija į žinią, jog už dalyvavimą prieš dvidešimt trejus metus vykusiame mūšyje jos uošvis dabar ketina pasidabinti ne tik frontininko garbės kryžiumi, bet ir II laipsnio Geležiniu kryžiumi ir kad jis „baigia išūžti ausis" bičiuliui Gruitenui, kuris, aišku, savo biure kartkartėmis susitinka ir su generolais, jog šis padėtų jam gauti trokštamą apdovanojimą. Tačiau jokiam gydytojui vis dar nepavyko aptikti „smeigtuko galvutės dydžio" granatos skeveldros, „atėmusios koją", kurią jis nuolat velka. Argi Lenė nepastebi, kad Pfeiferiai mėgina ją suvystyti, nes tai jie pristato Lenę našlės pensijai gauti... argi nepastebi, kaip pati pasirašo prašymą ir nuo 1941 07 01 į jos sąskaitą banke ima plaukti po šešiasdešimt šešias reichsmarkes — su-

prantama, su atitinkama priemoka? Nejaugi Pfeiferiai padarė šitą tik tam, kad maždaug trisdešimt metų galėtų piktai jai kerštauti, pasiųsdami vieną dieną savo sūnų Heinrichą, šiaip jau visai malonų žmogų, ne velkantį koją, o akivaizdžiai ją praradusį, kad šis iškalbėtų Lenei, jog iš Pfeiferių vardo ji tikrai uždirbusi mažiausiai keturiasdešimt, o gal ir penkiasdešimt tūkstančių markių, nes beveik per trisdešimt metų „susižėrė“ kelis kartus padidintą našlės pensiją, svyruojančią dėl to, kad jinai dirbusi... ir įpykęs pats ant savęs, kad per daug sau leido, o tikriausiai (aut. nuomonė, nepatvirtinta jokio liudininko) dar ir iš pavydo, nes pats nuo pirmos dienos buvo slapčia įsimylėjęs Lenę, prie liudininkų (Hansas ir Grėtė Helcenai) Heinrichas dar rėkte išrėkia Lenei į veidą: „O ką tu už tai padarei, už tuos penkis tūkstančius markių? Vieną kartą pergulėjai su juo krūmuose, o antrą kartą — juk tai visi žino — jis jau turėjo tavęs maldauti, vargšas vyrukas, o po savaitės jis žuvo, palikęs tau nesuteptą vardą, o tu... o tu... o tu, tu...“ Lenės žvilgsnis užčiaupia jam burną.

Ar Lenė jaučiasi kaip kekšė po to, kai jai „tėkšta į akis“, jog du kartus pergulėjusi ji uždirbo maždaug penkis tūkstančius markių... o ji... o ji... o ji...

Lenė ne tik vengia darbo kontoroje, ji beveik nekelia ten kojos ir prisipažįsta Lotai H., kad „žiūrint į šitas šviežutėlių pinigų krūvas“ jai darosi bloga. Ji tebegina savo automobilį nuo vėl gresiančios konfiskacijos ir naudojasi juo tik „pasivažinėti po apylinkes“, bet, šiaip ar taip, dabar ji dažniau ima kartu ir motiną, „jos valandų valandas sėdi jaukiose kavinukėse arba restoranuose, esančiuose kuo arčiau Reino, šypsosi viena kitai, žiūri į laivus, rūko“. Tasai „nepaaiškinamas žvalumas, nuo kurio pamažu gali išsikraustyti iš proto“ (Lota H.), šiuo metu būdingas visiems Gruitenams. Nustatoma galutinė ponios G. ligos diagnozė ir nedaug vilties sulaukti kokio nors pagerėjimo: tai vis smarkiau progresuojanti išsėtinė sklerozė. Lenė nešte nešioja ją į automobilį ir iš jo; ponia G. jau nebeskaito, nebeskaito net Jeitso, tik kartais „paima į rankas rožinį“ (van Dorn), tačiau „bažnyčios paguodos“ neprašo.

Šį Gruitenų gyvenimo tarpsnį — nuo 1942 metų pradžios iki 43-iųjų pradžios — visi, kartu jį pergyvenę, vienareikšmiškai apibūdina kaip „patį geriausią“. „Jie mėgavosi viskuo, ką teikė Europos juodoji rinka, ir be jokios atsakomybės, taip, visiškai be jokios atsakomybės; aš kalbu apie tai todėl, kad jums būtų aišku,

kodėl aš dabar elgiuosi su Lene nepasakysi, kad griežtai, bet ir ne per švelniausiai... na štai, tada ir išaiškėjo šitas siaubingas dalykas, aš dar ir po šiai dienai nežinau, kodėl Hubertas taip padarė. Jam gi nereikėjo. Iš tikrųjų, jam gi visai nereikėjo" (M.v.D.).

„Dalykas" išaiškėjo per absurdišką, grynai literatūrinį atsitiktinumą. Vėliau Gruitenas tai pavadino „grynai užrašų knygelės bizniu", o tai reiškė, kad visus dokumentus jis nuolat nešiojosi piniginėje ir užrašų knygelėje; kaip pašto adresą jis šiuo atveju nurodydavo savo kontoros adresą, niekam jis šito dalyko neatskleidė, nieko į jį neįpainiojo, netgi savo draugo ir vyriausiojo buhalterio Hoizerio. Tai buvo rizikingas reikalas, lošimas daug statant, tačiau aišku, kad Gruitenui statymas rūpėjo mažiau negu pats lošimas ir ligi šios dienos jį tikriausiai „suprato" vien Lenė, taip, kaip jį „suprasdavo" jo žmona ir — nors ir su išlygomis — Lota H.; kuri, tiesa, suprato beveik viską, tik ne „pačią savižudybę, po paraliais, juk tai buvo savižudybė, gryniausia savižudybė... o ką gi jis darė su pinigais? Juk išdovanojo pluoštus, krūvas, pundus pinigų! Visiška beprasmybė, visiškas nihilizmas... taip abstraktu ir beprotiška".

Mažame miestelyje, esančiame už kokių šešiasdešimties kilometrų, G. šiam „dalykui" įkūrė firmą, kurią pavadino „Šlemas ir sūnus". Jis gavo padirbtus dokumentus, įsigijo suklastotus užsakymus su suklastotais parašais („Formuliarai jam visada buvo prieinami, o dėl parašų jis niekad nekvaršino sau galvos, krizės metais, tarp 1929 ir 1933 metų, jis kartais netgi padirbdavo ant vekselių savo žmonos parašą ir sakydavo: „Ji tą supras, kam jau dabar ją nervinti". (Hoizeris vyr.)

Na, kad ir kaip ten būtų, tasai dalykas, lošimas, vis dėlto tęsėsi aštuonis ar devynis mėnesius ir visuose statybininkų sluoksniuose žinomas „Mirusių sielų skandalo" vardu. Šį didžiulį skandalą sukėlė „abstraktus žaidimas užrašų knygelėje" (Lota H.); jo esmė ta, kad Gruiteno užrašų knygelėje figūravo daugybė apmokėto ir netgi gauto, bet per juodąją rinką į šalį realizuoto cemento, visas būrys neegzistuojančių „svetimšalių darbininkų", gaunančių atlyginimą, buvo ir architektai, darbų vykdytojai, brigadininkai, net valgyklos virėjos ir t. t., egzistuojantys tiktai Gruiteno užrašų knygelėje; netrūko netgi priėmimo protokolų ir tikrų parašų po jais; banko sąskaita ir banko pranešimai apie ją, viskas buvo, „visiškai nepriekaištingas arba, tiksliau sakant,

nepriekaištingai atrodantis reikalas". (Vėliau dr. Šolsdorfas teisme.)

Nors tam Šolsdorfui tada buvo vos trisdešimt vieneri, visos, net pačios griežčiausios medicininės komisijos be jokių triukų („triukų aš irgi nebūčiau vengęs, bet man jų nereikėjo") pripažino jį netinkamu karinei tarnybai, nors jis ničniekuo nesirgo, o pripažino jį netinkamu tik todėl, jog jis buvo toks nepaprastai gležnas, jautrus ir nervingas, kad niekas nenorėjo dėl jo rizikuoti — o tai jau šį tą sako, juo labiau kad dar 1965 metais medicininių komisijų nariai, vokiečių gydytojai, nelabai liesiems vokiečių jaunuoliams buvo „linkę" skirti „Stalingrado gydyklą". Kad „būtų tikriau", vienas Š. studijų draugas, „sėdintis" įtakingose pareigose, parūpino jam tarnybą to mažo miestelio finansų skyriuje, ir, kad ir kaip būtų keista, Š. taip greitai ir gerai perprato jam svetimą sritį, jog jau po metų „pasidarė ne tik reikalingas, bet tiesiog nepamainomas" (į atsargą išėjęs finansų skyriaus vadovas dr. Kreipfas, Š. viršininkas, kurį dar pavyko rasti viename kurorte, besigydantį prostatą). Kalba Kreipfas: „Nors jis ir filologas, ne tik mokėjo skaičiuoti, jis netgi sugebėdavo kuo puikiausiai perkąsti sudėtingus finansinius ir buhalterinius veiksmus, permatyti abejotinus sandėrius... ir visa tai prieš jo tikruosius polinkius". O šie „tikrieji polinkiai" buvo slavistika, Š. aistra ir po šiai dienai, specializacija — XIX a. rusų literatūra, ir „nors aš gaudavau viliojančių pasiūlymų dirbti vertėju, pasirinkau šitą darbą finansų skyriuje... o gal aš turėjau versti į rusų puskarininkių arba kad ir generolų kalbas? Gal aš turėjau išniekinti man šventą dalyką, palikti iš jo vien praktinį kvotos žodyną? Nesulauksit!"

Per vieną formalų eilinį patikrinimą Šolsdorfas susidūrė su firmos „Šlemas ir sūnus" dokumentais ir negalėjo jiems nieko, ničnieko prikišti, tačiau grynai per atsitiktinumą ėmė studijuoti algalapius ir staiga „suglumau, ką aš čia šneku... aš pasipiktinau, nes užtikau vardus, kurie man buvo ne šiaip sau žinomi, tai buvo vardai, brangūs man ir po šiai dienai". Teisybės dėlei reikia pridurti, kad, galimas daiktas, Š. brandino šiokias tokias mintis apie kerštą, tiesa, ne G-nui, o statyboms apskritai; mat savo karjerą jis pradėjo vienoje statybos firmoje sudarinėdamas algalapius, firmai jį rekomendavo jo įtakingasis bičiulis, bet atskleidus Š. genialumą skaičiams ir skaičiavimui, jį ėmė aukštinti,

norėdami juo atsikratyti, nes nei viena statybos firma nebuvo iš tiesų suinteresuota, kad kas taip kruopščiai tikrintų jos popierius — o juk iš filologo niekas šito ir nesitikėjo. Tačiau per savo neapsakomą naivumą Š. manė, jog firmoms svarbu tai, ko joms iš tikrųjų reikia vengti: t. y. kad kas nors per daug gilintųsi arba domėtųsi jų machinacijomis. Įdarbini nuo pasaulio atitrūkusį puskvaišį filologą, kurį „iš gailesčio ėmėmės šerti ir gelbėti nuo armijos" (ponas Flaksas iš to paties vardo statybos firmos, tebeklestinčios ir šiandien), o štai „sėdi tau jaunikaitis, skrupulingesnis už bet kokį finansininką. Tai mums buvo per daug pavojinga".

Šolsdorfas, kuris neklysdamas galėjo pasakyti, kelių kvadratinių metrų buvo studentiškas Raskolnikovo kambarėlis, keliais laipteliais Raskolnikovas leisdavosi į kiemą, tasai Šolsdorfas staiga užtinka darbininką Raskolnikovą, kažin kur Danijoje maišantį cementą firmai „Šlemas ir sūnus" ir valgantį tos firmos valgykloje. Dar nieko neįtardamas, bet jau „labai susijaudinęs", jis užtiko Svidrigailovą, Razumichiną, paskui dar atrado Čičikovą, Sobakevičių... ir pagaliau kokioje dvidešimt trečioje vietoje išvydo Gorbačiovą, išblyško, o atradęs Puškiną, Gogolį ir Lermontovą, paverstus menkai apmokamais karo belaisviais, ėmė drebėti iš įtūžio. Nepasidrovėta net Tolstojaus pavardės. Čia norėtume šį tą paaiškinti: tam Šolsdorfui nė kiek nerūpėjo tokie dalykai, kaip „nepriekaištinga Vokietijos karinė ekonomika" ar pan., į visa tai jam buvo „nusispjaut"; jo atida finansų technikos reikalams buvo (aut. interpretacija, nes jis dažnai ir ilgai, beje, dar visai neseniai bendravo ir, matyt, dar dažnai bendraus su Š.) tik atmaina tos atidos, su kuria jis žinojo, mylėjo ir suvokė visus XIX a. rusų literatūros veikėjus. „Aš, pavyzdžiui, pastebėjau, kad šiame sąraše nėra Čechovo ir visų jo herojų... Turgenevo irgi nebuvo, ir tada aš jau iškart galėjau pasakyti, kas sudarė šį sąrašą: ėgi ne kas kitas, o tik mano studijų draugas dr. Hengesas, apsileidėlis, ištvirkėlis... tačiau aistringas turgenevistas ir tiesiog pasimaišęs čechovistas, nors, mano nuomone, šie autoriai tarpusavyje turi nedaug bendra, bet, atvirai prisipažinsiu, studijų metais aš per mažai vertinau Čechovą, gerokai per mažai". Š. tikrai niekada nieko neapskundė, net ir šiuo atveju: „Man tai atrodė per daug pavojinga, ir nors aš nekenčiu nesąžiningumo ir niekinu spekuliantus, niekada nieko neįdaviau, aš išsikviesdavau žmones, prispausdavau, paprašy-

davau ištaisyti deklaracijas, pridedant papildomus dokumentus, ir primokėti, o kadangi savo skyriuje aš surinkdavau daugiausiai priemokų, Kreipfas turėjo ant manęs akį. Tik tiek, o kad ką įduočiau... juk aš žinojau, į kokį justicijos pragarą būčiau įstūmęs žmones, ir nenorėjau šito daryti net spekuliantams arba sukčiams. Įsivaizduojat, žmones nuteisdavo mirti vien už tai, kad jie nudžiovė porą megztinių, na jau ne... bet šįsyk mane smelkte nusmelkė. Tiesiog nutvilkė: Lermontovas Danijoj vergauja vokiečių statybos pramonei! Puškinas, Tolstojus ir Razumichinas su Čičikovu maišo betoną ir srebia miežių putrą. Gončiarovas ir jo Oblomovas su lopeta rankoj!"

Š., kuris, turėdamas vyresniojo vyriausybės patarėjo laipsnį, netrukus išeis į pensiją ir kuris vis dar gilinasi į rusų literatūrą, netgi į šiuolaikinę rusų literatūrą, dar turėjo progos atsiprašyti senojo Gruiteno ir dosniai jam atsilyginti, išmokydamas jo anūką, Lenės sūnų, fantastiškai kalbėti rusiškai; o jei retkarčiais Lenės kambaryje stovi gėlės (kurias ji vis dar mėgsta, nors beveik dvidešimt septynerius metus žarstė jas kaip kiti žirnius), vadinasi, šias gėles dovanojo dr. Šolsdorfas! Dabar Šolsdorfas visa galva pasinėręs į Achmadulinos eilėraščius. „Aš, aišku, jų neapskundžiau, bet parašiau laišką, maždaug tokį: 'Prašyčiau nedelsiant pas mane atvykti nepaprastai skubiu reikalu'." Š. įspėjo vieną sykį, antrą, mėgino rasti Hengesą, viskas veltui... „o kadangi ir mane periodiškai tikrindavo, pas mane rado tuos dokumentus, laiškus, rodančius, kad aš jų ieškau, ir „Šlemui ir sūnui" tučtuojau buvo iškelta byla. O paskui... paskui ėmė suktis tos negailestingos girnos".

Š. buvo pagrindinis kaltinimo liudininkas, o pats procesas truko tik dvi dienas, nes senasis G. be jokių išlygų prisipažino kaltas; jis elgėsi šaltakraujiškai, tik paklaustas, kas jam „tiekė pavardes" („Įsivaizduojate, tiekti pavardes" — Šolsdorfas), suglumo, juk sąrašo sudarytojo neišdavė ir Š., nors jį irgi puikiausiai žinojo. Antrą tardymo dieną iš Berlyno pakviestas slavistas ekspertas maždaug tris valandas tikrino G. išsilavinimą, nes G. tvirtino ėmęs pavardes iš knygų — jam įrodė, jog jis „gyvenime neskaitė" nė vienos rusiškos, „o gal ir vokiškos knygos, net 'Mano kova'" (Š.), tada atėjo „Hengeso eilė". Tačiau ne Gruitenas jį išdavė, jį per tą laiką surado Šolsdorfas. „Jis iš tiesų turėjo zonderfiūrerio laipsnį ir tarnavo vermachtui, bandydamas priversti rusus karo belaisvius atskleisti karines

paslaptis. Ir tai žmogus, kuris būtų galėjęs pelnyti tarptautinį pripažinimą kaip Čechovo specialistas".

Tikrai atvykęs laisva valia, Hengesas stojo prieš teismą, vilkėdamas savąją zonderfiūrerio uniformą, „kuri jam nekaip gulėjo ir nelabai tiko, mat jis ją nešiojo vos mėnesį". (Š.) Taip, jis prisipažino, jog Gruitenui, kuris į jį kreipėsi, sudaręs rusiškų pavardžių sąrašą. Tačiau nutylėjo, kad už kiekvieną pavardę susižėrė po 10 markių honoraro. Anksčiau Hengesas buvo aptaręs šį dalyką su Gruiteno gynėju ir paaiškino jam: „Suprantat... aš dabar paprasčiausiai negaliu sau šito leisti". Todėl Gruitenas ir jo advokatas atsisakė šios keblios smulkmenos, apie kurią Hengesas prasitarė Šolsdorfui, tęsdamas su juo ginčą netoli teismo esančioje smuklėje. O susiginčijo Šolsdorfas su Hengesu teisme, kai pasipiktinęs Šolsdorfas riktelėjo Hengesui: „Tu juos visus, visus išdavei, tik savo Turgenevo ir Čechovo ne". Šitą „rusišką išsidirbinėjimą" nutraukė prokuroras.

Šio skirsnio moralas aiškus savaime: statybos verslininkai, klastojantys algalapius, turėtų būti literatūriškai išprusę, o... literatūrinį išsilavinimą turintys finansininkai gali pasirodyti esą labai naudingi ir padėti valstybei.

Kaltas šiame procese buvo tik vienas: G. Jis dėl visko prisipažino, bet apsunkino savo padėtį, atsisakydamas patvirtinti, jog tą daręs pasipelnymo tikslais; klausinėjamas apie motyvus, G. vengė atsakinėti, o į klausimą, ar tai buvęs sabotažas, atsakė neigiamai. Lenė, vėliau dažnai kamantinėjama apie paskatas, murmėdavo kažką apie „kerštą" (kerštą už ką? Aut.). Tik ryžtingai įsikišus „labai labai įtakingiems bičiuliams, kurie pateikė jo neginčytinus nuopelnus Vokietijos karinės statybos srityje" (pasak H. vyr.), G. šiaip taip pavyko išvengti mirties bausmės, jį nuteisė sunkiesiems darbams iki gyvos galvos, o visą turtą konfiskavo. Lenė du sykius gavo stoti prieš teismą, bet, įrodžius jos nekaltumą, buvo išteisinta, tas pat laukė ir Hoizerio su Lota bei visų draugų ir bendradarbių. Konfiskacijos išvengė tiktai nuomojamasis namas, kuriame gimė Lenė, ir už tai ji privalo dėkoti „šiaip jau labai griežtam prokurorui", kuris prišnekėjo apie „sunkią jos, kaip kareivio našlės, dalią, jos įrodytą nekaltumą", nors ir nemalonu, bet dar kartą iškalbingai „priminė" (Lota H.) Aloyzo žygdarbius; net Lenės priklausymą nacistinei mergaičių organizacijai jis priskyrė prie jos moralinių nuopelnų. „Juk būtų nedora, aukštasis teisme, iš šios nepagydomai

sergančios motinos (čia turėta omenyje ponia G.), kuri neteko ir sūnaus, ir žento, iš šios narsios jaunos vokiečių moters, kurios nepriekaištingas gyvenimas jau buvo įrodytas, atimti turtą, kurį, beje, į šeimą atnešė ne kaltinamasis, o jo žmona".

Ponia Gruiten nepakėlė šito skandalo. Kadangi negalėjo niekur važiuoti, ją keletą kartų tardė lovoje, „to jai užteko" (van Dorn), „ir ji nesijautė labai nelaiminga, kad turės apleisti šį pasaulį... vis dėlto šauni, dora ir narsi moteriškė. Dar taip norėjo atsisveikinti su Hubertu, bet nebegalėjo, ir mes ją tyliai palaidojome. Su bažnyčia, žinoma".

Dabar Lenei sukako dvidešimt vieneri; automobilio ji, aišku, nebeturi ir mano, jog bus teisinga atsisakyti savo pareigų firmoje; jos tėvas šiuo metu dingęs be pėdsakų. Ar jos tai visai nejaudina, ar jaudina labai? Kas gi liko iš prašmatnios blondinės su prašmatniu automobiliu, blondinės, kuri trečiaisiais karo metais, rodos, nieko daugiau ir neveikė, tik truputį skambindavo pianinu, skaitydavo savo sergančiai motinai airių pasakas, lankydavo merdinčią vienuolę; blondinės, kuri, taip sakant, antrą kartą liko našlė, kuri, neparodydama, jog gedi, dabar palaidoja motiną, o josios tėvas dingsta kalėjimuose? Iš šio laikotarpio žinoma nedaug tiesioginių Lenės pasisakymų. Visiems, gyvenusiems greta jos, ji darė netikėtą įspūdį. Lota tvirtina, esą Lenei „kažkaip palengvėjo", van Dorn teigia, jog „ji atrodė lyg išsivadavusi", o senis Hoizeris pareiškė šitaip: „jinai kažkaip atsikvėpė"; aišku, šiuose dviejuose pasisakymuose esantis „kažkaip" yra apgailėtinas, tačiau atveria fantazijai šiokį tokį plyšelį į uždarą Lenės charakterį. O Margreta sako štai ką: „Prislėgta ji neatrodė, man greičiau susidarė įspūdis, kad ji tebežydi, ar gal kad vėl pražydo. Daug blogiau už skandalą su tėvu ir už motinos mirtį jai buvo paslaptingas sesers Rachelės dingimas". Belieka objektyviai konstatuoti, jog dabar Lenė privalėjo dirbti ir, įsikišus už nugaros veikiančiam ir „šiokių tokių ryšių turinčiam" globėjui, kuris nenori būti įvardintas, bet yra aut. žinomas, Lenė nutūpė vainikų dirbtuvėje.

V

Tiems, kas gimę vėliau, gali kilti klausimas, kodėl gi 1942—1943 metais vainikai turėjo karinę reikšmę. Atsakymas šit koks: kad ir toliau būtų galima rengti kuo iškilmingesnes laidotuves. Tiesa, vainikų žmonės troško ne taip, kaip cigarečių, tačiau netenka abejoti, kad trūko ir vainikų, be to, jų vis dėlto troško, o vykstant karui jie turėjo ir psichologinę svarbą. Vien oficialioji vainikų paklausa nepaprastai išaugo: vainikų reikėjo žuvusiems per bombardavimą, karo ligoninėse mirštantiems kareiviams, o kadangi, be to, dar „retkarčiais pasitaikydavo, žinoma, ir privačių mirčių" (Valteris Pelceris, pensininkas, buvęs gėlininkystės savininkas, tuometinis Lenės viršininkas, dabar gyvenantis iš savo nekilnojamo turto), kadangi „valstybė irgi dažnokai rengdavo įvairių klasių laidotuves aukštiems partijos, pramonės ir vermachto šulams", tai karinę reikšmę turėjo bet kokie vainikai, „nuo kukliausio, menkai puošto, iki milžiniško, rožėmis kaišyto" (Valteris Pelceris). Čia ne pati tinkamiausia vieta liaupsinti valstybę už jos sugebėjimą organizuoti laidotuves, tereikia pažymėti, jog istoriniu bei moksliškai įrodytu dalyku negincytinai laikytinas tas faktas, kad vykdavo gausybė laidotuvių, kad tiek oficialioms, tiek privačioms laidotuvėms žmonės troško vainikų ir kad Pelceriui pavyko gauti savo vainikų dirbtuvei karinės reikšmės įmonės statusą. Juo toliau žengė karas, t y. juo ilgiau jis tęsėsi (čia primygtinai pabrėžiamas ryšys tarp „žengė" ir „tęsėsi"), juo labiau, žinoma, stigo vainikų.

Jei „kur nors" iš anksto manoma, jog menas pinti vainikus esąs nereikšmingas, čia turėsime — jau vien dėl Lenės — ryžtingai paprieštarauti. Reikia atsižvelgti į tai, kad gėlių vainikas gali būti laikomas baigtu, o gali būti tik pagrindas tolimesniam darbui, kad bet kuriuo atveju privalu išlaikyti bendrą vientisą formą; kad vainiko karkasą taip pat galima padaryti įvairiausių formų ir įvairiausiais būdais, kad, renkant žalumynus pynimui,

svarbu žinoti, kokie žalumynai dera norimai vainiko formai; kad vien karkasui tinka devynios svarbios žalumynų rūšys, dvidešimt keturios skirtingos rūšys — gatavam vainikui, keturiasdešimt dvi — kuokšteliams ir puokštelėms (bendroji kategorija — kaišymas) ir dvidešimt devynios — romėniškiems vainikams, taigi iš viso gausime šimtą dvylika pynimui naudojamų žalumynų rūšių, ir net jeigu kai kurios iš jų ir naudojamos kelioms kategorijoms, tai yra dar penkios skirtingos naudojimo kategorijos ir sudėtinga tvirtinimų sistema, ir net jeigu vieni ar kiti žalumynai tinka ir pynimui, ir gataviems vainikams, ir kaišymui (kuris, savo ruožtu, skirstomas į kuokštelių ir puokštelių kaišymą), ir romėniškiems vainikams, tai ir čia galioja esminė taisyklė: reikia išmanyti ir kur, ir kaip. Ar bent jau žino tasai, kas su panieka žiūri į vainikų pynimą kaip į antrarūšį darbą, kada eglišakės naudojamos karkasui, o kada — gatavam vainikui, kada ir kur naudojamos tujos, islandiškos kerpės, pelžiedės, mahonijos ir kanadinės cūgos? Ar jis žino, kad tarp žalumynų nieku gyvu neturi likti plyšių, o iš pynėjo nuolat reikalaujama našaus darbo? Tada suprasime, kad Lenė, lig šiol nesunkiai ir nereguliariai dirbusi kontoroje, dabar gavo anaiptol ne lengvą tarnybą, anaiptol ne paprastą amatą, o pateko kone į menininko dirbtuvę.

Tikriausiai bus per daug, jei konstatuosime, kad „romėniškas vainikas“ kurį laiką turėjo blogą vardą, tuo metu dominavo germaniškasis; tačiau visi ginčai šiuo klausimu nutrūko, kai atsirado Ašis[10] ir Musolinis šiurkštokai užprotestavo prieš romėniškojo vainiko niekinimą; tada būdvardį „romėniškas“ be kliūčių buvo galima vartoti iki 1943 metų liepos vidurio, bet paskui jį visiškai numarino dėl italų išdavystės (gan aukšto nacistinio vadovo komentaras: „Pas mus daugiau nebebus nieko romėniško, netgi vainikų bei girliandų“) — taigi kiekvienas atidesnis skaitytojas iš karto supras, kad politiškai ekstremaliose situacijose net verstis vainikų pynimu nėra visiškai saugu. Be to, romėniškasis vainikas nusižiūrėtas nuo akmenyje iškaltų vainikų, puošiančių romėniškus fasadus, o todėl buvo galima jį griežtai uždrausti, šitą grindžiant ideologiškai: jį apšaukė „negyvu“, o visų kitų formų vainikus — „gyvais“. Valteris Pelceris, svarbus šio Lenės gyvenimo tarpsnio liudininkas, nors,

[10] Karinė-politinė sąjunga tarp hitlerinės Vokietijos ir fašistinės Italijos.

galimas daiktas, ir ne itin geros reputacijos žmogus, galėjo gan įtikinamai įrodyti, jog 43-iųjų pabaigoje — 44-ųjų pradžioje „pavyduoliai ir konkurentai" įskundę jį amatininkų sąjungai ir jo dokumentuose atsiradusi „mirtinai pavojinga" (Pelceris) pastaba: „vis dar romėniški vainikai". „Po paraliais, tokie dalykai tada galėjo liūdnai baigtis". (P.) Aišku, po 1945 metų, kai sušnekta apie jo abejotiną praeitį, „ir ne tik todėl", Pelceris mėgino pasirodyti „persekiotu dėl politinių priežasčių" ir — deja, turime konstatuoti, kad su Lenės pagalba — jam šitai pavyko. „O juk ten buvo vainikai, kuriuos iš tikrųjų sugalvojo ji pati... pati Lenė, aš norėjau pasakyti Pfeifer... glotnūs, lygūs viržių vainikai, kurie iš tiesų atrodė kaip emaliuoti, bet — turiu pasakyti — publikai jie patiko. Su romėniškaisiais ir panašiai jie neturėjo nieko bendra — tai buvo Pfeifer išmonė. Bet tas man vos nesibaigė liūdnai, mat į juos žiūrėjo kaip į romėniškųjų variantą".

Nors nuo to laiko jau praėjo dvidešimt šešeri metai, Pelceris, nūnai septyniasdešimtmetis, iš savo nekilnojamojo turto gyvenantis pensininkas, nutaisė aiškiai išgąstingą miną ir, matyt, laukdamas kosulio priepuolio, laikinai padėjo savo cigarą. „Ir apskritai... ir ko tik aš dėl jos nedariau, ir ko tik nedangsčiau... tai iš tikrųjų buvo mirtinai pavojinga, dar baisiau negu kaltinimai dėl romėniškų vainikų".

Iš dešimties žmonių, su kuriais Lenė dabar ilgą laiką kasdien glaudžiai ir artimai drauge dirbo, penkis dar vis dėlto pavyko rasti, įskaitant patį Pelcerį ir jo vyresnįjį sodininką Grunčą. Jei būsime korektiški ir Pelcerį su Grunču apibūdinsime kaip Lenės viršininkus, tai iš tų aštuonių, su kuriais ji dirbo daugmaž vienodose pareigose, dar vis dėlto lieka trys.

Pelceris gyvena architektūriniame statinyje, anot jo paties, vasarnamyje, kurį ramia širdimi galima vadinti pompastiška vila (žodžio „vila" Pelceris netaria kaip „fila") — tai geltono klinkerio pastatas, tik iš pažiūros vienaaukštis (rūsyje įrengtas ištaigingas baras, hobio kambarys, kur Pelceris įkūrė savotišką vainikų muziejų, svečių apartamentas bei vyno rūsys su puikiausiomis atsargomis); greta geltonos (klinkerio) spalvos dominuoja juoda: grotelės, namo ir garažo durys, langų rėmai — viskas juoda. Asociacija su mauzoliejumi neatrodo nepamatuota. Šiuose namuose Pelceris gyvena su gan melancholiškos išvaizdos žmona, Eva, mergaut. pavarde Prumtel, kuriai galėtų būti maždaug

šešiasdešimt penkeri metai ir kurios dailus veidas iškreiptas kartėlio.

Albertas Grunčas, dabar aštuoniasdešimtmetis, vis dar gyvena „tūnodamas savo kiaute, faktiškai kapinėse" (G. apie G.), dviejų su puse kambario mūrinėje (plytų) pašiūrėje, iš kurios jam patogu patekti į abu savuosius šiltnamius. Skirtingai negu Pelceris, Grunčas nepasipelnė, kai buvo plečiamos kapinės (reikia pasakyti, kad jis ir netroško pasipelnyti), o dabar įnirtingai gina „morgeną šiltnamių, kurį iš kvailumo aš jam kadaise padovanojau". (Pelceris) „Kapinių priežiūros ir apželdinimo valdyba faktiškai atsikvėps su palengvėjimu, kai jis nu..., kai jis užbaigs... na, sakykime taip — kai jis apleis šį pasaulį".

Grunčas gyvena vidury kapinių, jau seniai prarijusių ne tik keletą Pelcerio gėlininkystės hektarų, bet ir kitas gėlininkystes bei akmens tašyklas, ir yra beveik nepriklausomas ekonomiškai: šiaip ar taip, jis džiaugiasi invalidumo pensija („Juk aš visą laiką už jį klijavau". P.), nemoka jokios nuomos, pats auginasi tabaką ir daržoves, o kadangi jis vegetaras, maisto produktų pirkimas jam nesudaro didelių rūpesčių; rūpesčių dėl drabužių jam vargu ar kyla — Grunčas vis dar dėvi senojo Gruiteno kelnes, kurias pastarasis pasisiūdino 1937 metais ir kurias 1944-aisiais jam (Grunčui) padovanojo Lenė. Dabar Grunčas visiškai atsidėjo „sezoninei prekybai vazonais" (jo paties žodžiai) (hortenzijos Atvelykiui, ciklamenai ir neužmirštuolės — Motinos dienai, Kalėdoms — mažučiai kėniai vazonuose, su kaspinais ir žvakutėmis, skirti nešti į kapus... „ir ko tik jie netempia ant savo kapų... galvoj netelpa").

Aut. susidarė įspūdis, kad jei apželdinimo valdyba iš tiesų laukia G. mirties, tai turės dar šiek tiek pakentėti. Mat tvirtinimas, esą G. „ištisai tupi namie arba šiltnamiuose" (apželdinimo valdybos darbininkai), anaiptol nėra teisingas. „Po darbo, po skambučio, o tai dažniausiai būna gan anksti", G. naudojasi dabar jau milžinišką plotą užimančiomis kapinėmis „kaip nuosavu parku; aš daug vaikščioju, vienur kitur prisėdu ant suolelio ir surūkau pypkutę, o kartais, kai turiu ūpo, imuosi kokio apleisto ar užmiršto kapo, sutvarkau jį kaip pridera... užsodinu samanomis arba apkloju eglišakėmis, o retsykiais ir kokią gėlę atnešu, ir patikėkit manim, išskyrus porą spalvoto metalo vagių, dar nieko nesu čia sutikęs; žinoma, kartais pasitaiko vienas kitas

pamišėlis, nenorintis suprasti, kad jei jau kas mirė, tai mirė; šitie kabarojasi per tvorą, kad ir naktį galėtų žliumbti, keiktis, melstis ar laukti prie kapo... per penkiasdešimt metų mačiau tai tik du ar tris sykius... tada aš, žinoma, nesimaišydavau, o dar... maždaug kartą per dešimt metų vis atsiranda kokia nors drąsi ir neprietaringa porelė, suprantanti, jog vargu ar rasi pasaulyje kitą tokią ramią vietelę... aišku, tada aš irgi nesimaišydavau, o šiaip jau, aš nė nežinau, kas dedasi už kapinių tvoros... bet aš jums štai ką pasakysiu — žiemą čia irgi gražu, ypač kai sninga... tada aš gerai apsitūloju, aunuosi veltinius, imu savo pypkutę ir einu nakčia pasivaikščioti... čia taip tylu, o jie visi tokie ramut ramutėliai. Aišku, visada turėdavau bėdos, kai į savo būdelę norėdavau atsivesti kokią nors draugužę: ir reikia pasakyt, kad nieko čia nepadarysi... ir kuo jos didesnės kekšės, tuo mažiau galėjai ką nors padaryti, čia jau nepadėdavo jokie pinigai".

Paklaustas apie Lenę, G. beveik sumišo. „Na žinoma, Pfeifer... ją prisiminti! Argi galima ją pamiršti! Lenę. Visi vyrai, aišku, rėžė apie ją sparną, žinot, tikrai visi, net ir gudruolis Valteriukas (čia turimas omeny dabar jau septyniasdešimtmetis Pelceris. Aut.), bet nė vienas rimtai nesiryžo. Ji buvo neprieinama, ir, reikia pasakyt, prieš ją nepasimaivysi, o aš, kaip vyriausias — aš tada jau buvau įpusėjęs šeštą dešimtį,— aš iš karto supratau, kad neturiu šansų, o iš kitų, regis, mėgino tik Krempas, kurį mes vadinome „baisa pabaisa Heribertu", bet ji taip šaltai ir pašaipiai jį pavijo, kad jam praėjo bet koks noras mėginti dar sykį. Ar daug jėgų padėjo Valteriukas, aš nežinau... bet aišku, kad ir jis nieko nepešė, o šiaip ten buvo vienos moterys, karo prievolininkės, suprantama, ir jos visos beveik lygiai pasiskirstė už ir prieš... ne dėl Lenės, o dėl šito ruso, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, buvo jos širdies išrinktasis. Galit įsivaizduoti, romanas tęsėsi pusantrų metų... ir niekas, net ir iš mūsų, nepastebėjo nieko rimta: jie buvo sumanūs ir atsargūs. Na žinot, dvi gyvybės buvo pastatytos ant kortos, pusantros tai tikrai. Po paraliais, man ir dabar kūnas pagaugais eina, kai pagalvoju, kaip toji mergaičiukė rizikavo. Dirbo? Kaip ji dirbo? Na, aš tikriausiai neobjektyvus, nes aš mylėjau ją, kaip kad kartais myli dukrą, kurios niekada neturėjai arba... aš vis dėlto buvau už ją trisdešimt trejais metais vyresnis... kaip mylimąją, kurios niekada nelaimėsi. Na, ji tiesiog buvo gabi iš prigimties — ir tuo viskas pasakyta. Mes turėjome tik du kvalifikuotus sodinin-

kus, tris, jei skaičiuosite ir Valterį, bet jam rūpėjo vien sąskaitos ir pinigai. Taigi lieka du: Hiolthonė, tokia intelektuali, modernu besižavinti sodininkė, ji baigė licėjų, studijavo, paskui ėmėsi sodininkystės, romantiška būtybė, žemė ir rankų darbas ne jai... ir šiaip... bet gabumų jai nestigo... ir aš. Visi kiti buvo nekvalifikuoti, Hoiter, Krempas, Šelf, Krėmer, Vanft ir Cėven... vienos bobos ir jau nebe tokios gundančios, šiaip ar taip, nė vienos, kurią ūmai užsigeistum parsigriauti tarp durpmilčių ir tiulio rietimų. Na, jau po poros dienų aš supratau, kad kam jau kam, o pinti vainikus Pfeifer niekada netiks, tai neišmoningas ir palyginti sunkus darbas, jį dirbo Hoiter, Šelf ir Krempo grupė... jiems paprasčiausiai duodavo sąrašą, krūvą šakų pynimui, nelygu ko gaudavome, o vėliau mes gaudavome beveik vien ąžuolą, buką, miško pušį. Ir dar jiems nurodydavo dydį — dažniausiai vidutinį, bet kai pasitaikydavo iškilmingos laidotuvės, žymėdavome sutartines santrumpas: Š 1, Š 2, Š 3, tai reiškė: pirmos, antros ar trečios klasės šulas. Bet vėliau, kai paaiškėjo, kad raštvedyboje mes taip pat vartojame santrumpas D 1, D 2, D 3, reiškiančias pirmos, antros ar trečios klasės didvyrius, šitas baisa pabaisa Krempas sukėlė skandalą — jis įžiūrėjo tame kažką įžeidaus ir pats pasijuto įžeistas, mat jis buvo antros klasės didvyris: amputuota koja ir pora ordinų bei pasižymėjimo ženklų. Taigi aš iš karto pamačiau, kad į pynėjų grupę Lenė netinka, ir įkišau ją į apdailos grupę, kur ji dirbo su Krėmer ir Vanft... ir reikia pasakyti, ji iš prigimties buvo geniali apdailininkė, arba, jei norite, puošimo meistrė. Kad jūs būtumėt matęs, kaip ji mokėjo elgtis su lauravyšnės lapais, su rododendrų šakelėmis, jai galėjai patikėti brangiausią medžiagą: ji nieko nesugadindavo, nieko nesulaužydavo... be to, ji iškart suvokė tokį dalyką, kurio kai kas niekaip negali perprasti: svarbiausias apdailos elementas, pagrindinis akcentas turi būti kariajame viršutiniame vainiko kampe; taip vainikui suteikiama linksma, galima sakyti, beveik optimistinė aukštyn kylanti linija; o jei apdailos akcentas bus dešinėje, sukursime pesimistišką besileidžiančios linijos įspūdį. Ir jai niekuomet nebūtų šovusi mintis maišyti geometrines apdailos formas su gėlėmis... niekuomet, turiu jums pasakyti. Ji neieškodavo vidurio, o tai matyti net puošiant vainikus. Vis dėlto vieną dalyką aš ryžtingai stengiausi išmušti jai iš galvos, visą laiką stengiausi: mat Lenė mėgo grynai geometrines formas — rombus, trikampius, ir iš tikrųjų — vieną kartą per

tokias geometrines improvizacijas ji, aišku, netyčia, ėmė ir įkomponavo į vainiką — dargi vainiką Š 1 — Dovydo žvaigždę iš baltagalvių; jos rankos pačios sudėliojo tą žvaigždę, ir Lenė tikriausiai nė po šiai dienai nežino, ko aš taip susierzinau, net supykau ant jos: įsivaizduojate, o jei tas vainikas nepatikrintas būtų nukeliavęs iki pat katafalko... ir apskritai, žmonėms labiau patikdavo tos miglotos gėlių kompozicijos, o čia Lenė nuostabiai improvizuodavo: įpindavo mažučius krepšelius, net paukščiukus... nors jie, tiesa, ne gėlių kompozicija, vis tiek labai tikdavo... o kai darydavome vainiką Š 1 ir reikėdavo rožių, o rožių tokiais atvejais net Valteriukas nešykštėdavo, net neprasiskleidusių puikiausiųjų rožių pumpurų — tada Lenė tapdavo tikra menininkė: atsirasdavo tikri žanriniai paveikslėliai; iš tiesų gaila, kad jie taip trumpai laikydavosi; ten būdavo mažulyčiai parkai su tvenkiniais ir gulbėmis; žinot, reikia jums pasakyti: jei už tai būtų duodami kokie nors prizai, jinai būtų laimėjusi juos visus, o svarbiausia — bent jau Valteriukui — su nedaug priedų Lenė gaudavo didesnį efektą nei tūlas su gausybe. Be to, ji buvo taupi. Na, paskui gatavi vainikai patekdavo į priėmimo grupę, kurioje dirbo Hiolthonė su Cėven... o prieš iškeliaudami jie visi dar būtinai pereidavo ir per mano rankas. Hiolthonė tikrindavo vainiko karkasą ir apdailą ir, esant reikalui, turėdavo juos pataisyti, o Cėven buvo, kaip mes sakydavom, kaspinininkė — ji tvirtindavo kaspinus, gaunamus iš miesto... Aišku, reikėjo velniškai žiūrėti, kad ko nors nesumaišytum. Jei žmogus, užsakęs vainiką su užrašu „Hansui — liūdi Henrieta“, gautų vainiką su užrašu: „Mano nepamirštamajam Otui — Emilija“ — kai tokia gausybė vainikų, galėjo būti ir nemalonumų; ir dar mes turėjome automobilį, suklypusį triratį, kuriuo išvežiodavome vainikus į koplyčias, karo ligonines, vermachto dislokacijos vietas, į partijos įstaigas arba laidojimo biurus... šito Valteriukas niekam nepatikėdavo, nes tada jis galėdavo iki soties bindzinėti, rinkti pinigus ir valandžiukę iškišti nosį iš dirbtuvės“.

Kadangi nei Lotai, nei van Dorn, nei Margretai, nei seniui Hoizeriui, nei Heinrichui Pfeiferiui Lenė niekada nesiskundė savo darbu, reikia manyti, kad jis jai iš tiesų patiko. Rūpestį jai kėlė, rodos, tik tai, kad baisiai kentėjo jos pirštai ir rankos: sunaudojusi motinos ir tėvo pirštinių atsargas, Lenė visų šeimynykščių prašinėjo „sudėvėtų pirštinių“.

Galimas daiktas, kad slapta ji galvoja apie savo velionę motiną, apie tėvą, dažnai mintija apie Erhardą su Heinrichu, o gal net ir apie velionį Aloyzą. Kalbant apie šiuos metus, Lenė apibūdinama kaip „miela, simpatiška ir labai tyli".

Net Pelceris ją vadina „tylene, Dievuli mano, jau kol jinai prasižiodavo! Bet ji buvo miela, miela ir simpatiška, o tada dar ir stropiausia mano darbininkė, jei neskaičiuosime Grunčo, o tas buvo senas vilkas, ir Hiolthonės, bet ji turėjo pasiutusiai pedantišką madą, akademinę madą, kartais taisyti geras idėjas. O Pfeifer buvo gabi ne tik kompozicijai, bet ir botanikai, ji iš prigimties žinojo, kad su ciklamenu, aišku, galima ir reikia elgtis kitaip negu su kietakote rože ar bijūnu, o turiu jums pasakyti, kad, atiduodamas raudonas rožes vainikams, finansiniu požiūriu aš kiekvienąsyk aukodavausi... mat tada egzistavo puiki juodoji rinka — rožes galėjai parduoti kavalieriams, laikantiems jas vienintele tinkama dovana savo mylimosioms... galėjai susižerti krūvas pinigų, ypač viešbučiuose, kur jauni karininkai apsistodavo su savo draugužėmis. O kiek sykių man skambino viešbučių durininkai, ir pasitaikydavo, kad už ilgakočių rožių puokštę jie siūlydavo ne tik pinigus, bet ir gerų prekių. Kavos, cigarečių, sviesto, net medžiagos... žinot, man kartą siūlė šukuotos vilnos... o be to, būdavo lyg ir gėda, kad viskas atitenka mirusiems, o gyviesiems beveik nieko nelieka".

Tuo metu, kai Pelceris suko galvą dėl savo rožių, Lenei grėsė pavojus tapti gyvenamojo ploto skirstymo tarnybų auka: mat šioms tarnyboms atrodė, jog septyniems asmenims (ponas Hoizeris vyr., ponia Hoizer vyr., Lota su Kurtu ir Verneriu, Lenė ir van Dorn) septynių kambarių butas su virtuve ir vonia yra per didelis. Juk vis dėlto miestas jau buvo pergyvenęs virš penkių šimtų penkiasdešimties oro pavojų ir šimtą trisdešimt antskrydžių; tad visai Hoizerių giminei buvo paskirti trys, tiesa, dideli kambariai, o Lenei ir Marjai van Dorn, joms „pasitelkus visas įmanomas pažintis, leido turėti po atskirą kambarį" (M. v.D.). Galima spėti, kad čia tam tikrą vaidmenį bus suvaidinusi viena komunalinėje sferoje aukštas pareigas užimanti asmenybė, kuri nenori būti įvardinta, nors toji asmenybė pati kukliai neigia „čia kuo nors padėjusi". Vis dėlto du kambariai dar „liko skirstymui", „ir šitie pabaisos Pfeiferiai, kurie per tą laiką gavo kraustytis iš savo triušidės, nes į ją pataikė bomba (Lota H.), panaudojo visas priemones, kad galėtų „gyventi po vienu stogu

su savo mieląja martele". Nukentėti per antskrydį seniui Pfeiferiui buvo taip pat malonu, kaip ir šlubuoti, jis netgi nesidrovėjo pareikšti: „Na štai, dabar aš paaukojau tėvynei ir savo sąžiningai uždirbtą kuklų turtą" (Lota H.). Aišku, mus visus apėmė siaubas, bet Margreta iš savo šulo (?? Aut.) sužinojo, kad senį Pfeiferį su visa klase netrukus išsiųs į kaimą, tada mes nusileidome... ir tris savaites jie iš tiesų sėdėjo mums ant sprando, bet paskui, nežiūrint šlubumo, jį išsiuntė į kaimą, jis pasiėmė ir bjauriąją Olę, o pas mus liko tik simpatiškasis Heinrichas Pfeiferis, kuris užsirašė savanoriu ir dabar laukė, kol jį pašauks, ir visa tai tuoj po Stalingrado" (Lota H.).

Renkant būtiniausias žinias apie pagrindinį Lenės priešininką gėlininkystėje, kilo šiokių tokių keblumų; kreiptis į karių kapų priežiūros tarnybą aut. susiprato tik po be galo ilgo ir nevaisingo gyventojų registrų, pulkų sąrašų ir t.t. peržiūrėjimo. Pasiteiravus šioje tarnyboje, paaiškėjo, kad kažkoks Heribertas Krempas, 25-erių metų amžiaus, žuvo kovo viduryje prie Reino ir palaidotas netoli autostrados Frankfurtas—Kelnas; žinant, kur yra Krempo kapas, nesunku buvo sužinoti ir jo tėvų adresą, nors pokalbis su jais buvo itin nemalonus; jie patvirtino, jog jų sūnus dirbęs Pelcerio gėlininkystėje, ten, „kaip ir visur, kur gyveno ir dirbo, kovojo už švarą ir tvarką... o paskui, kai tėvynei atėjo sunkūs laikai, jo buvo neįmanoma sulaikyti, jis, nors ir be kojos, kovo pradžioje stojo savanoriu į folkssturmą ir krito gražiausia mirtimi, kokios tik galėjo trokšti". Regis, sūnaus mirtis Krempo tėvams atrodė visiškai normalus dalykas ir jie laukė iš aut. to, ko šis negalėjo jiems suteikti — poros pritarimo žodžių; o kadangi aut. ne per nuoširdžiausiai reagavo ir žiūrinėdamas jam rodomas nuotraukas, pagalvojo, jog geriausia bus kuo skubiau atsisveikinti — kaip ir su ponia Šveigert; mat iš nuotraukos žvelgė ne itin simpatiškas (aut.) žmogus, plačia burna ir žema kakta, šiurkščiais šviesiais plaukais ir apskritomis akimis.

Norint pasiaiškinti, kur gyvena trys mot. lyties liudininkės, žinančios apie Lenės darbą gėlininkystėje karo metais, tereikėjo iš eilės pasiteirauti apie jas adresų biure ir, sumokėjus atitinkamą nedidelį mokestį, šis noras buvo patenkintas. Pirmoji, ponia Lijanė Hiolthonė, tuomet vadovavusi vainikų priėmimo grupei,

dabar septyniasdešimtmetė, turi keturias firmines gėlių parduotuves. Ji gyvena dar beveik kaimiškame priemiesty, mažučiame neapsakomai žaviame vasarnamyje — keturi kambariai, virtuvė, prieškambaris, dvi vonios — viskas įrengta su nepriekaištingu skoniu, atspalviai ir formos suderinti, o kadangi ponia Hiolthonė skęsta tarp knygų, ją vis dėlto gelbsti interjeras. Ponia H. buvo kietoka, bet simpatiška, rūpestingai sutvarkytais žilais plaukais, ir tikriausiai nė vienas iš tų, kas matė Pelcerio rodytą nuotrauką, darytą 1944 metais per įmonės šventę, nepažintų, kad toji mažutė, kiek pakumpusi, skarele ryšinti griežto veido moterėlė yra ta pati trapi ir daili senutė, dabar oriai ir santūriai besišnekučiuojanti su aut.; plono sidabro pinti krepšelio formos auskarai, kuriuose tabalavo po laisvai įkabintą apvalų šlifuotą koralą, gyvai bėgiojančios jos vis dar ryškiai rudos akys — keturiskart pasikartojantis judesys kaustyte kaustė žvilgsnį prie jos galvos: virpėjo auskarai, auskaruose virpėjo koralai, virpėjo jos galva, o veide virpėjo akys; ji skoningai pasidažiusi, o kiek raukšlėta kaklo ir riešų oda atrodė išpuoselėta, bet anaiptol ne taip, tarsi ponia H. mėgintų slėpti savo amžių. Arbata, *petits fours*[11], cigaretės iš sidabarinio portsigaro (kuriame tilpo vos aštuonios), vaško žvakės liepsna, degtukai porceliano dėžutėje, ant kurios ranka tapytas vienuolikos mėlynų Zodiako ženklų vainikas, o šio vainiko viduryje iš mėlynų ženklų išsiskiria stilizuotas rožinis Šaulys; tai leidžia spėti, kad ponia H. gimusi po Šaulio ženklu; užuolaidos tamsiai rožinės, baldai — šviesiai rudi, riešutmedžio; kilimai — balti; ant sienų, kur likę šiek tiek vietos nuo knygų — graviūros su Reino vaizdais, atsargiai paspalvintos ranka, šešios ar septynios graviūros (čia aut. negali laiduoti visiško tikslumo), ne didesnės kaip šešių centimetrų ilgio ir keturių pločio, precizikos ir aiškios it krištolas: Bona, žiūrint nuo Bojelio, Kelnas — nuo Doico, Consas — nuo dešiniojo Reino kranto tarp Urdenbacho ir Baumbergo, Obervinteris, Bopardas, Rėzas; o kadangi aut. dar mena matęs Ksanteną, dailininko perkeltą kiek artėliau Reino, nei leistų geografija,— tai, matyt, vis dėlto ten buvo septynios graviūros. „Taip taip",— tarė ponia Hiolthonė ir atkišo aut. sidabrinį portsigarą, kaip jam pasirodė, beveik su tokia veido išraiška, lyg tikėtųsi, jog jis nieko iš ten nepaims (aut. teko ją nuvilti, ir jis pastebėjo, kaip vos vos apsiniaukė jos kakta).

[11] Pyragaičiai (*pranc.*).

„Jūs teisingai pastebėjote, čia tik kairiojo Reino kranto vaizdai (ji reagavo greičiau, negu aut. spėjo suvokti, suprasti ir interpretuoti!). Aš buvau ir esu separatistė, ir ne tik mintimis; 23-iųjų lapkričio 15-tą mane sužeidė prie Egidienbergo ir ne garbingoje, bet negarbingoje pusėje, tačiau man ji vis tiek tebėra garbingoji. Aš niekada nesiliausiu kartoti, kad ši žemė nepriklauso Prūsijai, niekada nepriklausė nei jai, nei kokiam nors jos įkurtam vadinamajam reichui. Aš separatistė, dar ir šiandien, aš už tai, kad Reino sritis būtų vokiška, o ne prancūziška. Reinas — šios srities siena, o Elzasas su Lotaringija, aišku, irgi priklauso jai; kaimynystėje — nešovinistinė Prancūzija, respublika, aišku. Na, 23-iais aš pabėgau į Prancūziją, ten mane išgydė ir aš, jau 24-aisiais, turėjau grįžti į Vokietiją, svetima pavarde, su svetimais dokumentais. O ir 33-iaisiais geriau buvo vadintis Hiolthone, o ne Ele Marks, bet vėl išvažiuoti, vėl emigruot, aš nebenorėjau. Ir žinot kodėl? Todėl, kad aš myliu šitą šalį ir žmones, kurie čia gyvena: tik jie pakliuvo į klaidingą istoriją, jūs man galite kiek tik norit cituoti Hėgelį (aut. visai neketino cituoti Hėgelio! Aut.) ir tvirtinti, kad negalima pakliūti į klaidingą istoriją. Man atrodė, jog po 33-iųjų geriausia bus atsisakyti savo, sodų architektės, klestinčio biuro, ėmiau ir sužlugdžiau jį, tai buvo pats paprasčiausias ir mažiausiai į akis krintantis kelias, nors ir lengva nebuvo, mat mano biuro reikalai klostėsi kuo puikiausiai. Paskui ta istorija su kilmės dokumentais, bjauri, pavojinga istorija, bet aš, aišku, dar tebeturėjau draugų Prancūzijoje, ir jie ten man viską sutvarkė. Mat toji Lijanė Hiolthonė mirė 24-aisiais, viename Paryžiaus viešnamyje, o vietoj jos paprasčiausiai numarinome Elę Marks iš Sarluji. Visus kilmės dokumentus man sutvarkė toks Paryžiaus advokatas, kuris, savo ruožtu, turėjo pažinčių pasiuntinybėje, bet kad ir kaip slaptai viskas buvo padaryta, vieną gražią dieną iš vieno kaimo prie Osnabriuko atėjo laiškas, kuriame kažkoks Erhardas Hiolthonė žadėjo savo Lijanei „viską atleisti, tik grįžk namo, aš tau sukursiu gyvenimą". Na, turėjome palūkėti, kol bus surinkti visi kilmės dokumentai, ir tada Paryžiuje mes numarinome ir šitą Lijanę Hiolthonę, o ji gyveno sau toliau Vokietijoje kaip sodininkė. Na, tas mums pavyko. Buvo gana saugu, bet ne visiškai, ir todėl man atrodė, kad geriau bus prisiglausti pas kokį nors nacį, tokį, kaip Pelceris".

Puiki arbata, trigubai stipresnė nei pas vienuoles, gardūs

petits fours, tik aut. per dažnai, jau trečią kartą, vaišinosi iš sidabrinio portsigaro, nors vos riešuto kevalo dydžio peleninė vargu ar galėjo sutalpinti trečios cigaretės pelenus ir nuorūką. Ponia Hiolthonė be jokių abejonių buvo inteligentiška ir *nuosaiki* moteris, o kadangi aut. neprieštaravo ir nė neketino prieštarauti jos separatistinėms pažiūroms, tai simpatijos, regis, nesumažino net jo nesaikingas rūkymas ir arbatos gėrimas (jau trečias puodelis!).

„Galite įsivaizduoti, kad aš drebėjau, objektyviai žiūrint, daugmaž be pagrindo, nes tosios Lijanės giminaičiai taip niekada ir nepasirodė, bet juk Pelcerio įmonę galėjo tikrinti, galėjo būti personalo kontrolė, be to, ten dar buvo ir šitas prakeiktas nacis Krempas, Vanft ir vokietė nacionalistė Cėven, su kuria aš dirbau prie vieno stalo. Pelceris, tas tai visados turėjo pasakišką uoslę; jis turbūt suuodė, kad aš ne visai tvirtai sėdžiu balne, mat kai jo machinacijos su gėlėmis ir šakomis pasidarė per daug akivaizdžios ir per daug grubios, aš išsigandau, kad pakliūsiu į pavojų, ir ne *dėl savęs*, bet *per jį*, tada aš norėjau išeiti, bet kai jam apie tai pasakiau, jis taip keistai į mane pažiūrėjo ir sako: „Jūs išeisite? Argi jūs galite sau šitą leisti?", ir aš esu tikra, kad jis nieko nežinojo, bet vis dėlto užuodė... na, aš susinervinau ir atsisakiau savo ketinimo, tačiau jis, aišku, pastebėjo, kad aš *iš tiesų* susinervinau, o ir turėjau ko nervintis, ir paskui kiekviena proga jis taip tardavo mano pavardę, lyg ji būtų buvusi netikra, o apie Krėmer jis, aišku, žinojo, kad jos vyras, kaip komunistas, nužudytas konclagery, ir dėl Pfeifer jis užuodė, iš tikrųjų užuodė pėdsakus, svarbesnius, nei mes visi manėme. Kad tarp mažosios Pfeifer ir šito Boriso Lvovičiaus vyravo simpatijos, buvo gana aišku ir jau pakankamai pavojinga, bet *šito* — tokios drąsos aš iš jos nesitikėjau. Beje, savo uoslę Pelceris parodė ir tada, kai 45-aisiais iš karto sužinojo, kad gėlės vadinasi „flowers", tik dėl vainikų jis apsiriko, jis juos vadino „circles"[12], ir amerikiečiai kurį laiką manė, kad jis turi omeny pogrindinį ratelį".

Trumpa pauzė. Pora aut. klausimų, o per tą pauzę į sidabrinį riešuto kevalą jis vargais negalais sutalpino trečios cigaretės galiuką ir su pasitenkinimu konstatavo, kad Prusto, Stendalio, Tolstojaus ir Kafkos kūriniai šiaip jau nepriekaištingoje knygų

---

[12] Ratas, ratelis (*angl.*).

spintoje atrodo *labai* nučiupinėti, ne purvini, ne dėmėti, o tik nučiupinėti, sudėvėti, kaip nuolat taisomas ir skalbiamas mėgstamas drabužis.

„Taip, taip, aš mėgstu skaityti, ir vis tas knygas, kurias jau ne sykį esu skaičiusi, Prustą aš skaičiau dar Benžamino verstą, 29-aisiais... na, o dėl Lenės: aišku, nuostabi mergaitė, taip, aš sakau mergaitė, nors ji jau artėja prie penkiasdešimties; tik vienas dalykas — santykiai su ja niekad nebuvo labai šilti, nei per karą, nei vėliau; nepasakysi, kad ji būtų buvusi atšiauri, ne, tik tyli ir tokia nešneki, maloni... bet nešneki ir užsispyrusi; mane pirmą praminė „Dama", o paskui, kai Lenė pradėjo pas mus dirbti, mus vadino „abi damos", tačiau nepraėjus nė pusmečiui liovėsi ją vadinę „dama", ir „Dama" liko tik viena — tai aš. Keista... aš gan vėlokai suvokiau, kodėl Lenė tokia savotiška, beveik neperkandama — o ji buvo proletariška, taip, manęs neperkalbėsi, jos požiūris į pinigus, į laiką ir taip toliau... proletariška; ji galėjo daug pasiekti, bet nenorėjo; ir ne todėl, kad jai būtų trūkę atsakomybės jausmo ar kad ji nebūtų pajėgusi imtis atsakomybės, ji netgi sugebėjo planuoti... na, tam įrodymų, matyt, nestinga, beveik pusmetį ji mylėjosi su Borisu Lvovičium, ir niekas, ničniekas iš mūsų nė neįsivaizdavo, kad taip gali būti, nei jos, nei jo niekas niekad neužklupo, o galiu jums pasakyti, kad Vanft su Šelf ir šituo pabaisa Krempu nenuleido nuo juodviejų Argo akių, net mane kartais suimdavo baimė ir aš galvodavau: padėk jiems Dieve, *jeigu* tarp jų kas nors yra. Pavojinga tai buvo tik iš pradžių, kai tarp juodviejų — vien dėl praktinių priežasčių — nieko *negalėjo* būti, ir aš, aišku, kartais svarstydavau, ar ji... jei ji... ar ji supranta, ką daro; mat ji buvo gana naivi. Ir kaip jau sakiau — nei pinigams, nei turtui ji neteikė jokios reikšmės. Mes visi uždirbdavome, priklausomai nuo priedų, viršvalandžių ir pan., nuo 25 iki 40 markių per savaitę, vėliau Pelceris mums dar ėmė mokėti, anot jo, „premiją pagal sąrašą" — už kiekvieną vainiką — papildomai 20 pfenigų, kuriuos mums ir išdalindavo, na, per savaitę susidarydavo dar dvi markės, bet vien kavai Lenė kas savaitę išleisdavo mažiausiai du savaitinius atlyginimus, o juk tai negalėjo gerai baigtis, nors tada ji dar gaudavo pajamų iš nuomojamo namo. Aš kartais galvodavau ir dabar tebegalvoju: ta mergaitė — fenomenali. Niekad gerai nežinojai, ar ji labai protinga, ar labai lėkšta... ir nors tai atrodo nesuderinama: aš manau, kad ji ir tokia, ir tokia,

ir labai protinga, ir labai lėkšta, bet kuo jau kuo, o vėjo pamušalu ji niekuomet nebuvo. Tai jau ne. Ne.

45-aisiais aš negavau jokios kompensacijos, mat buvo neaišku, ar aš slapsčiausi kaip separatistė, ar kaip žydė. Besislapstantiems separatistams kompensacijų, aišku, niekas nemokėjo... o kaip žydei, na, įrodykit, kad gudrus, jog jūs tyčia bankrutuojat, kad nukreiptumėt nuo savęs dėmesį. Vienintelis dalykas, kurį aš gavau, ir tai tik per vieną savo bičiulį iš prancūzų armijos,— tai licencija gėlininkystei ir gėlių parduotuvei, ir 45-ųjų pabaigoje, kai Lenė su vaiku vertėsi itin sunkiai, aš ją iš karto pakviečiau į savo firmą, ir ji išdirbo pas mane dvidešimt ketverius metus, iki 70-ųjų. Ne dešimt ir ne dvidešimt — daugiau nei trisdešimt sykių aš jai siūliau vadovauti filialui, siūliau tapti dalininke, ji galėjo aptarnauti pirkėjus, apsitaisiusi dailia suknele, bet ji verčiau stovėjo šaltame galiniame kambaryje su darbiniu chalatu, pynė vainikus ir rišo puokštes. Jokių ambicijų prasimušti, jokių ambicijų. Kartais man regis — ji svajotoja. Šiek tiek kuoktelėjusi, bet labai labai miela. Ir aišku — o čia aš irgi matau šį tą proletariška,— ji buvo kiek išpaikinta: jūs žinot, pati būdama darbininkė ir gaudama per savaitę daugių daugiausia penkiasdešimt markių, ji ir per karą neatleido savo senos tarnaitės... ir žinot, ką toji jai kasdien savo rankomis kepdavo? — ogi porą šviežių bandelių, šviežut šviežutėlių, turiu jums pasakyti, aš kartais net rydavau seiles ir — nors ir buvau „dama" — kartais taip norėdavau paprašyti: „Vaikeli, duokite man atsikąsti, na, prašau jūsų, duokite man atsikąsti". Ir ji būtų davusi, tuo galite neabejoti... ak, jei tik būčiau paprašiusi, ir jei dabar, kai jai taip sunkiai einasi, ji nesidrovėdama paprašytų manęs pinigų... Bet žinot, kokia ji dar? Išdidi. Tokia išdidi, kokios esti tik pasakų princesės. O dėl jos, kaip pynėjos, sugebėjimų, tai ją smarkiai pervertindavo; aišku, ji buvo naginga ir gabi, bet pagal mano skonį jos apdaila turėjo per daug filigrano elementų ir buvo per daug smulki, lyg koks siuvinėtas daiktas, o ne kaip gražus, stambių akių mezginys; ji kuo puikiausiai būtų galėjusi kalti auksą arba sidabrą, bet su gėlėmis — tai galbūt jus nustebins — kartais reikia elgtis šiurkščiai ir ryžtingai, o to ji niekuomet nedarydavo, jos apdaila būdavo drąsi, bet narsos trūko. Nors kai pagalvoji, kad ji buvo visiškai nekvalifikuota, tai vis dėlto nuostabu, subjektyviai žiūrint, nuostabu, kaip greit ji šito išmoko".

Kadangi arbatinukas daugiau nebepakeliamas, sidabrinis portsigarėlis nebeatidaromas ir cigarečių nebesiūloma, aut. susidarė įspūdis (ir, kaip paaiškėjo, ne veltui), kad pokalbis baigtas. Jam atrodė, jog ponia Hiolthonė iš esmės papildė Lenės portretą. Ponia H. dar leido aut. dirstelėti į savo mažutę ateljė, kur ji vėl užsiima sodų architektūra. Ji projektuoja ateities miestams „kabančius sodus", kuriuos vadina „Semiramidės" — aut. galva, tokia aistringa Prusto skaitytoja galėjo sugalvoti geresnį pavadinimą. Atsisveikinant aut. neapleido jausmas, kad *šis* apsilankymas baigtas, bet visai įmanomi kiti, nes dar daug kas liko neišsakyta, nors ponios H. veide ir atsispindėjo nuovargis, jo mina liko maloni.

Kalbant apie ponias Margą Vanft ir Ilzę Krėmer, vėl galima šį tą sinchronizuoti; jos abi gauna invalidumo pensiją, vienai — septyniasdešimt, kitai šešiasdešimt devyneri metai, abi žilaplaukės, abi turi po pusantro kambario socialiniam aprūpinimui priklausančiuose namuose, kūrenamuose krosnimi, su šeštojo dešimtmečio pradžios baldais, abi atrodė „skurstančios" ir nusenusios, bet — čia prasideda skirtumai — viena (Vanft) laikė nimfinę, kita (Krėmer) — banguotąją papūgėlę; Vanft — dabar skirtumai darosi itin ryškūs — griežta, beveik neprieinama, mažaburnė, kalbanti taip, tarsi be perstogės spjaudytų vyšnių kauliukus, o dėl mažos burnos tai einasi baisiai sunkiai; ji buvo nenusiteikusi „daug šnekėti apie šitą maitą. Juk aš žinojau, nujaučiau, aš ir po šiai dienai graužiuosi nagus, kad šito neišsiaiškinau. O, kaip būt buvę gražu matyti ją nuskusta galva, o ir šiek tiek rykščių jai būt buvę ne pro šalį. Prasidėti su rusu, kai mūsų vaikinai fronte, vyras žuvęs, o jos tėvas — pirmarūšis sukčius... ir tai *jai* jau po trijų mėnesių perduodama apdailos grupė, atimta iš manęs. Na jau ne. Mazgotė, ir tiek... jokio supratimo apie padorumą, tik ir žinojo kraipyti užpakalį... visi vyrai kraustėsi dėl jos iš proto; Grunčas trynėsi apie ją kaip katinas, Pelceriui ji buvo erotinis pakaitalas atsargai numeris du, net tokiam doruoliui, kaip Krempas, dirbančiam iš visos širdies, ji taip susuko galvą, jog ir tas pasidarė nebepakenčiamas. Ir ji dar drįso vaizduoti damą, nors tebuvo nusigyvenusi prakutėlė. Nee. Kaip darniai mes visi dirbome, kol jos nebuvo. O paskui oras lyg įsielektrino, nuolat tvyrojo kažkokia niekad neatslūgstanti įtampa... geriausia iškrova būt buvusios muštynės. Na, o tas pigus knebinėjimasis su gėlėmis kaip kokiame mergelių pensionate, oi,

kaip jie tuo susižavėjo. Ne, vos tik ji atsirado, aš pasijutau izoliuota, visiškai izoliuota, o į tokius niekus, kad ji siūlydavo kavą ir panašiai, aš iš pradžių net neatkreipiau dėmesio, gėlytės, ir tiek, kaip mes sakome, višta, puskekšė ir, aišku, vėjo pamušalas". Vanft šnekėjo ne taip greitai, kaip gali pasirodyti skaitant: žodis po žodžio, kauliukas po kauliuko, vargais negalais išspjaunami iš burnos; daugiau ji apie nieką nenorėjo kalbėti, bet vis dėlto kalbėjo, pavadino senį Grunčą „nevykėliu Faunu ar Panu, kaip jums labiau patinka", o Pelcerį — „bjauriausiu sukčium ir oportunistu, kokį tik kada esu sutikusi, aš jį dar užtariau partijoje, garantavau už jį. Juk mane nuolat klausinėdavo kaip partijos (gestapo? Aut.) patikėtinę. O po karo? Kai netekau pensijos, nes mano vyras žuvo ne per karą, o per 1932—1933-iųjų susirėmimus gatvėse? Ponas Valteris Pelceris nė piršto nepajudino, nors buvo iš to paties SA būrio kaip ir mano vyras. Nė piršto. Padedamas mažosios kekšelės ir žydės *Damos* jis išsikaparnojo, o aš taip ir likau toje baloje. Ne, nekvaršinkit man dėl jų galvos. Nėra šiame pasaulyje nei dėkingumo, nei teisybės, o ir tas pasaulis dabar toks".

Iš ponios Krėmer, kurią pasisekė rasti dar tą pačią dieną, apie Lenę nedaug ką pavyko sužinoti; ji tik vadino Lenę „vargše miela mergaite... miela mergaitė, vargšė ir tokia patikli, vargšė miela mergaitė. O tasai rusas, na, turiu jums pasakyti, aš žiūrėjau labai įtariai, o ir šiandien taip pat žiūrėčiau. O jei tai užsimaskavęs gestapo šnipas? O jau kaip šnekėjo vokiškai, o koks buvo paslaugus... ir kodėl būtent jis pateko į gėlininkystę, o ne į kokią nors mirtininkų komandą, valančią griuvėsius po bombardavimo arba taisančią bėgius? Simpatiškas vaikinas, bet aš vis tiek nedrįsau per daug leistis su juo į šnekas, bent jau šnekėtis daugiau, nei būtina dirbant".

Įsivaizduokime ponią Krėmer — kitados ji, matyt, buvo blondinė, dabar žilut žilutėlė, o jos akys, kitados, be abejo, mėlynos, nūnai beveik visiškai praradusios spalvą. Švelnus, neryškių bruožų veidas; ne pikta, o tik truputį rūškana, susirūpinusi, bet nesuvargusi, ji pasiūlė kavos, bet pati jos negėrė; plačiaburnė, šnekanti neskubriai, kiek vangokai, nekreipdama dėmesio į kalbos intonaciją. Ne tik stebino, bet tiesiog traukė akį, kaip neapsakomai preciziškai ji suko cigaretes: įgudusiu judesiu, su drėgnu, geltonu kaip medus tabaku, nepriekaištingai, nepalik-

dama galiukų, kuriuos reikėtų nukirpti žirklėmis. „Taip, aš anksti šito išmokau, ko gero, tai buvo pirmasis mano išmoktas darbas; 1916 metais sukdavau savo tėvui, kuris tuomet kalėjo, vėliau — cypėj tupinčiam savo vyrui, po to, kai pati pusę metų sėdėjau; cigaretes, aišku, sukom ir tada, kai nebuvo darbo, ir per karą... taigi neturėjau kada atprasti", čia ji prisidegė, ir žiūrėdamas į ją, sėdinčią su ką tik susuktu baltu papirosu burnoj, ūmai suvoki, jog kadaise ji buvo jauna ir labai žavi; pasiūlyti cigaretės ji, žinoma, taip pat nepamiršo, daug nesismulkindama paprasčiausiai sviedė ją per stalą ir parodė ragindama. „Ne, ne, aš daugiau nebenoriu, nebenoriu. Jau 1929-aisiais nebenorėjau, niekada nebuvau labai stipri, o dabar visai nebeturiu jėgų; per karą laikiausi vien dėl vaiko, dėl Ėricho, aš visą laiką vyliausi, kad kol baigsis karas, jis nespės sulaukti šaukiamojo amžiaus, bet jis sulaukė, ir jį paėmė, jam dar nebaigus šaltkalvystės mokslų; jis buvo toks tylus, nešnekus, rimtas vaikis, ir, prieš jam išeinant, aš paskutinįsyk gyvenime pasakiau kai ką politiška ir pavojinga: „Perbėk,— tariau jam,— ir nedelsk".— „Perbėgti?" — paklausė jis, kaip visuomet suraukęs kaktą, ir aš jam paaiškinau, ką reiškia perbėgti. Tada jis taip keistai į mane pažiūrėjo, aš net išsigandau, kad jis kur nors apie tai ko neleptelėtų, bet jis, ko gero, ir norėdamas jau nebūtų turėjęs tam laiko. 44-ųjų gruodį jį įgrūdo į apkasus prie Belgijos sienos, bet tik 45-ųjų pabaigoj gavau pranešimą, kad jis žuvęs. Septyniolikos. Jis visad atrodė toks rimtas ir liūdnokas, tas mano vaikis. Žinot, nesantuokinis, tėvas komunistas, motina irgi. Mokykloje ir gatvėje jam tai primindavo. Jo tėvas žuvo 42-aisiais, o seneliai ir patys nieko neturėjo. Taigi. O su Pelceriu aš susipažinau dar 23-iaisiais. Spėkite kur? Tikrai neatspėsite. Kompartijoj. Mat jis pažiūrėjo fašistinį propagandinį filmą, kuris turėjo atgrasinti; o jam tas filmas pasirodė patrauklus. Valteris tame filme neatskyrė revoliucijos nuo plėšikavimo ir banditizmo, jis kaip reikiant susipainiojo, išlėkė iš kovos būrio, įstojo į savanorių korpusą, o 29-aisiais — į SA. Ir suteneriu buvo kurį laiką. Jis nesibaidė nieko. Ir sodininku jis, žinoma, buvo, ir spekuliantu, kuo tik norit. Širdžių ėdikas. Tik pagalvokit, kokie žmonės dirbo vainikų dirbtuvėje: trys tikri fašistai: Krempas, Vanft ir Šelf; du neutralūs: Fryda Cėven ir Helga Hoiter; aš, sutriuškinta komunistė; žydė respublikonė *Dama*; Lenė, politiškai neaiški, bet jau išgarsėjusi per skandalą su jos tėvu, tačiau kad ir kaip ten

būtų, karo dalyvio našlė; paskui tas rusas, apie kurį jis šokinėte šokinėjo... na, kas gi jam galėjo būti po karo? Ogi nieko. Nieko ir nebuvo. Iki 33-iųjų jis mane tujino ir, kai jį sutikdavau, sakydavo: „Na, Ilze, tai kas laimės — jūs ar mes?"; nuo 33-iųjų iki 45-ųjų kreipdavosi į mane „jūs", o nepraėjus nė penkioms dienoms po to, kai įžengė amerikiečiai, jis jau gavo naują licenciją, atėjo pas mane, vėl vadino mane vardu ir pareiškė, kad aš dabar turėčiau tapti miesto savivaldybės nare. Ne, ne, ir dar kartą ne... aš per ilgai laukiau, viską reikėjo baigti tada, kai išėjo mano sūnus. Aš jau nebenorėjau, seniai nebenorėjau. 44-ųjų pabaigoje pas mane asmenišku reikalu atėjo Lenė, sėdėjo čia, rūkė ir taip baugščiai šypsojosi, lyg norėtų ką pasakyti, aš netgi nujaučiau ką, bet nieko nenorėjau apie tai girdėti. Niekad nereikia per daug žinoti. Aš nieko nenorėjau žinoti, o kadangi ji sėdėjo tylėdama ir baugščiai šypsojosi, galų gale tariau jai: „Na, juk matyti, kad tu nėščia, o aš tai jau žinau, ką reiškia turėti nesantuokinį vaiką". Na jau ne, o paskui, po karo visa ta maišalynė — pasipriešinimas, pensija, kompensacijos ir nauja kompartija — žmonės, kurių sąžinę, kaip žinau, slegia mano Vilio mirtis. Žinot, kaip aš juos vadinau? Klapčiukais. Ne, tikrai ne... o čia dar nieko nenutuokianti Lenė, vargšė miela mergaitė, kurią jie įkalbėjo, kad ji, kaip „narsaus Raudonosios armijos kario artimoji", pabūtų per rinkimus savotiška reklamine blondine. Ir dar su savo mažyliu, Levu Borisovičium Gruitenu, na, bet tada jau visi giminės ir pažįstami, matyt, įtikino ją, kad taip nedera, ir ji šitą metė, bet taip ir liko it apspjauta, labiau nei per karą. Paskui dar ne vienerius metus ją vadino „šviesiaplauke sovietų šliundra"... vargšę mielą mergaitę. Ne, lengva jai niekad nebuvo, o ir po šiai dienai nelengva"..

VI

Kad išvengtume netinkamų spekuliacijų ir kuo anksčiau sugriautume nepagrįstas viltis, ilgiau nedelsiant reikia pristatyti pagrindinį pirmosios dalies veikėją — vyrą. Daug kas — ne vien ponia Ilzė Krėmer — ir, beje, visi lig šiol nesėkmingai, yra sukę galvas, kaipgi šiam žmogui, tarybiniam piliečiui, vardu Borisas Lvovičius Koltovskis, šitaip pasisekė, kad 1943 metais jam buvo leista dirbti vokiečių vainikų dirbtuvėje. Net tada, kai kalbama apie Borisą, Lenė nėra linkusi daug šnekėti, tačiau retkarčiais ji šį bei tą tarsteli, taigi — trejus metus kamantinėta Lotos, Margretos ir Marjos drauge — ji pagaliau sutiko nurodyti du asmenis, galinčius suteikti žinių apie Borisą Lvovičių. Pirmasis iš šių asmenų Borisą pažinojo tik paviršutiniškai, tačiau nulėmė jo likimą. Tai jis pavertė Borisą likimo numylėtiniu, nes kišosi į jo gyvenimą, turėdamas valdžią ir atkaklumo, netgi pasiryžęs aukoms, jeigu tik jų prireiktų. Tai nežmoniškai aukštas pareigas užimanti ir pramoniniais sluoksniais besiremianti asmenybė, kuri jokiu būdu, už jokius pinigus nesutiko būti įvardinta. Aut. negali sau leisti nė menkiausio nediskretiškumo, jis — nediskretiškumas — jam — aut.— tiesiog per brangiai kainuotų, o kadangi jis ir Lenei yra tvirtai pažadėjęs, žodžiu, aišku, būti diskretiškas, tai norėtų likti džentelmenu ir laikytis žodžio. Deja, šioji asmenybė labai vėlai, per daug vėlai, aptiko Lenės pėdsakus, aptiko juos tik 1952 metais, nes tik tada sužinojo, kad Borisas buvo dvigubas likimo numylėtinis: jis ne tik galėjo dirbti Pelcerio vainikų dirbtuvėje, jis buvo tasai, kurio, matyt, laukė Lenė. Borisą buvo galima įtarti beveik viskuo: jis galėjo būti vokiečių siųstas šnipas, turintis sekti Pelcerį ir jo nevienalypį personalą, be to, jis, žinoma, galėjo būti ir tarybinis šnipas. O ką jam šniukštinėti: ar vokiečių vainikų dirbtuvės karines paslaptis, ar informuoti apie dvilypę vokiečių darbininkų moralę? Teisinga tik tai, kad jis buvo likimo numylėtinis. Daugiau nieko. Kai 1943-iųjų

pabaigoje jis įžengė į sceną, jis buvo gal — čia turėsime remtis vertinimais — 176—178 cm ūgio, beveik neabejotinai svėrė ne daugiau kaip 54 kilogramus ir nešiojo nikeliuotus raudonarmiečio akinius. Tada, kai jis įžengė į Lenės gyvenimą, jam buvo 23-eji, vokiškai jis kalbėjo laisvai, tačiau su baltišku akcentu, rusiškai — kaip rusas. 1941 metais jis dar prieš karą lankėsi Vokietijoje, o po pusantrų metų grįžo į šią keistą (o kai kam paslaptingą ir niūrią) šalį kaip tarybinis karo belaisvis. Borisas buvo rusų darbininko, iškilusio iki tarybinės prekybos misijos Berlyne tarnautojo, sūnus, mokėjo keletą Traklio ir net Helderlyno eilėraščių, vokiškai, suprantama, o kaip diplomuotas kelių statybos inžinierius buvo pionierių leitenantas. Čia dar reikia nušviesti kai kurias ankstesnes likimo malones, dėl kurių aut. niekuo dėtas. Juk toli gražu ne kiekvieno tėvas yra diplomatas ir anaiptol ne visus globoja aukštas pareigas karo pramonėje užimantys asmenys. Ir kodėl gi pagrindinis veikėjas ne vokietis? Ne Erhardas, ne Heinrichas, ne Aloyzas, ne senasis G., ne senis H., ne jaunasis H., netgi ne garsusis Pelceris arba tasai neišpasakytai mielas Šolsdorfas, kuris iki pat savo gyvenimo pabaigos graušis, kad žmogus pakliuvo į kalėjimą ir netgi buvo patekęs į mirtiną pavojų tik todėl, kad jis, Šolsdorfas, toks fanatiškas slavistas, jog negalėjo pakęsti, kad pagal kažkokį sąrašą kažkoks fiktyvus Lermontovas ir toliau statytų Danijoje fiktyvius bunkerius? Nejaugi — samprotauja Šolsdorfas — žmogus, tegu ir vienas, o dar toks simpatiškas kaip senasis G., turi vos ne galvą palydėti tik todėl, kad fiktyvus Raskolnikovas tampo fiktyvius cemento maišus ir srebia fiktyvią miežių putrą fiktyvioje valgykloje?

O kalta dėl to Lenė. Tai ji norėjo, kad šios istorijos herojumi nebūtų nė vienas iš herojų vokiečių. Ir su šiuo faktu reikia papraščiausiai skaitytis... kaip ir su daugeliu Lenės poelgių ir savybių. O tasai Borisas, beje, buvo visai padorus žmogus ir net turėjo prideramą išsilavinimą. Šiaip ar taip, jis buvo diplomuotas kelių statybos inžinierius ir, nors nė kiek nesimokė lotynų, labai gerai mokėjo du lotyniškus žodžius — „De profundis“[13], nes labai gerai mokėjo savąjį Traklį. Ir nors Boriso mokyklinis išsilavinimas nė iš tolo neprilygsta tokiai vertybei, kaip abitūra, objektyvumo dėlei reikia pasakyti, kad į jo išsilavinimą *beveik* buvo

[13] Iš gilumos (*lot.*).

galima žiūrėti kaip į tam tikrą abitūrą. O jei atsižvelgsime į paliudytą faktą, kad jis, dar jaunuolis, vokiškai skaitė Hėgelį (ne Hėgelis jį atvedė prie Helderlyno, o Helderlynas prie Hėgelio), tai net ir tie skaitytojai, kurie išsilavinimui kelia didelius reikalavimus, sutiks pripažinti, kad jis ne per daugiausiai nusileido Lenei, bent jau kaip meilužis buvo jai tikrai ne per prastas ir — kaip matysime — jos vertas.

Iki pačios paskutinės akimirkos Borisas jautėsi visiškai sutrikęs dėl jam tekusios laimės, įsitikiname iš kartu su juo koncentracijos stovykloje kalėjusio Piotro Petrovičiaus Bogakovo parodymų. Bogakovas, dabar jau šešiasdešimt šešerių, kankinamas artrito, su taip išsukiotais pirštais, jog dažniausiai jį reikia maitinti, o retkarčiais rūkomą cigaretę — palaikyti ir įdėti jam į burną, po karo nusprendė į Sąjungą verčiau nebegrįžti. Jis atvirai prisipažįsta, jog dėl to „ne mažiau kaip tūkstantį kartų gailėjausi ir ne mažiau kaip tūkstantį kartų gailėjausi gailėjęsis". Nepasitikėjimą Bogakovui kėlė nuolat pasigirstantys pranešimai apie namo grįžusių buvusių karo belaisvių likimą, tad jis stojo sargybiniu pas amerikiečius, paskui tapo makartizmo auka, tada prisiglaudė pas anglus, kur apsitaisęs mėlyna anglų armijos uniforma, vėl ėmė tarnauti sargybiniu. Nors Bogakovas daug sykių prašė Vokietijos pilietybės, jokios pilietybės jis taip ir negavo. Jis gyvena bažnytinės labdaros remiamoje prieglaudoje, viename kambaryje su milžinu ukrainiečiu — liaudies mokytoju, pavarde Belenka, barzdočiumi ūsočiumi, kuris po žmonos mirties nesiliauja josios gedėjęs ir protarpiais ima kūkčioti; laiką jis leidžia tai bažnyčioje, tai kapinėse arba traukia ieškoti raugintų agurkų — mitalo, kurį, kiek tik gyvena Vokietijoje, taigi jau dvidešimt šešerius metus, trokšta vieną sykį gauti pagaliau kaip „pigų liaudišką valgį, o ne kaip delikatesą". Antrasis Bogakovo kambario draugas yra toks Kitkinas, leningradietis, sukriošęs ir, pasak jo paties, „pasiligojęs iš ilgesio": tai liesas tylus žmogelis, „kuris", vėlgi pasak jo paties, „tiesiog negali nesiilgėti tėvynės". Retkarčiais tarp šių trijų seniokų įsiplieskia seni kivirčai, Belenka sako Bogakovui: „Bedievi tu, bedievi"; „fašistas",— atšauna tasai, o Kitkinas išvadina juos „plepiais", tačiau Belenka jį patį apšaukia „senu liberalu", o Bogakovas — „reakcionieriumi". Kadangi Belenka atsikraustė pas juos tik po žmonos mirties, t. y. tik prieš šešis mėnesius, jis laikomas „naujoku". Kambario draugams girdint, Bogakovas

nenorėjo kalbėti nei apie Borisą, nei apie savo kalėjimo stovykloje metus, taigi teko palaukti, kol Belenka išeis į kapus, į bažnyčią arba „ieškoti agurkų“, o Kitkinas — pasivaikščioti ir, žinoma, „cigarečių“. Vokiškai Bogakovas kalba laisvai ir aiškiai, jei nekreipsime dėmesio į ginčytiną ir dažną žodžio „naudingas“ vartojimą. Kadangi nuo „šito prakeikto dešimtmēčio stypsojimo kiauras naktis, per didžiausius šalčius, o paskui dar ir su šautuvu ant peties“ Bogakovo rankos iš tiesų baisiai išsukiotos, iš pradžių aut. su B. pasamprotavo, kaip sudarius B. geresnes galimybes rūkyti. „Gal dar ir naudinga, kad turiu prašyti man pridegti, bet kiekvieną kartą užtraukiant, na jau ne... o aš mielai surūkau penkias šešias, o kai turiu, tai ir dešimt per dieną“. Pagaliau aut. (kuris čia išimties būdu turi išeiti į pirmą planą) dingtelėjo paprašyti budinčios sesers duoti vieną iš tų stovų, prie kurių tvirtinami buteliai su infuziniais skysčiais; panaudojus gabaliuką vielos bei tris baltinių segtukus ir talkinant (beje, žavingai) seseriai, buvo sukonstruotas įtaisas, kurį nudžiugęs Bogakovas pavadino „naudingomis rūkymo kartuvėmis“; dviem segtukais prie kartuvių prikabinama vielos kilpa, trečiasis segtukas tvirtinamas Bogakovo burnos aukštyje, o į jį įkišamas cigaretės kandiklis, kurį Bogakovui tereikia čiulpti, kai „fašistas agurkų rijikas arba tasai iš ilgesio pasiligojęs vaikinas, kuriam vaidenasi GPU“, jam pridega cigaretę ir įkiša ją į kandiklį. Neverta neigti, kad sukonstravęs „naudingas rūkymo kartuves“, aut. pelnė tam tikrą B. prielankumą ir tuo paskatino jį šnekėti, taip pat neverta neigti ir to fakto, kad dovanodamas cigaretes jis pataisė B. finansinę padėtį — 25 markės kišenpinigių per mėnesį — ir — kaip jis užtikrina vietoje priesaikos — ne vien iš egoistinių paskatų. Na, o dabar pereikime prie B. *statement*[14], kurį retkarčiais pertraukdavo astminiai atokvėpiai bei pasirūkymai, bet kuris čia pateikiamas be pauzių ir spragų, kaip protokole.

„Absoliučiai naudinga mūsų padėtis, aišku, nebuvo! Bet santykinai, aišku, naudinga. O dėl Boriso Koltovskio, tai jis visiškai o visiškai nieko nenutuokė ir vien tai, kad apskritai pateko į mūsų lagerį, jis jau laikė fantastiškai laimingu atsitiktinumu. Jis tikriausiai nujautė, jog čia kažkas slypi, tačiau kas tai buvo, sužinojo tik vėliau; bet galėjo šitą numanyti. Mes dar pasirodėme

[14] Pareiškimas (*angl.*).

esą verti, kad, kuo griežčiausiai saugomi, griautume arba gesintume degančius namus, taisytume subombarduotas gatves arba geležinkelius... o kas rizikuodavo nugvelbti bent vinį, taip, paprastų paprasčiausią vinį, o vinis belaisviui gali būti tikra brangenybė, tasai, jei jį pagaudavo, o pagauti tikrai pagaudavo, tasai ramiai galėjo atsisveikinti su savo galva... taigi, kai mes dirbome tokius darbus, šį nieko nenutuokiantį vaiką kiekvieną rytą paimdavo geraširdis vokiečių sargybinis ir lydėdavo į tą baisiai naudingą gėlininkystę. Nesunkiai dirbdamas, jis ten leido dienas, vėliau ir dalį nakties, ir dar įsitaisė — šitą žinojau tiktai aš, o kai sužinojau — drebėjau dėl naudingos to vaikio galvos kaip dėl savo tikro sūnaus — įsitaisė merguželę, meilužę! Jei tai nekėlė įtarimo, kėlė pavydą, o tiedu dalykai, nors ir nėra naudingi, tarp kalinių pasitaiko pakankamai dažnai. Vitebske, kur po revoliucijos lankiau mokyklą, turėjome tokį bendramokslį, rytais į mokyklą jį atveždavo kinkytu vežimu, taigi tikrų tikriausiu taksi — taip mums dabar atrodė Borisas. Vėliau, kai jis ėmė atnešinėti duonos, net sviesto, laikraščių tik kartais, bet žinių apie karo eigą — visada... ir netgi stulbinančiai solidžių drabužių, kokius tik kapitalistas galėjo dėvėti,— jo padėtis kiek pasitaisė, bet naudinga dar netapo, nes Viktoras Genrikovičius, kuris apsiskelbė mūsų komisaru, nenorėjo tikėti, jog daugybė Boriso naudingumų — tai vienas iš tų, buržuazijos žodžiais tariant, atsitiktinumų, prieštaraujančių — anot Viktoro Genrikovičiaus — istorinei logikai. Bet baisiausia, jog galų gale jis iškniso, kad jo teisybė. Vienas Dievas žino, kaip jis tai suuodė. Šiaip ar taip, po septynių mėnesių jisai žinojo; dar 1941 metais savo tėvo bute Berlyne Borisas susipažino su vienu tėvo draugu, ponu (čia ištartas vardas, kurio aut. pasižadėjo neskelbti). Prasidėjus karui, Boriso tėvas buvo perkeltas į ryšių tarnybą, tapo vienu iš tarybinių šnipų ryšininkų Vokietijoje ir pasinaudojo vienu iš daugybės savo telefoninių ryšių ir pašto dėžučių, kad praneštų tam ponui, jog jo sūnus pateko į nelaisvę, ir paprašytų pagalbos. Šiuolaikiškai kalbant: jis piktnaudžiavo savo tarnybine padėtimi, siekdamas užmegzti išdavikiškus santykius su prasčiausios rūšies stambiu vokiečių kapitalistu ir norėdamas gauti naudos savo sūnui. Tik neklauskit, iš kur Viktoras Genrikovičius šitai iškniso! Matyt, tie kiaulės jau tada turėjo ryšių palydovus. Bet paaiškėjo dar vienas dalykas, tik Borisas jo taip ir nesužinojo: kad po to jo tėvą pagavo, išvežė ir padarė tra ta

ta... Taigi, teisus ar ne buvo Viktoras Genrikovičius, įtariai tvirtindamas, jog egzistuoja tik istorinė logika ir negali būti jokio buržuazinio atsitiktinumo, kurį mano dievotasis bičiulis, agurkų rijikas Belenka, aišku, pavadintų lemtimi? Taigi, Boriso tėvui šitas reikalas baigėsi baisiai nenaudingai, bet Borisui — ne, nes dabar Viktoras Genrikovičius manė ten esant daugiau, nei buvo iš tikrųjų: gal šie fantastiški drabužiai gauti *tiesiai* iš to pono, apie kurį net sužinota, kad jis pasisakęs prieš karą su Tarybų Sąjunga, pasisakęs už tvirtą, amžiną ir neišardomą sąjungą tarp Hitlerio ir TSRS, kad jis net galėjęs sau leisti palydėti Berlyne Borisą, jo tėvą, motiną ir seserį Lidiją į traukinį, juos visus širdingai apkabinti, o Boriso tėvui atsisveikindamas pasiūlęs vienas kitą tujinti? Gal eidamas į tą paiką gėlininkystę pinti vainikų ir kurti užrašų ant kaspinų fašistų vainikams, Borisas turėjo tiesioginių kontaktų su šiuo žmogumi? Ne, ne ir dar kartą ne, jis neturėjo jokių kontaktų, jis bendravo tik su darbininkais ir darbininkėmis, na, o kokios gi — kad per šį prakeiktą naudingumą bent ką' nors sužinojus,— kokios gi buvo jų nuotaikos, kokios gi buvo vokiečių darbininkų nuotaikos? Trys aiškiai buvo už, du laikėsi neutraliai ir gal du buvo prieš, nors ir negalėjo šito atvirai pareikšti! Tai vėlgi prieštaravo Viktoro Genrikovičiaus turimoms žinioms, pagal kurias 1944 metais vokiečių darbininkai jau ruošėsi sukilti. Prakeikimas, turiu jums pasakyti, tas vaikis atsidūrė keblioj padėty ir jam brangiai kaštavo tie jo naudingumai. Jis netilpo į jokios istorinės logikos rėmus, o jei būtų iškilę aikštėn, kad jis iš tiesų užmezgė meilės romaną su nepaprastai gražia mergaite, o vėliau jam netgi pasisekė, be to, ne kartą, nuskinti visus įmanomus žiedelius... dėl Dievo meilės. Taigi jis ir toliau atkakliai laikėsi savo, esą dovanas — o vėliau jos ėmė darytis solidžios — drabužiai, kava, arbata, cigaretės, sviestas — durpių krūvoje jam paslepia kažkoks nepažįstamas žmogus, o žinias, tvirtino jis, jam pakužda jo šefas, tasai gėlių ir vainikų pardavėjas. Na, Viktoras Genrikovičius buvo nepataisomas, bet nebuvo nepaperkamas: jis gavo dovanų tikro kašmyro liemenę, cigarečių ir — tai jau stulbinanti dovana — mažulytį Europos žemėlapį, išplėštą iš kišeninio kalendoriaus ir išmoningai sulankstytą iki plokščio ledinuko dydžio — tai buvo dieviška dovana; pagaliau mes tiksliai žinojome, kur mes ir kur frontas. Savąją kašmyro liemenę Viktoras paslėpė po visiškai sudriskusiais apatiniais baltiniais ir, būdama pilkut pilkutėlė, ji atrodė kaip pur-

vinas skuduras. Mat net vokiečių sargybinis galėjo jos pasigviešti, ir jam ji būtų buvusi labai naudinga. Pagaliau atėjo toks metas, kai Borisas atnešdavo patikimų žinių apie fronto padėtį, apie tarybinių ir sąjungininkų kariuomenių puolimą... ir dabar jis tapo labai naudingas Viktorui Genrikovičiui, kuriam baisiai reikėjo tokių žinių, kad pakeltų mums dvasią... o kadangi Borisas buvo jo naudinguolis, jis, aišku, prarado kitų pasitikėjimą... tai savaime suprantama, kai žinai nelaisvės dialektiką".

Norint gauti iš Piotro Petrovičiaus Bogakovo šitiek informacijos, reikėjo penkių palankių progų, o aut. turėjo nupirkti infuzinių butelių stovą, nes paskolintasis retkarčiais būdavo naudojamas pagal savo ankstesniąją paskirtį; investuoti netgi bilietai į kiną, kad būtų galima išsiųsti Belenką ir Kitkiną į spalvotas „Anos Kareninos", „Karo ir taikos" bei „Daktaro Živago" ekranizacijas, taip pat bilietai į koncertą, kad jie nepraleistų progos pasiklausyti Mstislavo Rostropovičiaus.

Čia aut. pasirodė reikalinga patrukdyti minėtąjį aukštą pareigūną; tikriausiai užteks pridurti, jog kalbama apie asmenį, prieš kurį bet kokiu istoriniu laikotarpiu nuo 1900-ųjų iki 1970 metų būtų išsitempęs kiekvienas vokietis ir kiekvienas to paties istorinio laikotarpio rusų arba tarybinis funkcionierius; kuriam dar ir šiandien bet kokiu metu plačiai atsivertų visi Kremliaus vartai, o gal net ir kuklios durys į Mao darbo kabinetą, jeigu lig šiol dar neatsivėrė. Lenei pažadėta tai, ką ji pati yra pažadėjusi: niekada niekada neišduoti šio vardo, net ir kenčiant kankinimus.

Kad palankiai nuteiktų tąjį poną, kad ne visai nužemintai, bet su deramu nuolankumu paprašytų jo galbūt ir kitą kartą malonėti suteikti informacijos, aut. maždaug tris ketvirčius valandos turėjo važiuoti traukiniu — tiek dar prasitarsime — šiaurės — šiaurės rytų kryptimi, turėjo pirkti gėlių puokštę jo žmonai, o pačiam ponui „Eugenijaus Onegino" leidimą odiniais viršeliais; aut. išgėrė keletą puodelių gana geros arbatos (geresnės nei pas vienuoles, prastesnės nei pas ponią Hiolthonę), pašnekėjo apie orą, literatūrą, taip pat užsiminė apie apgailėtiną Lenės (įtarus žmonos klausimas: „Kas ji tokia?" — nedraugiškas pono atsakymas: „Ak, juk tu žinai, čia ta, kuri per karą turėjo ryšių su Borisu Lvovičium",— leido aut. spėti, kad dama, matyt, užuodžia kažkokius širdies reikalus) finansinę padėtį. Tada

stojo akimirka, kai oras, literatūra ir Lenė neišvengiamai nebedavė peno tolimesniam pokalbiui, ir ponas gan šiurkštokai ir, reikia pasakyti, nedviprasmiškai pareiškė: „Na, Myce, dabar prašau palikti mus vienus", o Mycė, jau neabejodama, jog aut. esąs *Postillon d'amour*[15], išėjo iš kambario, neslėpdama, kad įsižeidė.

Ar reikia aprašinėti šį poną? Įpusėjęs septintą dešimtį, žilaplaukis, kilnus, nepasakysi, kad nesimpatiškas, tačiau rimtas, arbatos kambarys maždaug pusės mokyklinės aktų salės dydžio, jei masteliu imsime mokyklą, kurioje mokosi šeši šimtai mokinių, vaizdas į parką, angliška pievutė, vokiški medžiai, kurių jauniausiam gal šimtas šešiasdešimt metų, arbatinių rožių lysvės... ir viską, taip pat ir pono veidą, netgi Pikaso, Šagalą, Varholą ir Raušenbergą, Valdmiulerį, Pechšteiną, Purmaną — viską viską gaubia kažkoks — aut. rizikuoja! — liūdesys. Ir čia a., v., k. bei s.! Ir nė ženklo j.?

„Taigi jus domina, ar teisingai jus informavo tasai ponas Bogakovas — beje, aš pasistengsiu jam kuo nors padėti, nepamirškite palikti mano sekretoriui jo pavardės ir adreso. Na, galiu tik pasakyti: iš esmės, taip. Iš kur tas Boriso lagerio komisaras sužinojo, kur jis galėjo išgirsti (gūžteli pečiais)... *tai*, ką sakė ponas Bogakovas — teisybė. Su Boriso tėvu aš susipažinau Berlyne tarp 33-iųjų ir 41-ųjų ir tiesiog susibičiuliavau su juo. Tai buvo gan pavojinga, tiek jam, tiek ir man. Jei kalbėsime apie pasaulinę politiką ir istoriją, aš vis dar esu už sąjungą tarp TSRS ir Vokietijos, aš manau, kad tikra, nuoširdi, abipusiu pasitikėjimu grindžiama sąjunga nušluotų nuo pasaulio žemėlapio net VDR. *Mes,* būtent mes rūpime Tarybų Sąjungai. Na, bet tai ateities reikalas. Na, o tada Berlyne aš buvau laikomas raudonu... gal ir buvau toks, gal ir dabar esu... o šiandieninės federacinės vyriausybės Rytų politiką aš kritikuoju tik todėl, kad ji man atrodo pernelyg silpna ir menka. Na, grįžkime prie pono Bogakovo... iš tiesų, vieną dieną mano biure Berlyne man perdavė voką su rašteliu, kuriame buvo parašytas vienas vienintelis sakinys: „Levas prašo jums pranešti, kad B. vok. nelaisvėje". Neaišku, kas atnešė tą raštelį... pagaliau ir nesvarbu, kas atnešė, atidavė apačioje durininkui. Na, galite įsivaizduoti, kaip aš susijaudinau. Man labai patiko tas protingas, susimąstęs ir tylus vaikis, nesyk...

[15] Meilės pasiuntinys (*pranc.*).

na, gal kokį tuziną kartų... buvau matęs jį jo tėvo bute. Padovanojau jam Georgo Traklio eilėraščius, visą Helderlyną, rekomendavau Kafką... ko gero, galiu pasigirti, kad „Kaimo gydytoją" perskaičiau jei ne pats pirmas, tai bent jau vienas iš pirmųjų, 1920 metais, dar keturiolikmetis moksleivis, per Kalėdas iškaulijau jį dovanų iš mamos. Na tai štai, aš sužinojau, kad tas vaikis, o jis man visada atrodė toks labai susimąstęs ir atitrūkęs nuo pasaulio, tas vaikis atsidūrė Vokietijoje kaip tarybinis karo belaisvis. O gal jūs manot (čia ponas, nė žvilgsniu neužkliudytas, ėmėsi kone kariškos gynybos ir vėl tapo agresyvus), gal jūs manot, kad aš nežinojau, kas dėjosi tuose lageriuose? Gal manot, kad buvau aklas ir kurčias, kad neturiu širdies? (Gryni niekai, aut. niekada nekalbėjo tokių dalykų.) Gal galvojat (čia balsas kone tūžmingas!), man tai atrodė normalu? Na, ir pagaliau (balsas nuo *piano* iki *pianissimo*) aš gavau progą ką nors padaryti. Bet kur tas vaikis? Kiek tada turėjome tarybinių karo belaisvių — milijonus, šimtus tūkstančių? O gal jį sušaudė arba sužeidė jau imdami į nelaisvę? Pabandykite rasti kažkokį Borisą Lvovičių Koltovskį tarp šitokios gausybės (balsas vėl pakeliamas ir tampa agresyvus)! Aš jį radau, bet turiu jums pasakyti (grėsmingas rankos mostelėjimas prieš niekuo, ničniekuo nekaltą aut.), aš jį radau, padedamas savo draugų iš VAV ir VVV (Vyriausioji armijos vadovybė, vyriausioji vermachto vadovybė, Aut.)... radau. Žinot kur? Dirbantį akmenskaldžiu, ne visai konclageryje, bet sąlygos panašios. O jūs žinote, ką reiškė akmenų skaldykla? (Kadangi aut. iš tiesų yra tris savaites dirbęs akmenų skaldykloje, klausime nuskambėjęs tvirtinimas, jog jis *nežinąs*, ką reiškia akmenskaldžio darbas, jam pasirodė, švelniai tariant, pasipūtėliškas, juolab kad aut. nė nebuvo leista atsakyti į šį klausimą.) Ogi mirties nuosprendį. O ar esate kada bandęs ką nors ištraukti iš nacistinio tarybinių karo belaisvių lagerio? (Priekaištas balse be pagrindo, nes nors aut. ir nėra bandęs kada nors ką nors iš kur nors ištraukti, o ir tokios galimybės jis niekada neturėjo, keletą kartų jam buvo pasitaikiusi proga nė nepaimti žmonių į nelaisvę arba leisti belaisviams pabėgti, ką jis ir padarė.) Na, net aš sugaišau ištisus keturis mėnesius, kol pagaliau galėjau tam vaikiui kaip nors apčiuopiamai padėti. Pirmiausia iš klaikaus lagerio, mirtingumo norma 1:1, jį perkėlė į ne tokį klaikų, kur mirtingumo norma 1:1,5, paskui iš to ne tokio klaikaus lagerio — į dar ganėtinai baisų, mirtin-

gumas 1:2,5, iš to baisaus — į ne tokį baisų, mirtingumas 1:3,5... ir nors dabar jis jau buvo lageryje, kur bendras vidurkis gerokai viršytas, jį dar perkėlė į tokį, kurį galima laikyti visiškai pusėtinu. Mirtingumo norma nepaprastai palanki: 1:5,8, o ten jį perkėlė todėl, kad vienas iš geriausių mano bičiulių, buvęs mano klasės draugas Ėrichas fon Kamas, prie Stalingrado netekęs rankos, kojos ir akies, tarnavo majoru komendantu kaip tik tame stalage (Stalage? Stacionariniame lageryje. Aut.), kuriame dabar buvo Borisas; o gal jūs manot, kad Ėrichas fon Kamas pats vienas galėjo viską spręsti? (Aut. visiškai nieko nemanė, jis troško tik objektyvios informacijos.) O ne, čia dar įpainioti partiniai šulai, o vienam iš jų duotas kyšis... dujinė viryklė jo meilužei, benzino talonų daugiau nei penkiems šimtams litrų ir trys šimtai prancūziškų cigarečių — jei norite tiksliai žinoti (kaip tik šito — tiksliai žinoti — ir norėjo aut.), o tasai partijos šulas turėjo rasti dar vieną partijos brolį, šitąjį Pelcerį, kurį visada buvo galima perspėti, kad paglobotų Borisą... bet tada atėjo garnizono vado eilė, mat jis kasdien turėdavo duoti leidimą Boriso sargybiniui, ir jis, tas garnizono vadas, toks pulkininkas Hubertis, senosios mokyklos, žmoniškas, bet atsargus, nes SS porą kartų taikėsi jį apmauti ir apkaltinti „ne vietoje rodomu žmoniškumu", tajam ponui pulkininkui Huberčiui irgi reikėjo pateikti pažymą, kad Boriso darbas gėlininkystėje turi karinę reikšmę arba „didelę informacinę vertę", na, ir čia mums padėjo atsitiktinumas ar laimė, ar, jeigu norite (aut. nenorėjo. Aut.), likimas. Kitados tasai Pelceris buvo įstojęs į kompartiją, o paskui priėmė į darbą vieną buvusią komunistę, kurios vyras — o gal tai buvo jos meilužis, šiaip ar taip, laisva meilė ar kažkas panašaus — pabėgo į Prancūziją su didelės informacinės vertės dokumentais... taigi, nei jam pačiam, nei Pelceriui, nei tai komunistei nieko nenutuokiant, Borisas, žargonu tariant, oficialiai buvo prikabintas prie tos moters... o pažymą apie tai aš vėlgi gavau iš vieno pažįstamo iš „Priešiškų rytų kariuomenių" bataliono... o svarbiausia, kad dar ir mano veikla turėjo likti paslapty, nes kitaip rezultatai būtų buvę priešingi: Borisu būtų susidomėjusi SS. Ką jūs sau manote (aut. ir vėl nieko nemanė. Aut.), buvo baisiai sunku padaryti tam vaikiui ką nors protinga... o po liepos 20-osios[16] viskas dar paaštrėjo, tasai partijos šulas vėl pareikalavo kyšio... viskas pakibo ant plauko. O kam gi dar galėjo rūpėti tarybinio pionierių leitenanto Boriso Lvovičiaus Koltovskio likimas?"

[16] 1944 m. liepos 20 d. įvyko sąmokslas prieš Hitlerį.

Pusėtinai prisiklausę, kad net ir ponui Aukštos Pareigos buvo baisiai sunku ką nors gera nuveikti tarybiniam karo belaisviui, su raugintais agurkais ir dviem bilietais į spalvotą filmą „Ryans Daughter"[17], vėl grįžkime pas Bogakovą. Per tą laiką Bogakovas įsigijo vandens pypkės žarnelę, kurią užmauna ant cigaretės kandiklio ir šitaip gali „naudingai" rūkyti, nes žarnelę jis išlaiko net savo išsukiotoje rankoje („Taip man nebereikia atkišus lūpas visą laiką gaudyti kandiklio".); dabar Bogakovas tiesiog pernelyg šnekus ir nesibaido pasakoti apie Borisą intymių, netgi intymiausių dalykų.

„Na,— kalbėjo Bogakovas,— nereikėjo nė rūsčiojo Viktoro Genrikovičiaus, kad jis atkreiptų dėmesį į tai, kaip istoriškai nepagrįstas jo likimo naudingumas. O labiausiai tam vaikiui nerimą kėlė toji aiškiai jaučiama nematoma ranka, kilnojusi jį iš lagerio į lagerį, o galų gale nutupdžiusi toje gėlininkystėje, kuri, be kitų privalumų, turėjo ir tokį: buvo šildoma, nuolat kūrenama, o 1943—1944-ųjų žiemą tai buvo anaiptol ne menka nauda. O kai jis pagaliau sužinojo, aš jam pakuždėjau, *kas* jį ten nutupdė, jis toli gražu nenusiramino, vienu metu jis net ėmė nepasitikėti ta miela mergaite, nes manė, kad ją atsiuntė tasai ponas ir kad jis jai už tai moka. Ir ten buvo dar vienas dalykas, kuris baisiai vargino tą tiesiog nežmoniškai jautrų vaiką: netoli tos šitokios naudingos jo darbavietės nuolat šaudydavo. Jokiu būdu nenoriu sakyti, kad tas vaikis buvo nedėkingas, o ne, anaiptol... jis jautėsi laimingas, bet taip jau buvo: tas amžinas šaudymas jį erzino".

Čia reikia įsivaizduoti, kad 43-iųjų pabaigoje — 44-ųjų pradžioje laidojant visų vokiškų kategorijų mirusiuosius būdavo pasiekiama vis naujų rekordų: be perstogės griaudėdavo ne tik kapinių sargai, vainikų pynėjai, kunigai, kalbas rėžiantys miestų burmistrai, pirminių organizacijų vadovai, pulkų vadai, mokytojai, draugai, įmonių viršininkai... bet ir saliutuoti atsiųstų sargybos bataliono kareivių šūviai. Priklausomai nuo aukų skaičiaus, mirties pobūdžio, turimo laipsnio ir užimamų pareigų, nuo 7 val. ryto iki 18 val. vakaro centrines kapines be perstogės drebino griausmas. (Grunčo liudijimas, toliau cituojamas pažodžiui:) „Dažniausiai griaudėdavo taip, lyg kapinės būtų virtusios kokiu poligonu ar bent jau šaudykla. Aišku, saliuto salvė

---

[17] Raieno duktė (*angl.*).

turi driokstelėti kaip vienas šūvis... juk 1917 metais man pačiam, kaip landšturmo viršilai, kartais tekdavo vadovauti saliutuojančiam būriui... bet ši svajonė dažniausiai žlugdavo, tratėdavo kaip per ištisinį apšaudymą arba kaip bandant naują kulkosvaidį. Be to, kai kada krisdavo bombos ir iš visų pusių tratindavo priešlėktuvinė apsauga, triukšmo nepakenčiantiems žmonėms tai buvo menkas džiaugsmas, o kai mes retkarčiais atverdavome langą ir iškišdavome nosį, iš tiesų užuosdavome: parako smarvė, nors ir nuo tuščių šovinių".

Jeigu aut. pasinaudotų išimtimi ir galėtų įsiterpti su savo komentaru, jis norėtų atkreipti skaitytojų dėmesį į tai, kad kartkartėmis tikriausiai būdavo atsiunčiami ir jauni, šaudyti nepratę kareivėliai, ir jiems, ko gero, būdavo keista pleškinti per kunigų, gedinčių artimųjų, karininkų bei partijos šulų galvas... jie, galimas daiktas, pradėdavo nervintis, ir tikėkimės, jog niekas neims ant jų už tai pykti. Aišku, čia nuriedėdavo ne viena a., galėjai regėti daug v., jausti s., ir kažin, ar bent vienas iš stovinčių prie kapo buvo visiškai tikras dėl savo paties gyvybės, tad kai kuriuose veiduose aiškiai matomas s. bei perspektyva, kad vieną dieną, griaudžiant salvėms, palaidos ir tave, kareiviams turbūt neatrodė raminantys. Išdidus sielvartas ne visada būdavo toks jau išdidus, kasdien kapinėse dirbdavo šimtai, jei ne tūkstančiai, junginės maišelių, smegenų kamieno veikla tapdavo nekontroliuojama, nes tūlas tikriausiai jausdavo esant pažeistą didžiausią savo gyvenimo vertybę.

Bogakovas: „Aišku, ta mergaite jis neilgai nepasitikėjo, gal dieną ar dvi, o kai ji uždėjo jam ranką ir jam atsitiko tas dalykas (??), na... aš manau, jūs žinote, kaip kartais pasitaiko vyrams, kai jie ilgą laiką neturi moters, o patys nieko nedaro... taip, taip: būtent taip jam ir atsitiko, kai ta mergaitė paprasčiausiai uždėjo ranką jam ant rankos, prie stalo, kur jinai atnešė savo vainikus. Taigi. Štai kaip buvo. Jis man pasipasakojo, ir nors jam, aišku, taip jau buvo porą kartų atsitikę, bet tik miegant, o ne atmerktomis akimis, tad jis jautėsi sutrikęs ir apimtas pakilaus naudingumo džiaugsmo. Turiu jums pasakyti, kad jis buvo naivus vaikis, puritoniškai išauklėtas, o apie tai, kas vadinama seksu... jis neturėjo jokio supratimo. Be to, paaiškėjo dar vienas dalykas, bet aš jums išduosiu jį tik su sąlyga, jei jūs man visais

šventaisiais prisieksit (kas ir buvo padaryta! Aut.), kad toji mergaitė niekada šito nesužinos (Aut. įsitikinęs, kad Lenė netgi turėtų teisę šitai žinoti, ji tikrai nesivaržytų, o gal net ir apsidžiaugtų tą išgirdusi. Aut.)... tas vaikis dar niekada nebuvo svečiavęsis pas moterį. (Aut. nustebęs kilsteli antakius, į tai Bogakovas:) Taip, aš visados taip sakydavau: svečiuotis pas moterį. Jis stačiai neklausė, kaip tai daroma, tiek jis vis dėlto žinojo, kad tam reikalingos tam tikros, taip sakant, naudingo pobūdžio kūniškos prielaidos, kurios gana aiškiai pasako, kur ir su kuo, esant tam tikram susijaudinimui, nori įeiti, kai myli moterį ir nori pas ją pasisvečiuoti. Na, tiek tai jis žinojo, tik... čia buvo dar vienas dalykėlis... prakeikimas, aš mylėjau tą vaikį, jei norite žinoti (aut. norėjo tą žinoti, aut.), jis man išgelbėjo gyvybę, be jo aš būčiau miręs badu, nudvėsęs, pakratęs kojas... be jo ir be jo pasitikėjimo. Na, su kuo gi daugiau jis galėjo pasišnekėti, po perkūnais! Aš jam buvau viskas — tėvas, brolis, draugas... o pats naktį gulėdavau ir verkdavau iš baimės, kai jis iš tiesų susidėjo su ta mergaite. Aš jį perspėjau, pasakiau: „Tiek to, jeigu jau taip beprotiškai ją myli, tai savo galvą gal ir gali statyti ant kortos... bet jos? Tu tik pagalvok, kas jai gresia — juk ji nepasiaiškins, kad tu ją privertei arba išprievartavai, kas gi ja tikės tokiomis aplinkybėmis? Turėk proto!“ — „Proto,— atsakė jis.— Jeigu tu ją pamatytum, tai apie protą nešnekėtum, o jei aš prasižiočiau jai apie protą... ji imtų iš manęs juoktis. Ji žino, kuo aš rizikuoju, taip pat žino, kad aš žinau, kuo rizikuoja ji... bet ji nė girdėti nenori, kad reikia turėti proto. Ji irgi netrokšta mirti, ji nori gyventi... ir nori, kad mes išnaudotume kiekvieną progą pasisvečiuoti vienas pas kitą“ — tą žodį jis perėmė iš manęs, ką čia slėpti. ·Vėliau, kai pamačiau ją ir artimiau su ja susipažinau, supratau, jog žodis „protas“ buvo kvailystė. Bet ne, buvo dar vienas dalykas, dėl kurio tas vaikis siaubingai kankinosi. Per pilietinį karą jį, dvejų, trejų metukų pyplį, motina paslėpė Galicijoje, kaime, pas vieną savo seną draugę, o tos draugės močiutė buvo žydė, o kai tą draugę sušaudė, ji ėmėsi auginti vaiką, kokius metus ar dvejus jis šliaužiojo po kaimą su kitais žydukais, bet paskui ta močiutė mirė, vaiką paėmė kažkokia kita, tačiau niekas nebežinojo, iš kur tasai vaikas. Ir vieną gražią dieną toji močiutė staiga pamato, kad mažasis Borisas dar neapipjaustytas, aišku, pagalvoja, kad amžinatilsį močiutė šitą pamiršo, ir kaip niekur nieko viską sutvarko... taigi, Borisas buvo apipjaustytas.

Maniau, kad išsikraustysiu iš proto. Aš jo paklausiau, sakau, Borisai, tu juk žinai, aš neturiu prietarų, sakyk, žydas tu ar ne? Ir jis man prisiekė: „Ne, ne žydas, jei būčiau žydas, pasakyčiau". Na, be to, ir žydiškos tarties nebuvo nė ženklo... bet tai buvo bloga žinia, nes mūsų lageryje buvo pilna antisemitų, kurie jį būtų užgraužę, o gal net ir išdavę vokiečiams. Aš jo paklausiau: „O kaipgi tu prasmukai, per patikrinimus ir šiaip, aš turiu omeny, prasmukai su savo, na, sakykime, kitokia apyvarpe?" — ir jis man papasakojo, kad jis turėjęs draugą, kuris Maskvoje studijavęs mediciną, tas draugas puikiausiai supratęs, kuo tai gali grėsti, ir, prieš jam išeinant į armiją, tam kartui tvarkingai prisiuvęs jam gabaliuką katės žarnos, nors ir baisiai skaudėję, ir ta žarnelė laikiusis, kol... na, kol jis keletą kartų patyręs tą susijaudinimą, tada siūlė iširusi, o žarnelė nukritusi. Na, jis dar klausinėjo, ar moterims... ir taip toliau. Na, aš vėl turėjau ko lieti naktimis ašaras ir šaltą prakaitą: ne, ne dėl moterų... aš nė nežinau, ar moterims ir ar jos tą pastebi... ne, Viktoras Genrikovičius buvo pasiutęs antisemitas, be to, dar buvo pora tokių, kurie vien iš pavydo ir nepasitikėjimo būtų išdavę jį vokiečiams: o jau tada... tada jo nebūtų išgelbėjusi jokia aukštas pareigas užimanti persona. Štai ir po viso naudingumo".

Aukštasis pareigūnas: „Turiu jums prisipažinti, kad smarkokai ant jo supykau, kai po kiek laiko sužinojau, jog jis leidosi į meilės nuotykį. Tikrai supykau. To tai jau buvo per daug. Juk jis turėjo suvokti, kaip tat pavojinga, ir pagalvoti, kad mes visi, tie, kurie jį globojame — o jis žinojo, kad yra globojamas — atsidursime nemalonioj padėty. Mat tada nuo galo būtų buvusi išnarpliota visa toji sudėtinga koordinacinė sistema. O jūs gi žinote, kad tokiais atvejais pasigailėjimo nelauk. Na, viskas baigėsi laimingai, tik vėliau aš dar kartą gavau išsigąsti, o nuo panelės... nuo ponios Pfeifer neslėpiau, kad esu apstulbęs dėl šitokio nedėkingumo. Taip, nedėkingumo, kitaip nepavadinsi. Dieve mano, dėl bobos sijono! Aišku, mano informatoriai man nuolat pranešinėdavo, kaip jam klojasi, o man retkarčiais užeidavo tokia pagunda imti ir vieną gražią dieną nuvažiuoti pagal komandiruotę į jį pažiūrėti... bet galų gale aš tai pagundai atsispyriau. Be to, jis man pridarė ganėtinai nemalonumų, nes tramvajuje atvirai provokavo žmones, nežinau, sąmoningai ar ne... bet iš tiesų buvo gauta skundų dėl jo ir dėl sargybinio, o fon Kamas turėjo tuos skundus tirti... Mat anksti rytą važiuo-

damas tramvajumi, Borisas dainuodavo, dažniausiai niūniuodavo sau po nosimi, bet kartais dainuodavo taip, kad būdavo galima suprasti žodžius... ir žinote, ką? Ogi vieną „Drąsiai, draugai, koja kojon!" posmelį — „Badas ilgai mus kamavo, vilkom ilgai grandines. Ryto aušra sužėravo. Neša mums laisvės dienas". Ar jums atrodo protinga po nemiegotos nakties pavargusiems vokiečių darbininkams ir darbininkėms ankstų rytą, praėjus tik metams po Stalingrado, perpildytame tramvajuje dainuoti tokius dalykus, apskritai dainuoti, kai tokia rimta padėtis?.. Įsivaizduokit, o jei jis būtų... o aš įsitikinęs, kad jis neturėjo blogų minčių... būtų uždainavęs šitą posmelį: „Rankų stiprių milijonai — smurtą jos amžiams sugriaus. Vėliava darbo raudona kils virš pasaulio plataus". Matot, mane ne veltui vadina raudonu. Nemalonumai, vieni nemalonumai. Sargybinį nubaudė, fon Kamas paskambino man — šiaip jis to niekada nedarydavo, mes bendraudavome per kurjerį — ir sako: „Klausyk, kokį čia provokatorių tu man dabar įkišai?"... na, vėl pavyko viską užglostyti, bet kiek vargo. Vėl papirkinėti, priminti „Priešiškų rytų kariuomenių" bataliono užduotį... bet paskui atsitiko siaubingas dalykas: tramvajuje kažkoks darbininkas šnipštelėjo Borisui: „Laikykis, drauge, karas jau beveik laimėtas". Sargybinis tą girdėjo ir tik didžiausiomis pastangomis pavyko pasiekti, kad jis atsiimtų raportą... darbininkas už tai galėjo užmokėti savo galva. Ne, dėkingumo tikrai nesulaukiau. Vieni nemalonumai".

Atrodė reikalinga dar kartą kreiptis į tąjį poną, kurio svorio būtų visiškai pakakę, kad išstumtų Borisą iš pagrindinio veikėjo vaidmens: tai Valteris Pelceris, septyniasdešimtmetis, gyvenantis savo geltoname ir juodame vasarnamyje miško pakrašty. Vieną namo sieną puošia gausiai paauksuotos metalinės stirnos, kitą — gausiai paauksuoti metaliniai žirgai. Jis turi jojamą arklį, o tam arkliui — arklidę, jis turi automobilį (aukštesnės klasės), automobilį (vidutinės klasės) turi jo žmona, o apsilankęs pas Pelcerį antrą kartą (vizitų bus ir daugiau), aut. rado jį apimtą gynybinės melancholijos, beveik prilygstančios atgailai. „Išmokslini, žmogau, vaikus, leidi į aukštąsias: mano sūnus gydytojas, duktė — archeologė... dabar Turkijoj... ir kas iš to? Ima niekinti tėvų namus. Prakutėlis. Senas nacis, pralobęs iš karo, oportunistas... jūs nė įsivaizduoti negalite, ko aš iš jų prisiklausau. Duktė net postringauja apie trečiąjį pasaulį, o saky-

kit man, ką ji išmano apie pirmąjį? Apie tą pasaulį, iš kurio pati kilusi? Žinot, aš dabar turiu daug laiko skaityti, o ir šiaip apie daug ką galvoju. Tik pažiūrėkit į Lenę, kadaise ji šiaušėsi ir nesutiko parduoti man savo namo, atseit aš jai atrodžiau įtartinas... namą ji pardavė Hoizeriui, o ką tasai išdirbinėja su savo apsukruoliu anūku? Jis drįsta siųsti jai įsakymą išsikraustyti, nes ji nuomoja kambarius svetimšaliams darbininkams ir jau seniai nebegali laiku sumokėti nuomos, o gal ir visai neįstengia mokėti. Ar man kada, bent kartelį būtų dingtelėję išmesti Lenę iš jos buto? Niekados, prie jokios politinės sistemos. Niekados. Aš nė neslepiu, kad iš karto atkreipiau į ją dėmesį, vos tik ji pas mane pasirodė, ir kad niekad labai rimtai nežiūrėjau į santuoką. Argi aš tai slepiu? Neslepiu. Ar aš slepiu, kad buvau nacistas, kad buvau komunistas, kad išnaudojau tam tikrus karo teikiamus ekonominius šansus? Neslepiu. Aš — atleiskite už tokį žodį — susišluodavau viską, ką tik galėdavau. Čia tai teisybė. Bet ar kam nors iš savo įmonės žmonių, ar kam kitam esu po 33-iųjų padaręs ką nors bloga? Nesu. Taip, anksčiau aš buvau kiek šiurkštokas, čia tai teisybė. Bet po 33-iųjų? Nei vienam. Ir ar bent vienas, kas pas mane ar su manim dirbo, gali manimi skųstis? Negali. Ir nesiskundė. Vienintelis, kuris, ko gero, būtų galėjęs skųstis,— tai Krempas, bet jo nebėra gyvo. Taip, prie jo tai aš kibdavau, čia tai teisybė, mat tas Krempas buvo įkyrus fanatikas, jis tik ir taikėsi apversti man visą įmonę aukštyn kojom ir galutinai užnuodyti darbe orą. Juk kai į mūsų įmonę atėjo tasai rusas, šitas idiotas jau pačią pirmą dieną norėjo, kad su rusu visi elgtųsi kaip su žemesnės rasės žmogumi. Viskas prasidėjo nuo puodelio kavos, kurį rusui per pusryčių pertrauką, truputį po devynių, padavė Lenė. Buvo labai šalta diena, 43-iųjų gruodžio pabaiga ar 44-ųjų sausio pradžia, o taip jau susiklostė, kad kavą virdavo Ilzė Krėmer. Mat ja labiausiai buvo galima pasitikėti, jei norite žinoti, o tam kvaišai Krempui vertėjo pagalvoti, kodėl gi sena komunistė — labiausiai patikimas žmogus tokiam darbui. Juk maltą kavą kiekvienas atsinešdavo savo, popierinėse tūtelėse, o šie milteliai buvo baisi pagunda. Vieni turėdavo tik kavos erzacą, kiti maišydavo 1:10, 1:8, Lenė visada maišydavo 1:3, o aš sau kartais leisdavau prabangą 1:1, arba, progai pasitaikius, net tikrą pupelių kavą: taigi ten būdavo dešimt skirtingų tūtelių su malta kava, dešimt skirtingų kavinukų... turint omeny to meto situaciją su kava, Ilzei buvo parodytas

nepaprastas pasitikėjimas; juk niekas nebūtų nei pastebėjęs, nei pajutęs, jei Ilzė būtų įsidėjusi kokį ketvirtį loto iš svetimos tūtelės su gera kava į savąją tūtelę, kartais ir su prasta kava? Niekados. Komunistai tą vadino solidarumu, o šitie naciai Krempas, Vanft ir Šelf tuo ramiausiai naudojosi. Niekam nė į galvą nebūtų atėję patikėti virti kavą Vanft arba Šelf, arba šitam visiškam idiotui Krempui: juk jie būtų gvelbę vienas iš kito. Be to, reikia pasakyti, kad iš Krempo dažniausiai nebūdavo ko gvelbti, jis buvo per daug kvailas ir per daug sąžiningas ir dažniausiai gerdavo gryną erzacą... o jau kvapai kvapai, kai išpilstydavo kavą: iš karto galėjai užuosti, kieno kavoje bent kruopelytė tikros... o tada gardžiausiai kvepėjo kaip tik Lenės kavinukas... na, tiek to. Įsivaizduojat, kiek būdavo pavydo, pykčio, apmaudo, net neapykantos ir keršto planų, kai penkiolika po devynių Ilzė išdalindavo puodukus su kava? Gal manot, kad 44-ųjų pradžioje policija arba partija dar galėjo sau leisti tardyti ir kaltinti kiekvieną žmogelį... ką aš žinau, kaip tai vadinosi, gal „karinės ekonomikos pažeidimu"? Juk jie džiaugėsi, jei žmonės, nesvarbu iš kur, dar gaudavo bent kruopelytę kavos. Tiek to... ir ką gi padaro mūsų Lenė pačią pirmą dieną, kai pas mus atsiranda rusas? Ji įpila rusui puodelį savo kavos... kad jūs žinotumėt, 1:3, tuo tarpu Krempas plempia savo prastą bizalą... įpila rusui kavos iš savo kavinuko į savo puodelį ir atneša jam prie stalo, kur jis pirmosiomis dienomis kartu su Krempu gamino karkasus. Lenei atrodė savaime suprantama pasiūlyti puodelį kavos žmogui, neturinčiam nei puodelio, nei kavos... gal manot, kad ji nutuokė, jog čia jau *politika.* Aš mačiau, jog net Ilzė Krėmer išblyško — mat *ta* tai žinojo, kad paduoti rusui puodelį kavos 1:3, kuri savo kvapu nustelbia visų kitų bizalus, yra politika. O ką Krempas? Dažniausiai jis sėdėdavo, kojos protezas darbo metu nusegtas, nes prie to protezo Krempas dar nebuvo kaip reikiant įpratęs, taigi, jis nusikabina nusegtą protezą nuo vagio ant sienos... įsivaizduojate, kaip žavingai atrodė, ant sienos visą laiką kabo dirbtinė koja... ir išmuša puodelį visiškai suglumusiam rusui iš rankos. Kas toliau: mirtina tyla, man rodos, taip sakoma, bet ir ta vadinamoji mirtina tyla — taip rašoma literatūroje, knygose, kurias aš dabar retkarčiais skaitinėju — irgi buvo nevienoda: pritariančiai mirtinai tylėjo Šelf ir Vanft, neutraliai mirtinai — Hoiter su Cėven, pritariančiai mirtinai — Hiolthonė su Ilze. Na, bet *persigąsti*, tai, turiu jums pasakyti,

persigandome mes visi, išskyrus senį Grunčą, kuris stypsojo įsirėmęs tarpdury šalia manęs ir kaip niekur nieko kvatojosi. Ir bepigu jam buvo dantis rodyti, kai buvo laikomas nepakaltinamu ir nelabai ko bijojo, nors jis sena lapė, ką aš čia šneku, vilkas avies kailyje. O ką aš? Aš, stovėdamas tarpdury, iš nervų nusispjoviau į dirbtuvę... ir jei tai įmanoma, jei man pavyko tą parodyti, tai buvo absoliučiai ironiškas spjūvis, bet seilės tykštelėjo gerokai arčiau Krempo nei Lenės. Dieve mano, kaip galima išversti politiškai svarbias smulkmenas: kad mano seilės tykštelėjo gerokai arčiau Krempo nei Lenės, ir įrodyk, kad gudrus, jog spjauta iš ironijos? Vis dar mirtina tyla, o ką gi daro Lenė, kai visi stovi, baimingai sulaikę kvapą iš įtampos? Ką gi ji daro? Ji pakelia puoduką, kuris minkštai nukrito į aplinkui pribarstytų durpmilčių likučius, eina prie čiaupo, kruopščiai plauna... taip kruopščiai, jog tai atrodė provokuojamai įžūliai... ir man rodos, nuo šios akimirkos ji tyčia ėmė elgtis provokuojamai įžūliai. Dieve mano, juk aišku, kad puoduką galima išplauti greitai, net ir rūpestingai plaunant, bet ji plovė tą puodelį taip, lyg ten būtų šventoji taurė... o paskui ji padarė dar vieną dalyką, visai nereikalingą... taip pat kruopščiai iššluostė tą puodelį švaria nosine, priėjo prie savo kavinuko, įpylė antrą puodelį, kuris dar buvo likęs... žinot, į tuos kavinukus tilpdavo du puodeliai... ir, nė nežvilgtelėjus į Krempą, itin ramiai atneša tą kavą rusui. Gal manot, tylomis. Ne, ji dar pasakė: „Prašom". Dabar viskas priklausė nuo ruso. Jis puikiausiai suprato, kad situacija politiška... nervingas, nepaprastai jautrus vaikinas, žinot, delikatumo ne vienas galėjo iš jo pasimokyti; išblyškęs, ant nosies — juokingi nikeliuoti akiniai, šviesūs, kiek banguoti išblukę plaukai, beveik kaip angeliukas atrodė tasai vaikinas... ir ką gi jis, ką gi jis? Vis dar tvyro mirtina tyla, ir visi jaučia, kad čia lemiamas momentas. Lenė savo jau padarė... o ką gi darys jis? Šit jis ima kavą ir nepriekaištinga vokiečių kalba garsiai ir aiškiai sako: „Dėkoju, panele"... ir ima gerti. Prakaito lašai jam ant kaktos, galite įsivaizduoti, jis tikriausiai keletą metų nebuvo turėjęs burnoj anė lašo pupelių kavos ar arbatos... kaip koks dopingas išsekusiam kūnui. Na, bet kraupiai įtempta mirtina tyla, laimė, baigėsi... Hiolthonė atsidūsta su palengvėjimu, Krempas kažką urzgia apie „bolševiką... kariškio našlę... kavą bolševikui", Grunčas antrąsyk nusikvatoja, aš antrąsyk nusispjaunu, taip neatsargiai, kad vos neapspjaunu Krempo protezo... o juk tai būtų buvusi

šventvagystė. Šelf su Vanft žiopčioja pasipiktinusios, visi kiti — su palengvėjimu. Na, Lenė liko be kavos... o ką gi manoji Ilzė, Ilzė Krėmer? Ji paima savo kavą, įpila ir atneša Lenei, ir dargi aiškių aiškiausiai sako: „Juk paspringsi sausa duona"... o Ilzės kava irgi nebuvo be. Mat ji turėjo brolį, tas brolis buvo tikrų tikriausias nacis ir net užėmė kažkokias aukštas pareigas Antverpene, jis jai visąlaik atveždavo kavos... tai va. Štai kaip buvo. Lemiamas Lenės mūšis".

Šis lemtingas Lenės žingsnis 1943-iųjų pabaigoje — 1944-ųjų pradžioje aut. pasirodė toks svarbus, kad jis panūdo surinkti apie tai daugiau išsamesnės informacijos ir dar kartą susirado visus dar gyvus šios scenos dalyvius. Pirmiausia jam atrodė, jog Pelceris per daug pailgino „mirtinos tylos" trukmę. Aut. laikosi požiūrio, kad tai suliteratūrinimas, kurį derėtų atskleisti, nes pagal aut. nuomonę ir patirtį „mirtina tyla" niekada nesitęsia ilgiau nei trisdešimt — keturiasdešimt sekundžių. Krėmer — kuri, beje, nė nemėgina neigti, jog jos brolis buvęs nacis ir tiekęs jai kavą! — vertinimu mirtina tyla trukusi „tris, keturias minutes", o Vanft sako: „Aš puikiai prisimenu tą sceną ir po šiai dienai sau prikaišioju, kad mes į tai pažiūrėjome pro pirštus ir tuo tarsi pritarėme viskam, kas buvo paskui... mirtina tyla? Sakyčiau, paniekinanti tyla... kiek ji tęsėsi? Sakyčiau, vieną, dvi minutes, jeigu jums taip svarbu. O juk mes neturėjome tylėti ir neturėjome teisės tylėti. Mūsų berniukai svetur, šalo, bet visą laiką lipo bolševikams ant kulnų (1944-aisiais jau buvo kitaip, tada jau bolševikai „lipo mūsų berniukams ant kulnų", istorinė aut. pataisa), o jis sau sėdi šiltai ir dar gauna iš šitos šliundros kavos 1:3". Hiolthonė: „Na, man nugara pagaugais nuėjo, iš tiesų, mane ėmė krėsti drebulys, galiu prisiekti, ir klausiau savęs to, ko vėliau dar daug kartų klausiau: ar Lenė supranta, ką daro? Žavėjausi ja, josios drąsa ir natūralumu, ir ta prakeikta ramybe, su kuria ji toje mirtinoje tyloje plovė puoduką, jį šluostė ir t. t., tai buvo... sakyčiau, šaltakraujiškumas... nuoširdumas ir žmoniškumas, po šimts... na, o trukmė... Žinot, tai tęsėsi amžinybę... nesvarbu, tris ar penkias minutes, ar tik aštuoniasdešimt sekundžių. Amžinybę, o aš pirmąsyk pajutau Pelceriui kažką panašaus į simpatiją, nes jis aiškių aiškiausiai palaikė Lenės, o ne Krempo pusę... o tas spjaudymasis, žinoma, atrodė vulgariai, bet tuo momentu tai buvo vienintelis įmanomas išraiškos būdas... ir

buvo visai akivaizdu, ką jis tuo išreiškė: jis su džiaugsmu būtų spjovęs Krempui į veidą, bet juk jis to negalėjo".

Grunčas: „Man norėjosi balsu džiūgauti: drąsos tai mergaitei nestigo. Po paraliais, ji išsyk stojo į lemiamą mūšį... ko gero, nė pati to nežinodama... ir vis dėlto ji turėjo kažką nujausti: juk tą vaikį ji pažinojo vos pusantros valandos, o tą laiką jis bejėgiškai praleido gamindamas karkasus... ir niekas, net liežuvautoja Vanft, nebūtų galėję jai prikišti, jog tarp juodviejų kas nors yra. Jei jus domina ir jei leisite man pavartoti karinį terminą, tai Lenė susikūrė nežmonišką šaudymo zoną, dar gerokai prieš atsirandant į ką šaudyti. Į tai, ką ji padarė, niekas negalėjo žiūrėti kitaip nei į gryną naivuolės žmoniškumą, ir nors bendraujant su žemesnės rasės žmonėmis tas žmoniškumas buvo draudžiamas, vis dėlto, žinot — netgi toks tipas kaip Krempas matė, kad Borisas *buvo* žmogus: jis turėjo ir nosį, ir dvi kojas, ir net akinius ant nosies, ir jis buvo jautresnis, nei visa ta šutvė kartu paėmus. Drąsus Lenės žingsnis paprasčiausiai pavertė Borisą žmogumi, paskelbė žmogumi... ir tuo viskas buvo pasakyta, nepaisant visų tų bjaurių dalykų, kurie dar laukė ateityje. Kiek laiko truko... ak, man atrodė, jog praslinko mažiausiai penkios minutės".

Aut. jautė pareigą eksperimentiškai nustatyti galimą mirtinos tylos trukmę. Kadangi dirbtuvės patalpos — dabar priklausančios Grunčui — dar tebėra, buvo galima viską išmatuoti: nuo Lenės stalo iki Boriso stalo: keturi metrai, nuo Boriso stalo iki čiaupo: trys metrai, nuo čiaupo iki Lenės stalo (ant kurio stovėjo kavinukas): du metrai... dar sykį keturi metrai iki Boriso stalo: iš viso trylika metrų, kuriuos Lenė iš pažiūros nuėjo, matyt, ramiai, bet, žinoma, greitai. Deja, kaip išmušamas puodelis, teko simuliuoti, nes aut. neturėjo nei bekojo invalido, nei jo protezo; bet jam nereikėjo simuliuoti, nei kaip plaunamas ir šluostomas puodelis, nei kaip pilama kava: jis — aut.— pakartojo eksperimentą tris kartus, siekdamas tikslumo bei norėdamas apskaičiuoti trokštamą objektyvų vidurkį. Rezultatas: pirmasis eksperimentas: 45 sekundės, antrasis: 58 sekundės, trečiasis: 42 sekundės. Vidurkis: 48 sekundės.

Kadangi aut.— čia jis dar sykį turi tiesiogiai įsikišti — norėtų pavadinti šį procesą Lenės užgimimu arba atgimimu, taip sakant, centriniu įvykiu, ir kadangi jis nelabai turi apie

Lenę daugiau tokios medžiagos kaip šioji, kuri daugių daugiausia leidžia šitaip apibendrinti: tikriausiai mažumėlę ribota, romantiška, jusli ir materialistė kartu, šiek tiek Kleisto, šiek tiek fortepijono, gilus arba giliai įkaltas, tačiau diletantiškas tam tikrų sekrecijos procesų išmanymas; o jei žiūrėsime į Lenę kaip į neatsiskleidusią meilužę (dėl Erhardo mirties), kaip į nevykusią našlę, trim ketvirtadaliais našlaitę (motina mirusi, tėvas kalėjime), tai galima laikyti ją nelabai išsilavinusia arba siaubingai neišsilavinusia,— bet juk niekas nepaaiškins nei šių ginčytinų savybių, nei jų derinio, nei jos elgesio natūralumo tuo momentu, kurį nuo šiol vadinkime „kavos puodelio valanda". Aišku, ji jaudinamai ir nuoširdžiai rūpinosi Rachele, iki tos akimirkos, kai šią užkasė vienuolyno sode, tačiau Rachelė jai buvo artima, brangiausias žmogus po Erhardo ir Heinricho ligšioliniame jos gyvenime... bet kava tokiam žmogui kaip Borisas Lvovičius... juk ji pastatė jį į baisią, į mirtinai pavojingą padėtį, nes kokioj gi padėty atsiduria tarybinis karo belaisvis, kurį naivi vokietė vaišina kava; tegu jis ir paėmė tą kavą, *natūraliai* ir (iš pažiūros) taip pat naiviai. Ar ji apskritai žinojo, kas yra komunistas, jei, Margretos nuomone, ji tikriausiai nė nežinojo, kas yra žydė?

Van Dorn, kuri kaip ir Margreta su Lota nieko nebuvo girdėjusi apie „kavos puodelio valandą" (aišku, kad Lenei atrodė, jog neverta nė pasakoti Marjai tokių niekų), paaiškino gan paprastai: „Žinot, kas jau kas, o pavaišinti žmogų kava Gruitenams atrodė savaime suprantamas dalykas. Kad ir kas būtum — elgeta ar bastūnas, valkata, laukiamas ar nelaukiamas svečias. Kitaip ir būti negalėjo, kavos tai jau visiems duodavo. Net ir Pfeiferiams, o tai jau šį tą reiškia. Ir — būkime teisingi — ne jis, o ji buvo baisiai griežta šiuo atžvilgiu. Tai buvo toks savaime suprantamas dalykas, kad aš kiekvienąkart pagalvodavau apie vienuolyno vartus, prie kurių anksčiau kiekvienam įpildavo samtį sriubos, ir nei tikėjimo klausdavo, nei Dievą garbinti reikalaudavo. Ne, ji bet kam būtų pasiūliusi kavos, nesvarbu, ar tu komunistas, ar ne... aš manau, kad ir bjauriausiam naciui ji būtų davusi puodelį. Kitaip nė būti negalėjo... ne, ji buvo, na, gal ir daug klaidų ji padarė, bet ji buvo kilniadvasė, taip, kilniadvasė. Ir nuoširdi buvo, ir žmoniška... tik, tik dėl vieno dalyko, jūs žinot, ką aš turiu omeny, ji buvo ne tokia, kokios jam reikėjo".

Čia ryžtingai, visu griežtumu reikia nepasiduoti įspūdžiui, esą per karą, 1943-iųjų pabaigoje — 1944-ųjų pradžioje, Pelcerio vainikų dirbtuvėje egzistavo ar bent jau buvo įmanoma kažkas panašaus į rusofiliją arba tarybinę euforiją. Lenės natūralumą istoriškai galima vertinti tik santykinai, tačiau asmeniškai, žinoma, objektyviai. Turint omenyje, kad už daug mažesnes privilegijas, suteiktas tarybiniams žmonėms, kiti vokiečiai (nedaugelis) rizikuodavo atsidurti ir atsidurdavo kalėjimuose, koncentracijos stovyklose arba kartuvėse, reikia suvokti, jog čia būta ne sąmoningo žmoniškumo demonstravimo, bet tiek objektyviai, tiek ir subjektyviai santykinio, kurį galima nagrinėti tik siejant jį su Lenės gyvenimu bei istorine vieta. Jei Lenė būtų buvusi šiek tiek nuovokesnė (o kad nieko nenutuokė, jinai įrodė dar Rachelės atveju), būtų — vėlesni įvykiai bei poelgiai leidžia daryti tokią išvadą — pasielgusi lygiai taip pat. Ir jei Lenė nebūtų galėjusi išreikšti savo natūralumo materialia forma — būtent puodeliu kavos — iš viso to būtų kilusi bejėgiška, o gal net ir nevykusi simpatija, kuri galėjo jai baigtis liūdniau, nei puodelis kavos, paduotas tarsi šventoje taurėje. Galima spėti, jog kruopščiai išplauti ir kruopščiai iššluostyti puodelį Lenei teikė juslinį malonumą: čia nebuvo nieko demonstratyvaus. Kadangi lig šiol Lenė visuomet pirma padarydavo, o tik paskui pagalvodavo (Aloyzas, Erhardas, sesuo Rachelė, tėvas, motina, karas), pagalvodavo gerokai vėliau, vargu ar galima numanyti, jog ji iš karto po to suvokė, ką padariusi. Ji ne tik įpylė rusui kavos, bet tiesiog įteikė jam tą kavą; ji apsaugojo rusą nuo pažeminimo, o pažemino bekojį vokietį. Taigi Lenė užgimė ir atgimė ne per tas spėjamas 50 mirtinos tylos sekundžių, jos užgimimas ar atgimimas buvo ne baigtinis, o nepaliaujamas procesas. Trumpai tariant: tik ką nors darydama, Lenė suprasdavo, ką daranti. Ji viską turėdavo materializuoti. Be to, nederėtų užmiršti, jog tada jai buvo tik dvidešimt vieneri su puse. Ji nepaprastai — tą turime pakartoti — priklausė nuo sekrecijos, o kartu ir nuo virškinimo, ir visiškai nesugebėjo ką nors sublimuoti. Ji gebėjo būti nuoširdi, tačiau Aloyzas nepastebėjo ir nepažadino šių gabumų, o Erhardas neturėjo ar nepastebėjo progos juos pažadinti. Spėjamos aštuoniolika — dvidešimt penkios minutės juslinio pasitenkinimo, kurį ji galbūt patyrė su Aloyzu, jos kaip reikiant nemobilizavo, nes ir Aloyzas nesugebėjo pastebėti para-

dokso, kad Lenė buvo jusli, nes jos juslumas lyg tyčia nebuvo visaapimantis.

Yra tik du kito lemtingo įvykio — rankos uždėjimo — liudininkai. Bogakovas, kuris jau aprašė šį įvykį su jo sekrecinėmis pasekmėmis, ir Pelceris, kurį reikia apibūdinti kaip vienintelį, mačiusį viską savomis akimis.

Pelceris: „Žinoma, nuo to laiko rusas kasdien gaudavo kavos, ji duodavo, ir galiu prisiekti... kai ji kitą dieną atnešė jam kavą... bet tada jis jau nebe karkasus gamino, o sėdėjo prie apdailos stalo pas Hiolthonę, galiu prisiekti... ir tai jau nebuvo naivu ar nesąmoninga, kaip jums labiau patinka, nes pirmiau ji gerai apsidairė ir nutaikė momentą... tada ji paprasčiausiai uždėjo kairę ranką jam ant dešinės, o jį tiesiog krėste nukrėtė, nors viskas truko labai trumpai, nukrėtė lyg elektra. Jis net pašoko, stačiai kaip per dangun ėmimą. Aš viską mačiau ir galiu prisiekti, bet ji nežinojo, kad aš mačiau, nes stovėjau patamsy savo kabinete ir akis įtempęs spoksojau laukan — mat norėjau pažiūrėti, kas bus toliau su ta kava. Žinot, ką aš pamaniau, taip, žinau, tai skamba vulgariai, bet mes, sodininkai, anaiptol ne tokie jautruoliai, kaip kai kam atrodo; taigi aš pamaniau: po paraliais, juk ji pradeda... vaikeli mano, ji pradeda, pamaniau aš, ir mane suėmė toks pavydas tam rusui. Erotiniu požiūriu Lenė buvo pažangi asmenybė, ji nesuko sau galvos, kad pagal tradiciją iniciatyvos turi imtis vyras: tą padarė ji, uždėdama jam ranką. Aišku, jei ji gerai suprato, kad tokioj padėty jis nė negali imtis iniciatyvos, tai buvo ir viena, ir kita: tai buvo drąsu, beveik įžūlu ir erotiniu, ir politiniu požiūriu".

Yra žinomi abiejų (Lenės — pacituotas Margretos, Boriso — pacituotas Bogakovo) pažodiniai pasisakymai, visiškai sutampantys, kad jiedu „tučtuojau užsidegė", o kaip girdėjome iš Bogakovo, Borisui atsitiko taip, kaip atsitinka vyrams, ir, kaip girdėjome iš Margretos, Lenė patyrė išgyvenimą, „daug gražesnį už tą viržių istoriją, kurią jau sykį esu tau pasakojusi".

Pelceris apie Boriso dalykines savybes: „Patikėkit, aš pažįstu žmones, aš iš pirmos dienos supratau, kad tas rusas Borisas yra nepaprastai inteligentiškas ir turi organizatoriaus gabumų. Jau po trijų dienų jis tapo neoficialiu Grunčo pavaduotoju priimant vainikus, be to, jis puikiai sutarė su Hiolthone ir Cėven,

kurios faktiškai virto jo pavaldinėmis, bet, aišku, neturėjo pastebėti, jog yra jo pavaldinės. Tam tikra prasme jis buvo menininkas ir gan greitai suvokė patį svarbiausią dalyką: taupyti medžiagas. Ir jokių emocijų dėl kaspinų užrašų, kurie jam vis dėlto turėjo būti ne pagal plauką: „Už fiūrerį, tautą ir tėvynę" arba „112 SA būrys", ir visą dieną čiupinėtis su svastikomis ir ereliais,— bet tai neišvesdavo jo iš kantrybės. Na, vieną kartą aš labai asmeniškai užklausiau jo savo kabinete, kur jis vėliau savarankiškai tvarkė spintą su kaspinais ir kaspinų apskaitą: „Borisai, sakykite man atvirai, kaip jūs jaučiatės, su visais tais ereliais, svastikomis ir pan.?" O jis atsakė, nedvejojęs nė akimirkos: „Pone Pelceri,— tarė jis,— kadangi jūs taip tiesiai manęs klausiate... tikiuosi, jog neįsižeisite, jei pasakysiu: savotiška paguoda yra ne tik numanyti ir žinoti, bet ir savo akimis matyti, kad ir SA būrio nariai yra mirtingi... o dėl svastikų ir erelių, tai aš kuo puikiausiai suvokiu savo istorinę padėtį". Aš noriu primygtinai pabrėžti, jog jiedu su Lene man tapo beveik nepamainomi, jeigu jau aš ne tik nieko jam nedariau, bet netgi teikiau privilegijas... ir tai mergaitei taip pat... visa tai turėjo reikšmės ir bizniui. Áš nesu koks padebesiais skrajojantis humanistas, niekada ir nevaidinau tokio... Tiesiog tas vaikis buvo pasakiškai kruopštus ir turėjo organizatoriaus talentą... ir su žmonėmis gerai sutarė... net Vanft su Šelf pakęsdavo jo pastabas, nes jis sugebėdavo labai delikačiai jas pasakyti. Garantuoju, esant laisvai rinkai, jis galėjo nemažai pasiekti. Na, jis, aišku, buvo inžinierius ir tikriausiai išmanė savo matematiką, bet būtent jis pirmasis atkreipė dėmesį,— nors aš jau dešimt metų verčiausi gėlininkyste, o Grunčas jau buvo išdirbęs net keturias dešimtis metų, nė vienas iš mūsų nepastebėjome, net ir gudruolei Hiolthonei neatėjo į galvą,— kad, atsižvelgiant į apdailos stalo našumą, karkasams — aš turiu omeny karkasų gamintojų grupę — trūko žmonių, o jis pats, aišku, su Hiolthone, sudarė tokią priėmimo grupę, kad geresnės nė nenorėk. Taigi — pergrupavimas: Cėven grįžo prie karkasų stalo, ji šiek tiek niurzgėjo, bet aš primokėjau jai, ir štai jums rezultatas: produktyvumas tikrai išaugo 12—15%. Tad ko čia stebėtis, kad man rūpėjo jį laikyti ir žiūrėti, kad jam nieko neatsitiktų? O be to, dar buvo partijos draugų, kurie man — kartais tiesiogiai, o kartais gėle — primindavo, jog aš turiu saugoti, kad jam nieko neatsitiktų, jis turįs įtakingą globėją. Na, viskas nebuvo taip paprasta; toks bjau-

rus knislys kaip Krempas, isterikė Vanft... per juos visas biznis galėjo išlėkti į orą. Ir niekas, net Lenė, netgi Grunčas, nežinojo, kad savo nuosavame mažučiame šiltnamyje aš jam užleidau šešis ypač gerai patręštus kvadratinius metrus tabakui, agurkams ir pomidorams".

Aut. prisipažįsta, kad rinkdamasis dar gyvus vainikų dirbtuvės laikų liudininkus, suko pačiu lengviausiu keliu ir dažniausiai lankydavo juos priklausomai nuo to, kaip jie pasiekiami. Kadangi per antrąjį vizitą Vanft dar demonstratyviau nei per pirmąjį atsuko jam nugarą, aut. liovėsi ją lankęs. Pelceris, Grunčas, Krėmer ir Hiolthonė yra vienodai prieinami, taip pat vienodai šnekūs — tik Krėmer kiek mažiau — pasirinkti arba išsirinkti buvo sunku; pas Hiolthonę aut. traukė jos nepakartojama arbata ir preciziškai skoningas interjeras, taip pat josios gerai išsilaikęs ir rūpestingai puoselėjamas žavesys bei atvirai reiškiamos simpatijos separatizmui, apimančios ir šias dienas; vienintelis dalykas, vertęs dvejoti renkantis Hiolthonę, buvo jos mažulytė peleninė ir neprielankumas užkietėjusiems rūkaliams.

„Na gerai, mūsų žemė (čia turima omeny federacinė Šiaurės Reino—Vestfalijos žemė) surenka daugiausiai mokesčių ir jais remia mažiau mokesčių surenkančias žemes... bet ar kam nors šautų į galvą pakviesti čionai tų žemių, pavyzdžiui, Šlezvigo—Holšteino arba Bavarijos gyventojus, kad jie ne tik švaistytų mūsų surinktus grašius, bet ir pakvėpuotų užnuodytu mūsų oru, kuris yra viena iš priežasčių, kad čia tiek daug uždirbama? O gerti šlykštų, apgailėtiną mūsų vandenį... kas gi būtų, jei bavarai su savo švarut švarutėliais ežerais arba holšteiniečiai su savo pajūriu atvažiuotų išsimaudyti Reine, iš kurio, be abejo, išbristų dervuoti, o gal net ir plunksnuoti. O jūs tik pažiūrėkit į šitą Štrausą, kurio visa karjera susideda vien iš neišaiškintų įvykių, taip, aš juos vadinu neišaiškintais, neišaiškintais ir tamsiais, nes tai tas pat... o kaip jis koneveikia mūsų žemę (Šiaurės Reiną—Vestfaliją — aut.), kone apsiputojęs... ir ko? Tik todėl, kad čia viskas šiek tiek pažangiau. Jį reikėtų patupdyti su žmona ir vaikais trejetui metelių Duisburge arba Dormagene, arba Veselinge, kad žinotų, iš kur ir kaip gaunami pinigai... pinigai, kuriuos jis susižeria, ir dar drįsta burnoti, nes mūsų žemės vyriausybė, nors ir ne kažin kas, bet vis dėlto, vis dėlto bent jau ne KDS, o SKS tai nė iš tolo nekvepia... suprantate, ką aš turiu ome-

ny? Kaipgi aš galiu puoselėti „vienybės jausmą“, ką? Argi aš įkūriau reichą, ar aš norėjau, kad jis būtų įkurtas? Ne. Ir koks gi pagaliau mūsų reikalas, ir aukštutinėje, ir žemutinėje, ir vidurinėje dalyje? Jūs tik pagalvokit, kaip mes patekom į šitą sąjungą. Juk patekom vien per tuos prakeiktus prūsus... o ką mes turime su jais bendra? Kas gi mus pardavė 1815 metais? Gal mes patys, ką? Ar mes to norėjome, ar buvo koks balsavimas? Galiu pasakyti, kad nieko nebuvo. Tegu tasai Štrausas nors kartą išsimaudo Reine ir pakvėpuoja Duisburgo oru... bet jis sėdi savo sveikoje Bavarijoje ir vos prasižioja apie „Reiną ir Rūrą“, kimsta iš pykčio. Kam mums reikia tų provincijos tamsuolių? Ar mums savų neužtenka? Pagalvokit kada apie tai! (Šitą aut. pažadėjo.) Ne, aš buvau ir būsiu separatistė, na, dėl manęs, dar gali likti keletas vestfaliečių, jei jau kitaip neišeina, bet ką gi jie mums duos? Klerikalizmą, veidmainystę ir galbūt bulvių... gerai nė nežinau, ką jie ten augina, manęs tai ir nedomina... na, miškus ir laukus, dėl manęs, jų irgi namo nesineši... stovės kur stovėję, bet tebūnie keletas vestfaliečių, dėl manęs. Bet ne daugiau. Juk jie nuolat piktinasi, inkščia, nes jaučiasi nuskriausti, bamba dėl „transliacijos laiko proporcijos“ ir panašių niekų. Vienas vargas. Lenė tuo ir nuostabi, kad ji tokia reiniška. Ir pasakysiu jums dar vieną dalyką, jums, aišku, tai pasirodys keista: Borisas man atrodė reiniškesnis už visus kitus, išskyrus Pelcerį, kuriame taip derinosi kriminalinio nusikaltėlio ir humanisto savybės, taip tik pas mus ir tegali būti. Tiesa, jis niekam nieko nedarė, na, nebent Krempui, prie to tai jis kibo kaip išmanydamas, o kadangi Krempas buvo nacis, galima pagalvoti, kad Pelceris nebuvo joks prisitaikėlis, bet tai toli gražu ne teisybė: atsižvelgiant į daugumos santykius, buvo labai prisitaikėliška kibti prie vieno vienintelio Krempo... jo paprasčiausiai nemėgo, net ir abi kitos nacistės, jis paprasčiausiai buvo nemalonus tipas ir bjauriai kabinėdavosi prie moterų. Ir vis dėlto, vis dėlto pasistengsiu būti jam teisinga, jis buvo jaunas vaikinas ir dar 1940 metais, vos dvidešimties, neteko kojos... o kas gi nori prisipažinti arba sutikti su tuo, kad visa tai galų gale neturėjo ir neturi jokios prasmės? Ir reikia žinoti, kad pirmaisiais mėnesiais šiuos jaunuolius šlovino kaip didvyrius, jie buvo apsupti moterų... bet kuo ilgiau tęsėsi karas, tuo kasdieniškiau ir banaliau atrodė amputuota koja, o vėliau tie, kas turėjo abi kojas, paprasčiausiai turėjo daugiau šansų nei vienakojai ar bekojai. Aš esu apsišvietusi ir pažangi

moteris ir būtent taip aiškinčiau seksualinį ir erotinį šio vaikino statusą ir psichologinę situaciją. Dieve mano, ir ką gi pagaliau reiškė bekojis 1944 metų pradžioje? Nusmurgėlis, ir tiek, pensijos — vienos ašaros... o dabar pabandykit įsivaizduoti, kaip viskas atrodo, kai lemiamoje seksualinėje situacijoje toks tipas nusisega savo koją? Šlykštu, ir jam, ir partnerei, net jeigu tai ir kekšė. (Ak, ta nuostabioji josios arbata, ir gal aut. suprato kaip prielankumo ženklą, kad, lankantis pas ją trečią kartą, peleninė jau vis dėlto buvo mokos puodelio dydžio? Aut.) Čia dar tasai sveikas kaip ridikas Pelceris, klasikinis *mens sana in corpore sano*[18] pavyzdys, o tai būdinga tiktai kriminaliniams nusikaltėliams, turiu galvoje žmones be menkiausios kruopelytės sąžinės. Neturėk sąžinės ir būsi sveikas, pasakysiu jums. Pelceris nespjovė į jokį biznį, į jokį. Su sargybiniais, kurie rytą atvesdavo, o vakare išvesdavo Borisą, jis, be kita ko, sudarinėdavo sandėrius — konjakas, kava, cigaretės... mat lydėdami transportą jie beveik kas savaitę važiuodavo į Prancūziją arba Belgiją, o konjaką, cigaretes ir kavą iš ten gabendavo dėžėmis, beje, gabendavo ir medžiagas; pas tuos jaunikaičius prekių galėjai netgi užsisakyti, visai kaip krautuvėje. Vienas, vyresnysis, toks Kolbas, nevala, beje, sykį jis man parvežė iš Antverpeno aksomo visai suknelei, o kitas, Boldigas, buvo jaunesnis, linksmas nihilistas, nuo 1944 metų pradžios tokių ėmė rastis dešimtys. Guvus vaikinas, turiu pasakyti, su stikline akimi ir be vienos rankos, o jau koks kareiviškos krūtinės dekoras; ir kai norėdavo pešti kokios nors naudos, tai gan ciniškai naudodavosi ir tuo, kad neteko akies ir rankos ir sidabru ant krūtinės, tarsi kokiu pinigų pakaitalu. Fiūreris, tauta ir tėvynė rūpėjo jam kaip pernykštis sniegas, o net apie save aš negalėčiau šito pasakyti, nes nors mielu noru apsieičiau be fiūrerio, aš vis dėlto esu už Reino tėvynę ir už Reino tautą. Na, jam nieko nereiškė retkarčiais pasitraukti į šiltnamio galą su Šelf, kuri po Lenės buvo labiausiai gundanti iš mūsų, ir, kaip jis sakydavo: „Sugauti pelytę“ arba „Pasiklausyti, kaip zylutė čiulba“, o eidavo atseit, kad ji, Pelceriui leidus, išrinktų jam porą žiedų. Tam dalykui pavadinimų jis nestokojo. Nepasakysi, kad nesimpatiškas, ne... tik toksai cinizmas ir nihilizmas, kad net darėsi kiek šiurpoka. Be to, būtent jis vis mėgindavo mažumėlę padrąsinti Krempą, kartą kitą įbruko jam cigarečių ir pan., o

[18] Sveika dvasia sveikame kūne (*lot.*).

sykį paplojo jam per pečius ir garsiai išrėžė tuomet plintantį posakį: „Mėgaukis karu, drauguži, taika bus baisi". O tas kitas, Kolbas, buvo šlykštus tipas, tik mankytis ir lamdytis. Na, dėl Pelcerio... šiuolaikiškai tariant: dėl padėties laidotuvių rinkoje viskam, aišku, susidarė juodoji rinka: gėlėms, vainikams, kaspinams, karstams,— o už vainikus šulams, didvyriams ir bombardavimo aukoms jis, žinoma, gaudavo papildomai. Negi laidosi savo brangius artimuosius be vainikų? O kadangi mirdavo vis daugiau kareivių ir civilių, galiausiai karstus imta naudoti ne tik daug sykių, bet vien kaip butaforiją: drobule, o vėliau vien maišu apsiūtas, o paskui jau tiktai įvyniotas, daugiau ar mažiau nuogas garbusis numirėlis pro atvožą dugne iškrisdavo plikon žemelėn, tada karstą iš padorumo kiek palikdavo stovėti, dėl akių ant jo netgi užpildavo truputį žemės, bet vos tik pasišalindavo gedintys artimieji, saliutuojančių būrių kareiviai ir burmistrai su partijos šulais... na, vadinkime tai „neišvengiamąja laidotuvių palyda", kaip sakydavo Pelceris, taigi vos tik jie dingdavo iš akių, butaforinis karstas būdavo ištraukiamas, nuvalomas, kiek papoliruojamas, o kapas — greitai užkasamas... greitai, žinot, kaip per žydų laidotuves. Nors imk ir pakviesk: „Prašom, kieno eilė?", kaip kirpykloje. Nėra ko stebėtis, kad Pelceriui, neįsigudrinusiam imti už karstus nuomos mokesčio... ir iš viso to laidotuvių bruzdesio negaunančiam jokio pelno, šovė mintis, kad ir vainikus galima naudoti po keletą kartų, o naudoti vainiko du, tris, o kartais net ir penkis sykius buvo neįmanoma, nepapirkinėjant kapinių sargų ir nebendradarbiaujant su jais. Žinoma, kartojimų kiekis priklausė nuo karkaso medžiagos tvirtumo ir panaudotų žalumynų... be to, tai buvo puiki proga labai įdėmiai apžiūrėti, kaip dirba ir ką lebedija konkurentai. Aišku, tam reikėjo organizuotumo, bendrininkų... ir tam tikro slaptumo... jis tai galėjo daryti tik su Grunču, Lene, su manimi ir Krėmer... ir prisipažįstu: mes jam padėjome. Kartais pasirodydavo vainikų iš kaimo gėlininkysčių, prieškarinės kokybės. O kad kitiems tai nekristų į akis, mus pavadino „atnaujinimo grupe". Pagaliau buvo prieita iki kaspinų. Galų gale Pelceris ėmė kreipti į tai dėmesį ir, jau priimdamas užsakymus, taip nuteikdavo klientus, kad užrašai darėsi vis mažiau ir mažiau individualūs, o podraug didėjo galimybės panaudoti kaspiną pakartotinai. Juk tokius užrašus, kaip „Liūdi tėvai", per karą galima panaudoti gana

dažnai, šansų turi net tokie palyginti individualūs užrašai kaip „Liūdi Konradas“ arba „Tavo Ingrida“, tereikia išlyginti kaspiną, truputį pagyvinti spalvas, paryškinti raides ir padėti jį į spintą prie kitų kaspinų, kol koks nors Konradas arba kokia nors Ingrida vėl turės ko gedėti. Pelceris, kaip visada, tuomet mėgdavo kartoti: Ir mažas kelmas vežimą apverčia. Pagaliau Borisui kilo mintis, vėliau atnešusi nemažą pelną, jam... o tai jis galėjo žinoti tik todėl, kad išmanė trivialiąją vokiečių literatūrą... jam kilo mintis vėl atgaivinti neatmenamų laikų užrašą: „Mylėtas, apraudotas, neužmirštas“. Na, šiandien tai pavadintumėm bestseleriu, kaspiną su tokiu užrašu buvo galima naudoti tol, kol jau tikrai nebebūdavo įmanoma jo atnaujinti ir išlyginti. Ir net tokie nepaprastai individualūs užrašai, kaip „Tavoji Gudula“, būdavo saugomi.

Apie tai Krėmer: „Taip, teisybė, aš irgi tą dariau. Mes dirbdavome specpamainoje, kad ne taip kristų į akis. Jis nuolat kartodavo, esą tai nėra joks kapų niekinimas, jis juos gaunąs iš šiukšlyno. Na, man buvo visai vis tiek. Tai mums papildomai duodavo gražaus pinigo, o galų gale — ar tas taip jau blogai? Kokia iš to nauda ir kam nuo to geriau, jei vainikai supus šiukšlyne. Bet pagaliau mus vis dėlto kažkas apskundė, kad niekiname kapus, apiplėšinėjame lavonus, matot, net ir tada buvo žmonių, kurie stebėdavosi, kad atėję po trijų, keturių dienų neberanda savo vainiko... bet mūsų į tą reikalą jis neįpainiojo, o tai vėlgi buvo gražu iš jo pusės, jis pats vienas nuėjo į teismą, prisiėmė sau visą kaltę, net Grunčą išsuko, ir, kaip man pasakojo vienas pažįstamas, jis labai gudriai viską argumentavo, vadinamosiomis „skurdžiomis laidotuvėmis“, tuo nacionaliniu baubu, jis prisipažino, jog pasitaikę „šiokios tokios netvarkos“, paaukojo tūkstantį markių kažkokiai gydyklai; jis... beje, tai nebuvo tikras teismas, o tik korporacijos komitetas, o paskui partijos garbės teismas... jis, kaip man pasakojo tasai pažįstamas, pareiškė: „Mano ponai, draugai ir draugės partiečiai, aš kovoju tokiame fronte, kurio dauguma jūsų nepažįstate... o ar tuose frontuose, kuriuos daugelis iš jūsų pažįstate geriau už mane, ar tuose frontuose retkarčiais irgi nepažiūrima į kai ką pro pirštus?“ Na, po to jis kiek laiko liovėsi, iki 1944-ųjų pabaigos, o tada visuotinė suirutė buvo tokia didžiulė, kad niekas nebekreipė dėmesio į tokius menkniekius, kaip vainikai ir kaspinai“.

VII

Kadangi senis Grunčas kiekvienąsyk nuoširdžiai kviesdavo vėl užsukti, aut. aplankė jį keletą kartų iš eilės, drauge su juo mėgavosi tikrai dieviška tyla, kuri, vasarai baigiantis, vakarais įsiviešpatauja uždarytose kapinėse, o čia žodis žodin cituojama Grunčo kalbos santrauka yra kokių keturių susitikimų — darnių nuo pradžios iki pabaigos — rezultatas. Per tuos susitikimus — pirmasis vyko ant suolelio po šeivamedžio, antrasis — ant suolelio po oleandro, trečiasis — ant suolelio po jazmino, o ketvirtasis — ant suolelio po darželinio pupmedžio krūmu (senis Grunčas mėgsta įvairovę ir tvirtina, jog turi ir daugiau suolelių po kitokiais krūmais),— buvo rūkomas tabakas, gurkšnojamas alus, o kartais klausomasi labai tolimo ir jau beveik malonaus gatvės triukšmo.

Pirmojo apsilankymo (po šeivamedžiu) santrauka: „Labai linksma, kad mūsų Valteriukas šneka apie ekonominius šansus. Jau jų tai jis niekada nepražiopsodavo, net būdamas vos devyniolikos, kai per Pirmąjį pasaulinį karą tarnavo amunicijos kuopoj. Amunicijos kuopos?.. na, sakykim, jie aptvarko kovos lauką po mūšio... mat ten galima surinkti gausybę daiktų, dar tinkančių kariuomenei: plieninius šalmus, šautuvus, kulkosvaidžius, šaudmenis, netgi patrankas, pakeliama kiekviena gertuvė, kiekviena nukritusi kepurė, kiekviena perpetė ir t. t. ... o aplinkui, aišku, tyso negyvėliai, o negyvėlių kišenėse dažniausiai šio to esama: nuotraukų, laiškų... piniginių, o tose piniginėse kartais ir pinigų, o kaip man pasakojo vienas Valteriuko bičiulis, Valteriukas nieko nesikratė, net auksinių dantų, visai vis tiek, kokios jie tautybės... pagaliau tada Europos karo laukuose pirmą kartą pasirodė amerikiečiai... ir, susidūręs su lavonais, mūsų Valteriukas pirmąsyk pademonstravo tai, ką jis pats vadina verslininko gabumais. Visa tai, aišku, buvo griežtai draudžiama, tačiau dauguma žmonių — tikė-

kimės, kad jūs prie tokių nepriklausote — klysta, manydami, jog to, kas draudžiama, niekas ir nedaro. Čia ir yra Valteriuko stiprybė: jis nekvaršina sau galvos dėl taisyklių ir įstatymų, jis tik žiūri, kad jo nesučiuptų. Na, po Pirmojo pasaulinio karo vaikinas grįžo su tokiu nedidučiu simpatišku kapitalu, devyniolikmetis, su tokiu dailučiu paketėliu dolerių, svarų, belgiškų ir prancūziškų frankų... ir nediduku dailučiu paketėliu aukso. Ir dar jis pademonstravo savuosius verslininko gabumus — jis turi nuojautą ir pasakišką uoslę — tada, kai ėmė supirkinėti nekilnojamąjį turtą, tuščius ir netuščius sklypus, labiausiai jam patiko tušti, turiu galvoje ne neužsodintus, o neužstatytus sklypus, bet iš bėdos jis imdavo ir užstatytus. Doleriai ir svarai tuomet labai praversdavo, o sklypai, ypač miesto pakrašty, buvo labai pigūs, morgenas šen, morgenas ten, jei tik galima, prie pagrindinės gatvės, vedančios iš miesto, keli bankrutavusių amatininkų ir verslininkų namukai miesto centre.

Paskui mūsų Valteriukas iškeliavo dirbti taikaus darbo, jei norite: jis ekshumavo amerikiečių kareivius, dėjo juos į cinkuotus karstus parvežti į Ameriką... ir legalaus, ir nelegalaus darbo netrūko, mat ir ekshumuotieji kartais turi auksinių dantų; o amerikiečiai, pamišę dėl higienos, mokėjo už šį darbą pasakiškai daug, taigi tuo metu, kai doleriai šiaip jau nesimėtė, Valteriukui į rankas vėl ėmė plaukti kalnai legalių ir nelegalių pinigų, ir vėl tasai mūsų žmogutis nusipirko keletą nedidelių sklypelių, mažulyčių lopinėlių, bet šįsyk miesto centre, kur žlugdavo smulkūs maisto krautuvių savininkai ir amatininkai".

Pokalbio po oleandru santrauka: „Kai aš, būdamas keturiolikos metų, pradėjau mokytis pas senį Pelcerį, Valteris buvo ketverių, ir mes visi, taip pat ir jo tėvai, vadinome jį Valteriuku... taip jam ir prilipo. Jie buvo malonūs žmonės, jo tėvai, ji gal kiek per daug dievota, ištisai bažnyčioje ir pan., jis — visai sąmoningai pagonis, jei galit suprasti, ką tai reiškė 1904 metais. Žinoma, jis buvo skaitęs Nyčę, skaitė Štefaną Georgę, buvo ne visai svaičiotojas, bet toks mažumėlę svajoklis; biznis jam nelabai terūpėjo, jį domino vien auginimas, eksperimentai, kitaip tariant: jis ieškojo ne tik mėlynosios, bet ir naujosios gėlelės; jis nuo pat pradžių įsitraukė į jaunimo judėjimą, prikalbino ir mane: aš dar ir šiandien galiu padainuoti jums visus „Darbininkų klasės" posmelius" (Grunčas padainavo:) „'Kas

daugina turtus kas dieną? Kas kasa anglį, rūdą? Kas audžia medvilnę ir šilką? Brandina vyną, grūdą? Kas turtinguosius nuolat peni, o pats karčiam skurde gyvena? Tai darbininkų klasė, tai proletariatas. Kas nuo paties ankstyvo ryto iki tamsybių kenčia? Kas prabangiausią prašmatnumą, brangiausius rūmus renčia? Kas vienas suka žemės ratą, o teisių žemėje nemato? Tai darbininkų klasė, tai proletariatas.'

Na, aš, keturiolikmetis bamblys, mokytis pas Heincą Pelcerį atvykau iš skurdžiausio Eifelio kaimeliūkščio, skurdesnio nė įsivaizduoti neįmanoma. Jis man šiltnamyje įrengė kambarėlį, su lova, stalu ir kėde, prie pat krosnies... gaudavau valgyti ir šiek tiek pinigų... nei valgyti, nei pinigų jis ir pats neturėjo daugiau už mane. Mes buvome komunistai, nors ir nežinojome to žodžio ir nelabai išmanėme, ką tai reiškia. Pelcerio žmona, Adelheida, siuntinėjo man siuntinius, kai 1908—1910 metais mane paėmė į armiją, ir dar kur — aišku, išgrūdo į šaltąją gimtinę, į Brombergą; o žinot, kur aš važiuodavau, kai gaudavau atostogų: ne namo, į tą ilgaskvernių valdomą užkampį, ne, aš važiuodavau pas Pelcerį... na, Valteriukas žaisdamas nuolat painiodavosi mums po kojomis, ir lauke, ir šiltnamy, toks dailutis ramutis mažylis, nei labai mielas, nei nemielas, ir kai gerai pamąstau, žinot, kas padarė jį kitokį, nei buvo jo tėvas: ogi baimė. Jis bijojo. Nesibaigiantys nemalonumai su teismo vykdytojais ir degančiais vekseliais, ir kartais mes, pora padėjėjų, sukrapštydavome savo menkas santaupas, kad būtų išvengta blogiausio. Auginti gėles niekada nebuvo pelningas biznis, taip yra tik dabar, kai visa Europa dėl gėlių kraustosi iš proto. O Heincas Pelceris vis ieškojo savo naujosios gėlelės. Jis įsikalė į galvą, kad naujiesiems laikams reikalinga nauja gėlė, jam vaidenosi kažkas nepaprasta, ko jis taip niekad ir nerado, nors metai po metų kaip koks išradėjas slapčiomis krapštinėjosi prie savo puodų ir lysvių, tręšė, karpė, maišė: bet gaudavo tik degeneravusias rožes arba išsigimusias tulpes, bjaurius hibridus. Na, kai šešiametis Valteriukas pradėjo eiti į mokyklą, jo galvelėje buvo vienas vienintelis žodis „vytojas“ — taip jis sutrumpino „teismo vykdytoją“. „Mam, ar šiandien ateis vytojas? Tėt, ar šiandien vėl ateis vytojas?“ Baimė, turiu jums pasakyti, padarė jį tokį, koks jis yra. Aišku, baigti aukštesniosios mokyklos jam irgi nepavyko, priėjo tik iki ketvirtos klasės ir tiesiai į gėlininkystę, mokiniu, gavo žalią prijuostę, ir baigtas kriukis, o tai

buvo 1914 metais, jei norite žinoti, 1914-aisiais žlugo ne tik Valteriuko gimnazistinė karjera, viskas žlugo, viskas. Man tada buvo dvidešimt ketveri, ir aš žinau, ką šneku: bet kokiam socializmui Vokietijoje atėjo galas. Galas. Ir leidosi gi tie mulkiai šitaip apmaunami savo sušikto saldžialiežuvio kaizerio! Ir Heincas, Valterio tėvas, tą suprato ir galų gale metė savo diletantiškus eksperimentus. Jį dar paėmė, kaip ir mane... ir mes abu, galima sakyti, iš įtūžio, iš pykčio, iš nevilties, iš įtūžio tapome viršilomis. Aš nekenčiau jų, šitų avinų rekrūtų, kurie prisistatydavo, gerai išauklėti, nuolankūs, apsišikę abiem prasmėm. Aš jų nekenčiau ir muštrinau juos. Taip, aš tapau feldfėbeliu, apmokiau būrius tų avinų, ištisus batalionus ir iš Haketoierio kareivinių, kurios buvo tokios pat kaip ir kareivinės Bromberge, iki smulkmenų... užsimerkęs galėjai rasti trečiosios kuopos raštinę, kaip Bromberge... taigi būrius jų apmokiau ir išsiunčiau į frontą. O kišenėje, piniginėje, nešiojausi mažutę Rozos Liuksemburg nuotrauką. Tampiausi ją kaip kokį šventą paveiksliuką, ir susitrynusi ji buvo kaip šventas paveiksliukas. Na, bet kareivių tarybai aš *nepriklausiau*, ne: man Vokietijos istorija baigėsi 1914 metais... o paskui jie, žinoma, nužudė Rozą Liuksemburg, leido ją nužudyti, tie ponai socialdemokratai... o paskui dar ir mūsų Valteriukas turėjo išeiti kariauti, ko gero, rinkti auksinius dantis ir semti dolerius tikrai buvo vienintelis protingas dalykas. Jo motina, Adelheida, buvo miela moteris, kitados netgi daili, bet labai anksti sugižo, nosis pasmailėjo, apie burną susimetė tulžinga, gaiži linija, kurios moterų veiduose aš negaliu pakęsti: tą liniją mačiau savo senelės veide, savo motinos veide, gražios, bet veiduose vien *kančia*, vien gaižulys, klauso vien prakeiktų ilgaskvernių, iš pat labo ryto — į ankstyvąsias mišias, popiet — už rožinio, o vakare — vėl rožinis... na, mes dažnai turėdavome eiti į bažnyčią arba kapinių koplyčion, mat pradėjome nuomoti vazonus su palmėmis ir pan., bažnytiniai Adelheidos ryšiai mums tada labai pravertė, ir per draugijų šventes, per įmonių iškilmes ir pan. ...na, man taip ir knietėdavo spjauti į altorių, valdžiausi tik dėl Adelheidos. O paskui dar Heincas ėmė gerti... na, galima suprasti, kad Valteriukas retokai būdavo namie, kasinėjo amerikonų lavonus, paskui pusmečiui įstojo į savanorių korpusą, rodos, Silezijoj, po to kiek pagyveno mieste, pradėjo užsiiminėti boksu, profesionaliai, bet tai neilgai truko,

truputį suteneriavo... iš pradžių pas visai pigias prostitutes, kurios eina dėl puodelio kavos už 20 pfenigų, vėliau atsirado brangesnės... taip, paskui jis iš tiesų tapo komunistu, tikrų tikriausiu nariu, bet irgi neilgai. Daug jis niekada neplepėjo, visai nekvaršino sau galvos, kad jo nekilnojamas turtas neduoda didelių pajamų, sodininku niekad nedirbo, mat įjuosta rankos, purvas įsiėda į kiekvieną odos raukšlelę... o mūsų Valteriukas visuomet buvo švaruolėlis ir visuomet žiūrėjo sveikatos: kasryt bėgiodavo, po to dušas, šiltas ir šaltas, pusryčiai namuose jam buvo per prasti, salyklinė kava su marmeladu iš keturių rūšių vaisių, jis dumdavo tiesiai į savo kekšynus, o ten užsiprašydavo kiaušinių, pupelių kavos ir konjako... paskui viską apmokėdavo merginų kavalieriai. Ir, aišku, kai tik galėjo, įsigijo automobilį, tegu ir hanomagą".

Pokalbio po jazminu santrauka: „Su tėvais jis visados buvo švelnus, aš net linkęs manyti, kad jis juos tikrai mylėjo. Motinai niekuomet nepratarė šiurkštesnio žodžio, niekad nė nepasišaipė, o Adelheida darėsi vis niūresnė, ji numirė ne iš sielvarto, ji numirė nuo niūrumo, gaiži moteriškė... o gaila, kadaise ji buvo daili ir žydėte žydėjo; 1904 metais, kai pradėjau pas juos dirbti, ji buvo tikrai linksma ir valyva. Po kiek laiko Valteriukas sykį važiavo su mumis nuvežti ar parvežti vazono su palme, o, kad jūs būtumėt matęs, kaip jis priklaupė, prieš altorių ir kyštelėjo ranką į dubenį su švęstu vandeniu... ėjosi lyg sviestu patepta. 1932-aisiais jis įstojo į SA, o 1933-iųjų pradžioje dalyvavo garsių politikų medžioklėje, bet nė vieno nesuėmė, tik išmelždavo pinigų ir leisdavo pabėgti, imdavo ir brangenybes, ir grynais... tai, matyt, buvo gana pelninga, tuojau atsirado naujas aautomobilis, nauji drabužiai, o be to, tada buvo galima pigiai pirkti žydų sklypus, tai kokią krautuvėlę ar pan., tai kokią statybos aikštelę, dabar jis apie tai sako „buvau kiek šiurkštokas". Ir ūmai jis pasidarė toks dailutis švarutis ponaitis išpuoselėtais nagais, būdamas trisdešimt ketverių vedė, dėl pinigų, aišku; Prumtelio dukrą, Evą, žinot, ji nuolat skrajojo padebesiais; tokia nieko sau mergaitė, tik truputį isteriška; jos senis turėjo kontorą, kur buvo galima gauti paskolas išsimokėtinai, o vėliau dar keletą lombardų... o duktė, na, toji skaitė Rilkę ir grojo fleita. Na, ji irgi atsinešė kraičio keletą sklypų ir dar pluoštą grynųjų. Po 1934-ųjų jis tapo garbės šturmfiūreriu, bet išsilaikė nesusitepęs ir jo-

kiose žiaurybėse nedalyvavo, to jam neprikiši, kad būtų buvęs žiaurus, tik dėl žemės nuosavybės galva pramušta. Bet keisčiausia, kad kuo labiau jis turtėjo, tuo darėsi žmoniškesnis, net per Krištolinę naktį[19] neplėšikavo. Tik sėdėdavo kavinėse, kur būdavo koncertuojama, vaikščiojo į operą, įsitaisė vaikų, porą meilučių vaikiukų, kuriuos dievino, Valterį ir mažąją Evutę, o 1936-aisiais, kai Heincas tiek nusilakė, kad pakratė kojas, išsekęs, nusmurgęs, Valteriukas galutinai perėmė gėlininkystę... na, aš tapau valdytoju, ir pagal partijos užsakymus mes ėmėme pinti vainikus, jis man dovanojo dalį gėlininkystės, kuri man priklauso ir po šiai dienai, kilniadvasiška, reikia pasakyti, ir niekada neištarė pikto žodžio, niekad nepriekabiavo. Kai Heincas ir vargšelė Adelheida atgulė žemėn, kromelis ėmė klestėti".

Pokalbio po darželiniu pupmedžiu santrauka: „Esama žmonių, kuriems atrodo, kad net nacis galėtų įsižeisti, pavadinus naciu Valterį. Pasikeitė jis 1944-ųjų vidury, kai prasidėjo toji istorija su Lene ir šituo rusu. Jo primygtinai prašė jais rūpintis, telefono skambučiai, pokalbiai. O pasikeitimas buvo šit koks: vieną gražią dieną Valteris ėmė ir susimąstė. Net jis suprato: karas pralaimėtas, o po karo jam anaiptol nepakenks, kad gerai elgėsi su rusu ir Gruitenų mergaite... tik: kiek gi dar tęsis tasai karas? Šis klausimas mus visus varė iš proto: kaip pratraukti paskutinius mėnesius, kai, kur buvę, kur nebuvę, tai šen, tai ten vis ką nors sušaudydavo ar pakardavo, nei seni naciai, nei nenaciai nesijautė saugūs... ir po paraliais, kiek laiko praslinko, kol amerikiečiai atėjo nuo Acheno iki Reino, juk praslinko kone pusmetis. Man regis, kad mūsų Valteriukas, visad sveikas ir orus, beprotiškai mylintis abu savo vaikiukus, dabar pirmąkart gyvenime patyrė vidinį konfliktą. Jis gyveno užmiesty, savo viloje, turėjo du gerai prižiūrimus šunis, porą žavių vaikučių, automobilį ir vis daugiau žemės. Senuosius sklypus jis pardavė gyvenvietėms ir kareivinių statyboms, bet ne už grynus, ne, grynų pinigų jis niekada per daug nebrangino, jo širdis linko tik prie realių vertybių; užmokestį jis paėmė sklypais užmiestyje, dvigubai, trigubai daugiau,

[19] Antižydiškas pogromas 1938 metais, naktį iš lapkričio 9 d. į 10 d., per jį buvo nusiaubta daug žydų krautuvių.

nei atidavė. Mat jis buvo optimistas. Be saiko rūpinosi sveikata, kasryt vis bėgiodavo skveruose, maudydavosi po dušu, valgydavo sočius pusryčius, bet dabar jau namuose, o jei jau užsukdavo į bažnyčią, jis vis dar mokėjo, o gal jau vėl mokėjo pasakiškai priklaupti arba mikliai persižegnoti. O čia dar ta Lenė su savo Borisu, jie patiko jam, jie buvo geriausi jo darbininkai, juos globojo aukštesnės jėgos, jėgos, kurių jis nepažinojo... o paskui ėmė veikti kitos aukštesnės jėgos, kurios labai greitai galėjo pakabinti tave ant šakos, sušaudyti arba įgrūsti į konclagerį. Bet nepamanykit, kad Valteriukas staiga aptiko savyje tą svetimkūnį, kuris kai kurioms žmogiškoms būtybėms pažįstamas kaip sąžinė, arba kad jis, virpėdamas iš baimės ar smalsumo, staiga susidūrė su tuo keistu, jam po šiai dienai nesuprantamu svetimžodžiu ar žemynu, retsykiais vadinamu dorove. Ne. O ne. Jis praturtėjo, nežinodamas sąžinės priekaištų, bet kartkartėmis susilaukdavo priekaištų iš kitų (nes ar partijoje, ar SA jis ir su juo turėjo nemalonumų). Na, jis dažnai susidurdavo su kliūtimis, nuo amunicijos kuopos iki žymiųjų politikų, kuriuos paleisdavo už grynus arba už šeimos brangenybes. Jį apskundė, ir partijos, ir tikriems teismams, pirmiausia, kai jis persūdė su tais vainikais ir kaspinais. Kliūčių pakako, bet jis jų nepaisė, sieną kakta pramušdavo, šaltakraujiškai šlavė jas nuo kelio, pabrėždamas nacionalinę ir ekonominę savo veiklos svarbą, pasirodydamas kaip nenuilstantis kovotojas su tuo tautos priešu, kuris tuomet vadinosi „skurdžiomis laidotuvėmis“. Taip, kliūčių netrūko, bet vidinių konfliktų dėl to, kas jam buvo naudinga, Valteriukas niekada nepatyrė. Žydai jam buvo visai vis tiek, kaip ir rusai, komunistai, socialdemokratai ir dar bala žino kas... bet kaipgi jam elgtis, kai vienos aukštesnės jėgos grumiasi su kitomis, be to, Borisas su Lene jam patiko ir — koks sutapimas! — netgi nešė pelną. Jam buvo nusispjaut, kad karas pralaimėtas, ir politiškai, ir „lemtingajai vokiečių tautos kovai“ jis buvo visiškai abejingas... bet po šimts perkūnų, kas gi jam galėjo pasakyti, kiek amžinybių dar liko nuo 1944-ųjų liepos iki karo pabaigos? Jis buvo tikras, kad pralaimėjus karą, dera pertvarkyti savo veiklą, bet kada gi reikės, kada gi pagaliau bus galima pradėti tą pertvarką?“

Čia, rodos, pritiktų kai ką reziumuoti, taip pat iškelti vieną kitą klausimą, į kuriuos skaitytojas turės atsakyti pats.

Pirmiausia statistinės ir išorinės detalės. Tasai, kas įsivaizduoja Pelcerį su cigaru dantyse ir kiek glitų, klysta. Jis buvo (ir yra) labai švarus, rengiasi pagal užsakymą siūtais drabužiais, nešiojo ir tebenešioja madingus kaklaraiščius, kurie net ir septyniasdešimtmečiui Pelceriui vis dar tinka. Jis rūko cigaretes ir yra tikrų tikriausias ponas, o jei čia ir buvo sykį pavaizduotas besispjaudantis, tai reikia pridurti: spjaudosi jis labai retai, beveik niekada, o čia aprašytuoju atveju jo spjūvis atliko istorinio skyrybos ženklo vaidmenį, o galbūt net reiškė tam tikrą jo nuostatą. Pelceris gyvena viloje, kurios nevadina fila. Jo ūgis — 183 cm, svoris — sūnaus, kuris yra medikas ir jo gydantis gydytojas, liudijimu — 78 kg, plaukai — labai vešlūs, kitados tamsūs, dabar kiek žilstelėję. Ar iš tiesų Pelcerį galima laikyti klasikiniu *mens sana in corpore sano* pavyzdžiu? Ar jis žino, kas yra k., kas yra a. ir v.? Nors atrodo, kad jis beveik visiškai pasikliauna savuoju „aš", nė vienas iš aštuonių būdvardžių, pateiktų paragrafe apie j., netiktų nusakyti jo j., o jei jis kada ir nusišypso, tai jo šypsnys veikiau primena Monos Lizos nei Budos šypseną. Jei žiūrėsime į Pelcerį kaip į žmogų, kuris nežino vidinių konfliktų ir nepaiso konfliktų su kitais, kuris, nepatyręs nė vieno vidinio konflikto, 1944 metais sulaukė keturiasdešimt ketverių, penkiagubai išplėtė savo biznį, nevengia ir „mažo vežimo", tai dera suvokti, kad, palyginti nebejauno amžiaus — keturiasdešimt ketverių metų — pirmą kartą suklibėjus taip garantuotai įtvirtintam savajam „aš", Pelceris gan baimingai žengė į jam nepažįstamą žemę.

Jei dar pridėsime vieną iš pagrindinių Pelcerio savybių — beveik pernelyg didelį jo juslumą (Pelcerio pusryčiavimo įpročiai kaip du vandens lašai panašūs į Lenės pusryčiavimo įpročius) — tikriausiai bus galima įsivaizduoti, kokį konfliktą jis išgyveno nuo 1944-ųjų vidurio. O jei dar pridursime ir beveik pernelyg didelį vitalumą, kuris taip pat yra viena iš pagrindinių Pelcerio savybių, tai tikrai bus galima įsivaizduoti, kokį konfliktą jis išgyveno po 1944-ųjų liepos. Aut. pavyko gauti svarbios ir išsamios informacijos, iš dalies apibūdinančios Pelcerio elgesį maždaug apie karo pabaigą. 1945 metų kovo 1-ąją, kelios dienos prieš amerikiečiams įžengiant į miestą, Pelceris registruotu raštu pranešė išstojąs iš partijos ir SA, atsiribojo nuo šios organizacijos nusikaltimų ir pareiškė (patvirtintą laiško nuorašą galima pamatyti pas

aut.) esąs „padorus vokietis, kuris suklydo ir buvo apgautas". Dar dirbantį vokiečių paštą arba įgaliotąjį vokiečių pašto tarnautoją Pelceris tikriausiai susirado kone pačiose amerikiečių pasirodymo išvakarėse. Yra ir registracijos kvitas, nors ir subjaurotas maitvanagio. Taigi, kai įžengė amerikiečiai, Pelceris nemeluodamas galėjo užtikrinti nesąs nacistinės organizacijos narys. Jis gavo leidimą verstis gėlininkyste, pinti vainikus, nes nors laidotuvių gerokai sumažėjo, vis dėlto netrūko. Pelceris taip komentuoja savo amato pastovumą: „Žmonės miršta visais laikais".

Bet prieš tai jis dar turėjo pergyventi ištisus karo metus, sąlygos vis sunkėjo, Pelcerio vis būdavo prašoma kokių nors malonių (atostogų, avanso, priedo prie atlyginimo, papildomai gėlių), o jis įsikando posakį: „Juk aš ne žvėris". Dažną šio posakio vartojimą patvirtina visi dar gyvi ir pasiekiami vainikų dirbtuvės laikų liudininkai. „Tai pasidarė kaip kokia litanija (Hiolthonė), kurią jis nuolat bambėdavo, kaip koks užkeikimas, tarsi bandytų pats save įtikinti, jog tikrai nėra toks, o kartais jis tą pasakydavo nei į tvorą, nei į mietą, pavyzdžiui, aš sykį pasiteiravau, kaip laikosi jo šeima, o jis man atsakė: „Juk aš ne žvėris"; o vieną kartą kažkas... nebeprisimenu kas... paklausė jo, kokia šiandien savaitės diena — pirmadienis ar antradienis, o jis tarė: „Juk aš ne žvėris". Iš to jau ėmė šaipytis, net Borisas iš jo šaipėsi, aišku, labai santūriai, pavyzdžiui, kai aš paduodavau jam vainiką, kad užrašytų kaspiną, jis sakydavo: „Juk aš ne žvėris". Net psichoanalizės požiūriu buvo įdomu, kas dėjosi Valteriui Pelceriui".

Krėmer visiškai patvirtino ir Pelcerio litaniškojo posakio vartojimo kiekybę, ir kokybę: „Na, jis taip dažnai šitą kartodavo, kad niekas net dėmesio nebekreipė, tai buvo kaip koks „Viešpats su jumis" arba „Pasigailėk mūsų" bažnyčioje, o paskui jis dar ėmė kartoti ir kitą variantą: „Juk aš ne žvėris" arba: „Žvėris aš, ar ką?"

Grunčas (per trumpą vėlesnį apsilankymą, kai, deja, nepavyko maloniai pasisėdėti po šeivamedžiu ar kitais panašiais krūmais): „Taip, tas teisybė. Teisybė. Posakius „Juk aš ne žvėris".— „Žvėris aš, ar ką?" jis kartais murmėdavo sau po nosim, net kai būdavo vienas. Dažnai girdėdavau ir tuoj pat vėl pamiršdavau, nes jam tai buvo taip pat kaip oras. Na (G. piktai nusikvatojo), matyt, tie auksiniai dantys jam šiek tiek atsirūg-

davo, ir tie nudžiauti vainikai, kaspinai, gėlės, ir tie sklypai, kuriuos jis ir toliau pirkinėjo, net ir per karą. Beje, pagalvokit kada nors, progai pasitaikius, kaip dvi, trys, na, gal keturios saujos visokių tautybių auksinių dantų... virsta žemės sklypu, iš pradžių visai nepatraukliu, bet šiandien, po penkiasdešimties metų, tame sklype yra labai svarbi ir labai didelė bundesvėro žinyba, kuri kuo gražiausiai moka Valteriukui nuomą..."

Pavyko aptikti netgi ano svarbaus Veimaro respublikos politiko pėdsakus, atvedusius į Šveicariją, kur dar pasisekė rasti to pono našlę. Sena, ligota dama viename Bazelio viešbutyje gerai prisiminė šį atsitikimą. „Na, svarbiausia: jam mes privalome būti dėkingi už savo gyvybę. Iš tiesų. Jis mums išgelbėjo gyvybę... bet nepamirškite, kokiose aukštybėse arba kaip žemai puolusiam tada reikėjo būti, kad atsidurtum tokioj padėty, kai kam nors gali dovanoti gyvybę. Šią malonių pusę visada pamiršta: jeigu vėliau Gėringas tvirtino išgelbėjęs gyvybę porai žydų, tai nereikia pamiršti: na kas gi tada galėjo išgelbėti kam nors gyvybę ir kas tai per tvarka, kai žmogaus gyvybė priklauso nuo kažkokio diktatoriaus malonės? Iš tiesų, jie mus surado 1933-iųjų vasarį viloje pas draugus, Godesbergo kurorte, o šitas žmogus... Pelceris? Galimas daiktas, aš niekuomet nežinojau, kuo jis vardu... jis šaltakraujiškai kaip plėšikas pareikalavo visų mano papuošalų, visų pinigų ir dargi čekio, ir ne kaip kyšio, ne, žinot, kaip jis pareiškė: „Aš jums parduodu savo motociklą, rasite prie sodo vartų, ir dar aš jums duosiu vieną patarimą: važiuokite ne į Belgiją ir ne į Liuksemburgą, važiuokite į Eifelį, už Sarbriukeno sukit link sienos ir žiūrėkit, kad kas nors padėtų ją pervažiuoti. Juk aš ne žvėris", tarė, „tik, aišku, klausimas, ar mano motociklas jums tiek vertas ir ar jūs galėsit juo važiuoti. Tai ciundapas". Laimė, mano vyras jaunystėje žavėjosi motociklais, bet nuo to... nuo tosios jaunystės... jau irgi buvo prabėgę dvidešimt metų. Nė neklauskit, kaip mes tada pervažiavome Altenarą ir pasiekėme Priumą, paskui nuo Priumo iki Tryro, aš ant užpakalinės sėdynės... na, laimė, Tryre turėjome partijos draugų ir jie — ne patys, bet per tarpininkus — nugabeno mus į Saro sritį... Taip, mes privalome jam būti dėkingi už savo gyvybę... bet mūsų gyvybė buvo jo rankose. Ne, prašyčiau man šito daugiau

nepriminti, o dabar eikite. Ne, aš visai nenoriu žinoti, kuo tasai ponas vardu".

Pats Pelceris šito beveik neneigia, tik jo interpretacija skiriasi nuo kitų interpretacijos. Kadangi jis nepaprastai šnekus ir trokšta pasišnekėti, aut. bet kuriuo metu jam gali skambinti, jį lankyti ir plepėti su juo, kiek tik širdis geidžia. Dar kartą reikia primygtinai priminti: Pelceris anaiptol neatrodo tamsuolis, glitus ar įtartinas. Jis nepriekaištingai solidus: lengvai galėtum pamanyti jį esant banko direktoriumi, palaikyti kontrolės tarybos pirmininku, o jei jį tau pristatytų kaip pensijon išėjusį ministrą, daugių daugiausia nustebtum, kad jis jau pensijoj, nes jis toli gražu nepanašus į septyniasdešimtmetį, greičiau į šešiasdešimt ketverių metų vyriškį, kuriam pavyko išsaugoti tokią išvaizdą, lyg būtų šešiasdešimt vienerių.

Paklaustas apie veiklą amunicijos kuopoje, jis neišsisukinėjo, nieko neneigė, bet ir neskubėjo ko nors patvirtinti, o tik leidosi į beveik filosofinius išvedžiojimus: „Matot, jei aš ko nekenčiu ir po šiai dienai nekenčiu — tai beprasmio išlaidumo, pabrėžiu: beprasmio... šiaip išlaidumas neblogas dalykas, jei jis turi tikslą ir prasmę: kai dosniai pakratai kišenę, kai nudžiugini ką brangia dovana ar panašiai, bet nuo beprasmio išlaidumo mane kratyte krato, o tai, ką darė amerikiečiai su savo numirėliais, man kaip tik ir atrodė beprasmis išlaidumas... kiek pinigų, žmonių, medžiagų, vien tam, kad 1922-ais ar 1923-iais metais kokio nors Džimio lavonas būtų pargabentas iš... na, sakykime, Bernkastelio, kur tasai Džimis mirė karo ligoninėje 1919-aisiais, į Viskonsiną? Ir kam? Ir ar verta kartu gabenti kiekvieną auksinį dantį, kiekvieną vestuvinį žiedą, kiekvieną auksinę amuletinę grandinėlę, kurią tik randi tarp palaikų? Nejaugi manote, kad visos tos piniginės, kurias mes... keleriais metais anksčiau... surinkome po mūšio prie Liso arba po Kambrė... negi manot, kad jei mes nebūtume paėmę tų dolerių, jie būtų nukeliavę toliau nei iki kuopos ar bataliono raštinės? Ir dar: motociklo kainą lemia istorinė padėtis ir piniginė to žmogaus, kuriam toje istorinėje padėtyje reikia motociklo.

Dieve mano, argi aš dar neįrodžiau, kad galiu būti kilniadvasis? Ir kad galiu veikti prieš savo interesus, kai kalbama apie žmonių poreikius? Ar jūs apskritai galite įvertinti, kokia grėsminga buvo mano padėtis nuo 1944-ųjų vidurio?

Suprasdamas, ką darau, aš nusiženginėjau savo pilietinei pareigai, kad tiedu jaunuoliai nors trumpai galėtų pasidžiaugti savo laime. Juk aš mačiau, kaip ji uždėjo jam ranką, stebėdavau, kaip jie vėliau dviem, trim, keturioms minutėms dingdavo šiltnamio gale, kur gulėjo durpmilčių, šiaudų, viržių ir visokiausių žalumynų... o gal manot, kad nepastebėjau, ko, matyt, tikrai nepastebėjo kiti,— kad per antskrydžius jiedu išnykdavo valandai arba dviem? Ir aš nusiženginėjau ne tik savo pilietinei pareigai, bet ir savo, kaip vyro, erotiniams interesams, aš tą atvirai prisipažįstu... aš niekada neslėpiau savo erotinių interesų... Lenė man pačiam krito į akį, į abi akis. Aš dar ir šiandien, ramia sąžine galit jai tą pasakyti, dar ir šiandien nesu jai abejingas. Mes, frontininkai ir sodininkai, kartais būname kiek šiurkštoki, ir tą, kas šiandien nusakoma taip subtiliai, taip komplikuotai ir rafinuotai, mes tada vadiname paprastai — „ristynėmis"... o kad įrodyčiau jums savo sąžiningumą, aš prisimenu savo anų dienų posakius ir mąstyseną. Su Lene aš mielai būčiau „ėjęs ristynių". Aš aukojausi ne tik kaip pilietis, ne tik kaip viršininkas, kaip partijos narys, bet ir kaip vyras. Iš principo aš nepritariu meilėms, flirtams, „ristynėms", dėl manęs, jei jums patinka... tarp viršininko ir darbininkių, bet kai pats su tuo susidurdavau, numodavau ranka į šituos skrupulus ir elgdavausi spontaniškai, na, čiupdavau ir retkarčiais — taip mes irgi sakome — parsigriaudavau kokią mergužėlę. Keletą kartų turėjau su jomis nemalonumų, mažesnių ar didesnių, ypač didesnių, su Adele Krėten, kuri mane mylėjo, pagimdė nuo manęs vaiką ir būtinai norėjo, kad ją vesčiau. Ji norėjo, kad skirčiausi su žmona ir taip toliau, bet aš visada atvirai stojau prieš skyrybas, man atrodo, kad tai klaidingas kelias, sprendžiant sudėtingas problemas, tad aš įtaisiau Adelei gėlių parduotuvę Hohencolernų alėjoje, pasirūpinau vaiku, Albertas jau seniai gavo gerą vietą ir dabar mokytojauja realinėje mokykloje, o Adelė tapo protinga moterim ir verčiasi kuo puikiausiai. Iš svajotojos Adelės... ji buvo sodininkė su pasaulėžiūra, kaip kad mes, specialistai, sakome, žavėjosi gamta ir pan. ... iš jos išėjo garbinga, drąsi ir sumani komersantė. O dėl tos istorijos su Borisu ir Lene, tai nuo 1944-ųjų pradžios aš krauju prakaitavau iš baimės, ir pamėginkite surasti ką nors, bent vieną, kuris pagrįstai galėtų tvirtinti, esą aš buvau žvėris".

Iš tiesų, nei vienas iš minėtųjų asmenų negalėjo su įsitikinimu tvirtinti, esą Pelceris buvęs žvėris. Tereikia konstatuoti ir turėti galvoje, kad su savo kruvinu prakaitu Pelceris elgėsi neekonomiškai. Prakaituoti jis pradėjo šešiais mėnesiais per anksti, o ar tai laikyti jo nuopelnu, tesprendžia skaitytojas. Stiklinis Pelcerio kabinetas (kurį dar galima apžiūrėti ir kuriuo Grunčas naudojasi kaip ekspedicija: išstato ten atiduoti paruoštus vazonus su gėlėmis ir į kapus nešti skirtas Kalėdines eglutes) buvo pačiame įmonės vidury: pagal tikslią topografinę padėtį, iš rytų, šiaurės ir pietų į jį visu pločiu rėmėsi trys šiltnamiai, o juose išaugintas gėles Pelceris pirmiausia labai kruopščiai registruodavo tame stikliniame kabinete (vėliau jas registruoti pavedė Borisui), paskui dalį jų atiduodavo apdailos stalams ir Grunčui, kuris pats vienas rūpinosi tuomet dar menku abonentinės kapų priežiūros bizniu, o kitą dalį — į daugiau ar mažiau laisvą prekybą. Vakarinėje kabineto pusėje buvo — tokio pat pločio kaip šiltnamiai — vainikų dirbtuvė, kuri turėjo duris tiesiai į du iš trijų šiltnamių, taigi aišku, jog Pelceris galėjo atidžiai sekti kiekvieną savo darbuotojų žingsnį. Jis tikrai galėjo matyti, kad Lenė su Borisu retkarčiais eidavo vienas paskui kitą arba į tualetą, bendrą vyrams ir moterims, arba į vieną iš tų dviejų šiltnamių atsinešti medžiagų. Kompetentingas priešlėktuvinės apsaugos patrulis fon den Dryšas ne kartą konstatavo, jog Pelcerio įmonėje slėptuvės būklė yra „nusikalstama", o artimiausia slėptuvė, iš bėdos atitinkanti taisykles, buvo maždaug už dviejų šimtų penkiasdešimties metrų, miesto kapinių valdybos pastate, bet — vėlgi pagal taisykles — nei žydai, nei lenkai, nei tarybiniai piliečiai neturėjo teisės naudotis šia slėptuve. Kaip ir galima įsivaizduoti, laikytis šios taisyklės itin griežtai reikalavo Krempas, Vanft ir Šelf; o ką gi daryti tarybiniam piliečiui, kai krenta anglų arba amerikiečių bombos, nors ir ne jam skirtos, bet galinčios į jį pataikyti? Kad bomba pataikys į tarybinį pilietį — menka bėda. Krempas pareiškė taip: „Vienu mažiau, na ir kas?" (Liudininkė Krėmer) Tačiau buvo dar vienas keblumas: kas gi prižiūrės tarybinį pilietį, kai vokiečių gyvybė (nors ir fiktyviai) saugoma bunkeryje? Nejau paliksi jį vieną ir leisi jam nesaugomam patirti tą būseną, kurią kiekvienas žino, net jei ir nepažįsta: laisvę? Pelceris ryžtingai išsprendė šią problemą. Jis kategoriškai atsisakė eiti į rūsį ir užginčijo — o ir miesto įstaigos neoficialiai laikė tai akivaizdžiu dalyku — kad „tasai

rūsys bent kiek gali apsaugoti. Juk tai tikras karstas". Per antskrydžius Pelceris likdavo savo kabinete ir garantavo, kad rusas „taip be niekur nieko" nepasieks laisvės būsenos. „Juk aš galų gale buvau kareivis ir žinau savo pareigas". O Lenė, kuri gyvenime nekėlė kojos į jokį bunkerį ar rūsį (čia taip pat pastebime jos ir Pelcerio panašumą), pareiškė, jog ji „paprasčiausiai nueis į kapines ir ten palauks, kol bus atšauktas oro pavojus". Galiausiai viskas baigėsi tuo, kad „visi paprasčiausiai išsivaikščiodavo kas kur, ir šito juokingo fon den Dryšo protestai nieko negelbėjo, o jo raštiškus skundus paprasčiausiai perimdavo geras Valteriuko draugas" (Grunčas). „Juk toji slėptuvė kapinių valdyboje buvo gryniausia nesąmonė, troškinimo kamera, ir tiek, fikcija, paprastas rūsys, sutvirtintas keliais centimetrais betono, jį būtų pramušusi net padegamoji bomba". Pasekmė: per oro pavojų įsiviešpataudavo anarchija: negalima tęsti darbo ir negalima išleisti iš akių ruso, o visi kiti išsilakstydavo „kas kur". Pelceris likdavo savo kabinete, laiduodavo už Borisą, tarp kita ko, dirsčiodavo į laikrodį ir dejuodavo, kad bėga darbo valandos, už kurias jis turi mokėti ir kurios neduoda jokio pelno. O kadangi fon den Dryšas nuolat peikė dar ir Pelcerio tamsias užuolaidas, „vėliau jis paprasčiausiai gesindavo šviesą... ir tamsa viešpatavo virš vandenų" (Grunčas).

O kas gi dėjosi toje tamsoje?

Ar 1944-ųjų pradžioje, kai Pelceris prakaitavo krauju, Borisas ir Lenė jau eidavo „ristynių"?

Pagal Margretos — vienintelės liudininkės, kurią Lenė įsileido į savo intymųjį gyvenimą — parodymus gana tiksliai galima rekonstruoti tokią Lenės ir Boriso erotinių santykių būklę. Po pirmojo rankos uždėjimo Lenė dažnai vakarodavo pas Margretą, pagaliau net apsigyveno pas ją ir vėl „ėmė šnekėti"... o Borisas irgi „ėmė nepaprastai daug šnekėti" su Bogakovu. Nors apie savo erotinius reikalus Borisas Bogakovui nepasakojo taip smulkiai kaip Lenė Margretai, truputį sustambinus objektyvumo rastrą, vis dėlto galima gauti sinchronišką vaizdą. Kad ir kaip ten būtų, Pelcerio realybės pojūtis, kuris lig šiol buvo neginčytinas, matyt, smarkiai susilpnėjo, jei jau 1944 metų pradžioje Pelceris „prakaitavo krauju". Tik apie 1944-ųjų vasarį — t. y. po pusantro mėnesio nuo rankos uždėjimo — ištartas lemtingasis žodis! Prie tualeto Lenė spėjo šnipštelėti Borisui: „Aš tave myliu", o jis spėjo pašnibždomis atsakyti: „Ir aš".

Atleiskime jam šią gramatiškai neteisingą santrumpą. Jis, žinoma, turėjo atsakyti: Ir aš tave, bet galimas daiktas, kad tasai „tu“ jam labai priminė: „Ir tu mane“. Šiaip ar taip, Lenė suprato, nors „kaip tik tą akimirką prakeiktas saliutavimas pasiekė ribą“ (Lenė, anot Margretos). Maždaug vasario vidury jie pirmąsyk pasibučiavo, o nuo to juos abu apėmė ekstazė. Pirmasis „pasimylėjimas“ (Lenės žodis, paliudytas Margretos) arba pirmasis „pasisvečiavimas“ (Bogakovo žodis) tikromis žiniomis įvyko tik kovo 18-ąją, dienos metu, per oro pavojų, kuris tęsėsi nuo 14.02 iki 15.18 val. ir per kurį nukrito viena vienintelė bomba.

Čia reikia apsaugoti Lenę nuo suprantamo, tačiau visiškai nepagrįsto įtarimo — nuo įtarimo platoniškumu erotikoje. Jai būdingas su niekuo nepalyginamas Reino krašto mergaičių tiesumas (taip, ji ir yra Reino krašto mergaitė, netgi Reino krašto mergaitė su ponios Hiolthonės „diplomu“, o tai jau šį tą reiškia), o jei toms mergaitėms kas nors patinka arba jei jos jaučia sutikusios joms skirtąjį, tučtuojau pasiryžta bet kam, netgi „drąsiausioms švelnybėms“, nė nelaukdamos bažnyčios ar valstybės leidimo. Na, o jiedu buvo ne tik įsimylėję, meilė juos „užplūdo“ (Bogakovas), ir Borisas jautė neapsakomą Lenės juslumą, kurį Bogakovui nusakė taip: „Ji pasiryžusi, pasiryžusi... o tai... tai neįtikėtinas sutikimas“. Nedvejojant galima daryti prielaidą, kad jiedu norėjo kuo greičiau ir kuo dažniau pasimylėti arba pasisvečiuoti vienas pas kitą, tik: aplinkybės reikalavo tokio atsargumo, kokio, pavyzdžiui, reikėtų dviem įsimylėjėliams, po kilometrą bėgantiems vienas pas kitą iš priešingų pusių per minų lauką, kad trijuose ar keturiuose neužminuotuose kvadratiniuose metruose galėtų sugulti, „pargriūti“ ar eiti ristynių.

Ponia Hiolthonė sako šitaip: „Tiedu jaunuoliai tiesiog veržėsi vienas prie kito, kosminiu greičiu, ir vien savisaugos instinktas, o gal ir dar stipresnis instinktas apsaugoti kitą sulaikė juos nuo neapgalvotų veiksmų. Iš esmės aš prieš „santykius“. Bet tomis istorinėmis ir politinėmis aplinkybėmis aš suteikčiau jiems išimtines sąlygas ir, nusižengdama savo doroviniams principams, linkėčiau, kad jiedu galėtų nueiti į viešbutį ar bent jau į kokį nors parką, arba, dėl manęs, į kokią priemenę ar dar kur... per karą vėl madingos net ir palyginti vulgarios *tête-á-tête* formos bei vietos... tačiau turiu pridurti, kad *tada* toks ryšys man būtų

pasirodęs negarbingas, bet *šiandien* aš šiuo požiūriu daug pažangesnė".

Margreta žodis žodin: „Lenė ir sako man: „Žinai, aš visur, visur matau užrašą: Atsargiai, pavojinga gyvybei". O be to, žinokit, kad ir galimybės susišnekėti buvo nedidelės. Pasiutęs dalykas, kaip gerai ta Lenė žinojo, kad dar kiek laiko negali išleisti iniciatyvos iš savo rankų... nepaisant visų tradicijų, kurių net aš tada dar laikiausi. Aš niekada nebūčiau pirmoji užkalbinusi vyriškio. O be to, reikėjo pasikeisti ne tik meiliais žodeliais, juk jiedu turėjo ir ką nors žinoti vienas apie kitą, ką nors vienas kitam apie save papasakoti. O buvo nežmoniškai sunku bent pusę minutės pasilikti vieniems. Vėliau tarp tualeto ir durpmilčių paketų Lenė ėmė ir pakabino užuolaidą iš maišo, tiksliau tariant, užkabino, kreivai įkalė vinį, ant kurio prireikus buvo galima taip užmesti užuolaidą, kad pasidarytų mažutė kabina, ir ten, progai pasitaikius, jie labai trumpai galėjo paglostyti vienas kitam skruostą, pasibučiuoti, o tikra sensacija buvo, kai ji galėjo sukuždėti: „Mano brangusis". O kiek buvo šnekos! Kilmė, nuotaikos, sąlygos lageryje, politika, karas, maistas. Žinoma, ji turėdavo su juo ir darbo arba profesinių reikalų, juk nešdavo jam gatavus vainikus, o perduoti vainikus trukdavo gal pusę minutės, ir per tą laiką jie gal dešimt sekundžių galėdavo pasikuždėti. O kartais jie, patys nė trupučio nesistengdami, gaudavo sykiu padirbėti Pelcerio kabinete, tai Lenė jam diktuodavo, kiek sunaudota gėlių, tai jai ko nors reikėdavo iš spintos su kaspinais. Na, tada susidarydavo papildoma minutė. Be to, jie turėjo bendrauti santrumpomis, bet iš pradžių reikėjo susitarti *dėl* pačių santrumpų. Kai Borisas sakydavo „du", Lenė žinodavo, jog tądien lageryje mirė du žmonės. Ir dar jie, aišku, sugaišdavo daug laiko visai neesminiams, bet įsimylėjėliams labai svarbiems klausimams, tokiems kaip: „Ar tu mane dar tebemyli?" ir pan., tą irgi reikėjo trumpinti. Pavyzdžiui, jei Borisas sakydavo „Vis dar — kaip aš?", Lenė suprasdavo, jog tai reiškia: „Ar tu mane vis dar myli, taip, kaip aš myliu tave?", ir galėdavo skubiai atsakyti „taip, taip, taip"... juk tai neilgai trukdavo. Paskui ji dar retkarčiais turėdavo paaukoti keletą cigarečių, kad palankiai nuteiktų tą bekojį nacį... nepamenu, kuo jis vardu... ir tą reikėjo daryti labai atsargiai, kad jis nesuprastų klaidingai: kaip bandymo suartėti arba kaip kyšio,— tik šiaip — savaime suprantamas mandagumas tarp bendradarbių, ir kai

ji — gal per mėnesį — davė tam naciui keturias ar penkias, tai *atvirai* galėjo duoti cigaretę ir Borisui, o tokiais atvejais Pelceris retsykiais pareikšdavo: „Eikit, vaikai, į lauką, padarykit pertraukėlę ir parūkykite gryname ore“ — tada ir Borisas galėdavo išeiti ir lauke atvirai surūkyti cigaretę... ir jiedu dvi, tris minutes galėdavo atvirai pasišnekučiuoti, aišku, taip, kad niekas nesuprastų žodžių. O pasitaikydavo, kad nacis susirgdavo, kad susirgdavo ir ta nemaloni moteriškė, o kartais ir abu drauge; juk būdavo laimingų dienų, kai tuo pat metu sirgdavo trys ar keturi, Pelceris kur nors išvykdavo, Borisas truputį tvarkė raštvedybą, kitą dalį — Lenė... tada jie dvidešimt arba kad ir dešimt minučių oficialiai kartu kiurksodavo kabinete ir galėdavo nemažai pasipasakoti, apie savo tėvus, savo gyvenimą, Lenė — apie Aloyzą... tai tęsėsi amžinybę, man regis, tuo metu jie jau mylėdavosi, kaip kad sako Lenė, tada ji net nežinojo jo pavardės. „O kam to reikia,— pareiškė ji man,— kam man tą iš karto žinoti, buvo svarbesnių dalykų, o aš jam pasakiau, kad mano pavardė Gruiten, o ne Pfeifer, kaip popieriuose“. O kaip Lenė studijavo karo veiksmus, kad teisingai galėtų jį informuoti apie padėtį fronte: viską, ką išgirsdavome iš anglų, Lenė žymėjosi atlase, ir įsivaizduojat, ji tiksliai žinojo, kad 1944-ųjų sausio pradžioje frontas dar buvo ties Krivoj Rogu, kovo pabaigoje prie Kameneco Podolsko susidarė katilas ir įvyko mūšis, o 1944-ųjų balandžio vidury rusai jau buvo prie pat Lvovo, be to, ji tiksliai žinojo, kad tai amerikiečiai spaudžia iš vakarų prie Avranšo, Sen Lo ir Kajeno, o lapkritį, jau senokai būdama nėščia, jinai tūžo ant amerikiečių, kad šie — kaip ji sakydavo — „nė nebando pasistūmėti“ ir kad jiems reikia tiek daug laiko, kad nuo Monšau pasiektų Reiną. „Juk tai tik 80 ar 90 kilometrų,— kalbėjo ji,— kodėl viskas taip ilgai trunka?“ Na, mes visi tikėjomės, kad vėliausiai gruodį arba sausį būsime išvaduoti, bet tai užsitęsė, o šito ji niekaip negalėjo suprasti. O paskui ta klaiki neviltis dėl Ardėnų ofenzyvos, ir tas ilgas mūšis Hiurtgenvalde. Aš jai aiškinau ar mėginau aiškinti. Kad vokiečiai dabar kovoja kaip pašėlę, nes amerikiečiai artėja prie mūsų žemės, o baisi žiema, aišku, irgi trukdo jiems žygiuoti pirmyn. Mudvi taip kalėme šituos dalykus, kad aš ir po šiai dienai viską prisimenu. Na, be to, turėkite galvoje, kad Lenė laukėsi ir mums reikėjo rasti patikimą vyriškį, kuris galėtų būti jos vaiko tėvu. Įrašyti „tėvas nežinomas“ ji ketino tiktai blogiausiu atveju. Be to, be jokio reikalo

Borisas mus dar labiau supainiojo... man ir šiandien taip atrodo: be jokio reikalo, juk mūsų galvos buvo užimtos visai kitais dalykais,— bet vieną gražią dieną jis šnipštelėjo jai vardą: Georgas Traklis. Mudvi suglumome, nes nė viena nenutuokėm, ką tai galėtų reikšti: gal jį siūlo už tėvą Lenės vaikui, bet kas jis toks, kur jo ieškoti? Pavardę Traklis Lenė nugirdo kaip Trakelis, o kadangi ji truputį mokėjo angliškai, jai net kilo mintis, gal tai būsiąs Trukelis arba Truklis. Aš ir po šiai dienai nesuprantu, ką Borisas turėjo galvoje tą sakydamas, 1944-ųjų rugsėjį. Juk tada kiekvienam iš mūsų sprendėsi gyvybės ar mirties klausimas. Aš visą vakarą sėdėjau prie telefono ir skambinėjau visiems savo pažįstamiems, mat Lenė baisiai nekantravo ir norėjo išsiaiškinti dar tą patį vakarą. Veltui: niekas nieko nežinojo. Tada Lenė vėlai vakare grįžo namo ir iškamantinėjo visus Hoizerius. Ir vėl nesėkmingai. Baisiai nemalonu, nes kitą dieną ji turėjo paaukoti keletą brangių sekundžių, kad paklaustų Boriso, kas tasai Traklis per vienas. Jis atsakė: „Poetas, vokiškai, austrų, miręs". Lenė tučtuojau nudrožė į pirmą pasitaikiusią viešąją biblioteką ir iš karto brūkštelėjo savo užsakymo lapelyje: Trakelis, Georgas... smarkiai ir akivaizdžiai papiktino senyvą bibliotekininkę, bet vis dėlto gavo mažutį eilėraščių tomelį, kurį su meile paėmė į rankas ir jau tramvajuje pradėjo skaityti. Aš dar prisimenu keletą eilučių, nes ji man skaitydavo jas kiekvieną mielą vakarą. „Senolių marmuras pražilęs". Man tai patiko, man tai atrodė nuostabu, o kitos eilės man patiko dar labiau: „Stovi mergaitės prie vartų, baugščiai žiūri į gyvenimą mirgantį, drėgnos jų lūpos virpa, o jos tebelaukia prie vartų". Tada aš tiesiog imdavau žliumbti, o ir šiandien žliumbiu, nes tos eilės man primena — ir kuo labiau senstu, tuo ryškiau primena — mano pačios vaikystę ir jaunystę: kokia aš tada buvau linksma ir viltinga... linksma ir viltinga... o Lenei prie širdies buvo kitas eilėraštis, netrukus mes abi mokėjome jį atmintinai: „Dažnai prie šulinio, kai brėkšta, regi ją lyg užburtą tylint, ji semia vandenį, kai brėkšta, o svirtis leidžiasi ir kyla". Tuos eilėraščius iš rinkinėlio Lenė įsiminė ir tyliai niūniuodavo dirbtuvėje pagal improvizuotą melodiją... kad pradžiugintų jį, ir jį tas džiugino, bet kilo ir nemalonumų, per tą nacį — vieną dieną jis ją aprėkė ir paklausė, ką visa tai reiškia, o ji atšovė, jog cituojanti vieną vokiečių poetą, ir tiek, o čia dar lyg tyčia savo trigrašį įkišo Borisas, kuris pareiškė, jog jis irgi žino tą vokiečių poetą, tas poetas kilęs iš Ost-

marko[20] — Borisas tikrai pasakė Ostmarkas! — tai Georgas Traklis ir t. t. Tada nacis vėl ėmė griežti dantimis, kad kažkoks bolševikas vokiečių poeziją žino geriau už jį... jis pasiteiravo partijos vadovybės ar pan. ir paklausė, ar tik nebuvo tas Traklis bolševikas, o jam, matyt, atsakė, kad ten viskas gerai. O ar gerai, kad tą Traklį šitaip išmano kažkoks rusas, žemesnės rasės žmogus, komunistėlis, tada jam, matyt, atsakė, kad šventoji vokiečių kultūra tikriausiai nedera žemesnės rasės žmonių lūpose. O iš tikrųjų tą dieną buvo ir daugiau nemalonumų, nes Lenė... na, tuo metu ji buvo įžūli, pasitikinti savimi, atrodė fantastiškai, nes buvo mylima, mylima taip, kaip manęs niekad niekas nemylėjo, net Šliomeris... gal Heinrichas ir būtų mane taip mylėjęs... taigi kaip tik tą dieną Lenė dainavo eilėraštį apie Sonią: „Į Sonios būtį, į senuosius sodus, sugrįžta vakarais melsva tyla". Sonios vardas kartojasi keturis kartus. Nacis ėmė staugti, kad Sonia — rusiškas vardas ir tai esanti tautos išdavystė ar kažką panašaus. O Lenė neieškojo žodžio kišenėje: Sonios Heny vardas taip pat Sonia, be to, tik prieš metus ji dar mačiusi tokį filmą, „Pašto skyriaus viršininkas", tai ten vieni rusai ir rusė mergina. Tą ginčą, regis, užbaigė Pelceris, jis pareiškė, jog visa tai — nesąmonės ir darbo metu Lenė, aišku, galinti dainuoti ir jeigu ten nėra nieko, kas kenktų valstybei, tai nieko ir neprikiši; buvo balsuota, o kadangi ji turėjo tokį žavų balsiuką, altą, šiaip jau viskas buvo nyku, o nei vienas taip be niekur nieko neimdavo dainuoti, tai visi, visai visi balsavo prieš nacį... ir Lenė galėjo toliau sau dainuoti pačios improvizuotas Traklio dainas".

Hiolthonė, Krėmer ir Grunčas, nors ir skirtingais žodžiais, patvirtina, kad Lenės dainavimas jiems buvęs malonus. Hiolthonė: „Dieve mano, kaip tai buvo miela tais niūriais laikais: mažylė su savo gražučiu alčiuku... ir dainavo neliepiama... na, iškart matėsi, kad savo Šubertą ji moka atmintinai, o kaip vykusiai jinai varijuodavo jį su tais puikiais, jaudinančiais tekstais".

Krėmer: „Kai Lenė uždainuodavo, tarsi saulė nušvisdavo. Net Vanft su Šelf neturėjo nieko prieš; galėjai matyti, girdėti, net jausti, kad ji ne tik įsimylėjusi, bet ir mylima... bet ką ji įsimylėjusi ir kieno mylima... to niekas iš mūsų nebūtų atspėjęs,

[20] Hitlerinėje Vokietijoje taip buvo vadinama Austrija.

nes tasai rusas visuomet tyliai stovėdavo ir dirbdavo, nepakeldamas akių".

Grunčas: „Aš ir širdyje, ir garsiai leipau juokais iš šito baisos pabaisos Krempo įtūžio. Kaip jis šėlo dėl tos Sonios! Juk buvo ir bus šimtai, tūkstančiai moterų, vardu Sonia, o Lenė labai taikliai priminė jam Sonią Heny. Ak, kai ta mergaitė uždainuodavo, tai būdavo... na, tarsi žemiškam baltagūžių kopūstų lauke staiga išdygtų ar atgytų saulėgrąža. Tai būdavo nuostabu, ir kiekvienas, kiekvienas iš mūsų jautė, kad ji myli ir yra mylima... ji ir pati tada pražydo. Bet, žinoma, niekas, be Valteriuko, nenutuokė, kas jos išrinktasis".

Pelceris: „Jos dainavimas mane, aišku, džiugino, juk lig tol aš nė nežinojau, kad jos toks žavus balsiukas, altas... bet kad aš jums galėčiau bent apytikriai apsakyti, kiek per tai turėjau nemalonumų. Skambučiai, skambučiai... vieni kitų klausinėjome, ar tai tikrai rusiškos dainos, ar rusas turi su tuo ką nors bendra ir t. t. Na, paskui viskas aprimo, bet nemalonumų turėjau, ir visai saugu vis tiek nebuvo. Aš jums sakau: tada niekas nebuvo visai saugu".

Čia reikėtų pataisyti galbūt per klaidą susidariusį įspūdį, kad Borisas su Lene leidę savo dienas nuolat liūdėdami arba kad Borisas pernelyg troškęs patikrinti arba papildyti Lenės išsilavinimą vokiečių lyrikos bei prozos srityje. Tuo metu Borisas kasdien pasakodavo Bogakovui, jog džiaugiasi savo darbu ir jam smagu, nes jei tik jis apskritai gali būti kuo nors tikras, tai gali būti tikras, kad susitiks su Lene ir priklausomai nuo karinių, bombardavimo ir bendrųjų aplinkybių gali tikėtis „pasisvečiuoti". Gavęs pipirų už tai, kad dainavo tramvajuje, Borisas atėjo į protą ir vargais negalais užslopindavo spontaniškai kylantį norą dainuoti. Jis mokėjo aibę vokiškų liaudies ir vaikų dainų, kurias melancholišku balsu dainuodavo, o dėl to irgi patyrė nemalonumų su Viktoru Genrikovičium ir kai kuriais to lagerio kaliniais, ne itin trokštančiais (tai suprantama. Aut.) klausytis vokiškų dainų. Galų gale jie susitarė: kadangi Lili Marlen patenkino visus ir netgi buvo pageidaujama, o Boriso balsas susilaukė pripažinimo, tai sudainavus vieną Lili Marlen (anot Bogakovo, ta daina Borisui netikusi), jam leisdavo dainuoti vieną vokišką dainą. Labiausiai, anot Bogakovo, jis mėgęs šias: „Prie šulinio už vartelių", „Pamatė bernužėlis", „Žalioj žalioj lankoje". Galima spėti, kad spoksodamas virš liūdnai vypsan-

čių bendrakeleivių veidų tramvajuje, Borisas mielai būtų sučiulbėjęs tokią dainą, kaip „Cit, girdi, kas ten atein'". Šiaip ar taip, po to vienkartinio, tokį bjaurų nesusipratimą sukėlusio ir įsakmiai uždrausto dainavimo Borisui dar liko šiokia tokia paguoda: tasai vokietis darbininkas, kuris tada jam šnipštelėjo drąsinančius žodžius, beveik kas rytą važiuodavo tuo pačiu tramvajumi. Žinoma, jie nebegalėjo persimesti nei vienu žodžiu, tačiau, progai pasitaikius, atidžiai ir atvirai žvelgdavo vienas kitam į akis, ir tik tas, kas yra išgyvenęs panašią padėtį, tesupras, kiek daug gali reikšti dvi akys, į kurias gali atidžiai ir atvirai žvelgti. Prieš pradėdamas dainuoti net pačioje įmonėje (Bogakovas), Borisas ėmėsi išmintingo pobūdžio atsargumo priemonių. Kadangi taip jau susiklostė, jog vainikų dirbtuvėje beveik visi norom nenorom turėjo su juo *kalbėtis*, netgi Krempas ir Vanft — tegu jie tik sumurmėdavo „šen" arba „eikš", arba „na" — kadangi Pelceris kartais turėdavo su juo apie ką nors išsamiai pasišnekėti — apie kaspinus, vainikų ir gėlių buhalteriją, apie pageidautiną darbo ritmą — vieną dieną Borisas paprašė Pelcerį, gal ir jam būtų galima retsykiais „padainuoti dainą".

Pelceris: „Aš buvau pritrenktas. Taigi. Ir rūpėjo gi dar tam vaikiui tokie dalykai. Bet po tos nesėkmės, kai jis dainavo tramvajuje, padėtis atrodė baisiai kebli; dar laimė, kad tada niekas nepastebėjo, ką jis dainuoja, matė tik, kad dainuoja. Kai aš jo paklausiau, kodėl jis būtinai nori dainuoti, ir paaiškinau, kad atsižvelgiant į karinę padėtį, karo belaisvio ruso dainavimas gali būti suprastas kaip provokacija... jūs tik pagalvokit, buvo 1944-ųjų birželis, Roma jau buvo amerikiečių, o Sevastopolis — jau vėl rusų rankose,— jis man atsakė: „Tai man taip malonu". Na, turiu pasakyti, kad buvau sujaudintas, tikrai sujaudintas: jam malonu dainuoti vokiškas dainas. Na, aš jam tariau: „Klausykit, Borisai, jūs žinot, aš ne žvėris, ir dėl manęs... dėl manęs, galite griaudėti kaip Šaliapinas, bet juk jūs žinot, kiek triukšmo sukėlė ponios Pfeifer dainavimas (jo akivaizdoje aš jos niekada nevadinau Lene), tai kas dėsis, kai jūs..." Bet galų gale surizikavau, išrėžiau trumpą kalbelę ir pasakiau: „Klausykit, žmonės, mūsų Borisas, jis jau dirba su mumis visą pusmetį. Mes žinome, kad jis geras darbininkas ir santūrus žmogus, na, jis mėgsta vokiškas dainas ir apskritai vokiečių dainavimą ir darbo metu kartais

norėtų padainuoti mums kokią nors vokišką dainą. Aš siūlau balsuoti, kas už, pakelkite rankas", ir pats pirmas tučtuojau pakėliau ranką... ir tik pagalvok: Krempas rankos nekėlė, tik suniurzgė kažką sau po nosimi... o aš variau toliau: „Juk tai, ką nori dainuoti Borisas, yra vokiečių kultūros lobis, ir aš nematau jokio pavojaus, kad vokiečių kultūros lobis taip domina tarybinį žmogų." Na, Borisui užteko proto, ir jis nepradėjo iš karto dainuoti, palaukė keletą dienų, o tada, turiu pasakyti, užtraukė Karlo Marijos fon Vėberio arijas, ir taip, kad nė operos teatre man neteko girdėti geriau dainuojant. Dainuodavo jis ir Bethoveno „Adelaidę", nepriekaištingai ir nepriekaištinga vokiečių kalba. Na, paskui meilės dainas, mano manymu, truputį per daug, ir pagaliau „Risčia į Mahagoniją, kur oras gaiviai tviska, ten, kur arkliai ir bobos, kur pokeris ir viskis". Šitą jis dainuodavo dažnai, ir aš tik vėliau sužinojau, kad tai šito Brechto... ir turiu pasakyti, kad man ir dabar kūnas pagaugais nueina... man ta daina patinka, vėliau aš nusipirkau plokštelę ir šiandien dažnai ir mielai jos klausausi... bet šiurpuliai krato, kai pagalvoju: Brechtas, dainuojamas karo belaisvio ruso 1944 metų rudenį, kai anglai jau buvo prie Arnheimo, rusai — Varšuvos priemiesčiuose, o amerikiečiai — beveik Bolonijoje... ir po tiek laiko gali pražilti. Bet kas gi žinojo tą Brechtą, net Ilzė Krėmer jo nežinojo... Borisas galėjo pasikliauti tuo, kad niekas nežinojo nei Brechto, nei to Traklio; o tik paskui aš pastebėjau: juk dainuodami pakaitomis jiedu su Lene kalbėjosi apie meilę! Iš tiesų dainuodavo pakaitomis".

Margreta: „Jiedu darėsi vis drąsesni, o mane apėmė klaiki baimė. Dabar Lenė jam kasdien, kasdien ką nors nešdavo: cigarečių, duonos, cukraus, sviesto, arbatos, kavos, laikraščius, sulankstytus į mažulyčius kvadratėlius, skutimosi peiliukų, drabužių... juk artinosi žiema. Įsivaizduokit, nuo 1944-ųjų kovo vidurio nebuvo nė dienos, kad ji jam ko nors neatneštų. Apatiniame durpmilčių gniutule ji prakrapštė angą, kurią užkimšdavo tokiu lyg ir kamščiu iš durpių, ta slėptuvė, aišku, buvo į sienos pusę, ir iš ten jis paskui turėdavo viską išsiimti. Žinoma, Lenė dar turėjo palankiai nuteikti sargybinius, kad jie jo nekratytų... tą reikėjo daryti atsargiai, o ten dar buvo tasai įžūlus tipas, linksmas toks, bet įžūlus, jis užsigeidė, kad Lenė eitų su juo į šokius ir šiaip, ir... ir, kaip jis sakydavo, „į klinčą"... jaunas, bet

įžūlus paršas ir tikriausiai žinojo daugiau, nei norėjo parodyti. Jis ėmė reikalauti, kad Lenė eitų su juo ir pagaliau pasidarė nebeįmanoma šito išvengti. Lenė paprašė manęs eiti kartu. Taigi mes porą kartų nuėjome į tas smukles, kur linksmindavosi kareiviai, aš jas žinojau labai gerai, o Lenė visai nežinojo, o tas įžūlus tipas atvirai pareiškė, jog aš labiau jo skonio nei Lenė, Lenė jam per didelė jautruolė, o aš esanti toks „žavus perliukas"... na, toliau viskas klostėsi taip, kaip ir turėjo klostytis, nes Lenė siaubingai išsigando, kad tas tipas — toks Boldingas — ką nors suuos ir pridarys bėdų. Aš... kaip čia geriau pasakius... na, negalima tvirtinti, kad pasiaukojau, bet aš jį paprasčiausiai perėmiau, tiksliau tariant, užsikroviau... man tai nebuvo labai jau didelė auka, 1944-ųjų pabaigoje beveik nebeturėjo reikšmės, vienu daugiau ar vienu mažiau. O gyveno jis plačiai, tas įžūlusis ponaitis: tik geriausi viešbučiai, kai norėdavo su manimi, kaip jis dar sakydavo, „pasiklausyti muzikos", šampanas ir panašiai... bet svarbiausia, paaiškėjo, kad jis ne tik įžūlus, bet ir liežuvio už dantų nelaiko, kai tik truputį padaugindavo išgerti, viską išpliurpdavo. Prekiavo viskuo, kuo galėjo: aišku, degtine ir cigaretėmis, kava ir mėsa, tačiau pelningiausias jo biznis buvo dokumentai ordinams gauti, pažymos apie sužeidimą, kareivio pažymėjimai... kadaise, traukiantis, šito gero jis susišlavė krūvas, ir galit įsivaizduoti, kad, išgirdusi apie kareivio pažymėjimus, aš suklusau, dėl Boriso su Lene. Na, pirmiausia aš leidau jam išsiplepėti, o paskui ėmiau traukti per dantį, kol jis man tuos daikčiukus *parodė*, ir tikrai: jis nuolat turėjo kartoninį aplanką, dydžio sulig enciklopedijos tomu, pilną formuliarų su antspaudais ir parašais, taip pat leidimų laisvadieniams ir bilietų. Na, gerai. Aš nieko nedariau... bet jis dabar buvo *mūsų* rankose, o jis apie mus vis dar nieko nežinojo. Aš labai atsargiai paklausiau jo apie rusus, o jis pareiškė, kad tai esą varganos kiaulės, kad jis ir iš jų retkarčiais išplėšia vieną kitą kąsnį, o jo nuorūkas jie ir šiaip gautų, ir jis visai netrokšta įsigyti dar daugiau priešų. Už I laipsnio geležinį kryžių Boldingas imdavo tris tūkstančius ir sakydavo, jog tai „už dyką", už kareivio pažymėjimą prašydavo penkių tūkstančių, juk „šiaip ar taip, kartais tai vienintelis išsigelbėjimas"... o visas pažymas apie sužeidimą jis realizavo, kai prasidėjo didžioji grįžimo iš Prancūzijos banga: dezertyrai, kurie slapstėsi griuvėsiuose, šaudavo — iš atitinkamo atstumo, suprantama — vienas kitam į koją ar į ranką ir, turė-

dami pažymą apie sužeidimą, galėdavo legalizuotis. Aš tada buvau pradirbusi jau dvejus metus karo ligoninėje ir žinojau, kas laukia tų, kurie patys žalojasi".

Pelceris: „Tuo metu biznis buvo pradėjęs smukti. Dar laimė, kad Krempas, kuriam amžinai kliuvo jo protezas, porai mėnesių turėjo gultis į ligoninę. Būčiau galėjęs nors tuoj pat atleisti du ar tris žmones; kodėl..; mirčių tai nesumažėjo, bet miestą ėmė evakuoti nuosekliau ir griežčiau. Pas mus į miestą taip dažnai nebeveždavo sužeistųjų, juos visus iš karto gabeno už Reino. Na, laimė, Šelf ir Cėven gera valia sutiko, kad jas evakuotų į Saksoniją... ir pagaliau mes likome beveik „tarp saviškių", jei norite; bet ir likusius buvo nelengva užimti. Pagaliau nusiunčiau juos į šiltnamį... bet įmonė vis tiek šlubavo, vos atsipirkdavo nuostoliai. 1943-iaisiais mes dirbome dviem pamainom, o kartais ir naktį... na, o dabar atėjo sąstingio metas, bet paskui vėl prasidėjo pakilimas, nes anglai ėmė įnirtingai bombarduoti... na, vis dėlto laidotuvės — tai mūsų duona... mieste vėl netrūko lavonų, grąžinau žmones iš šiltnamio, vėl įvedžiau antrą pamainą, o tuo metu biznį dar labai pagyvino toks Lenės, galima sakyti, išradimas. Mat ji kažkur rado porą sudaužytų vazonų su šilžiurkščiais ir ėmė pinti iš jų vainikus be rėmo, mažučius, standžius vainikėlius, kurie, aišku, vėl galėjo būti apšaukti romėniškais... bet nuo 1944-ųjų vidurio tik vienam kitam mulkiui terūpėjo tokios nesąmonės... čia Lenė tapo tikra meistre, tie vainikai buvo maži, patogūs, beveik kaip metaliniai, vėliau juos net palakuodavome, Lenė įpindavo velionio arba užsakovo inicialus, o kartais net ir visus vardus, jei tik jie nebūdavo labai ilgi: Heincas arba Marija dar tikdavo, išeidavo gražūs kontrastai: žalia ant violetinio, ir niekada, nei vieno sykio Lenė nepažeidė apdailos principo — kairiame viršutiniame vainiko kampe. Aš buvau sužavėtas, klientai pavergti... o kadangi mes dar galėjome nekliudomi ir nelabai rizikuodami persikelti per Reiną, buvo vieni niekai vežimaičiais atsivežti viržių. O kartais Lenė įpindavo religinius simbolius, inkarus, širdis, kryžius, tuo pranokdama pati save".

Margreta: „Aišku, pradėdama pinti tuos viržių vainikus, Lenė turėjo slaptų ketinimų. Ji pati yra sakiusi: jos vestuvinis guolis turįs būti iš viržių, o kadangi iš kapinių niekur nedingsi,

jiems neliko kitos išeities, kaip pasirinkti pasimatymams didžiulį kurios nors šeimos laidojimo rūsį; ji išsirinko didžiulę Bošanų šeimos koplyčią, tuomet jau labai apgriautą, ten stovėjo suolai, altorėlis, už kurio nesimatė viržių, be to, buvo vienas juokas išimti iš altoriaus akmenį ir įrengti atsargų sandėliuką, vynui ir cigaretėms, duonai ir saldumynams. Tada Lenė išgudrėjo, puoduką kavos Borisui ji jau senokai duodavo ne kasdien, o tik kas keturios, penkios dienos. Ji kartais aplenkdavo jį atsiimdama vainikus ir darbe beveik nesusieidavo su juo, nebesikuždėjo, o slėptuvę iš durpių gniutulo perkėlė į Bošanų koplyčios altorių. Laimingiausia diena jai buvo gegužės 28-oji: vienas po kito sekė du antskrydžiai, ir abu dieną, maždaug tarp pirmos ir pusės penkių... bombų nukrito nedaug, bet užteko oro pavojui paskelbti. Kad ir kaip ten būtų, namo ji grįžo švytėdama ir tarė: „Šiandien mano vestuvių diena... o susižadėjome mes kovo 18-tą, ir žinai, ką pasakė Borisas: 'Klausyk anglų, jie nemeluoja'". Na, o paskui atėjo sunkus metas, daugiau nei du mėnesius dieną nebuvo nė vieno antskrydžio, dažniausiai bombarduodavo naktimis, porą kartų prieš pat vidurnaktį, mes gulėjome lovoje, o Lenė keiksnojo: „Kodėl jie neatskrenda dieną, na, kada gi jie vėl atskris dieną, ir kodėl tie amerikiečiai nepasistūmėja, kodėl jų taip ilgai nėra, juk tai visai netoli?" Ji jau laukėsi, ir mes sukome galvas, kaip rasti tėvą josios vaikui. Pagaliau per Šeštines vidury dienos vėl įnirtingai bombardavo, rodos, dvi su puse valandos... ir bombų buvo daug, kelios net nukrito ant kapinių, o pora skeveldrų iškūlė Bošanų koplyčios langų stiklus ir prašvilpė virš juodviejų galvų. O paskui atėjo metas, kurį Lenė vadino „šlovinguoju", „šlovingojo rožinio mėnesiu" — mat tarp spalio 2-os ir 28-os dieną smarkiai bombardavo devynis kartus. O Lenė kalbėjo: 'Už tai aš dėkinga Rachelei ir Dievo Motinai, juodvi nepamiršo, kaip aš jas myliu'".

Čia, taip sakant, santraukos forma skubiai reikia pateikti keletą objektyvių faktų: Lenei buvo dvidešimt dveji ir tuos tris mėnesius nuo 1943-iųjų Kalėdų iki pirmojo „pasisvečiavimo" 1944 03 18 civiliniu požiūriu drąsiai galima laikyti laiku iki sužadėtuvių, o nuo 1944 metų Šeštinių į juos turime žiūrėti kaip į „jaunavedžius", kaip į porą, kurios likimas buvo jai dar nežinomo aviacijos maršalo Hario rankose. Neklystanti statistika mums čia padės labiau nei Pelcerio ir Margretos parodymai.

Nuo 1944 09 12 iki 11 31 dieną buvo septyniolika antskrydžių, nukrito maždaug 150 oro minų, daugiau nei 14 000 sprogstamųjų ir maždaug 350 000 padegamųjų bombų; supraskime, kad neišvengiamas chaosas tai porai buvo palankus: tada jau niekas atidžiai nebežiūrėjo, kas kur palindo ir kas kur su kuo išlindo, net jei tai ir šeimos laidojimo rūsio koplyčia. Egzaltuotos poros tais laikais sustodavo pusiaukelėj, bet — akivaizdu, kad nei Lenė, nei Borisas nebuvo egzaltuoti. Aišku, dabar jie turėjo ganėtinai laiko papasakoti vienas kitam apie tėvus, brolius ir seseris, iš kur kilę, kaip mokėsi, kokia karinė padėtis. Remiantis antskrydžių statistika, beveik su moksliniu tikslumu galima konstatuoti, kad nuo 1944-ųjų rugpjūčio iki gruodžio Lenė su Borisu iš viso praleido kone dvidešimt keturias valandas, vien spalio 17 dieną — tris valandas be pertraukos. Ir jeigu kam kiltų mintis jų gailėtis, tegu tasai tučtuojau atsikrato šito jausmo; atsižvelgiant į tai, kiek nedaug porų, susietų ir legaliais, ir nelegaliais ryšiais, ir laisvų, ir belaisvių, galėjo drauge praleisti šitiek laiko ir taip artimai, tai ir šiuo požiūriu juos reikia laikyti likimo numylėtiniais... kurie nusikalstamai troško dieninių britų aviacijos antskrydžių, kad vėl galėtų susitikti Bošanų koplyčioje.

Tik vieno dalyko Borisas nenutuokė ir turbūt niekada nesužinojo: Lenė susidūrė su dideliais finansiniais sunkumais. Tereikia pagalvoti, kad jos mėnesinis atlyginimas vargu ar buvo vertas daugiau kaip pusės svaro kavos, pajamos iš namo — maždaug šimto cigarečių, o kavos ji apytikriai sunaudodavo apie du svarus, cigarečių — priskaičiuojant ir tas, kurias nuolat turėdavo kam nors „įbrukti",— gal tris, keturis šimtus, tai kiekvienas supras, kad čia lavinos greičiu ėmė veikti vienas paprasčiausių ekonomikos dėsnių: per didelės išlaidos, esant mažoms pajamoms. Tiksliai ar beveik neabejotinai absoliučiai tiksliai skaičiuojant, kad apsirūpintų kava, cukrumi, vynu, cigaretėmis ir duona, Lenei reikėjo — duomenys pagal 1944-ųjų metų biržos kursą — beveik keturių, o kartais net penkių tūkstančių markių per mėnesį. Jos pajamos, alga ir nuompinigiai, sudarė maždaug tūkstantį; pasekmes lengva numanyti: skolos. O jei dar pridėsime, kad 1944 metų balandį ji sužinojo, kur tėvas, ir painiais aplinkkeliais norėjo ir jam kartais šį tą „nusiųsti", maždaug nuo 1944-ųjų birželio jos mėnesinės išlaidos išaugo beveik iki šešių tūkstančių, nors pajamos liko tos pačios — tūkstantis. Taupyti

ji niekada netaupė, o dar anksčiau, kol papildomų išlaidų prireikė Borisui ir tėvui, ji ir pati sunaudodavo gerokai daugiau, nei gaudavo. Trumpai drūtai: tikromis žiniomis 1944 metų rugsėjį Lenė jau turėjo dvidešimt tūkstančių markių skolos, ir skolintojai ėmė nekantrauti. O kaip tik tuo metu ji pradėjo dar labiau išlaidauti: užsigeidė tokių prabangos dalykų kaip skutimosi peiliukai, muilas, net šokoladas... ir vyno, būtinai vyno.

Lota H. apie tai: „Iš manęs ji niekad nieko nesiurbė, nes žinojo, kad man ir taip sunku su abiem vaikais. Priešingai: retkarčiais ji man ką nors įbrukdavo, duonos kortelių arba cukraus, kartais tabako arba net šiek tiek perkamųjų. Ne, ne. Ji man nekliudė. Nuo balandžio iki spalio ji retai pareidavo namo, ir iš jos išvaizdos matėsi, kad ji kažką turi, kas ją myli ir ką ji myli. Mes, aišku, nežinojome, kas jis per vienas, ir visi manėme, kad Lenė susitikinėja su juo Margretos bute. Tada jau buvo praėję metai, kai aš išėjau iš firmos, dirbau darbo biržoje, vėliau benamių rūpyboje ir uždirbdavau tiek perkamųjų, kad dar galėjau įsigyti daiktus už markes. Firmą pertvarkė, nuo 1943-iųjų birželio jai vadovauti ėmė toks visai naujas uolus vyrukas iš ministerijos, mes jį praminėme „nauju vėju", nes jo pavardė buvo Kyrvindas[21], ir jis nuolat kartojo, kad reikia „išsklaidyti tą seną gerą ramybę ir pravėdinti pastogę nuo šitos smarvės"! Prie šitos smarvės priklausėme ir mudu su uošviu. Kyrvindas man visai atvirai pareiškė: „Judu jau ir taip per ilgai čia užsisėdėjote, smarkiai per ilgai... ir aš nenoriu turėti per jus nemalonumų, kai mūsų laukia įtvirtinimų ir tvirtovių statybos prie vakarinės sienos. Ten bus griežta kalba, su rusais, ukrainiečiais, rusėmis ir prasižengusiais vokiečių kareiviais. Tai ne jums. Geriausia bus, jei išeisite savo noru". Kyrvindas buvo klasikinis apsukruolis, cinikas, bet vis dėlto nepasakysi, kad nesimpatiškas... tokių buvo per akis. „Jūs visi dar atsiduodate Gruitenu". Tad mes ir išėjome, aš į darbo biržą, uošvis — į geležinkelį, buhalteriu. Na, nežinau, kaip čia pasakius... ar tada Hoizeris parodė savo tikrąjį veidą, ar tą veidą suformavo to meto aplinkybės. Jis tapo niekšu ir toks liko ir po šiai dienai. Sakyti, kad mūsų namai virto pragaru, būtų per švelnu. Juk kai suėmė Gruiteną, mes iš pradžių gyvenome ir virėme lyg ir bend-

[21] *Wind* — vėjas (*vok.*).

rai, o į tą bendriją priėmėme ir Heinrichą Pfeiferį, kuris tada dar laukė, kol jį pašauks. Iš pradžių Marja su mano anyta rūpinosi pirkiniais, žiūrėjo vaikus, o Marja kartais nuvažiuodavo į kaimą, į Tolcemą ar Lisemichą, ir parveždavo bent jau bulvių ir kitų daržovių, o retsykiais netgi kokį vieną kiaušinį. Kiek laiko viskas klojosi gana gerai, kol mano uošvis ėmė parsinešinėti sriubos, kurios jiems geležinkelyje duodavo per pietus be kortelių; vakarais pasišildydavo ją ir su pasigardžiavimu srėbdavo mūsų akivaizdoje, papildomai, aišku, papildomai prie to, ką gaudavo iš bendro katilo. Tada mano anyta, kaip sakydavo Marja, „pamišo dėl gramų" ir puolė viską sverti; buvo pasiektas toks laipsnis, kad kiekvienas pradėjo rakinti savo šlamštą... spintoje su didžiule pakabinama spyna... o jie, aišku, šoko kaltinti vienas kitą vagystėmis. Prieš užrakindama ir išėmusi savo margariną, anyta jį būtinai sverdavo... ir kiekvieną, kiekvieną mielą kartelį tvirtindavo, kad iš jos kažkiek nukniaukta. O *aš* sužinojau, kad ji — mano anyta — net pieną iš mano vaikų gvelbia, jinai jį skiesdavo, kad sau ir seniui retkarčiais galėtų išvirti pudingo. Na, aš persikrausčiau pas Marją, perdaviau jai pirkinius ir virtuvę, ir man ten buvo gera, Lenė su Marja niekad nebuvo smulkmeniškos... bet dabar seniai Hoizeriai ėmė šniukštinėti, kada kas verdama, kas padėta ant stalo, tad prisidėjo dar vienas žavus dalykėlis: pavydas. Na, o aš tiesiog pavydėjau Lenei, ji gali išdumti ir prisiglausti pas Margretą su savo meilužiu... maniau aš. O dabar, dirbdamas geležinkelyje, senis Hoizeris, kaip kad pats sakydavo, ėmė megzti ryšius. Mat jis buvo atsakingas už garvežių mašinistų buhalteriją, o 1943-iaisiais jie dar važinėjo kone į visus Europos kampus, nuveždavo *ten* geidžiamų prekių, atveždavo geidžiamų *čia*. Iš Ukrainos už maišą druskos jie atgabendavo visą kiaulę, už maišą kruopmilčių — cigarų iš visiškai išbadėjusių Olandijos ir Belgijos, o iš Prancūzijos — vyno, vyno ir dar kartą vyno, taip pat šampano ir konjako. Šiaip ar taip, Hoizeris priėjo prie lovio, o kadangi paskui jis dar ėmė sudarinėti ir prekinių traukinių tvarkaraščius, tai tapo stambiu biznieriumi, gerai išstudijuodavo, kur ko Europoje trūksta, ir atitinkamai organizuodavo spekuliaciją: olandiškus cigarus mainydavo į sviestą Normandijoje, iki įsiveržimo, suprantama, o Antverpene ar, ką aš žinau, kur, už sviestą gaudavo jau dvigubai daugiau cigarų, nei atidavę Normandijoje... ką aš žinau. O kadangi jis dar gavo ir keleivinius traukinius, tai jo

rankose atsidūrė ir kūrikai su mašinistais, o tiems, kurie su juo itin glaudžiai bendradarbiaudavo, jis, aišku, pasukdavo geriausius maršrutus, o ir Vokietijos vidaus rinkoje įvairios prekės įvairiose vietose, žinoma, įvairiai ir kainuodavo. Didmiesčiuose galėjai gerai parduoti viską: maistą, gėrimus, cigaretes... kava, aišku, eidavo kaime... ir mainikaujant — sviestas į kavą arba, ką aš žinau... buvo galima, kaip jis sakydavo, padvigubinti savo akcijas. Taip jau savaime išėjo, kad daugiausia jis siurbė iš Lenės; dėl akių jis ją įspėdavo, bet kai jai reikėdavo pinigų, duodavo. Pagaliau jis tapo ne tik jos skolintoju, bet ir tiekėju, o tada papildomai pelnėsi truputį pakeldamas kainą, Lenė to nė nepastebėdavo. Ji tik pasirašinėjo vekselius. Galų gale kaip tik jis sužinojo, kur senasis Gruitenas; iš pradžių Gruitenas dirbo statybose prie Atlanto vandenyno Prancūzijoje, prie betonmaišės, su kalinių grupe, paskui Berlyne, valė griuvėsius po bombardavimo... ir mes pagaliau radome būdą, kaip jam retkarčiais perduoti kokį paketėlį ir gauti iš jo žinių, o jis dažniausiai prašydavo pranešti: „Nesirūpinkit. Greitai grįšiu“. Tam vėl reikėjo pinigų. Įvyko tai, kas ir turėjo įvykti, maždaug 1944-ųjų rugpjūtį Lenė buvo skolinga Hoizeriui dvidešimt tūkstančių markių, ir žinot, ką jis padarė: ogi jis ėmė ją spausti! Vaikeli, pareiškė jis, jei neatgausiu savo pinigų, įstrigs mano sandėriai... ir žinot, kuo viskas baigėsi? Lenė užstatė savo namą ir gavo trisdešimt tūkstančių paskolos, dvidešimt atidavė seniui, o dešimt dar pasiliko sau. Aš ją perspėjau, sakiau, kad infliacijos laikais įkeitinėti pastoviąsias vertybes yra tikrų tikriausia kvailystė... bet ji tik nusijuokė, padovanojo man kažką vaikams, įbruko pakelį dešimtukų, o kadangi kaip tik tuo metu, ieškodamas kokio gardesnio kąsnio, į mūsų kambarį įsliūkino Heinrichas, Lenė ir jam kažką davė ir netgi surizikavo pašokti su visiškai suglumusiu vyruku. Na, buvo tiesiog nuostabu, kaip ji pražydo, kokia ji buvo nerūpestinga ir linksma, o aš pavydėjau ne tik jai, bet ir tam vyrui, kurį ji šitaip myli. Netrukus po to Marja trumpam išvažiavo į kaimą, Heinrichą pašaukė, tad aš likau viena su seniais ir dar turėjau jiems palikinėti savo vaikus. O Lenei atsitiko tai, kas ir turėjo atsitikti: ji antrąkart paėmė paskolą, o tada, tada... man net gėda apie tai kalbėti... tada jis iš tiesų nupirko iš jos namą, vos vos teapgriautą, ir dar tais laikais, 1944-ųjų pabaigoj... kai jau apskritai buvo sunku ką nors gauti už pinigus... jis davė jai dar dvidešimt tūkstančių, grąžino skolas, kurios dabar buvo perrašy-

tos jo vardu, ir pagaliau tapo tuo, kuo, matyt, visada troško tapti: namo savininku, ir štai dabar jis turi turtą, kuris šiandien kaip dukart du vertas beveik pusės milijono,— o kas jis per vienas, aš supratau tik tada, kai 1945 01 01 jis išsyk pradėjo rinkti nuomą. Matyt, tai buvo jo svajonė, pirmą mėnesio dieną visus apeiti ir surinkti pinigus... tik 1945-ųjų sausį nelabai buvo iš ko rinkti: dauguma evakuoti, abu viršutiniai aukštai išdegę, ir buvo gražu žiūrėti, kaip jis ir mane įtraukė į savo nuomininkų sąrašus, įtraukė, žinoma, ir Pfeiferius, kurie grįžo tik 1952-aisiais... ir tik tada, kai jis pirmąsyk ėmė iš manęs nuomą... 32,60 už du mano tuščius kambarius... man toptelėjo, kad visus tuos metus mes gyvenome pas Lenę už dyką. Kartais aš galvodavau, kad Lenė pasielgė baisiai neprotingai, o juk aš ją įspėjau... bet šiandien man regis, kad visai nekvailai padarė iššvaistydama viską su savo mylimuoju, juk taikos laikais ji irgi nenumirė badu".

Margreta: „Dabar atėjo tai, ką pati Lenė vadino antruoju kariuomenės patikrinimu. Ji man pasakojo, jog pirmąjį patikrinimą surengė, vos pradėjusi draugystę su Borisu... apvaikščiojusi visus gimines ir pažįstamus, porą kartų net nusileidusi namie į slėptuvę, kad suruoštų ten apklausą, „patikrinusi" Hoizerius ir Marją, Heinrichą ir visus bendradarbius, ir kas gi per pirmąjį josios patikrinimą pasirodė esąs vienintelis tinkamas leitenantas? Ogi aš. Lenė galėjo tapti stratege... kai pagalvoju, kaip ji kiekvieną tikrino, kaip ji, aišku, vylėsi galbūt paversianti sąjungininke Lotą, bet paskui atmetė ją dėl „pavydo", senį Hoizerį ir jo žmoną — kaip „senamadiškus ir nusistačiusius prieš rusus", o Heinrichą Pfeiferį — kaip per daug „suvaržytą"; o kaip tiksliai Lenė žinojo, kad potenciali sąjungininkė yra ponia Krėmer, net aplankė ją, tačiau pamatė, kad toji „paprasčiausiai per daug baili, per daug baili ir per daug pavargusi; ji daugiau nebenori, ir aš ją suprantu". Po to jinai pagalvojo apie ponią Hiolthonę, bet ir šioji netiko „dėl vienos vienintelės priežasties — dėl savo senamadiškos moralės", o „paskui, paskui dar, aišku, reikia žinoti, kas pakankamai stiprus, kad žinotų ir ištvertų tokį dalyką". Na, Lenė buvo pasiryžusi laimėti mūšį, ir jai atrodė savaime suprantama, kad jei nori kariauti, tai reikia pinigų ir atramos punktų, o vienintelis atramos punktas, kurį ji rado pirmąsyk tikrindama kariuomenę ir vertindama padėtį, buvau aš... didžiulė

garbė, bet ir didžiulė našta. Taigi aš buvau pakankamai stipri. Slėptuvėje, namie ir pas Hoizerius bei Marją ji nuolat tikrindavo pažiūras, užmiršdavo savo nešnekumą ir pasakodavo visokiausias istorijas: pirmiausia apie vokietaitę, kuri prasidėjo su anglu, belaisviu,— ir nors rezultatai buvo sukrečiantys — dauguma pasisakė už tai, kad reikia šaudyti, sterilizuoti, vyti iš savo tarpo ir t. t.— Lenė dar pabandė istoriją su prancūzu, kuris „kaip žmogus" patikdavo labiau, kaip galimas meilužis (tikriausiai dėl prancūzams būdingų sugebėjimų *faire l'amour*[22]. Aut.) „kėlė šypseną, tačiau vis dėlto būdavo griežtai atmetamas kaip „priešas". O ji dar turėjo pristatyti arba, tiksliau tariant, atiduoti sudraskyti lenką ir rusą, o čia jau nebuvo švelnesnių nuosprendžių, nei „nukirsti galvą". Siauresniame šeimos ratelyje, įskaitant ir Hoizerius su Marja, vertinimai, žinoma, buvo atviresni, sąžiningesni, ne tokie politiški. Nors ir keista, Marja netgi stojo už lenkus, nes laikė juos „šauniais karininkais", prancūzai jai atrodė „ištvirkę", anglai „kažin ar tinka į meilužius... o rusų nesuprasi". Lota, kaip ir aš, manė, jog visa tai paistalai arba, kaip ji sako, sapalai. „Vyras yra vyras", pareiškė ji ir konstatavo, kad nors Marja ir jos uošviai turi nacionalinių, visiškai neturi politinių prietarų. Prancūzai buvo apibūdinti kaip jausmingi, bet kraugeriai, lenkai — kaip žavūs ir temperamentingi, bet neištikimi, o rusai — kaip ištikimi, labai labai ištikimi... tačiau visi, net ir Lota, manė, kad to meto aplinkybėmis „mažų mažiausiai pavojinga prasidėti su vakarų europiečiu ir mirtinai pavojinga — su rytų".

Lota H.: „Vieną sykį, kai Lenė vėl atėjo pas mus sudarinėti piniginių sandėrių su mano uošviu, užklupau ją užsidariusią vonioje, ji nuoga stovėjo prieš veidrodį ir apžiūrinėjo, kaip įsitempęs jos kūnas; aš užmečiau jai iš nugaros maudymosi rankšluostį, o kai priėjau arčiau, Lenė išraudo kaip burokas... dar niekada nebuvau mačiusi jos raustant... uždėjau ranką jai ant peties ir tariau: „Džiaukis, kad dar kartą gali mylėti, jei tik tu apskritai mylėjai aną, užmiršk tą bjaurastį. O aš savo Vilio negaliu užmiršti... Imk jį, net jeigu jis ir anglas". Nebuvau tokia naivi, kad dar tada, 1944-ųjų vasarį, kai Lenė ėmė porinti savo kvailas ir aiškiai išgalvotas istorijas, nebūčiau nujautusi, jog čia

[22] Mylėtis (*pranc.*).

įsipainiojęs vyriškis ir tikriausiai užsienietis. Atvirai pasakius, nuo ruso, lenko arba žydo būčiau ją griežtai, kuo griežčiausiai atkalbinėjusi: čia jau gyvybė kabojo ant plauko, ir aš dar ir po šiai dienai džiaugiuosi, kad ji man šito nepapasakojo. Per daug žinoti nebuvo sveika".

Margreta: „Kaip galimo sąjungininko, Lenė per pirmąjį savo kariuomenės patikrinimą neatmetė netgi Pelcerio. Būtų tikęs Grunčas, bet jis per daug pliauškė. O dabar atėjo antrasis kariuomenės patikrinimas, ir, kalbant apie Lenės nėštumą ir jo pasekmes, aš vėl buvau vienintelis patikimas žmogus. Galų gale kaip tam tikrą strateginį rezervą numatėme Pelcerį, atmetėme vyresnįjį kareivį, kuris dažniausiai atlydėdavo Borisą į darbą, nes tasai kareivis buvo skudurininkas ir plepys, tačiau nužiūrėjome šitą apsukruolį Boldingą, su kuriuo aš vis dar retkarčiais susitikdavau ir kurio biznis vis dar klestėjo... beje, nebeilgai, mat jis perlenkė lazdą, 1944-ųjų lapkritį jis įkliuvo... su visais jo pardavinėjamais formuliarais ir kitais popieriais... ir, ilgai negalvoję, už geležinkelio stoties jį sušaudė, sušaudė ten, kur sučiupo bizniaujant, taigi Boldingas žuvo, deja, su visais savo kareivio pažymėjimais".

Kad būtume teisingi Lenei ir Margretai, čia reikia padaryti keletą papročių istorijos požiūriu svarbių pastabų. Tiksliai kalbant, Lenė net nebuvo našlė, jinai tik gedėjo velionio Erhardo, su kuriuo retkarčiais net mėgindavo lyginti Borisą. „Abu poetai, jei nori žinoti, abu". Dvidešimt dvejų metų moteriai, kuri neteko motinos, mylimojo Erhardo, brolio ir vyro, kuri pergyveno maždaug du šimtus oro pavojų ir mažiausiai šimtą antskrydžių, kuri ne *tik* glaustėsi su savo vyru šeimyninių laidojimo rūsių koplyčiose, bet turėdavo keltis pusę šeštos ryto, apsimuturiuoti ir eiti į tramvajų, važiuoti į darbą, tamsiomis gatvėmis... šiai jaunai moteriai pergalingi Aloyzo tauškalai, galbūt dar silpnai tebeskambantys jai ausyse, turėjo panėšėti į vis labiau blėstantį sentimentalų šlagerį, pagal kurio muziką gal ir prašokai kokią naktį maždaug prieš dvidešimtį metų. Priešingai visiems lūkesčiams ir nepaisant aplinkybių, Lenė buvo provokuojančiai linksma. Ją supantys žmonės buvo smulkmeniški, niūrūs, suirzę, o kai pagalvoji, kad gerus ir brangius savo tėvo drabužius Lenė galėjo pelningai parduoti juodojoje rinkoje, tačiau užuot elgusis

taip, dovanojo juos ne vienam, o keletui šąlančių ir vargstančių priešais apšauktų žmonių (Raudonosios Armijos komisaras zujo su kašmyrine jos tėvo liemene!) — tai net ir nepatiklus šios scenos stebėtojas turės pripažinti, kad antrasis žodis Lenei apibūdinti yra žodis „kilniaširdė".

Dar pora žodžių apie Margretą. Būtų neteisinga vadinti ją kekše. Už pinigus jinai tiktai ištekėjo. Nuo 1942-ųjų ji, kaip karo prievolininkė, dirbo didžiulėje atsargos kariškių ligoninėje, ir jos dienos ir naktys buvo nepalyginti sunkesnės nei Lenės, kuri niekieno nekliudoma pynė vainikus, nuolat buvo greta savo mylimojo, saugoma Pelcerio palankumo. Šiuo požiūriu Lenė anaiptol nėra *nei herojė, nei viena iš herojų;* tik būdama keturiasdešimt aštuonerių ji pirmą kartą pagailėjo vyriškio (to turko, vardu Mechmetas, kurį galbūt dar prisimena maloningasis skaitytojas); o Margreta niekuomet nieko kito ir nedarė ir, dirbdama karo ligoninėje dienine ar naktine sesele, ji taip pat „nuoširdžiai pagailėdavo kiekvieno, kas tik simpatiškai atrodydavo ir žiūrėdavo liūdnomis akimis"... o su tokiu įžūliu ciniku kaip kareiva Boldingas ji prasidėjo tik todėl, kad apgintų laimingą Lenės meilę viržių guolyje Bošanų kapų koplyčioje, kad nukreiptų nuo Lenės Boldingo dėmesį. Mums norėtųsi tam tikru mastu atstatyti teisybę ir konstatuoti tai, ką nugyvenusi ilgą ir nuoširdaus gailesčio kupiną gyvenimą, konstatavo pati Margreta: „Mane daug kas mylėjo, o aš mylėjau tiktai vieną. Aš tik vieną vienintelį kartą pati patyriau tą beprotišką malonumą, kurį taip dažnai matydavau kitų veiduose". Ne, Margretos nieku gyvu nepriskirsi prie likimo numylėtinių, ji ragavo gerokai daugiau vargo už Lenę... kaip ir tulžingoji Lota, tačiau neatrodo, kad šiuodvi moterys bent kiek pavydėtų Lenei.

VIII

Aut., dabar jau visiškai atsidėjęs tyrinėjimams (ir nuolatos gresiant, kad bus palaikytas šnipinėtoju, nors jis nieko daugiau netrokšta, tik teisingai nušviesti nešnekią ir uždarą, išdidžią, dėl nieko neatgailaujančią personą — Lenę Gruiten-Pfeifer — šią statišką ir į statulą panašią personą!), gavo kiek pavargti, kad iš visų šios istorijos dalyvių kaip galima objektyviau sužinotų ir ištirtų jų padėtį karo pabaigoje.

Visi daugiau ar mažiau išsamiai čia pristatyti ir cituoti asmenys akivaizdžiai sutarė tik vienu klausimu: jie nenorėjo palikti miesto; net abu rusai, Bogakovas ir Borisas, nepanūdo traukti į rytus. Kadangi amerikiečiai (Lenė Margretai: „Pagaliau, pagaliau, o, kaip ilgai jie gaišo".) vis dėlto jau artinosi, jie garantavo vienintelį dalyką, kurio visi geidė, nors ir negalėjo tuo patikėti: karas baigtas. Nuo 1945 01 01 išsisprendžia viena problema: Boriso ir Lenės — paprastumo dėlei vadinkime taip — „svečiavimosi dienos". Lenė nėščia septintą mėnesį, dar gana „mitri" (M.v.D.), nors ir varžoma savosios padėties; tačiau apie „svečiavimąsi", mylėjimąsi ar ristynes, kokį žodį bepasirinktum, „jau negalėjo būti nė kalbos" (Lenė, anot Margretos).

Bet kur ir kaip pergyventi? Lengva pasakyti, kai nesusimąstai, kam tik ir nuo ko tik teko tada slapstytis. Pav., Margreta — ji privalėjo klausyti nurodymų ir įsakymų kaip ir kareiviai — būtų turėjusi keltis per Reiną į rytus kartu su karo ligonine. Ji to nedarė, bet ir savo bute slėptis negalėjo, iš ten ją būtų paėmę jėga. Lotos H. padėtis buvo panaši, ji tarnavo įstaigoje, kuri taip pat kėlėsi į rytus. Kurgi jai dėtis? Turint galvoje, kad dar 1945-ųjų sausį žmonės buvo evakuojami beveik į Sileziją, t. y. juos vežė tiesiai Raudonajai Armijai į glėbį, čia reikia padaryti trumpą geografinį ekskursą: jau keletą kartų minėtas Vokietijos Reichas 1945-ųjų kovo viduryje dar buvo

maždaug 800—900 kilometrų pločio ir ne ką didesnio ilgio. Klausimas „kur“ tapo didžiai aktualus kuo įvairiausioms žmonių grupėms. Kur dėtis naciams, kur dėti karo belaisvius, kur kareivius, o kur vergus? Žinoma, buvo išbandytų metodų: sušaudyti ir t. t. Bet ir tai ne visuomet buvo taip paprasta, nes ir šaudytojai nevienodai manė, o vienas kitas mielai griebdavosi priešingo, t. y. gelbėtojo vaidmens. Vienas kitas principinis šaudytojas tapdavo nešaudytoju, bet kaip jiems, pavyzdžiui, elgtis su potencialiais šaudomaisiais, pavadinkime juos sušaudytinais? Viskas ne taip jau paprasta. Žmonėms atrodo, kad karas staiga ėmė ir baigėsi, kažkur parašyta data, ir nieko daugiau nė nenorėk. O ką gali žinoti, atsivertusiam ar neatsivertusiam šaudytojui pakliuvai į nagus, o gal vienam iš tos tik beatsirandančios žmonių grupės, kurią būtų galima pavadinti tik—dabar—kaip—reikiant—šaudančiais, beje, tarp jų būta ir tokių, kurie lig tol greičiau priklausė prie nešaudytojų. Būta netgi SS instancijų, neigiančių savąją šaudytojų reputaciją! Būta susirašinėjimo tarp SS ir šlovingojo Vokietijos vermachto, kur šiuodvi organizacijos verčia viena kitai numirėlius it apipuvusias bulves! „Likviduoti“, „sunaikinti“ — pageidaujama iš gerbtinų asmenų bei institucijų, kurioms — kaip ir jų susirašinėjimo partneriams — rūpėjo bent apyšvarėmis rankomis pasiekti tąją padėtį, kurią būtų klaidinga vadinti taika, bet teisinga vadinti karo pabaiga.

Pav., aut. skaito: „Koncentracijos stovyklų komendantai skundžiasi, kad maždaug 5—10 procentų sunaikintinų rusų atgabenami į stovyklas jau negyvi arba leisgyviai. Todėl susidaro įspūdis, esą tokiu būdu stac. stovyklos kratosi šių belaisvių.

Pirmiausia konstatuota, kad žygiuojant pėsčiomis, pav., iš stoties į stovyklą, nemenkas skaičius karo belaisvių negyvi arba leisgyviai susmunka nuo išsekimo ir juos turi surinkti iš paskos važiuojanti mašina.

Vokietijos gyventojai neišvengiamai mato šiuos faktus.

Ir nors dažniausiai belaisvius iki stovyklos šitokiu būdu gabena vermachtas, gyventojai dėl tokios padėties kaltins SS.

Siekant ateityje kiek galima išvengti tokių faktų, nurodau, kad aiškiai įtartinais laikomi rusai, jau akivaizdžiai mirsiantys (pav., bado šiltinė) ir todėl nepajėgiantys pakelti net ir trumpo žygio pėsčiomis, nuo šiol iš esmės nebebūtų transportuojami sunaikinimui į koncentracijos stovyklas. Vykdyti: par.: Miuleris“.

Tegu skaitytojas patsai mąsto apie posakį „nemenkas“, kai kalbama apie mirtininkus. Taigi ši problema egzistavo jau 1941 metais, kai Vokietijos Reichas dar buvo pakankamai didelis. Po ketverių metų Vokietijos Reichas pasiutusiai sumažėjo, likviduoti ir sunaikinti reikėjo jau ne tik rusus, žydus ir pan., bet ir gana solidų skaičių vokiečių, dezertyrų, sabotuotojų, kolaborantų, o koncentracijos stovyklos ir miestai taip pat turėjo likti tušti, be moterų, vaikų ir senių, nes vad. priešas turėjo rasti vienus griuvėsius.

Aišku, kildavo ir dorovinių bei higienos problemų. Pavyzdžiui, tokių:

„Starostos, arba kaimų seniūnai, kurie dažniausiai esti paperkami, neretai liepdavo arba liepia pakelti naktį iš lovos jų numatytus darbininkus ir iki išvežant uždaryti juos rūsyje. Kadangi darbininkams ir darbininkėms dažnai neduodama laiko daiktams susidėti ir t. t., dauguma jų atvyksta į darbininkų surinkimo stovyklas be reikalingos mantos (be batų, drabužių pamainos, indų valgyti bei gerti, antklodės ir pan.). Todėl itin drastiškais atvejais ką tik atvykusius turi tuoj pat siųsti atgal pasiimti būtiniausių dalykų. Pasitaiko, kad jei žmonės iš karto neina, minėtoji kaimo milicija griebiasi grasinimų ir smurto, apie tai pranešama iš daugumos bendruomenių. Daugeliu atvejų moterys buvo sumuštos taip, kad nepajėgė žygiuoti pėsčiomis. Apie ypatingai šiurkštų atvejį aš informavau čionykštį policijos viršininką (poną pulkininką Zameką), reikalaudamas bausmės (Zocolnikovų gyvenvietė, Dergačių apskritis). Starostų ir milicijos išpuoliai yra labai reikšmingi, nes minėtieji asmenys teisindamiesi dažniausiai tvirtina, jog viskas daroma Vokietijos vermachto vardu. O iš tikrųjų pastarasis su darbininkais ir ukrainiečiais gyventojais beveik be išimčių elgėsi pagirtinai supratingai. Tačiau šito negalima pasakyti apie kai kurias administracines įstaigas. Iliustruojant tai, kas čia išdėstyta, paminėtina, kad sykį viena moteris atvyko beveik vienmarškinė“.

„Remiantis nupasakotais atvejais, pabrėžtina, kad neatsakinga daug valandų laikyti darbininkus uždarytus vagone, jog jie net negali atlikti gamtos reikalo. Savaime suprantama, transportuojamiesiems kartais reikia leisti atsinešti geriamo vandens, nusiprausti, nusilengvinti. Teko matyti vagonus, kuriuose žmo-

nės prabadė skyles, kad galėtų atlikti gamtos reikalą. Bet kuriuo atveju, privažiuojant didesnes stotis, išleisti nusilengvinti reikėtų, jei galima, ne pačiose stotyse".

„Gautomis žiniomis dezinsekcijos kamerose tokia netvarka, jog pasitaikydavo, kad moterų dušuose prausiantis moterims ir merginoms dalyvaudavo vyriškos lyties aptarnaujantis personalas arba sukiodavosi kiti vyrai — netgi padėdavo muilintis! — ir priešingai — vyrų dušuose būdavo moterų, taip pat pasitaikydavo, kad moterų dušuose vyrai ilgokai fotografuodavo. Ukrain. moterys — valstietės,— o pastaraisiais mėnesiais daugiausia buvo vežami būtent kaimo gyventojai,— yra labai sveikos moralės ir griežto auklėjimo, todėl toks elgesys žeidžia tautos garbę. Mūsų žiniomis, pirmuoju atveju netvarką jau pašalino transportuojamųjų sargybos viršininkai. Apie fotografavimą mums pranešta iš Halės, apie anksčiau minėtus nesklandumus — iš Kyvercų".

Gal sekso banga prasidėjo jau tuomet, ir ar tik nebus kai kurios šiandien mums brukamos nuotraukos darytos vergų iš Rytų Europos dezinsekcijos kamerose?

Na, svarbu suvokti, kad užkariauti pasaulio dalis ar pasaulius nėra taip jau paprasta, kad šie žmonės taip pat turėjo savų problemų, kad jie bandė jas spręsti su vokišku nuodugnumu ir su vokišku pedantiškumu fiksuodavo jas dokumentuose. Tik be improvizacijų! Gamtos reikalas yra gamtos reikalas, ir tiesiog negalimas daiktas, kad žmonės, kuriuos reikia nužudyti, atvežami jau negyvi! Tai kiaulystė, ir už ją reikia bausti; negalimas daiktas ir tai, kad dezinsekcijos metu vyrai muilina moteris, o moterys — vyrus, ir kad čia dar ir fotografuojama! Visiškai negalimas daiktas. Ir rankos susiteps, ir drobė. Ar šiuo atveju papročių laužytojai ir ištvirkėliai įsikišo į įvykius, kurie „patys savaime" visai nepriekaištingi?

Kadangi per tą laiką lavonų ginčas — ginčas dėl lavonų dalių tapo tipišku įprasto šiuolaikinio karo bruožu, o papročių laužytojai ir ištvirkėliai — ir dar uniformuoti — kaip jau sakyta, nederamai elgiasi su moterimis ir netgi tai fotografuoja, neverta ilgiau varginti skaitytojo šitokiais ekskursais.

Bet: kaip ir kur jiems gyventi, nėščiai Lenei, pernelyg jautriam Borisui, energingajai Lotai, itin gailestingai Margretai,

Grunčui, tai žemės dulkei, ir Pelceriui, kuris niekada nebuvo žvėris? Kas laukia 1945 metų kovo mėnesį mūsų Marjos, Bogakovo ir Viktoro Genrikovičiaus, senojo Gruiteno ir dar daugelio kitų?

Maždaug 1944—1945 metų sandūroje Borisas iš pradžių dar sukėlė visiškai nereikalingų keblumų, apie kuriuos Lenė nepasakoja nieko, o Margreta pasakoja viską; Lota su Marja apie tai nieko nežino. Nūnai kuo griežčiausiai saugoma, kad aut. jai nieko daugiau neįkištų (Gydytojas — aut.: „Dabar ji paprasčiausiai turi pabadauti kokias keturias, penkias savaites, žinot, kad mes bent pusėtinai galėtume sureguliuoti jos endokrininę ir egzokrininę būklę: joje taip viskas sujaukta, kad· iš krūtų spenelių jai galėtų tekėti ašaros, o iš nosies — šlapimas. Taigi kalbėti kalbėkitės, bet prašau jai nieko nenešti".), Margreta, jau pripratusi prie asketiško gyvenimo ir net vildamasi šitaip pasveikti: „Bet perkamųjų man galėtumėte duoti (ką aut. ir padarė!), na, tada aš buvau tiesiog įsiutusi ant Boriso, įtūžau iš tikrųjų, o tai atsitiko anksčiau, nei mes nutūpėme visi kartu ir aš su juo susipažinau... koks jis protingas ir subtilus, bet 1944-ųjų pabaigoje, maždaug apie Kalėdas, o gal ir 1945-ųjų pradžioj, gal apie Tris Karalius, bet tikrai ne vėliau, Lenė vėl grįžo namo su vardu galvoje, bet šįsyk bent jau žinojo, kad tai rašytojas, be to, miręs, taigi mums nors nereikėjo skambinėti telefonu. Vėl buvo kalbama apie knygą, o jos autorius buvo Kafka, Francas; knyga vadinosi „Pataisos darbų kolonijoje". Vėliau aš Boriso paklausiau, negi jis iš tiesų nenutuokė, ką daro, 1944-ųjų! pabaigoje rekomenduodamas Lenei žydų tautybės rašytoją, o jis atsakė: „Mano galva buvo taip užimta, aš turėjau tiek daug apie ką mąstyti, *tą* aš visai užmiršau". Taigi: Lenė su savo rašteliu vėl nudrožė į biblioteką, dar buvo viena veikianti, ir, Lenės laimė, ten dirbo ganėtinai protinga pusamžė moteris, kuri suplėšė Lenės raštelį, tučtuojau pasivedėjo Lenę į šalį ir žodis žodin pakartojo jai tai, ką jai buvo sakiusi ir vienuolyno vyresnioji, kai ji taip intensyviai domėjosi Rachele: „Vaikeli, ar jums galvoj negerai, ir kas gi jus siunčia su tokiu pageidavimu?" Tačiau turiu jums pasakyti, kad Lenė vėl pasirodė esanti atkakli. Toji pusamžė moteris iš bibliotekos, matyt, iš karto pastebėjo, kad Lenė ne provokatorė, taigi pasivedėjo ją į šalį ir labai, net labai smulkiai jai paaiškino, kad tas Kafka — žydas, visos jo knygos —

uždraustos ir sudegintos ir taip toliau, o Lenė, aišku, vėl išpyškino tą savo pritrenkiantį „Na, ir kas iš to?“, ir, matyt, tada toji moteris, nors ir pavėluotai, išsamiai jai išdėstė, kas dedasi su žydais ir naciais, parodė jai — aišku, turėjo bibliotekoje — „Štiurmerį“ ir viską paaiškino; Lenė atėjo pas mane pašiurpusi. Pagaliau ji šį tą suprato. Nusiraminti ji nenusiramino, ji norėjo gauti tą savo Kafką ir jį perskaityti, ir jinai jį gavo! Ji tikrai nuvažiavo į Boną ir susiieškojo ten porą profesorių, kuriems kažkada dirbo jos tėvas ir apie kuriuos ji žinojo, kad jie turi dideles bibliotekas, na, ir ji tikrai rado vieną, kuris jau tada buvo daugiau nei septyniasdešimt penkerių metų seneliukas ir, išėjęs į pensiją, kiurksojo tarp savo knygų, ir žinot, ką jis jai pasakė, žodis žodin: „Vaikeli, ar jums galvoj negerai, būtent Kafkos... o kodėl ne Heinės?“ Bet jis tikriausiai elgėsi su ja labai maloniai, atsiminė ją ir jos tėvą, bet patsai tos knygos neturėjo ir gavo eiti pas vieną kolegą, paskui dar pas kitą, kol rado tokį, kuris juo galėjo pasitikėti ir kuris, be to, dar turėjo ir tą knygą. Tai nebuvo taip paprasta, paaukota visa diena, turiu jums pasakyti, Lenė grįžo namo vidury nakties su knyga rankinuke, o viskas nebuvo taip paprasta, nes ne tik reikėjo rasti tokį, kuris pasitikėtų profesoriumi ir kuriuo pasitikėtų profesorius, tasai žmogus turėjo pasitikėti ir Lene, be to, jis ne tik turėjo turėti tą knygą, bet ir ją ištraukti! Jie, regis, rado du, kurie tą knygą turėjo, bet pirmasis nenorėjo jos duoti. Gryna beprotybė, dėl ko ta Lenė ir josios Borisas kvaršino sau galvas, kai buvo sprendžiamas gyvybės ir mirties klausimas. Maža to, apytikriai tuo metu pasirodė ir mano sutuoktinis ponas Šliomeris, kurio vilukėje mes glaudėmės, Šliomerio aristokratiškumo, jo elegancijos nelikę nė ženklo, visiškai nusivaręs, staiga jau su vermachto uniforma, bet be jokių popierių, Prancūzijoje jis išnešė kudašių nuo partizanų, kurie jau ketino jį sušaudyti. Nežinau, vis dėlto aš kažkaip buvau prie jo prisirišusi, man jis visada buvo geras ir dosnus, tikriausiai savotiškai aš jam patikau, o gal jis net mane ir mylėjo. O dabar jis atrodė toks menkas, toks apgailėtinas ir bejėgis, ir tarė man: „Margreta, aš dariau tokius dalykus, už kuriuos visur, ir vienoje, ir kitoje pusėje, man nusuks galvą: ir prancūzai, ir vokiečiai, kurie už, ir keletas vokiečių, kurie prieš, anglai, olandai, amerikiečiai, belgai, o jei mane sučiups rusai ir suuos, kas aš per vienas,— aš žuvęs, žuvęs aš ir tada, jei mane sučiups vokiečiai, kurie dabar dar prie vairo. Padėk man, Margreta“. Kad būtumėt

pažinojęs jį anksčiau, jis buvo toksai žmogus, važinėjo tik taksi arba tarnybiniu automobiliu, atostogaudavo triskart per metus ir gerai uždirbdavo, visad smagus ir linksmas, o dabar it kokia maža vargana peliūkštė, bijojo sargių ir amerikiečių, visko bijojo. Tada man pirmąkart šovė mintis, kuri būtų galėjusi ateiti ir anksčiau. Juk ligoninėje mirdavo daug kareivių, o jų pažymėjimus, žinoma, surinkdavo, sunešdavo, registruodavo ir išsiųsdavo į dalis ar kažin kur panašiai; šiaip ar taip, aš žinojau, kur tie pažymėjimai guli, ir žinojau, kad kai kurie kareiviai jų visai nebuvo atidavę arba kad jų nerasdavo, kai kareivius atveždavo sunkiai sužeistus, o kruvinus ir sudriskusius jų skarmalus išmesdavo. Ką gi aš padariau? Dar tą pačią naktį nudžioviau tris pažymėjimus... jų buvo užtektinai ir aš turėjau iš ko rinktis, jog rasčiau su tokiomis nuotraukomis, kad amžius ir išvaizda būtų panašūs į Šliomerio ir Boriso; taigi paėmiau du blondinų su akiniais, taip maždaug dvidešimt ketverių, penkerių metų, ir vieną smulkaus bruneto be akinių, maždaug bebaigiančio ketvirtą dešimtį, kaip Šliomeris, ir atidaviau jam. Visus pinigus, kiek tik turėjau, sviestą, cigaretes, duoną sukroviau jam ir išsiunčiau į kelią, su nauju vardu: Ernstas Vilhelmas Keiperis, tą vardą ir adresą aš netgi užsirašiau, mat norėjau žinoti, kas su juo bus. Vis dėlto mes buvome vedę beveik šešerius metus, tegu ir su pertraukomis, ir aš jam pasakiau, kad saugiausia jam bus vermachte, vadavietėje ar panašiai, jei jau visi, visai visi mina jam ant kulnų. Jis taip ir padarė. Jis verkė, o kadangi jūs nepažinojote Šliomerio iki 1944-ųjų, jūs negalite suprasti, ką tai reiškė: verkiantis, maldaujantis, dėkingas Šliomeris, bučiuojantis man ranką. Žliumbė kaip šunytis... ir iškeliavo. Daugiau jo nebemačiau. Paskui aš vieną kartą iš smalsumo nuvažiavau pas to Keiperio žmoną, į anglyną, ten, prie Bueriu... norėjau žinoti... suprantat? Ji jau vėl buvo ištekėjusi, o aš pasakiau, kad karo ligoninėje slaugiau jos vyrą, jis mirė ir prašė manęs ją aplankyti. Na, turiu pasakyti, ji buvo tokia įžūli akiplėša tetulytė. Ėmė ir paklausė: „Kurį iš mano vyrų jūs turite galvoje, manąjį Ernstą Vilhelmą, mat jis mirė du kartus, vieną kartą karo ligoninėje, o kitą — ten, pas jus, netoli tokio užkampio, kuris vadinasi Viurzelenas“. Taigi Šliomeris mirė, ir neslėpsiu: man palengvėjo. Gal taip jam ir geriau, nei būti pakartam ar sušaudytam nacių arba partizanų. Na, jis buvo tikras karinis nusikaltėlis — Prancūzijoj, Belgijoj ir Olandijoj rinko darbininkus priverstiniams darbams,

nuo pat 1939-ųjų, o pagal specialybę buvo komersantas. Dėl jo mane gan dažnai tardė, ir namą tada iš manęs atėmė, su visais rakandais, tik savo skudurus leido pasiimti. Tikriausiai Šliomeris vogė be saiko ir pan., prispirtas imdavo kyšius... taigi 1949-aisiais aš atsidūriau tiesiog gatvėje ir daugmaž taip ir likau gatvėje. Taip, gatvėje, nors Lenė ir visi kiti bandė sugrąžinti man žemę po kojomis. Pusę metų aš ir gyvenau pas Lenę, bet ilgai taip tęstis negalėjo dėl mano pažinčių su vyrais, o čia dar ir berniukas paaugo ir vieną gražią dieną manęs paklausė: „Kodėl, na kodėl, Margreta, Haris,— tai buvo anglų viršila, su kuriuo aš tada draugavau,— kodėl jis vis nori taip giliai į tave įlįsti?" (Margreta vėl paraudo. Aut.)

Kur sulaukė karo pabaigos Širtenšteinas, jau žinome: kažkur tarp Leningrado ir Vitebsko jis kliunkino pianinu „Lili Marlen" tarybiniams karininkams; jis, žmogus, kurį gerbė net pati Monika Has. „Aš turėjau klaikų, kraupų norą (Š.— aut.), aš norėjau ėsti ir likti gyvas. Ir net būčiau galėjęs groti „Lili Marlen" lūpine armonikėle".

Dr. Šolsdorfas sutiko karo pabaigą taip, kad tapo beveik didvyriu: jis „pasitraukė" į mažą „kaimelį dešiniajame Reino krante, kur laukiau karo pabaigos, nekliudomas nacių ir galėdamas nebijoti amerikiečių, nes turėjau nepadirbtus popierius ir buvau politiškai nesusitepęs. Kad visiškai užsimaskuočiau, ėmiau vadovauti folksšturmo būriui, susidedančiam iš kokių dešimties vyrų, iš kurių trys buvo virš septyniasdešimties, du dar neturėjo septyniolikos, dviem buvo amputuotos kojos virš kelio, vienam — iki kelio, vienam — amputuota ranka, o dešimtasis — silpnaprotis, t. y. kaimo kvailelis; buvom apsiginklavę keletu lazdų, o daugiausia — į keturias dalis sukarpytomis baltomis paklodėmis; be to, mes turėjome porą rankinių granatų, su kuriomis privalėjom susprogdinti tiltą; na, aš išžygiavau su savo grupe, prie pagalių mes pririšome savo ketvirčiuotas paklodes, tiltą palikome sveiką... ir nekliudomi perdavėme kaimą amerikiečiams. Dar prieš dvejus metus kaime (kalbama apie Bergišeno bažnytkaimį Ausler Miūlė. Aut.) mane sutikdavo labai šiltai, vis kviesdavo į parapijos ir panašias šventes; bet prieš dvejus metus pastebėjau, kad nuotaikos pasikeitė, retkarčiais išgirstu žodį kapituliantas... ir visa tai

praėjus dvidešimt penkeriems metams, o juk aš dar išgelbėjau ir bažnyčios bokštą, nes savo galva prisiekiau amerikiečių leitenantui Erliui Vitniui, kad jis neužimtas ir kariniams tikslams nenaudojamas. Na ką gi, dešiniųjų populiarumas išaugo, nėra ko abejoti. Šiaip ar taip, toks ramut ramutėlis aš daugiau ten nevažiuoju".

Hansui ir Grėtei Helcenams reikia trumpo alibi: Hansas gimė tik 1945-ųjų birželį; ar motinos įsčiose jis turėjo vilkolakiškų jausmų, aut. nežinoma. O Grėtė gimė tik 1946 metais.

Heinrichas Pfeiferis, kuris karui baigiantis buvo 21-erių, taip pat su virš kelio amputuota koja (kaire) gulėjo netoli Bambergo esančiame barokiniame vienuolyne, paverstame į karo ligoninę. Jis — jo paties liudijimu — buvo „ką tik pabudęs po narkozės ir man ir taip buvo baisiai bloga, o už durų jau stovėjo amerikonai... laimė, jie davė man ramybę".

Senis Pfeiferis, kuris nurodo savo ir savo žmonos buvimo vietą „pralaimėjimo dieną" žodžiais „netoli Drezdeno", jau dvidešimt septyneri (o jei imsime šiandieninę datą, tai net trisdešimt penkeri) metai velka savo suparaližuotą koją, tą pačią koją, kurią Lenės tėvas net ir 1943 metais, prieš sėsdamas į kalėjimą, vis dar vadindavo „labiausiai apmeluota koja iš visų man žinomų".

Van Dorn: „Aš maniau, kad būsiu visų gudriausia, ir dar 1944-ųjų lapkritį pasitraukiau į Tolcemą, aš gi ten pirkau savo tėvų namą, o prie jo — sklypą žemės, už tuos pinigus, kuriuos tada pluoštais dalino Hubertas. Aš visą laiką kaliau Lenei į galvą, kad kraustytųsi pas mane ir kaime ramiai sau pasigimdytų vaikelį... mes vis dar nežinojome, nuo ko jis... ir dar aš jai sakiau, kad pas mus amerikiečiai tikrai bus dviem, trim savaitėm anksčiau nei pas jus, o kaip atsitiko, kaip išėjo? Laimė, kad Lenės ten nebuvo. Tolcemą jie, kaip sakoma, su žemėmis sumaišė, mes turėjome pusvalandį laiko išeiti, ir mus mašina pervežė per Reiną, o paskui mes juk nebegalėjome per Reiną grįžti, nors anapus jau valdė amerikiečiai, o pas mus — vis dar vokiečiai. Oi, kokia laimė, kad Lenė manęs nepaklausė. Svajoji apie kaimą, ramybę, gėles ir gryną orą... ir še, kad nori: išvydome vien tirštą dulkių debesį... kitados ten būta Tolcemo... na, dabar jis vėl atstatytas, bet sakau jums: vien tirštas dulkių debesis!"

Krėmer: „Kai paėmė mano berniuką, ėmiau sukti galvą, ką man dabar daryti: trauktis į rytus, į vakarus ar likti? Nusprendžiau likti: į vakarus nieko neleido, tik kareivius ir būrius, kasančius apkasus... o į rytus? Iš kur man žinoti, o gal jie žais karą dar porą mėnesių arba net metus. Taigi likau savo bute iki Antrosios. (Omenyje turima 1945 m. kovo 2 d., kuri tam tikrų sluoksnių, likusių mieste, vadinama tiesiog „Antrąja". Aut.) Tada prasidėjo antskrydis, per kurį šitiek žmonių išprotėjo arba beveik išprotėjo; aš pasislėpiau kitapus gatvės, alaus daryklos rūsyje, su vienintele mintim: pasaulio pabaiga, pasaulio pabaiga, ir atvirai jums sakau, aš, kuri nuo dvylikos metų, nuo 1914-ųjų, nekėliau kojos į bažnyčią ir nekišau nosies į ilgaskvernių reikalus, net tada, kai naciai *atseit* (pabrėžta ne aut.) buvo prieš juos, net tada aš nebuvau už: tiek dialektikos ir istorinio materializmo vis dėlto buvau ragavusi, nors dauguma bendrapartiečių mane laikė kad ir simpatiška, bet kvaila višta... sakau jums, aš meldžiausi: daugiau nieko. Vėl prisiminiau: „Garbė Dievui Tėvui" ir „Tėve mūsų", ir net „Tavo apgynimo šaukiamės", meldžiausi, ir tiek. Tai buvo didžiausias ir baisiausias iš visų antskrydžių, kuriuos tik teko pergyventi, jis tęsėsi lygiai šešias valandas ir keturiasdešimt keturias minutes, o alaus daryklos rūsio lubos kartais truputį siūbuodavo. Lyg palapinė per vėją, drebėjo ir siūbavo... ir viskas ant miesto, kuriame jau beveik nebuvo gyventojų, ant miesto, ant miesto, vėl ir vėl, rūsyje tebuvome šešiese, dvi moterys, aš ir dar viena jauna moteris su trejų metų berniuku, ji tiktai kaleno dantimis... aš pirmą sykį mačiau, ką taip dažnai tenka skaityti: kaleno dantimis; jos dantys barškėjo, o ji nieko negalėjo sau padaryti ir to nė nežinojo... galų gale ji iki kraujo susikandžiojo lūpas ir mes įkišome jai tarp dantų gabaliuką medžio, kažkokią mažą lygiai nuobliuotą lentelę... turbūt statinės šulą... mėtėsi aplinkui; maniau, kad ji išprotės ir aš pati išprotėsiu... didelio triukšmo nesigirdėjo, tik drebėjo, o lubos kartais atrodydavo lyg subliūškęs guminis kamuolys, spaudomas tai vidun, tai išorėn; mažylis miegojo: jis paprasčiausiai pavargo, užmigo ir šypsojosi per miegus. O dar ten buvo trys vyrai, toks senas lagerio darbuotojas, su SA uniforma — Antrąją! — na, jis paprasčiausiai prisišiko kelnes, prisišiko, ir tiek, ir tirtėjo lyg drugio krečiamas... ir apsišlapino, o paskui išbėgo, paprasčiausiai išbėgo lauk, ėmė rėkti — ir laukan; nė kelnių sagos niekas paskui nerado, turiu jums pasakyti. Ir dar ten buvo du jaunesni

vyrukai, civiliais drabužiais, vokiečiai, man regis, dezertyrai, kurie lig tol slapstėsi griuvėsiuose už miesto, bet per šį antskrydį apsišiko iš baimės; iš pradžių jie sėdėjo labai tylūs ir išbalę, tik staiga, kai senis išbėgo, jie tapo... na, man dabar šešiasdešimt aštuoneri ir, be abejo, bjauru klausytis, kai aš pasakoju, kaip viskas iš tikrųjų buvo, man tada buvo keturiasdešimt treji, o ta jauna moteris — aš jos daugiau niekad nemačiau, nemačiau nė vieno iš tų keturių, nei tų jaunų vyrukų, nei vaiko, nė vieno — jaunoji moteris turbūt dar neturėjo trisdešimties... na, taigi, tie jauni vyrukai, daugių daugiausiai dvidešimt dvejų, dvidešimt trejų metų, staiga tapo... kaip čia pasakius: gašlūs ar įžūlūs, ne, ne taip, o juk po to, kai konclagery nukankino mano vyrą, aš jau trejus metus net nežiūrėjau į vyrus... na, tiedu, jie nesakysi, kad mus užpuolė, to negalima tvirtinti, o mes nė nesipriešinom, jie mūsų neprievartavo... bet kad ir kaip ten būtų: vienas šoko prie manęs, čiupo už krūtų ir numovė man kelnes, o kitas — prie jaunosios moters, ištraukė jai iš dantų medgalį ir ėmė ją bučiuoti, ir mes sugulėme, ar kaip tai pavadinsite, tarp mūsų — miegantis berniukas, ir jums tikriausiai klaiku klausytis, bet jūs negalit įsivaizduoti, kai šešias su puse valandos skrenda lėktuvai ir meta bombas, oro minas ir beveik šešis tūkstančius fugasinių bombų... mes paprasčiausiai susijungėme, keturiese, su berniuku tarp mūsų, ir aš dar tebejaučiu, kaip tasai vyrukas, kuris pasirinko mane, mane bučiuoja, o jo burna pilna dulkių, ir pati jaučiu dulkes burnoje... tikriausiai viskas nubiro nuo siūbuojančių lubų... ir dar tebejaučiu, kaip aš džiaugiuosi, rimstu ir visą laiką meldžiuosi, dar tebematau, kaip staiga nusiramina jaunoji moteris, kaip ji nubraukia nuo kaktos plaukus ant jos gulinčiam jaunuoliui ir jam nusišypso, tada aš savajam irgi nubraukiau nuo kaktos plaukus ir nusišypsojau, o po to mes vėl apsirengėme kaip pridera, kiek apsitvarkėme ir tyliai sėdėjome; nesitarę iškraustėme viską iš kišenių, cigaretes ir duoną, o jaunoji moteris savo krepšelyje turėjo porą stiklainių, vekuotų agurkėlių ir braškių uogienės... mes viską suvalgėme drauge, netardami nė žodžio, ir lyg susimokę neklausėme vienas kito vardų... nė žodžio, o mums tarp dantų girgždėjo dulkės, man — dulkės nuo to jaunuolio, o jam turbūt nuo manęs... o paskui viskas baigėsi, maždaug prieš pusę penkių. Tylu. Bet ne visai. Kažkur kažkas krito, kažkur kažkas griuvo, kažkur kažkas sprogin ėjo... beveik šeši tūkstančiai bombų. Na, kai sakau tylu, turiu omeny, kad nebeūžė

lėktuvai... visi išėjome, patraukėme kas sau... nė neatsisveikinę; na, atsidūrėme milžiniškame dulkių debesy, iki pat dangaus, dūmų debesy, ugnies debesy... aš sudribau, o po poros dienų atsipeikėjau ligoninėje, ir vis dar tebesimeldžiau, na, tai buvo paskutinis kartas. Laimė, kad manęs paprasčiausiai neužkasė, ką jūs sau manot, kiek žmonių buvo paprasčiausiai užkasta. O kaip jūs manot, kas liko iš alaus daryklos rūsio? Ogi įgriuvo, po dviejų dienų, kai mes išėjome... man atrodo, skliautas ir toliau vibravo kaip guminis kamuolys, o paskui griuvo. Aš nuėjau ten, nes norėjau pažiūrėti į savo butą: nieko, nieko, ničnieko... neliko net to, ką būtų galima vadinti didžiule griuvėsių krūva, o kitą dieną po to, kai mane išleido iš ligoninės, pasirodė ir amerikiečiai".

Žinome, kad Vanft buvo evakuota. Ji, matyt, pergyveno kažką bloga, negera (bet kadangi ji tyli, aut. negalėjo nustatyti, ar objektyviai, ar tik subjektyviai bloga ar negera). Ji ištarė tik vieną žodį: „Šneidemiūlė". O apie Krempą žinome, jog jis krito už autostradą, prie autostrados, galimas daiktas, su tokiu žodžiu kaip „Vokietija" lūpose.

Dr. Hengesas „pasitraukė (H. apie H.) su savo grafu viršininku į vieną iš kaimų, kur galėjome būti tikri, kad kaimiečiai mūsų neišduos. Gyvenome rąstų trobelėje, vaidindami miško darbininkus, bet mus aprūpindavo ir globojo kaip ponus; o grafo namams atsidavusios moterys ne tik neprieštaraudavo, bet tiesiog siūlydavosi teikti netgi meilės paslaugas. Atvirai prisipažinsiu, bavariška erotika ir seksas mane trikdė, aš ilgėjausi reiniško subtilumo, ir ne tik šiuo požiūriu. Kadangi nebuvau labai prasikaltęs, tai jau 1951 metais galėjau grįžti namo, o ponui grafui teko palūkėti iki 1953-iųjų, tada jis savo noru stojo prieš teismą, bet tokiu momentu, kai į karinius nusikaltimus, kaipo tokius, patyliukais imta žiūrėti pro pirštus. Tris mėnesius jis dar pasėdėjo Verle, o netrukus vėl grįžo į diplomatinę tarnybą. Aš nutariau verčiau nebesikišti į politiką, o naudotis tik savo puikiomis filologinėmis žiniomis".

Hoizeris vyr.: „Aš jaučiausi pririštas prie savo namų, juk aš turėjau ne tik Gruitenų namą, 1945-ųjų sausį ir 1945-ųjų vasarį man dar pavyko įsigyti po namą iš politiškai itin susikompromitavusių asmenų. Vadinkit šitą, jei norit, antiarijiška arba

re-anti-arijiška nuostata, tie du namai kitados priklausė žydams, o pardavė man juos du seni naciai, teisėtai pardavė, su notaru ir čekiu, visiškai teisėtai... Tai buvo korektiškas sandėris... pagaliau niekas gi nedraudė pirkti ar parduoti namų, gal ne? Antrosios aš išvengiau, kaip tik buvau išvykęs... bet dulkių debesį mačiau, per keturiasdešimt kilometrų... milžinišką dulkių debesį... o kai kitą dieną dviračiu grįžau į miestą, vakarinėj daly radau nepriekaištingą butą; išsikraustyti turėjau tik tada, kai pasirodė anglai. Mat jie kuo puikiausiai išsaugojo tuos rajonus, kuriuose ketino apsigyventi... o Lenė su Lota ir tąja, jos paliko mane bėdoj ir nieko nesakė apie savo mažutį tarybinį rojų, susikurtą kapų rūsiuose. Ne, manęs, seno žmogaus — man, šiaip ar taip, buvo jau šešiasdešimt — joms ten nereikėjo.

Dar spalio mėnesį, kai mirė mano žmona, Lota apskritai pasirodė tikra šykštuolė. Ji paprasčiausiai kraustėsi su vaikais iš vienų namų į kitus, iš pradžių pagyveno pas savo gimines, paskui pas tą kekšę Margretą, tada pas pažįstamus, kad tik jos neevakuotų, o kodėl? O todėl, kad ruošėsi plėšikauti, ji tiksliai žinojo, kur yra vermachto sandėliai. Žinoma, kai plėšė sandėlį prie buvusio karmeličių vienuolyno, brangaus senelio niekas nepašaukė. Ne, tada stvėrė viską maišais, vežė ratukais, senais dviračiais ir išklerusiais automobiliais, kurie išdegę stovėjo gatvėje, bet kuriuos dar kažkaip buvo galima stumti, grobė kiaušinius ir sviestą, lašinius ir cigaretes, kavą ir skudurus... o jos buvo tokios godžios, kad kepėsi kiaušinienę vidury gatvės dangteliuose nuo dujokaukių dėžučių; ir degtinės ten buvo, ir ko tik norit... tikros orgijos kaip per Prancūzų revoliuciją, bobos pačios pirmos, o mūsų Lota kaip kokia žiežula priešaky! Virė tikros kautynės — mieste dar buvo vokiečių kareivių. Aš apie tai sužinojau vėliau ir džiaugiausi, kad laiku išsikrausčiau iš to buto, nes greitai ir jis tapo panašus į viešnamį, kai jie turėjo palikti savo tarybinį rojų kapų rūsiuose, o Hubertas pradėjo romaną su Lota. Lotos nebūtumėt pažinęs, ji visada buvo tulžinga ir atžari, sarkastiška ir turėjo piktą liežuvį, bet dabar ji buvo tarsi nesava, lyg ją kas būtų pamainęs. Mes kentėme per karą jos socialistiškus tauškalus, nors tai, ką ji kartais pliurpdavo, ir buvo mums pavojinga, be to, skaudino ir tai, kad į šitą raudonąją beprotybę ji įtraukė mūsų sūnų Vilhelmą, bet mes jai atleidome, galų gale ji buvo tikrai pareiginga žmona ir motina, bet tada, tada jai, matyt, jau kovo penktą pasirodė, kad prasidėjo socializ-

mas ir viskas bus išdalinta, kilnojamas ir nekilnojamas turtas, viskas. Kiek laiko Lota iš tiesų vadovavo butų valdybai, iš pradžių tiesiog užgrobė tą vietą, nes jos įstaiga tai pabėgo, o paskui legaliai, nes prieš tai ji iš tikrųjų nebuvo fašistė, bet juk neužtenka vien nebūti fašistu. Šiaip ar taip, ji viešpatavo ištisus metus ir tiesiu taikymu nukreipdavo žmones į tuščias vilas, žmones, kurie vargu ar žinojo, kaip nuleisti tualete vandenį, voniose skalbė ir augino karpius, o vonios kambariuose laikė runkelius. Tikrai, pusė vonių buvo rastos pilnos runkelių. Na, laimė, socializmas ir demokratija neilgai buvo painiojami, ir ji vėl tapo tuo, kuo buvusi: eiline tarnautoja. Bet tada, per didįjį plėšimą, ji lindėjo su jais visais tame kapų rūsių rojuje, kartu su vaikais, ir nors žinojo, kur aš gyvenu, puikiai žinojo, man nesakė nė pusės žodžio. Ne, apie dėkingumą čia nėra ko šnekėti, o juk jūs matote, kad mums ji net turi būti dėkinga už gyvybę. Mums tereikėjo bent puse lūpų, bent puse lūpų kur nors prasitarti apie tai, ką ji pliurpė apie karą ir jo tikslus, būtų užtekę žodelyčio „sapalai", ir ji būtų kaip gerutė sėdusi į kalėjimą arba atsidūrusi konclagery, o gal net kabėjusi kartuvėse... ir še tau".

Galbūt kam nors dar bus įdomu sužinoti, jog B.H.T. nepasakytum, kad žlugo su savosiomis Rachelės inspiruotomis šlapimo manipuliacijomis, jos iki pat galo buvo sėkmingos, tik... jos jam nebepadėjo: 1944-ųjų rugsėjo pabaigoje jį paėmė į skrandininkų batalioną, nežiūrint to, kad sergantiems skrandžio opa reikalinga kita dieta nei diabetikams; B.H.T. dar dalyvavo mūšiuose: Ardėnų ofenzyva, Hiurtgenvaldas; netoli vietovės, vadinamos Viurzelenu, jis pakliuvo į amerikiečių nelaisvę ir, galimas daiktas, „petys petin kovėsi" su į Keiperį paverstu Šliomeriu. Kad ir kaip ten būtų, karo pabaigą B.H.T. sutiko amerikiečių karo belaisvių stovykloje prie Reimso, „maždaug 200 000 visų laipsnių vokiečių kareivių draugijoje, ir galiu pasakyti, jog džiaugsmo neteikė nei draugija, nei aprūpinimas, o svarbiausia, jei galima taip pasakyti, kas dėl moteriškos draugijos perspektyvų... visai liūdna". (Pastaba, sutrikdžiusi aut. Jis laikė B.H.T. seksualiai neutraliu.)

Klausinėti apie Gruiteno likimą M.v.D. aut., tiesa, atrodė keblu; dėl objektyvumo jis keletą kartų atsargiai pamėgino, tačiau šie mėginimai baigėsi keiksmais Lotos adresu, mat M.v.D.

jai, berods, pavyduliauja dėl „tam tikrų dalykų“. „Kai jis grįžo, aš paprasčiausiai dar nebuvau parsiradusi, kitaip, esu tikra, tos paguodos, kurią tada jam suteikė ji, jis būtų ieškojęs ir radęs pas mane, nors aš už ją trylika metų vyresnė. Bet aš gi atsidūriau anapus Reino, beveik sakyčiau, anapus Vuperio, ir kiurksojau tame vestfališkame lizde, kur jie su mumis, iš Reino žemės, elgėsi ne itin maloniai — mes atseit išlepę, susilaižę, pataikaujam ilgaskverniams, ištvirkę... o amerikiečiai pas mus pasirodė tik balandžio vidury, ir įsivaizduojat, kaip sunku, neįmanoma buvo persikelti į vakarinį Reino krantą. Taigi turėjau ten kiurksoti iki gegužės vidurio, o Hubertas grįžo jau gegužės pradžioje ir, matyt, įlindo tiesiai į lovą pas tą Lotą. Nebuvo ką bedaryti, kai grįžau. Per vėlu“.

Lota: „Mane kartais nusmelkia, kai pagalvoju apie tą laiką nuo 1945-ųjų vasario iki kovo ir nuo 1945-ųjų kovo iki gegužės pradžios. Visko buvo per daug, nieko nesuprasi, net ir tada, kai buvome ten. Žinoma, aš plėšiau Šniūrergasėje, prie senojo karmeličių vienuolyno, griebiau viską, ką galėjau, ir jau tada buvau linkusi kreiptis pagalbos į Pelcerį, o ne į savo poną uošvį. O kokias problemas reikėjo spręsti! Aš gi turėjau nešdintis iš buto, vienintelė, kuri būtų galėjusi ten glaustis, buvo Lenė, bet už kelių dienų ji juk turėjo gimdyti, mes negalėjome jos palikti vienos, taigi mes visi persikraustėme į tą, anot jo, tarybinį rojų kapų rūsiuose. Jau buvo aišku, kad jos vaiko tėvas — rusas, bet kad ir kaip kvaila, ji nurodė kitą, mat jau nuo 1944-ųjų rugsėjo ar spalio ji gavo nėščiosios ir gimdyvės kortelę... šitą sutvarkė Margreta, ji paprasčiausiai pasakė Lenei vieno karo ligoninėje mirusio kareivio pavardę: Jendrickis. Juodvi paskubėjo, neišsiaiškino, kad tasai velionis Jendrickis vedęs... juk galėjo kilti nemalonumų su jo žmona ir, man regis, bjaurių nemalonumų: juk nedera primesti mirusiam žmogui tokių dalykų. Na, man pavyko šitą ištaisyti, kai po kovo vidurio karinė vyriausybė paskyrė mane vadovauti butų valdybai. Štampų, visokio šlamšto ir galimybių patekti į kitas įstaigas mums netrūko, taigi galėjome grąžinti vaikui jo tikrąjį tėvą: Borisą Lvovičių Koltovskį... įsivaizduojate, tos visos įstaigos teužėmė tris kabinetus, ir žinote, buvo vieni juokai atimti iš to vargšo Jendrickio Lenės vaiko tėvystę ir viską sudėlioti į savo vietas. Viskas gi vyko po Antrosios, visi idiotai vokiečiai pagaliau išsinešdino, o juk šeštą

dieną, prieš pat pasitraukdami ir susprogdindami paskui save tiltą, jie dar korė mieste dezertyrus. Tik tada įžengė amerikiečiai ir mes pagaliau galėjome palikti tarybinį rojų kapų rūsiuose ir grįžti namo. Bet ir amerikiečiai nelabai susigaudė toje maišalynėje, jie, ko gero, išsigando, išvydę, kaip iš tiesų atrodo miestas, ir aš mačiau keletą jų verkiant, ypač verkė pora moterų prie viešbučio, ten, ties katedra... o kokių žmonių atsirado: vokiečiai dezertyrai, besislapstantys rusai, jugoslavai, lenkai, rusės darbininkės, pabėgę konclagerių kaliniai, keli pasislėpę žydai... o kaipgi jiems nustatyti, kas kolaborantas, o kas ne, ir kas kuriai stovyklai priklauso. Matyt, jie viską įsivaizdavo kiek paprasčiau, per daug paprastai, dėl nacių ir nenacių ir pan.; viskas nebuvo taip paprasta, kaip atrodė jų vaikiškam proteliui. Viską reikėjo suskirstyti, surūšiuoti... o kai pagaliau pasirodė Hubertas, maždaug gegužės pradžioj, viskas jau buvo pusėtinai aišku, pusėtinai, turiu pasakyti, ir neslėpsiu... aš be jokių skrupulų kišausi į vieno kito likimą su štampais ir pažymomis; o kam gi tų štampų ir tų pažymų daugiau reikia? Pavyzdžiui, Hubertas grįžo su itališka uniforma, ją jam padovanojo Berlyne bičiuliai, su kuriais rausė apkasus ir atkasinėjo metro tunelius; jie gerai viską pasvėrė: traukti į vakarus kaip vokiečių kaliniui per daug pavojinga; tarp Berlyno ir Reino dar knibždėte knibždėjo nacių, kurie jį būtų pakorę; kaip civilis, jis buvo per jaunas; mat teturėdamas keturiasdešimt penkerius metus, jis būtų patekęs į kieno nors nelaisvę: rusų, anglų arba amerikiečių. Taigi jis žygiavo kaip italas, ir nors tai, žinoma, negarantavo, kad liksi gyvas, vis dėlto buvo visai nekvaila: italus jie tiktai niekino, bet ant šakos kabinti neskubėdavo, o juk to ir tereikėjo: juk svarbiausia buvo, kad tavęs iš karto nepakabintų ant šakos arba nesušaudytų, be to, Hubertui sekėsi su ta jo itališka uniforma ir tuo jo „Nesuprasti vokiškai“... juk, žinoma, vėlgi nebūtų garantavę, kad liksi gyvas, jei jį su itališka uniforma būtų nugabenę į Italiją, o ten nustatę, kad jis vokietis! Čia tai galėjai palydėti galvą. Na, viskas baigėsi laimingai, jis parsirado toks žvalus, toks žvalus, turiu jums pasakyti, kad jūs nė įsivaizduoti negalite tokio žvalaus žmogaus. Mums jis pareiškė: „Vaikai, aš tvirtai nusprendžiau visą likusį gyvenimą nugyventi su šypsena, su šypsena“. Apkabino mus visus, Lenę, Borisą, beprotiškai džiaugėsi anūku, apkabino Margretą ir mano vaikus, mane, aišku, ir tarė man: „Klausyk, Lota, tu gi žinai, kad tu man patinki, ir kartais man regis, kad ir aš tau

patinku. Gyvenkime kartu". Taigi mes užėmėme tris kambarius, Lenė ir Borisas su vaiku irgi tris, Margreta vieną, o virtuvė buvo bendra; tarp tiekos protingų žmonių daugiau nebekilo jokių problemų, be to, mes visko turėjome, ištisą šlovingojo Vokietijos vermachto palikimą iš Šniūrergasės, o iš karo ligoninės Margreta dar nugvelbdavo sočiai medikamentų. Mums atrodė, kad bus geriausia, jei Hubertas ir toliau nešios itališką uniformą... tik, deja, aš negalėjau jam parūpinti jokio itališko pažymėjimo, bet jis gavo jį iš karinės vyriausybės, su itališka pavarde, kurią jam sugalvojo Borisas: Mandzonis, tai buvo vienintelė itališka pavardė, kurią jis žinojo, jis, matyt, buvo skaitęs kokią nors to Mandzonio knygą. Sakyti, kad Hubertas — paleistas vokiečių kalinys, irgi negalėjome, nes juk iš tikrųjų jis buvo ne politinis, o kriminalinis, o amerikiečiai šiuo požiūriu buvo griežtoki. Jie gi nenorėjo, kad tikri kriminaliniai nusikaltėliai bastytųsi laisvi, kaip tu jiems išaiškinsi, kad *iš tiesų* Hubertas vis dėlto politinis. Todėl geriau jau taip: Luidžis Mandzonis, italas, gyvenantis su manimi. Po paraliais, reikėjo saugotis, kad nepakliūtum į kokią nors stovyklą, tegu ir grįžusių kareivių. Geriau nereikia. Juk niekada negalėjai žinoti, kur galų gale juos nugabens. Tai irgi sekėsi iki 1946-ųjų pradžios, paskui amerikiečiai jau taip nebesistengė būtinai sukaišioti visų vokiečių į kokias nors stovyklas, be to, netrukus atėjo anglai, o ir su vienais, ir su kitais, ir su anglais, ir su amerikiečiais, aš visai neblogai susidorojau. Žinoma, daugybė žmonių domėjosi, kodėl mes nesusituokėme, juk aš buvau našlė, jis irgi našlys, kai kas šneka, kad aš to nedariau, nenorėdama prarasti pensijos, bet tai tikrai neteisybė. Paprasčiausiai įgriso, taip, būtent įgriso tokie amžini saitai kaip santuoka. Šiandien aš gailiuosi, nes vėliau mano vaikai pateko visiškon uošvio įtakon. O Lenė mielai būtų ištekėjusi už savo Boriso, ir jis mielai būtų ją vedęs, bet neišėjo, mat Borisas išvis neturėjo jokių popierių; jis nenorėjo sakytis esąs rusas, nes nors kartais rusas ir galėjo gauti šiltą vietelę, daugumą jų prieš jų valią ir neturėdami jokio supratimo, kas jiems šviečia, paprasčiausiai supakuodavo ir išsiųsdavo namolio pas tėvelį Staliną; tiesa, Borisas turėjo iš Margretos gavęs vokišką kareivio pažymėjimą Alfredo Bulhorsto vardu, bet dvidešimt ketverių metų vokietis, tik mažumėlę išsekęs, žinot, kas tokiam švietė? Zincigas arba Vikratas — o šito mes taip pat nenorėjome. Žinot, gyvybės tai irgi negarantavo. Tai dažniausiai jis ir sėdėdavo namie, ir

kad jūs būtumėt matęs, kaip jiedu leisdavo laiką su savo sūneliu: tarsi Šventoji Šeimyna. Jam gi nebuvo galima išmušti iš galvos, esą nevalia liesti moters trys mėnesiai po gimdymo, ir nuo šešto nėštumo mėnesio taip pat nevalia... pusę metų jiedu gyveno kaip Marija su Juozapu, žinoma, retkarčiais pasibučiuodavo, bet šiaip — vien vaikas, ir daugiau nieko! Glamonėjo, lepino ir abu dainavo jam dainas, o paskui, šiek tiek per anksti, jau 1945-ųjų birželį, vakarais traukdavo prie Reino pasivaikščioti, prieš komendanto valandą, aišku. Mes visi juos įspėjome, ir Hubertas, ir aš, ir Margreta, bet argi juos sulaikysi: kas vakarą — prie Reino. Betgi ir buvo puiku, Hubertas ir aš dažnai eidavome drauge, mes visi sėdėdavom ir jautėme tai, ko, tiesą sakant, nebuvo jau dvylika metų: taiką. Reine nė vieno laivo, visur dar pilna nuolaužų, tiltai sugriauti... tik pora keltų ir amerikiečių armijos tiltas... žinot, aš kartais galvoju, kad gal verčiau nereikėjo daugiau statyti jokių tiltų per Reiną ir Vokietijos vakarus visiems laikams palikti Vokietijos Vakarais. Na, bet išėjo visai kitaip... ir Borisui visai kitaip išėjo; vieną birželio vakarą jį vis dėlto sučiupo amerikiečių karinis patrulis, o jis, lyg tyčia, kišenėje turėjo vokišką kareivio pažymėjimą, ir baigta: čia jau nieko nebepadėjo nei mano amerikiečiai karininkai, nei Margretos amerikiečiai draugužiai, nieko nepadėjo ir tai, kad aš netgi nuėjau pas miesto komendantą ir papasakojau jam visą tą painią istoriją apie Borisą: Borisą išvežė, nors iš pradžių tai neatrodė labai tragiškai; mat jis pakliuvo į amerikiečių karo nelaisvę ir būtų grįžęs kaip Alfredas Bulhorstas... jeigu kartais nenorėtų grįžti į Tarybų Sąjungą. Žinoma, amerikiečių stovykla — ne rojus... bet mes nežinojome šit ko: kad vasarą vokiečių belaisvius amerikiečiai pradėjo, na, sakykime, perdavinėti prancūzams — o, ko gero, galima net sakyti, pardavinėti prancūzams, nes už maitinimo ir išlaikymo išlaidas jie gaudavo dolerių — ir kad Borisas šitaip pateko į vieną kasyklą Lotaringijoje, nors buvo toks nusilpęs... tikrai, dėl Lenės, arba tiksliau, dėl Lenės ipotekos, jis nemirė iš bado, bet labai stiprus irgi nebuvo... ir štai... o, kad jūs būtumėt matęs Lenę: ji tučtuojau sėdo ant seno dviračio ir išdūmė. Įveikė visas zonų ir net valstybių sienas, nuvažiavo į prancūzų zoną, į Saro sritį, į Belgiją, vėl grįžo į Saro sritį, iš ten — į Lotaringiją, iš stovyklos į stovyklą ir vis klausinėjo komendantų savojo Alfredo Bulhorsto, maldaute maldavo, drąsiai ir atkakliai, turiu pasakyti, ji neži-

nojo, kad Europoje buvo gal penkiolika milijonų vokiečių karo belaisvių; iki pat lapkričio ji trankėsi su savo dviračiu, tik retkarčiais grįždavo namo papildyti atsargų... ir vėl dingdavo. Aš ir po šiai dienai nesuprantu, kaip jai pavykdavo pervažiuoti visas sienas ir grįžti atgal, su jos vokišku pasu, to ji mums niekada nepasakojo. Tik dainuodavo mums kartais dainas ir nuolat dainuodavo berniukui: „Šventą vakarą šiandien vieni, sėdim žmonės mes vargani šaltame kambaryje, ūkia vėjas lauke ir viduje, ateik, mielas Viešpatie Jėzau, ateiki: mums iš tikro tavęs labai reikia", na, ir visokių kitokių: nors verk. Porą sykių ji perkirto Eifelį, grįžo per Ardėnus ir vėl atgal, iš Zincigo į Namiūrą, iš Namiūro — į Reimsą, paskui vėl į Mecą, tada vėl į Sarbriukeną ir vėl atgal iš Sarbriukeno. Po teisybei, trankytis po šitą Europos kampą su vokišku pasu absoliučiai negarantavo gyvybės... Na, ir ką jūs manot, ji rado savo Borisą, savo Jendrickį, savo Koltovskį, savo Bulhorstą... galite pats pasirinkti vardą. Jinai jį rado, rado kapinėse, ir ne tarybiniame rojuje kapų rūsiuose, ne, rado kape, nebegyvą, nelaimingas atsitikimas, mirtinai, Minetės šachtoje, tame Lotaringijos užkampyje tarp Meco ir Sarbriukeno... o jai ką tik buvo suėję dvidešimt treji ir, kaip matote, jau trečiąkart našlė. Nuo tada ji tikrai suakmenėjo, ir mums darydavosi tai karšta, tai šalta, kai ji vakarais dainuodavo vaikui tai, ką taip mėgo jo tėvas:

Senolių marmuras pražilęs.
Mes vėlei budime drauge
tarsi pagonmečio laike
ir mūsų kaulai šaltu sniegu dengias
žūtbūtinai į kaulus sniegas smelkias
įeik į mus, tylėk nepalytėtas:
ir danguje nėra tau vietos...

Staiga akiplėšiškai: „Risčia į Mahagoniją, kur oras gaiviai tviska, ten kur arkliai ir bobos, kur pokeris ir viskis. Mus, Mahagonijos mėnuli, žalia šviesa užkloki, mums po drabužiais neribotai šiurena čežantys banknotai — tavos didžios kvailos burnos pačiam didžiausiam juokui", o tada ūmai taip iškilmingai, kad apimdavo šiurpas, pakiliu balsu: „Kai dar vaikas buvau, vienas Dievas dažnai tevadavo mane nuo riksmo ir rykštės žmonių, tada saugiai ir meiliai žaidžiau su pievų žiedais, ir vėjeliai dangaus žaidė drauge, lygiai taip, kaip kad tu džiugini širdis

žolių, kai jos tiesia tau savo švelniąsias rankas, lygiai taip tu ir manąją džiuginai širdį". Šitai aš atsiminsiu dar penkiasdešimt metų, taip dažnai mes šitą girdėdavome, kone kiekvieną vakarą ir po keletą kartų per dieną, įsivaizduojate: Lenė nepriekaištinga, kuo taisyklingiausia literatūrine kalba, nors šiaip ji šnekėdavo tik savo puikiąja kieta Reino tartimi. Aš jums sakau, tai įsimena, tai įsimena visam gyvenimui, ir berniukui tai įsiminė, jam įsiminė, mums visiems, net Margretai, o kai kas iš jos anglų ir amerikiečių draugužių niekaip negalėjo atsižiūrėti ir atsiklausyti, kaip Lenė deklamuoja ir dainuoja, o ypač kai ji sakydavo savo mažyliui eilėraštį apie Reiną... na, ji buvo nuostabi mergina ir nuostabi moteris, ir, man rodos, nuostabi motina, o kad jos vaikis galų gale kreivais keliais nuėjo, kalta ne ji, kalti tie sukčiai, prie kurių turiu priskirti ir savo nevykėlius sūnus, „vieninguosius Hoizerius"... ir kad jie tokie pikti, o ypač senis, mano uošvis; na, Hubertas gražiai su juo susidorodavo, kai jis ateidavo rinkti nuomos, keturiasdešimt šešias markes penkiolika pfenigų už mūsų tris kambarius... Hubertas kiekvienąkart pratrūkdavo kvatotis, kvatodavosi kaip velnias, kiekvieną kartą... kol galų gale jie ėmė bendrauti tik raštu, Hoizeris tėškė savo įprastinį miesčionišką argumentą, esą nuomą dera atnešti, o ne rinkti... na, ir tada kiekvieno mėnesio pirmą dieną Hubertas jam *nešdavo* nuomą į jo vilą užmiestyje, vakarų pusėje... bet ir ten jis kvatodavosi kaip velnias, kol senis Hoizeris nebeištvėrė ir pareikalavo siųsti nuomą paštu. Tada Hubertas pradėjo bylinėtis, nešti, rinkti ar siųsti nuomą... esą negalima iš jo reikalauti, kad jis sukrapštytų dar dešimt ar dvidešimt pfenigų pašto perlaidai ar bent jau, kad pervestų pinigus į čekinę pašto sąskaitą, juk jis dirbąs pagalbiniu darbininku, o tai buvo teisybė. Na, jiedu iš tiesų stojo prieš teismą, ir Hubertas laimėjo bylą, tad dabar Hoizeris galėjo rinktis, ar velniško kvatojimosi klausytis pas mus, ar namie: ir to velniško kvatojimosi pirmą mėnesio dieną jis dar klausėsi keturiasdešimt mėnesių, kol pagaliau jam šovė į galvą mintis nusisamdyti valdytoją... bet aš jums sakau, tas velniškas juokas ir po šiai dienai įsiėdęs Hoizeriui iki gyvo kaulo, o Lenė dabar turi už tai mokėti; jis ją negyvai užgraauš, jis ją išmes, jei mes ko nors nesiimsime. (Atodūsis, kava, cigaretė — žr. aukščiau — brūkštelėjimas per žilstelėjusius trumpai kirptus plaukus.) Gyvename laimingai iki 1948-ųjų, kol taip baisiai tragiškai žuvo Hubertas Gruitenas... tai buvo beprotybė, ir nuo tada aš nenoriu

matyti šito Pelcerio, nieko nenoriu apie jį girdėti, ničnieko; tai buvo per daug siaubinga; o netrukus iš manęs dar atėmė vaikus, čia jau senis nenurimo, jis nesidrovėjo nieko, prikaišiodavo man kiekvieną vyrą, kuris tik tada pas mus gyveno ar bent jau lankydavosi, kiekvieną, kad tik atimtų iš manęs vaikus, iš pradžių įkištų juos į prieglaudą, o paskui pasiimtų pas save; jis mane įtarinėjo net dėl vargšo Heinricho Pfeiferio, dėl šito vargšelio, kuris tada dar klibikščiavo be protezo ir taip pat apsistodavo pas mus, kai jam reikėdavo į ligoninę arba į aprūpinimo valdybą. Juk mes turėjome nuomoti kambarius, neišvengiamai, nes jis didino nuomą ir nedavė mums ramybės... porą kartų, ką aš sakau, daugybę kartų buvo atėjusi rūpybos skyriaus darbuotoja, ir visad netikėtai, ir, po šimts, galvokite, ką norit, taip, po šimts, ji tris kartus užtiko mane su vyriškiu, du kartus, kaip ji drėbė, „nedviprasmiškai dviprasmiškoje situacijoje“, aš, vokiškai tariant, gulėjau lovoje su šituo Bogakovu, kuris buvo Boriso bičiulis ir retsykiais mus aplankydavo. Taigi, o trečią kartą ji nutvėrė mane „dviprasmiškoj situacijoj“, Bogakovas vienais apatiniais stovėjo prie lango ir skutosi prieš mano veidroduką, o ant palangės buvo pasistatęs dubenį su vandeniu. „Iš tokios padėties,— rašė ji savo raporte,— galima spręsti apie intymius santykius, kurie kenkia vaikų auklėjimui“. Na taip, Kurtui buvo devyneri, o Verneriui keturiolika, gal tai ir negerai, juolab kad aš nė nemylėjau Bogakovo, net negaliu sakyti, kad jis man labai patiko, mes paprasčiausiai sumetėme klumpes; o jie, žinoma, ir vaikus ištardė... ir tada aš juos praradau, suvis praradau; iš pradžių jie verkė, kad turi palikti namus, bet paskui, kai persikraustė iš vienuolių pas savo senelį, jie jau nenorėjo apie mane nė girdėti; aš jau buvau ne tik šliundra, bet ir komunistė ir taip toliau, tačiau vieną dalyką senis vis dėlto padarė: jis leido juos į aukštesniąją mokyklą, paskui studijuoti, o ir jo machinacijos su tuo žemės sklypu, kurį ponia Gruiten tada padovanojo Kurtui, buvo labai vykusios — šiandien, po trisdešimties metų, tasai sklypas su ten stovinčiais keturiais namų blokais ir kavinėmis jų pusrūsiuose kaip niekur nieko vertas trijų milijonų ir duoda tokias pajamas, kad pragyventi užtektų mums visiems, taip pat ir Lenei, o tada, kai Kurtas jį gavo, tai buvo dovana, prilygstanti paauksuotam puodeliui ar kam nors panašaus... žinoma, tai visai kas kita, nei sena nusikamavusi nusigalavusi motina, kuri už tūkstantį šimtą dvylika markių bruto kasryt dar turi vilktis į savo

kontorą. Ir nenuneigsi: taip vykusiai aš nebūčiau šito sutvarkiusi, nebūčiau mokėjusi. O su tuo Bogakovu tebuvo kvailystė, gryniausia kvailystė, aš buvau tokia pavargusi, taip liūdėjau, kai šitaip siaubingai žuvo Hubertas, o vargšas Bogakovas, tada jis ištisai žliumbė ir nežinojo, ar grįžti motušėn Rusijon, ar ne ir taip toliau, ir dainuodavo savo liūdnas dainas, kaip ir Borisas... Dieve mano, ir tada mes porą kartų tikrai sumetėm klumpes. O paskui aš dar galiausiai sužinojau, kad tai Hoizeris mus įskundė laikinajai vokiečių policijai, esą mes turime nelegalų sandėlį. Mat jis negalėjo susitaikyti su tuo, kad jam nieko neteko iš Šniūrergasės, taigi vieną dieną, maždaug 1946-ųjų pradžioje pas mus pasirodė šitie bjaurybės vokiečiai šnipeliai ir, aišku, rado rūsyje mūsų saugyklą: sūdytą sviestą, rūkytus lašinius, cigaretes ir kavą, krūvas kojinių ir apatinių baltinių... viską atėmė; o būtume galėję verstis dar porą, trejetą metų, ir visai neblogai verstis. Tik vieno jie negalėjo įrodyti: juodojoje rinkoje mes nepardavėme nė gramo, daugių daugiausia mainikavome kokį kartą, be to, gausybę išdovanojome, tuo jau Lenė pasirūpino. Čia mums niekuo nebepadėjo pažintys su anglais ir amerikiečiais, tai buvo šitų vokiečių šnipelių reikalas, o jie netgi padarė kratą ir rado pas Lenę jos kvailus vokiškiausiosios mokyklos mergaitės diplomus. Vienas iš tų nepraustaburnių iš tikro norėjo ją įskųsti, įduoti kaip nacistę, už šituos sušiktus diplomus, kuriuos ji gavo, būdama dešimties, dvylikos metų mergaičiukė, bet tą tipą aš atsitiktinai buvau mačiusi su SA uniforma, ir jis kaip gerutis prikando liežuvį, o šiaip Lenei galėjo liūdnai baigtis: pabandykite išaiškinti anglui ar amerikiečiui, kad gali gauti „vokiškiausiosios mokyklos mergaitės“ diplomą, bet tokia nebūti. Tada Pelceris pasielgė tikrai padoriai, savo dalį iš Šniūrergasės jis buvo saugiai paslėpęs, ir jo niekas neįskundė, o kai jis išgirdo, kad iš mūsų viską atėmė, gera valia šį bei tą ištraukė: ne už pinigus, ne už atlyginimą, tikriausiai norėjo įsiteikti Lenei. Šiaip ar taip, šitas gangsteris buvo simpatiškesnis už senį Hoizerį. Aš tą sužinojau vėliau, man rodos, jau 54-aisiais iš vieno policininko, kad mus įskundė mano uošvis“.

Hiolthonė, su kuria aut. šįkart susitarė pasimatyti labai madingoje nedidukėje kavinukėje, ne tik norėdamas pasirodyti kavalieriumi, bet ir tam, kad nevaržomas ir nesivaržydamas galėtų iki valiai rūkyti, karo pabaigos sulaukė kaip tik jau minė-

tame karmeličių vienuolyne, buvusios vienuolyno bažnyčios rūsyje, „tokiame skliautuotame požemy, kur anksčiau turbūt sėdėdavo vienuolės, gavusios karcerio. Aš nieko nepastebėjau, kai buvo plėšiama, o Antrąją tepatyriau kaip labai tolimą, baisų, ilgą ir duslų dundesį, ganėtinai bjaurų, bet labai labai tolimą, ir aš nenorėjau, nenorėjau palikti to požemio, kol tikrai nesužinojau, kad amerikiečiai jau čia; aš bijojau. Juk tiek žmonių buvo sušaudyta ir pakarta, ir, nors turėjau gerus, patikimus, tvarkingus popierius, vis tiek bijojau, juk kokiam nors patruliui galėjo kilti įtarimas ir mane galėjo sušaudyti. Aš ir toliau kiurksojau tame požemy, tegu jie ten viršuje plėšia ir švenčia. Tik kai išgirdau, kad amerikiečiai tikrai jau čia, išlindau, atsikvėpiau ir apsiverkiau, iš džiaugsmo ir skausmo, iš džiaugsmo, kad mus išvadavo, ir skausmo, kad miestas iki pat pamatų ir taip beprasmiškai sugriautas... o paskui, išvydusi, kad sugriauti visi, visai visi tiltai, vėl apsiverkiau iš džiaugsmo: pagaliau Reinas vėl tapo Vokietijos siena, pagaliau vėl... juk tai buvo šansas, kuriuo reikėjo pasinaudoti... Paprasčiausiai nebestatyti jokių tiltų, tik paleisti kursuoti griežtai kontroliuojamus keltus. Na, aš tuoj pat užmezgiau ryšius su amerikiečių instancijomis, kiek paskambinėjusi radau savo draugą, prancūzų pulkininką, gavau teisę laisvai važinėti po anglų ir prancūzų zonas ir turėjau laimės du ar tris kartus padėti mažajai Gruiten, Lenei, išsikapstyti iš gan keblių situacijų, kai ji, ieškodama savojo Boriso, naiviai važinėjo po apylinkę. Jau lapkritį gavau licenciją, išsinuomojau sklypą, susirenčiau šiltnamius, atidariau parduotuvę ir iš karto pasiėmiau Gruitenų mergaitę, Lenę. Man tai buvo svarbi akimirka, kai gavau tą licenciją ir naują pasą: ar man vėl tapti Ele Marks iš Sarluji, ar verčiau likti Lijane Hiolthone? Nusprendžiau likti Lijane Hiolthone. Mano pase nurodoma: Marks, pasivadinusi Hiolthone. Na, bet pas mane jūs gautumėt geresnės arbatos nei šioje pseudopažangioje skylėje". (Aut. galantiškai ir neabejodamas jai pritarė.) „Kas čia tikrai geri, tai *petits fours*, juos aš įsidėmėsiu. Na, o dėl to, ką jums kai kurie liudininkai apibūdino kaip tarybinį rojų kapų rūsiuose: mus irgi kvietė į šitą rojų, Grunčą ir mane, bet mes bijojome, ne mirusių, ne, gyvųjų, o ir kapinės buvo vidury to rajono, kurį bombarduodavo iš lėktuvų, tarp senamiesčio ir priemiesčių; o dėl numirėlių, tai tas rojus manęs nėmaž netrikdė, šiaip ar taip, ištisus šimtmečius žmonės susitikinėdavo katakombose ir švęsdavo ten savo šven-

tes. Rūsys prie karmeličių vienuolyno bažnyčios požemio man atrodė kur kas saugesnis... čia nebaisu, kad užeis patrulis ir pasidomės mano popieriais... bet kapinių rūsiuose: tokia vieta juk kėlė įtarimą, nors pagaliau negalėjai žinoti, kas gi vis dėlto saugiau... būti pasislėpusia žyde, pasislėpusia separatiste, nedezertyravusiu vokiečių kareiviu ar dezertyravusiu, pasprukusiu ar nepasprukusiu kaliniu, mieste knibždėte knibždėjo dezertyrų, o jų kaimynystė anaiptol nebuvo jauki, ir vieni, ir kiti tuoj griebdavosi šautuvo. Tokią pat baimę jautė ir Grunčas, kuris keturiasdešimt ar penkiasdešimt metų nė kojos iš kapų nekėlė; o dabar, maždaug 1945-ųjų vasario vidury, jis paliko kapines ir kuriam laikui pasitraukė kažkur į kaimą, o galiausiai jis dar įstojo į folksšturmo būrį ir buvo teisus: tuo metu geriausią priedangą teikė bet koks legalumas, o mano devizas buvo — kad tik dabar neišsišokus. Susigūžti kur nors su pusėtinais popieriais, įtraukti galvą ir laukti. Visai sąmoningai aš, nors, turiu jums pasakyti, man tai buvo sunku, mat ten buvo daiktų, apie kuriuos mes nė svajoti nedrįsome... visai sąmoningai aš nėjau plėšti, nes tai, žinoma, buvo nelegalu, už tai grėsė mirties bausmė, o kai buvo plėšiama, oficialiai mieste dar viešpatavo vokiečiai, ir nė dviejų, trijų ar keturių dienų aš nenorėjau bastytis, užsitraukusi ant galvos tokią nuodėmę. Aš troškau gyventi, gyventi... man buvo keturiasdešimt vieneri, aš troškau gyventi ir paskutinėmis dienomis nenorėjau statyti gyvybės ant kortos. Taigi tūnojau tylutėliai it pelytė ir net trys dienos prieš įžengiant amerikiečiams nedrįsau šnekėti, kad karas baigtas arba netgi pralaimėtas. Juk nuo spalio mėnesio visuose plakatuose ir lapeliuose juodu ant balto buvo parašyta, jog visa vokiečių tauta be gailesčio pareikalaus pelnytos bausmės panikieriams, defetistams, žliumboms, priešo pakalikams... o ši bausmė teturėjo vieną vardą: mirtis. Jie vis labiau kraustėsi iš proto: kažkur sušaudė moterį, kuri dar išskalbė ir padžiovė patalynę, mat pagalvojo, jog ji iškėlusi baltą vėliavą, ir nušovė... paprasčiausiai kulkosvaidžiu pro langą. Ne, jau geriau dar kiek pabadauti ir palūkėti, tai buvo mano šūkis; tas nežabotas plėšimas po bombardavimo Antrąją... man tai atrodė per daug pavojinga; ir buvo mirtinai pavojinga vilkti visą grobį į kapines; juk vis dėlto vokiečiai dar tebelaikė miestą savo rankose ir ketino jį ginti. Kai vokiečiai pagaliau pasitraukė, man nebebuvo ko dvejoti. Tučtuojau pas amerikiečius, tučtuojau pas savo draugus prancūzus; aš

pasistengiau, kad man paskirtų mažą dailų butuką, ir gavau pirmąją licenciją verstis gėlininkyste. Kol nebuvo grįžęs senis Grunčas, naudojausi jo nuosavybe ir dorai mokėjau nuompinigius į jo sąskaitą, o kai jis 1946-aisiais grįžo, dorai perdaviau jam tvarkingą įmonę, pati atidariau nuosavą krautuvę, o jau 1945-ųjų rugpjūtį pasirodė gerasis Pelceris, kuriam reikėjo persilinės pažymos[23], nors jis visko imdavosi taip gudriai; ir kas gi jam davė tą pažymą? Kas gi jį užtarė denacifikacijos teisme? Ogi mudvi su Lene. Taip, tai mes nuo jo viską numazgojome, o aš taip elgdamasi nusižengiau dvigubai: sąžinei, nes, nepaisant visko, laikiau jį sukčium, ir savo komerciniams interesams, nes juk jis savaime tapo mano konkurentu ir liko juo iki šešto dešimtmečio vidurio". Liudininkė Hiolthonė ūmai pasirodė labai sena, kone sukiužusi, lig tol standi veido oda staiga suglebo, ranka, žaidžianti su arbatiniu šaukšteliu, prarado tvirtumą, ėmė drebėti, balsas kone suvirpo. „Man iki šiolei neaišku, ar vertėjo jį plauti... pratempinėti pro denacifikacijos teismą, bet žinot, nuo devyniolikos iki keturiasdešimt dvejų savo gyvenimo metų aš buvau persekiojama, nuo to mūšio prie Egidienbergo ligi tol, kol atėjo amerikiečiai, dvidešimt dvejus metus buvau persekiojama, politiškai, rasiškai, kaip tik norit... ir aš sąmoningai pasirinkau Pelcerį, nes maniau, jog pas nacį man bus saugiausia, o pas kyšininką ir kriminalistą nacį — visiškai saugu. Juk aš žinojau, ką apie jį šneka, ir Grunčas man retkarčiais papasakodavo, ir štai jis stovi priešais mane, baltas it drobė iš baimės, atkiūtino su žmona, kuri iš tiesų niekuo nenusikalto ir nieko nežinojo, ką jis, pavyzdžiui, veikė iki 1933-iųjų, ir su abiem savo vaikučiais, tikrai mielais mažyliais, berniuku ir mergyte, jiems buvo tarp dešimties ir dvylikos... žavingi, taip pat man pagailo ir išblyškusios, kiek isteriškos moters, kuri ničnieko nenutuokė... ir jis manęs paklausė, ar galiu jam prikišti arba įrodyti bent vieną, vieną vienintelį mažulytį žvėriškumą, padarytą man arba kitiems įmonėje ar už jos ribų per tuos dešimt metų, kai pas jį dirbau, ir ar neturėtų ateiti metas, kai žmogui reikėtų atleisti ir užmiršti jo jaunystės nuodėmes — šitaip jis tą pavadino. Jam užteko proto nesiūlyti man kokio nors kyšio, jis tik truputį mane

[23] Šnekamojoje kalboje taip buvo vadinama denacifikacijos įstaigų išduodama pažyma, kad žmogus nekaltas (pagal skalbimo priemonės „Persil" pavadinimą).

paspaudė, primindamas, kad jis gi priėmė mane į vainikų atnaujinimo grupę, taigi padarė mane savo patikėtine... o šitaip, aišku, užsiminė, jog ir aš įsilipusi į mėšlą, nes gražu, žinoma, nebuvo, kad mes blizgindavome nudžiautus vainikus ir netgi dar sykį naudodavome kaspinus... na, galų gale aš nusileidau ir išrašiau jam tą persilinę pažymą, kaip galinčius už mane laiduoti nurodžiau savo draugus prancūzus ir taip toliau. Tą patį jis padarė ir su Lene, jos politinės akcijos tuomet buvo aukštos, Lenė, kaip ir jos draugė Lota, jos abi galėjo padaryti karjerą... bet taip jau su ta Lene buvo, ji niekada niekuo nepasinaudodavo; Pelceris siūlė jai būti dalininke,— aš vėliau padariau lygiai tą patį — paskui jis siūlė būti dalininku jos tėvui, bet jis, kaip ir ji, nenorėjo, jis vaidino tikrą proletarą, nė girdėti daugiau nenorėjo apie biznį, tik nusijuokė ir patarė Lenei duoti Pelceriui tą „daiktą", tą persilinę pažymą, o ji taip ir pasielgė, žinoma, be jokio atlygio. Tai jau buvo po Boriso mirties, kai ji atrodė tartum statula. Na, ji davė jam tą pažymą, taip pat, kaip ir aš. Taip jis išsigelbėjo, nes mes abi šį tą reiškėme. Ir jei jus domintų, ar aš dėl to gailiuosi, neatsakyčiau nei taip, nei ne, tik tiek pasakysiu: man darosi bloga, kai pagalvoju, kad jis buvo mūsų rankose... suprantat: mūsų rankose, lapas popieriaus, parkeris, pora telefono skambučių į Baden Badeną ir Maincą, o tada buvo tas beprotiškas metas, kai Lenė šiek tiek linko į VKP, o čia denacifikacijos teisme dalyvavo vienas KP narys, na, žinoma, ir taip toliau. Taigi mes jį numazgojome ir ištraukėme... ir reikia pripažinti, nors šiaip jis visados buvo spekuliantas ir su plėšrūno instinktu griebdavosi nešvaraus biznio, fašistu daugiau niekada netapo ir nebuvo, net ir vėliau, kai būt buvę visai naudinga ar kai vėl tapo naudinga nurodyti *ir* šitą. Ne. Niekada. Tą reikia pripažinti, to nenuneigsi, ir jis niekada nebuvo man negarbingas konkurentas, Grunčui taip pat... tą reikia pripažinti. Ir vis dėlto... man darosi bloga, kai pagalvoju, kad jis buvo mūsų rankose. O galų gale dar prisidėjo ir Ilzė Krėmer... jis ją palenkė savo pusėn, ji buvo persekiota dėl politinių įsitikinimų, tą buvo galima įrodyti, jos balsas reiškė tiek pat, kiek ir mudviejų su Lene, ir nors mudviejų būtų užtekę, jis ir iš jos norėjo gauti persilinę pažymą ir ją gavo... o ji, Krėmer, ji irgi niekados niekuo nepasinaudojo, nei Pelcerio pasiūlymu, nei mano, nei tuo, kad vėl atsirado jos senieji bendrapartiečiai. Ji įsikalė sau į galvą vienui vieną sakinį, jau tada: „Aš daugiau nebenoriu, aš daugiau nebe-

noriu", o su savo buvusiais bendrapartiečiais ji iš viso nebenorėjo turėti nieko bendra... kitaip jų nevadino kaip telmaniečiais, Prancūzijoje atidavusiais mirčiai į nagus jos vyrą ar draugą, per tuos pusantrų metų, kai galiojo Stalino—Hitlerio paktas, prieš kurį jis buvo nusistatęs, nuo pat pradžių. Na, ir kuo ji tapo, toji Ilzė Krėmer: ogi vėl pagalbine darbininke, iš pradžių pas Grunčą, o galiausiai ir vėl pas Pelcerį, kol aš pasiėmiau ją į savo įmonę, ir ji drauge su Lene vėl dirbo tai, ką darėme per karą: pynė vainikus, juos puošė, tvirtino kaspinus, rišo puokštes, kol tapo invalide. Man juodvi atrodė lyg gyvas priekaištas, nors jos taip nemanė ir to nesakė, net neparodydavo šito: bet jos neturėjo jokios naudos, jokio pelno, ir viskas vėl nusistovėjo taip, kaip per karą... Krėmer virdavo pusryčiams kavą, o kiek laiko, gan ilgai, miltelių mišinys buvo dar prastesnis nei karo metu. Jos vėl ateidavo apsigobusios skarelėmis, atsinešdavo sumuštinius ir į popierių susuktą maltą kavą, kaip ir tada. Krėmer iki 1966-ųjų, o Lenė iki 1969-ųjų, laimė, ji klijavo daugiau nei trisdešimt metų, bet ji nežino dar vieno dalyko, o ir neturi jo sužinoti: aš paėmiau jos pensijos reikalus į savo rankas ir asmeniškai primokėdavau, kad ji nors dabar bent šiek tiek turėtų. Dabar ji sveika kaip ridikas... bet ką gi ji gaus, net jei iš tiesų gaus tą pensiją? Nė keturių šimtų, na, gal kiek daugiau, bet tikriausiai mažiau. Man ji — ir visiškai be pagrindo — atrodo tarsi gyvas priekaištas, suprantat? Nors ji nieko man nesako, tik retkarčiais ateina ir droviai mėgina kaulyti pinigų, kai iš jos nori atimti kokį užstatytą daiktą, kuris jai brangus. O, aš esu sumani, moku organizuoti, netgi sugebu racionalizuoti, man vieni juokai tvirtai laikyti rankose savo krautuves ir jas plėsti... bet vis dėlto: yra dar kažkas, dėl ko man be galo liūdna. Taigi. Ir tai, kad negalėjau padėti Borisui ir jo išgelbėti nuo šitokio absurdiško likimo: jį paprasčiausiai suėmė vidury gatvės kaip vokiečių kareivį, o ir kodėl gi būtent jis turėjo žūti per nelaimingą atsitikimą kasykloje? Na kodėl? Ir kodėl aš nieko negalėjau padaryti? Juk turėjau gerų bičiulių prancūzų, jie man būtų ištraukę ne tik Borisą, jie man būtų ištraukę net nacį vokietį, jeigu tik būčiau paprašiusi, bet kai pagaliau paaiškėjo, kad Borisas jau ne pas amerikiečius, o pas prancūzus — tada jau buvo per vėlu, jis jau buvo žuvęs... o jos net gerai nežinojo jo fiktyvios vokiškos pavardės — ar jis Belhorstas, ar Biolhorstas, Bul- ar Balhorstas, nei Lenė, nei toji Margreta šito tvirtai nežinojo. O ir kam gi? Joms jis buvo

Borisas, ir to vokiečių kareivio pažymėjimo jos, aišku, nė neapžiūrėjo kaip reikiant, o juo labiau neužsirašė pavardės".

Norint gauti tikslių žinių apie tarybinį rojų kapų rūsiuose, reikėjo keleto pokalbių ir išsamių paieškų. Kad ir kaip ten būtų, pavyko tiksliai nustatyti šio rojaus gyvavimo trukmę: nuo 1945 m. vasario 20 d. iki kovo 7 d. Lenė, Borisas, Lota, Margreta, Pelceris ir Lotos sūnūs Kurtas ir Verneris, kuriems tada buvo atitinkamai penkeri ir dešimt metų, glaudėsi centrinėse kapinėse, ištisoje „kapų rūsių sistemoje" (Pelceris), panašiomis į katakombų sąlygomis. Ir jeigu Borisas su Lene Bošanų koplyčioje dar „svečiavosi" vienas pas kitą ant žemės, tai dabar jau turėjome „lįsti po žeme" (Lota). Tai buvo Pelcerio idėja, jis, taip sakant, padėjo psichologinį pamatą. Ir kitą (bet vis dar ne paskutinį) kartą Pelceris priėmė aut. lygiai taip pat paslaugiai, priėmė savo hobio kambaryje, šalia vainikų muziejaus, prie sukamo baro, serviruodamas viskį *long* ir dėdamas milžinišką peleninę, dydžio sulig vidutiniu laurų vainiku. Žmogaus, kuris nesiblaškydamas pergyveno didžiai prieštaringus istorinius periodus, melancholija stebino aut. Setyniasdešimtmetis, kuris, galėdamas nebijoti širdies infarkto, kiekvieną savaitę dar sužaidžia dvi teniso partijas ir kasryt, kiekvieną mielą rytelį, bėgioja po mišką; kuris „dar būdamas penkiasdešimt penkerių" (P. apie P.) išmoko joti, o „atvirai (P.— aut.), taip sakant, tarp mūsų, vyrų, šnekant, apie potencijos problemas žino tik iš nuogirdų"; aut. pasirodė, jog šioji melancholija auga sulig kiekvienu apsilankymu, ir — jei aut. bus leista padaryti tokią psichologinę išvadą — turi stulbinančią priežastį: Pelceris sielvartauja iš meilės. Jis vis dar geidžia Lenės, jis pasiryžęs „jai žvaigždes nuo dangaus nuraškyti, bet ji verčiau prasideda su nesipraususiais turkais, nei suteikia man meilės valandėlę, ir viskas, matyt, dėl to dalyko, dėl kurio aš absoliučiai nekaltas. Ką gi aš padariau? Juk aš, teisybę sakant, išgelbėjau jos Borisui gyvybę. Ką gi jam būtų padėję jo vokiška uniforma ir vokiškas kareivio pažymėjimas, jei jis nebūtų galėjęs pasislėpti, o kas gi iš mūsų žinojo, kaip amerikiečiai bijo lavonų ir kapinių, ir visko, kas susiję su mirtimi? Ogi aš. Juk per Pirmąjį pasaulinį karą ir infliacijos metu ekshumacijos būriuose aš įgijau patirties ir žinojau, kad jie ieškos visur, tik šiukštu ne kapų rūsiuose... ir tie sargiai, ir visos tos padugnės... taip lengvai jie nekiš nosies kapinėse po

žemėmis. O Lenė irgi negalėjo likti viena, nes kiekvieną dieną galėjo gimti vaikas, o kadangi Lota ir toji Margreta gavo slėptis, tai Lenė juk negalėjo likti viena namie. Ir ką gi aš padariau? Juk toje kompanijoje aš buvau vienintelis darbingas vyras, o mano šeima buvo kažkur Bavarijoje... ir aš nenorėjau nei į folksšturmą, nei į amerikiečių nelaisvę. Tai ką gi aš padariau? Štolnėmis sujungiau Herigerių kapų rūsį, Bošanų kapų rūsį ir visus fon der Cekių giminės laidojimo rūsius, darbas kaip kasyklose: rausi, ramstai, rausi, ramstai. Iš viso ten buvo keturios sausut sausutėlės, dailiai išmūrytos patalpos, šiaip ar taip, visos — du metrai iš pustrečio, tikras keturių kambarių butas. Įvedžiau elektrą, iš savo įmonės, juk iki artimiausio rūsio tebuvo penkiasdešimt, iki tolimiausio — šešiasdešimt metrų. Gavau šildytuvą, dėl mažių ir nėščios Lenės, o be to... kam čia slėpti... ten dar buvo jau išmūrytos, bet dar neužimtos kriptos, taip sakant, rezervuotos vietos Bošanams, Herigeriams, fon der Cekėms. O juk tai idealios kamaraitės. Įvedžiau elektrą, atnešiau čiužinius ir dėl viso pikto — geležinę krosnelę... nakčiai, aišku, būtų buvusi beprotybė kūrenti ją dieną, kaip kad vėliau pamėgino toji Margreta... ji tai tikrai ničnieko neišmanė apie slapstymąsi. Na, knisant šituos kurmiarausius man dar daug padėjo Grunčas... juk visi tie šeimyniniai kapai buvo mūsų abonentų... bet ten gyventi jis nenorėjo, mat iš Pirmojo pasaulinio karo grįžo su fobija, kad jį gali užberti žemėmis, jo nieku gyvu nebūtum prišnekinęs nueiti į rūsį ar į kokią rūsyje įrengtą kavinę, taigi turėjau padavinėti jam krepšius su žemėmis; jis niekada nebūtų nusileidęs į kapų rūsį, taip pat nenorėjo gyventi su mumis po žeme. Virš žemės — taip, čia numirėliai jo nebaugino, bet po žeme jis bijojo patsai gauti galą. Taigi, kai ėmė kauptis debesys, Grunčas patraukė gimtinėn, į vakarus, į savo gimtąjį kaimą, ten, tarp Monšau ir Kronenburgo, ir tai 1945-ųjų sausio pabaigoj! Nenuostabu, kad pakliuvo į spąstus, tapo folksšturmanu ir, būdamas tokio amžiaus, dar pateko į belaisvių stovyklą. Taigi šį keturių kambarių butą kapų rūsiuose galutinai įrengiau vasario vidury, o vasaris buvo ramus, vienas vienintelis antskrydis, vieną kartą maždaug pusvalandį, kelios bombos, kurių beveik ir nesigirdėjo. Taigi nakčia mes įsikraustėme su šita Lota ir abiem josios vaikais, paskui prisidėjo Margreta, ir jei jums kas nors pasakos, kad aš su ja nusidėjau, pasakysiu: ir taip, ir ne. Mes kartu glaudėmės dviejuose fon der Cekių kambariuose, Lota

su vaikais — greta, pas Herigerius, o Lenei ir josios Borisui rezervavome jų pirmąjį lizdelį, Bošanų laidojimo rūsį, su čiužiniais, šiaudais, elektriniu šildytuvu, su džiovinta duona, vandeniu, pieno milteliais, trupučiu tabako, denatūruotu spiritu, alumi... kaip bunkeryje. Kartais jau girdėdavosi artilerija, iš Erfto fronto, o jie dar nugabeno ten rusus knisti apkasų... kartu ir Borisą, susipakavusį vokiečių uniformą, su ordinu ir pasižymėjimo ženklais, kaip ir priklauso pagal tą prakeiktą kareivio pažymėjimą... taigi rusai dar kniso apkasus šauliams ir įtvirtinimus pabūklams, gyveno daržinėse, jau niekas taip akylai jų nebesaugojo, ir vieną gražią dieną Lenė Borisą parsivežė, pasisodinusi jį ant savo nudžiauto dviračio vairo, na, vokiečių uniforma tiko Borisui visai neblogai, o dėl akių užrištas tvarstis tiko nuostabiai... jis netgi turėjo pažymą, kad yra sužeistas, tvarkingą pažymą, su antspaudu ir parašu, su ta pažyma jie pravažiavo pro sargybinius, ir tada, gal 20-ąją vasario, įsikraustė į nuosavus namučius kapinėse. Pasirodė, kad mano teisybė: jokie patruliai, nei vokiečių, nei amerikiečių, nedrįso lįsti į kapų rūsius, ir mes diena po dienos gyvenome tarsi idilėje, nieko negirdėti, nieko neregėti, o kad išlaikyčiau formą, dienomis aš dar darbuodavausi savo krautuvėje, nes mirti žmonės ir toliau mirė, laidoti juos irgi reikėjo, nebe taip iškilmingai, jau be saliutų ir be normalių vainikų, bet vis dėlto pora eglišakių, retkarčiais — kokia gėlė... tai jau buvo tikra beprotybė. Vakarais aš traukdavau namo, iš pradžių eidavau pėsčias, vėliau važiuodavau Lenės nudžiautu dviračiu... tada apsisukdavau ir grįždavau į kapines. Žinia, turėjome vargo su tais prakeiktais pasiutvaikiais Hoizeriukais, įžūliausi paršėkai, kokius tik galima įsivaizduoti, gudrūs ir su niekuo nesiskaitantys, vienintelis būdas juos sutramdyti buvo mokymasis, o ko jie norėjo išmokti, ir taip aišku: uždirbti pinigų. Išsunkė iš manęs viską apie kalkuliaciją, buhalteriją ir t. t. Jie jau tada lipo savo motinai ant galvos, o jei tada jau būtų buvęs toks žaidimas kaip monopolis, tie įžūlūs vaikiščiai būtų tylėję savaičių savaites. Žinoma, jie suprato, kad privalo netriukšmauti ir nesirodyti lauke, jei nenori būti prievarta evakuoti, o ne, tam jiems užteko proto, bet ką jie ištaisinėjo viduj! Man regis, yra tam tikros ribos, kažkokia pagarba mirusiems, man regis, ją jaučia kiekvienas, net aš... bet šitie vaikiščiai svajojo tik apie kapų rūsiuose esančias brangenybes ir kartais net ruošdavosi nusukti nuo nišų plokštes, kad galėtų ieškoti savo

prakeiktų lobių. Ir jei mane apšneka, esą aš pelniausi iš numirėlių auksinių dantų... tai juos aš galiu apšnekėti taip: jie būtų pelnęsi net ir iš gyvųjų auksinių dantų. Ir jei Lota šiandien sako, esą vaikus išplėšę jai iš rankų, tai aš galiu pasakyti štai ką: ji niekada ir nelaikė jų savo rankose. Jų velionė močiutė ir dar gyvas senelis įkalė jiems vieną vienintelį dalyką: ieškoti naudos ir kaupti vertybes. Viena, ko aš niekados nedariau... nors visi kiti: Margreta, Lenė, Lota ir net Borisas,— taip elgėsi... aš niekados nerinkau savo nuorūkų, juo labiau svetimų, man tai tiesiog šlykštu. Aš visada mėgau švarą ir tvarką, kiekvienas jums paliudys, kad naktį per šaltį aš eidavau į lauką, pradaužidavau ledą dideliuose baseinuose, skirtuose kapinių drėkinimui... aš norėjau pasakyti, gėlėms laistyti... ir prausdavausi, nuo galvos iki kojų, o kai tik būdavo galima, aš ir tuomet rytais bėgiodavau, tiksliau, bėgiodavau nakčia, o prakeikto nuorūkų rankiojimo nekenčiau. Na, vasario pabaigoj, prieš pat mūsų didįjį valksmą Šniūrergasėje Antrąją, mums pasidarė striuka... tame tarybiniame rojuje kapų rūsiuose... mes tiesiog apsiskaičiavome... laukėme amerikiečių savaite anksčiau... ir pasidarė striuka su džiūvėsiais, taip pat ir su sviestu, net su kavos erzacu, ką jau bekalbėti apie cigaretes; ir čia atsiranda šitie vaikiščiai su dailiai susuktomis cigaretėmis, kurias jie susuko motinos cigarečių mašinėle, popieriaus jiems davė geraširdė Margreta... ir parduoda man, kaip vėliau paaiškėjo, mano paties nuorūkas kaip ką tik susuktas cigaretes! Ir dar pareiškia, jog dešimt markių esą visai normali kaina. Bobos leipo juokais ir gyrė šitų vaikiščių praktiškumą, bet man šiurpuliai nugara perbėgo, kai derėjausi su tais žaviais velniūkščiais. Ne pinigai čia svarbu, jų turėjau užtektinai ir būčiau mokėjęs ir penkiasdešimt už cigaretę... bet pats principas! Pats principas buvo klaidingas. Manyti, kad tokių mažų vaikų gobšumas juokingas, ir iš to kvatotis! Tik Borisas kraipė galvą, o paskui — ir Lenė, kai po Antrosios jie suskato įrenginėti savo atskirą sandėliuką, kurį vadino savuoju kapitalu. Dėžutė kiaulienos taukų, pakelis cigarečių... o mes visi buvome per daug sudirgę, kad kreiptumėm į tai reikiamą dėmesį. Mat Antrosios vakare Lenė pagimdė, o ji nenorėjo — aš tą visai suprantu — gimdyti kapų rūsyje, ir jos šventas Juozapas taip pat šito nenorėjo. Taigi per subombarduotas kapines jie patraukė į gėlininkystę, Lenei jau prasidėję skausmai, Margreta su medikamentais, jie pataisė jai guolį iš durpių, senų

antklodžių ir šiaudinių demblių, ir ji pagimdė savo kūdikį ten, kur jis tikriausiai ir buvo padarytas. Gimė gerai išnešiotas, septynių svarų berniukas, o jei gimė kovo antrąją, tai, anot Adamo Ryzo, turėjo būti pradėtas maždaug birželio antrą... o apie tą laiką jūs nerasite nė vieno dieninio antskrydžio, nė vieno! Ir tą dieną — aš galiu tai įrodyti, remdamasis savo algalapiais — nedirbome naktinės pamainos, juolab Borisas... vadinasi, jie turėjo rasti kažkokią progą pačioje dienos akyje. Na, tiek to... viskas jau praeity, bet apie tarybinį rojų negali būti nė kalbos. Kad jūs būtumėt matęs kapines po Antrosios antskrydžio: nudaužytos angelų ir šventųjų galvos, išrausti kapai, su karstais ir be karstų, kaip tik norit, ir mes patys, visiškai išsekę po to vargano ir mirtinai pavojingo mūsų grobio tempimo bei vežimo iš Šniūrergasės... o vakare dar gimdymas! Beje, ji pagimdė greitai ir sėkmingai. Bet tarybinis rojus — šiukštu! O žinot, kas buvo tasai vienintelis, kuris mus vėl išmokė melstis: ogi tasai rusas! Taip. Tai jis išmokė mus melstis. Nuostabus jaunuolis, turiu jums pasakyti, ir jei jis būtų manęs paklausęs, tebegyventų ir po šiai dienai. Juk tai buvo beprotybė, jau po savaitės popiet su bobomis ir vaikais kraustytis į miestą, vien su šituo sušiktu kariniu bilietu kišenėje ir be nieko daugiau. Tasai jaunuolis dar ištisus mėnesius galėjo tūnoti laidojimo rūsyje, skaityti savo Kleistą, Helderlyną ir... ką aš žinau... net Puškiną aš jam būčiau parūpinęs... kol būtų galėjęs parodyti tikrą arba suklastotą pažymą, kad yra paleistas. Juk vasarą iš amerikiečių stovyklų jau paleidinėjo ūkininkus, ir vienintelis dalykas, kurio jam reikėjo, buvo tvarkinga anglų arba amerikiečių pažyma, kad jis paleistas. Bobos apie tai nepagalvojo, jos svaigo nuo taikos ir džiaugėsi gyvenimu, bet buvo dar truputį per anksti. Ir šiukštu nereikėjo kiaurus mėnesius vakarais ir popiet sėdėti prie Reino, su vaiku, šitais pasiutvaikiais Hoizeriukais ir amžinai besišypsančiu tėvuku Gruitenu. Vaikinas būtų galėjęs ir šiandien sėdėti prie Reino, arba prie Volgos, jei būtų panūdęs. Prieš oficialiai pasirodydamas birželio pradžioje, aš kaip tik ir gavau tokią pažymą, kad esu paleistas, savo vardu, su tikru belaisvio numeriu ir stovyklos antspaudu... o juk mūsų sritis priklauso žemės ūkiui... tad viskas buvo logiška ir nepriekaištinga, o darbo mano profesijos žmogui tikrai nestigo, nereikėjo nė mirti, gana jau mirusių... ir juos visus kažkaip reikėjo palaidoti. Nei Lota, nei Margreta su savo pažintimis nesusiprotėjo parūpinti tam vaikinui tikros pažymos

apie paleidimą... Margretai būtų užtekę tik pakraipyti užpakalį, o Lotai tereikėjo apie tai pagalvoti, turint šitiek antspaudų, formuliarų ir pažinčių. Juk buvo baisus lengvabūdiškumas po gegužės ar birželio mėnesio vis dar nelegalizuoti to jaunuolio, net jei jam būtų tekę vadintis Frydrichu Krupu. Na, aš būčiau už tai gerai užmokėjęs... man ne tik patiko šis jaunuolis, aš jį mylėjau, ir galit šaipytis: jis, jis man parodė, kad visa tai — sapalai, dėl antrarūšių žmonių ir panašiai. Antrarūšiai žmonės, jie sėdėjo čia".

Ar Pelcerio ašaros buvo tikros? Jis nebaigė gerti nė taurės viskio *long*, kai ašaros pasirodė jam akyse ir jis nusišluostė jas droviu judesiu. „O argi aš kaltas dėl Lenės tėvo mirties? Aš? Argi dėl to manęs reikia vengti kaip maro? Juk galų gale aš nieko kito nenorėjau, tik duoti Lenės tėvui realų šansą. Juk ir mažam, ir kvailam buvo aišku, kad jis net tinkuoti dorai nemokėjo, nesusidorodavo net su geriausia medžiaga, o jo tinkuotojų brigada, na, ją samdydavo tik todėl, kad nebuvo iš ko rinktis, bet visiems žmonėms, kuriems jis dirbo, paskui nubyrėjo lubos arba sueižėjo sienos... jis paprasčiausiai nesimokė, kaip reikia tinkuoti, nemokėjo teisingai drėbti, teisingai braukti, o tai, kad jis nebenorėjo būti komersantu, o sąmoningai vaizdavo proletarą, tai buvo gryniausias akių dūmimas, iš cypės arba lagerio laikų, arba įkalbėtas komunistų, su kuriais jis ten kartu sėdėjo. Štai ką jums pasakysiu, aš gavau nusivilti, tasai didis žmogus su savo didžiuoju skandalu praeity pasirodė besąs gryniausias brokdarys, net dorai mūryti nemokantis. Juk tai irgi tebuvo tik tam tikras snobizmas, kad jis staiga ėmė keliauti nuo vieno namo prie kito su senu vežimaičiu, pora cinkuotų kubilų, su brūžikliu, glaistytuvu ir mente, ir už bulves, duoną, retkarčiais — už kokį cigarą siūlėsi tinkuoti. O sėdėti vakarais prie Reino ir su dukra, anūku ir žentu dainuoti daineles bei spoksoti į laivus... argi tai tinkamas užsiėmimas žmogui su tokiais nepaprastais organizaciniais gabumais ir šitokiam drąsiam. Porą sykių aš jam mandagiai siūliau, sakiau: „Žiūrėkit, Gruitenai, aš turiu tris ar keturis šimtus tūkstančių markių, kurių ir su geriausiais norais nebegalėjau investuoti į pastovias ar bent pusėtinai tvirtas vertybes, imkit jas, pradėkit biznį, o kai baigsis infliacija, grąžinsite, ne vieną už vieną, ne vieną už dvi, ne, vieną už tris ir be procentų. Juk jūs protingas žmogus ir suprantate, kad šitas cigarečių pavertimas valiuta — vaikų žaidimas, tai tinka namo grįžusiems nihilistams,

kurie lageryje negaudavo rūkyti, tai tinka vaikams ir toms rūkančioms boboms, kurios po bombardavimų gyvena griuvėsiuose, dar kareivių našlėms, juk jūs ne blogiau už mane žinote, kad vieną gražią dieną cigaretės vėl kainuos penkis pfenigus, daugių daugiausia — grašį[24], o dabar mokėti už cigaretę penkias penkiasdešimt ir paskui parduoti ją prie artimiausio kampo už šešias penkiasdešimt... juk tai vaikiška, ir jei jūs ketinate laikyti cigaretes, kol pinigai vėl įgis pastovią vertę, paminėsit mano žodį, už penkias penkiasdešimt gausit penkis pfenigus, jei iki to laiko cigaretės nesuplėks". Gruitenas nusikvatojo ir nusprendė, jog aš siūlau sandėrį su cigaretėmis, nors aš jas minėjau tik kaip pavyzdį. Na, aš maniau, kad jis, žinoma, atidarys statybos firmą ir jei būtų buvęs kiek apsukresnis, būtų galėjęs sukiotis po apylinkę kaip persekiotas dėl politinių priežasčių. Ne, nenorėjo. O aš gi pagaliau turėjau kur nors investuoti savo pinigus, su sklypais tada nedaug galėjai nuveikti. Jei Lenė laiku būtų pardavusi man savo namą už pusę milijono, būčiau garantavęs jai nemokamą butą iki gyvos galvos. O ką jai sumokėjo Hoizeris? Keturgubą standartinę vertę: galų gale visus šešiasdešimt tūkstančių, ir dar 1944-ųjų gruodį... galvoj netelpa! Na, aš likau su savo pinigais... Investavau visur, kur tik galėjau, pirkau baldus ir paveikslus, net knygas, bet vis tiek dar liko trijų ar keturių šimtų tūkstančių suma, kurią laikiau namuose *cash*[25]. O paskui man kilo mintis, iš kurios visi šaipėsi ir kalbėjo: „Pelceris tapo žmoniškas, pirmą kartą jis ėmėsi beprasmiško biznio". Ką gi aš dariau: ogi pirkau metalo laužą, bet ne visokį, o tik geriausios kokybės plienines sijas, legaliai, žinoma, kur tik galėdavau, gaudavau, taip sakant, teisę demontuoti... o dauguma žmonių tik džiaugėsi, kad jų sklypuose šitaip išvalomi griuvėsiai. Plieninės sijos, vienintelis klausimas — kur jas dėti, o sklypų aš turėjau užtektinai: taigi pirmyn! Ar žinot, kiek tada per valandą uždirbdavo gėlininkystės darbininkė, tokia kaip Lenė arba Krėmer? Net penkiasdešimt pfenigų. O pagalbinis darbininkas statybose? Na, gal markę, o jei jam sekdavosi, markę dvidešimt, bet čia buvo vienas apsimokantis dalykas — priedai už sunkų darbą, markės, už kurias duodavo taukų, duonos, cukraus ir panašiai, bet, žinoma, kad jas gautum, reikėjo įkurti firmą; tą

---

[24] Grašis — 10 pfenigų.
[25] Grynais (*angl.*).

aš ir padariau, manoji firma vadinosi „A. G. demontacija“, ir pusė miesto iš manęs juokėsi, kai pradėjau rinkti plieno sijas, jų mėtėsi ištisi kilometrai, Europa buvo užversta plienu, ir už pašautą tanką niekas nebūtų davęs nė dviejų pakelių cigarečių... na, sakau, tegu juokiasi. Įdarbinau keturias brigadas, aprūpinau įrankiais, gavau leidimą demontuoti ir nuosekliai ėmiau rinkti plienines sijas. Galvojau: juokitės juokitės, plienas yra plienas ir visada bus plienas. Tai buvo tuo metu, kai senus karo laivus, tankus ir lėktuvus galėjai gauti už dyką, reikėjo tik juos nusitempti, o aš tai irgi dariau: nusitempdavau tankus; sklypų turėjau užtektinai, tuomet dar neužstatytų. 1945—1948 metais aš šitaip dar galėjau investuoti visą savo kapitalą: šimtas tūkstančių ilginių metrų geriausios kokybės plieninių sijų, dailiai sudėtų, sukrautų į rietuves, o aš nuo pat pradžių nepaisiau tarifo ir neverčiau žmonių dirbti kiaurą dieną už aštuonias ar dešimt markių. Mokėjau gerą akordinį atlyginimą, po tris markes už ilginį metrą, ir kai kurie, priklausomai nuo sklypo padėties, kaip niekur nieko užkaldavo per dieną šimtą penkiasdešimt markių ir daugiau, be to, jie visi dar gaudavo sunkiai dirbančiųjų korteles. Tai buvo papildoma lengvata. Mes nuosekliai yrėmės nuo miesto pakraščių į centrą, kur buvo didžiosios parduotuvės ir įstaigos. Ten ėjosi kiek sunkiau, nes ant sijų dar buvo daug betono, o kartais ir ištisos armatūrinės geležies raizgalynės, kurias turėdavome nupjauti suvirinimo aparatu. Tokiais atvejais aš, žinoma, kartais mokėdavau penkias arba šešias, iki dešimties markių už ilginį metrą, bet tą reikėdavo suderėti, kaip kad kasyklose suderama priklausomai nuo to, kur yra anglis. Tiek to. Lenės tėvas vadovavo vienai iš mano brigadų, žinoma, ir pats pridėdavo ranką, o kai vakarais man atgabendavo ilginius metrus, mokėdavau *cash*: grynais, banknotus į rankas, ir būdavo tokių, kurie kartais eidavo vakare namo su trim šimtais markių kišenėje, žinoma, kartais tik su aštuoniasdešimčia, bet niekada ne mažiau. Tai buvo tada, kai mano darbininkai gėlininkystėje per savaitę uždirbdavo vos šešiasdešimt. Pusė miesto vis dar juokėsi iš manosios plieninių sijų kolekcijos, rūdijančios sklypuose Šionšteterštrasėje, tais laikais, kai buvo demontuojamos aukštakrosnės! Taigi: aš laikiausi savo, jau vien iš užsispyrimo. Na, tai ne visuomet buvo saugu, pripažįstu, bet galų gale aš nei vieno neverčiau, nei vieno: aiškus pasiūlymas, aiškus sandėris, ir niekad nesidomėjau, ką jie dar šiaip rasdavo griuvėsiuose: baldų

ir visokio šlamšto, knygų ir įvairiausių rakandų ir t. t. Tai buvo jų biznis. Žmonėms pilvai plyšo iš juoko, kai tik eidavo pro mano sklypus, vis kartodavo: „Čia rūdija Pelcerio pinigai". Tarp mano draugų iš karnavalinės draugijos „Immerjröne Strüssjer" radosi tokių tikslumą mėgstančių šmaikštuolių — statybinės technikos specialistų ir pan.— jie man tiksliai paskaičiavo, kiek pinigų iš tikrųjų sugraužė rūdys: jie turėjo formules, taikomas tiltų statyboje, su tiksliais paviršiaus plotais, ir, tiesą sakant, aš ir pats nebesijaučiau toks tikras, kad gerai investavau pinigus. Bet grynas juokas, 1953 metais, kai tos sijos buvo pragulėjusios nuo penkerių iki aštuonerių metų ir aš jau turėjau ir norėjau jomis atsikratyti, nes trūko butų ir aš ketinau užstatyti sklypus, aš susižėriau už jas apvalią pusantro milijono markių sumelę, tada visi mane apšaukė niekšu, spekuliantu, kaltino, kad pelniausi iš karo, ir dar bala žino kuo. Staiga ir seni tankai tapo šio to verti, ir sunkvežimiai, ir viskas, ką man dar — suprantama, visai legaliai — buvo sutempę, mat abu milžiniški sklypai jau buvo tušti, o aplinkui gulėjo krūvos pinigų. Na, bet kaip tik tada ir atsitiko toji siaubinga nelaimė, už kurią bobos man taip ir nedovanojo. Griaudamas buvusio sveikatos apsaugos skyriaus griuvėsius, tragiškai žuvo Lenės tėvas. Aš niekad neabejojau, kad šis darbas pavojingas, galbūt net mirtinai pavojingas, aš mokėdavau priedą už pavojingumą arba padidindavau pastovųjį užmokestį už metrą, tai faktiškai prilygo priedui, o kai senasis Gruitenas ėmė darbuotis dar ir suvirinimo aparatu, aš jį įspėjau, ir iš kur, sakykit, iš kur galėjau žinoti, kad jis taip menkai nutuokia apie statiką, jog pats sau, taip sakant, perpjaus pagrindą po kojomis ir iš aštuonių metrų aukščio nugarmės į griuvėsius? Dieve mano, juk jis buvo statybininkas, vadinosi inžinieriumi, savo firmoje apdorojo dešimtkart daugiau plieninių sijų, nei aš demontavau per penketą metų... iš kurgi aš galėjau žinoti, kad jis, taip sakant, pats nusivirins į prarają? Argi aš galėjau šitai numatyti, argi čia mano kaltė? Argi ne kiekvienam aišku, kad iš subombarduotų betoninių dėžių sugriautame mieste pavojinga suvirinimo aparatu išpjaustinėti plienines sijas, ir argi aš atitinkamai nemokėjau už šį pavojų? Ir, tiesą sakant, net rinkdamas, iškirtinėdamas arba išpjaustinėdamas plieno sijas tasai kone mistiškas statybininkas Gruitenas nebuvo labai miklus, net nebuvo teoriškai techniškai išprusęs... aš jam šiek tiek pridėdavau vardan Lenės, juk man rūpėjo jos ir josios Boriso likimas".

Dabar ašaros Pelceriui sruvo taip gausiai, kad būtų buvę nedora abejoti jų fiziniu tikrumu, nors vertinti jų emocinį tikrumą viršija aut. kompetenciją. Pelceris ir toliau šnekėjo tyliu balsu, įsikibęs viskio taurės, dairydamasis, lyg hobio kambarys, baras ir vainikų kolekcija gretimame kambaryje jam būtų buvę svetimi: „Buvo siaubinga, tiesiog pasimovęs ant armatūros galų, kyšančių iš betono luito, pervertas, ne suplėšytas, o būtent pervertas, keturiskart persmeigtas per kaklą, papilvę, krūtinę ir dar dešinįjį žastą ir... tai siaubinga, klaiku... jis šypsojosi. Vis dar šypsojosi... išprotėti galima, jis atrodė it nukryžiuotas, pamišėlis. Pamišimas. Ir dėl šito kaltinti mane! O (P. balsas dreba, akyse kančia, rankos virpa. Aut.), o suvirinimo aparatas, šnypšdamas, spjaudydamasis ir rūkdamas, prilipęs kabojo prie galo išlikusios sijos, kurią perpjovė Gruitenas. Beprotybė, visa tai buvo beprotybė, mėnuo prieš pinigų reformą, kai aš jau ketinau liautis kaupti tas plienines sijas... o ir mano reichsmarkės visiškai baigėsi. Žinoma, po šitos nelaimės aš tučtuojau likvidavau visą organizaciją, ir kai bobos tvirtina, jog padariau tai tik todėl, kad ir šiaip jau ketinau baigti, tai velnioniška neteisybė: patikėkit manim, aš būčiau taip pasielgęs, net jeigu tai būtų atsitikę ir 1946-ųjų vidury. Bet įrodyk, kad gudrus — „būčiau, jeigu",— įrodyk, kad gudrus, tokį dalyką. Na, kaip jau buvo, faktiškai prieš mėnesį iki pinigų reformos... taip jau buvo, aš taip ir likau: už nugaros — bobų neapykanta, į akis — šaipomasi iš mano be paliovos rūdijančio geležies laužo, kuris gulėjo dar penkerius metus. O kadangi senasis Gruitenas buvo neapdraustas, juk samdžiau jį laisvai, ne kaip darbininką ar tarnautoją, bet, taip sakant, pagal susitarimą, aš savo noru pasisiūliau mokėti Lenei ir Lotai nedidelę pensiją: ne, ne... Lota nusispjovė man už nugaros, kai vieną kartą užėjau pas jas. „Kraugerys,— klykė jinai,— budelis" ir dar bjauriau. O juk aš išgelbėjau jai gyvybę, tame tarybiniam rojuj kapų rūsiuose, aš savo ranka užčiaupiau jai burną, kai plėšiant Šniūrergasėje ji staiga it pablūdusi ėmė rėkauti socialistinius šūkius. Vargau su josios pajodžargom, pirkau iš šitų gudragalvių šunpalaikių savo paties nuorūkas kaip ką tik susuktas cigaretes, kai vasario pabaigoj prasidėjo nepritekliai, mūsų kapų rūsiuose... juk Antrąją mes beveik septynias valandas tupėjome sykiu ir glaudėmės vienas prie kito, kalendami dantimis, ir turiu jums pasakyti, net ateistė Lota murmėjo „Tėve mūsų", kartodama paskui Borisą, net

niekšeliai Hoizeriukai sėdėjo tylūs, baugštūs ir pamaldūs, Margreta verkė, sėdėjome stipriai apsikabinę lyg broliai ir seserys mirties akivaizdoje. Atrodė, atėjo pasaulio pabaiga. Ir visai nesvarbu, jog vienas kitados buvo naciu ar komunistu, kitas — rusų kareivis, o Margreta — per daug gailestinga gailestingoji seselė; rūpėjo tik viena: mirtis ir gyvybė. Nors ir nevaikščiojom kaip pridera į bažnyčią, buvome prie jos prisirišę, juk ji buvo mūsų aplinkos ir mūsų gyvenimo dalis... ir štai per vieną vienintelę dieną visos bažnyčios virto dulkėmis, dar ištisas dienas dulkės girgždėjo mums tarp dantų, lipo prie gomurio... o po antskrydžio mes puolėme, tučtuojau puolėme drauge, kartoju, drauge perimti Vokietijos vermachto palikimo... ir dar tą pačią dieną, vos pradėjus temti, priimti ateinančio į pasaulį Lenės ir Boriso sūnaus". Vis dar tebesrūva ašaros, o balsas darosi vis švelnesnis ir švelnesnis: „Vienintelis žmogus, kuris mane suprato, kuris mane mylėjo, kurį aš kaip sūnų būčiau įsileidęs į savo širdį, į savo biznį, visur, kur tik norit, kuris man buvo artimesnis už žmoną ir artimesnis, nei šiandien mano paties vaikai... žinot, kas jis? Ogi Borisas Lvovičius... aš jį mylėjau, nors jis paviliojo iš manęs merginą, prie kurios ir šiandien linksta mano širdis... jis turbūt mane iš tiesų pažino ir pripažino, užsispyrė, kad aš krikštyčiau mažylį. Būtent aš. Šitomis rankomis, taip... ir turiu jums pasakyti, kad ir mane patį lyg ir mirtinas siaubas suėmė, nes akimirką susimąsčiau, ko tik galų gale nėra dariusios šitos rankos, su gyvais ir mirusiais, vyrais ir moterimis, su čekiais ir kasose, su vainikais ir kaspinais ir t. t. ...ir aš, aš šitomis rankomis būtinai privalėjau krikštyti jo mažylį. Tada net Lota užčiaupė srėbtuvę, nors jai taip ir knietėjo vėl pavadinti viską sapalais... prikando liežuvį ir neteko amo, kai Borisas man tarė: „Valteri,— po Antrosios mes visi paprasčiausiai tujinomės, paprasčiausiai tujinomės,— Valteri,— tarė jis,— dabar tavęs prašau suteikti mūsų sūnui būtinąjį krikštą". Ir aš tą padariau... nuėjau į savo kabinetą, atsukau čiaupą, palaukiau, kol nubėgs rūdžių pliurzė ir pasirodys skaidresnis vanduo, išploviau stiklinę, prileidau ją vandens ir pakrikštijau berniuką, juk tiek sykių mačiau tą darant, būdamas patarnautoju... o kadangi negalėjau būti ir krikštatėvis, tiek tai aš žinojau, berniuką laikė mažasis Verneris ir Lota, o aš jį pakrikštijau, sakydamas: „Levai, aš tave krikštiju vardan Dievo Tėvo, ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios" — tada net šitas mažius niekšelis Kurtas apsižliumbė ir netgi aštrialiežuvė Lota,

ir Borisas, o Margreta ir šiaip jau plūdo ašaromis... tik Lenė neverkė, gulėjo atmerktomis akimis, uždegimas nuo dulkių, visa švytėjo ir tuojau priglaudė tą vaikiūkštį prie krūtinės. Taip, štai taip viskas buvo, o dabar prašyčiau mane palikti... aš per daug susijaudinau".

Aut. atvirai prisipažįsta, kad ir jį viskas smarkokai sujaudino ir kad jis vargais negalais užspaudė dvi, tris ašaras, beištrykštančias jam iš akių, kai sėdosi prie automobilio vairo. Kad per daug nesusigraudintų, jis nosies tiesumu nuvažiavo pas Bogakovą, kurį rado džiuginančioje aplinkoje: Bogakovas, susuptas į antklodes, sėdėjo vežimėlyje terasoje su stikliniu stogu ir pro nusidriekusią priemiesčio namukų eilę susimąstęs žvelgė į geležinkelio bėgių sankryžą, tarp kurios glaudėsi žvyrduobė, gėlininkystė ir metalo laužo sąvartynas. Kažkur greta — toks netikėtas dalykas kaip teniso aikštelė, balos, vis dar tebetelkšančios ant išblukusio raudono grindinio, ore — starfaiteris, iš apvažiavimo gatvės sklindantis automobilių burzgesys, vaikai, takuose tarp sodelių žaidžiantys ledo ritulį su tuščiomis pieno skardinėmis. Bogakovas, taip pat jausmingai nusiteikęs, be rūkymo kartuvių, pats vienas terasoje, atsisakė siūlomos cigaretės ir čiupo aut. už riešo, tarsi jis — Bogakovas — norėtų patikrinti jam — aut.— pulsą.

„Aš gi palikau ten pačią ir sūnų, kuris galėtų būti maždaug jūsų amžiaus, jei tik pergyveno tas dvi dešimtis tūkstančių progų padėti galvą. 1944-aisiais mano Lavrikui buvo devyniolika, jį dar, aišku, paėmė... bala žino, kur... ir kartais aš dar galvoju ten grįžti numirti, nesvarbu kur... mano Larisa, kažin, ar ji dar gyva? O juk vos gavęs progą, aš ėmiau ją apgaudinėti, jau 1945-ųjų vasarį, kai mus nusiuntė į Erfto frontą rausti griovių ir apkasų ir statyti įtvirtinimų pabūklams. Tada aš pirmąsyk po ketverių metų pasigviešiau moters ir pasisvečiavau pas ją... patamsiais, mes gulėjome kažin kokioj daržinėj skersai išilgai, rusai ir vokiečiai, kareiviai, belaisviai, moterys... ir negalėčiau jums pasakyti, kokio ji amžiaus... na, priešintis ji nesipriešino, tik paskui trupučiuką paverkė, matyt, mes abu nebuvome prie šito pratę, prie santuokinės neištikimybės, jei galima taip pasakyti, toje tamsoje, visiškas pamišimas, niekas nebesusigaudė, kas kam priklauso... gulėjome tarp šiaudų ir runkelių, tikras tau-

kais aptekęs buožių kaimas... Grosbiulesheimas, Dieve mano, mes gi abu verkėme, aš irgi... juk sumetėme skudurus daugiau iš baimės, dėl tamsos ir purvo, molinomis kojomis, ir, ko gero, ji palaikė mane vokiečiu arba amerikiečiu. Mat ten šalimais dar gulėjo ir pora pusiau sušalusių sužeistų jaunų amerikiečių, vienas tipas turėjo nugabenti juos į karo ligoninę arba surinkimo punktą, bet jis, matyt, dezertyravo arba išdavė vėliavą, kaip kad jūs, vokiečiai, sakote, o tuos jaunuolius paprasčiausiai metė, nors jie nieko daugiau nemokėjo pasakyti, kaip tik *„fucking war“* arba *„fucking generals“*, arba *„shit on the fucking Hürtgen forest“*[26]... tai buvo broliavimasis ne prie Elbės, o prie Erfto, ir prie tokio nusususio upeliūkščio, kurį perspjauti galima, turėjo būti sudarytas Erfto frontas, tarp Reino ir vakarinės sienos... juk ir dešimties metų berniukas galėjo nusimyžti į kitą krantą. Na, aš kartais galvoju apie tą moterį, kuri man atsivėrė... aš pagloščiau jai skruostą ir plaukus, jie buvo tankūs ir lygūs. Net nežinau, šviesūs ar tamsūs, nežinau, ar jai buvo trisdešimt, ar penkiasdešimt ir kuo ji vardu... Patamsy mes susiėjome, patamsy išsiskyrėme... mačiau tik didžiules krosnis, degančią ugnį, kur buvo verdama ir kepama, kareiviai, tie sušalę amerikiečiai ir mes tarp jų, dar ir Borisas, o Lenė sekė paskui jį kaip ta mergaitė su septyniom porom geležinių klumpių ir septyniom gumbinėm. Tikiuosi, kad žinot tą gražią pasaką. Tamsu, molinos kojos, runkeliai, moters skruostas, jos plaukai, jos ašaros... ir, na taip, josios įsčios. Marija ar Paula, ar Katarina, ir tikiuosi, kad jai niekada nešovė mintis papasakoti šito savo vyrui arba pakuždėti kokiam nors nuodėmklausiui. Eikšekit, mano vaike, duokit man savo ranką... labai gera jausti žmogaus pulsą. Agurkų rijikas ir pasaulinio sielvarto apimtas leningradietis drauge išėjo į kiną. Žiūri tarybinį filmą apie mūšį prie Kursko. Kas man darbo. Aš jau 1941-ųjų pradžioje pakliuvau į vokiečių nelaisvę, mano vaike, per kažin kokį sušiktą mūšį katile, netoli Kirovogrado... Bent jau tada miestas dar vadinosi Kirovogradu, bala žino, kaip jis vadinasi šiandien, kai žinoma, ką jie padarė Kirovui... o jis buvo savas, mūsiškis, Kirovas... na, tiek to, jo jau nebėra. Labai naudinga ji nebuvo, ta jūsų vokiečių nelaisvė, mano vaike, ir jei sakysi man, kad ir mūsiškė nebuvo naudinga,

---

[26] Suknistas karas, suknisti generolai, nusišikt man ant šito suknisto Hiurtgeno miško (*angl.*).

atsakysiu: mūsų žmonės vargo taip pat, kaip ir vokiečiai belaisviai... tris, keturias dienas žygiavome per kaimus ir laukus ir beveik kraustėmės iš galvos nuo troškulio... pamatę šulinį ar kokį upeliūkštį laižydavomės sukepusias lūpas ir pamiršdavome ėdalą... penki tūkstančiai žmonių suvaryti į kažkokio kolūkio galvijų aptvarą, po atviru dangumi, ir ištisai kankinantis troškulys. O kai taikingi civiliai, savi mums žmonės, norėdavo mums ką nors atnešti, gerti arba valgyti, jų neleisdavo... paprasčiausiai pleškindavo... ir jei tik kas nors iš mūsų eidavo link civilių: kulkosvaidžiu, mano vaike, ir po žmogaus. Viena moteris pasiuntė pas mus gal penkerių metų mergaitę su duona ir pienu, tokią tikrą mažutę meilutę Natašą... turbūt manė, kad tokiai mažutei meilutei mergaičiukei, su ąsočiu pieno ir duona rankose, niekas nieko nedarys, bet ne... kulkosvaidžiu... ir mūsų mažoji Nataša krito negyva kaip ir visi kiti, o ant žemės — pienas, kraujas ir duona. Taip mes traukėme iš Tarnovkos į Umanę, iš Umanės į Ivan-Gora, iš Ivan-Gora į Gaisiną, o iš ten į Vinicą, paskui, šeštą dieną, į Žmerinką ir toliau į Rakovą, prie Prokurovo; dukart per dieną gaudavome skystos žirnienės... katilus paprasčiausiai statydavo vidury minios, o ta minia, mūsų buvo nuo dvidešimties iki trisdešimties tūkstančių; ir tada visi puldavome prie tų katilų... tiesiog sauja semdavome sriubą iš puodo ir šliurpdavome it šunes, kai tik ko nors gaudavome... o kartais būdavo pušalių burokų, kopūstų arba bulvių, ir kai jų užėsdavai, imdavo skaudėti skrandį, kruvinoji... žmonės dvėsė pakelėse. Ten mes ir laikėmės, beveik iki 1942-ųjų kovo; o per dieną kartais mirdavo aštuoni arba devyni šimtai... per tą laiką smūgiai ir patyčios, patyčios ir smūgiai, o retsykiais į minią šaudydavo... ir net jei jie neturėjo arba turėjo neturėti mums ėsti, kodėl jie neprileisdavo taikių gyventojų, norinčių mums šio to atnešti? Paskui aš patekau pas Krupą, į vikšrų gamyklą Kenigsberge... naktį dirbdavome vienuolika, dieną — dvylika valandų... snausdavome išvietėse, o kam pasisekdavo, užsigrobdavo šuns būdą, ten ankšta, bet bent jau būdavai vienas. Blogiausia buvo susirgti arba būti apšauktam veltėdžiu... mat veltėdžius perduodavo SS... o jeigu susirgdavai ir nebepajėgdavai dirbti, vienintelis kelias — į didžiulę karo ligoninę; faktiškai tai buvo ligoninėmis pavadintos naikinimo įstaigos, mirties stovyklos, keturgubai perpildytos, apšnerkštos; dienos davinys — 250 gramų duonos surogato ir du litrai balandienės, o didžiąją dalį to duonos

surogato sudarė miltų pakaitalas, kuris buvo ne kas kita kaip gana stambiai kapoti šiaudai, pjaustinys ir, be to, dar medžio plaušai... pelai, ašakos, pjaustinys dirgino žarnas, tai buvo ne maitinimas, o sistemingas neprimaitinimas... ir vėlei: smūgiai ir patyčios, vis lazda ir lazda. Paskui, matyt, pagailo ir pjaustinio, duonoje ėmė rastis pjuvenų, iki dviejų trečdalių, o balandienę virdavo iš supuvusių bulvių, primaišydavo visokiausių virtuvės atliekų, o vietoj prieskonių plaukiodavo žiurkių spiros... per dieną kartais mirdavo koks šimtas žmonių. Išsikapstyti beveik neįmanoma, reikėjo būti likimo numylėtiniu, o aš turbūt toks buvau, aš paprasčiausiai nebeėmiau to jovalo burnon, badavau, bet bent jau nesusirgau ir išsyk pastebėjau, kad tai — nuodai... jau geriau vėl dvylika valandų per dieną montuoti vikšrus pas poną Krupą. Gali įsivaizduoti, kokia laimė buvo patekti į miestą rinkti lavonų ir valyti griuvėsių, ir kad Borisas mums atrodė lyg pasakų princas, galų gale gaunantis dar ir sostą. Jisai galėjo pinti vainikus gėlininkystėje, o juk net nesimokė sodininku, rytais jį paimdavo, o vakarais parvesdavo specialus sargybinis, jo niekas nemušė, jis dar gaudavo dovanų ir — to tikrai niekas be manęs nežinojo — netgi buvo mylimas ir patsai mylėjo. Karaliūnas! O mes, na, karaliūnai mes gal ir nebuvome, bet likimas mūsų pagailėjo. Tiesa, mes nebuvome verti lytėti ir nešioti vokiečių lavonų, ne, bet semti į vežimėlius griuvėsius nuo gatvių, taisyti geležinkelio bėgius — galėjome, o besemiant griuvėsius kartais atsitikdavo lemtingas dalykas: ruso ranka, ruso laikomas semtuvas kliudydavo lavoną, o tada — neišvengiama pertrauka, nepelnyta laimė... kol išneš lavonus, lavonus, kuriems Borisas kažkur pynė vainikus, derino gėles ir rinko kaspinus. O kartais griuvėsiuose mėtydavosi virtuvinių spintų ir bufetų nuolaužų, ir kartais tarp tų nuolaužų gulėdavo šis bei tas naudinga, ir, žinoma, *pasitaikydavo* tokių laimingų atsitikimų, kai rasdavai ką nors valgoma ir kaip tik tuo momentu į tave nespoksodavo sargybinis, pasitaikydavo gi trigubai laimingų dienų: ką nors radai, tuo metu nespoksojo sargybinis, tavęs nekratė. Ką sučiupdavo, tam baigdavosi liūdnai: juk net vokiečiams buvo draudžiama ką nors pasiglemžti, o jei jau pasiglemždavo rusas... na, tokiam baigdavosi kaip Gavrilui Osipovičiui arba Aleksejui Ivanovičiui, juos perdavė nubausti SS, o tada — tra ta ta ta... tra ta ta ta... Jei jau ką radai, geriausia buvo iškart suryti, tik kramtyti reikėjo atsargiai, nes niekas nedraudė valgyti darbo me-

tu, to nė nereikėjo drausti... bet iš kur tokie, kaip mes, apskritai gavo maisto? Galėjo tik pavogti. Mums pasisekė su mūsų lagerio majoru, jau kai mus apskųsdavo, jis mus patupdydavo, o SS perduodavo tik tuomet, kai šito primygtinai reikalaudavo viršila, ir bet kuriuo atveju tas majoras žiūrėdavo, kad nors savo maisto davinius mes gautumėm kaip pridera. Sykį, kai mane kratė, aš pats girdėjau, kaip jis telefonu kalbėjo su kažkokia aukštesne instancija ir su kažkuo ginčijosi, ar galima vadinti mūsų darbą *reikšmingu*; mat už reikšmingą darbą gaudavome maždaug 320 gramų duonos, 22 gramus mėsos, 18,5 gramo taukų ir 32 gramus cukraus per dieną, o už nereikšmingą darbą — tik 125 gramus duonos, po 15 gramų taukų ir mėsos ir maždaug 21 gramą cukraus... ir jis karštai ginčijosi su kažkuo iš Berlyno ar Diuseldorfo, kad mūsų darbą pripažintų reikšmingu; šiaip ar taip, mano mielas, šiaip ar taip... tai reiškė 200 gramų duonos, 3,5 gramo taukų, 7 gramais mėsos ir 11 gramų cukraus daugiau ar mažiau... smarkus žmogus buvo tasai majoras, jis turėjo viena ranka, viena koja ir viena akimi mažiau nei šiaip jau turi sveikas žmogus. Staugė kaip reikiant, kol mane kratė, o paskui jis tiesiog išgelbėjo mums gyvybę, mums, dvylikai likusiųjų lageryje. Mat trisdešimt jau buvo išdūmę, per baisiuosius antskrydžius, išlandžiojo po griuvėsius arba patraukė į vakarus pasitikti amerikiečių, su mūsų nenuilstančiuoju Viktoru Genrichovičiumi priešaky... daugiau nieko apie juos negirdėjome, o mes, įskaitant ir Borisą, kuris smagus laukė, kol jį ves į jo gėlininkystę, taigi mes vieną rytą pabudome ir žiūrime, jog visa mūsų apsauga sutelktinai ir vieningai išdavė vėliavą; nei vieno sargybinio, sargybos kambarys atviras, vartai atlapoti, tik spygliuota viela dar likusi... o vaizdas, kurį išvydome, buvo lygiai toks pat, kaip iš čia, iš šitos terasos: geležinkelio bėgiai, priemiesčio namukai, žvyrduobė, metalo laužo sąvartynas... taigi sėdėjome su savo laisve, ir turiu tau pasakyti, tai buvo sušiktas jausmas. Kur su ta laisve dingti ir kur dingti toje laisvėje: niekas negarantavo, kad liksi gyvas, jei tu, paleistas tarybinis karo belaisvis, paprasčiausiai nuskuosi į apylinkę... ir tai, ką padarė sargybiniai, tebuvo privati, o ne oficiali karo pabaiga, ir tikriausiai *anie* dar porą jų sučiupo ir pakorė arba pastatė prie sienos. Mes truputį pasitarėme ir nusprendėme informuoti apie padėtį stalagą; jeigu tik tas majoras irgi neišdavė vėliavos, jis turėtų mums padėti atsikratyti ta šiuo metu visiškai nereikalinga ir mirtinai pavo-

jinga laisve... nebuvo jokios prasmės paprasčiausiai pabėgti ir pakliūti į nagus pirmam pasitaikiusiam patruliui, tiems sargiams, juk esama labai paprasto būdo atsikratyti žmonėmis, kuriuos per daug sudėtinga saugoti, kalinti, teisti: juos sušaudo, o šito, kaip tu tikriausiai supranti, mes nelabai norėjome. Dabar retkarčiais jau girdėdavome artileriją, o tai dvelkė trupučiuku tikros laisvės... bet būti paprasčiausiai paleistiems mums atrodė per daug rizikinga. Viktoro Genrichovičiaus akcija buvo kruopščiai parengta, su žemėlapiais ir maisto produktais, ir su pora adresų, gautų per jo talkininkus ar laiškų dėžutes; jie iškeliavo grupelėmis, susitikti susitarė Heinsberge, ten, Olandijos pasieny, o paskui ketino traukti į Arnheimą, tiek to. Bet mus, mus ta per naktį dovanota laisvė visiškai suglumino. Penkiems užteko drąsos ja pasinaudoti, jie susirinko skudurus, šiek tiek persirengė ir nudrožė per geležinkelio bėgius, prisidengę semtuvais ir kirtikliais tarsi darbo būrys, visai neblogas sumanymas. Bet mes, septyni likusieji, bijojome, o Borisas, žinoma, nenorėjo palikti savo Lenės. Ir jis, žinoma, niekur negalėjo pajudėti be savosios auklės Kolbo; Borisas puolė prie telefono, jam pasisekė prisiskambinti į gėlininkystę, jis pranešė apie pavojų, ir po pusvalandžio mergaitė su dviračiu jau stovėjo pakalnėj, Nėgerato ir Vildersdorfo gatvių sankryžoje, ir laukė. Tada Borisas paskambino į stalagą ir pranešė, kad mes likę be apsaugos ir, nepraėjus nė pusvalandžiui, savo automobiliu atvažiavo tas vienarankis, vienakojis, vienaakis majoras su keletu kareivių, iš pradžių jis tylėdamas ėmė žingsniuoti po baraką; jis turėjo nuostabų, puikiai pritaikytą protezą, su kuriuo netgi galėjo važiuoti dviračiu... paskui nuėjo į sargybinių kambarį, išėjo, pasišaukė Borisą ir jam padėkojo, kaip reikiant, paspaudė ranką, vyriškai pažvelgė į akis ir šiaip. Grynai vokiškai, ir tai anaiptol nebuvo taip juokinga, kaip gali pasirodyti. Po paraliais, tai buvo dvi savaitės prieš amerikiečiams užimant miestą, ir ką gi jis padarė, tasai majoras,— ogi pasiuntė mus jiems priešais! Į Erfto frontą, kur jie jau buvo. O Borisui tarė: „Koltovski, aš, deja, privalau jums pasakyti, kad jūsų tarnyba gėlininkystėje baigta“. Bet aš mačiau, kaip toji mergina šnekėjosi su mašinos vairuotoju ir iš jo, be abejo, sužinojo, kur keliausime dabar, ir kuo aiškiausiai matėsi, kad ji nėščia it saulėgrąža, kai sėkliukės kone byrėte byra, aš pagalvojau pats sau... Taigi po dvidešimties minučių išvažiavome, sunkvežimiu, iš pradžių į Grosbiulesheimą, tada į Gros-

fernichą, paskui vėl naktį į Balkhauzeną, o kai mus atvežė į Frecheną, ir vėl naktį, buvome likę tik mudu su Borisu, kiti suprato majoro ženklą ir per runkelių laukus nakčia peršliaužė pas amerikiečius, o mūsų princą jo princesė įgrūdo į vokiečių uniformą, apvyniojo marle, ištepliojo vištos krauju ir nusivežė į kapines. Na, o aš, aš padariau tikrą kvailystę: grįžau į miestą, pats vienas, naktį, vasario pabaigoj, į sudarkytą, sugriautą miestą, kur kiaurus metus valiau griuvėsius ir atkasinėjau lavonus, kur mane plūdo ir iš manęs tyčiojosi ir kur koks nors praeivis kartais vis dėlto numesdavo man po kojomis kokią nuorūką ar net cigaretę, o retsykiais — obuolį arba duonos kąsnį, kai šito nematydavo arba nenorėdavo matyti sargybinis... grįžau į miestą ir pasislėpiau vienoje sugriautoje viloje, pusiau įgriuvusiame rūsy, kurio lubos virš manęs sudarė įstrižą stogą, ir laukiau šitam saugiam kamputy. Iš valstiečių kniaukiau duoną ir kiaušinius, gėriau lietaus vandenį iš balos skalbykloje, o dienomis rinkau malkas, parketlentes, jos taip gerai dega, ir tol knaisiojausi po baldų nuolaužas, kol radau ką rūkyti: šešis storus, solidžius cigarus tikrame odiniame kapitalisto portsigare, ant kurio buvo užrašyta: Liucerna 1919. Turiu jį ir po šiai dienai, galiu parodyti, o šeši solidūs, stori kapitalisto cigarai yra, jei labai neišlaidausi, trisdešimt šešios visai pakenčiamos cigaretės, o jei dar turi degtukų, tai jau visas turtas, ir ne tik degtukų, bet ir rūkomojo popieriaus, jį atstojo ant plono popieriaus spausdinta maldaknygė iš Grosfernicho, penkių šimtų puslapių, su vardu, užrašytu pirmame puslapyje: Katarina Vermelskirchen, Pirmoji Komunija 1878... ir, prieš susisukdamas cigaretę, aš, žinoma, perskaitydavau, kas ten parašyta: „Pasitikrinti sąžinę, ar neįžeidei Dievo mintimis, žodžiais ir darbais. Nusidėjau, o Tėve, sunkiai nusidėjau dangui ir Tau, aš klaidžiojau it paklydusi avelė, aš nebesu vertas vadintis Tavo vaiku“. Turėjau atiduoti šitą skolą vargšui popieriui, prieš paleisdamas jį dūmais. Taip ir kiūtojau, susisupęs į visokiausius aplink besimėtančius suplyšusius ir nesuplyšusius skudurus: užuolaidas ir staltiesių draiskalus, apatinius sijonus ir kilimų skivytus, o naktimis kūrendavau laužiuką iš parketlenčių... taip pragyvenau Antrąją, griausmą ir perkūniją, pragarą, Paskutinį Teismą, o dabar pasakysiu tau tai, ko dar niekam nesu sakęs, net patsai sau: aš įsimylėjau šį miestą, jo dulkes, kurias gavau ryti, jo žemę, kuri drebėjo, jo bažnyčių bokštus, kurie griuvo, ir moteris, su kuriomis

vėliau teko sumesti klumpes, šaltomis šaltomis žiemomis, kai niekas daugiau nevalioja tavęs sušildyti, tik artima moteris, su kuria sumeti klumpes. Aš negalėjau palikti šito miesto, teatleidžia man už tai mano Lavrikas ir manoji Larisa, ir teatleidžia ji man už tai, ką aš skaičiau toje maldaknygėje: „Ar nesulaužei šventų santuokos ryšių ir elgeisi pagal savo priedermę? Ar nenusidėjai mintimis, žodžiais ir darbais? Ar negeidei sąmoningai ir noromis — net jei iš tikrųjų ir nieko neįvyko — nusidėti su svetimu vyru ar moterimi, ar dar kokiu nors asmeniu?“ Aibė klausimų Katarinai Vermelskirchen, į kuriuos aš turiu atsakyti taip ir į kuriuos ji, tikėkimės, galėjo atsakyti ne, ir turbūt geriausias būdas išmokti melstis, tai naudoti maldaknyges vietoj rūkomojo popieriaus ir širdyje įsipareigoti, kad prieš susisukdamas cigaretę, atidžiai perskaitysi kiekvieną puslapį. O dabar duokš man savo ranką ir nieko nesakyk“ (ką ir padarė didžiai suglumęs aut., kuris nūnai regėjo ir Bogakovo a. bei v., jautė s. ir beveik neabejodamas numanė k.).

Vien kaip kuklų objektyvių Bogakovo parodymų papildymą aut. sau leidžia pridurti čia dar porą, nelabai daug, originalių citatų iš aukštas pareigas užimančių ponų kalbų arba protokolų bei raportų; taip sakant, iliustracijai.

Rozenbergas: „Jūs iš dalies įsivaizduojate, kad kelias į Vokietiją yra kažkas panašaus į kelią Sibiran.

Žinau, kai atgabenama 3,5 milijono žmonių, neįmanoma jų puikiai įkurdinti. Kad tūkstančiai žmonių prastai apgyvendinti arba kad su jais blogai elgiamasi, yra savaime suprantama. Dėl to neverta žilti. Bet yra vienas dalykiškas klausimas... ir manau, kad gauleiteris Zaukelis apie tai jau šnekėjo arba dar šnekės: šie žmonės iš Rytų gabenami į Vokietiją, kad dirbtų ir pasiektų kuo didesnį darbo našumą. Tai visiškai normalus dalykas. O kad jie dirbtų našiai, jų, žinoma, negalima atgabenti 3/4 beveik visų sušalusių, laikyti stačius po 10 valandų; veikiau reikia jiems duoti valgyti tiek, kad jie sukauptų jėgų...“

„Kiekvienas įmonės vadovas turi teisę taikyti fizines bausmes lenkų tautybės žemės ūkio darbininkams... Tokiais atvejais jokia instancija negali patraukti jų už tai atsakomybėn.

Jei tik galima, lenkų tautybės darbininkus reikia atskirti nuo šeimynos, juos galima apgyvendinti tvartuose ir t. t. Tam neturėtų kliudyti kokie nors skrupulai“.

Šperas: Moderniai konvejerinei gamybai reikia, kad visą mėnesį darbo laikas būtų tolygus. Dėl antskrydžių sutrikdavo gamyklų aprūpinimas detalėmis bei žaliava. Todėl darbo laikas įmonėse svyruodavo nuo aštuonių iki dvylikos valandų per dieną. Mūsų statistikos duomenimis, vidurkis galėtų būti maždaug 60—64 valandos per savaitę.

Dr. Flechsneris: Koks darbo laikas fabrikuose buvo nustatytas darbininkams iš konclagerių?

Šperas: Lygiai toks pat kaip ir kitiems įmonės darbininkams. Nes darbininkai iš konclagerių dažniausiai sudarydavo tik dalį personalo, o šioji personalo dalis būdavo apkrauta ne daugiau už kitus įmonės darbininkus.

Dr. Flechsneris: Kas tą lėmė?

Šperas: SS reikalavo, kad visi koncentracijos stovyklų kaliniai dirbtų viename fabriko skyriuje. Jų darbą prižiūrėdavo vokiečiai meistrai ir brigadininkai. Dėl gamybinių priežasčių jų darbo laikas turėjo sutapti su visos įmonės darbo laiku, nes įmonėje, žinia, galima dirbti tik vienodu ritmu.

Dr. Flechsneris: Iš dviejų dokumentų, kuriuos pateiksiu kitame kontekste, vieningai aiškėja, kad darbininkai iš konclagerių vidutiniškai dirbdavo po 60 valandų per savaitę ir armijos bei karinio jūrų laivyno, ir karinės aviacijos ginklų pramonėje.

Kodėl, pone Šperai, prie įmonių buvo steigiami specialūs koncentracijos stovyklų lageriai, vadinamosios darbo stovyklos?

Šperas: Šios darbo stovyklos buvo steigiamos, siekiant išvengti ilgo kelio, kad darbininkai *įmonėje jaustųsi žvalūs ir noriai dirbtų* (išskirta aut.).

„Bolševizmas yra mirtinas nacionalsocialistinės Vokietijos priešas... Todėl joks bolševikų kareivis negali reikalauti, kad į jį būtų žiūrima kaip į garbingą kareivį ir laikomasi Ženevos konvencijos... Taip pat visuomenė nuolatos turi matyti, jog vokiečių kareivis, paskirtas saugoti tarybinių belaisvių, jaučia pasididžiavimą ir savo pranašumą... Todėl, esant menkiausiems pasipriešinimo požymiams, primygtinai rekomenduotina nedvejojant ir be pasigailėjimo griebtis ryžtingų priemonių, ypač prieš bolševikinius kurstytojus... Saugant tarybinius belaisvius, jau vien drausminimui reikia itin gerai mokėti naudoti ginklą“.

„Vermachtas nedelsdamas privalo atsikratyti visais karo belaisviais, kurie traktuotini kaip kurstytojiški bolševikiniai elementai. Ypatingai Rytų fronto padėčiai reikia ypatingų priemonių, kurias privalu vykdyti savo atsakomybe, nepaisant biurokratinių bei administracinių potvarkių".

„Tarybinių rusų — karo belaisvių sušaudymas. (G. O.)[27]
Nušovus taryb. rusą — karo belaisvį arba jam tragiškai žuvus, apie tai nuo šiol nebereikia pranešti telefonu už karo belaisvius atsakingam viršininkui kaip apie ypatingą įvykį".

„Karo belaisviai, dirbantys visą dieną ir reikiamu našumu, už darbo dieną gauna tokio dydžio pagrindinį atlyginimą:
0,70 RM netarybiniai karo belaisviai,
0,35 RM tarybiniai karo belaisviai".

„Tačiau mažiausias darbo dienos atlyginimas yra
0,20 RM netarybinių karo belaisvių,
0,10 RM tarybinių karo belaisvių".

O kadangi čia jau ėmėmės cituoti, pridursime dar vieną dokumentą, kurį nenuilstančioji ir patraukliu būdu — *Camel* markės cigaretėmis (be filtro!) — paperkama Marja van Dorn rado netvarkytoje Lenės skrynioje, kai, trokšdama, kad Lenė persikraustytų pas ją į kaimą, kuitėsi ten darydama tvarką. Kalbama apie lig šiol nežinotą velionio Heinricho Gruiteno laišką, kurio aut. nesidrovi vadinti „išlikusiu konkrečiosios poezijos pavyzdžiu".

„Patalpos skirstomos grynai matematiškai. Nurodyti, kiek patalpų ir ypač kokios iš esamų gyvenamųjų patalpų būtinai reikalingos apgyvendinti maksimaliam kareivių skaičiui, kuo ekonomiškiausiai išnaudojant šias patalpas (patalpų panaudojimo plano grafa „Leistinos talpinimo normos"). Į tai, kaip dalinys realiai išnaudoja patalpas, skirtas jam pagal patalpų panaudojimo planą, neatsižvelgiama. Išskyrus vienutes, kurios gali būti numatytos plane, kambariai pagal dydį apskaičiuotini tol, kol maksimaliai užpildomos kareivinės. Skirstant patalpas, praleistini tie kambariai, kurie turi likti tušti, užimant patalpas nu-

[27] G. O.— *General Orders (angl.)* — bendras įsakymas.

statyta tvarka, t. y. pagal patalpų panaudojimo planą. Pasiuntinių kambariai karininkų butuose ir puskarininkių bei eilinių apgyvendinimui skirtos patalpos karininkų namuose išlaikytinos iš dalinio metinių lėšų ir todėl nuolat turi būti užimtos.

Jeigu esančių patalpų negalima suteikti, t. y. jei kareivinės perpildytos, tai nustatant metines lėšas vartojimo reikmenims ir metines išlaidas smulkiam inventoriui, atsižvelgtina į visas esančias patalpas. Taigi patalpos maksimaliam kareivių skaičiui apgyvendinti tada skirstytinos ne pagal leistinas talpinimo normas, bet pagal faktišką kareivinių talpumą.

Patalpos perskirstomos, iš naujo apskaičiavus maksimalų apgyvendinamų kareivių skaičių.

Valstybinių pastatų bei patalpų kariškųjų religinių bendruomenių liturginiams tikslams (įgulos bažnyčių ir lauko bažnyčių) bei įgulos kapinių skyrimas, išlaikymas ir tvarkymas priklauso Įg. Adm. (įgulos administracijai — vert.). Didelėse karo ligoninėse įrengiama koplyčia.

Statant naujas įgulos bažnyčias ir įrengiant naujas įgulos kapines su pagalbiniais įrenginiais, įruošiant atskiras patalpas liturginiams tikslams arba pertvarkant jau esamus tokio pobūdžio įrenginius, reikalingas VKV arba VKJLV (vyriausiosios karinio jūrų laivyno vadovybės — vert.) sutikimas. Pirmiau išklausytina kariuomenės vyskupų nuomonė. Jeigu dislokacijos vietoje nėra liturginiams tikslams pritaikytų valstybinių patalpų, reikia gauti teisę naudotis arba pasinaudoti civilinėmis bažnyčiomis. *Per derybas reikia siekti leidimo pasinaudoti civilinėje bažnyčioje esančiais kulto reikmenimis. Jei to pasiekti nepavyksta, šiuos reikmenis pagal II 113 a) parūpina administracija.* Sutartį sudaro Įg. Adm., tarpininkaujant karinės (karinio jūrų laivyno) įgulos kapelionui ir karinės apygardos (karinės jūrų bazės) kapelionui, su V. Adm. (vermachto administracijos — vert.) arba KJL Int. (karinio jūrų laivyno intendantūros — vert.) sutikimu. Plg. K. St. (karinis statutas — vert.) 370 (A. B.) Nr. 29.

Besiruošiantiems konfirmacijai (Pirmajai Komunijai) mokymuisi bažnyčiose arba kituose pastatuose suteikiamos tinkamos patalpos. Esant reikalui, su V. Adm. arba KJL Int. leidimu jas gali išnuomoti Įg. Adm. Atsižvelgiant į aplinkybes, dvasininkui galima leisti pačiam rūpintis patalpomis. Tokiu atveju V. Adm. arba KJL Int. nustato jam atitinkamą atlyginimą.

Išlaidos įgulos bažnyčių, specialiųjų patalpų pagal 150 punktą ir įgulos kapinių su joms priklausančiais pagalbiniais įrenginiais išlaikymui, o taip pat būtinojo inventoriaus (įskaitant kulto reikmenis — žr. II 113 a) išlaikymo bei papildomo įsigijimo kaštai, taipogi išlaidos bažnyčių ir kapinių koplyčių šildymui, apšvietimui ir valymui bei bažnytinių skalbinių tvarkymui ir skalbimui apmokamos pagal atitinkamus „Apgyvendinimo" ūkinių lėšų skirsnius.

Naudojant organines trąšas savarankiškam ūkininkavimui, pusę grynojo pelno (bruto pajamos, atskaičiavus apyvartos mokestį, plg. R. B. N. (Reicho biudžetiniai nuostatai — vert.) § 62 (2)) už atiduotas trąšas skirsnyje „Įvairios pajamos" turi užpajamuoti savarankiškai ūkininkaujančios dalys, o kita grynojo pelno pusė lieka ūkio tarnyboms ir pagal 244 punktą užpajamuotina S. knygoje specialiame skyriuje „Pelnas už trąšas".

Už tai ūkio tarnyboms priklauso:

a) mėžti arklides — II 408 d),

b) prižiūrėti ir keisti savus pašarinius vežimus,

c) tobulinti arklidžių, atvirų ir dengtų maniežų (pav., įtaisant dengtame manieže veidrodžius) bei jojyklų įrangą (lyginant su įranga ir įtaisais pagal planą 179 e ir 246 punktai),

d) pašariniai priedai ir kitos sąnaudos arklių priežiūrai.

Kitos išlaidos į S. lėšų „Pelnas už trąšas" sąskaitą neįtrauktinos. Ūkio tarnybos įpareigotos, susitarus su Įg. Adm., kuo pelningiau parduoti susikaupusias organines trąšas. Pastaroji privalo sudaryti palankiausias pardavimo sąlygas. Keičiant organines trąšas į pašarus, mainus perskaičiuoti į pirkimą—pardavimą, sutarties partnerio apie tai informuoti nebūtina. Pinigų sumos žymėtinos knygose kaip pajamos ir išlaidos, pusė organinių trąšų piniginės vertės įtrauktina į pelno už trąšas sąskaitą, skirsnis Įvairios pajamos; trąšos, kurias naudoja pati dalis, pav., ganyklos tręšimui, yra atlygintinos. Pusę piniginės vertės įtraukti į skirsnį Įvairios pajamos.

Organinių trąšų naudojimas savarankiškam ūkininkavimui priklauso ūkinio vieneto (raitelių pulko, bataliono ir t. t.) kompetencijai. Ji gali būti savarankiškai perduota atskiriems eskadronams, baterijoms ir kuopoms. Pajamavimas S. knygoje pagal 244 ir 261 punktus.

„Pelno už trąšas" likutis S. knygoje lieka ūkinėms tarny-

boms ir tada, kai jos perkeliamos į kitas kareivines arba į kitą dislokacijos vietą. Už atskiras perkeliamas dalinio dalis naujam daliniui gali būti pervesta atitinkama suma. Likviduojant dalinį ir t. t., pelno už trąšas likutis, padengus kitas išlaidas, įrašytinas į skirsnį Įvairios pajamos. Tokiu atveju inventorius, įgytas už pelną už trąšas, neatlygintinai perduotinas administracijai, gaunant pakvitavimą, o administracija užregistruoja šį inventorių inventorinėje knygoje".

Norint šį tą sužinoti, papildyti, taip pat kai ką daugiau ar mažiau patikrinti, neišvengiamai teko dar kartą patrukdyti aukštas pareigas užimantį poną; telefonu paprašytas susitikti pokalbiui, jis, išgirdęs aut. reikalą, netgi patsai paėmė telefono ragelį ir nedvejodamas pažadėjo, „jei tik reikės, susitikti dar kartą". Šįsyk jo balsas skambėjo maloniai, kone džiugiai, ir į trisdešimt šešias minutes trunkančią kelionę traukiniu aut. šįsyk leidosi be baimės. Jis surizikavo sėsti į taksi ir taip pražiopsojo aukštas pareigas užimančio pono bentlį, specialiai atiųstą į stotį su vairuotoju jo paimti. O kadangi aut. ne tik nesitikėjo tokio dėmesio, bet ir nebuvo apie tai įspėtas, šis pražiopsojimas kainavo jam apie 17,80 VFR markės, įskaitant arbatpinigius — 19,50 VFR markės, mat aukštas pareigas užimantis ponas gyvena tolokai už miesto. Aut. neapsakomai gailisi, šitaip padaręs Finansų ministerijai maždaug 1,75—2,20 VFR markės nuostolį. Jam atrodė, jog ir šį sykį dera eiti su dovanomis. Aut. išsirinko paveikslėlį su Reino vaizdu, panašų į tuos, kurie savo krištoliniu aiškumu patraukė jo akį pas ponią Hiolthonę. Išlaidos — 42 VFR markės, su rėmeliais — 51,80 VFR markės, pono žmona, kuri, nesukant galvos, toliau bus vadinama Myce, buvo — ir ne vien žodžiais — „sužavėta tokiu dėmesiu". Pačiam ponui aut. gavo pirmąjį Komunistų partijos manifesto leidimą, tiesa, tik jo faksimilę (iš tiesų tai paprasta fotokopija, šiek tiek apipavidalinta grafiškai, bet ponas vis tiek nusišypsojo patenkintas).

Šįsyk atmosfera buvo kiek laisvesnė. Mycė, įveikusi nepatiklumą, rūpinosi arbata, maždaug tokios kokybės, kaip toji, kurią ponia Hiolthonė anoje kavinukėje pavadino ne itin gera; sausainiai, sausi, cheresas, sausas, cigaretės, o šių dviejų jautrių žmonių veidus gaubė švelni melancholija, nuo kurios kad ir netekėjo ašaros, bet galėjo drėkti akys. Tai buvo maloni popietė, be užslėptos agresijos, tačiau negalima sakyti, kad ir be atviros

agresijos. Parkas jau aprašytas, kambarys taip pat, terasa dar ne: ji buvo barokiškai lenkta, išoriniuose galuose puošta pergolėmis, per vidurį nusidriekusi toli parkan; pievutėje — kroketo išguldyti rėželiai. Pirmieji žiedai (forzitijos) ant krūmų.

Mycė: brunetė, nors penkiasdešimt šešerių, *tikrai* atrodanti kaip keturiasdešimt šešerių, ilgakojė, siauraburnė, normalia krūtine, vilkinti rūdžių spalvos džersio suknele, oda dirbtinai pabalinta, ir tai jai labai tinka. „Labai miela, ką jūs čia pasakojate apie tą mergaitę, kuri važinėjo iš stovyklos į stovyklą, ieškodama savo mylimojo, o galiausiai rado jį kapuose; sakydama „miela", aš, žinoma, neturiu galvoje kapinių ir to fakto, kad ji rado jį kaip tik tenai, bet: jauna moteris dviračiu pervažiuoja Eifelį ir Ardėnus iki Namiūro, jai pavyksta pasiekti Reimsą, grįžta į Mecą, vėl namo, vėl skersai Eifelį, per zonų ir valstybių sienas. Na, o aš pažįstu tą jauną moterį ir jei būčiau žinojusi, kad tai apie ją jūs šnekėjote praeitą kartą, būčiau... na, aš būčiau, nė nežinau, ką aš būčiau... bet aš būčiau pabandžiusi ją pradžiuginti, nors ji gan uždaro būdo. Juk 1952-aisiais, kai mano vyras grįžo iš suėmimo, mes iš karto nuvažiavome pas ją, vos tik radome sodininką ir sužinojome iš jo adresą. Reto grožio būtybė, kurios gebėjimą žavėti vyrus net aš, pati būdama moteris, galiu įvertinti (?? Aut.). Ir tokio pat grožio vaikas, ilgais lygiais šviesiais plaukais. Mano vyras buvo sujaudintas — vaikas priminė jam jaunąjį Borisą, nors tasai buvo liesas ir nešiojo akinius, vis dėlto vaikas buvo panašus į jį, ar ne? (Ponas linkteli. Aut.) Žinoma, jos auklėjimo metodas buvo klaidingas. Jai nereikėjo atsisakyti leisti vaiko į mokyklą. Šiaip ar taip, tada berniukas jau buvo septynerių su puse, o tai, ką ji su juo veikė,— gryniausia romantika. Dainuoti dainas ir sekti pasakas, o tas nesuderinamas Helderlyno, Traklio ir Brechto mišinys... ir aš nelabai žinau, ar Kafkos „Pataisos darbų kolonija" — tinkama lektūra dar nė aštuonerių neturinčiam vaikui, taip pat nežinau, ar natūralistiniai visų, visai *visų* žmogaus organų paveikslai neveda prie, na, sakykime, prie truputį per daug materialistiško požiūrio į gyvenimą. Ir vis dėlto: ji turėjo kažką nuostabaus, nors ir viešpatavo gryniausia anarchija. Ir turiu pasakyti, tie paveikslai su žmogaus lyties organais, ir dar padidintais; aš nelabai žinau, ar tai nebuvo truputį per anksti... nors šiandien jau vėl beveik būtų per vėlai (Abu juokiasi. Aut.). Bet jau meilutis, tasai berniukas, meilutis ir tikrai laisvas... o kas per likimas tos jaunos

moters, kuriai tada, rodos, buvo lygiai trisdešimt, kuri, taip sakant, neteko trijų vyrų ir brolio, tėvo bei motinos ir liko išdidi! Ne, aplankyti jos dar kartą aš jau nebedrįsau, tokia ji buvo išdidi. Bet mes dar su ja susirašinėjome, kai 1955-aisiais mano vyras su Adenaueriu važiavo į Maskvą ir Užsienio reikalų ministerijoje iš tikrųjų rado vieną, tiesiogine prasme vieną, pažįstamą iš Berlyno laikų, kurio paskutinę akimirką spėjo paklausti apie Koltovskius. Rezultatas — neigiamas, to meilučio berniuko senelis ir senelė — mirę; o jo teta Lidija dingo be pėdsakų".

Ponas: „Neperdėsiu sakydamas, jog tai Vakarų sąjungininkų kaltė, kad Boriso nebėra gyvo. Turiu omeny ne tą nelaimingą ir kvailą manipuliaciją su kareivio pažymėjimu ir ne tai, kad jis žuvo kasyklose per nelaimingą atsitikimą. Ne, ne tai. Vakarų sąjungininkų kaltė ta, kad jie mane suėmė ir septyneriems metams internavo bei pasodino už grotų, nors ir tose grotose užteko spragų. Juk aš buvau susitaręs su Erichu fon Kamu, kad jis man skubiai praneš, jeigu Borisui iškils pavojus, tačiau dezertyravus jo personalui, Kamas susinervino, be to, tai buvo geriausia, ką jis galėjo padaryti, esant tokiai padėčiai: pasiųsti jį į Erfto frontą, kur jis galėjo pabėgti pirma pasitaikiusia proga. O sutarta buvo kitaip: Kamas turėjo gauti jam anglų arba amerikiečių uniformą ir įkišti jį į anglų arba amerikiečių belaisvių stovyklą... kol išaiškins klaidą, tai ir karas baigsis. Žinoma, buvo beprotybė primesti jam vokiečių kareivio pažymėjimą, vokiečių uniformą ir dar vaidinti, kad jis sužeistas. Gryna beprotybė. Aišku, nei Kamas, nei aš negalėjome numatyti, jog čia įsimaišiusi moteris! Ir vaikas pakeliui į pasaulį, ir antskrydžiai! Kokia kvailystė! Tada aš nedaug teišpešiau iš tos merguželės, ji man padėkojo, kai išgirdo, kad tai aš įtaisiau Borisą į gėlininkystę, tačiau padėkojo... na, gal taip, kaip daugmaž pakenčiamai išauklėta mergaitė padėkotų už plytelę šokolado. Ji nė nenutuokė, kaip aš rizikavau ir kaip man būtų padėjęs Boriso liudijimas Niurnberge ir šiaip. Apsijuokiau nemirtingai, prieš teismą ir prieš kartu teisiamus draugus, pareiškęs, kad tokiam Borisui Lvovičiui Koltovskiui, tokio ir tokio amžiaus, išgelbėjau gyvybę. Tarybinis kaltintojas tarė: „Na, mes pamėginsime rasti tąjį Borisą Lvovičių Koltovskį, jei jūs žinote netgi stacionarinio lagerio numerį". Bet ir po metų jo nerado! Aš laikiau tai veidmainišku apsimetinėjimu. Jei Borisas būtų buvęs gyvas ir jeigu jam būtų buvę leista, jis būtų galėjęs man padėti. Man priskyrė bjauriausius žodžius, žodžius, ištar-

tus konferencijoje, kurioje aš, tiesa, dalyvavau, bet juk ne aš taip kalbėjau. Nejaugi jūs manote, kad aš galėjau šitaip pasakyti? (Jis išsitraukė užrašų knygutę ir perskaitė.) „Ir darbščiam bei klusniam tarybiniam karo belaisviui nedera rodyti švelnumo. Švelnumą jis suvokia kaip silpnybę ir daro savas išvadas". Be to, per pasitarimą, vykusį pas sausumos kariuomenės ginklų pramonės viršininką 1941-ųjų rugsėjį, aš atseit siūlęs statyti kelių aukštų gultus ir šitokiu būdu į RDT baraką (Reicho darbo tarnybos baraką. Aut.), į kurį iki tol tilpdavo šimtas penkiasdešimt belaisvių, sutalpinti aštuonis šimtus keturiasdešimt. Atseit vienoje iš mano įmonių rusai rytą ateidavę į darbą nevalgę ir be darbo drabužių ir kaulydavę duonos iš vokiečių darbininkų... netgi karceriai atseit buvę. O juk tai aš 1942-ųjų kovo mėnesį pateikiau skundą, kad pas mus paskirti rusai tiek nusilpę nuo prasto lagerinio maisto, jog nebepajėgia, pavyzdžiui, nepriekaištingai trūktelėti tekinimo peilio. Per pasitarimą pas generolą Reinekę, kuris buvo atsakingas už visus karo belaisvius, aš asmeniškai protestavau prieš nustatytą vadinamosios rusų duonos sudėtį, į kurią turėjo įeiti 50% rupių ruginių miltų, 20% cukrinių runkelių pjaustinio, 20% ląstelienos ir 10% žolės miltų arba lapų. Aš pasiekiau, kad rupių ruginių miltų dalis padidėjo iki 55%, runkelių pjaustinio — iki 25%, o tokių bjaurių komponentų, kaip ląsteliena, žolės miltai arba lapai, atitinkamai sumažėjo, bent jau mūsų įmonėse... ir mūsų įmonių sąskaita. Per lengvai pamirštama, kad tos problemos anaiptol nebuvo tokios jau paprastos. Aš atkreipiau Reicho maisto ministerijos valstybės sekretoriaus Bakės ir tos ministerijos skyriaus vedėjo Morico dėmesį į tai, kad darbas ginklų pramonėje neturi prilygti mirties nuosprendžiui ir kad darbui ginklų pramonėje reikia stiprių žmonių. Pagaliau būtent per mane buvo įvestos pagarsėjusios vadinamosios buzos dienos. Susikivirčijau su Zaukeliu, grasinusiu man kalėjimu ir tiesiog baigiančiu išūžti man ausis su visais VAV, VVV ir CRST (Vyriausioji armijos vadovybė, Vyriausioji vermachto vadovybė, Centrinė Reicho saugumo tarnyba. Aut.) potvarkiais. O kadangi visa ši nežmoniška maitinimo sistema turėjo likti nežinoma vokiečių visuomenei, aš sąmoningai pasielgiau nediskretiškai ir šitaip perdaviau informaciją apie tai į Švediją, aš labai rizikavau, kad įspėčiau pasaulio visuomenę, o kaip man atsidėkota? Dvejus metus buvau internuotas, penkerius metus kalėjau už mūsų dukterines gamyklas Kenigsberge, nors

man jos tikrai nepriklausė. Na, tiek to, tiek to, kiti mirė, kitiems dar blogiau baigėsi, o aš galų gale likau sveikas ir ne itin nukentėjęs (?? Kaip? Aut.). Pamirškime tai, pamirškime ir visus tuos veidmainiškus plepalus per procesą, kai man po nosimi pakišo dokumentus ir priskyrė žodžius, kuriuos sakiau tikrai ne aš. Aš taip norėjau išsaugoti berniuką per karą sveiką ir gyvą, bet man tai nepavyko... man nepavyko rasti jo tėvų su seseria ir visiškai nepasisekė paveikti jo sūnaus auklėjimo. Pagaliau aš gi įrodžiau, jog mano kultūrinis poveikis Borisui buvo visai neblogas. Kaip jis susipažino su Trakliu ir Kafka, o galų gale ir su Helderlynu? Ir galų gale ar ne per mane su šiais rašytojais galėjo susipažinti ir toji neprotinga moteris, šitaip užpildyti vieną iš daugybės savo išsilavinimo spragų ir supažindinti su jais savo sūnų? Argi tikrai taip jau įžūlu buvo jausti pareigą būti lyg ir vyresniuoju globėju vieninteliam žinomam Koltovskių palikuoniui? Esu tikras, kad patsai Borisas nebūtų atmetęs šio nuoširdaus pasiūlymo, ir ar būtinai joms reikėjo elgtis taip, kad išvažiuočiau it musę kandęs. O ypač toji akiplėša, kuri ten gyveno... pamiršau, kuo ji vardu... su savo vulgariu supratimu apie socializmą, toji mane storžieviškai išplūdo ir galų gale išmetė; o juk ji, kaip girdėjau, nesusitvarkė net su savo pačios sūnumis ir nuolat balansavo ant asocialumo, jei ne prostitucijos ribos. O ponas Gruitenas, tos kaip reta nešnekios moters tėvas, o vėliau — šitos rausvos akiplėšos puskekšės meilužis, argi jis per karą buvo Dievo Avinėlis? Ką aš tuo noriu pasakyti: nebuvo jokios priežasties, užrietus nosį, pavyti mane nuo durų ir, nepatikrinus faktų, tikėti teismo nuosprendžiu, kai dabar visi jau šneka, kad tas teismas buvęs abejotinas. Ne ne, dėkingumo aš tikrai nesulaukiau".

Visa tai papasakota tyliu balsu, veikiau su nuoskauda nei agresyviai, o retkarčiais, kai ponui išsprogdavo gyslos, Mycė imdavo jį už rankos, norėdama nuraminti. „Pašto perlaidos grįždavo, laiškai likdavo be atsako, patarimai — be dėmesio, o toji akiplėša, turiu galvoje tą antrąją, vieną dieną parašė man trumpai ir aiškiai: „Argi Jūs nepastebite, kad Lenė nenori turėti su Jumis nieko bendra?" Na, tiek to... tada aš visai nustojau kištis, bet, suprantama, domėjausi ir žinojau, kas ten vyksta, dėl berniuko... bet kas iš jo išėjo? Nenoriu sakyti, kad kriminalinis nusikaltėlis, nes būtų žemiau mano lygio, nepatikrinus faktų, tikėti bet kokiu galiojančiu teismo nuosprendžiu. Aš pats buvau kriminalinis, buvo baustina, kad savo sprendimu rusų

duonoje penkiais procentais padidinau rupių ruginių miltų ir runkelių pjaustinio dalį ir atitinkamai sumažinau ląstelienos ir lapų dalis, kad padaryčiau tą duoną maistingesnę: už tai galėjau atsidurti konclageryje. Ir buvau kriminalinis tik todėl, kad susijęs su fabrikais ir kad dėl painių šeimyninių bei painių ekonominių ryšių priklausiau prie stambių pramonininkų, kurie būdami viešpačiais, o gal geriau valdovais, nebegali pastebėti kiekvienos smulkmenos. Na, aš pats ganėtinai buvau kriminalinis, įvairiausiomis epochomis, ir todėl nenoriu be niekur nieko vadinti berniuko kriminaliniu, bet smukti jis smuko, tai jau tikras daiktas... juk paikystė ir paiko auklėjimo vaisius, kad dvidešimt trejų metų jaunuolis, klastodamas čekius ir vekselius, nori atstatyti turtinius santykius, kitados susiklosčiusius nors ir negailestingai, bet legaliai, nepataisomai, nors ir per, galimas daiktas, begėdišką dabartinių savininkų, na, sakykime, apsukrumą. Atidavei tai atidavei, pardavei tai pardavei. Psichoanalizės požiūriu, berniukas jaučia pavojingą prieraišumą motinai ir traumą dėl tėvo. Ji nė nenujautė, ką daranti su tuo savo Kafka... ir nežinojo, kad tokie kontrastingi autoriai kaip Kafka ir Brechtas, taip intensyviai skaitomi, tiesiog lieka nesuvirškinti... o be to, dar krauti nepaprastą Helderlyno patosą ir kerinčią Traklio dekadansinę lyriką: juk vaikas sugėrė šitą vos pradėjęs kalbėti ir klausyti, o dar šitas kūniškasis materializmas su mistikos bruožais: aš irgi nusistatęs prieš tabu, bet kažin ar buvo teisinga taip smulkiai gilintis į šitą biologiškumą, taip garbinti visus žmogaus organus ir jų funkcijas?.. juk galų gale mes silpni, silpni savo prigimtimi. O, kaip apmaudu, kai tau neleidžia padėti, kaip skaudu, kai tave pavaro".

Ir čia tai, ką aut. linko laikyti negalimu dalyku: a. kaip v. pasekmė, o šis savo ruoštu — paslėptos k. pasekmė... bet šią akimirką nulaižyti ponui ašarų per puikiąją pievelę atbėgo šunes, karališko grožio afganai, kurie tik trumpai apuostė aut. ir, įvertinę jį kaip akivaizdžiai per vulgarų, paliko nuošaly. Po šimts, nejau visi dabar ims graudintis: Pelceris, Bogakovas, aukštas pareigas užimantis ponas? Argi įtartinai neblizgėjo net Lotos akys, argi atvirai neverkė ir Marja van Dorn... ir argi Margreta ko nepriverkė klano, o pati Lenė savo akim leido sudrėkti tik tiek, kiek reikia, kad jos būtų švarios ir kad jas būtų galima atmerkti?

Malonus atsisveikinimas su Myce ir ponu, balsuose tebe-

skambėjo melancholiška gaida, kai jie prašė aut., jei įmanoma, patarpininkauti, nes jie vis dar pasiryžę, visad pasiryžę „padėti" Boriso sūnui, kaip tik todėl, kad jis — Boriso sūnus ir Levo Koltovskio anūkas, „vėl atsistotų ant kojų".

Dar neišaiškinta ir beveik neaiški liko Grunčo fizinė-psichinė, geografinė ir politinė situacija baigiantis karui. Įsisiūlyti pas jį į svečius buvo labai paprasta: paskambinai telefonu, susitarei, ir, uždarius kapines, Grunčas jau stovėjo prie aprūdijusių geležinių vartelių, atidaromų tik tada, kai išgabenamos tos vainikų ir gėlių liekanos, kurių negalima panaudoti kompostui dėl jų plastikinės kilmės. Grunčas, svetingas kaip visuomet, nudžiugintas vizito, paėmė aut. už rankos, kad nekliudydamas palydėtų jį „ypač slidžiose vietose". Per tą laiką kai kuo pagerėjo jo padėtis kapinių teritorijoje. Neseniai gavęs raktą nuo viešojo tualeto, taip pat nuo dušų, kur prausiasi iš miesto ateinantys kapinių darbininkai, apsirūpinęs tranzistoriniais radijo imtuvu ir televizoriumi, Grunčas džiaugėsi (Tai buvo apie Velykas. Aut.) artėjančiu hortenzijų bumu, kurio laukė per Atvelykį. Tą vėsų kovo vakarą nebuvo galima sėdinėti ant suolelių, bet galima ramiai vaikštinėti po kapines, šįkart net ir pagrindiniu taku, kurį Grunčas vadino pagrindine gatve. „Mūsų geriausias gyvenamasis rajonas,— sukrizeno jis,— mūsų brangiausieji sklypai, ir jei jums kada šautų į galvą suabejoti Valteriuku, parodyčiau jums porą dalykėlių, patvirtinančių jo žodžius. Mat jis niekada nemeluoja, lygiai kaip niekada nebuvo žvėris" (krizenimas). Grunčas parodė aut. likučius tų elektros laidų, kuriuos 1945-ųjų vasarį jiedu ten įvedė su Pelceriu: tai buvo galai juosva izoliacija apvyniotų prastesnės kokybės laidų, vedančių iš gėlininkystės prie gebenėmis apaugusio ąžuolo, o nuo jo — per šeivamedį (ant kurio dar matyti nors ir surūdiję gnybtai), per ligustrų gyvatvorę į fon der Cekių šeimos laidojimo rūsį. Ant šios garbingos kapavietės sienos — vėl gnybtai, dar kartą juosva izoliacija apvyniotų prastesnės rūšies laidų likučiai... o tada aut. pasijuto bestovįs (ir, kaip kad turi pripažinti, ne be šiokio tokio šiurpulio) prie solidžių bronzinių durų, kitados vedusių į tarybinį rojų kapų rūsiuose, bet šį ankstaus pavasario vakarą, deja, užrakintų. „Taigi, pro čia įeidavai vidun,— tarė Grunčas,— iš ten patekdavai pas Herigerius, o iš jų — pas Bošanus". Fon der Cekių ir Herigerių kapavietės buvo kruopščiai sutvar-

kytos, apsodintos samanomis, našlaitėmis ir rožėmis. Grunčo paaiškinimas: „Taip, šiuodu klientus aš perėmiau iš Valteriuko, o praėjimus po karo jis liepė vėl užmūryti ir užtinkuoti, deja, gan prastai, dirbo senasis Gruitenas, bet dėl plyšių, pasimačiusių paskui, dėl byrančio tinko... Valteriukas suvertė bėdą bomboms, ir šito nepavadinsi melu, nes Antrąją čia turėjo smarkokai dundėti. Ten užpakaly dar galit pamatyti angelą, su bombos skeveldra galvoje, tartum kas būtų jam įbedęs kovos kirvį". (Nors jau temo, aut. galėjo įžiūrėti angelą ir todėl patvirtina Grunčo žodžius.) „Be to, kaip matote, pas Herigerius ir fon der Cekes žuvo ir truputis nazaretietiško kičo. Herigeriai jį restauravo, fon der Cekės modernizavo, o Bošanai, tiksliau Bošanas, kaip niekur nieko paliko kapą griūti. Tasai vaikigalis... na, dabar jam jau beveik šešiasdešimt penkeri, bet aš jį čia mačiau dar trečiojo dešimtmečio pradžioje žliumbiantį ir besimeldžiantį su jūreivišku kostiumėliu, atrodė gan juokingai, mat jau tada jis buvo kiek per senas dėvėti jūreivišką kostiumėlį, tačiau nenorėjo jo nusivilkti... gal ir dabar jis šitaip laksto, ten žemai, sanatorijoje prie Merano. Retkarčiais jo advokatas pakrato kišenę, prašo išrauti bent jau bjauriausias piktžoles ir tasai advokatas reikalauja, kad juokingas senasis ponas su jūreivišku kostiumėliu, vis dar gyvenantis iš savojo cigarečių popieriaus fabriko, turėtų teisę būti čia palaidotas. Mat šiaip miestas tikriausiai išlygintų kapines. O dabar stačiai bylinėjasi dėl laidojimo vietos (Krizenimas. Aut.), tarsi nebūtų galima lygiai taip pat sėkmingai palaidoti to berniuko ten žemai, Tirolyje. O štai ir toji koplyčia, durys sulūžusios, jei norit, įskit ir pažiūrėkit, ar nieko nelikę iš Lenės ir Boriso viržių".

Aut. iš tiesų įžengė į gerokai apgriuvusią mažą koplytėlę, su nerimu apžiūrėjo trupančias nazaretiečių stiliaus freskas gan žavios architektūros konchose. Koplyčios viduje buvo purvina, šalta ir drėgna, ir aut., norėdamas apžiūrėti altorių, nuo kurio pagrobtas spalvotasis metalas, surizikavo brūkštelėti keletą degtukų (ar jis galės tuos degtukus kaip išlaidas pateikti finansų valdybai, kol kas neaišku, nes, būdamas užkietėjęs rūkorius, aut. ir šiaip sunaudoja jų daugybę, gerai apmokami oficialūs ir laisvai samdomi specialistai dar turės patikrinti, ar kokius trylika — šešiolika degtukų galima nurašyti kaip dalinius gamybos kaštus); už altoriaus aut. rado rausvais ir violetiniais atspalviais keistai mirguliuojančias augalinės kilmės dulkes, kurios visiškai

galėjo atsirasti sudūlėjus viržiams; o iš kur čia atsirado moteriško garderobo detalė, moterų paprastai dėvima ant krūtinės po suknele arba megztiniu, suglumusiam aut. paaiškino Grunčas, kuris tuo metu, kai aut. išlindo iš Bošanų koplyčios, dūmyte dūmijo savo pypkę. „Na, taigi, jos, matyt, užsuka, tos porelės, kurios retkarčiais čionai atklysta ir nežino, kur joms dėtis, neturi nei kokio priebučio, nei pinigų kokiam nors kambariūkščiui ir nebijo numirėlių“.

Dar ilgai ir maloniai vaikštinėta tą žvarbų vakarą, kuris, regis, buvo kaip tik tam, kad užbaigtum jį Grunčo būdelėje, gurkšnodamas vyšninę.

„Na, tai štai,— prabilo Grunčas,— aš tiesiog nesusitvardžiau išgirdęs, kad pas mus namie virė tokie žiaurūs mūšiai, užsimaniau nuvykti tenai dar kartą pamatyti savo motinos, galbūt pagelbėti jai. Jinai jau artėjo prie aštuoniasdešimties, aš jos nelankiau jau dvidešimt penkerius metus, o kad ji visą gyvenimą lakstė ilgaskverniams iš paskos, tai ne jos kaltė, o tam tikrų (krizenimas) struktūrų. Beprotybė, bet aš leidausi į kelią, per vėlai, pasiklioviau tuo, kad pažįstu vietovę. Juk dar vaikas būdamas ganiau ten karves ir kartais miško takeliais ir pamiškėm nukeliaudavau iki baltųjų ir raudonųjų smėlynų. Bet tuoj už Diūreno mane sučiupo šitie idiotai, įbruko į rankas šautuvą, davė raištį ir pasiuntė su būriu dar beveik vaikų į tenykščius miškus. Na, aš apsimečiau einąs su būriu į žvalgybą... žinojau šitą šūdą dar iš pirmojo karo laikų... kartu paėmiau keletą berniukų... bet nieko negelbėjo, kad pažįstu vietovę: čia jau buvo nebe vietovė... vien duobės, kelmai, minos, ir jei amerikonai nebūtų palyginti greitai mūsų nutvėrę, būtume išlėkę į orą... mat amerikonai žinojo neužminuotus takus. Laimė, bent šitie berniukai išsigelbėjo, aš taip pat, nors ir kiek palūkėjau, kol jie mane paleis, keturis mėnesius kopūstų smarvė ir palapinės, purvas ir šaltis, na, smagu pas amerikonus nebuvo, aš visam amžiui įsitaisiau reumatą, o motinos niekada daugiau nebemačiau. Ją nupylė kažkoks galvijas vokietis, nes ji iškėlė baltą vėliavą... kiek laiko tas užkampis buvo tarp linijų — tai amerikonų, tai germanų, o. išsikraustyti senutė nenorėjo. Ir tada germanai iš tiesų paleido iš automato į beveik aštuoniasdešimtmetę mamą, tikriausiai tie patys kiaulės, kuriems dabar ten statomi paminklai. O ilgaskverniai nesiima jokių žygių prieš tuos sušiktus paminklus. Turiu jums pasakyti, kad buvau visai nusivaręs nuo

kojų, kai birželį amerikonai mane pagaliau paleido, su ūkininkais. Tai irgi nebuvo paprasta, nors aš iš tikrųjų priklausiau prie jų. Mat šį ūkininkų slaptažodį lageryje žinojo tik Kolpingo sūnūs ir kaip patarimą perduodavo jį savo draugams. Na, tada aš irgi ėmiau mėgdžioti tėvą Kolpingą, krikščionį darbininką, dievotai pabambėjau truputį ir šitaip išėjau jau birželį. Grįžęs radau nuostabiai sutvarkytą, rūpestingai prižiūrimą, nedidelę simpatišką įmonę, kurią Hiolthonė man korektiškai perdavė, įskaitant ir nuompinigius. To aš niekada neužmiršiu, ji ir po šiai dienai moka man už gėles tik jų savikainą. Iš *manęs* persilinės pažymos Valteriukas neprašė... mat aš būčiau privertęs jį bent jau paprakaituoti ir pazirzti porą mėnesių, o juk visus sunkius laikus pergyveno niekur neužkliuvęs. Tik kaip vaistą, žinoma, priversti jį laukti ir taip trupučiuką pakankinti, jam tas nepakenktų. Na, man jis irgi buvo geras, sujungė man priklausančių sklypų dalį ir davė man paskolą, kad pagaliau galėčiau pradėti savo biznį. Pasidalinome nuolatinius klientus, jis kilniadvasiškai padėjo man sėkla, bet koks pusmetis kokios nors nelaisvės jam būtų buvęs į sveikatą“.

Aut. dar kiek laiko (maždaug pusantros valandos) pasėdėjo pas Grunčą, kuris nė neketino ašaroti ir dabar maloniai tylėjo. Jo būdelėje buvo tikrai jauku, atsirado alaus ir vyšninės, ir čia, Grunčo būdelėje, aut. galėjo daryti tai, ko dėl matomumo Grunčas jam neleido daryti kapinėse („Cigaretė čia matyti už kilometro“): rūkyti cigaretes. Vėl lydėdamas aut. pro slidžias šiukšles laukan, Grunčas tarė, nepasakytum, kad ašarų smaugiamu, bet vis dėlto labai sujaudintu balsu: „Reikia padaryti viską, kad Lenės berniuką, tąjį Levą, pavyktų ištraukti iš kalėjimo. Juk tai, ką jis iškrėtė, tėra kvailystės. Iš tų bjaurybių Hoizerių jis tenorėjo tam tikros kompensacijos savo motinai. Jis nuostabus jaunuolis, kaip ir jo motina su tėvu, ir, šiaip ar taip, gimė jis kaip tik ten, kur aš dabar gyvenu, ir, prieš išeidamas į kapinių valdybą, o paskui — valyti gatvių, trejus metus dirbo pas mane. Nuostabus jaunuolis ir toli gražu ne toks tylenis kaip jo motina. Reikia kaip nors jam padėti. Juk jis čia žaisdavo dar būdamas mažas berniukas, kai, prasidėjus sezoninei prekybai, Lenė pagelbėdavo Pelceriui, o vėliau — man. Jeigu tik reiktų, paslėpčiau jį čia, tose pačiose kapinėse, kur slapstė jo tėvą. Jo čia niekas nerastų, be to, jis nejaučia tokios baimės požemiams ir kapų rūsiams, kokią jaučiu aš“.

Aut. nuoširdžiai atsisveikino ir davė žodį — kurį ketina tesėti — vėl užsukti; be to, jis davė žodį, kad jei tik jaunajam Gruitenui pavyks pasprukti iš kalėjimo, jam „patars kapines“, kaip kad sako Grunčas. „Ir,— šūktelėjo Grunčas aut. pavyzdžiui,— pasakykite jam, kad pas mane jis visados gaus kavos, sriubos ir cigaretę. Visados“.

Dabar pagaliau reikia pateikti to nedaugelio tiesioginių Lenės citatų santrauką:

„eiti į gatvę“ (kad išgelbėtų savo pianiną nuo arešto)

„dvasingų būtybių“ (kosmose)

„surizikuoto pasišokimo“ (su H.H.)

„būti su juo palaidota, kai jau ateis laikas“ (su chalatu)

„Po šimts, kas čia iš manęs lenda?“ (Lenė, būdama maža mergaitė, susidomėjusi savo ekskrementais)

„išsitiesusi ir visiškai atsipalaidavusi“; „atsivėrusi“; „ima“; „atsiduoda“ (viržių nuotykis)

„Prašau, na, prašau duoti man šitą gyvybės duoną! Kodėl aš turiu taip ilgai laukti?“ (pareiškimas, dėl kurio buvo uždrausta priimti Pirmąją Komuniją)

„Ir va, man ant liežuvio padėjo tokį balkšvą, trapų, sausą, beskonį daiktą... aš net norėjau jį išspjauti!“ (apie tikrąją P.K.)

„kurį trokštu mylėti, kuriam trokštu besąlygiškai atsiduoti“; „sugalvoju drąsių švelnybių — jis turi patirti su manim malonumą, o aš — su juo“ (apie savo „būsimąjį“)

„Tas vyrukas“ (negali pasigirti) „švelniomis rankomis“ (pirmasis pasimatymas)

„tamsoje ramiai galėčiau truputį paverkti“ (vaikščiojimas į kiną)

„toks mielas, toks baisiai mielas ir geras“ (brolis Heinrichas)

„bijojau jo dėl jo siaubingai didelio išsilavinimo“ (brolis Heinrichas)

„paskui nustebau, kad jis toks beprotiškai, beprotiškai mielas“ (brolis Heinrichas)

„visai neblogai laikėsi virš vandens“; „išiminėtojas“ (apie savo tėvą po 1945 metų)

„jau tada buvo tėvui tikra pagunda, jokiu būdu nesakau, kad *gundytoja*“ (apie Lotą H.)

„blogai, blogai, blogai“ (apie šeimynines kavutes su broliu H.)

„narsiausiai klozetą valė mūsų poetai“ (apie H. ir E. po to, kai *ji* išvalė užsikimšusį Margretos klozetą)

„Tai“ (turi įvykti ne) „lovoje“. „Lauke, tik lauke. Visas šitas gulimasis lovon — tai ne tas, ko man reikia“ (samprotavimai Margretos akivaizdoje apie veiksmus, paprastai vadinamus mylėjimusi)

„man mirė, dar būdamas gyvas“ (apie savo vyrą A.P. po to, kai šis ją privertė atlikti jau aprašytus veiksmus)

„Ji ten sunyko, mirė iš bado, nors paskutiniu metu aš jai visada atnešdavau valgyti, o kai ji mirė, ją užkasė sode, be antkapio, be nieko; vos atėjusi aš išsyk pajutau, kad jos nebėra, o Šoikensas man pareiškė: 'Nebėra prasmės, panele, nebėra prasmės... nedraskysite gi žemės'. Tada aš nuėjau pas vyresniąją ir ryžtingai pasiteiravau apie Rachelę, išvykusi, sako man, o kai paklausiau kur, vyresnioji išsigando ir tarė: 'Vaikeli, ar tau galvoj negerai?'“ (apie Rachelės mirtį)

„neišpasakytai bjaurios“ (apie dienas su A.)

(Darosi bloga) „žiūrint į šitas ką tik atspausdintų pinigų krūvas“ (apie savo darbą kontoroje per karą)

„kerštas“ (Lenės spėjamas motyvas, kodėl jos tėvas manipuliavo Mirusiomis Sielomis)

„tučtuojau užsidegė“ (rankos uždėjimas Borisui)

„daug gražesnį už tą viržių istoriją, kurią jau sykį esu tau pasakojusi“ (žr. aukščiau)

„kaip tik tą akimirką prakeiktas saliutavimas pasiekė ribą“ (akimirka, kai Borisas prisipažino mylįs)

„pasimylėjimas“ (Lenė Margretai apie šiaip jau atviriau nusakomus veiksmus)

„žinai, aš visur, visur matau užrašą: Atsargiai, pavojinga gyvybei!“ (apie savo situaciją po pirmojo pasimylėjimo)

„o kam to reikia, kam man tą iš karto žinoti, buvo svarbesnių dalykų, o aš jam pasakiau, kad mano pavartė Gruiten, o ne Pfeifer, kaip popieriuose“ (Lenė Margretai apie pokalbį su Borisu)

(amerikiečiai) „nė nebando pasistūmėti“

„juk tai tik 80 ar 90 kilometrų, kodėl viskas taip ilgai trunka?“ (žr. aukščiau)

„kodėl jie neatskrenda dieną, na, kada gi jie vėl atskris

dieną, ir kodėl tie amerikiečiai nepasistūmėja, kodėl jų taip ilgai nėra, juk tai visai netoli?“ (apie amerikiečių antskrydžius ir puolimą, kuris Lenei atrodė per lėtas)

„šlovingojo rožinio mėnuo“ (apie 1944-ųjų spalį, per kurį buvo daug dieninių antskrydžių, leidusių Lenei mylėtis su Borisu)

„už tai aš dėkinga Rachelei ir Dievo Motinai, juodvi neužmiršo, kaip aš jas myliu“ (apie šlovingąjį mėnesį)

„abu poetai, jei nori žinoti, abu“ (apie Borisą ir Erhardą)

„pagaliau, pagaliau, o, kaip ilgai jie gaišo“ (vėl apie amerikiečių puolimą)

(Apie mylėjimąsi) „jau negalėjo būti nė kalbos“ (Lenė, būdama nėščia).

IX

Aut. nepaprastai mielai apeitų vieną Lenės gyvenimo tarpsnį, apie kurį jau yra užsiminę kai kurie informatoriai: tai trumpa politinė Lenės veikla po 1945-ųjų. Šiuo atžvilgiu aut. apleidžia ne regėjimas, jį apleidžia vien tiktai tikėjimas. Ar jis vis dėlto privalo tikėti tuo, kas jam įtikinamai pasakojama? Ir tarp profesionalų, ir neprofesionalų taip mėgstama tema apie aut. dilemą čia gula popieriun visu aštrumu! Kad Lenė nėra abejinga politikai, liudija Hansas ir Grėtė Helcenai, kartais žiūrintys su ja televizorių, liudija taip, kad nei notarui, nei reporteriui nėra priežasties atsisakyti kaip nors šitą patvirtinti. Iš to, kas rodoma per televizorių, Lenei (šitai primygtinai teigia abu Helcenai, beveik dvejus metus su Lene žiūrėję jos nespalvotą televizorių) „labiausiai patinka veidai tų žmonių, kurie šneka apie politiką". (Viena iš retų tiesioginių Lenės citatų!) Čia negalima perduoti Lenės nuomonės apie Barcelį, Kisindžerį ir Štrausą: aut. tai per brangiai kainuotų. Jis negali sau šito leisti ir, kalbant apie šiuos tris ponus, jaučiasi panašioje padėtyje, kaip ir kalbant apie poną Aukštos pareigos. Jis — aut.— galėtų apsiriboti savo, kaip reporterio, pareiga cituoti Lenę, užkrauti jai įrodinėjimo naštą, nusitempti ją teisman, ir nors neabejoja, jog Lenė nepaliktų nelaimėje nei jo, nei abiejų Helcenų, linkęs pasitenkinti čia vien užuomina ir necituoti. Dėl vienos paprastos priežasties: jam nepatinka matyti Lenę teisme. Jam regis, kad Lenė ir taip turi per akis rūpesčių: jos vienintelis, didžiai mylimas sūnus — kalėjime, net jos pianinui pastaruoju metu gresia areštas; ji baiminasi arba nervinasi... ji nežino, ar tik nebus „pastojusi" (Lenė, anot Hanso ir Grėtės H.) nuo turko; tokiu būdu nustatyta viena biologinė detalė: jai vis dar būna moteriški nemalonumai; grasinama nunuodyti ją dujomis, ir niekas nežino, ar tas grasinimas įgyvendinamas... išsakė jį vienas į pensiją išėjęs tarnautojas, gyvenantis kaimynystėje, kuris,

kaip kad galima įrodyti, keletą kartų nesėkmingai bandė suartėti su Lene (kuo negrabiausias kabinėjimasis tamsioje priemenėje, glamonės kepykloje, ekshibicionistinis aktas, taip pat tamsioje priemenėje); turto areštų ir gresiančių turto areštų džiunglės, kurių „net mačete nė pusėtinai neprakapotum". (Lota H.) Nejaugi ji dar bus priversta teisme kartoti triuškinančius, savo taiklumu (literatūriniu požiūriu) vertingus posakius apie Barcelį, Kisindžerį ir Štrausą? Į šį klausimą galima atsakyti tik šitaip: ne, ne ir dar kartą ne.

Bet gana išsisukinėti: taip, Lenė „bendradarbiavo" (Lota H., Margreta, Hoizeris vyr., M.v.D. ir buvęs šios partijos veikėjas vienu balsu!) su VKP. Visi gi žino plakatus, ant kurių užrašyta: „bendradarbiaujant su..."; ten dažniausiai minimi žymūs veikėjai, kurie niekada nepasirodo, kurių niekas nė neklausė, kurie nė sutikimo nedavė, tiesiog manoma, kad jie gali sudominti publiką. Ar manoma, kad Lenė gali sudominti publiką? Matyt, taip, nors tai neteisybė. Buvęs veikėjas, kuris šiuo metu turi klestintį laikraščių kioską patogioje vietoje miesto centre ir vadina save „68-iškiu", šis — bent jau aut.— simpatiškas žmogus, maždaug įpusėjęs šeštą dešimtį, atrodė jei ne tulžingas, tai nusivylęs, o paprašytas kiek pakomentuoti tą trumpą ir neaiškų „68-iškis", tepasakė „Na, nuo 1968-ųjų aš ten nebedalyvauju. Ne, aš tai ne". Toliau rišliai perteikiamas šio informatoriaus, panorėjusio likti anonimu kaip ir aukštas pareigas užimantis ponas, pranešimas, kuris buvo dėstomas dalimis, nes informatorių nuolat pertraukinėdavo laikraščių pirkėjai. Šitaip aut. sužinojo, kokios nepaprastai savotiškos prekybos politikos laikosi „68-iškis", kuris, maždaug per pusvalandį mažiausiai keturiolika, penkiolika kartų paklaustas pornografinių leidinių, valdingai, jei ne gaižiai atkirsdavo: „Neprekiaujame". Aut. pasirodė, kad net palyginti nepriekaištingus spaudos organus — tokius, kaip bulvariniai laikraščiai, solidūs ir nesolidūs dienraščiai, o taip pat pusėtinai arba beveik nepriekaištingo pobūdžio iliustruoti laikraščiai — „68-iškis" iškišdavo tik nenoromis. Į atsargias aut. pranašystes, jog matydamas tokią prekybos politiką, jis būgštaująs dėl kiosko pelningumo, minėtasis informatorius atsakė konkrečiai. „Vis tiek uždarysiu šitą būdą, vos tik man ims mokėti invalidumo pensiją. Dabar gaunu tik menką pensiją-kompensaciją, kurią

tvirtinant man aiškiai davė pajusti, jog jiems būt buvę geriau, jei aš nebūčiau likęs gyvas. Ir pigiau būt buvę. Ne, šituo vergišku buržuaziniu šūdu, šituo pornoimperializmu aš neprekiauju, nors kai kas ir stengiasi mane priversti, atseit „tokioje reprezentacinėje vietoje esančio kiosko pasiūla privalo atitikti jo potencialių pirkėjų paklausą" (citata iš miesto savivaldybės nario, priklausančio KDS, pareiškimo). Ne, aš — ne. Tegu šitą mėšlą pardavinėja ten, kur jam ir vieta: prie bažnyčių durų, tarp savo klerikalinių laikraštpalaikių ir veidmainiškų postringavimų apie skaistybę. O pas mane — ne. Nei Nanenas, nei Kindleris, nei Ainošius, nei Keipošius... tiek to, tegu jie ir toliau mane boikotuoja ir įtarinėja, aš ir ateity neatsisakysiu savo cenzūros. Geriau kojas pakratysiu, bet nepardavinėsiu jų vergiško buržuazinio šūdo". Papildant tikriausiai reikėtų pridurti, kad šis informatorius — užkietėjęs rūkorius, jo veido spalva ir akys — kaip žmogaus nesveikomis kepenimis, tankūs žili plaukai, akiniai su daug dioptrijų, drebančios rankos, o veide — tokia aiški panieka, kad aut. ir norėdamas negalėjo puoselėti iliuzijų, jog jam ši panieka netaikoma. „Juk aš galėjau šitai nujausti dar tada, kai jie, šitie Viši fašistai, ištraukė iš lagerio Prancūzijoje Ilzės Krėmer Vernerį ir, kaip vėliau sužinojau, atidavė jį naciams. Niekas negali suprasti, kaip mes jautėmės tuos pusantrų metų, kai galiojo Stalino—Hitlerio paktas! Na, Vernerį jie sušaudė, o mus pasiekė kuždučiai, esą jis buvęs fašistinis išdavikas, o norint atsikratyti fašistinių išdavikų, ramia sąžine galima naudotis fašistais. Ir tokiais sapalais aš tikėjau net iki 1968-ųjų. „Išvalykite savo gretas nuo fašistų, išdavę juos fašistams kaip šnipus". Na, bent jau valdančio proletariato rankos liks švarios. Puiku. Bet be manęs. Ne. Reikėjo paklausyti Ilzės 1945-aisiais. Bet aš to nepadariau, dar dvidešimt trejus metus dirbau legaliai ir nelegaliai, buvau apskųstas, suimtas, sekamas, išjuoktas. Dabar, kai baigsiu šitą prekybą, išvažiuosiu Italijon, kur dar tikriausiai yra keletas žmonių, keletas tokių, kurie ne tokie subinlaižiai kaip mes. A, dėl tos Pfeiferių ar Gruitenų mergaitės, net man tada buvo nemalonu, nors buvau dogmatikas kaip septyniolika kardinolų kartu sudėjus. Mat mes sužinojome, kad ji mirtinai pavojingomis aplinkybėmis susimylėjo su Raudonosios Armijos kareiviu, perdavinėjo jam maisto produktus, žemėlapius, laikraščius, žinias apie esamą padėtį, ji net susilaukė nuo jo vaiko, rusišku vardu. Norėjome padaryti ją pasipriešì-

nimo kovotoja, bet žinot, ko ją išmokė tasai Raudonosios Armijos kareivis? Melstis! Išprotėti galima! Na, ji buvo patraukli, daili it paveiksliukas, o tai puošė mūsų varganus renginius, nors iš tikrųjų tada reikėjo kovoti prieš tas nesąmones, kurias Rytprūsiuose ir kitur išdirbinėjo atseit socialistinė armija. O, kad aš būčiau paklausęs Ilzės, kuri man kalbėjo: „Fricai, na pripažink, kad taip toliau negalima, taip nebegalima. Juk tai ne tas, ko troškome 1928-aisiais, kai Tedį Telmaną, matyt, dar reikėjo remti taktikos sumetimais. Na, pripažink pagaliau, kad laimėjo Hindenburgas, 1945-aisiais taip pat. Ir duokit ramybę tai mergaitei, jūs tik pridarysite jai bėdos, o patys nieko nelaimėsite“. Taip, bet juk ji buvo darbininkė, tikra darbininkė, nors ir iš nusigyvenusių buržujų, ir, na taip, mes porą kartų pasiekėme, kad ji paimtų į rankas raudoną vėliavą ir pereitų su mumis per miestą, nors turėjom ją beveik visiškai nugirdyti, nes ji buvo liguistai drovi, o porą kartų ji labai dailiai sėdėjo tribūnoje, kai aš kalbėjau. Man ir šiandien nemalonu tai prisiminti“. (Ar aiškiai matomas ir taip tamsios Frico odos patamsėjimas reiškė, jog jis nuraudo? To dar bus galima paklausti. Beje, vardas Fricas — išgalvotas; tikrasis „Frico“ vardas aut. žinomas.) „O ji buvo tokia nuostabiai proletariška... visiškai nesugebėjo perimti buržuazinės galvosenos, kai visur vaikomasi pelno, o juo labiau kliautis tokia galvosena... bet Ilzė Krėmer buvo teisi: mes pakenkėme jai ir patys nieko nelaimėjome, nes kartą ar du, kai ji iš tiesų atsakinėjo korespondentams, paklausta apie savo Borisą ir ko iš jo išmokusi „pogrindyje“, ji atsakė: „Melstis“. Tai buvo vienintelis jos ištartas žodis, o tai, žinoma, gardus kąsnis reakcinei spaudai, kuri negalėjo susilaikyti nepaskyrusi mums antraštės: „Mokykitės melstis su VKP. Delakrua blondinė pasirodo besanti Trojos arklys“. Negana to, ji kadaise tikrai įstojo į partiją, o išstoti pamiršo, ir ją tuojau aplankė, kai mus uždraudė, tada ji užsispyrė ir, kaip ji sakė, „juo labiau“ neišstojo, o kai sykį josios paklausiau, kodėl ji, iš teisybės, su mumis susidėjo, ji tarė: „Todėl, kad Tarybų Sąjunga išaugino tokius žmones, kaip Borisas“. Išprotėti galima, kai pagalvoji, kad ją su mumis iš tiesų siejo labai sudėtingi ryšiai, bet mūsų su ja nesiejo niekas... tada, taigi, tada galvoj viskas apsiverčia, nes šitaip imi suprasti, kodėl šiandien Vakarų Europoje visiškai žlunga pasaulinis proletariato judėjimas. Ai, baikime tas šnekas. Aš išvažiuosiu į Italiją, bet man skaudu

girdėti, kad toks sumautas josios gyvenimas. Jai nebus malonu mane prisiminti, šiaip prašyčiau jūsų perduoti jai linkėjimų. Man reikėjo paklausyti Ilzės ir senojo Gruiteno, tos mergaitės tėvo, kuris tik juokėsi juokėsi ir purtė galvą, kai jo Lenė išžygiavo su raudona vėliava".

Tikriausiai reikėtų pridurti, kad Fricas ir aut. pakaitomis vaišino vienas kitą cigaretėmis, o tuo pat metu Fricas pardavinėjo jo taip niekinamus buržuazinius laikraščius dabar jau beveik su smagia panieka. Jo rankų judesiai ir mostai buvo tokie, jog jautresniam laikraščių pirkėjui galėjo pasirodyti įžeidžiantys. Frico komentaras: „Dabar eina ir skaito šitą niekalą, šitą feodalinį sukompiliuotą šlamštą, kurį skaitydami girdėte girdite, kaip globėjiškai skamba autorių balsai. Ryja seksą ir hašišą, kaip kad seniau rijo ilgaskvernių paplavas, o mini ir maksi nešioja taip pat šauniai, kaip kad anksčiau nešiojo savo padorias vienuoliškas palaidinukes. Duosiu jums vieną gerą patarimą: išsirinkite Barcelį arba Kioplerį, tai šitą liberalų mėšlą gausite bent jau iš pirmų rankų. O aš, aš mokausi žmonių kalbos, italų, ir platinu posakį: hašišas — tai liaudies opiumas".

Aut., kuriam akmuo nuo širdies nukrito, kad jis pusėtinai išaiškino šį bjaurų Lenės gyvenimo epizodą, lankant kitus potencialius informatorius, nepasisekė jau prie jų namų arba butų durų, kur jį sutikdavo klausimu: „Jūs už ar prieš 1968-uosius?" Kadangi aut., smelkte persmelktas įvairiausių motyvacijų, draskyte draskomas visokiausių pojūčių, ne iš karto, bent jau ne iš pirmo karto, suvokė, kodėl turi pasisakyti už ar prieš ištisus dvidešimtojo amžiaus metus, todėl jis per ilgai svarstė apie šiuos metus ir, kaip atvirai prisipažįsta, beveik nuolatinio poreikio viską neigti skatinamas, pagaliau nusprendė atsakyti: „Prieš" — ir tada durys užsivėrė jam visiems laikams. Bet viename archyve jam vis dėlto pavyko rasti tą laikraštį, kurį Fricas citavo, kalbėdamas apie Lenę. Tai krikščioniškas laikraštis, 1946 metų, Frico citata patvirtinama kaip „sutampanti žodis žodin". (Aut.) Įdomūs ir todėl, ko gero, verti paminėti buvo dar du dalykai: pats straipsnio tekstas ir laikraštinė nuotrauka, kurioje matome VKP vėliavomis ir emblemomis padabintą tribūną, o joje — įgudusio oratoriaus poza stovintį Fricą — stulbinamai jauną: įpusėjusį, o gal bebaigiantį trečią dešimtį, dar be akinių. Antrame plane — Lenė, įstrižai virš Frico gal-

vos laikanti vimpelą su tarybinėmis emblemomis, poza, aut. gyvai primenanti vėliavų vaidmenį per tam tikrus liturginius renginius, kai iškilmingiausiomis akimirkomis privalu nuleisti vėliavas. Šioje nuotraukoje Lenė darė aut. dvejopą įspūdį: simpatiška, tačiau ne vietoje, jei nesakysime to, ko taip lengvai nepasakysi — apsimetėlė. Aut. labai norėtų sukoncentruoti į šią nuotrauką visą savo neišskaidytą regėjimą per dar neišrastą linzę, kad išdegintų iš ten Lenę. Laimė, šioje blogai atspausdintoje laikraštinėje nuotraukoje Lenė sunkiai atpažįstama, ir tai tik išrinktiesiems, tad belieka tikėtis, kad jokiame archyve neliko šios nuotraukos negatyvo. O straipsnį čia galbūt verta pacituoti pažodžiui. Po jau cituotais užrašais po nuotraukomis — straipsnio antraštė: „Jauna, krikščioniškai išauklėta moteris išmoko melstis iš raudonųjų ordų. Nors ir sunku suvokti, tai patvirtinta: jauna moteris, kurią nežinia kaip geriau vadinti — panele G. ar ponia P.,— didžiuojasi, kad iš vieno Raudonosios Armijos kareivio vėl išmoko melstis. Ji turi nesantuokinį vaiką, o kaip šio vaiko tėvą ji su pasididžiavimu nurodo vieną tarybinį kareivį, su kuriuo, praėjus dvejiems metams po to, kai josios sutuoktinis P. atidavė gyvybę nesantuokinio vaiko tėvo gimtinėje, ji užmezgė nelegalų ir neteisėtą seksualinį ryšį. Jai negėda propaguoti Staliną. Mūsų skaitytojų nereikia perspėti saugotis šitokios beprotybės, tačiau gal būtų galima paklausti, ar tam tikros pseudonaivumo apraiškos nepriklauso politinių nusikaltimų kategorijai. Mes žinome, kur mokytis melstis: tikybos pamokose ir bažnyčioje, taip pat žinome, už ką mums melstis: už krikščioniškus Vakarus, o susimąstę skaitytojai retkarčiais galėtų sukalbėti tylią maldelę ir už panelę G. alias ponią P. Jai to reikėtų. Šiaip ar taip, pamaldusis pensininkas burmistras dr. Adenaueris turi didesnių galimybių mus įtikinti, nei jų galėtų slypėti šios suklaidintos, galimas daiktas, psichiškai nesveikos ponios (panelės?), kilusios iš geros, tačiau visomis prasmėmis smukusios šeimos, mažajame pirštelyje".

Aut. nuoširdžiai viliasi, kad tais laikais Lenė taip pat nereguliariai skaitė laikraščius, kaip ir šiandien. Jam — aut.— nepatinka matyti Lenę įžeistą šiuo krikščionišku stiliumi (sąmoningai pavartotas įnagininkas! Aut.).

Per tą laiką pavyko patikrinti dar vieną svarbią detalę: ant durų rėmtarpio Grėtė Helcen rado brūkšnius, kuriuos ki-

tados, kai Pfeiferiai pas Gruitenus piršo Lenei Aloyzą, braukė Marja van Dorn — tąsyk žodis „garbė“ tikrai buvo ištartas šešiasdešimt kartų. Tuo įrodyti du dalykai: M.v.D. yra patikima informatorė ir: Lenės durų rėmtarpis nedažytas jau trisdešimt metų.

Po tam tikrų (galima sakyti, nereikalingų) pastangų pavyko išsiaiškinti ir keistąjį žodį „kriščiavonė“. Aut. keletą kartų (irgi nereikalingai) bandė klausinėti jaunesnių dvasiškių, mat nors tasai žodis aut. priminė tam tikras higienines priemones, didžiai patikima močiutė Komer pavartojo jį bažnytiniame kontekste. Rezultatas: neigiamas. Aut. gadino sau nervus ir gaišo laiką, skambinėdamas į psichologinės pagalbos tarnybas, kuriose dirba dvasiškiai, o šie (be pagrindo!) manydavo, jog iš jų šaipomasi, dvejodami, bjauriai būgštaudami išklausydavo paaiškinimų, tačiau gilintis į kalbinį kontekstą jiems atrodydavo visiškai neįdomu, ir jie paprasčiausiai padėdavo arba pakabindavo ragelį; tada aut. kilo mintis, kuri galėjo kilti ir anksčiau, juk šį žodį jis išgirdo geografiniame trikampyje Verpenas—Tolcemas—Lisemichas: aut. pasiteiravo M.v.D., kuri, nedvejodama nė akimirkos, identifikavo jį kaip tarmybę, reiškiančią „Kristaus mokslą“, maldų mokymąsi, kuris „iš teisybės, buvo skirtas vaikams kaip tam tikros papildomos tikybos pamokos, bet ir mes, suaugę, kartais lankydavome jas, kad pasikartotume, ką primiršę; bet, šiaip ar taip, jos dažniausiai vykdavo tokiu laiku, kai mes, sočiai privalgę, miegodavome namie: sekmadieniais popiet, prieš tris“ (M.v.D.). Galimas daiktas, čia bus evangelikų „sekmadieninės mokyklos“ katalikiškasis variantas.

Aut. (ir taip jau užvilkinęs savo tyrinėjimus per bokso varžybas tarp Klėjaus ir Freizerio) pajuto smarkoką sąžinės graužimą, bet tik dėl savo tyrinėjimų finansavimo bei su tuo susijusių finansų valdybos nuostolių; ar verta keliauti Romon ordino centro archyve šniukštinėti Haruspikos likimo? Žmogiškai vertingi, tačiau reporterio požiūriu bevaisiai susitikimai su abiem jėzuitais Freiburge ir Romoje — įskaitant telefono, telegrafo, pašto ir kelionės išlaidas — be abejo, neapsimokėjo; iš jų aut. pelnė tik vieną šventą paveikslėlį, o egzokrininiu bei endokrininiu atžvilgiu visiškai išsiderinusi Margreta, kurios

lankymas jam retkarčiais kainuodavo vieną kitą gėlytę, nedidelės talpos butelaitį džino, o, progai pasitaikius, ir porą cigarečių,— net už taksi mokėti nereikėdavo, nes aut., jau vien sveikatos sumetimais, dažniausiai kulniuodavo tenai pėsčiomis,— pranešė keletą reikšmingų ir stulbinančių detalių apie Heinrichą Gruiteną. Be to, derėjo atsižvelgti ne tik į mokesčių politiką, bet ir į žmoniškumą: ar mieloji sesuo Cecilija neturės per jį nemalonumų, sesuo Sapiencija — keblumų, ar tik dar kartą neperkels už bausmę tegu ir ne itin simpatiško Alfredo Šoikenso?

Kad netrukdomas galėtų apsvarstyti visas šias problemas, aut. iš pradžių iškeliavo prie Žemutinio Reino, iškeliavo traukiniu, kuriame nebuvo vagono-restorano, kuriame netgi neprekiavo gėrimais, antros klasės kupė pravažiavo šventą vietą Kevelerą, pravažiavo Zygfrydo gimtinę, tuoj po to — miestą, kur trūko kantrybė Lohengrinui, o iš ten dar pavažiavo apie penkis kilometrus taksi, pro Jozefo Boiso tėviškę, į kaimą, kuris jau beveik atrodė grynai nyderlandiškas. Pavargęs, net kiek suirzęs nuo nepatogios, kone tris valandas trukusios kelionės, aut. nusprendė mažumėlę pasistiprinti, tai ir padarė prie kepinių kiosko, kur iš pažiūros storėjanti šviesiaplaukė moteris, kuo maloniausiai aprūpinusi aut. kepiniais, majonezu ir kotletais (karštais), pasiuntė jį į priešais esančią užeigą kavos. Diena pasitaikė ūkanota, drėgmė it skalbykloje, ir ėmė aiškėti, kad kitados Zygfrydas ne tik prajojo pro Nifelheimą pakeliui į Vormsą, bet ir atėjo iš jo[28]. Užeigoje buvo šilta ir tylu; mieguistas šeimininkas pylė degtinę dviem užeigoje besisvečiuojantiems mieguistiems vyriškiams, aut. jis irgi stumtelėjo didžiulį stiklą, sakydamas: „Geriausias dalykas tokiu oru, nebekrės drebulys, be to, pridera po kepinių su majonezu“, ir toliau ramiai sau šnekučiavosi su abiem savo svečiais, tarme, primenančia Printeno, gerkline, grynai bataviška. Nors aut. tebuvo už kokių šimto kilometrų nuo savo būstinės, čia jis pats sau atrodė taip, tarsi būtų iš pietų; jam patiko, kad abu mieguisti vyrai ir šeimininkas, stumtelėjęs jam per bufetą jau antrą taurelę degtinės, nėra labai smalsūs; pagrindinis pokalbio objektas, regis, buvo „bažninčia“, ir konkrečiu, architektūros bei

[28] *Nifelheimas* — germanų mitologijoje šiaurėje esanti mirusiųjų karalystė, šalčio, rūko, tamsos šalis.

organizacijos, ir abstrakčiu, kone metafiziniu požiūriu; smarkiai purtoma galvomis, paskui kažkas tarstelima apie „Paapen", bet omeny turimas anaiptol ne nesimpatiškasis reichskancleris; tikriausiai jis nė nevertas, kad jį minėtų šie orūs vyriškiai. Ar bent vienas iš šitų trijų vyrų, kurie, nors ir buvo vokiečiai, matyt, sudarė išimtį ir smuklėje nešnekėjo apie karą, galėjo pažinoti Alfredą Bulhorstą? Ko gero, visi trys, galimas daiktas, arba tikriausiai jie sėdėjo su juo mokyklos suole, ką tik išsimaudę ir susišukavę šlapius plaukus, eidavo šeštadieniais išpažinties, sekmadieniais — į mišias, o sekmadienį popiet — į tąsias pamokas, kurios kiek piečiau vadinamos kriščiavone, klumpėti čiuožinėdavo nuo ledo kalnelių, retkarčiais keliaudavo kaip maldininkai į Keveleрą ir iš Olandijos slapta pargabendavo cigarečių. Pagal amžių jie turėtų, galėtų jį pažinoti, tąjį, kuris 1944 m. pabaigoje mirė Margretos karo ligoninėje po dvigubos amputacijos ir kurio kareivio pažymėjimas nebuvo panaudotas pagal paskirtį, norint legalizuoti — bent laikinai — vieną tarybinį kareivį. Trečiosios degtinės taurelės aut. atsisakė ir paprašė kavos, kad neužmigtų nuo malonaus mieguistumo. Ar tokią ūkanotą dieną čia, Nifelheime, Lohengrinui trūko kantrybė, kai Elza iš tiesų jam uždavė savąjį klausimą; kažkur čia jis sėdo ant gulbės, kuri vėlesnėms kartoms kaip tik tiko panaudoti margarino markei? Kava buvo puiki, ją padavė moteris, parodžiusi aut. tik rausvai baltas putlias rankas, šeimininkas nepašykštėjo cukraus į lėkštelę, o privalomame ąsotėlyje buvo ne pienas, bet grietinėlė. Bažninčia ir „Paapen", tam tikras susierzinimas vis dar prislopintuose balsuose. Kodėl, kodėl gi Alfredas Bulhorstas negimė už kokių trijų kilometrų į vakarus, o jei būtų buvę taip, tai kokį kareivio pažymėjimą tą dieną būtų galėjusi nukniaukti Borisui Margreta?

Pusėtinai pasistiprinęs, aut. pirmiausia nuėjo į bažnyčią, kur pasinaudojo atminimo lenta žuvusiems kaip adresų knyga; čia buvo keturi Bulhorstai, bet tik vienas Alfredas... ir šis Alfredas — dvidešimt dvejų — čia buvo įrašytas kaip miręs ne 1944, o 1945 metais. Tai glumino. Ar tik nebus čia pranešta apie dvigubą mirtį kaip ir Keiperio, vietoj kurio antrą kartą žuvo Šliomeris, atveju? Zakristijonas, kuris nesivaržydamas atėjo iš zakristijos su pypke dantyse ruoštis kažkokioms liturginėms apeigoms — žalios, violetinės ar raudonos skepetos ten buvo išskleistos? — žinojo viską. Kadangi aut. visiškai nemoka me-

luoti arba ką nors suregzti (jis turi tiesiog bjaurų įprotį remtis faktais, tai bet kas jau bus pastebėjęs), didžiai sutrikęs kažką neaiškiai sumurmėjo apie tokį Alfredą Bulhorstą, kurį sutikęs per karą, o zakristijonas, nepatiklus, nors ir ne įtarus, tučtuojau atsakė, jog „jų" Alfredas žuvo prancūzų nelaisvėje per nelaimingą atsitikimą kasykloje, palaidotas jis Lotaringijoje; jo kapo priežiūra pavesta rūpintis vienai gėlininkystei Sen Avolde; jo sužadėtinė — „švelni graži mergaitė, šviesiaplaukė, miela ir protinga" — įstojo į vienuolyną, o Alfredo tėvai ir šiandien neranda paguodos, nes jis žuvo kaip tik tada, kai karas jau buvo baigtas. Taip, jis dirbo darbininku margarino fabrike, doras, tylus, nenorėjęs tapti kareiviu, o kurgi aut. jį sutikęs. Vis dar be įtarimo, bet jau smalsiai plikis zakristijonas taip atkakliai įsispitrijo į aut., kad šis greitosiomis nevykusiai tūptelėjo ir kuo skubiausiai atsisveikino. Jis anaiptol netroško taisyti Alfredo mirties datos, netroško pasakoti Alfredo tėvams, kad jie pavedė rūpintis priežiūra kapo, kuriame ilsisi tarybinio žmogaus palaikai, pelenai, dulkės, ir ne todėl, kad jis — aut.— pavydėtų šito toms dulkėms, tiesiems pelenams — ne, bet juk gera, kai žinai, kad tas, kurį manai gulint kape, iš tiesų ten guli, o juk čia turbūt akivaizdu, jog taip nėra, tačiau labiausiai neramino štai kas: matyt, vokiečių mirties biurokratija čia visiškai nebesusidorojo. Tai per daug glumino. O zakristijonas ir taip jau buvo pakankamai suglumintas.

Čia neverta aprašinėti, kaip sunku buvo rasti taksi, neverta aprašinėti ir ilgėlesnės viešnagės Klėvėje, o taip pat ir kone tris valandas trukusios kelionės atgal baisiai nepatogiu traukiniu, vėl važiavusiu pro Ksanteną ir Keveleorą.

Margreta, dar tą patį vakarą paprašyta paaiškinti, „kaip Dievą myliu" prisiekė, kad šis Alfredas Bulhorstas mirė ant jos rankų: šviesiaplaukis, liūdnas, besišaukiąs kunigo, be abiejų kojų... tik ji, prieš pranešdama apie jo mirtį, greitai nubėgusi į raštinę, kuri jau buvo baigusi darbą, pritaikytu raktu atrakinusi spintą su sustumiamomis durimis ir pavogusi jo karinį bilietą, paslėpusi jį savo rankinuke ir tik tada pranešusi apie Alfredo mirtį. Taip, jis pasakojęs jai apie savo nuotaką, gražią, tylią, šviesiaplaukę mergaitę, minėjęs ir savo gimtinę — kurią, tarnaudamas tiesai, aut. vargais negalais surado — tačiau, galimas daiktas, kad per skubą, vos ne prieš karo ligoninės per-

kėlimą, „formalumai“ buvo pamiršti, tai sakydama ji turinti galvoje ne laidotuves, bet giminių informavimą apie jo mirtį.

Dabar belieka duoti vieną klausimą: ar vokiečių biurokratija iš tiesų nesusidorojo, arba — ar aut. privalėjo įsiveržti pas senuosius Bulhorstus ir atskleisti jiems tiesą apie palaikus, kuriems, senųjų Bulhorstų pavedimu, kasmet per Visus Šventus sodinami viržiai arba našlaitės, bei paklausti, ar jiems niekados nekrito į akis, kad retkarčiais ten guli didžiulė puokštė raudonų it kraujas rožių, kurias padeda Lenė ir josios sūnus Levas, kai, progai pasitaikius, tenai lankosi; arba — o gal pas senuosius Bulhorstus aut. būtų radęs tą Boriso pildytą, iš anksto atspausdintą raudoną kortelę, kuria jis pranešė, jog gyvas ir sveikas pateko į amerikiečių karo nelaisvę? Tegu šie klausimai lieka be atsako. Visko išaiškinti neįmanoma. O aut. atvirai prisipažįsta, kad jam — kaip Elzai iš Brabanto arba Lohengrinui — nuo smalsiai nepatiklaus Žemutinio Reino, beveik Nyderlandų zakristijono žvilgsnio, nelabai toli nuo Nijmvėgeno, trūko kantrybė.

Nors ir keista, pavyko išaiškinti, tegu ir ne iki galo, ne Haruspikos mirtį, bet dalį jos praeities ir ne jos pačios ateities planus, bet ką su ja ateity planuoja daryti kiti. Aut. vis dėlto ryžosi kelionei į Romą, ir ši kelionė, kaip išimtis, apsimokėjo. Kas dėl Romos miesto, aut. siūlo susipažinti su atitinkamais prospektais ir vadovais turistams, prancūzų, anglų, italų, amerikiečių bei vokiečių filmais, o taip pat su gausia vokiečių literatūra apie Italiją, prie šios literatūros jis nieko neketina pridurti; jis tik norėtų prisipažinti, kad jis — netgi Romoje — suprato Frico norus; kad galėjo nagrinėti skirtumą tarp jėzuitų ir moterų vienuolyno; kad jį priėmė tiesiog žavinga vienuolė, daugių daugiausia keturiasdešimt vienerių metų amžiaus, kuri, išgirdusi iš aut. tokius pataikūniškus žodžius apie seseris Kolumbanus, Prudenciją, Ceciliją ir Sapienciją, nusišypsojo ne su tam tikra ironija, bet iš tiesų maloniai ir išmintingai. Net Lenė paminėta, ir pasirodė šit kas: ir apie ją žinoma ant kalvos Romos šiaurės vakarų dalyje puikiai įsikūrusioje generalinėje ordino būstinėje. Įsivaizduokite: ten žino apie Lenę! Po pinijomis ir palmėmis, tarp marmuro ir žalvario, nepaprastai elegantiškame vėsiame kambaryje, ant juodų odinių Moriso firmos fotelių, ant stalo nepeiktina arbata, ne tyčiomis, ne iš palan-

kumo, o *iš tiesų* nepastebinti ant lėkštelės krašto smilkstančios cigaretės dabar jau tikrai kerinti vienuolė, apgynusi disertaciją apie Fontanę ir artimiausiu laiku besiruošianti ginti habilitacinį darbą apie Gotfrydą Beną (!), tegu ir ordinui priklausančioje aukštojoje mokykloje, didžiai išsilavinusi germanistė kukliu abitu (kuris jai nuostabiai tiko), žinanti netgi Heisenbiutelį — *ji* buvo girdėjusi apie Lenę!

Reikia įsivaizduoti: Roma! Pinijų šešėliai. Cikados, ventiliatoriai, arbata, migdoliniai sausainiai, cigaretės, maždaug šešta valanda vakaro, ir kūniškai, ir dvasiškai vienodai gundanti asmenybė, kuri, net paminėjus „Markizę fon O...", nėmaž nesuglumo, kuri, kai aut. prisidėgė antrą cigaretę, prieš tai tiesiog į lėkštę užgesinęs pirmąją (Meiseno porceliano imitacija, tačiau gera), staiga sušnibždėjo prikimusiu balsu: „Po paraliais, duokite ir man, šitas Virginijos tabakas... jo kvapui aš negaliu atsispirti" — užsitraukė taip, kad apibūdinti galima tik žodžiu „nuodėmingai", ir kuždėjo toliau, dabar jau kaip tikras sąmokslininkas: „Jei ateis sesuo Sofija, tai ta cigaretė jūsų". Šioji asmenybė, čia, pasaulio centre, pačioje katalikybės širdy, ji pažinojo Lenę, pažinojo ją ne tik kaip Gruiten, bet netgi kaip Pfeifer, ir dabar jinai, šioji dangiška asmenybė, su mokslininko dalykiškumu pasikuitė žalio kartono aplanke, DIN A_4 formato, maždaug dešimties centimetrų storio, ir, tik retkarčiais mesdama akį į atskirus popierius bei popierių pluoštus, padedančius prisiminti, prabilo apie „seserį Rachelę Mariją Gincburg, kilusią iš Pabaltijo; gimusi 1891 m. netoli Rygos, abitūra — 1908 m. Kenigsberge; studijavo Berlyne, Getingene, Heidelberge. 1914 m. ten pat apgynė biologijos disertaciją. Per Pasaulinį karą keletą kartų kalinta kaip žydų kilmės socialistė-pacifistė. 1918 m. gina disertaciją apie endokrinologijos pradmenis Klodo Bernaro darbuose, disertacija, kurią buvo sunku priskirti kokiai nors sričiai, nes joje jungėsi medicinos, teologijos, filosofijos ir moralės dalykai, bet galų gale vienas terapeutas pripažino ją medicininiu darbu. Dirbo gydytoja darbininkų rajonuose Rūro srityje. Apsikrikštijo 1922 m. Skaitė paskaitas įvairiose jaunimo organizacijose. Stojant į vienuolyną kilo didelių keblumų, kurie aiškintini ne tiek jos pseudomaterialistiniais mokslais, kiek josios amžiumi. Šiaip ar taip, 1932 m. jai buvo keturiasdešimt vieneri, o gyveno ji — švelniai tariant — ne visai platoniškai. Užtarė vienas kardi-

nolas. Įstojo į vienuolyną, dėstyti po pusmečio uždrausta. „Na,— čia gražioji sesuo Klementina nesivaržydama čiupo aut. cigarečių pakelį ir „įsikišo burnon lazdelę“ (aut.),— kas buvo toliau, jūs šiek tiek žinot. Tik turiu pakoreguoti galimą įspūdį, jog Gerzeleno vienuolyne ją terorizavę. Priešingai: ją slėpė. Pranešė, esą ji „pabėgusi“, o panelės Gruiten ar ponios Pfeifer geraširdiškas ir geradariškas, galimas daiktas, ir šiek tiek homoerotinis prieraišumas bei josios rūpestis iš tiesų kėlė mirtiną pavojų ir seseriai Gincburg, ir vienuolynui, ir panelei Gruiten. O ir sodininkas Šoikensas pasielgė baisiai lengvabūdiškai, įleisdamas ponią Pfeifer. Na, tiek to, viskas baigta, viskas praėjo, tegu ir skausmingai, tegu ir su abipusiu kartėliu, o kadangi aš manau, kad jūs bent kiek sugebate dialektiškai motyvuoti, man nereikia jums aiškinti, kad taip jau yra — žmogų, kurį nori apsaugoti nuo konclagerio, tenka slėpti sąlygomis, panašiomis į konclagerio. Tai buvo žiauru; o ar ne žiauriau būtų buvę ją išduoti? Mėgti jos nemėgo, priekabės, piktumai, visada iš abiejų pusių, nes ji buvo užsispyrusi. Taigi: trumpai drūtai, o dabar — baisiausias dalykas. Ar jūs manim patikėsite, jei pasakysiu, kad ordinui nėmaž nerūpi sukurti palaimintąją arba šventąją, tačiau dėl tam tikrų... tam tikrų fenomenų, kuriuos mielu noru užgniaužtų, ordinas priverstas eiti keliu, kuris toli gražu nėra populiarus? Ar jūs manimi patikėsite?“ Aut. pasirodė, kad klausimas su būsimuoju veiksmažodžio „patikėti“ laiku tokio lygio germanistės lūpose, lūpose „nuodėmingai“ Virginijos cigaretes traukiančios vienuolės, kuri, be abejonės, žiūrėdama į veidrodį, kiekvienąsyk su pasitenkinimu nužvelgdavo klasikinę savo ryškių ir kartu švelnių tamsių antakių liniją, jai tinkantį vienuolės gobtuvą, savo nepaprastai gundančią ryškią ir atvirai goslią burną; vienuolės, kuri buvo pakankamai gudri, kad žinotų, kokį įspūdį daro josios neapsakomai žavios rankos; kuri, nors ir kukliai apsirengusi, po savo abitu leido „numanyti“ nepriekaištingą krūtinę... šiose lūpose klausimas su būsimuoju veiksmažodžio „patikėti“ laiku aut. pasirodė labai nedoras! Tokiose situacijose visiškai leistinas paprastas klausimas būsimuoju laiku, toks, kaip „Ar eisite su manimi pasivaikščioti?“, „Ar prašysite mano rankos?“, bet klausimas, ar žmogus *patikės* tuo, ko dar girdėti negirdėjo! Aut. buvo per silpnas, kad dar ir linktelėtų pritardamas, papildomai, mat atkaklus žvilgsnis verste vertė jį atsakyti žodžiu,

sukuždėti taip, kaip paprastai kuždama tik prie altoriaus. Kas gi jam — aut.— beliko daryti? Šią akimirką neliko jokių abejonių, kad kelionė į Romą apsimokėjo, o tasai vertimas sukuždėti „taip" atidengė aut. aukščiausiąsias pačios dorovingiausios celibatiškai plątoniškos erotikos viršūnes, kurias sesuo Cecilija jam galėjo tiktai praskleisti. Atrodo, kad pati sesuo Klementina pajuto nuėjusi kiek per toli; ji gan smarkiai prislopino intensyvų savo akių žavesį, jos — reikia pasakyti — rožinė burna suruko, o tai, ką ji dabar pareiškė, aut. suprato kaip sąmoningai panaudotą psichologinį dušą. Kalbėdama ji anaiptol nesusilaikė nesumirksėjusi akimis, priešingai, jos — stulbinančiai ir blaivinančiai trumpos, šiurkščios, beveik šepetukus primenančios — blakstienos smarkiai virptelėjo, kai jinai pareiškė: „Beje, kai mes šiandien nagrinėjame „Markizės fon O..." problematiką, mokinės mums šaltakraujiškai drebia: „Reikėjo vartoti piliules, kad ir našlė" — netgi tokio poeto kaip Kleistas poezija šitaip sumenkinama iki pigių iliustruotų žurnalų lygio. Bet neišsisukinėsiu. Gincburg atveju blogiausias dalykas yra ne tai, jog manipuliuojama stebuklais, kaip kad jūs, galimas daiktas, manote. Visiškai priešingai: mes negalime atsikratyti stebuklų! Mes negalime atsikratyti rožių, vidury žiemos augančių ten, kur palaidota sesuo Rachelė! Neneigsiu, mes jums neleidom susitikti su seseria Cecilija ir Šoikensu — kuris, beje, kuo puikiausiai aprūpintas, nesukite sau dėl jo galvos — bet ne todėl, kad manipuliuojame stebuklu, o todėl, kad stebuklas manipuliuoja mumis, ir mes nenorime pašalinių, linkstančių į publicistiką, ne todėl, kad norėtume paskelbti ją palaimintąja, o todėl, kad nenorime šito! Ar dabar tikite tuo, kuo pažadėjote tikėti?" Prieš atsiliepdamas aut. šįsyk mąsliai ir „tiriamai" ją nužvelgė: sesuo Klementina staiga pasirodė tokia — kitaip nepasakysi — sugniuždyta, suirzusi, timpčiojo savo gobtuvą, o tada — deja, ir tai teisybė — pasirodė nuostabiai tankūs kaštoniniai plaukai; ji vėl susižvejojo iš pakelio cigaretę, šįsyk alsiu papratimu rūkorės studentės, kuri prieš keturias ryto nusiminusi suvokia, kad referatas apie Kafką, kurį ji turės skaityti po šešių valandų, visiškai niekam tikęs. Ji įpylė aut. arbatos, šliūkštelėjo pieno ir įdėjo cukraus, kaip tik tiek, kiek mėgsta aut., net pamaišė už jį, stumtelėjo jam puodelį ir pažvelgė — kitaip nepasakysi — ieškodama pagalbos. Reikia dar kartą priminti aplinkybes: saulėta pavasario pavakarė. Roma.

Pinijų kvapas. Tilstantis cikadų čirpimas... bažnyčių varpai, marmuras, odiniai Moriso firmos foteliai, mediniai vazonai su besiskleidžiančiais bijūnais, viskas tiesiog virpa nuo to katalikiškumo, apie kurį retkarčiais su susižavėjimu svajoja protestantai; dar prieš keletą minučių žydėte žydėjęs Klementinos grožis ūmai nuvyto; jos triuškinanti pastaba apie markizę fon O... Iš žalio kaip butelis kartoninio aplanko ji dūsaudama traukė popierių po popieriaus, nedidelius pluoštelius, susegtus sąvaržėlėmis arba suveržtus gumutėmis, penkis, šešis, dešimt, aštuoniolika... iš viso dvidešimt šešis: „Kasmet po pranešimą ir vis tas pat: rožės, staiga išdygstančios gruodžio mėnesį. Rožės, nužydinčios tik tada, kai normaliai rožės vos pradeda žydėti! Mes ėmėmės desperatiškiausių priemonių, kurios jums, galimas daiktas, pasirodys makabriškos, mes ją ekshumavome, jos palaikus, suirusius taip, kaip ir turėjo suirti per tiek metų, perkėlėme į kitas vienuolyno kapines, bet kai ir ten pražydo siaubingosios rožės, mes ją vėl ekshumavome, grąžinome atgal, ekshumavome dar kartą, kremavome, pastatėme urną koplyčioje, kur prie jos tikrai nebuvo nė kruopelytės motinos žemelės: rožės! Jos vėl veržėsi iš urnos, kerojo koplyčioje; grąžinome jos pelenus žemei... bet ir vėlei — rožės. Aš tikra, jei išmestume urną iš lėktuvo, tai ir vandenyne, tai ir dykumoje augtų rožės! Šit koksai vargas. Vargas ne skleisti, o slėpti, ir užtat, užtat privalėjome neleisti jums susitikti su seseria Cecilija, skirti Šoikensą dvaro netoli Viurcburgo valdytoju, užtat mums kelia nerimą ponia Pfeifer, ne todėl, kad ji — na, sakykime — neigtų tokį fenomeną, o todėl, kad ji, po viso to, ką aš apie ją girdėjau, o dabar dar ir iš jūsų prisiklausiau... ji tikriausiai laikytų savaime suprantamu dalyku, kad kiekvienais metais maždaug gruodžio vidury iš jos Haruspikos pelenų pražysta rožės, tanki, dygliuota rožių gyvatvorė, man žinoma tik iš pasakos apie Miegančiąją Gražuolę. Jei visa tai dėtųsi Italijoje... čia net komunistų nereikėtų bijoti, bet Vokietijoje! Juk tai būtų grįžimas į bala žino kokį amžių. Ko verta liturgijos reforma, ko verti aiškinimai apie fizikinį ir biologinį vadinamųjų stebuklų pagrįstumą! O be to: kas gali garantuoti, kad rožės tebežydės ir apie tai paskelbus? Kokioj padėty mes atsidurtume, jeigu tai staiga baigtųsi? Net dešiniosios pakraipos reakcingieji Romos sluoksniai mandagiai, kaip ir pridera, siūlo mums baigti tyrimus. Visiškai slaptai botanikų, biologų ir teologų prašyta

pasidomėti šiuo fenomenu. Ir žinote, kas pareiškė savo susijaudinimą, kas įžvelgė čia kažką antgamtiška: ogi botanikai su biologais, o ne teologai. Tik pagalvokite apie politines dimensijas: iš apsikrikštijusios žydės, kuri tapo vienuole, kuriai tuoj pat uždraudžiama dėstyti ir kuri paskui mirė...— nesivaržykime — mirė labai nemaloniomis aplinkybėmis... nuo 1943 metų iš jos pelenų išauga rožės! Lyg užburtas ratas. Magija. Mistika. Ir man, kaip tik man, kritiškai pasisakiusiai apie Beno biologizmą, būtent man perduodamas šis dosjė! Žinote, ką man kikendamas vakar telefonu pareiškė vienas aukštas prelatas: „Paulius mums pateikia užtektinai stebuklų, daugiau nereikia. Jis mums yra pakankama *little flower*[29], taigi gėlėmis mes aprūpinti". Ar jūs tylėsite?" Čia aut. nelinktelėjo galva, jis ją energingai papurtė, patvirtino šį judesį žodžiu, aiškiai ištardamas „ne", o kadangi Klementina dabar šypsojosi, nuvargusi, naudodama tuščią cigarečių pakelį vietoj pašluostės, subraukė nuorūkas nuo savo lėkštelės į aut. lėkštelę prie jo nuorūkų, paskui, vis dar su nuovargiu ir vėlei pasinaudodama tuščiu pakeliu kaip pašluoste, sužėrė rūkymo pėdsakus į šiukšlių dėžę iš mėlynos sintetinės medžiagos ir šypsodamasi liko stovėti, taip duodama ženklą kilti, aut. nežino, ar tik čia, nors ir mėginta šitą neigti, vis dėlto neturi būti manipuliuojama stebuklu.

Nerūpestingai plepėdama apie literatūrą, Klementina palydėjo aut. ligi vartų. Tai buvo palyginti netrumpas kelias, kokie keturi šimtai metrų per didelę teritoriją. Kiparisai, pinijos, oleandrai... juk visa tai žinoma. Jau gatvėje, kur matėsi gelsvai rausvas Amžinasis Miestas, aut. įbruko Klementinai savo nepradėtą atsarginių cigarečių pakelį, kurį ji šypsodamasi paslėpė abito rankovėje; jinai papras čiausiai įsikišo jį po drabužiu, panašiu į marškinius, turinčiu stangrias gumutes ir galinčiu slėpti daugiau negu cigaretės. Štai čia, belaukiant autobuso, turinčio nuvežti aut. į miestą Vatikano link, aut. pasirodė, jog laikas peržengti platoniškąjį barjerą; jis nusitempė Klementiną tarp dviejų jaunų kiparisų ir nesivaržydamas pabučiavo ją į kaktą, dešinįjį skruostą, o tada į lūpas. Ji ne tik nesipriešino, ji atsiduso: „Ak, taip", valandžiukę patylėjo šypsodamasi, paskui savo ruožtu pabučiavo jį į skruostą ir, išgirdusi artėjant autobusą, tarė: „Atvažiuokite vėl... tik prašau ne su rožėmis".

---

[29] Gėlelė (*angl.*).

Kiekvienas lengvai supras, jog aut. atrodė, kad ši kelionė apsimokėjo; taip pat tikriausiai suprantama, jog jis nenorėjo atidėlioti grįžimo atgal, kad įvairūs žmonės dėl jo kaltės per greitai neatsidurtų konfliktinėse situacijose; o kadangi aut. nemoka skubėti lėtai, tad atgal jis nusprendė skristi lėktuvu, sieloje — iki pat šios dienos — draskyte draskomas problemos, ar, o jeigu taip, tai kokiu mastu, per šią kelionę — kas dėl išlaidų — susipynė profesiniai ir privatūs dalykai, be to, draskomas, tegu tik iš dalies, vienodai profesinio ir asmeninio klausimo: ar K. rafinuotai siekė Gerzeleno stebuklo su rožėmis *publicity*[30], ar, taip pat rafinuotai, troško šitai sukliudyti; ir kaipgi jis elgtųsi, jeigu jam pavyktų atspėti dar neištartus dabar jau mylimosios norus: objektyviai, kaip reikalauja pareiga, ar subjektyviai, kaip reikalautų jo noras ir potroškis pasitarnauti K.?

Besvarstantį šią keturaukštę problemą, nervingą, iš tiesų jau ir anksčiau suirzusį aut. po Romos pavasario pasitiko atšiauri gimtinės žiema: Nifelheime sniegas, slidžios gatvės, prastai nusiteikęs taksistas, nuolat grasinantis tai dujomis kažką nunuodyti, tai nušauti, tai nudobti ar bent jau prilupti, ir — skaudus nusivylimas — nesvetingas priėmimas prie Gerzeleno vienuolyno vartų, kur niūri pagyvenusi vienuolė trumpai ir šiurkščiai pavijo jį jam nesuprantamais žodžiais: „Žurnalistai mums skersai gerklės stovi!" Šiaip ar taip, paguodai jis galėjo apeiti vienuolyno sieną (visas kvadrato kraštinių ilgis — maždaug penki šimtai metrų), galėjo žiūrėti į Reiną, kaimo bažnyčia buvo uždaryta (čia tarnavo ministrantai, kurie kitados iki ekstazės mėgavosi Margretos oda). Čia gyveno Lenė, čia buvo palaidota Haruspika, paskui iškasta, vėl palaidota, vėl iškasta, kremuota... bet vienuolyno sienoje niekur, niekur nepasitaikė nė vieno plyšelio! Beliko kaimo užeiga, kurioje anaiptol nebuvo taip maloniai tylu ir mieguista kaip Alfredo Bulhorsto tėviškėje. Ne, čia buvo triukšminga, čia aut. buvo įtariai nužvelgtas, čia jis išvydo nevietinius su niekuo nesumaišomos kategorijos individus: tai tikrai žurnalistai, o kai aut., priėjęs prie prekystalio, šeimininko pasiteiravo kambario, jie sududeno it pašaipus choras. „Kambario Gerzelene, šiandien, o dar — dabar pašaipa dar didesnė — tikriausiai kambario su vaizdu į

[30] Viešumo (*angl.*).

vienuolyno kiemą... ką?" O kai aut., naiviai šitą patvirtindamas, iš tiesų linktelėjo, prasidėjo tikros patyčios. Sukikeno sukrizeno madingai apsirengę vyrai ir moterys, bet kadangi aut. vėlei patikėjo apsimestiniu nuoširdumu ir į klausimą atsakė teigiamai,— jis būtinai norįs dirstelėti į apsnigtą vienuolyno sodą,— jie galutinai nutarė, jog jam ne visi namie, tapo malonesni ir — kol šeimininkas pilstė ir tekino, tekino ir pilstė — paaiškino: nejau jis negirdėjęs, apie ką kalba visas pasaulis? — ogi vienuolyno sode atrastas terminis šaltinis, pražydinęs seną rožių krūmą; seserys, remdamosi teise į savo teritoriją, savomis rankomis aptvėrė atitinkamą vietą; įėjimas į bažnyčios bokštą uždarytas; į kaimyninį miestą su universitetu (kaip tik į tą patį, kurioje B. H. T. turėdavo savo tête-à-tête su Haruspika! Aut.) pasiųsti žmonės pasiskolinti iš griovimo darbus vykdančios organizacijos dvidešimt penkių metrų kilnojamas kopėčias, kad būtų galima „žvilgtelėti į vienuolių virtuvę". Dabar jie visi apspito aut., kuris jau ir pats nebesižinojo, ar jis naivus ir kiek naivus,— žurnalistai iš UPI, dpa, AFP, atvyko net ir „Novosti" atstovas, kuris, drauge su ČTK atstovu, buvo pasiryžęs „nuplėšti kaukę klerikaliniam fašizmui ir demaskuoti šį KDS rinkiminį triuką. Žinote,— šnekėjo šiaip jau malonus „Novosti" atstovas, paduodamas aut. bokalą alaus: — Italijoje, kai prasideda rinkimai, ima verkti madonos, o dabar VFR vienuolynų soduose staiga ištrykšta terminiai šaltiniai, pražysta rožės, ten, kur palaidotos vienuolės, kurias, kaip mus bando įtikinti, kitados išprievartavę, užimant Rytprūsius. Kad ir kaip ten būtų, tvirtinama, jog tai turi kažkokį ryšį su kažin kokia komunistine afera, o ką gi dar galėjo padaryti komunistai vienuolėms, jei ne išprievartauti?" Aut., informuotas geriau už daugumą čia esančių, vos prieš penkias valandas žvelgęs į Romą ir bučiavęs skruostą, kurio oda anaiptol ne pergamentinė, nusprendė kapituliuoti ir palaukti laikraščių pranešimų. Buvo beprasmiška toliau čia ieškoti teisybės. Nejaugi iš tiesų Lenė painiai įsukta į šią *story*[31], nejaugi Haruspika pavirto į šilumą? Aut. paliko smuklę, bet, prieš uždarydamas duris, dar išgirdo, kaip viena iš ten esančių žurnalisčių pašaipiu balsu užtraukė: „Pražydo rožė..."

[31] Istoriją (*angl.*).

Jau kitą dieną, rytinėje jau sykį cituoto laikraščio laidoje, aut. rado „baigiamąjį straipsnį“: „Pasirodo, kad keistasis įvykis, tik rytų spaudoje pakrikštytas „terminiu Gerzeleno stebuklu su rožėmis“, aiškintinas natūraliomis priežastimis. Kaip liudija patsai vietovardis, kilęs iš germaniško žodžio „geysir“ (matyt, kadaise Gerzelenas vadinosi Geizirenheimu), jau 4 a. po Kristaus gimimo Gerzelene būta karštųjų šaltinių, o todėl 8 a. ten kurį laiką stovėjo nedidelė kaizerio pilaitė, gyvavusi tol, kol šaltiniai vėl išseko. Vienuolyno vyresnioji, sesuo Sapiencija, specialiame interviu mums pranešė, kad seserys primygtinai pareiškusios, jog niekada negalvojusios apie kokius nors stebuklus ir neskleidusios tokių gandų. Ir jog šį žodį į pranešimus tikriausiai bus įpynusi viena buvusi mokinė, kurios santykį su Gerzelene seniai veikiančiu licėjumi reikėtų apibūdinti kaip dvilypį ir kuri vėliau suartėjo su VKP. Kaip per tą laiką patvirtino specialistai, iš tikrųjų reikalas tas, kad ir kaip keista, išsiveržė karštieji šaltiniai, nuo kurių iš tiesų pražydo keli rožių krūmai. Tačiau, blaiviai, kaip ir dera šiuolaikiškai, smalsiai ir apsišvietusiai ordino atstovei, pareiškė sesuo Sapiencija, nėra jokio, visiškai jokio pagrindo manyti, kad čia kažkas antgamtiška“.

Nors aut. nė akimirkos nedvejodamas išklojo Margretai apie terminį stebuklą su rožėmis ir apie tai, kas už jo slypi (ji nušvito, tikėjo viskuo ir primygtinai patarė nepamiršti Klementinos), nors aut. netgi leidosi šiurkščiai išjuokiamas Lotos, kuri, aišku, išvadino visa tai apgavystėmis ir priskyrė aut. bjauriai „vienuolių baubo“ kategorijai („Ir iš tiesų, ir simboliškai“. Lota), jis niekaip nesiryžo papasakoti apie keistuosius įvykius Gerzelene Lenei ar bent jau užsiminti jai apie tyrimų Romoje būklę. O ir B. H. T.— aut. nuomone — turėjo teisę žinoti, koks poveikis net po dvidešimt septynerių metų priskiriamas jo, be abejonės, garbintos Rachelės pelenams. Ir nors per tą laiką žymūs geologai, padedami keleto žvalgų iš vienos naftos kompanijos, kuri nedvejodama pasinaudojo terminiu atsitikimu su rožėmis reklamos tikslais, nepaneigiamomis išvadomis patvirtino, jog įvykis „visiškai natūralus“, dalis Rytų Europos spaudos atkakliai tebeteigė, jog „rinkiminė parama reakcingosioms jėgoms iš Gerzeleno“ esą „sužlugusi tik dėl nenuilstamo socialistinių jėgų spaudimo ir atsitraukusi, nūnai

remdamasi tariamai gamtamokslinėmis jėgomis, kurios nuolankiai tarnauja kapitalizmui. Taigi dar kartą įrodyta, kaip lengvai galima manipuliuoti kapitalistiniu mokslu".

Gali būti, kad čia aut. nebesusidorojo; gal jam reikėjo įsikišti, reikėjo kabarotis Gerzelene per sieną, galimas daiktas, su plikio B. H. T. pagalba, reikėjo pasitelkti Lenę, bent jau nuskinti jai keletą rožių ir įteikti prie durų; galbūt tos rožės vis dėlto puikiai pritiktų papuošti jos su užmoju pradėtą paveikslą „Mergelės Marijos, vardu Rachelė, kairės akies tinklainės dalis". Bet kaip tik dabar įvykiai ėmė vyti vienas kitą, pynėsi tarpusavyje, ir aut. neliko kada pasiduoti asmeniškai nostalgijai, traukte traukiančiai jį į Romą. Pareiga šaukė, ji šaukė įsikūnijusi į Hervėgą Širtenšteiną, kuris įsteigė tokį lyg ir „komitetą: Lenė pavojuje — padėkite Lenei" ir ketino suburti visus žmones, kad moraliai ir finansiškai pagelbėtų jai gintis nuo vis stiprėjančio Hoizerių spaudimo, o galbūt net apsvarstytų politines priemones. Per telefoną girdėjai, jog Širtenšteinas susijaudinęs, tačiau kupinas ryžto; jo balsas, nuo menko susijaudinimo kimstąs, per ankstesnius pokalbius virpėjęs lyg fanerinė mediena, dabar gavo metalo skambesį. Jis prašė visų, kas „neabejingi šiai įstabiai asmenybei", adresų, juos gavo ir paskyrė vakare konferenciją, taigi aut. dar liko pakankamai laiko, kad dėl objektyvumo, teisybės ir teisingumo ir vengiant grynai emocinės pozicijos, o ir spiriamas informatoriaus pareigos, jis įsibrautų į vyriausiąją priešingos pusės būstinę. Hoizeriai, taip pat suinteresuoti išdėstyti savo pažiūras į šią nelaimingą istoriją, o, ko gero, ir baimindamiesi tam tikrų numatomų veiksmų, tučtuojau pasišovė „atidėti į šalį net ir labai skubius reikalus". Sunku buvo pasirinkti tik konferencijos vietą. Siūloma: senio Hoizerio apartamentai jau aprašytame ištaigingame viešbutyje — senelių namuose — sanatorijoje; totalizatoriaus savininko Vernerio Hoizerio kontora arba privatus butas; „statybos valdymo menedžerio" (titulas cituojamas tiksliai pagal autodefiniciją. Aut.) Kurto Hoizerio kontora arba privatus butas; be to, konferencijų kambarys, kurį turi ribotos atsakomybės komanditinė Hoizerių bendrovė, kur „mes susivieniję giname įvairius mūsų interesus bei investicijas". (Visos citatos pagal informaciją, telefonu gautą iš Kurto Hoizerio.)

Ne be asmeninio smalsumo aut. pasiūlė Hoizerių ribotos atsakomybės komanditinės bendrovės konferencijų kambarį, kuris yra prie Reino stovinčio dangoraižio tryliktame aukšte ir iš kurio, kaip žino išrinktieji, bet dar nebuvo patyręs aut., atsiveria fantastiškas apylinkės ir miesto vaizdas. Aut. važiavo tenai besidaužančia širdimi: jo smulkiaburžuazinis būdas visada vien baugščiai tereaguoja į tai, kas iš tiesų reprezentatyvu; o dėl savo grynai smulkiaburžuazinės kilmės aut. ten jaučiasi nors ir gerai, vis dėlto svetimas. Taip pat drebančia širdimi jis įžengė šio rinktinio daugiabučio namo, kurio *penthouse*[32] tipo butai taip mėgstami, vestibiulin. Neuniformuotas, netgi nelivrėjuotas portjė, kuris vis dėlto kažkodėl atrodė ir uniformuotas, ir livrėjuotas, nužvelgė aut. ne niekinamai, bet vertindamas, ir aiškiai jautei: avalynė šio vertinimo neišlaikė. Begarsis liftas: tą žinome. Lifte — žalvario lentelė su užrašu „Aukštų rodyklė", probėgšmais metus žvilgsnį — intensyviai ir atidžiai studijuoti nebuvo kada, nes liftas kilo itin greitai ir be jokio garso — pasirodė, kad šiame name įsikūrusios beveik vien kūrybinės pajėgos: architektai, redakcijos, madų agentūros, o savo dydžiu į akis ypač krito viena lentelė: „Ervinas Kelfas, kontaktai su kūrybiškais žmonėmis".

Tebesukdamas galvą, apie kokius kontaktus čia galėtų būti kalbama: apie fizinius, dvasinius, apie paprasčiausius dalykinius, o gal net apie užmaskuotą *call-man* arba *call-girl*[33] ratą,— aut. pasijuto esąs jau tryliktame aukšte, kur be garso atsivėrė durys ir kur jo laukė simpatiškas žmogus, kukliai prisistatęs: „Aš esu Kurtas Hoizeris". Neparodydamas nė menkiausio pataikūniškumo, pasipūtimo, juolab paniekos, su maloniai neutraliu paslaugumu, veikiau leidžiančiu numanyti nuoširdumą nei atmetančiu tokią galimybę, Kurtas Hoizeris nuvedė aut. į konferencijų kambarį, labai primenantį tą patalpą, kurioje jis vos prieš dvi dienas sėdėjo priešais Klementiną: marmuras, durys ir langai iš metalo, odiniai Moriso firmos foteliai... tik kad matyti ne gelsvai rausva Roma, o vien Reinas ir kai kurios jo apylinkės, ir dar kaip tik toje geografinėje vietoje, kur prasideda vis dar didingos upės visų visų purviniausioji atkarpa, maždaug septyniasdešimt ar aštuoniasdešimt

[32] Antstato (*angl.*).
[33] Berniukas telefonu, mergaitė telefonu (*angl.*).

kilometrų upe prieš srovę nuo to daikto, kur visa ši vokiečių šūdžiaupė ar visi šie vokiečių upiašūdžiai paleidžiami ant niekuo nekaltų Olandijos miestų — Arnheimo ir Nijmvėgeno.

Net joje esančiais daiktais stulbinamai malonų įspūdį darantį patalpa buvo sektoriaus formos, čia stovėjo tik pora stalų ir minėtieji Moriso firmos foteliai — tiesioginiai fotelių iš generalinės ordino būstinės Romoje giminaičiai. Tikriausiai sutiksite su aut., kad jo nostalgija čia gavo naujo peno ir keletą akimirkų jis stypsojo suglumęs. Jam buvo pasiūlyta gražiausioji vieta: pro langą matyti Reinas ir gal penki tiltai per jį; ant žavingo elegantiško prie pusapvalio lango derančio stalo išdėliota: įvairių alkoholinių gėrimų, vaisių sulčių, termosas su arbata; taip pat gulėjo cigarų ir cigarečių, kiekis ir asortimentas anaiptol ne kaip pas vulgarius prakutėlius, ne — parinkti protingai ir santūriai. Čia tiks žodis: išpuoselėta. Senis Hoizeris, o ir jo anūkas Verneris, abu atrodė kur kas simpatiškesni, nei juos prisiminė aut.; taigi jis pagal savo padėtį pasiskubino ištaisyti išankstines nuostatas ir žiūrėti į pirmą kartą matomą paslaptingąjį Kurtą Hoizerį kaip į simpatišką, ramų ir kuklų žmogų, kurio šiaip jau nepriekaištingi drabužiai dvelkė prie ramaus jo baritono derančiu laisvumu. Jis nuostabiai panėšėjo į savo motiną Lotą: iš plaukų, iš apskritų akių. Ar tai iš tiesų tas pats žinduklis, kitados gimęs tokiomis dramatiškomis aplinkybėmis ir nekrikštytas, nes to karštai troško jo motina; gimęs tame kambaryje, kur dabar miega penkių asmenų portugalų šeima, ir ar tikrai jis drauge su kur kas griežčiau atrodančiu, nūnai trisdešimt penkerių metų Verneriu tarybiniame rojuje kapų rūsiuose bruko dar ir šiandien dėl to apmaudaujančiam Pelceriui jo paties nuorūkas, apsuktas nauju rūkomuoju popieriumi, kaip perkamąsias?

Keletą akimirkų vyravo sumišimas, nes aut., matyt, buvo palaikytas savotišku parlamentaru, o todėl jis būtinai turėjo tarti keletą žodžių, kad paaiškintų, ko čionai atėjęs. *Informacijos, dalykinės* informacijos. Čia kalbama — trumpu ekskursu reziumuoja aut.— ne apie simpatijas, tendencijas, pasiūlymus bei kontrapasiūlymus. Domina tik situacija, jokiu būdu ne ideologija, jokiu būdu ne advokatavimas; jis — aut.— niekam neįgaliotas, o ir nesiekia būti įgaliotas; „svarstytinoji persona" jam nė karto nebuvo asmeniškai pristatyta, jis vos du ar tris sykius yra matęs ją gatvėje, nė žodžiu nėra su ja persi-

metęs, jo reikalas — galbūt ir fragmentiškai, bet kaip galima mažiau fragmentiškai, ištirti josios gyvenimą; jo — aut.— užduotis nėra gauta iš kokios nors žemiškos ar nežemiškos instancijos, ji *egzistencinė*; o visi trys Hoizeriai klausėsi šių aut. išvedžiojimų su tam tikra vos ne vos iš mandagumo rodoma atida, ir tik dabar jų veiduose aut. pastebėjo kažką panašaus į susidomėjimą — aiškiai matei, žodyje „egzistencinė" jie, regis, užuodė grynai materialinius interesus, tad aut. jautėsi priverstas išdėstyti *visus* to egzistencialumo aspektus. Kurto Hoizerio paklaustas, ar jis idealistas, aut. griežtai šitą paneigė; paklaustas, gal tada būsiąs materialistas arba realistas, jis neigė taip pat griežtai; ir staiga aut. pasijuto savotiškai kvočiamas, senis Hoizeris, Kurtas ir Verneris kvotė jį paeiliui, kamantinėdami, ar jis turįs aukštąjį išsilavinimą, ar jis katalikas, ar protestantas, gal kilęs nuo Reino, gal socialistas, gal marksistas, gal liberalas, ar jis už, ar prieš sekso bangą, kontraceptines tabletes, popiežių, Barcelį, laisvą rinkos ekonomiką, planinę ekonomiką; šis kamantinėjimas jau tapo savotiška orientacine rulete, verčiančia aut. nuolat sukioti galvą, kad kiekvienąsyk matytų klausiantįjį, o kadangi į visus šiuos klausimus jis nuolat ir tvirtai atsakinėjo „ne", tai sekretorė, netikėtai išnyranti pro lig tol nepastebimas duris, pagaliau įpylė arbatos, stumtelėjo jam pyragaičių su varške, atidarė cigarečių dėžutę ir mygtuko spustelėjimu atvėrė vieną iš lig tol nepriekaištingai aklinomis atrodžiusių sienų, iš nišos ištraukė tris segtuvus ir padėjo juos ant stalo priešais Kurtą Hoizerį; šalia padėjo bloknotą, popieriaus, pypkę, tada ji — neutralaus grožio persona, primenanti aut. tą dalykišką veiklumą, su kuriuo tam tikruose filmuose viešnamiuose aptarnaujami vyriškiai,— blondinė, vidutinio dydžio krūtine, vėl išnyko pro duris. Pagaliau senis Hoizeris ryžosi pirmasis praverti burną, taukštelėjo savo lazda per segtuvų šūsnį ir padėjo lazdą ant jos, kad protarpiais galėtų ritmiškai stuksenti. „Taip,— prabilo jis, o jo balsas buvo anaiptol ne be skausmo,— taip nutrūksta ryšiai, gijos, istorija, septyniasdešimt penkerius metus glaudžiai siejusi mane su Gruitenais. Juk aš, kaip žinote, penkiolikos metų tapau Huberto Gruiteno krikštatėviu... o dabar, drauge su savo anūkais, aš nutraukiau su Gruitenais visus saitus". Čia teks padaryti išimtį ir trumpinti, nes senis Hoizeris užsimojo ganėtinai plačiai... pradėjo kone nuo obuolių, kuriuos jis, šešiametis —

taip maždaug apie 1890 m.— skynęs Gruiteno tėvų sode, smulkmeniškai nupasakojo abu pasaulinius karus, pabrėžė savo demokratinius principus, apsakė įvairiausias (politines, moralines, ekonomines) Lenės klaidas bei kvailystes ir beveik visų jau pristatytų asmenų gyvenimo istorijas,— maždaug pusantros valandos referatas, gerokai nuvarginęs aut., nes apie daugelį dalykų jis, tegu ir kitaip, jau buvo informuotas. Lenės motina, Lenės tėvas, jaunasis architektas, su kuriuo ji sykį buvo išvažiavusi savaitgalį, josios brolis, pusbrolis, Mirusios sielos, viskas, viskas — o aut. regėjosi, kad ir abu anūkai klausosi nelabai atidžiai,— taip pat „tam tikri visiškai legalūs sandėriai" — išklota, bet ne tiesiog vienareikšmiškai agresyviai, o veikiau gynybiškai agresyviai, kone pono Aukštos Pareigos stiliumi; sklypas, dovanotas Kurtui,— čia aut. sukluso — „kadaise, 1870 metais, kai ponios Gruiten senelis įsigijo jį iš tokio iškeliaujančio ūkininko, kainavo po grašį už kvadratinį metrą, bet tai buvo labdaringa kaina, nes tą sklypą jis būtų galėjęs gauti ir po keturis pfenigus, tačiau jie visados dėjosi kilniadvasiai, o kadangi jis buvo trenktas, tai dar suapvalino kainą ir vietoj penkių tūkstančių markių tėkštelėjo du tūkstančius talerių[34], taigi kvadratinis metras jam atsiėjo po dvylika pfenigų. Kuo mes kalti, kad šiandien kiekvienas kvadratinis metras vertas trijų šimtų penkiasdešimties; o jei atsižvelgsime į tam tikras, tikiuosi, laikinas infliacijos tendencijas — tai išeitų ir po penkis šimtus, be pastatų vertės, kurią ramiai galite prilyginti sklypo vertei. Ir turiu pasakyti, net jei rytoj man atvestumėte pirkėją, kuris paklotų ant stalo penkis milijonus, aš... mes jo neatiduotumėm, o dabar eikite šen ir pažiūrėkite pro langą". Čia senis Hoizeris nesivaržydamas pasinaudojo savo lazda kaip abordažiniu kabliu, užkabino ja aut. už netvirtai susagstyto švarko, nors aut. ir taip nuolat dreba dėl savo vos besilaikančių sagų, ir — teisybės dėlei reikia pasakyti — anūkams purtant galvas, daug negalvodamas prisitraukė jį prie savęs, taigi aut. buvo priverstas apžiūrėti ir aplinkinius devynių, aštuonių, septynių aukštų pastatus, pakopomis išsidėsčiusius apie trylikaaukštį. „Žinot,— balsas grėsmingai tylus,— žinot, kaip vadinasi šitas rajonas?" Aut., ne visada pastebintis visus topografinius pakitimus, papurtė gal-

[34] Taleris — 3 markės.

vą. „Šitas rajonas vadinasi Hoizeringenas... ir iškilo jis tame sklype, kuris septyniasdešimt metų paprasčiausiai dirvonavo, kol jį maloningai padovanojo šitam jaunam ponaičiui (lazda mostelima į Kurtą, o balse pasigirsta pašaipi gaida) aš, aš, aš pasirūpinau, kad šita dovana nenueitų niekais, pagal tą posakį, kuris paskelbtas jau mūsų protėviams: ‚Ir pripildykite žemę, ir ją paverkite!'"

Jau ir taip nebejaunas ponas nūnai vis dėlto pasirodė paliegęs; ir nors patsai buvo atvirai agresyvus, aut. mėginimą išsivaduoti nuo jo lazdos-abordažinio kablio jis savo ruožtu irgi įvertino kaip agresiją, nors aut. elgėsi labai švelniai ir, rūpindamasis savo sagomis, be galo santūriai. Staiga Hoizeris vyr. išraudo it vėžys, dabar jau tikrai išplėšė sagą, o kartu su ja šuniui ant uodegos nuėjo ir nemenkas suskidusio tvido gabalas, o Hoizeris dar ėmė grėsmingai mojuoti savo lazda aut. virš galvos. Ir nors aut. visada pasiryžęs atsukti ir kairįjį skruostą, čia jam pasirodė, jog dera gintis; jis susigūžė, pasitraukė ir tik vargais negalais oriai išsisuko iš šios bjaurios padėties. Tuo tarpu, bandydami numaldyti senį, įsikišo Kurtas su Verneriu, ir, tikriausiai nematomo mygtuko iškviesta, pradėjo veikti aptarnavimo mašina vidutinio dydžio krūtine, ji, kažką pakuždėjusi seniui į ausį, neapsakomai ir su nepakartojamu šaltakraujiškumu išsiviliojo jį iš kabineto, veiksmas, kurį abu anūkai vienbalsiai pakomentavo tokiais žodžiais: „Taip, Trūde, jūs mūsų nuostabiausia visų galų mergaitė". Prieš palikdamas patalpą (šiame kontekste aut. nedrįsta vartoti žodžio „kambarys", nes tai galėtų įžeisti ir paskatinti skųstis), senis Hoizeris dar riktelėjo atsigręždamas: „Hubertai, tas juokas tau brangiai atsieis, juokiasi tas, kas juokiasi paskutinis".

Atrodo, ponus Vernerį ir Kurtą Hoizerius šis įvykis sujaudino tik draudimo technikos požiūriu. Prasidėjo bjaurus trijų asmenų dialogas apie apgadintą švarką. Ūmų Vernerio ketinimą tučtuojau brangiai atlyginti už švarką grynais, taip sakant, dar pačioje užuomazgoje nuslopino Kurto žvilgsnis; šiaip ar taip, Verneris jau buvo besiekiąs piniginės — visiems žinomas gestas,— bet dabar nustebęs atitraukė ranką. Suskambo tokie žodžiai, kaip: „Savaime suprantama, mes užmokėsime kaip už naują, nors ir neprivalome to daryti". Suskambo tokie žodžiai, kaip: „Kompensacija už skriaudą", „Priedas už patirtą šoką", vardintos draudimo firmos, pateikti polisų numeriai,

pagaliau iškviesta paslaptingoji Trūdė, kuri paprašė aut. vizitinės kortelės, o kai paaiškėjo, kad jis tokios neturi, su aiškiu pasibjaurėjimu veide užsirašė jo adresą savo bloknote, užsirašė su tokia mina, tarsi ją kas verstų čiupinėtis su ypač šlykščiai dvokiančia išmatų rūšimi.

Čia aut. norėtų, kad jam vienąkart būtų leista ir apie save tarti keletą žodžių: jo neviliojo naujas, net ir dvigubai brangesnis švarkas, jis troško atgauti savo senąjį, ir, tegu tai skamba kone verksmingai, jis iš tiesų buvo prie to švarko prisirišęs ir atkakliai reikalavo sutaisyti jo drabužį; o kai abu Hoizeriai ėmė jį nuo šito atkalbinėti, motyvuodami tuo, kad siuvėjo amatas nūnai blėsta, aut. užsiminė apie dailiojo adymo specialistę, kuri jau daug sykių sėkmingai taisiusi jo švarką. Tačiau juk visi yra sutikę žmonių, kurie nei iš šio, nei iš to staiga pareiškia: „Aš taip pat norėčiau tarti žodį" arba „O man ar galima taip pat tarti žodį",— nors niekas nedraudžia ir nė nemano drausti jiems šnekėti — panašioj padėty dabar atsidūrė ir aut., šioje derybų stadijoje vos ne vos beįstengiantis likti objektyvus; jis susilaikė nepaminėjęs savo švarko amžiaus, kelionių, kuriose juo vilkėjo, daugybės raštelių, kuriuos yra kišęs ir vėlei traukęs iš jojo kišenių, smulkių monetų, užkritusių už pamušalo, duonos trupinių, siūlų galiukų, ir nejaugi jis iš tiesų turėjo pasakyti, jog vos prieš keturiasdešimt aštuonias valandas ant kairiojo jo švarko atlapo, tegu ir trumpai, ilsėjosi Klementinos skruostas? Nejaugi jis turėjo duoti pagrindo įtarti jį sentimentalumu, nors jam terūpėjo toks konkretus Vakarų šalies dalykas, kurį Vergilijus išreiškė žodžiais *lacrimae rerum*[35]?

Nuotaika jau seniai nebebuvo tokia harmoninga, kokia buvo iš pradžių ir kokia galėjo būti, jei abu Hoizeriai būtų parodę bent kruopelytę supratimo, kad kažkam senas daiktas yra mielesnis už naują ir kad ne viskas šiame pasaulyje vertintina draudimo technikos požiūriu. „Jeigu,— pagaliau prabilo Verneris Hoizeris,— kas nors įsirėžtų į jūsų senutėlį folksvageną ir pasiūlytų jums naują, nors privalėtų užmokėti tik už nuostolius, o jūs nesutiktumėte, tai aš tegaliu sakyti, jog tai nenormalu". Jau vien užuomina, kad aut. važinėja sukiužusiu folksvagenu, buvo, tegu ir nesąmoningas, įžeidimas, aliuzija į paja-

[35] Daiktų ašaros (*lot.*).

mas ir skonį, tegu ne objektyviai, bet vis dėlto subjektyviai žeminančio pobūdžio. Ar atrodys labai užgaulu, jei jis — aut.— bus pamynęs savąjį objektyvumą ir išdrožęs, jog nusišikt jam ant senų ir ant naujų folksvagenų... jis tik nori, kad jam sutaisytų nusenusio gašlio apgadintą švarką. Toks pašnekesys, žinoma, negalėjo duoti vaisių. Ir kaip tu, žmogau, paaiškinsi, kad esi paprasčiausiai prisirišęs prie seno švarko ir kad negali jo nusivilkti — o to buvo pareikalauta, siekiant nustatyti tikrąjį žalos mastą,— nes, po šimts paralių, taip jau būna gyvenime — marškiniuose skylė, tiksliau tariant, jie suplyšę, meškerės kabliuku juos autobuse perplėšė romietis berniukas; be to, marškiniai ne visai švarūs, nes, tarnaudamas tiesai, nuolat kur nors bastaisi, nuolat ką nors žymiesi pieštuku ar tušinuku, o vakare, mirtinai išvargęs, drimbi lovon, nė marškinių nenusivilkęs? Nejaugi taip sunku suprasti žodį „sutaisyti"? Galimas daiktas, kad žmonės, kurių vardu vadinami miestų rajonai, jų statomi nuosavuose sklypuose ant nuosavos žemės, kone metafiziškai susierzina, turėdami pripažinti, jog, matyt, egzistuoja dalykai, netgi švarkai, kurių jų savininkams neatstos jokie pinigai. Galbūt čia net esama liūdnos provokacijos... tačiau kam tikslus aut. dalykiškumas lig šiol atrodė pusėtinai įtikimas, tasai patikės ir tuo, kas skamba neįtikėtinai: iš tiesų tai *aut.* per šį ginčą buvo dalykiškasis, ramusis, mandagusis ir, šiaip ar taip, pastovusis elementas, o abu Hoizeriai ėmė prarasti dalykiškumą, jų balsai tapo sudirgę, nervingi, įžeistų žmonių balsai, jų — šiai bjauriai scenai besibaigiant, net Kurto — rankos be perstogės trūkčiojo ton pusėn, kur galėjai numanyti esant jų pinigines... tarsi iš ten jie būtų galėję ištraukti švarkus, dvylikos metų senumo mėgstamus švarkus, kurie kažkam mielesni už nuosavą odą ir dar labiau nepakeičiami, nes odą galima persodinti, o švarko — ne; prie jo esi prisirišęs *ne* iš sentimentalumo, o tik todėl, kad galų gale vis dėlto esi vakarietis ir *lacrimae rerum* tau įkaltos į galvą.

Kaip provokacija įvertinta ir tai, kad aut. atsiklaupė ant parketo ir ėmė šliaužioti ieškodamas to medžiagos gabalo, su kuriuo buvo išrauta viena iš jo sagų; o juk to medžiagos gabalo jam reikės, kai jis eis pas dailiojo adymo meistrę. O kai galiausiai jis atsisakė bet kokios kompensacijos ir pasišovė užmokėti už švarko adymą iš savo kišenės, duodamas suprasti, jog galbūt jam tai pavyks sutvarkyti aplinkiniu keliu, įtraukiant šią sumą

į gamybos išlaidas, nes galų gale jis juk dirba čia savo darbą, į tai irgi buvo pažiūrėta kaip į įžeidimą; mes ne kokie šykštuoliai ir t. t. O, ištisa virtinė nesusipratimų! Nejaugi neįmanoma patikėti, kad žmogus tenori atgauti savo švarką, savo švarką ir nieko daugiau? Nejaugi išsyk reikia imti jį įtarinėti fetišistiniu sentimentalumu? Ir pagaliau — nejaugi nėra aukštesniosios ekonomijos, privalančios uždrausti taip be niekur nieko išmesti švarką, kuris, sulopytas ir dailiai suadytas, dar tinka dėvėti ir teikia džiaugsmo jį nešiojančiam žmogui, išmesti tik todėl, kad tavo stora piniginė ir tu nenori nemalonumų?

Po šios nesmagios intermedijos, smarkiai suardžiusios iš pradžių vyravusią harmoniją, pagaliau pereita prie reikalo: prie trijų segtuvų, kurie, matyt, sudarė Lenės dosjė. Čia vėlei teks reziumuoti visa tai, kas tik buvo išklota apie „tetos Lenės apsileidimą“, tetos Lenės nepraktišką elgesį, tetos Lenės auklėjimo klaidas, tetos Lenės draugus... „o kad nemanytumėt, jog mes šventeivos, atsilikėliai arba nepažangūs, čia kalbama ne apie meilužius, netgi ne apie turkus, italus ar graikus... čia kalbama apie tai, kad sklypas nerentabilus beveik 65 procentais; vien pajamos už pardavimą, sumaniai jas investavus, galėtų atnešti keturiasdešimt—penkiasdešimt tūkstančių markių metinės rentos, gal ir daugiau, bet padorumo dėlei remkimės žemiausia riba... o ką tas namas duoda? Atmetus remontą, atmetus administracines išlaidas ir pirmojo aukšto, kur gyvena teta Lenė, tiesiog atbaidanti geresnius nuomininkus — ir taip numušanti nuomos kainą — asocialių gyventojų daromą žalą... ką gi tas namas duoda? Nė penkiolikos negauname, vos trylika, keturiolika“. Tai Vernerio Hoizerio žodžiai.

Toliau šnekėjo Kurtas Hoizeris (santrauka, kurią galima patikslinti pagal aut. užrašus), jie nesą nusiteikę prieš užsieniečius darbininkus, neturį jokių rasinių prietarų, tačiau reikia būti nuosekliems, ir jei teta Lenė sutiktų *imti* įprastinę nuomą, būtų galima kalbėti net apie tai, ar neatidavus viso namo užsieniečiams darbininkams, ar neišnuomojus lovų, kambarių, ar nepaskyrus tetos Lenės administratore ir ar nepaskyrus jai nemokamo buto ir mėnesinės kompensacijos grynais; bet ji gi imanti — kas esą gryniausia beprotybė ir net prieštaraują socialistinio ekonomikos mokslo išvadoms — ji gi imanti nuomos lygiai tiek, kiek pati mokanti; tik dėl jos už kvadratinį metrą jie prašą 2,50, o ne tam, kad kiti iš to pelnytųsi; pav.,

portugalų šeima už 50 kvadratinių metrų mokanti 125 VFR markes, ir dar 13 VFR markių už naudojimąsi vonia ir virtuve, 3 turkai („Iš kurių vienas dabar nuolat miega pas ją, taigi kambaryje iš tikrųjų gyvena tiktai du".) — už trisdešimt penkis kvadratus moką 87,50 VFR markes, abu Helcenai vėlgi — už 50 m^2 125 VFR markes, plius dar po 13, „be to, ji tokia beprotė, kad už virtuvę ir vonią pati moka dvigubai, nes laiko laisvą kambarį Levui, kuris kol kas turi nemokamą pastogę". O taurę perpildą tai, kad už mebliuotus kambarius ji imanti kaip už tuščius; tai nesą toks nekaltas dalykas kaip anarchistiškai komunistinis eksperimentas, tai keičią rinkos santykius, labai nenusižengiant padorumui, iš to buto už kiekvieną kambarį su teise naudotis vonia ir virtuve lengvai esą galima išspausti po 300—400 markių. Ir t. t. Ir t. t. Atrodo, kad net Kurtui Hoizeriui buvo bjauru prašnekti apie vieną dalyką, „kurio vardan objektyvumo visgi negaliu nutylėti", mat, po teisybei, iš dešimties lovų Lenei tepriklausančios tik septynios, viena esanti dar senelio; antra — labai įžeisto Heinricho Pfeiferio; o trečia — pastarojo tėvų Pfeiferių, „kuriems plaukai šiaušiasi pagalvojus, kas, ko gero, daroma tose lovose". Taigi Lenė pažeidžianti ne tik grynai ekonominius dėsnius, naudojimo teises, bet ir turto valdymo teises; o ribotos atsakomybės komanditinei Hoizerių bendrovei savo lovų valdymo teises patikėję ginti ir Pfeiferiai, mat šiuo metu jiems stačiai neįmanoma tiesiogiai tartis su Lene: taigi privalu žiūrėti ne tik savų teisių, bet ir patikėtųjų ginti, o visas reikalas taigi gaunąs papildomą dimensiją ir ant kortos statoma principo dalykai. Tiesa, lovą, priklausančią Heinrichui Pfeiferiui, per karą, „kai jis ten laukė, kol jį pašauks", jam padovanojusi tetos Lenės motina, tačiau kas dovanota, tas dovanota, įstatymų leidybos požiūriu dovanojimas esąs visiškas turto valdymo perdavimas. Ir — aut. ramia širdimi gali tuo pasinaudoti — nesuvokiama, bet visi jos nuomininkai ir subnuomininkai dirbantys šiukšlininkais arba gatvių šlavėjais. Čia aut. užprotestavo, primindamas, jog abu Helcenai dirbą *ne* šiukšlininkais, ponas Helcenas esąs miesto tarnautojas, užimantis vidutiniąją-aukštesniąją padėtį, ponia Helcen valganti duoną iš garbingo kosmetininkės verslo, o portugalė Ana Marija Pinto dirbanti prašmatnios universalinės parduotuvės savitarnos restorane prie bufeto; aut. pats yra pirkęs iš jos kukulių, bandelių su varške ir kavos ir su ja atsi-

skaitinėjęs, viskas vykę nepriekaištingai. Kurtas Hoizeris linktelėjimu patvirtino šią pataisą, tačiau pridūrė, jog dar vienu atžvilgiu teta Lenė elgiasi ekonomiškai neteisingai, ji esanti visiškai sveika ir būsianti darbinga dar kokius septyniolika metų, tačiau, paklausiusi kvailų savo susipainiojusio sūnaus įkalbinėjimų, metusi darbą, kad prižiūrėtų tuos tris portugalų vaikus, kuriems dainuojanti, mokanti juos vokiečių kalbos, leidžianti kišti rankas prie savo „teplionės“ ir — tą galima įrodyti dokumentais — pernelyg dažnai atleidinėjanti nuo pareigos eiti į mokyklą, taip, beje, elgusis ir su savo sūnumi. Juk čia esama ištisos klaidų „grandinėlės“, o taip jau yra: žmogus, nesugyvenantis su įstatymu, visuomenei atrodo įtartinas,— ir vėlgi, taip jau yra, kad šiukšlininko ir gatvių šlavėjo darbai laikomi visų prasčiausiais, todėl smunkąs visuomeninis namo prestižas, o kartu su juo — ir nuomos kaina.

Visa tai išdėstyta ramiu balsu, protingai argumentuojant, ir skambėjo įtikinamai. Apmaudą dėl švarko visi seniai pamiršo, visi, išskyrus aut., kuris, nesąmoningai čiupinėdamas savo mėgstamą drabužį, konstatavo, jog labiausiai nukentėjo pamušalas, be to, jautė, kad vis labiau dryksta italo berniuko perplėšti marškiniai. Šiaip ar taip, čia buvo gera arbata, bandelės su varške, cigaretės, akį malonino nuostabus vaizdas pro suapvalintą langą, ramino tai, kad Verneris Hoizeris nuolat patvirtindavo savo brolio išvedžiojimus ritmišku galvos linksėjimu, beveik tiksliai skanduodamas taškus, kablelius, brūkšnius ir kabliataškius — taip susidarė mišinys iš psichodelinio ir džiazo efekto, teikęs kone harmonijos įspūdį.

Čia taip pat reikia pasakyti komplimentą Verneriui Hoizeriui už jautrumą, nes jis, matyt, pajuto, kad aut., valdyte užvaldytas tokio smulkiaburžuazinio motyvo kaip diskretiškumas, mielai užsimintų apie vieną temą, kuri jam, taip sakant, sukosi ant liežuvio galo: Lota Hoizer, šiaip ar taip, vis dėlto šiųdviejų iš pažiūros tvirtai ant kojų stovinčių ponaičių motina.

Jis — Verneris — ir buvo tasai, kuris nesidrovėdamas prabilo apie šį „apgailėtiną ir, deja, absoliutų susvetimėjimą“; nereikia savęs apgaudinėti, pareiškė jis, reikia objektyviai išanalizuoti esamą padėtį, atlikti tegu ir skaudžią psichologinę operaciją, šiaip ar taip, jis žinąs, jog aut. bendraująs su jo motina, galbūt jiedu net jaučią vienas kitam simpatiją, o simpatija tarp jo, jo brolio bei senelio ir aut. jau nebeesanti „išbalan-

suota" per „apgailėtiną, tačiau savaime turbūt neesminį įvykį". Jo nuomone, svarbu konstatuoti, jog jis visiškai nepajėgiąs suvokti,`kad padėvėtas, trečios klasės drabužių parduotuvėje pirktas tvido švarkas, kurį iš pirmo žvilgsnio pažinsi kaipo „bebaigiantį dvyliktuosius", kažkam mielesnis už naujutėlaitį švarką iš prašmatniausios drabužių parduotuvės, tačiau jį mokę tolerancijos, dėl jo, tai tegu jinai viešpatauja; taip pat jis nepajėgiąs suvokti šitokios akivaizdžios antipatijos tokiam populiariam, taip plačiai paplitusiam automobiliui kaip folksvagenas, jis pats įgijęs folksvageną kaip antrąjį automobilį savo žmonai, o kai jo nūnai dvylikametis sūnus Otas po kokių šešerių, septynerių metų išlaikysiąs brandos egzaminus ir pradėsiąs studijuoti arba išeisiąs į kariuomenę, jis pirksiąs ir trečiąjį automobilį — folksvageną. Na, bet čia tarp kitko, o dabar — kas dėl jo motinos. Ji, ir tai jos pagrindinė klaida, nepasakysi, kad falsifikavusi žuvusio tėvo paveikslą, bet, viską vadindama sapalais, vulgariai menkinusi tą istorinį foną, kuriame jis žuvo. „Net tokie gudročiai berniūkščiai, kokie mes, be abejo, buvome, vieną dieną pareikalavo tėvo paveikslo". Tai nebuvę jiems atsakyta, jų tėvas jiems apibūdintas kaip geras, jautrus žmogus, tegu iš dalies ir nevykėlis, bent jau profesiniu atžvilgiu, taip pat niekada nebuvę jokio pagrindo abejoti motinos meile jo tėvui Vilhelmui, tačiau tėvo paveikslas buvęs sistemingai, nors turbūt be išankstinio plano, griaunamas, nuolat ir bet kokiame istoriniame kontekste vartojant žodį sapalai; o dar blogiau buvę tai, kad ji turėjusi meilužių. Gruitenas, tą dar būtų galima kentėti, nors dėl šio neteisėto ryšio jie susilaukdavę pajuokos ir visokiausių nemalonumų, bet paskui ji priėmusi savo lovon „net" rusą, o kartkartėmis ir „šitos pabaisos Margretos pamestą amerikoną"; ir trečia, siaubingų pasekmių turėjęs jos antireliginis ir antibažnytinis afektas, o tai, kaip aut. tikriausiai žinąs, esą ne tas pat; joje šiedu afektai kaip tik sudarę „žudantį derinį"; ji pasmerkusi juos ilgam ir varginančiam keliui į laisvąją mokyklą, o po to, kai žuvęs „tėvukas Gruitenas", ji dariusis vis niūresnė ir tulžingesnė, jiems kaip tik trūkę atsvaros; ją — šitą atsvarą — jis turįs pripažinti ir lig šiol vertinąs, jis radęs pas tetą Lenę, kuri visuomet buvusi miela, maloni, kilniadvasė, dainavusi dainas, sekusi pasakas, o į jos velionio... na taip, turbūt vis dėlto galima sakyti — vyro, nors jis ir Raudonosios Armijos kareivis, paveikslą,

į šį paveikslą niekados nesikėsinta, ir Lenė vengdavusi kištis, kai nesuskaičiuojamą daugybę kartų kieno nors likimai interpretuoti kaipo paistalai arba sapalai; metų metus, taip, tiesiogine prasme, metų metus ji sėdėdavusi vakarais su jais ir Levu prie Reino, „su savo rožių dyglių nežmoniškai subadytomis rankomis"; ir juk Levą krikštiję, o Kurto ne, Kurtą pakrikštiję tik septynerių metų pas vienuoles, kai seneliui Otui, „dėkui Dievui", pavykę ištraukti juos iš „šitos aplinkos", dėkui Dievui, nes mažiems vaikams teta Lenė — pasaka, bet paūgėjusiems — tikri nuodai; ji per daug dainuojanti ir per mažai šnekanti, nors buvę gera ir darę gerą poveikį, kad teta Lenė „niekad ničniekad neprasidėdavo su vyrais, tuo tarpu, kas dėjosi pas mūsų motiną,— nesuprasi, o pas šitą pabaisą Margretą buvo tikras viešnamis". Verneris Hoizeris pagyrė ir Marją van Dorn, netgi Bogakovui rado gerą žodį, „nors tasai irgi retkarčiais kiek per daug dainuodavo". Na, bet paskui jie galų gale vis dėlto išėję į teisingą, į krikščionišką kelią, buvę išmokyti stengtis, jausti atsakomybę, studijavę, jis — teisę, Kurtas — ekonomiką, „o senelis tuo tarpu vykdė savo, reikia pasakyti, genialią turtinę politiką, kuri davė mums galimybę tuojau pat pritaikyti savo žinias nuosavose įmonėse".

Visai įmanomas dalykas, kad verstis iš totalizatoriaus, kurį jis laikąs tik tarp kitko, pasirodysią nerimta, tačiau iš tiesų tai tesą jo hobis, komerciškai pagrįstas sumanymas, turintis tenkinti jo aistrą lošti. Ir galiausiai reikią pabrėžti, jog teta Lenė esanti pavojingesnė už jo motiną, kurią jis pavadino „apvilta pseudosocialiste", niekam negalinčia pakenkti. Teta Lenė jam atrodanti reakcionierė tikriausia šio žodžio prasme, juk tai esą nehumaniška arba, vokiškai tariant, nežmoniška, kaip instinktyviai, atkakliai, nesąmoningai, bet nuosekliai ji priešinasi ir net ne atsisako kaip nors galvoti apie pelną — juk tai reikštų sąmoningumą — ji paprasčiausiai nedaro šito. Griovimas ir savigriova sklindą iš jos, tai, matyt, Gruitenų bruožas, kurį turėjęs ir josios brolis, o dar būdingesnis šis bruožas buvęs josios tėvui. Jis, baigė Verneris Hoizeris, nesąs žvėris, jis domisi jį supančiu pasauliu, liberalus kiek tik leidžiąs jo išsiauklėjimas; jis atviras kontraceptinių tablečių ir sekso bangos šalininkas, bet vis dėlto laikąs save krikščioniu, jis esąs, jei norite, „gaivaus oro fanatikas", o kaip tik šito reikėtų tetai Lenei, jai reikėtų įpūsti gaivaus oro. Ne jis, o ji esanti žvėris, nes,— tą jau įro-

džiusi teologija ir vis dažniau teigią netgi filosofai marksistai — sveikas pelno ir turto siekimas glūdįs žmogaus prigimtyje. Pagaliau, ir tai jis užvis mažiausiai galįs jai atleisti, Lenės sąžinę slegiąs likimas žmogaus, kurį jis ne tik *mylėjęs*, bet kurį jis ir po šiai dienai mylįs: Levo Borisovičiaus Gruiteno, jo krikštasūnio, „kuris man buvo patikėtas tokiomis dramatiškomis aplinkybėmis, aš vertinu tai kaip įpareigojimą ir tegu vienu tarpu ir žiūrėjau į šį įpareigojimą kiek ciniškai, vis dėlto *esu* jo krikštatėvis, o tai ne tik metafizinis, ne tik visuomeniškai religinis, bet ir teisinis statusas, kurio ketinu laikytis". Juodviem, jo broliui ir jam, prikišę kaip neapykantą, kad „dėl tam tikrų, šiaip ar taip, teisės požiūriu abejotinų kvailysčių" jie apkaltinę Levą ir leidę jį nuteisti bei pasodinti už grotų, tačiau iš tiesų tai buvęs meilės aktas, norint atvesti jį į protą ir išmušti jam iš galvos tai, kas „pagaliau laikoma didžiausia iš visų nuodėmių: jo išdidumą, jo pasipūtimą". Jis dar puikiausiai prisimenąs Levo tėvą, prisimenąs jį kaip gerą, jautrų, tylų žmogų, ir esąs tikras, jog ir jam nebūtų patikę, kad jo sūnus taptų tuo, kuo po tam tikrų klaidžiojimų jis galų gale tapo: šiukšliavežiu. Jis anaiptol nenorįs neigti, kad šiukšlių išvežimas turįs didelę reikšmę ir esąs pirmos svarbos visuomeninė funkcija, tačiau Levas, to nenuginčysi, buvęs „pašauktas kilnesniems dalykams". (Kabutes padėjo aut., kuris iš Vernerio Hoizerio kalbos negalėjo klausydamas nuspręsti, ar čia cituojama, ar recituojama, ar kažkokia citata tiesiog įaugusi į jo kalbą; tegu lieka neišaiškinta, ar tos kabutės čia reikalingos. Tebūnie jos laikomos tiktai pasiūlymu.)

Reikia turėti galvoje, kad jau prabėgo beveik trys valandos, nuo keturių iki septynių. Kai kas įvyko, kai kas pasakyta. Visų galų mergaitė daugiau nebepasirodė, arbata termose apkarto, tokia ji buvo kondensuota; vis dėlto kiek per daug šildomoje patalpoje bandelės su varške neteko savo šviežumo ir pasidarė it guma, ir nors Verneris Hoizeris ir pavadino save gaivaus oro mėgėju, nerodė jokių pastangų išvėdinti patalpą, skendėte skendinčią tirštuose kelių rūšių tabako dūmuose (Verneris Hoizeris: pypkė, Kurtas Hoizeris: cigaras, aut.: cigaretė); išsiskiriantis žalvarinis suapvalinto lango rėmas ir rankena rodė, jog jį galima atidaryti, tačiau kai aut. iš tiesų pamėgino atverti vidurinę šio lango dalį, jį su šypsena švelniai, bet tvirtai sulaikė Kurtas Hoizeris, kuris neiškentė nepaminė-

jęs sudėtingos klimato įrangos, leidžiančios „individualiai spontaniškai vėdinti" tik užsižiebus tam tikram signalui, reguliuojančiam pastato klimatą; o kadangi ši valanda — maloniu balsu dėstė Kurtas Hoizeris — kaip tik dabar, kai kontoros ir redakcijos baigiančios darbą, esanti kritinė, tai manytina, jog sandrike įtaisyta magiška akis užsižiebsianti ir leisianti vėdinti patalpą tik po kokios pusantros valandos; vienu metu klimato įranga esanti taip perkrauta, jog nebepajėgianti pati įleisti gryno oro. „Juk tai sistema iš keturiasdešimt aštuonių — dvylika kartų po keturis — atskirų butų, ir maždaug šiuo metu, kai pranešimus diktuoja paštas, vyksta lemtingi telefoniniai pokalbiai ir svarbūs pasitarimai, visi tie butai perkrauti. Paskaičiuokite: keturiasdešimt aštuoni butai po keturis kambarius, kiekviename kambaryje vidutiniškai po pustrečio rūkančio žmogaus — pagal statistinį vidurkį vienas statistinis asmuo be perstojo rūko cigaretes, pusė — pypkę, maždaug trys ketvirtadaliai — cigarus; taigi tokiu laiku šiame pastate vidutiniškai yra keturi šimtai septyniasdešimt penki rūkantys asmenys... bet aš pertraukiau savo brolį, ir, man regis, metas eiti link pabaigos, nes juk ir jūsų laikas ribotas".

Taip, dabar vėl žodis Verneriui Hoizeriui (atpasakojama labai glaustai), kalbama visai ne apie pinigus, kaip kad maną paviršutiniški stebėtojai, tačiau jis anaiptol neturįs galvoje aut. Tetai Lenei siūlytas nemokamas butas puikiausioje vietoje, nemokamas Levui, kurį greitai turį paleisti, jie pasiryžę sudaryti jam galimybes mokytis vakarais, o po abitūros studijuoti, bet visa tai buvę atstumta, nes ji puikiausiai jaučiasi tarp tų šiukšlininkų, nes vengianti nors minimaliai prisitaikyti; jos nevilioją ir nesuvilioją jokie patogumai, ji prisirišusi prie savo senamadiškos viryklės, prie savo krosnių, prie savo įpročių... aišku, kas šiuo atveju esąs reakcingoji pusė. Kalbama — jis tą sakąs ir kaip krikščionis, einantis krikščionišku keliu, ir kaip tolerantiškas ekonomistas bei juristas, susipažinęs su teisinės valstybės principais — kalbama apie pažangą, o „kai žengi į priekį, tai kartais turi kai ką peržengti. Tada jau nebeegzistuoja tasai romantiškas „Kai mes žengiame petys į petį", kurį mums iki įsipykimo dainuodavo motina. Ir mes negalime elgtis taip, kaip norime, mes, kaip matote, netgi savo nuosavame name negalime kada užsigeidę atidarinėti langų". Žinoma, jie negalį skirti tetai Lenei dviejų šimtų vienuolikos kvadratinių metrų

kuriame nors naujame Hoizeriams priklausančiame pastate... tai reikštų prarasti beveik du tūkstančius markių už nuomą, taip pat jie negalį suteikti krosnių ir „bet kada atlapojamų" langų, ir, kas dėl jos nuomininkų, subnuomininkų ar meilužių, tai, žinoma, irgi reikėtų įvesti „nedidelių visuomeninių" apribojimų. „Bet po paraliais,— pirmą kartą, tegu ir trumpai, Verneris Hoizeris tapo agresyvus,— ir aš nors kartą norėčiau pasijusti taip patogiai, kaip teta Lenė". Dėl šios ir kitų priežasčių, pirmiausia dėl aukštesnių interesų, teksią paleisti tąją iš pažiūros negailestingą mašiną.

Kaip mielai šioje vietoje aut. būtų pasakęs kokį paprastą taikingą žodį, jis netgi buvo pasiryžęs pripažinti, koks santykinai menkas jo apmaudas dėl švarko, lyginant jį su problemomis, sunkiai slegiančiomis šiuos iškankintus žmones, kurie netgi negali kada panorėję atlapoti langų savo nuosavame name; galų gale tai nebuvo taip reikšminga, kaip jam pasirodė iš pradžių. O sulaikė jį nuo šių paprastų, tegu ir ne taikingų — jis gi nesiginčijo su abiem informatoriais,— bet bent jau supratingų žodžių ne kas kitas, o Kurtas Hoizeris. Tai jis savotiškai užbaigė pokalbį, jokiu būdu ne grėsmingai, o veikiau maldaujamai užtverdamas kelią prie durų, kai aut. trumpai atsisveikinęs, su paltu ir kepure rankose, žengė link jų.

Kas dėl Kurto Hoizerio, tai aut. teko pakoreguoti daugybę išankstinių nuostatų; mat po visų girdėtų smulkmenų aut. vaizdavosi jį kaip hienos ir vilko hibridą, kaip negailestingą ekonomikos riterį; o iš arčiau pažiūrėjus, Kurtas H. turėjo tiesiog švelnias akis, kurios tik forma, bet ne turiniu priminė jo motinos akis; aišku, pašaipią Lotos tvirtybę ir kone ašaringą jos tulžingumą šiose apskritose švelniose rudose — ramia sąžine galima sakyti — stirniškose akyse slopino bruožai, kuriuos jis galėjo paveldėti tik iš savo tėvo Vilhelmo, šiaip ar taip, iš tėvo pusės, nors ir ne iš tėvo tėvo, Kurto senelio. Atsižvelgiant į tai, kad daugumos tiesiogiai su Lene susijusių asmenų genų visuma susiformavo geografiniame trikampyje Verpenas—Tolcemas—Lisemichas, šie runkelių laukai, matyt, vis dėlto nusipelno pagyrimo, tegu jie, tarp kita ko, yra pagimdę ir Pfeiferius. Be jokios abejonės: Kurtas Hoizeris buvo jautrus žmogus, ir, nors laikas nelaukė, reikėjo jam leisti šitą parodyti. Jis nesidrovėjo uždėti rankų aut. ant peties, ir šiame geste vėlgi nebuvo nei pataikūniškumo, nei globėjiškumo, o tik tam tikras broliškumas,

kurio niekam nevalia užginti. „Žiūrėkit,— tyliai tarė jis,— neišsineškite įspūdžio, jog kas dėl tetos Lenės, tai dabar ims veikti brutali socialiai istorinė automatika, nepermaldaujamas procesas, griaunantis pavėlavusias struktūras ir valdantis taip pat ir mus; žinoma, tai būtų teisybė, jeigu mes ją iškeldintume negalvodami, nesusimąstydami apie praeitį ir visiškai be sąžinės. Tačiau taip nėra. Mes tai darome sąmoningai ir ne be sąžinės, šiaip ar taip, mes savo sąžinės atsiklausėme. Neneigsiu spaudimo, kurį mums daro greta esančių sklypų savininkai ir nekilnojamą turtą valdančios grupės. Mes turėtume pakankamai jėgų juo nusikratyti arba gauti terminus. Taip pat neneigsiu, kad mūsų senelis pasižymi stipria emocine motorika, bet ją mes irgi galėtume dar kartą įveikti, ir toliau galėtume padenginėti tetos Lenės nuomos sąskaitos skirtumą iš nuosavos kišenės: taip mes ir darėme ištisus metus, jei ne ištisus dešimtmečius,— ir šitaip viską užglaistyti ir užglostyti. Pagaliau juk mes ją mylime, už daug ką esame jai dėkingi ir jos aikštingumas mums veikiau atrodo mielas nei nemalonus. Aš jums pasižadu ir įgalioju jus perduoti šio pažado esmę: kai rytoj ji bus iškeldinta, daiktai iškraustyti, mes, Kurtas ir aš, tučtuojau padengsime sąskaitos skirtumą, nutrauksime visus teismo vykdymus, jai jau paruoštas dailutėlis butukas viename iš mūsų pastatų kompleksų, žinoma, ne toks, į kurį ji galėtų priimti dešimt subnuomininkų. To nebus. Šiaip ar taip, užteks vietos jos sūnui ir galbūt meilužiui, nuo kurio anaiptol neketiname jos atskirti. Čia kalbama apie ką kita, apie tai, ką aš nesidrovėdamas vadinu auklėjimo priemone, vadovavimu iš meilės, kurį, deja, turime vykdyti brutaliais būdais. Juk nėra privačios vykdomosios valdžios. Taigi, greita ir neskausminga operacija, bet iki pietų viskas bus baigta, ir jei tik ji apsieis be egzaltacijos, o šito, aiman, galima iš jos laukti, tai jau vakare gyvens jai suteiktame bute. Padaryta viskas, kad jai tokie brangūs seni baldai lemiamu momentu būtų išpirkti arba atpirkti. Ši akcija yra daugiau auklėjamojo, auklėjamojo iš meilės, ir principinio pobūdžio. Jūs tikriausiai nepakankamai vertinate tokio sluoksnio, kaip namų ir nekilnojamojo turto savininkai, socialinį įžvalgumą, tačiau galiu jums atskleisti: seniai suvokta, kad būtent šitie dideli senos statybos butai, palyginti pigūs, su tam tikrais patogumais ir taip toliau, būtent juose susidaro ląstelės, skelbiančios karą mūsiškei pažanga besiremiančiai visuomenei. Juk

liaudies ūkio atžvilgiu dideli svetimšalių darbininkų atlyginimai pagrįsti tik tada, jei dalis jų surenkama per nuomą ir tokiu būdu, kaip ir visąlaik, lieka šalyje. Tie trys turkai kartu sudėjus uždirba maždaug du tūkstančius su viršum markių... juk tiesiog nepakenčiama, kad iš jų jie temoka, įskaitant naudojimąsi virtuve ir vonia, lygiai šimtą markių nuomos. Tai penki procentai, o palyginkime juos su dvidešimčia—keturiasdešimčia procentų, kuriuos turi mokėti normalus dirbantysis. Abu Helcenai, kurių bendras uždarbis lygiai du tūkstančiai trys šimtai markių, moka lygiai šimtą keturiasdešimt, *su baldais*. Su portugalais irgi yra panašiai. Čia paprasčiausiai taip pažeidžiamos konkurencijos sąlygos, kad jeigu tai imtų plisti, tai it užkrečiama liga pažeistų, pagraužtų, pakirstų vieną iš pagrindinių principų, galiojančių mūsiškėje pažanga besiremiančioje visuomenėje, mūsiškėje laisvoje demokratinėje teisinėje valstybėje. Šitaip pažeidžiamos vienodos galimybės, suprantat? O kartu su šiuo ekonominiu procesu, ir tai svarbiausia, vyksta ir moralinis. Juk tokie santykiai, kokie viešpatauja tetos Lenės bute, skatina komunalines, jei ne komunistines iliuzijas, kurios daro griaunantį poveikį ne kaip iliuzijos, o kaip idilė, ir jos skatina, na, negalima sakyti, promiskuitetą... bet vis dėlto promiskuityvizmą, kuris pamažu, bet neabejotinai sunaikins dorą ir papročius, o individualizmas liks vien pajuokai. Aš dar galėčiau pateikti jums keletą, gal kokį pustuzinį įtikinančių aspektų. Trumpai drūtai: tai nėra asmeninė akcija prieš tetą Lenę, čia nėra jokios neapykantos, jokio keršto, priešingai, mes jaučiame simpatiją ir, atvirai sakant, tam tikrą nostalgiją šitam mielam anarchizmui, taip, prisipažįstu, šiek tiek pavydime... tačiau svarbiausia: tokie butai, o ši pažiūra remiasi tiksliomis mūsų sąjungos analizėmis, yra — šnekėkime be emocijų — komunalizmo perykla, komunalizmo, skatinančio utopinę idilę ir svajas apie rojų. Dėkui jums už jūsų kantrybę, ir jei jums kada bus striuka su butu, tai mes — ir su tuo nesiejama jokia sąlyga, tai grindžiama vien prielankia tolerancija — tai mes jūsų paslaugoms".

X

Širtenšteino butas kunkuliavo taip, kaip 1917 metų spalį Sankt Peterburge bus kunkuliavusios kai kurios šalutinės Smolnio patalpos. Skirtinguose kambariuose posėdžiavo skirtingi komitetai. Ponia Hiolthonė, Lota Hoizer ir dr. Šolsdorfas sudarė vadinamąjį finansų komitetą, turintį nagrinėti Lenės finansinių sunkumų mastą, turto aprašymo protokolus, skundus dėl jos iškeldinimo ir t. t. Helcenams, turkui Mechmetui ir portugalui Pinto bendradarbiaujant, pavyko gauti laiškus ir t. t., kuriuos Lenė grūsdavo į savo naktinio staliuko stalčių, o kai ten nebeliko vietos — į apatinį naktinio staliuko skyrių, jų — nors ir smerktina — nė neatplėšusi. Pelceris buvo paskirtas savotišku šio trijulės komiteto generalinio štabo viršininku. Širtenšteinas su Hansu Helcenu, Grunču ir Bogakovu, kurį Lota atvežė taksi, turėjo svarstyti klausimą „visuomeninė eiga". Tiekimo ėmėsi M.v.D., gavusi patiekti sumuštinių, bulvių salotų, kiaušinių ir arbatos. Kaip ir daugelis samovarų srities diletantų, ji laikėsi nuomonės, jog arbata verdama samovare, ir Bogakovas turėjo supažindinti ją su samovaro funkcijomis,— tai buvo milžiniškas aparatas, kurį, kaip pranešė Širtenšteinas, jam atsiuntęs nežinomas dovanotojas, su mašinėle spausdintu rašteliu: „Už daugiatūkstantinį Lili Marlen skambinimą. Žmogus, kurį Jūs pažįstate". Reikėjo kone jėga priversti M.v.D., kaip ir visos jos amžiaus grupės namų šeimininkės nemokančią virti arbatos, bent keturis kartus padidinti jos numatytą arbatžolių kiekį. Tačiau kitur ji pasirodė nuostabi, vos pataisiusi tam tikrą maisto sankaupą, čiupo aut. švarką, ilgokai rausėsi Širtenšteino komodoje, bergždžiai ieškodama adatos ir siūlų, bet paskui, padedama Lotos, juos vis dėlto rado ir su nepaprastu meistriškumu ir be akinių iš vidaus ir išorės

ėmė adyti jau žinomas skausmingąsias švarko žaizdas, faktiškai, turint galvoje jos meistriškumą, nors ir nepatvirtintą jokiu diplomu, adyti dailiuoju adymu. Aut. nukeliavo į Širtenšteino vonios kambarį, kurio prašmatnus dydis ir milžiniška vonia sužavėjo jį lygiai taip pat, kaip ir Širtenšteino skaniai kvepiančios parfumerijos atsargos. O kadangi Lota, aut. nespėjus šito sukliudyti, pamatė jo perplėštus marškinius, Širtenšteinas paskolino jam savus, kurie, nepaisant tam tikro pločio skirtumo per kaklą ir krūtinę, šiaip jau buvo visiškai patogūs. Širtenšteino butą visai pagrįstai galima apibūdinti kaip idealų: sena statyba, trys kambariai į kiemo pusę, viename — fortepijonas, biblioteka ir rašomasis stalas, kitame, kuris beveik vadintinas milžinišku (tiesa, dydis išmatuotas ne rulete, o vien žingsniais: septyni iš šešių), stovėjo Širtenšteino lova, drabužių spinta, komodos, visur aplinkui pridėliota segtuvų su jo rinktiniais kritikos straipsniais; trečioji patalpa — tai virtuvė, ne per didžiausia, bet ir ne maža, ir dar minėtasis vonios kambarys, kuris, lyginant su bet kokia naujos statybos namo vonia, ir savo erdvumu, ir įranga atrodė švaistūniškas, o gal net ir prabangus. Langai atviri, kieme matyti medžiai, mažiausiai aštuonių dešimčių metų senumo, vijokliais apaugusi siena; aut. tebemurksojo vonioje, o tuo tarpu gretimuose kambariuose ūmai įsiviešpatavo tyla, kurios energingu šš... šš... pareikalavo Širtenšteinas. Ir staiga nutiko vienas dalykas, trumpam išblaškęs aut. mintis apie Klementiną bei smarkiai pagilinęs šias mintis, skausmingai, taip sakant. Nutiko kai kas nuostabaus: dainavo moteris — tai galėjo būti tiktai Lenė. Tasai, kas niekados nebandė įsivaizduoti jaunos gražios Lilo fėjos, gal verčiau tegu praleidžia šias eilutes; bet tam, kurs kąda nors yra skyręs gražiajai Lilo fėjai šiek tiek savosios vaizduotės, tam tebus pasakyta: tik taip ji tegalėjo dainuoti. Merginos balsas, moters balsas, bet skambėjo jis it instrumentas, o kokia gi daina liejosi į tylų kiemą, per atvirus langus į atvirus langus?

Dainai savajai
aš skraistę išaudžiau; išsiuvinėjau
ją visą visą
senom legendom ir padavimais
kvailiai atėmę
visiems ją rodė

lyg toji skraistė
būtų jų darbo.
Tegu nešioja.
Kad vaikščiotum nuogas,
reikia daugiau drąsos.

Šie žodžiai aidėjo kieme, kur josios dainos tikriausiai — negirdėta, neišgirsta — skambėjusios daugiau nei prieš keturiasdešimt metų, ir, egzistenciškai žiūrint, balsas darė tokį poveikį, kad aut. tik vargais negalais įstengė užgniaužti a., bet paskui, paklausęs savęs, kam gi nuolat užgniaužinėti, leido joms tekėti nevaržomai. Taip, čia jis nesuturėjo v., ir vis dėlto jautė p., o kadangi jam labai sunku susilaikyti nuo slaptų literatūrinių minčių, tai jis staiga ėmė ir suabejojo informacija apie Lenės turimas knygas; nors ir ieškota su reikiamu kruopštumu, nors kuistasi skryniose, stalčiuose ir spintose, ar tik nebus vis dėlto praleista keletas Lenės motinai priklausiusių knygų, parašytų autoriaus, kuris liko nuslėptas, gėdijantis neteisingai ištarti jo pavardę? Be jokių abejonių, Lenė dar turėjo neatrastų lobių, paslėptų brangenybių, su kuriomis jau 1914 metais, būdama jauna mergaitė, o vėliausiai — 1916-aisiais susipažino jos motina.

Finansų komitetas dar nieko neišaiškino, o komitetas visuomeninei eigai svarstyti priėjo išvadą, kad brutaliųjų veiksmų bus imtasi rytoj prieš pusę aštuonių, tačiau įstaigas, per kurias galbūt pavyktų sustabdyti šią eigą, maždaug tokiu laiku dar tik atidarinėja, ir kad neįmanoma — Širtenšteinas veltui šnekėjo telefonu su įvairiausiais advokatais ir netgi su prokuroru — jau naktį išrūpinti priemonių šiai eigai sustabdyti. Tad kilo laiko stygiaus problema, kone neišsprendžiamas klausimas: kaip uždelsti prievartinį iškeldinimą iš buto maždaug iki pusės dešimtos? Pelceris trumpam pasiūlė komitetui visuomeninei eigai svarstyti savo žinias ir ryšius, apskambinėjo keletą ekspeditorių ir teismo vykdytojų, pažįstamų jam iš karnavalinės draugijos „Immerjröne Strüssjer“, o kadangi, kaip dabar paaiškėjo, jis dar ir dainavo viename vyrų chore, „kur knibždėte knibžda juristų ir šiaip“, tai visgi sužinojo, kad legaliai sustabdyti iškeldinimo beveik neįmanoma. Vėl grįžęs prie telefono, nupasakojo kažkokiam žmogui, kurį vadino Jupu, avarijos

galimybę, jis — Pelceris — pasiryžęs „pakratyti kišenę“ ir už tai atsilyginti, tačiau atrodo, kad Jupas, kuris, matyt, buvo įgaliotasis ekspeditorius, neužkibo ant meškerės, ką Pelceris su kartėliu pakomentavo tokiais žodžiais: „Jis vis dar nepasikliauja manimi, netiki mano grynai žmogiškais motyvais“. Bet dabar, kai buvo ištartas žodis avarija, Bogakovui kilo kone geniali mintis. Argi Levas ne šiukšliavežės vairuotojas, ir argi turkas Kaja Tunčas ir portugalas Pinto taip pat ne šiukšliavežių vairuotojai, ir argi nėra tarp šiukšliavežių vairuotojų tokio dalyko, kaip solidarumas su savo kalėjime sėdinčiu darbo draugu ir jo motina? Tačiau kuo — pareiškė Pinto, kuris iš pažiūros buvo toks pat kaimietis kaip Tunčas ir, kadangi atrodė nereikalingas nei finansų komitetui, nei komitetui visuomeninei eigai svarstyti, sėdėjo virtuvėje ir lupo virtas bulves, o Tunčas tuo metu rūpinosi samovaru ir arbata — kuo — dabar jau abu — čia gali padėti plikas solidarumas? Gal — įsižeidę ir su panieka išpyškino jiedu — jie turi griebtis buržuazinio tuščiažodžiavimo (jie išsireiškė kitaip: „Žodžiai, žodžiai, vien buržujai žodžiai, ir niekas daugiau“) ir skelbti savo solidarumą, kai iš buto legaliai iškeldinami dešimt žmonių, tarp jų — trys vaikai? Bet čia Bogakovas papurtė galvą, varginančiu, skausmus sukeliančiu rankos judesiu paprašė tylos ir paaiškino, jog kitados, dar būdamas mokinukas, Minske matė, kaip reakcinėms jėgoms sukliudė išvežti kalinius. Prieš pusvalandį iki vežimo paskelbta, kad kilęs gaisras, aišku, pasirūpinta, kad ugniagesių mašinas vairuotų patikimi žmonės, o tada tos mašinos taip suvažiavusios prieš mokyklą, kurioje buvo uždaryti kaliniai, kad net užtvėrusios šaligatvį, ir suvaidinusios avariją; šitaip buvo laimėta laiko, kad per užpakalines duris būtų galima išvaduoti kalinius — vien dezertyravimu ir ginkluotu maištu kaltinamus, didžiame pavojuje atsidūrusius kareivius ir karininkus. Kadangi Pinto, Tunčas, o taip pat ir Širtenšteinas su atskubėjusiu Šolsdorfu vis dar nesusigaudė, Bogakovas prabilo be užuolankų. „Šiukšliavežės,— tarė jis,— yra gana sunkūs daiktai, kurie, šiaip ar taip, nėra labai naudingi eismui. Per jas gi visur susidaro kamščiai; todėl jei čia sankryžoje susidurs dvi, o dar geriau trys šiukšliavežės, tai į šitą miesto dalį nepateksi mažiausiai penkias valandas, ir tasai Jupas nė per penkis šimtus metrų neprivažiuos prie namo; kad privažiuotų prie namo, turėtų du kartus sukti į gatves, kur vienakryptis eismas, todėl jis, kiek aš

pažįstu vokiečius, dar ilgai ilgai čia nepasirodys, jei tik valdžios įstaigos sutiks atidėti iškeldinimą. Tačiau tam atvejui, jei jis iš tiesų komposteruotų savo bilietą, t. y. gautų leidimą naudotis vienakrypte gatve, nes vykdo neatidėliotiną pareigą, tam atvejui prie kito gatvės kampo irgi turi susidurti dvi šiukšliavežės". Širtenšteinas būgštavo, kad jeigu jie iškrėsią tokį dalyką, tai susilauksią pasekmių, ir būtent užsieniečiai vairuotojai, gal geriau būtų paieškojus šiam reikalui vokiečių. Todėl Salazaras gavo pinigų bilietui ir buvo išsiųstas kelionėn, tuo tarpu Bogakovas, gavęs iš Šolsdorfo pieštuką ir lapą popieriaus, braižė planą, kuriame — čia jau padedamas Helceno — žymėjo visas vienakryptes gatves. Nutarta, jog užtektų susidurti ir dviem šiukšliavežėms, kad kiltų visiška sumaištis ir Jupo automobilis beviltiškai įstrigtų maždaug už kilometro nuo buto. Kadangi Helcenas šiek tiek išmanė transporto statistiką, o kaip kelių statybos valdybos tarnautojas tiksliai žinojo šiukšliavežės matmenis ir tonažą, tai, drauge su Bogakovu dirbdamas prie strateginio plano, priėjo išvadą, kad „beveik užtektų, jei ir viena šiukšliavežė čia trenktųsi į šitą žibintą arba štai į šitą medį". Bet būtų geriau, jei susidurtų dvi šiukšliavežės, „policija, ir visa terlionė truks maždaug keturias, penkias valandas". Po to Širtenšteinas apkabino Bogakovą ir paklausė, gal galėtų įvykdyti kokį nors jo norą, o Bogakovas atsakė, kad karščiausias, beveik paskutinis jo noras — nes jaučiasi jis apgailėtinai — dar kartą pasiklausyti „Lili Marlen". Kadangi Širtenšteino jis anksčiau nepažinojo, jam nederėtų prikišti kiaulystės, prikišti galima tik tam tikrą rusišką naivumą. Širtenšteinas išblyško, tačiau įrodė esąs džentelmenas: tučtuojau priėjo prie fortepijono ir paskambino „Lili Marlen" — tikriausiai pirmąsyk po kokių penkiolikos metų. Skambino nepriekaištingai. Be iki ašarų susigraudinusio Bogakovo, pasitenkinimą daina rodė turkas Tunčas, Pelceris ir Grunčas. Lota su ponia Hiolthone užsikimšo ausis, o M.v.D. išsišiepusi atėjo iš virtuvės.

Vėl grįždamas prie reikalo, Tunčas pareiškė, jog imasi suvaidinti avariją, be avarijų jis vairuojąs mašiną jau aštuonerius metus ir galįs sau vieną leisti, tik jis turįs pakeisti arba apkeisti savo maršrutą; dėl šito reikėsią susitarti, tai esą sunku, bet įmanoma.

Per tą laiką finansų komitetas baigė aiškintis. „Tačiau,— prabilo ponia Hiolthonė,— nedumkime sau akių, paaiškėjo

šiurpūs dalykai. Hoizeriai sukrapštė viską, supirko ir svetimus vekselius, čia taip pat įeina ir dujotiekis su vandentiekiu. Iš viso susidaro — neišsigąskite — šeši tūkstančiai septyniasdešimt aštuonios markės ir trisdešimt pfenigų". Beje, trūkumo dydis, beveik tiksliai sutampantis su Levo uždarbiu, kurio šis neteko atsidūręs kalėjime, įrodo, jog Lenė visiškai pajėgi išlyginti savo biudžetą; todėl čia reikią ne negrąžinamos pašalpos, o tik paskolos. Ponia Hiolthonė išsiėmė čekių knygelę, pasidėjo ją ant stalo, išrašė čekį ir tarė: „Tūkstantis du šimtai pirmai pradžiai. Dabar daugiau negaliu. Per daug išleidau itališkoms ilgakotėms, Pelceri, jūs žinote, kaip kartais būna". Pelceris, prieš ištraukdamas savąją čekių knygelę, negalėjo susilaikyti nuo moralizuojančio komentaro. Jis pareiškė: „Jei ji būtų pardavusi namą man, visų šitų nemalonumų nebūtų, bet aš duosiu pusantro tūkstančio. Ir,— dėbtelėjo į Lotą,— tikiuosi, kad aš jau nebe parijas ne tik tada, kai prireikia pinigų". Lota, nekreipdama dėmesio į Pelcerio užuominą, apsiskelbė esanti visiškai nusigyvenusi, Širtenšteinas nuoširdžiai užtikrino, kad ir labiausiai norėdamas, negalįs duoti daugiau kaip šimto markių; Helcenas su Šolsdorfu davė atitinkamai tris ir penkis šimtus, o Helcenas pasisiūlė mokėti didesnę nuomą ir šitaip padėti išmokėt likusią skolos dalį. Tada Šolsdorfas rausdamas pareiškė, jog jaučiąs pareigą prisiimti skolos likutį, nes juk jis daugiau ar mažiau, bet vis dėlto šiuo atveju iš esmės esąs kaltas dėl ponios Pfeifer finansinių sunkumų, tik jis turįs vieną ydą, nuolat ribojančią jo galimybes, jis mat renkąs rusizmus, ypač autografus, ir ką tik įsigijęs keletą jam labai brangių Tolstojaus laiškų, tačiau esąs pasiryžęs ryt iš pat ryto imtis žygių valdžios įstaigose, užjudinti jas, o per pažįstamus jam, žinoma, pavyks pasiekti, kad atidėtų iškeldinimą, ypač jeigu paimsiąs kreditan savo atlyginimą — o tai jis atliksiąs rytoj, kai tik atidarys kasą,— ir su visa suma, grynais, nueisiąs į atitinkamas įstaigas. Beje, pirmai pradžiai pakaktų, žinoma, ir pusės sumos, jei kitą pusę jis pažadėsiąs atnešti iki pietų. Pagaliau juk jis esąs tarnautojas, kurį visi pažįstą kaip padorų žmogų, beje, po karo jis ne sykį siūlęs Lenės tėvui privačią kompensaciją, kurios šis atsisakęs, o dabar jam atsiradusi galimybė išpirkti savo filologines nuodėmes, kurių politinį mastą jis per vėlai suvokęs. O, kad jūs būtumėt matę Šolsdorfą: tikras mokslininkas, ne be panašumo į Šopenhauerį — jo balse neabejotinai girdėjosi a. „Bet, mano

ponios ir ponai, man būtinai reikia nors dviejų valandų. Aš nepritariu šiukšliavežių akcijai, tačiau žiūriu į ją kaip į gynybą ir tylėsiu, nors taip nusižengiu savajai tarnautojo priesaikai. Užtikrinu jus, aš irgi turiu draugų ir ryšių, jau beveik trisdešimt metų aš nepriekaištingai dirbu prieš savo polinkius, bet, matyt, ne prieš savo gabumus ir bedirbdamas įsigijau aukštas pareigas užimančių draugų, kurie padės kaip galima greičiau sustabdyti iškeldinimą. Tik vienas dalykas: duokite man laiko".

Bogakovas, kuris per tą laiką su Tunču studijavo miesto planą, rado vienintelę galimybę važiuoti aplinkiniu keliu, suvaidinti gedimą arba, jei reikės, pastovėti tylioje nuošalioje gatvelėje. Šiaip ar taip, Šolsdorfui pažadėta duoti laiko. Dar nespėjęs prabilti, Širtenšteinas ėmė tildyti pats save smarkiu šš... šš...— Lenė ir vėlei dainavo.

Kaip tavo kūnas dailiai apvalėja,
taip auksu bręsta vynas ant kalvos
ir žvilga toly tvenkinys vos vos,
ir dalgio žvangesys girdėti pievoj.

Pelcerio komentaras po to, kai pašaipus Lotos kikenimas nutraukė įsiviešpatavusią kone pamaldžią tylą: „Vadinasi, teisybė, ji tikrai nuo jo nėščia". Tuo būtų galima įrodyti, jog net ir didi poezija turi populiarizacinę informacinę vertę.

Prieš palikdamas šventiškai nusiteikusią draugiją, aut. pirmąsyk nusižengė savajam neutralumui, įnešdamas į Lenės fondą ir kuklų savo įnašą.

Jau kitą dieną, dar prieš pusę vienuoliktos, Šolsdorfas pranešė aut., jog iškeldinimą pavykę atidėti, o dar kitą dieną vietiniame laikraštyje aut. perskaitė tokį straipsnį, pavadintą „Ar negalime išsiversti be užsieniečių?" „Kuo — sabotažu, atsitiktinumu, ginčytino šiukšlių hepeningo pakartojimu ar dar kuo nors laikyti tą faktą, kad vakar rytą prieš septynias Oldenburgo ir Bicerato gatvių sankryžoje susidūrė dvi šiukšliavežės, viena — vairuojama portugalo ir tuo metu turėjusi aptarnauti Bruknerio gatvę už trijų kilometrų į vakarus, o kita — vairuojama turko ir turėjusi aptarnauti Krekmano gatvę už penkių kilometrų į rytus? Ir kaipgi atsitiko, kad trečioji, vokiečio vairuojama šiukšliavežė, nepaisydama ženklo „vienkryptis eismas" taip pat įvažiavo į Bicerato gatvę ir trenkėsi į žibintą?

Mieste žinomi ir vertinami miestui nusipelnę komunaliniai sluoksniai suteikė redakcijai žinių, pagal kurias sprendžiant atrodo, jog čia buvusi iš anksto suplanuota akcija. Nes kaip keista: vairuotojai turkas ir portugalas abu gyvena Bicerato gatvėje, viename blogos reputacijos name, kuris, suderinus su socialiniu skyriumi ir dorovės policija, vakar turėjo būti palaisvintas. Vienos damos, apie kurią šnekama, esą ji gyvenanti iš meilės, „globėjai" „paskolino" jai pernelyg didelę sumą ir sukliudė iškeldinimą, kurį sabotavo, sukeldami neapsakomą transporto chaosą (žr. nuotrauką). Gal vis dėlto vertėtų atidžiau pasidomėti abiem užsieniečiais vairuotojais, kuriuos jų pasiuntinybės apibūdina kaip politiškai nepatikimus elementus? Argi pastaruoju metu nepadažnėjo pranešimų, jog užsieniečiai užsiiminėja suteneryste, ir mes — kaip *ceterum censeo*[36] — kartojame klausimą: ar niekaip negalėtume išsiversti be užsieniečių? Šis, be abejonės, skandalingas įvykis toliau tiriamas. Įtariama, kad akciją organizavęs lig šiol nežinomas žmogus, kuris kaip „egzistencialistas" nereikšmingu pretekstu prisigretino prie jau minėtų komunalinių sluoksnių ir kuriam patikliai buvo suteikta tam tikros informacijos. Negalutiniais vertinimais materialinė žala siekia maždaug šešis tūkstančius markių. O kiek darbo laiko nuostolių atnešė keletą valandų trukusi eismo sumaištis, vargu ar galima apskaičiuoti".

Ne iš bailumo, ne, iš ilgesio aut. nuskrido į... ne, ne į Romą, o į Frankfurtą, o iš ten traukiniu nuvažiavo į Viurcburgą, kur už bausmę perkelta Klementina, nes ir ją įtarė, jog kalbėdama su aut. apie Rachelę Gincburg buvo nediskretiška. Ji — Klementina — ne tik nebesvarsto, bet tvirtai pasiryžo nusimesti vienuolės gobtuvą ir pademonstruoti savuosius vario spalvos plaukus.

Tikriausiai čia vis dėlto reikėtų pasakyti didžiulę banalybę: kad aut., nors ir stengėsi važiuoti savo painiaisiais keliais „su žemišku vežimu ir nežemiškais arkliais" kaip toksai vienas gydytojas, irgi tėra tik žmogus; kad tam tikruose literatūros kūriniuose jis gerai girdi atodūsį „su Efe prie Baltijos jūros", o kadangi neturi jokios Efės, su kuria galėtų nuvažiuoti prie Baltijos, tai be sąžinės graužimo papraščiausiai važiuoja su Klementina į — pavyzdžiui — Veitshiochheimą ir ten nagri-

[36] Vis dėlto aš manau (*lot.*).

nėja su ja egzistencines problemas; jis nesutinka vadinti jos „savąja“, nes ji nesutinka „savąja“ tapti; Klementina turi ryškų gobtuvo kompleksą, mat praleidusi su juo beveik aštuoniolika metų dabar nenori apsigaubti nuometu, ir tai, kas vadinama garbingu pasiūlymu, jai regis negarbinga; beje, jos blakstienos ilgesnės ir švelnesnės, nei vieną akimirką pasirodė Romoje; ištisus dešimtmečius buvusi ankstininkė, Klementina dabar mėgaujasi tuo, kad ilgai drybso lovoje, pusryčiauja gulėdama, eina pasivaikščioti, prigula pokaičio, skaito ilgiausias paskaitas (kurias tikriausiai galima pavadinti ir meditacijomis arba monologais) apie tai, kodėl ji bijosi keliauti drauge su aut. į šiaurinę Maino pusę. Apie jos gyvenimą iki Veitshiochheimo nekalbama. „Įsivaizduok, o jeigu aš būčiau išsiskyrusi arba našlė... juk tada aš irgi ničnieko nenorėčiau pasakoti tau apie savo santuoką“. Jos tikrasis amžius — keturiasdešimt vieneri, tikras vardas — Karola, bet ji neturi nieko prieš, kad ją ir toliau vadintų Klementina. Iš arčiau pažiūrėjus, po keleto pokalbių aiškėja, jog ji išlepusi: jokių rūpesčių dėl buto nuomos, drabužių, knygų, jokių rūpesčių dėl pirkinių — o todėl bijo gyvenimo, net paprasčiausios popietinės kavutės — gal ir Švecingene arba Nimfenburge — kaina ją gąsdina, o kiekvienąsyk, kai išsitrauki piniginę, ją apima siaubas. Neišvengiamas nuolatinis skambinėjimas į „Šiaurinę Mainiją“ — taip jinai šitą vadina — ją erzina, nes viską, ką išgirsta apie Lenę, ji laiko pramanais. Ne pačią Lenę, kurios egzistavimą jai patvirtina ordino dosjė esantys dokumentai; tiesa, ji pati negalėjo rasti ir perskaityti įžymiojo rašinio apie „Markizę fon O...“, tačiau sesuo Prudencija raštu jai paliudijo apie šio rašinio formą ir turinį. Vos užsiminus apie Rachelę Gincburg, Klementina sudirgsta, o į aut. kvietimą vis dėlto nuvažiuoti su juo į Gerzeleną skinti rožių ji atsakė it katė kepštelėdama kaire ranka; ji nieko nenorinti „žinoti apie stebuklus“. Galbūt bus leista pažymėti, kad ji — nesąmoningai — niekina skirtumą tarp tikėjimo ir žinojimo; tikrai aišku, jog Gerzelenas ketina atidaryti termines maudyklas; vandens temperatūra ten nuo 38 iki 39°C, o tai esą idealu. Be to, tikrai aišku dar kai kas: kaip pavyko sužinoti telefonu, Šolsdorfas nepaprastai pasistengė (pasak Širtenšteino), kad cituotajam laikraščiui būtų pateiktas ieškinys, reikalaujant atsiimti tokius žodžius, kaip „blogos reputacijos namas“ ir „gyvenanti iš meilės“, ir vienintelis keblumas — įtikinti teismą,

kad į „meilybinį pasakymą gyvenanti iš meilės" žiūrėtina kaip į įžeidimą; ir dar: Lota kol kas gyvena Levo kambary, o abu turkai, Tunčas ir Kiličas, tikriausiai persikraustys į Lotos apartamentus (jei tik sutiks namo savininkas, kuris esą „nekenčiąs levantiečių"), kadangi Lenė su Mechmetu nusprendė gyventi kartu,— tai laikinas apibūdinimas, nes Mechmetas vedęs, tačiau jis musulmonas, todėl gali vesti antrą žmoną, su savo šalies, bet ne tos šalies, kurioje apsistojęs, įstatymiška sąlyga, jog Lenė turinti tapti musulmone, ir tai įmanoma, nes ir Koranas skyrė vietos Madonai. Per tą laiką išspręsta ir pirkinių problema, nes vyriausioji iš portugalų vaikų, aštuonmetė Manuela, parneša bandelių. Helceną jo įstaigoje pradėjo „kol kas švelniai spausti" (viskas, anot Širtenšteino). O Lenė per tą laiką susitiko su „Pagalbos Lenei komitetu", paraudo (tikriausiai ketvirtąsyk savo gyvenime) „iš džiaugsmo ir kartu iš gėdos", jos nėštumą patvirtino ginekologas, ir dabar ji daug laiko praleidžia pas gydytojus, leidžiasi apžiūrima „nuo galvos iki kojų, skersai ir išilgai", nes kūdikiui „noriu paruošti gerą būstą" (Lenė žodis žodin, anot Š.). Terapeuto, dantisto, ortopedo ir urologo išvados — ničnieko nerasta; tik psichiatras daro kai kurių išlygų, jis nustatė visiškai nepagrįstą savigarbos jausmo pažeidimą ir itin padidėjusį jautrumą aplinkai, bet mano, jog viskas susitvarkys, kai tik paleis iš kalėjimo Levą. Tada ji turinti — „ir į tai reikia žiūrėti kaip į paskirtus vaistus" (psichiatras, pasak Š.) — su Mechmetu Šachinu ir Levu kuo dažniau atvirai petys petin eiti pasivaikščioti. Ko psichiatras nesuprato, taip pat ir Širtenšteinas,— tai slogučiai, kuriuose Lenę aiškiai persekioja akėčios, lenta, braižytojas ir karininkas, net ir tada, kai ji užmiega raminančiame Mechmeto glėby. Tai buvo — per daug naiviai ir visiškai neteisingai, kaip kad galėtų įrodyti aut.— pavadinta „našlavimo kompleksu" ir — taip pat neteisingai — paaiškinta aplinkybėmis, kuriomis Lenė pradėjo ir pagimdė Levą. Šie košmarai, kaip kad žino ir Klementina, anaiptol neturi nieko bendra nei su kapų rūsiais, nei su antskrydžiais, nei su glėbesčiavimusi tų antskrydžių metu.

Pamažu, iš pradžių sustojant Maince, paskui Koblence, o trečią kartą Andernache ir šitokiu gerai apgalvotu laipsnišku planu palengvinant perėjimą, aut. pagaliau pavyko atsivilioti Klementiną į „Šiaurinę Mainiją". Atsargiai laipsniuotos pa-

žintys ne tik su vietovėmis, bet ir su žmonėmis; pirmiausia ponia Hiolthonė, dėl josios bibliotekos, rafinuotos atmosferos ir beveik vienuoliškos aplinkos; išsilavinusiems žmonėms taip pat reikia, kad į juos atsižvelgtų. Vykęs susitikimas, kurį ponia Hiolthonė užbaigė kimiai sukuždėjusi „sveikinu". (Su kuo? Aut.) Po to B. H. T., sublizgėjęs pasakiška svogūnų sriuba, nuostabiomis itališkomis salotomis bei grilyje keptais bifšteksais ir ryte ryjęs kiekvieną, kad ir menkiausią smulkmeną apie Rachelę Gincburg, Gerzeleną ir t. t.; kadangi jis niekina laikraščius, tai nieko nežinojo apie per tą laiką tikrai jau nutilusį skandalą, o atsisveikinant šnipštelėjo: „Laimės kūdiki". Grunčas, Šolsdorfas ir Širtenšteinas sukėlė tikrą furorą: pirmasis savo „natūraliu elgesiu", taip pat tikriausiai dėl to, kad viliojanti senų kapinių melancholija niekuomet nepraranda savo poveikio; Šolsdorfas — todėl, kad jis tikras žavumo įsikūnijimas: kas gi jam pajėgtų atsispirti? Kai Šolsdorfas rado realią bazę pasitarnauti Lenei, jam palengvėjo, be to, jis, kaip filologas, yra Klementinos kolega, ir, gerdami kavą su migdoliniais pyragaičiais, jiedu tuoj suskato aistringai ginčytis apie tarybinę rusų kultūros epochą, kurią K. vadino formalizmu, o Šolsdorfas — struktūralizmu. Širtenšteinas, priešingai, kiek smuktelėjo, jis per daug dejavo dėl tokių pseudomodernistinių kompozitorių intrigų ir vagnerizmo, skausmingai žvelgdamas į K. ir dar skausmingiau — į kiemą, atvirai pasiguodė, jog niekada nebuvo prisirišęs prie jokios moters ir jokios moters nepririšo prie savęs; prakeikė pianiną ir muziką, pagautas mazochizmo priėjo prie fortepijono ir jau beveik savižudiškai ėmė kliunkinti „Lili Marlen", po to atsiprašė ir sausai kukčiodamas paprašė „palikti" jį „vieną su mano skausmu". Kokio pobūdžio galėtų būti šis skausmas, paaiškėjo per neišvengiamą vizitą pas Pelcerį, kuris per tą laiką — maždaug penkias dienas, aut. praleistas Veitshiochheime, Švecinge arba Nimfenburge — siaubingai sublogo; greta savo žmonos Evos, su glebia, tačiau simpatiška melancholija serviravusios kavą su pyragu, pratarusios keletą visiškai rezignuojančių žodžių, kažkokios ne visai realios su josios gerokai dažais išterliotu darbiniu chalatu, mezgusios elegišką pokalbį — tokiomis temomis, kaip Boisas, Artmanas, „prasminga meno beprasmybė", su gausiomis citatomis iš solidaus dienraščio,— bet paskui grįžusios prie savo molberto, „prašau atleisti, bet man būtinai reikia!", Pelceris atrodė taip,

kad jo išvaizda kėlė susirūpinimą. Jis nužvelgė Klementiną, tarsi vertintų ją „kaip žvirblį rankoje", o kai šioji valandžiukę dingo dėl neatidėliotinų ir suprantamų priežasčių (tarp trečios ir šeštos valandos pas Šolsdorfą ji išgėrė keturis puodelius arbatos, pas Širtenšteiną — tris, o pas Pelcerį dabar spėjo išgerti du puodelius kavos), Pelceris sukuždėjo: „Iš pradžių man įtarė diabetą, bet cukraus kiekis kraujyje visiškai normalus, o ir šiaip — nieko. Patikėkit manim, gal jums ir juokinga, bet aš pirmą kartą jaučiu, kad turiu sielą ir kad šiojr siela kenčia; pirmą kartą suvokiu, kad mane gali išgydyti ne kokia nors, o tik viena moteris; aš galėčiau pasmaugti tą turką... ir ką jinai rado tame kaimo Jurgy, kuris dvokia aviena ir česnakais, o be to, dešimčia metų už ją jaunesnis; jis jau turi žmoną ir keturis vaikus, o dabar dar ir jai vieną įtaisė... aš... na, padėkit man". Aut., kuris ėmė gerokai simpatizuoti Pelceriui, priminė, jog *tokioje* bėdoje trečiojo tarpininkavimas paprastai nepadeda ir netgi duoda priešingų rezultatų, čia toks dalykas, su kuriuo suinteresuotas asmuo turi susidoroti pats. „O aš,— guodėsi Pelceris,— kasdien statau Dievo Motinai po tuziną žvakių, aš... pasakysiu jums kaip vyras vyrui... aš ieškau nusiraminimo pas kitas moteris, bet nerandu, aš geriu, vaikštau į lošimo namus... bet *rien ne va plus*[37], tiek tegaliu pasakyti. Tai va". Jei čia užsiminsime, jog Pelceris atrodė graudžiai, tai prašau neieškoti šiuose žodžiuose nė krislo ironijos, juolab kad jis pats taikliai įvertino savo būklę: „Aš niekada gyvenime nebuvau įsimylėjęs, niekada, aš tryniausi su parsiduodančiomis bobomis, taip, aš paleistuvavau, o mano žmona, na, man ji labai patiko, dar ir dabar patinka, ir kolei aš gyvas, ji neturi patirti nieko pikta... bet įsimylėjęs jos nebuvau, o Lenė, na, vos ją išvydęs, ėmiau geisti, bet man nuolat maišo visokiausi užsieniečiai, mylėti jos nemylėjau, įsimylėjau tik dabar, kai prieš savaitę vėl ją pamačiau. Juk... juk aš visai nekaltas dėl jos tėvo mirties, aš... aš ją myliu... dar apie jokią moterį aš nesu šito sakęs". Tuo momentu grįžo Klementina ir droviai, bet vis dėlto aiškiai ėmė raginti kilti. Jos komentaras buvo palyginti piktas, mažų mažiausia blaivus ir gana dalykiškas: „Vadink, kaip nori — Pelcerio arba Širtenšteino liga".

---

[37] Nieko neišeina (*pranc.*).

Išvyka į Tolcemą — Lisemichą davė progą vienu šūviu nušauti du zuikius: Klementiną, nuolat vadinančią save prisiekusia kalniete ir bavare ir tik nenoromis sutinkančią, jog ir šiaurinėje Maino pusėje gyvena malonūs žmonės, buvo galima supažindinti su lygumų grožybėmis, netgi žavesiu, kuris tikriausiai jai nupieštas kiek per entuziastingai; ji pripažino, kad dar niekad nemačiusi tokių lygių ir plačių lygumų, kurios primintų Rusiją, „jei nežinočiau, kad čia jos tęsiasi tris, keturis šimtus kilometrų, o ten — ištisus tūkstančius, bet pripažink, tai primena Rusiją“. Su išlyga „jei ne tvoros“ ji nenorėjo sutikti, ilgesnes meditacijas apie tvoras, gyvatvores bei ribų žymeklius apskritai atmetė kaip per daug „literatūriškas“, užuominą apie keltišką jų kilmę — kaip per daug „rasinę“, bet galų gale nenoromis sutiko, kad „čia trauka horizontali, o pas mus — vertikali; čia visą laiką jautiesi lyg plauktumei, ir važiuodamas automobiliu, ir tikriausiai traukiniu, ir tau darosi baisu, kad niekados nepasieksi kranto, o ar čia apskritai esama kranto?“ Parodžius aiškiai pastebimas prieškalnės ir Priešeifelio kalvas, Klementina tik pašaipiai nusikvatojo.

Tačiau su Marja van Dorn tikrai pasisekė. Slyvų pyragas su grietinėle (komentaras: „Jūs čia kiekviena proga valgote plaktą grietinėlę“), neįmanoma atsispirti kavai, kurią M. v. D. šviežiai paskrudino ir sumalė, „kaip kad iš tikrųjų ir dera“, „nuostabu, pirmoji kava, kurią man apskritai tenka gerti, tik dabar aš suprantu, kas tai yra kava“ ir t. t. Ir: „Jūs turbūt smaližiai“. Taip pat ir M. v. D. komentaras atsisveikinant: „Vėlokai, bet ne per vėlai, telaimina jus Dievas“, paskui pašnibždom: „Ji jus išmokys“. (Pataisa nuraustant, taip pat pašnibždom:) „Norėjau pasakyt, trupučio tvarkos ir šiaip“. O paskui ašaros: „O aš taip ir likau senmergė“.

Prieglaudoje pranešė, jog Bogakovas „išvykęs“, ir, nors ir keista, „išvykęs nežinia kur“. Jis tepaliko raštelį: „Neieškokite, kol kas dėkoju, informuosiu“, tačiau per keturias dienas jokios informacijos negauta. Belenkos nuomone, Bogakovas vėl „puolė paleistuvauti“, o Kitkinas manė, jog jis tikriausiai bus iškeliavęs kaip „raudonasis šnipas“; simpatingoji seselė atvirai prisipažino pasigendanti Bogakovo ir ramiai pareiškė, jog taip atsitinką beveik kiekvieną pavasarį. „Tada jis būtinai dingsta,

tik tai vis sunkiau, juk jam reikia leisti vaistus. Tikėkimės, kad jisai nešąla“.

Nors Lenės asmenybė K. buvo taip įvairiai ir įvairiapusiškai nušviesta, kartais audringai, kartais tiesiogiai, kartais netiesiogiai (B. H. T., kuris, šiaip ar taip, vis dėlto galėjo patvirtinti Lenės egzistavimą), K. užsigeidė būtinai ją pamatyti, „gyvą, kad būtų galima pačiupinėti, apuostyti ir apžiūrėti“. Ne be virpulio aut. per Hansą Helceną ėmėsi organizuoti seniai pribrendusį tiesioginį susitikimą su Lene. Kadangi Lenė esanti labai „dirgli“, sutarta, jog susitikime dalyvaus tik Lota, Mechmetas ir „jūs nė neįsivaizduojate, kas“.

„Ji,— tarė Hansas Helcenas,— tokia susijaudinusi po pirmųjų pasivaikščiojimų su Mechmetu, jog negali pakelti didesnės nei penkių žmonių draugijos. Todėl mano žmonos ir manęs ten nebus. O ypač ją dirgina meilė ir su tuo susiję erotiniai lūkesčiai ar įtampa, kuriuos spinduliuoja Pelceris su Širtenšteinu ir kurių retkarčiais nenuslepia net Šolsdorfas“.

Kadangi K. pavydžiai pažiūrėjo į aut. nervinimąsi, aut. jai paaiškino, kad apie Lenę jis juk žino viską, o apie ją — K.— beveik nieko; kad jis netgi susipažino su intymių intymiausiomis Lenės gyvenimo detalėmis ir pats sau atrodo kaip koks išdavikas ar sąmokslininkas ir kad ji — K.— jam artima, o Lenė, nors ir simpatiška, svetima.

Aut. atvirai prisipažįsta džiaugęsis, kad K. jį lydi, džiaugęsis jos filologiniu ir socialiniu smalsumu, nes be jos — už kurią jis galų gale turėjo būti dėkingas Lenei ir Haruspikai — aut. tikrai būtų grėsęs pavojus susirgti nepagydomąja Širtenšteino arba Pelcerio liga.

Laimė, įaudrintą aut. dėmesį ir lūkestį išblaškė viena staigmena: o kas gi čia besėdįs ant sofos, greta žaviai nuraudusios Lotos Hoizer, atvirai laikydamasis su ja už rankučių, ne šypsodamasis, bet išsiviepęs iš sumišimo? Ne kas kitas, o Bogakovas! Viena aišku: simpatingoji seselė iš prieglaudos, iš kurios jis paspruko, gali nesirūpinti: jisai nešąla! Ir jei kas nors abejojo, kad Lota sugebanti skleisti šilumą, tasai turėtų pakeisti savo nuomonę. Čia taip pat sėdėjo ir turkas, stulbinamai, kone liūdinančiai nepanašus į rytietį; kaimietiškas, sukaustytas, tačiau nesumišęs, mėlynu kostiumu, krakmolytais marškiniais, santūriu (rudu) kaklaraiščiu, sėdėjo, laikydamas už rankutės Lenę, tokia poza, tarsi sėdėtų prieš milžinišką fotografo portretisto

kamerą kokiais 1889 metais, o tasai fotografas ką tik įdėjo plokštelę ir paprašė nejudėti, kol spustelės guminę kriaušę, kuri paleis ekspoziciją. O Lenė, na, buvo labai nejauku, kol į ją šnairuota, o paskui imta atvirai spoksoti: šiaip ar taip, per savo nenuilstamus tyrinėjimus aut. tik du kartus visai trumpai gavo matyti ją gatvėje, iš šono, nė sykio *en face*[38], jis atkreipė dėmesį į jos išdidžią eiseną, tačiau dabar nebebuvo kur dingti, teko pažvelgti tiesai į akis, ir tebus leista ištarti kuklų *understatement*[39]: vertėjo! Visgi gerai, kad kartu buvo K., antraip būtų galima imti pavyduliauti Mechmetui; o ir taip jau liko lašas pavydo, kad Mechmeto, o ne aut. glėby ji sapnuoja akėčias, braižytoją ir karininką. Ji pasikirpo plaukus ir truputį padažė juos žilai ir dabar jai lengvai galima duoti trisdešimt aštuonerius metus; josios tamsios akys — skaisčios, ne be liūdesio, ir nors patikimomis žiniomis josios ūgis 171 cm, ji atrodė kaip 185 cm, o jos ilgos kojos patvirtino, jog ji graži ne vien sėdėdama. Ji grakščiai ėmėsi pilstyti kavą, Lota tuo metu dėliojo į lėkštutes pyragą, o Mechmetas pagal pageidavimą „Šaukštelį? du? tris?" dalino privalomąją grietinėlę. Pasirodė, jog Lenė ne tik nešneki ir uždara, ji tiesiog tylenė ir tokia kukli, kad tai nuolat atsispindi jos veide kaip „baugi šypsena". Ji — o tai pripildo aut. širdį pasididžiavimo ir džiaugsmo — žiūrėjo į K. geranoriškai ir su pasitenkinimu; o kai šioji pasiteiravo apie Haruspiką, Lenė mostelėjo į tikrai imponuojantį paveikslą, kuris — ne margas, o spalvingas — pusantro metro ilgio ir pusantro metro pločio, kabo ant sienos virš sofos ir — nors ir nebaigtas — spinduliuoja neapsakomą kosminę galybę ir švelnumą; savo nebaigtam gyvenimo kūriny ji ketina tapyti ne daugelį, bet aštuonis sluoksnius — iš šešių milijonų kūgelių per tą laiką ji nupiešė kokius trisdešimt tūkstančių, o iš šimto milijonų stiebelių — kokius aštuoniasdešimt tūkstančių — jinai atsisakė skersinio pjūvio idėjos ir tapo horizontaliai, tarsi begalinę lygumą, per kurią keliauji dar nesuformuoto horizonto link. Lenė: „Tai ji, galbūt tūkstantoji jos tinklainės dalis, kai baigsiu". Ji tapo kone šneki ir pridūrė: „Mano didžioji mokytoja, mano didžioji draugė". Per tas penkiasdešimt tris minutes, kol tęsėsi šis vizitas, Lenė daugiau nepratarė nė žodžio. Mechme-

---

38 Iš priekio (*pranc.*).
39 Švelniai tariant (*angl.*).

tas atrodė palyginti neturįs humoro jausmo, net dalindamas plaktą grietinėlę, iš savo laisvosios rankos jis nepaleido Lenės rankos, o kai Lenė pilstė kavą, vertė ją daryti tai viena ranka, nes laikė josios laisvąją ranką. Šitas laikymasis už rankučių buvo toks užkrečiantis, kad ir K. pagaliau nutvėrė aut. ranką, tarsi nuolat tikrintų jo pulsą. Nėra ko abejoti: K. buvo sujaudinta. Jos akademiškojo pasipūtimo neliko nė ženklo, aiškiai jautei: ji žinojo apie Lenę, tačiau netikėjo jos buvimu; Lenė figūravo ordino dokumentuose, tačiau tai, kad ji egzistavo ir egzistavo iš tiesų, sukrėtė K. Ji sunkiai dūsavo, o padažnėjęs jos pulsas persidavė aut.

Ar pastebi nekantrusis skaitytojas, kad čia visuotinis hepiendas? Laikomasi už rankučių, sudaromos sąjungos, atnaujinamos senos draugystės — kaip kad Lotos ir Bogakovo draugystė — o kiti — pav., Pelceris, Širtenšteinas ir Šolsdorfas — alkani ir ištroškę įstringa pakeliui? Kad turkas, atrodantis kaip valstietis iš Ronos arba Centrinio Eifelio, parsiveža namo nuotaką? Žmogus, kurio namie jau laukia žmona ir ketvertas vaikų ir kuris, remdamasis poligaminėmis teisėmis, kurias žino, bet kuriomis ligi šiol negalėjo pasinaudoti, nejaučia nė menkiausio krislo sąžinės graužimo, o galbūt net atvirai pranešė kokiai nors Suleikai apie susidariusią padėtį? Vyriškis, kuris, palyginti su Bogakovu ir aut., atrodo tiesiog erzinamai švarus, tiesiog nušveistas: kantuotos kelnės, kaklaraištis; vyriškis, kuriam krakmolyti marškiniai teikia palaimą, nes pabrėžia progos iškilmingumą? Kuris vis dar tebesėdi, tarsi kažkur Ankaroje ar Stambule maždaug 1889 metais tariamas fotografas su menininko skrybėle ir kaklaskare, nevykėlis dailininkas, vis dar tebelaikytų pirštą ant guminės kriaušės? Šiukšlininkas, ridenantis, kilnojantis ir išpylinėjantis šiukšlių konteinerius, palaiko meilės ryšius su moterimi, kuri gedi trijų vyrų, skaitė Kafką, atmintinai moka Helderlyną, kuri yra dainininkė, pianistė, dailininkė, mylimoji, esama ir būsima motina ir kuri vis tankiau ir tankiau verčia plakti buvusios vienuolės, visą gyvenimą nagrinėjusios tikroviškumo problemą literatūros kūriniuose, pulsą?

Net aštrialiežuvė Lota pritilo, lyg ir ji būtų sujausminta, sujaudinta, sukrėsta; užsikirsdama ji papasakojo, kad greitai paleis Levą ir apie iš to kylančias problemas dėl buto, nes jos

namo savininkas atsisakė priimti „turkus šiukšlininkus“, o Helcenams reikalingi abu kambariai, nes viename iš jų Grėtė Helcen vakarais „šiek tiek papildomai“ uždarbiauja kaip kosmetininkė, o juk „negrūsi penkių bičiulių portugalų į vieną kambarį“, tačiau ji su Bogakovu, kurį nesidrovėdama vadino „manuoju Piotru“, norinti likti greta Lenės, privalanti likti, kad galėtų „duoti per snapą“ savo sūnums ir uošviui. „Viskas tik atidėta, bet tai dar ne galas“. Ji norėtų susituokti su Bogakovu, ir jis šito norėtų, tačiau jis nei išsiskyręs, nei gali įrodyti esąs našlys.

Pagaliau Lenė dar kartelį prisidėjo prie pašnekesio, sumurmėjusi „Margreta, Margreta, vargšele Margreta“, iš pradžių drėgnomis, o paskui ašarojančiomis akimis. Kol galų gale Mechmetas neaiškiai loštelėjo, atsisėsdamas dar tiesiau nei sėdėjo ir tokiu būdu neabejotinai duodamas suprasti, kad audienciją jis laiko baigta.

Atsisveikinta — „tikėkimės, ne visam laikui“, tarė K. Lenei, kuri į tai meiliai nusišypsojo — atsisveikinimas, kaip kad įprasta vilkinamas: maloniai giriamos nuotraukos, pianinas, visa buto įranga, entuziastingai — paveikslas, pastoviniuojama prieškambaryje, kur Lenė sumurmėjo: „Turime judėti toliau su žemišku vežimu ir nežemiškais arkliais“, užuomina, kurios nesuprato netgi akivaizdžiai netobulai išsilavinusi K.

Pagaliau lauke, gan banalioje Bicerato gatvėje, K. vėl griebėsi savo neišmušamos, nepataisomos literatūrinės pozos ir pareiškė: „Taip, ji yra, ir vis dėlto jos nėra. Jos nėra, bet ji yra“. Aut. nuomone, abejotina poza, gerokai žemiau K. lygio.

Šiaip ar taip, K. pridūrė: „Vieną gražią dieną ji nuramins visus tuos vyrus, kurie dėl jos kenčia, ji juos visus išgydys“.

Ir netrukus pridėjo: „Tik norėčiau žinoti, ar Mechmetas irgi taip mėgsta vakarietiškus šokius per pobūvius kaip Lenė“.

XI

Aut. su palengvėjimu konstatuoja, kad kone visą likusią pranešimo dalį jam tereikės vien cituoti: psichologo atsiliepimą, pagyvenusio sanitaro laišką, policininko protokolą. Kaip jis gavo šiuos dokumentus, aut. privalo saugoti lyg profesinę paslaptį. Reikia pripažinti, kad ne viskas vyko visai legaliai, ne viskas buvo visiškai diskretiška, tačiau tie menki nelegalūs ir nediskretiški poelgiai šiuo atveju tarnauja šventam tikslui: objektyvumui. Na ir kas čia tokio, kad — kas dėl psichologo atsiliepimo, kuriame, beje, nėra nieko diskriminuojančio — Hoizerių kontoros tarnautoja (bet ne visų galų madam!) greitai įkišo porą mašinraščio puslapių į kserografą; šitaip Hoizeriams (prisiminkime tuos penkis milijonus, kurie kainavo aut. sagą) padarytas lygiai 2,50 VFR markių nuostolis, tiesa, neskaičiuojant dalinių gamybos kaštų. Argi šio nuostolio neatlygina 4,50 VFR markių kainuojanti šokoladinių saldainių dėžutė? Kad aut. universalinėje parduotuvėje patsai galėtų pasidaryti sanitaro laiško fotokopiją 0,50 VFR markės už puslapį, šio laiško originalą, tačiau pakankamai ilgą, parūpino nenuilstančioji M. v. D. Bendra išlaidų suma (įskaitant cigaretes M. v. D.) — lygiai 8,00 VFR markės. Policininko protokolą aut. gavo nemokamai. Kadangi tame protokole nėra kokių nors policinių, juo labiau kokių nors politinių-policinių paslapčių, o protokolas tėra savotiška, nors ir ne savo noru daryta, tačiau vykusi socialinė studija, tai galėjo kilti teorinių, bet ne praktinių abejonių, kurias paprasčiausiai nuplovė keli bokalai alaus; beje, jaunasis policininkas nesutiko būti vaišinamas, suprantamas ir aut. gerbiamas noras, kurio jis netgi nenorėtų žeisti, įteikdamas puokštę gėlių žmonai arba dailutį žaisliuką policininko pusantrų metukų sūneliui („meilutis", neveidmainiaudamas galėjo patvirtinti aut., pažvelgęs į nuotrauką). (Žmonos nuotraukos policininkas jam nerodė! O ir aut. būt

buvę sunku vadinti „meilute“ svetimą žmoną jos vyro akivaizdoje.)

Taigi pirmiausia įmonės psichologo atsiliepimas. Kur ekspertas mokėsi, kas už jo slypi, koks jo amžius ir t. t., liko nežinoma, resp. jauna dama tepasakė, jog jį vienodai vertina VPS[40] funkcionieriai ir darbo teisės specialistai.

„Ekspertas (kuris toliau sutrumpintai vadinsis e.) jau pažinojo Levą Borisovičių Gruiteną (toliau vadinamą L. B. G.) iš tiesioginio pokalbio, vykusio miesto gatvių valymo įmonės viršininko iniciatyva prieš keturis mėnesius iki L. B. G. suėmimo. Per pirmąjį pokalbį šnekėta apie galimybę paaukštinti L. B. G., perkelti jį į įmonės administraciją, kad pusę dienos jis eitų daugybės užsieniečių darbininkų patikėtinio, o kitą pusę — tvarkaraščių sudarymo konsultanto pareigas. Tuomet e. rekomendavo L. B. G. abiem šioms funkcijoms, tačiau pastarasis abiejų atsisakė. Tąsyk psichologinį L. B. G. vystymąsi buvo galima įvertinti tik paviršutiniškai, surinkti duomenis, bet kadangi kalėjimo administracija geranoriškai leido surengti dar keturis pokalbius, po valandą kiekvieną, tai per tą laiką turėta progos ištirti jį gerokai kruopščiau, nors ir ne taip smulkiai, kad pagal mokslinius mastelius būtų galima tiksliai įvertinti tokios sudėtingos struktūros asmenybę. Žinoma, L. B. G. vertas išsamesnės, kruopščios mokslinės studijos. E., per tą laiką pakviestas dėstyti psichologijos vienoje specializuotoje aukštojoje mokykloje, kaip tik ketina siūlyti L. B. G. vienam iš savo mokinių diplominio darbo tema.

Kas dėl mokslinio panaudojimo, tai į mėginimą pateikti čia psichologinį L. B. G. aprašą reikėtų žiūrėti su tam tikromis išlygomis, nors jis turėtų perduoti gana tikslų vaizdą. Šis aprašas tikriausiai galėtų padėti įmonei orientuotis, kaip elgtis su L. B. G. ateityje ir, atsižvelgiant į jau minėtas išlygas, bandyti paaiškinti „kriminalinių“ L. B. G. veiksmų motyvus.

L. B. G. augo ekstremaliai nepalankiomis sąlygomis, jei šnekėsime apie aplinką už šeimos ribų, ir ekstremaliai palankiomis, jei šnekėsime apie šeimos aplinką. Pastaruoju atveju žodį „palankus“ taip pat derėtų vartoti su išlygomis, nes čia labiau pritiktų žodis „lepinimas“, ir — vertinant žmogų, kuriam šiandien dvidešimt penkeri,— kaip tik šis „lepinimas“

[40] Vokietijos profsąjungų susivienijimas.

padėjo pagrindą, kad, nepaisant akivaizdžių visuomeninių nesklandumų, L. B. G. laikytinas visai naudingu, galima sakyti, sveikintinu mūsų visuomenės nariu.

L. B. G. nepaprastai nepalanku buvo tai, kad, būdamas nesantuokinis vaikas ir augdamas be tėvo; jis negalėjo pretenduoti į psichologiniam vystymuisi svarbų našlaičio, juo labiau karo našlaičio statusą. Miręs tėvas nesantuokiniam vaikui nėra našlaitystės pateisinimas. Be to, gatvėje ir mokykloje jį pravardžiuodavo „rusiuku", jo motiną retkarčiais apšaukdavo „rusų mergše", tad tai, kad jo motina nebuvo išprievartauta, o atsidavė savo noru, jam, nors ir netiesiogiai, nejučiomis nuolat prikišdavo kaip ypač gėdingą ir žeminantį faktą. Jis buvo pradėtas tokiomis aplinkybėmis, už kurias jo tėvas su motina galėjo susilaukti griežtos, o gal ir mirties bausmės. Šia prasme jis dar buvo ir „kalinio vaikas". Visi kiti „žuvusiųjų" vaikai, net ir nesantuokiniai, psichologiškai galėjo jaustis stovį visuomenės akyse laipteliu aukščiau už L. B. G. Bet, populiariai šnekant, to dar negana: jis žymiu mastu tapo tos (kaip e. yra viešai įrodinėjęs ne vienoje publikacijoje!) apgailėtinos įstaigos, vadinamos konfesine mokykla, auka. Nors jis buvo krikštytas, netgi katalikiškai krikštytas, ir šį krikštą patvirtino toksai Pelceris, pas kurį L. B. G. vėliau šiek tiek mokėsi, taip pat kiti asmenys, bažnytinės institucijos reikalavo atnaujinti tą „būtinąjį krikštą", krikštijant įprastiniu būdu. Per šia dingstimi atliktus uolius, smulkmeniškus ir nemalonius tyrinėjimus L. B. G. gavo dar vieną, didžiai makabrišką pravardę. Jis dar tapo „kapininiu", „požeminiu", „padarytu ir pagimdytu tarp lavonų". Trumpai tariant: jo motina nesutiko krikštyti jo antrą kartą, nes brangino prisiminimą apie pirmąjį krikštą, kuriame dalyvavo L. B. G., tėvas; ji nenorėjo, kad „kažin kas" ištrintų šio krikšto prisiminimą, bet, antra vertus, ji nenorėjo leisti sūnaus į „laisvąją mokyklą", kuri tuomet buvo už penkiolikos kilometrų, o juo labiau nenorėjo leisti jo pas „protestantus" (beje, net nebuvo aiškintasi, ar ir šie nepareikalautų atnaujinti krikšto), taigi L. B. G. šitaip gavo dar vieną, paskutiniąją dėmę: „krikščionis" jis, ar ne, „katalikas", ar ne?

Šitokiame fone terminas „lepinimas" gauna reliatyvumo, kuris beveik neleidžia jo vartoti. L. B. G. taip pat turėjo užtektinai „tetų": tetą Margretą, tetą Lotą, tetą Lijanę, tetą Marją, o pirmiausia — savo motiną, jį „lepino" daugybė mo-

terų; be to, jis turėjo „dėdžių“ ir „pusbrolių“, atstojančių tėvą ir brolį, dėdes Otą ir Piotrą, pusbrolius Vernerį ir Kurtą. Jis prisiminė savo tikrą senelį, su kuriuo „ištisus metus sėdėjo p.. Reino“. Jo motina kaip galima dažniau leisdavo jam neiti į mokyklą, kartais ir dėl juokingai menkų priežasčių, tačiau retrospektyviai tai vertintina kaip labai sveika instinktyvi reakcija. Nors L. B. G. pademonstravo stebinančią psichinę energiją, savo noru išsivaduodamas iš „lepinimo lauko“, eidamas žaisti į gatvę, nevengdamas tiek mušimo, tiek muštynių, abejotina, ar jis būtų pakėlęs kasdieninį spaudimą mokykloje. Jeigu — tai hipotezė — L. B. G. būtų turėjęs bent menkiausią įgimtą ydą ar buvęs ligotas, jis nebūtų ištvėręs šio didžiulio ir įvairialypio aplinkos spaudimo ilgiau nei iki penkioliktųjų gyvenimo metų: suicidas, nepagydoma depresija arba agresyvus nusikaltėlis — tokios būtų buvusios pasekmės. L. B. G. iš tiesų daug ką iškentė, daug ką įveikė. Tačiau vieno dalyko jis negalėjo nei iškęsti, nei įveikti: iki tol toks malonus jo „dėdė“ Otas galų gale atėmė iš jo abu „pusbrolius“, Vernerį ir Kurtą, kurie, būdami penkeriais ir dešimčia metų už jį vyresni, teikė jam apsaugą, kurios nereikėjo specialiai ieškoti ir kuria jis galėjo pasikliauti. Per tą laiką tarp jo ir pusbrolių atsiradusi socialinė praraja, kerštas ir užsispyrimas neabejotinai ir paskatino jį „nusikalsti“, t. y. nevykusiai suklastoti du vekselius, beje, net ir po penkių pašnekesių e. liko neaišku, ar į tai, kad vekseliai suklastoti nevykusiai, žiūrėtina kaip į sąmoningą ar kaip į nesąmoningą dėdės ir pusbrolių provokavimą. Kadangi klastota pakartotinai (iš viso keturis sykius), bet tris kartus apie tai nutylėta, o pranešta tik po ketvirto karto, ir kadangi visose keturiose klastotėse padaryta ta pati klaida (neteisingai užpildyta grafa „žodžiu“), kyla įtarimas, kad čia būta sąmoningos provokacijos, į kurią reikėtų žiūrėti, siejant ją su per karą pasikeitusiais turtiniais Gruitenų ir Hoizerių santykiais, apie kuriuos sužinota per tą laiką.

Kaipgi vaikystėje ir paauglystėje L. B. G. kompensavo savo trūkumus? Jis instinktyviai turėjo jausti, kad nepakanka šeimoje teikiamos kompensacijos, kurią čia apibendrintai pavadinome „lepinimu“, kad jis ir pats turi imtis iniciatyvos, kad negali pasikliauti savo motina ir daugybe tetų, ypač išsikrausčius abiem „pusbroliams“, o, matydamas motinos bejėgiškumą

ir jautrumą, jis anksti turėjo įsisąmoninti, kad būtent jam galų gale teks tapti „vyru namuose".

Dabar laikas pradėti vartoti „tyčinio nepažangumo" terminą (toliau t. np.). Pirma: t. np. mokykloje, kur retkarčiais būdavo ketinama perkelti L. B. G. į pagalbinę arba specialiąją mokyklą. Nepaisant neabejotinų gabumų ir inteligencijos, jo elgesys buvo toks, kokio visuomenė nesąmoningai laukia iš tiek daug asocialumo bruožų turinčio berniuko. Jis mokėsi daug prasčiau, nei turėjo mokytis, taip, iš dalies jis dėjosi silpnapročiu. Antrametystės jis išvengė tik tada, kai ji, kaipo pakartotinė, ėmė grėsti pagalbine mokykla, o šito — pereiti į pagalbinę mokyklą — L. B. G. nenorėjo vien todėl, jog jo motiną baugino didelis atstumas. Jis prisipažino e., kad „į pagalbinę mokyklą mielai" būtų ėjęs, tačiau tais laikais ji buvo tolimame priemiestyje, o kadangi motina dirbo ir L. B. G. anksti pradėjo rūpintis namais, tai vien ilgas kelias iš mokyklos būtų baisiai sutrikdęs „įprastinę namų tvarką".

Greta t. np. mokykloje L. B. G. iš užsispyrimo rodė pastangas (toliau p.), kurios mokykloje jam nieko „nedavė". Dėl vieno jo motinos ir senelio pažįstamo, mokiusio jį tris kartus per savaitę, malonaus draugiškumo trylikos metų L. B. G. mokėjo laisvai skaityti ir rašyti rusiškai. Turėkime omeny: tai jo tėvo kalba! Jis — reikėtų sakyti — stebino, tačiau, atsižvelgiant į vidutinių pradžios mokyklos pedagogų įprastinę psichologinę situaciją tais laikais, tenka sakyti — erzino savo mokytojus, cituodamas rusų poeziją nuo Puškino iki Bloko, o jo vokiečių gramatikos žinios neviršijo pagalbinės mokyklos lygio. O tai, kad — trylikos metų pasiekęs penktą klasę! — jis — ir dar neklausiamas! — atakuodavo savo mokytojus su Kafka, Trakliu, Helderlynu, Kleistu ir Brechtu bei su lig šiol nenustatyto, angliškai rašiusio tikriausiai airių kilmės poeto eilėraščiais, tai ne tik erzino, tai atrodė gryna provokacija.

Bet gana pavyzdžių. E. daro išvadą: tai kraštutinė poliarizacija visuomenės atžvilgiu, pasireiškianti tuo, kad ten, kur „apsimokėtų" stengtis, mokykloje — t. np., o ten, kur stengtis „neapsimoka", už mokyklos ribų — p.

Ši kraštutinė poliarizacija ir toliau lemia L. B. G. gyvenimą. Kadangi jis auga ir — sveika reakcija — vaduojasi iš „lepinimo", toji poliarizacija sudaro įtampą, leidžiančią jam priešintis ir teikiančią jėgų gyventi. Iki keturioliktųjų gyvenimo

metų išgyvenimų modelis beveik nesikeičia. Keturioliktaisiais gyvenimo metais, baigdamas mokyklą, L. B. G. pirmą kartą „nusikalsta", „nusikalsta" aplinkybėmis, apie kurias e. gali tik referuoti, tačiau, deja, negali jų tiksliai išanalizuoti, nes nei formaliai, nei faktiškai neturi galimybių gauti cituojamą medžiagą apie šį įvykį, be to, tiksliai analizei reikėtų išsamios religinės-psichologinės bei istorinės studijos. Taigi čia paminėsime tik faktus: L. B. G., lankiusiam tikybos pamokas nereguliariai ir dažniausiai ir jam, ir dvasiškiams nemaloniomis aplinkybėmis,— pasinaudosiu jo žodžiais — „atsisakė suteikti išpažinties ir Komunijos sakramentus, tada jau net ne tiek dėl mano netobulo krikšto, o dėl to, kad aš jiems atrodžiau per didelis priešgyna, pasipūtėlis, didžiuoklis, šiaip ar taip, nepakankamai nusižeminęs, o be to, aš, žinoma, mėgėjiškai, bet vis dėlto intensyviai ir tikrai iš smalsumo trupučiuką domėjausi religine literatūra". Tai, be abejo, pykdė mokytojus, turiu galvoje tikybos mokytojus-dvasiškius, jeigu jau tam, kad „suteiktų sakramentus", iš jo reikalavo „nusižeminti". Bet L. B. G., kuris tuos sakramentus norėjo gauti — kaip pats pareiškė — dabar jau principiniais ir mistiniais sumetimais, galiausiai griebėsi „šventvagystės, vagystės, tiksliau tariant, išniekinau altorių", pagrobė šventąsias ostijas ir jas suvalgė. Kilo skandalas. Jeigu L. B. G. nebūtų užstojęs apsišvietęs ir psichologo patirtį turintis dvasiškis, jis jau tada būtų patekęs į nepilnamečių koloniją. „Po šito,— žodis žodin pareiškė e-tui L. B. G.,— aš tepriiminėdavau Komuniją tik su mama rytais per pusryčius".

Iki keturioliktųjų L. B. G. gyvenimo metų ir toliau matome p.: tai beveik neįveikiamas komponentas, perdėtas valyvumas, poreikis tvarkytis, kuris, be abejonės, susijęs su prasidedančiu brendimu. L. B. G. ne tik valo gatvę prie namų, tvarko darželį ir butą, bet, net eidamas pasivaikščioti, bando daryti tvarką ir renka lapus, ir nepaisant to, kad savoje aplinkoje, kur dominuoja moterys, jis laikomas „bobišku" arba „mergaitišku", mėgstamiausias jo žaislas nuo aštuonerių iki trylikos metų yra bet kokia šluota. Papildomai galima pridurti dar vieną psichologinį šio fenomeno aiškinimą: valyvumą — kaipo poliarizacijos išraišką — jis demonstruoja ir praktikuoja prieš nuolat jį keikiančią ir juodinančią aplinką.

Po šešių klasių priverstam palikti mokyklą ir turinčiam ne itin geranoriškai primargintą mokslo pažymėjimą, L. B. G.

nebuvo jokių galimybių gauti kokią nors normalią mokinio vietą. Jis dirbo pagalbiniu darbininku — ir vėl daugiausia su šluota! — tokio Pelcerio gėlininkystėje, vėliau atliko tas pačias funkcijas pas tokį Grunčą, paskui jį įdarbino kapinių administracija, o iš ten jį paėmė miesto šiukšlių išvežimo tarnyba, už kurios lėšas jis įgijo vairuotojo teises. Ten jis dirba jau šešerius metus, ir, jei nekreipsime dėmesio į tam tikrą polinkį pratęsti savaitgalius bei atostogas, jei atmesime savaime suprantamą pasipiktinimą tokiais atvejais akivaizdžiu t. np., tai dabartinis jo darbdavys juo visiškai patenkintas. Per tuos praėjusius šešerius metus L. B. G. p. išimtinai buvo skirtos jo motinai, kuriai jis patarė mesti darbą, nors ji dar palyginti jauna ir darbinga moteris. Jai jis atvesdavo subnuomininkus — užsieniečius darbininkus ir jų šeimas. Nors ir įtartina, dėl to, kad vienas iš šių darbininkų galiausiai tapo motinos meilužiu, L. B. G., kuris neabejotinai be galo stipriai prie jos prisirišęs, nepatyrė didesnės traumos. Net išgirdęs, jog jo motina tikromis žiniomis laukiasi kūdikio nuo iš Rytų kilusio užsieniečio, L. B. G. ramiai, e. drįstų tvirtinti, įtartinai ramiai tepasakė: „Ačiū Dievui, dabar aš turėsiu broliuką arba sesutę", tačiau balse, tegu tik išlavinta ausis, vis dėlto aiškiai galėjo pagauti tam tikrą virptelėjimą.

Būtų neteisinga aiškinti šį virptelėjimą vien Edipo komplekso pagrindu. Jis, žinoma, susijęs ir su tam tikra visiškai suprantama naujų konfliktų su aplinkiniu pasauliu baime, kurią L. B. G., be abejo, taip pat jaučia ir dėl gimsiančio vaiko, nes, remdamasis sava patirtimi, neabejotinai identifikuojasi su jo laukiančiais sunkumais.

Be abejo, čia nesunku įtarti pavyduliavimą, tačiau nors šio įtarimo ir negalima atmesti, reikėtų jį sumažinti iki minimumo. Apklausus L. B. G. bendraamžius ir kolegas, sužinota, jog jis ne tik patinka moterims ir merginoms, bet ir nevengia iš to kylančių pasekmių.

Reikia turėti galvoje, kad šiukšlių išvežimo tarnybos darbininkai kartais vykdo ypatingus šiukšlių išvežimo standartų varžomų gyventojų pageidavimus, o čia užsimezga nenumatytų kontaktų. Tokius „nusižengimus" — vykdyti ypatingus gyventojų pageidavimus ir, dažniausiai už arbatpinigius, išvežti didesnį nei leidžiama šiukšlių kiekį — administracija pakenčia dėl sunkumų *in puncto* šiukšlių tonažas.

Kad ir koks palyginti sklandus atrodytų lig šiol pateikiamas L. B. G. paveikslas, čia esama ir vienareikšmiai visuomeninių sutrikimų, kurie, nors ir paaiškinami priverstine gynybine poliarizacija, yra būtent sutrikimai.

Net psichologas-mėgėjas pastebi L. B. G.: 1) *solidarumo kompleksą*, kuris aiškintinas nuolatine būtinybe identifikuotis su savo tėvu ir motina, o dabar, kai L. B. G. suaugęs, šis kompleksas nukreiptas į užsieniečius, o po trijų mėnesių kalėjimo — ir į kitus kalinius. Jei į kalinius taip pat žiūrėsime kaip į „svetimus visuomenei", tai iš solidarumo komplekso kyla jam giminінga 2) *ksenofilija*, kuri, beje, pasireiškia ir 3) *ksenofilologija*, t. y. noru mokytis svetimųjų kalbos. (Jau keli mėnesiai L. B. G. lanko turkų kalbos kursus.) Toks asmuo (nepaisant kai kurių abejonių, e. čia netgi linktų kalbėti apie asmenybę), kaip L. B. G., kurio labai išvystytas jautrumas ir inteligencija nepaliko kitos išeities kaip prisitaikyti ir šitaip „išduoti" save ir savo identifikacijos atraminius taškus arba neprisitaikyti ir taip teigti save ir savo identifikacijos atraminius taškus, nuolat jautė prieštaravimą tarp savo gabumų ir savo galimybių visuomenėje. Taigi šiam asmeniui (asmenybei?) reikėjo vis naujų, vėliau dirbtinių kliūčių, kad sau ir kitiems galėtų įrodyti teigiąs save. Jei atsisakysime įvaizdžio, kurį paprastai teisingai sukelia pats žodis, esą atitinkamas asmuo taip gauna kokios nors naudos (ilgokai guli ligoninėje, iškaulija pensiją arba nemokamas atostogas ir t. t.), tai L. B. G. yra 4) *simuliantas*, kuris — vaizdžiai tariant — simuliuoja, siekdamas ne naudos, o nuostolių, kad taip patenkintų savo solidarumo kompleksą ir ksenofiliškus polinkius. Šiuo požiūriu ir vekselių klastojimas vertintinas kaip „simuliavimas", o ne „tikras kriminalinis nusikaltimas". O tai, kad kartais tas simuliavimas galiausiai jam vis dėlto atneša naudos (pav., atvirai rodomas užsieniečių darbininkų pasitikėjimas, beveik peraugantis į garbinimą), tai jau yra dialektika tokio egzistencinio eksperimento, kuris akivaizdžiai atskleidžia visuomenės modelį arba — kaip sakytų kolegos marksistai — visuomeninį principą.

Dar reikia paaiškinti, kuo pasireiškia L. B. G. t. np. Per tą laiką tapęs kolonos vadovu („Aukščiau kilti aš nenoriu!"), jis pademonstravo stebėtinus organizatoriaus gabumus. Susipažinus su šiukšlių išvežimo ir eismo sąlygomis jam patikėtose gatvėse, L. B. G. pavyko taip suplanuoti konteinerių paruošimą

ir išpylimą, kad jo kolona neskubėdama įvykdydavo jai skirtą užduotį dviem, o kartais trim valandomis anksčiau nei numatyta. L. B. G. buvo pagautas bedarantis su savo kolona stulbinamai ilgas pertraukas, kurios anaiptol nekenkė darbo našumui. Paprašytas pateikti savąją organizacinę patirtį planavimo skyriui, jis atsisakė, vėl ėmė dirbti pagal potvarkius bei patirtį, nes gyventojai pradėjo reikšti nepasitenkinimą ilgomis pertraukomis, ypač užsieniečių darbininkų, apie tai netgi rašė spauda. Toks elgesys buvo e. ir L. B. G. pirmojo susitikimo priežastis, nes vienu metu ketinta kreiptis į darbo konfliktų teismą, bet e. patarimu šito buvo atsisakyta. (Čia e. primena administracijos tarnautojo H. M. atvejį, kai jis taip pat turėjo dirbti e. ir pirmą kartą pavartojo t. np. terminą, vėliau įėjusį į darbo teisės literatūrą. Darbą, kurį jam skirdavo atlikti per aštuonias valandas, H. M. atlikdavo per dvi su puse valandos, bet paskui — šiuo atveju jis priešingybė L. B. G.— kai sudarė modelį savo kolegoms, nepakėlė jų priekabių, susirgo sunkia psichikos liga; vėl atgavęs darbingumą ir įsidarbinęs kitoje įstaigoje, priverstas šešias su puse valandos sėdėti kontoroje „nieko neveikdamas", pareikalavo, kad jam kaip laisvalaikį „atiduotų šešias su puse valandos kasdien prarandamo laiko". Atmetus šį reikalavimą, H. M. dar sunkiau susirgo, o kadangi jo atvejis sukėlė tam tikrą susidomėjimą, jį paėmė viena pramonės firma, kur jis, per tą laiką visiškai pasveikęs, labai prisideda prie įmonės našumo. H. M. atveju, kurį e. taip pat nagrinėjo, t. np. kaltinta tik dėl nenoro atsėdėti privalomą darbo laiką. T. np. yra vis labiau plintantis fenomenas, dar atnešiantis pažangos siekiančiai visuomenei sunkių problemų.)

L. B. G. atveju t. np. pasireiškia tuo, kad jis, nors ir pasiekia reikalaujamą darbo našumą,— net ir už gerokai didesnę algą — neleidžia savo darbdaviui išnaudoti jo įgimtos inteligencijos ir organizatoriaus gabumų. Nors pažangi visuomenė kompiuteriais gali apskaičiuoti minimumus arba maksimumus bei vidurkius, specialių požymių — kurie vežant šiukšles labai skirtingi, nes topografiškai žiūrint skiriasi neapskaičiuojami dalykai, pav., transporto kamščiai ir avarijos, kamščių ir avarijų tikimybė — suvestinę galėtų pateikti tik patyręs, abstrahuoti gebantis darbuotojas — toks, kaip L. B. G. O pagalvojus, jog taip būtų galima smarkiai racionalizuoti ne tik vietines, bet ir regionines bei bendraregionines šiukšlių problemas, nuosto-

liai, kuriuos L. B. G. daro visam ūkiui, tiesiog neišmatuojami. Šiuo požiūriu susiduriame su dideliu t. np.

Kadangi e. rūpėjo žinoti ir visų L. B. G. fizinių funkcijų patikrinimo duomenis, jis kreipėsi į kalėjimo gydytoją, kad šis patikrintų L. B. G. ūgį, svorį ir visų organų funkcijas. Išvados: absoliučiai nieko nerasta. L. B. G. nepiktnaudžiauja alkoholiu ir nikotinu, šiaip ar taip, pakenkimų dėl narkotikų vartojimo nėra. Išskyrus dešinės akies minus 0,5 dioptrijos, nepavyko rasti jokių L. B. G. sveikatos būklės pakitimų. Tačiau kadangi esama žymių visuomeninių sutrikimų ir aiškiai klaidingo elgesio, o antra vertus, beveik kiekvienas iš šių sutrikimų turėtų atsispindėti L. B. G. endokrininėje sistemoje, e. aiškintų tokį sveikumą būtent tąja nuolatine ekstremalia poliarizacija, kuri viską subalansuoja. Žinoma, jei neliktų šio sudėtingo balansavimo, nuolat vykstančio esant didelei vidinei įtampai, per trumpą laiką L. B. G. pasireikštų sunkus diabetas, sunkus hepatitas, galbūt inkstų kolika. Todėl nepatartina paleisti jo iš kalėjimo anksčiau laiko, nes čia jis kaip tik patiria tąją poliarizaciją, be to, gali patenkinti savo solidarumo kompleksą ir savo ksenofiliją. Netgi gali būti, jog L. B. G.— šiaip ar taip, negalima atmesti tokio varianto — ieškojo ekstremalios kalėjimo situacijos, kad išlaikytų, galimas daiktas, slūgstančią visuomeninę įtampą. Kadangi per tą laiką, kaip sužinojo e., aplinkiniai smarkiai solidarizavosi su L. B. G. motina, taigi ši poliarizacijos galimybė laikytina sumažėjusia ir šiuo metu naudos duotų tik iki galo atbūtas bausmės laikas, juo labiau kad šitaip nenutrūktų ir tarp jo kolegų jau vykstantis heroizavimo procesas.

E. nesiryžta perimti ir L. B. G. pritaikyti naujai atsiradusios teorijos, kurią sukūrė prof. Hunksas. Kalbama apie lig šiol ginčytiną terminą „normalumo simuliacija“, prof. Hunkso tariamai nustatytą testuojamiesiems, kurie ekstremalia heteroseksualia veikla „isteriškai valdomu balansavimu“ (Hunksas) dangsto savo stiprius latentinius homoseksualinius polinkius. Siedamas su nauja, moksliškai tikslia senų inkvizicijos aprašymų analize, raganų „grožį“, jų „kūniškąjį žavesį bei patrauklumą“, jų „meilės meną“, susijusį su neabejotinai savo metą pranokusiu vidinės sekrecijos išmanymu, Hunksas aiškina tuoju „isterija valdomu balansavimu“, slėpusiu jų „tikrąją prigimtį“.

E. negali daryti išvados, kad L. B. G. atveju esama „normalumo simuliacijos", tai veikiau normalumo neigimas, esant normaliems polinkiams. O faktas, kad šiukšlių išvežimas yra jo trokštama ir siekiama profesija, įrodo, jog jis instinktyviai ieškojo jam reikalingos poliarizacijos: profesijos, kuri tarnauja švarai, bet laikoma purvina".

XII

Maždaug 55-erių metų amžiaus sanitaro B. E. laiškas Lenei.

„Gerbiamoji ponia Pfeifer,

Jūsų laiškas ponui profesoriui dr. Kernlichui atsitiktinai pakliuvo man į rankas, kai pono profesoriaus pavedimu krausčiau jo rašomąjį stalą ir tvarkiau užrašus, reikalingus jam ruošiant kai kuriuos atsiliepimus, kuriuos jis paprastai diktuoja man. Atsakydamas į Jūsų laišką, apviliu pasitikėjimą, o tai man brangiai kainuotų, jei Jūs, kaip kad nuoširdžiai Jūsų prašau, nesilaikytumėte griežčiausio diskretiškumo prof. Kernlicho, mano kolegų bei kolegių, taip pat čia dirbančių ir budinčių ordino seserų atžvilgiu. Taigi aš šito tikiuosi. Tik nenoromis elgiuosi taip nediskretiškai ir atskleidžiu profesinę paslaptį, kurią saugoti per daugiau kaip dvylika darbo dermatologinėje klinikoje metų man tapo antrąja prigimtimi. Rašau ne vien dėl Jūsų skaudaus laiško, ne vien dėl gilaus ir nuoširdaus Jūsų gedulo, kurį galėjau regėti per ponios Šliomer laidotuves; ne, rašydamas Jums, vykdau savotišką velionės pavedimą ar priesaką, velionės, labai kentėjusios dėl draudimo ją lankyti, mat paskutines dvi jos gyvenimo savaites ją lankyti buvo uždrausta ir — reikia pabrėžti — dėl jos būklės reikėjo šitai uždrausti. Jūs mane, žinoma, prisimenate; du, o gal tris kartus turėjau progos palydėti Jus pas velionę, kai dar buvo leidžiama ją lankyti. Bet kadangi aš daugiau nei metai dirbu beveik vien pono profesoriaus kabinete, padedu jam rinkti medžiagą atsiliepimams, ligos istorijoms ir t. t., galimas daiktas, nebeprisimenate manęs kaip sanitaro, tačiau galbūt menate nepaprastai verkiantį pagyvenusį pliką apkūnų poną su tamsiai rudu lietpalčiu, per ponios Šliomer laidotuves stovėjusį nuošaliau ir Jūsų tikriausiai palaikytą vienu iš Jums nepažįstamų jos meilužių. Tai neteisybė, ir jei pridursiu ne visai tvirtą, ne iš širdies gelmių

plaukiantį „deja", prašau neįžvelgti tame kokio nors tokios Jums brangios velionės įžeidimo, o taip pat kokio nors pataikavimo. Iš tiesų, man nebuvo lemta rasti pastovios gyvenimo draugės, ir jei keletą kartų vis dėlto buvau užmezgęs garbingą ryšį, tai — būsiu su Jumis atviras — tie ryšiai iširdavo ne tik dėl išrinktųjų niekšiškumo, bet ir dėl mano specialybės (dėl kurios neišvengiamai nuolat kontaktuoju su sergančiais venerinėmis ligomis) ir dėl daugybės savanoriškų naktinių budėjimų, kuriuos prisiimdavau.

Ponas profesorius neatsakys į Jūsų laišką, nes Jūs nesate velionės giminaitė, o net jei ir būtumėte tokia, jis neprivalo pranešti Jums „smulkiau", kaip kad Jūs pageidaujate, apie ponios Šliomer mirtį. Tą draudžia gydytojo pareiga tylėti, tą draudžia ir slaugo pareiga tylėti, kuriai nenorėčiau nusižengti. Jau ir taip elgiuosi gana, o gal net ir itin nediskretiškai, šį tą papasakodamas Jums apie paskutinę Jūsų velionės draugės gyvenimo savaitę, ir kaip tik todėl nuoširdžiai Jūsų prašau jokiais tikslais nenaudoti šio laiško. Žinoma, tai, kad oficialiame mirties liudijime kaip mirties priežastis nurodyta: ūmus širdies nepakankamumas, visiškas medžiagų apykaitos sutrikimas,— teisinga, bet kaipgi pagaliau tatai atsitiko, jei ponia Šliomer, kas dėl jos pagrindinės ligos, buvo pradėjusi taisytis — šitą ir norėčiau Jums paaiškinti. Pirmiausia: įrodyta, kad sunkia infekcine liga, dėl kurios Jūsų draugė atsidūrė mūsų ligoninėje, ji užsikrėtė nuo vieno užsienio politiko. Jūs tikriausiai žinote geriau už mane, kad Jūsų draugė jau prieš dvejus metus atsisakė to lengvabūdiško gyvenimo, kurį, žinoma, ilgą laiką gyveno, kad ji, paveldėjusi tėvų turtą, išvyko į kaimą, jog gedėdama ten ramiai ir garbingai baigtų savo dienas. Juk savo prigimtimi, tai Jūs, be abejo, žinote geriau už mane, ji anaiptol nebuvo pasileidėlė, netgi ne prostitutė, jau greičiau ji nuolat neatsispirdavo tam tikriems vyrų norams. Ji nepajėgdavo ištarti „ne", kai jausdavo, kad galės suteikti džiaugsmo. Manau turįs teisę šitaip pasakyti, nes naktį prieš mirtį ponia Šliomer išpasakojo man beveik visą savo gyvenimą, išklojo visas savo „nuosmukio" detales, ir nors aš — po dvylikos darbo metų dermatologinėje klinikoje, o po tų įvykių, kuriuos dar aprašysiu, juo labiau — anaiptol nesu linkęs idealizuoti ar net romantizuoti prostitutės amato, vis dėlto žinau, kad dauguma šių moterų miršta varganos, ligotos, apskretusios, klaikiausiai pikt-

žodžiaudamos, dauguma jų pūte pūva, taigi nė vienas iš tų dabartinių smagių laikraštukų apie seksą nedėtų jų nuotraukų į titulinį puslapį. Tai vargingiausia mirtis, kokią tik begalima įsivaizduoti: apleista, pūvanti, liūdna, nuskurusi moteris — kaip tik dėl šios priežasties aš dažniausiai eidavau į laidotuves, nors paprastai į paskutinę kelionę šias moteris palydi tik socialinės rūpybos skyriaus tarnautoja ir mechaniškai savo darbą dirbantis kunigas.

Ir kaipgi man be užuolankų pradėti šią itin keblią temą, kuri nepraranda savo opumo net ir tada, jei įsivaizduoju, kad Jūs esate šiuolaikiška ir apsišvietusi moteris, kuri buvo ištekėjusi ir kuriai nėra visiškai nežinomos tam tikros dar minėtinos detalės? Na, aš kitados irgi buvau „medikas“, nors taip ir netapau gydytoju; dėl priežasčių, susijusių su karo sąlygomis, aš — ir ne vien dėl jų, bet ir dėl atviros egzaminų baimės, kurią jaučiau fizikos pradmenims — aš likau sanitaru, bet vokiečių ir rusų karo ligoninėse įgijau tiek žinių ir patirties, jog 1950 metais, būdamas trisdešimt penkerių, paleistas iš tarybinės karo nelaisvės, lengvabūdiškai apsiskelbiau gydytoju ir, kaipo toks, sėkmingai praktikavau, tačiau 1955 metais buvau nuteistas kaip aferistas ir t. t., keletą metų sėdėjau kalėjime, kol, įsikišus prof. dr. Kernlichui, su kuriuo dirbau jau 1937-aisiais, dar būdamas studentas, buvau prieš laiką paleistas, o jis mane priėmė ir įdarbino; tai įvyko 1958 metais. Taigi man pažįstamas susitepusio žmogaus gyvenimas. Beje, niekas neįrodytų, kad aš per savo, šiaip ar taip, penkerius metus trukusią „gydytojo“ praktiką būčiau padaręs nors vieną klaidą. Dabar žinote, su kuo turite reikalą — bent *tai* paaiškėjo. O kaipgi paaiškinti visa kita? Pamėginsiu čiupti jautį už ragų! Jūsų draugė Margreta taisėsi taip sparčiai, kad atrodė visai tikėtina, jog po šešių—aštuonių savaičių ją bus galima išrašyti. Ją vargino bet kokie vizitai, taip pat vizitai tokio nepermatomo, tačiau vis dėlto simpatiško pono, kuris paskutiniu metu dažnokai ją lankydavo (!!! — aut.) ir kurį mes iš pradžių laikėme jos buvusiu meilužiu, po to sąvadautoju, o paskui — protokolinio skyriaus tarnautoju, taip nelemtingai suvedusiu ją su tuo užsienio politiku, kuriam ji turėjusi sukurti ir sukūrusi, jos žodžiais tariant, „derybų nuotaiką“, po to, kai šios „derybų nuotaikos“ nepavyko sukurti kitoms damoms.

Tačiau prieš ją išrašant atsitiko kažkas labai keista, para-

doksalu. Aš studijavau mediciną ir praktikavau kaip „gydytojas“, iš viso jau beveik trisdešimt penkerius metus susiduriu su cinišku „riterių pilių“ žargonu, ir nors esu prie to pripratęs, man sunku tokiai damai, kaip Jūs, raštu išdėstyti tai, ką išdėstyti žodžiu būtų dar sunkiau. Matot, gerbiamoji ponia Pfeifer... kalbama apie tokį fiziškai, biochemiškai ir psichologiškai sudėtingai reaguojantį bei funkcionuojantį raumenį, dažniausiai vadinamą vyrišku lyties organu. Jūsų turbūt nestebins (ak, man taip palengvėjo, kad parašiau tąjį žodį), jog moterys, kurios paprastai gydosi mūsų ligoninėje, sugalvoja šiam daiktui ne pačius švelniausius pavadinimus. Visuomet buvo ir yra mėgstami kokie nors vyrų vardai. Nors ypač vulgarūs epitetai skamba ganėtinai bjauriai, jie atitinka aplinką ir yra beveik dalykiško, kone medicininio pobūdžio, dėl kurio jie atrodo tarytum „taurūs“ ir ne tokie vulgarūs. Ir štai, kaip tik tomis savaitėmis, kai Jūsų draugė pradėjo sveikti, mūsų ligoninėje, kad ir kaip kvaila, kilo mada vadinti šitą daiktą vyrų vardais. Žinote, gerbiamoji ponia Pfeifer, šiose ligoninėse kartais kyla tokios kvailysčių bangos, kokios tikriausiai esti tik mergaičių internatuose, ir vis dėlto: jos apima ir slaugytojus bei budėtojus. Kaip galėjau patirti per tris kalėjime praleistus metus, šis „dialektinis šuolis“ egzistuoja ir tarp kalinių bei jų prižiūrėtojų. Vienuolės, ordino seserys, ir šiaip jau retsykiais linkstančios paikioti, būtent dermatologinėse klinikose mielai prisideda prie šių kvailysčių; tai nėra smerktina, tai greičiau būtinoji gintis. Na, ordino seserys Jūsų draugei buvo nepaprastai malonios, dažnai žiūrėdavo pro pirštus į vizitus ir dovanas, alkoholį ir cigaretes, tačiau iš dalies po trisdešimt, keturiasdešimt metų dirbdamos su venerinėmis ligomis sergančiomis moterimis, jos — būtinoji gintis! — kartais perima jų žargoną, o neretai net prisideda prie jo populiarinimo. Dabar turiu pasakyti kai ką labai keista, kas Jūsų ne tik nenustebins, o veikiau patvirtins Jūsų nuomonę: ponia Šliomer buvo nepaprastai drovi. Iš pradžių ją erzindavo tuo, kad jau minėtame sąryšyje kalbėdavo apie „Gustavą Adolfą“, „Egoną“, „Frydrichą“ ir t. t., ir be galo linksmindavosi, kad ponia Šliomer nesupranta, kas turima galvoje. Šie žudantys pokštai tęsėsi kiauras dienas ir naktis, o seserys irgi dalyvavo juose. Žiaurusis žaidimas iš pradžių apsiribojo grynai protestantiškais vardais: „Tave per dažnai lankė Gustavas Adolfas“ arba „Per daug mėgai Egoną“ ir t. t., ir t. t. Kai tik

ponia Šliomer suvokė tų užuominų prasmę, nes, „kad nuplėšus tą jos prakeiktą nekaltybę“ (pacientė K. G., daugiau kaip šešiasdešimties metų amžiaus profesionali sąvadautoja), užuominos tapo visiškai aiškios, jinai ėmė baisiai rausti, vos paminėjus bet kokį vyro vardą. Ji rausdavo dažnai ir smarkiai, o tai vėlgi buvo palaikyta maivymusi ir veidmainiavimu ir pakurstė žiaurųjį žaidimą, privedė jį iki didžiausią pasipiktinimą keliančio sadizmo. Kol pagaliau, kad žiaurumas būtų dar žiauresnis, imta vartoti ir moterų vardus. Mėgstamas derinys — grynai protestantiškas vardas su grynai katalikišku, ir tai vadinama „mišria santuoka“. Pav., Aloyzas ir Luiza ir t. t. Galų gale, šiurkščiai kalbant, ponia Šliomer visą laiką raudonavo, ji netgi rausdavo, kai visai nekaltai koridoriuje kas nors šūktelėdavo lankytojo, sesers ar slaugės vardą. O sykį jau stojus į šį žiaurų kelią ir širdy piktinantis ponios Šliomer jautrumu, kuriuo nenorėjo tikėti, su šiomis kankynėmis pagaliau prieita iki to, jog imta piktžodžiauti, tik ir šnekėta apie šventąjį Aloyzą, kuris gi buvo nekaltųjų globėjas, apie šventąją Agotą ir t. t., ir nereikėjo jokio psichologinio jautrumo, kad ponia Šliomer ne tik imtų rausti, bet net klyktų iš širdies skausmo, kai būdavo minimas „Heinrichas“ arba „šventasis Heinrichas“.

O nuraudimą, gerbiamoji ponia Pfeifer, taip pat galima paaiškinti medicinos požiūriu. Tai, kas vadinama nuraudimu, paprastai vyksta, kai iš susijaudinimo arba sumišimo (kaip kad ponia Šliomer), veikiant vegetacinei nervų sistemai, į veido odos kraujagysles bei kapiliarus ūmai suplūsta daugiau kraujo. Kitų nuraudimo priežasčių — pav., pervargimo ir t. t.— čia neverta minėti. O ponios Šliomer kapiliarų permeabilitetas (laidumas) ir taip buvo padidėjęs. Netrukus susidarė vadinamosios hematomos (liaudiškai „mėlynės“) ir purpuros, kurias *vulgo*[1] būtų galima vadinti raudonomis dėmėmis. Štai nuo ko, gerbiamoji ponia Pfeifer, mirė Jūsų draugė. Galiausiai — o tai visai pateisino paskui atliktą skrodimą — visas jos kūnas buvo sėte nusėtas hematomomis ir purpuromis, jos vegetacinė sistema pertempta, liovėsi funkcionuoti medžiagų apykaita, sustojo širdis, o kadangi raudimas poniai Šliomer virto sunkia neuroze, nakties, kai ji mirė, išvakarėse, ji netgi išraudo, seserims koplyčioje giedant Visų Šventųjų litaniją. Žinau, kad

[1] Šnekamojoje kalboje (*lot.*).

niekada negalėčiau moksliškai įrodyti savo teorijos ar tvirtinimų, tačiau vis dėlto manau, jog privalau Jums pranešti: jūsų draugė Margreta Šliomer mirė nuo raudimo.

Tiek nusilpusi, kad nepajėgė rišliai kalbėti, ji vis tebekuždėjo: „Heinrichai, Heinrichai, Lene, Rachele, Lene, Heinrichai", ir nors nedaug trūko, kad jai būtų suteiktas Patepimo sakramentas, aš galiausiai atsisakiau šito: tai būtų suteikę jai per daug kančių, mat be saiko piktžodžiaujant galų gale imta jau minėtame kontekste minėti ir „mieliausiąjį Atpirkėją", „mieliausiąjį Kūdikėlį Jėzų", o taip pat Dievo Motiną, šventąją Mariją, Švenčiausiąją Mergelę su visais jos epitetais, net iš Švč. Mergelės Marijos litanijos, tokiais kaip Paslaptingoji rožė ir t. t. Aišku, kad prie jos mirties patalo skaitomas liturginis tekstas ponią Šliomer būtų labiau kankinęs nei guodęs.

Laikau savo pareiga pridurti, kad, be Heinricho, Lenės ir Rachelės vardų, ponia Šliomer maloniai, beveik širdingai šnekėdavusi apie „tą vyriškį, kuris čia retkarčiais ateina". Matyt, ji turėjusi galvoje tąjį ne mįslingą, o veikiau įtartiną lankytoją.

Jei baigsiu šį laišką „su nuoširdžia pagarba", prašau nežiūrėti į tai kaip į slapstymąsi už įprastinių mandagumo formulių. O kadangi negaliu vartoti žodžio „širdingai", nes nenoriu pasirodyti įkyrus, leiskite pasirašyti

su kuo geriausiais linkėjimais
Jūsų Bernhardas Elveinas"

XIII

K., kuri energingai prisidėjo prie paieškų, po ilgų svarstymų nusprendė, jog policijos pareigūno raportą būsią geriau pateikti netiesiogine kalba, o ne cituoti pažodžiui. Žinoma, dėl to labai keičiasi stilius, dingsta kai kurios žavios detalės (kaip dama su suktukais plaukuose, vienais apatiniais marškiniais pasirodžiusi vyriškiui, kurio plaukuota krūtinė pavadinta „gauruota"; taip pat „gailiai inkščiantis šuo", įmokų išieškotojas — jie visi pralaimi kovą su senomis pažiūromis, nors toji kova anaiptol nepatinka aut., ir, tiesą sakant, jie yra aut. bejėgiškumo aukos). Ar tai aut. t. np. ar tik t. b. (tyčinis bejėgiškumas), taip ir neatsakyta. K. išbraukė viską, kas jai atrodė nereikalinga, ir nesidrovėjo naudotis jai tokiu įprastu raudonu pieštuku, o tai, kas čia liko, yra „esmė" (K.).

1) Prieš kelias dienas vyr. policininką Dyterį Viulfeną, stovintį su savo patruliniu automobiliu prie pietinių kapinių, užkalbino moteris, Kėtė Cvyfeler, ir paprašė leisti jėga atidaryti ponios Ilzės Krėmer butą Nurgheimer gatvėje 5. Paklausta, kodėl ji mananti, jog tai reikalinga, ponia Cv. išdėstė, kad labai ilgai ieškojusi (tiksliai kalbant: 25-erius metus!), kuriuos ji, žinoma, kaip pati pripažino, leido ne *vien* ieškodama, sužinojo ponios Krėmer adresą, išsiruošė jos aplankyti ir pranešti jai svarbią žinią. Ponią Cv. lydėjo jos sūnus, 25-erių metų Heinrichas Cvyfeleris, ūkininkas kaip ir jo motina (iš tiesų, tai ponią Cv. reikėtų vadinti ūkininke. Aut.). Jie atvykę pranešti poniai K., jog josios 1944 metų pabaigoje miręs sūnus Erichas kaime tarp Komeršeito ir Zimerato mėgino perbėgti pas amerikiečius. Į jį ėmę šaudyti ir amerikiečiai, ir vokiečiai, prieglobsčio jis ieškojęs Cvyfelerių troboje ir čia jį radęs, praleidęs ten keletą dienų, ir tarp jos, Kėtės Cv., ir Ericho K., jam septyniolika, jai devyniolika, užsimezgęs intymus ryšys; jiedu „susižadėję", „prisiekę amžiną ištikimybę", nutarę nepalikti namų, net ir

tada, kai karo veiksmai labai sustiprėję, netgi kėlę grėsmę gyvybei; namas stovėjęs „tarp linijų“. Artinantis amerikiečiams, kaip kapituliacijos ženklą Ėrichas K. mėginęs užkišti už durų staktos raudonai dryžuotą, bet vis dėlto iš esmės baltą virtuvinį rankšluostį, bet vokiečių vermachto snaiperis nušovęs jį „šūviu į širdį“. Ji, ponia Cv., netgi mačiusi tą snaiperį, jis „sėdėjęs tarp linijų medžiotojo bokštelyje“, o jo šautuvas buvęs nukreiptas ne į amerikiečius, jis buvęs nukreiptas į kaimą, kur po šito atsitikimo daugiau niekas („Kaime dar buvo kokie penki gyventojai“.) nedrįsęs iškelti baltos vėliavos. Ponia Cv. nurodė, jog įtempusi K. kūną į namus, pašarvojusi jį daržinėje, labai jo verkusi, o paskui, kai amerikiečiai užėmę kaimą, savo rankomis palaidojusi jį „šventoje žemėje“. Netrukus ji pasijutusi nėščia, „laiku“, 1945 09 20, pagimdžiusi sūnų ir pakrikštijusi jį Heinrichu; jos tėvai — 1944-ųjų pabaigoje namuose ji gyvenusi viena — negrįžę iš evakuacijos, ji neturinti apie juos jokios informacijos, jie laikomi dingusiais be žinios, tikriausiai žuvę „pakeliui“ per bombardavimą. Jai, netekėjusiai motinai, nebuvę lengva vienai mažame ūkelyje, kurį ji vėl pastačiusi ant kojų, tačiau „laikas gydo žaizdas“, ji auginusi sūnų, šis sėkmingai lankęs mokyklą ir tapęs ūkininku. Kad ir kaip ten būtų, jis turėjo tai, ko neturėję daugybė berniukų,— tėvo kapą netoliese. Ji, ponia Cv., „dar“ (!!) 1948 metais mėginusi rasti ponią K., paskui „dar“ (!!) 1952-aisiais mėginusi antrą kartą, tada metusi tą bergždžią reikalą, o ir trečiasis bandymas 1960 metais (!!) buvęs nesėkmingas. Šiaip ar taip, tuomet ji dar nežinojusi, jog ir Ėrichas K.— pavainikis, taip pat nežinojusi nei jo motinos vardo, nei specialybės. Bet maždaug prieš pusmetį, padedant vienam trąšų firmos atstovui, kuris buvęs toks malonus ir energingai ėmęsis šio reikalo, ji pagaliau sužinojusi ponios K. adresą, tačiau kurį laiką delsusi, nes nežinojusi, kaip „ji į tai pažiūrės“. Galų gale berniukas ėmęs ją raginti, jie atvažiavę į miestą, radę ponios K. butą, tačiau nors beldęsi ilgai ir ne vieną kartą, niekas neatidaręs durų. Paklausinėjus kaimynų (kaip tik čia svarbų vaidmenį vaidina dama su plaukų suktukais, inkščiantis šuo ir t. t.— visi jie pralaimi kovą su senomis pažiūromis, kovą, panašią į liturgijos reformą!!), paaiškėjo, kad ponia K. jokiu būdu negalinti būti kur nors išvykusi ir niekada nebuvo kur nors išvykusi. Trumpai tariant: ji, ponia Cv., „nujaučia kažką negera“.

2) Viulfenas sutriko. Ar čia „delsti pavojinga" — ta vienintelė legali galimybė leisti jėga atidaryti ponios K. butą. Pagaliau, jau atvykęs su ponia Cv. ir jos sūnumi į Nurgheimer gatvę Nr. 5, jis galėjo konstatuoti, jog ponios K. niekas nematė visą savaitę. Vienas kaimynas (ne plaukuota krūtine, o girtuokliavimu pagarsėjęs pensininkas, kilęs nuo Reino, vadinęs ponią K. „ta Ilzė" — išbraukta!) tvirtino, jog tris dienas galėjęs „girdėti, kaip gailiai piepsi" jos paukščiukas. Ne todėl, kad būtų laikęs tinkamu terminą „delsti pavojinga", o iš paprasčiausio gailesčio Viulfenas ryžosi leisti atidaryti butą. Laimė, taip pat kaimynystėje atsirado jaunuolis (tokiu bespalviu žodžiu čia įvardijama įdomi asmenybė, keturis ar penkis kartus teista už kūno sužalojimą, suteneriavimą ir įsilaužimus ir visiems kaimynams pažįstama kaip „Kriokesas galvažudys", žmogus, kurį net policininkas Dyteris Viulfenas aprašė taip: „nežmoniškai vešliais, riebaluotais, tankiais, ilgais rudais plaukais ir gerai žinomas"), kuris, iškalbingai pareiškęs „šįsyk padarysiu tą policijos *labui*", įtartinai vikriai atrakino duris.

3) Ponią K. rado negyvą, nusinuodijusią migdomaisiais, apsirengusią, virtuvėje ant suolo. Pūti dar nepradėjusi. Tik (!!, aut.) pomidorų padažo likučiais, kuriuos, matyt, kabino pirštu, ant seno veidrodžio, kabančio virtuvėje virš kriauklės, ji rašinėjo įvairias veiksmažodžio „norėti" formas. „Aš nebenoriu. Aš nebenorėjau. Aš jau seniai nebeno..." Čia, matyt, baigėsi pomidorų padažas. Negyvas paukščiukas, banguotoji papūgėlė, rastas šalimais esančiame miegamajame po komoda.

4) Dyteris Viulfenas pripažino, kad ponia K. buvusi žinoma policijai. Žinota — iš K. 14,— kad ji buvusi komunistė, tačiau nuo 1932 m. nebeužsiiminėjusi aktyvia politine veikla, nors — tai esą žinoma policijai — ją ne vieną kartą, ypač uždraudus VKP, lankę asmenys, raginę ją toliau bendradarbiauti. (Čia K. parašė visą „Frico" vardą, kurį šįsyk savo raudonu pieštuku išbraukė aut.)

5) Ponia Cv. ir jos sūnus pareiškė pretenzijas į turtą. Dyteris V. aprašė piniginę su 15,80 VFR markių, o taip pat taupomąją knygelę su 67,50 VFR markės. Kaip vienintelis aiškiai vertingas daiktas, aprašytas beveik naujas nespalvoto vaizdo televizorius, prie kurio ponia K. priklijavusi raštelį „Visiškai išmokėtas". Įrėmintoje nuotraukoje, kabančioje virš virtuvės suolo, ponia Cv. atpažino savo vaiko tėvą, Erichą K.

Kitoje nuotraukoje — „tikriausiai jo tėvas. Nes pritrenkiančiai panašus“. Gėlėtoje skardinėje su žinomos kavos firmos pavadinimu rasta: „Beveik bevertis, bet nesugedęs vyriškas rankinis laikrodis. Sudilęs auksinis žiedas su dirbtiniu rubinu, taip pat bevertis. 1944 metais išleistas dešimties markių banknotas. „Rotfronto“ kovotojo ženkliukas, kurio vertės pasirašantysis negali nustatyti. 1936 m. lombardo kvitas, pagal kurį auksinis žiedas įkeistas už 2,50 reichsmarkės, dar vienas 1937 m. lombardo kvitas — bebro kailio apykaklė įkeista už 2,00 reichsmarkes. Tvarkingai vedama nuomos mokesčių knygelė“. Vertingų maisto produktų nerasta; pusė butelio acto, skardinė aliejaus, beveik pilna (mažesnio dydžio), sužiedėjusi rupi kvietinė duona (penkios riekės), atidaryta skardinė pieno, kakava metalinėje dėžutėje — maždaug 65—80 gramų. Tik pusė indo maltos kavos, nedideli kiekiai druskos, cukraus, ryžių ir bulvių, o taip pat popierinis maišelis paukščių lesalo, nepradėtas. Be to, du sąsiuvinukai rūkomojo popieriaus ir praimtas smulkiai pjaustyto tabako pakelis, „Türkenkost“ rūšies. Šeši tokio Emilio Zola romanai, minkštais viršeliais, apsitrynę, bet ne purvini. Tikriausiai menkaverčiai. Knyga antrašte: „Darbininkų judėjimo dainos“. Iš smalsumo sugužėję kaimynai, kuriems atitinkamai teko priminti jų vietą, su panieka pavadino visą šį turtą „grynu šlamštu“. Sulaukta, kol atvyks policijos gydytojas, paskui butas užplombuotas pagal taisykles. Poniai Cv. dėl turto paveldėjimo nurodyta kreiptis į teismo įstaigą.

6) Poniai Cv. siūlyta suvesti ją su ponu („Fricu“), kuris turbūt galėtų papasakoti jai įdomių detalių iš velionės gyvenimo ir apie velionio Ericho K. tėvą. Ji atsisakė. Su komunistais, pareiškė ji, nenorinti turėti nieko bendra.

XIV

Jei tik K. nesigriebia savo raudonojo pieštuko, ji beveik nepakeičiama. Jokiu būdu negalima sakyti, jog pasaulietiniame gyvenime nebereikalinga jos negincytina germanistės nuojauta, kuri dingsta tik tada, kai sukyla jos stilistės ar redaktorės ambicijos, arba jos ganėtinai didelė praktinė spiritualizmo patirtis; kaip tik todėl, kad ji tam tikru požiūriu emancipuota, K. su aut. maloniu uolumu verda ir triūsia virtuvėje, tiesiog pamišusi dėl indų plovimo, raukydama kaktą žymisi mėsos kainas, nuomos dydžius, tačiau antra vertus, mėgsta važinėti taksi, kartkartėmis rausta dėl per prievartą brukamos pornografijos; o kas dėl kūrybos, ji, taip sakant, tapo savarankiška, t. y. raudonu pieštuku taiso tik savus, o ne svetimus tekstus. Pasak jos pačios, ją „sukrėtė" Ilzės Krėmer mirtis, dėl to pralieta (ir tebeliejama) daug ašarų, ji nori parašyti trumpą šios moters biografiją, moters, kuri „penkiasdešimt metų išdirbusi darbininke, tepaliko ką tik išmokėtą televizorių, pusę butelio acto ir trupučiuką rūkomojo popieriaus... ir nuomos mokesčių knygelę. Galvoje netelpa, tiesiog galvoje netelpa". Juk tai pagirtinos išvados bei ketinimai.

Beje, K. suteikė neįvertintų paslaugų, nepasakytum, kad kaip šnipė, bet kaip stebėtoja. Aut. vis dar nepasiekė iš visos širdies trokštamos visiško t. np. būsenos, o K. netrukus darys tik tai, kas jai malonu. Jai malonu lankyti Širtenšteiną ir Šolsdorfą ir konstatuoti, jog jiems, regis, palengvėjo; šio palengvėjimo priežastis ji aptinka vėliau: „Širtenšteinas skruostas skruostan susiglaudę su Lene ant suolelio Bliucherio parke". Kas dėl Šolsdorfo, ji dusyk savo akimis matė, kaip Šperco kavinėje buvo uždėta ranka; o kartą Lenės bute ji sutiko žmogų, kuris pagal jos apibūdinimą yra ne kas kitas kaip Kurtas Hoizeris. Kadangi K. beveik tikra, jog, būdama dabartinėje būklėje, Le-

nė ir Mechmetui neleidžia intymių santykių, jai atrodo, kad su Pelceriu, kurį „patamsy pabučiavo automobilyje netoli savo buto", Lenė nuėjo gana toli. Lankyti Pelcerio ji nedrįsta, nes mano, jog „iš esmės jisai storžievis ir kaip pakaitalo visiškai gali pareikalauti iš manęs erotinių glamonių".

Dėl Levo Gruiteno ji nėmaž nesuka sau galvos. „Juk jį greitai paleis". Būdama aktyvi iš prigimties, K. net dalyvavo šiukšlininkų demonstracijoje prie teismo, sugalvojo plakatus, pav., „Ar solidarumas — nusikaltimas?", „Ar už ištikimybę baudžiama?", taip pat ir grasinančius „Jei bausite mūsų draugus, miestas paskęs šiukšlėse". Už tai vietinis laikraštukas skyrė jai pirmąją antraštę: „Raudonplaukė vienuolė — šiukšliavežių jakobinė!" O ir šiaip ji užsiima naudinga veikla: Lenės bute moko portugalų vaikus vokiečių kalbos, šnekučiuojasi su Bogakovu apie dabartinę Tarybų Sąjungos padėtį, leidžiasi „kosmetiškai lepinama" Grėtės Helcen, padeda visokiausiems turkams ir italams pildyti pajamų mokesčio grąžinimo formuliarus. Kalbasi telefonu su prokurorais (dėl vis dar tebesitęsiančio proceso prieš šiukšliavežių vairuotojus), atsakingam asmeniui aprašinėja (taip pat telefonu) chaosą, kuris kiltų, jei sustreikuotų šiukšlių išvežimo tarnybos darbuotojai. Ir t. t. Ir t. t. Turbūt savaime suprantama, kad ji retkarčiais braukia ašarą, skaitydama „Markizę fon O...", o skaitydama „Kaimo gydytoją" arba „Pataisos darbų koloniją" — ašaras, bet, nepaisant visų ašarų, ji dar nesuvokė, ką galėtų reikšti posakis „su žemišku vežimu ir nežemiškais arkliais". Ji labai, gal net per daug radikaliai nutolo nuo visko, kas nežemiška. Ne ji užsispyrė važiuoti į Gerzeleną, ten važiuoti užsispyrė Lenė, kai sužinojo, kad ten iš tiesų bus atidarytos terminės maudyklės. Ar bereikia sakyti, kas numatytas „sanatorijos direktoriumi" ir „reklamos menedžeriu"? Ne kas kitas, o Šoikensas, kuris ten uoliai zuja su šviesoraščiais, įsakmiai šneka telefonu su namudininkais ir architektais ir rado patikimą priemonę, kad „jei reikės, jėga" užbaigtų „šitą prakeiktą kankynę su rožėmis". Penkiasdešimties metrų spinduliu apie „nepamainomą šaltinį" jis... įrengė savotišką nuodų drenažą, kuriame cirkuliuoja pasiutusi priemonė nuo augalų, ir ji tikrai išnaikino rožes. Žinoma, dulkių sauja, kuri kitados vadinosi Rachele Gincburg, čia nieko nebepadarys. Kad ir kaip ten būtų, Bogakovas jau spėjo su malonumu įsitikinti, koks „naudingas" tasai šaltinis jo „prakeiktam

artritui". Po to, kai jam pavyko užkrėsti Lotą t. np., jiedu dažnai eina pasivaikščioti ten po sanatorijos parką.

Žinoma, K., vienintelė iš visų lig šiol minėtų asmenų, įskaitant Mechmetą, turinti sugebėjimų, bendrų buvusioms ir tebeesančioms vienuolėms, atkaklumo ir kantrybės, valandų valandas žiūrėdama, kaip Lenė tapo, patarnaudama menininkei tuo, kad verda kavą ir plauna teptukus, nešykštėdama komplimentų, pasiekė, kad jai būtų leista išvysti televizoriaus ekrane Dievo Motiną. Jos komentaras lėkštesnis, nei galima parašyti juodais spaustuvės dažais: „Tai ji pati, ji, ji pati pasirodo sau dėl kol kas neaiškių atspindžių". Šiaip ar taip, dar lieka „kol kas neaiškūs atspindžiai", o fone niūrūs, nieko gera nežadantys audros debesys: Mechmeto pavydas ir jo per tą laiką atvirai pareikštas priešiškumas viešiems šokiams.

ALTERNATYVIŲ GYVENIMO FORMŲ BEIEŠKANT

Heinricho Böllio (1917—1985) romanas „Grupinis portretas su dama" („Gruppenbild mit Dame", 1971) — programinis rašytojo kūrinys, į vieną mazgą supinantis svarbiausius jo kūrybos ir pasaulėžiūros aspektus. Pats autorius viename interviu pažymėjo, jog šis romanas — jo ankstesnių darbų „suma ir tąsa"[1]. Esmine literatūros paskirtimi H. Böllis laikė humaniškumo (*das Humane*) skleidimą. Romane herojė įkūnija šią žmogiškumo sampratą ir parodo — autoriaus požiūriu — idealaus egzistavimo galimybę.

Böliškoji humaniškumo sąvoka apima rašytojo etiką, jo atsakomybę už „erotines, seksualines, religines, socialines problemas"[2], atgailą, nuolankumą, užuojautą, meilę pažemintiesiems ir nuskriaustiesiems. Ši nuostata neatsiejama nuo krikščioniškų (katalikiškų) H. Böllio pažiūrų; antra vertus, ji sąlygojama istorinių bei nacionalinių aplinkybių: tragiški fašizmo ir Antrojo pasaulinio karo padariniai diktavo vokiečių literatūrai specifinę kaltės, atsakomybės problematiką, skatino rašytojus aiškiai apibrėžti moralines ir pilietines pozicijas.

Savo teoriniuose straipsniuose H. Böllis ypač akcentavo glaudų estetikos ir moralės ryšį. Moralumą rašytojas siejo su neturtu, krikščioniška meile, gailestingumu. Su nerimu jis stebėjo, kaip nyksta vertybės visuomenėje. Todėl jo kritikos objektu tampa oficialioji ideologija bei vartotojiškas mentalitetas. H. Böllis — nesutaikomas valdžios institucijų priešas. Jam atrodė, kad naudos, karjeros, pasipelnymo tikslais grįstos valdžios struktūros yra antihumaniškos, kad visuomenė vertina materialinę gerovę, solidžią socialinę padėtį, o ne žmogaus esmę. Lyg mesdamas iššūkį sudaiktėjusiai, standartiškai mąstančiai visuomenei, H. Böllis žmogiškumo idealo ieško „žemosiose" sferose, tarp atstumtų, asocialių individų. „Frankfurto paskaitose" jis pabrėžia: „Matyt, rašytojas gali vaizduoti tik tai, ką visuomenė priskiria prie atmatų (*Abfall*)"[3]. H. Böllio kūrinių herojai — dažniausiai autsaideriai, keistuoliai, nerealių ar neapibrėžtų profesijų žmonės — „didžiosios" politikos, biznio, reklamos pasaulio antagonistai.

---

[1] Böll H. Interviews 1. Köln, 1978, 124 p.
[2] Böll H. Frankfurter Vorlesungen. München, 1974, 17 p.
[3] Ten pat, 82 p.

Žmogiškumo, teisingumo gynėjo misiją H. Böllis prisiėmė pačioje kūrybinio kelio pradžioje. Šie pradai jam buvo įdiegti dar vaikystėje. H. Böllio tėvai tvirtai laikėsi krikščioniškų pažiūrų. Stabilus, harmoningas šeimos gyvenimas buvo prasminga atsvara politiniam šalies chaosui — fašizmo įsitvirtinimui Vokietijoje. Vaikystė H. Bölliui išliks ne tik kaip tyras prisiminimas, bet ir kaip tobulos egzistencijos modelis. Kritikas Ch. Linderis teigia, jog H. Böllio rašytojiška veikla — tai siekimas apginti ir išsaugoti savo vaikystę. Jo personažai kenčia ir nepritampa prie socialinės aplinkos todėl, kad joje negali realizuoti vaikystės svajonių[4]. Kitas svarbus H. Böllio kūrybos ir pasaulėjautos komponentas — gimtasis Kelno miestas, kuriame jis praleido didžiąją gyvenimo dalį. Kelno landšaftas — gimtojo kvartalo gatvės ir parkai, gotikinių ir romaninių bažnyčių architektūra, Reinu plaukiantys sieliai — atsispindi daugelyje rašytojo kūrinių. Kelno kaip dvasinės gyvenimo formos ypatumus H. Böllis siejo su tvirtomis liberalizmo tradicijomis, biurgerišku humoru, nuo viduramžių gyvuojančia plebėjiška dvasia, nenoru taikstytis su valdžios autoritetais.

H. Böllio tėvai į Hitlerio režimą žiūrėjo priešiškai ir šią dvasią skiepijo savo vaikams. Būsimasis rašytojas baigė humanitarinę gimnaziją, po to mokėsi knygų prekybos. Pradėtas germanistikos ir klasikinės filologijos studijas nutraukė Antrasis pasaulinis karas. 1939—1945 m. vermachto gretose H. Böllis kariavo Prancūzijoje, Rusijoje, Rumunijoje, Vengrijoje, bandė dezertyruoti. 1945 m. sugrįžęs iš amerikiečių belaisvių stovyklos, tęsė studijas ir kiek laiko dirbo Kelne statistikos valdyboje. Nuo 1951 m. atsideda literatūrinei kūrybai, priklauso žinomai Vakarų Vokietijos rašytojų „Grupei 47". Daug keliavo, gyvai domėjosi pasaulio įvykiais. Šalia grožinių kūrinių parašė gausybę esė, recenzijų, publicistinių straipsnių. Viena skaudžiausių H. Böllio apmąstymų temų — Vokietijos praeitis. Rašytojas ne kartą konstatavo, jog jo tautiečiai vengia kalbėti apie fašizmą, apie Vokietijos kaltę. O dorovinę žmogaus vertę lemia, anot H. Böllio, jo sugebėjimas nepamiršti praeities. Tiek savo kūriniuose, tiek publicistikoje H. Böllis kelia istorinės atminties temą. Kas neįstengia gedėti dėl praeities aukų (*Trauer* — reikšminga H. Böllio etikos kategorija), tas praranda savo žmogiškumą.

H. Böllis buvo įsitikinęs, jog žmogaus teises rašytojas turi ginti ne tik savo kūriniuose, bet ir realiame gyvenime. Todėl jis dažnai prisidėdavo prie taikos manifestacijų, ekologinių protesto akcijų, gynė tautinių mažumų (čigonų, baskų) teises, palaikė Rytų Europos disidentus ir šelpė juos (tarp kitų ir Aleksandrą Solženicyną). Pasaulyje plačiai žinomas rašytojas, 1971 m. literatūrinės Nobelio premijos laureatas H. Böllis iki pat gyvenimo pabaigos išlaikė opozicinę ir nonkonformistinę dvasią. Jo radikalumas dažnai įgaudavo kraštutines formas, pavyzdžiui, jis pritarė netgi teroristų bei anarchistų veiksmams, laikydamas, jog bet kokie kovos su antihumaniška sistema būdai yra pateisinami.

---

[4] Linder Ch. Heinrich Böll. Köln, 1986, 36 p.

H. Böllis mirė Langenbreiche. Kritikas M. Reich-Ranickis po jo mirties rašė, kad H. Böllis buvo ne tik rašytojas, bet ir Vokietijos mokytojas, moralinė Vokietijos instancija. „Poetas, klounas, pamokslininkas",— šiais žodžiais kritikas taikliai apibūdino H. Böllio savitumą[5]. H. Böllio pagarba tradicinėms žmonijos vertybėms, o kartu — siekimas adekvačiomis priemonėmis įprasminti moderniojo pasaulio problemas leidžia jį laikyti simboline Vokietijos literatūrinio gyvenimo figūra.

H. Böllio užsiangažavimas sąlygojo — ypač ankstyvojoje kūryboje — palyginti tradicinę, realistinę vaizdavimo manierą. Iš praeities literatūros artimiausia jam buvo švietėjų ir realistų J. P. Hebelio, Ch. Dickenso, F. Dostojevskio kūryba. Tačiau rašytojas taip pat daug pasisėmė iš modernistinės anglų bei amerikiečių prozos (kartu su žmona yra jos daug išvertęs į vokiečių kalbą) — V. Woolf, V. Faulknerio romanų, naudojo sąmonės srautą, psichoanalitinį metodą, sudėtingą laiko perspektyvą. Šie bruožai itin ryškūs šeštojo dešimtmečio kūryboje (pavyzdžiui, romane „Biliardas pusę dešimtos" („Billard um halb zehn", 1959). H. Böllį taip pat veikė S. Kierkegoro, T. Heckerio filosofija, G. Greeno kūryba, prancūzų „renouveau catholi ue" romanas. H. Böllio kūryboje atgyja ankstyvosios krikščionybės dvasia, savanaudiškumo ir turto aistros nesudrumstos sielos grožis. Egoistiškai, vartotojiškai visuomenei rašytojas dažnai priešina nuolankų, nusižeminusį, tačiau stabilios vidinės moralės žmogų. Jo reikšmingiausiems kūriniams būdingas destruktyvios tikrovės ir silpno, beglobio žmogaus antagonizmas. Pažemintojo žmogaus tematika šiuolaikinėje literatūroje, pabrėžia H. Böllis, žymi kokybiškai naują jos raidos etapą. Iš rašytojo kūrybos turinti spinduliuoti užuojauta. „Užuojauta — milžiniška jėga, didžiulė energija, skatinanti ir kūrybinę fantaziją"[6]. Tačiau H. Böllis įspėja, jog užuojautos ir žmogiškumo neturi nustelbti abejingumas, neviltis ir apatija. Didelę įtaką H. Böllio kūrybai turėjo katalikiškų pažiūrų prancūzų rašytojas L. Bloa. Aptardamas jo romaną „Beturčio kraujas" (1909), H. Böllis ypač pabrėžia aistringą šio autoriaus „ataką prieš abejingumą žmogiškumui ir religijai, sotų pasitenkinimą savimi, prieš turtą, biurgeriją, klerą", akcentuoja jo „antibiurgerišką, absoliutų krikščioniškumą"[7]. Panašias idėjas H. Böllis gvildena daugelyje savo kūrinių, pavyzdžiui, romanuose „Ir nepasakė nė žodžio" („Und sagte kein einziges Wort", 1953), „Namai be šeimininko" („Haus ohne Hüter", 1954), „Airijos dienoraštyje" („Irisches Tagebuch", 1957).

Žmogiškumo idėjos įprasminimui H. Böllis pasirenka kasdieninio gyvenimo sferą. Rašytojas taip apibūdino savo tematiką: „... namai, kaimynystė, gimtinė, pinigai, meilė, religija, valgymas"[8]. Iš tikrųjų namai — vyraujantis H. Böllio kūrybos įvaizdis. Taip pat ir „Grupiniame portrete su dama" namai vaizduojami kaip tvirtovė, bet ne biurgeriškąja, o egzistencine prasme,— čia

---

5 Žr.: Heinrich Böll. Zu seinem Tode. Bonn, 1965, 11, 12 p.
6 Böll H. Die Fähigkeit zu trauern. München, 1988, 151 p.
7 Böll H. Mein Lesebuch. Frankfurt am Main, 1980, 299 p.
8 Böll H. Frankfurter Vorlesungen. München, 1974, 7 p.

heroje jaučiasi pati savimi, čia ji gali atlikti humanišką pareigą padėti atstumtiesiems. Namai — riba, skirianti tikrąjį buvimą nuo priešiško pasaulio.

H. Böllis taip pat parodo, kad žmogaus savirealizacijai būtini ryšiai su kitais žmonėmis — meilės partneriu, draugais, šeima, atitinkama socialine grupe. Rašytojo žodžiais tariant, būtina priklausyti (*Gebundenheit*) apibrėžtai sferai, mikropasauliui. Tačiau bendrauti, H. Böllio nuomone, sugeba tik eiliniai, paprasti žmonės (*einfache Leute*), kurių jautrumą ir dvasios subtilumą rašytojas poetizuoja ne viename savo kūrinyje.

„Mažojo žmogaus" pasaulis H. Böllio kūryboje perteiktas adekvačiomis stiliaus priemonėmis. Sudėtinė rašytojo „humaniškumo estetikos" (*Ästhetik des Humanen*) dalis — paprastų žmonių šneka, kurios turtingumu ir išraiškingumu jis žavėjosi. H. Böllis sakė, jog po karo vokiečių rašytojai turėjo kurti naują kalbą. Jis ragino menininkus tyrinėti savo gimtąją kalbą, rinkti žodžius, studijuoti sintaksę, gilintis į jos ritmą. Kalba, ryšys su aplinka bei meilė — šie trys faktoriai, anot rašytojo, žmogų daro žmogumi. Kalba žmogui — tiltas į save (tai perteikia monologas), į kitus (dialogas), į Dievą (malda)[9]. Nors tikroviškumas — vienas pagrindinių H. Böllio principų, jis gerokai modifikuotas ir skiriasi nuo tradicinio realizmo. Kaip pastebi R. Schnellis, H. Böllio deklaruojamam „paprastumo" principui prieštarauja polinkis į patosą, sentimentalumą, simboliškumą, modernias kompozicijos priemones[10]. O vėlyvojoje kūryboje H. Böllis dažnai naudojosi dokumentinės prozos metodais, tapybos bei fotografijos technika. Savitą, dokumentinę manierą imituojantį pasakojimo būdą, kaip tikriausiai pastebės skaitytojas, H. Böllis sukuria ir romane „Grupinis portretas su dama". Nors rašytojo personažams aplinkinis pasaulis priešiškas, chaotiškas ir absurdiškas (o tai atitinka modernistinę žmogaus bei pasaulio koncepciją), jie susikuria intymią erdvę ir laikosi vidinių, etinių nuostatų. Veikėjų tarpusavio santykiams bei buities detalėms autorius dažnai suteikia simbolinę bei sakralinę prasmę, todėl kritikai H. Böllio kūrybos metodą apibūdina kaip simbolinį arba sakralinį realizmą[11].

Romanas „Grupinis portretas su dama" priklauso prie tų H. Böllio kūrinių, kurie vaizduoja ne tik asmeninius herojų likimus (kaip, pavyzdžiui, „Ir nepasakė nė žodžio", „Klouno akimis" („Ansichten eines Clowns", 1963), bet kartu aprėpia ir istorinę vaizduojamojo laikotarpio Vokietijos panoramą, kaip, sakysim, romane „Biliardas pusę dešimtos". Herojės Lenės pečius slegia „istorijos našta" — jos gyvenimo peripetijas nulemia istoriniai ir politiniai 1922—1970 m. Vokietijos įvykiai. H. Böllis daro vidinį šios panoramos pjūvį, parodydamas, jog šalies veidas — tai gyvi žmonės, kuriuos (kaip, pavyzdžiui, Lenės tėvą ar Pelcerį) netgi sunku vienareikšmiškai apibūdinti. Istorija H. Bölliui — tai politinių ir etinių, išorinių ir vidinių faktorių sąveika. Jo kūri-

---

[9] Ten pat. 12—13 p.

[10] Schnell R. Die Literatur der Bundesrepublik. Stuttgart, 1986, 89 p.

[11] Žr.: Nägele R. Heinrich Böll. Frankfurt am Main, 1976, 28 p.; Vogt J. Heinrich Böll. München, 1987, 34 p.

niuose istorinio momento charakteristika susikoncentruoja detalėje. „Detalė turi būti tiksli",— sakė rašytojas. Žinant, jog paduoti žydui cigaretę buvo tolygu mirties bausmei, nereikia net kalbėti apie koncentracijos stovyklų siaubą — šis faktas pasakęs viską[12].

Lenė — eilinė, o kartu ir nepaprasta vokietė moteris. Eilinė savo biografija, gyvenimo sąlygomis, o nepaprasta — savo požiūriu į aplinką, originalia pasaulėjauta, žmogiškumo suvokimu. H. Böllis idealizuoja ir išaukština savo heroję, visose gyvenimo situacijose išsaugojusią brangiausią vertybę — „grynąjį, naivųjį žmogiškumą" (*reine naive Menschlichkeit*).

Kaip ir dauguma kitų H. Böllio herojų, Lenė nesitaiko prie aplinkos, jos moralinių normų bei socialinių konvencijų. Pasitelkdamas gausius liudytojus, fiktyvus romano pasakotojas („autorius" — *der Verfasser*) tyrinėja Lenės gyvenimo kelią ir jo svarbiausius etapus. Panaudodamas ir kartu ironizuodamas vokiečių literatūrai būdingą auklėjamojo romano žanrinę tradiciją, H. Böllis nagrinėja Lenės jaunystės, mokymosi metus, jos santykius su šeima, draugais, visuomeninėmis institucijomis. Auklėjamajam romanui paprastai būdingas pozityvus herojaus santykis su pasauliu, herojui suteikiama galimybė tobulinti, ugdyti savimonę ir įtvirtinti save visuomenėje (tą matome, pavyzdžiui, G. Kellerio „Žaliajame Heinriche" arba Th. Manno „Užburtame kalne"). Herojaus kelias veda nuo tabula rasa iki asmenybės viršūnių. Tuo tarpu Lenė jau nuo pat ankstyvos jaunystės yra susiformavusi asmenybė, kurios pagrindiniai bruožai absoliutus dvasinis savarankiškumas, natūralumas, jutimiškumas. Pastaroji savybė itin pabrėžiama: Lenė vadinama „juslumo genijumi" (*Genie der Sinnlichkeit*). Pensione jai nesiseka matematika ir tikyba, nes šiems mokslams, anot Lenės, trūko jutiminės dimensijos. Tyras ir natūralus Lenės erotiškumas reiškiasi ne tik meilės troškimu, bet ir transcendentine būsena. Gulėdama ant šiltų viržių, ji kone fiziškai susilieja su žvaigždėtu dangumi. Šis išgyvenimas jai padeda suvokti ir Nekalto prasidėjimo fenomeną. Romane sutinkame nemažai aliuzijų į Naująjį Testamentą, audžiančių virš Lenės portreto šventumo aureolę. Lenėje slypįs iracionalumas dera prie aiškiai išreikšto fiziologiškumo, jos natūralios reakcijos į žmogaus kūną, netgi į ekskrementus. Pastarasis dalykas H. Bölliui, beje, nėra neestetinis objektas. Rašytojas žmogų traktuoja kaip intelektualinių, dvasinių, sensorinių ir fiziologinių veiksnių visumą.

Ypatingą vietą romane užima žydės vienuolės Rachelės paveikslas. Jos prototipas — filosofė, karmelitė Edita Stein (1891—1942), nukankinta Osvencimo dujų kameroje. Rachelė Lenei yra, kalbant auklėjamojo romano terminais, pedagoginis autoritetas. Tiesa, Lenė jai palanki tyrinėjimams dirva, nes Lenei metafiziniai dalykai tarsi savaime suprantami. Rachelės savitumą lemia mistikos, vaizduotės ir racionalaus mąstymo mišinys. Ji suderina mediciną, biologiją, filosofiją ir teologiją. Rachelės mistinis materializmas ne tik

[12] Böll H. Spuren der Zeitgenossenschaft. Literarische Schriften. München. 1977, 65 p.

veikia Lenės požiūrį į pasaulį, bet taip pat praturtina ir jos žmogiškąjį akiratį. Fašistinio režimo metais Lenė globoja vienuolyne besislapstančią Rachelę, nors tai buvo be galo rizikinga. Šis poelgis padiktuotas Lenės prigimties, jos spontaniško žmogiškumo. Po savo mirties Rachelė palieka paslaptingą pėdsaką — ant jos kapo žiemą pražysta rožės. Autorius ironizuoja atskirų asmenų bei institucijų reakciją į šį „stebuklą". Nors jis ir siūlo įtikinamą versiją (vienuolyno teritorijoje teka terminiai vandenys), šį klausimą palieka atvirą ir parodo, jog tiek mistinis, tiek moksliškas šio reiškinio vertinimas yra vienpusiškas ir nepaaiškina tiesos. Rachelė, kaip ir Lenė, priklauso keistuolių, autsaiderių kategorijai. Tokiu principu sugrupuoti beveik visi „Grupinio portreto su dama" personažai: viena vertus, tai žmogiškumo eksponentai (be Lenės — Margreta, Lota Hoizer, rusų belaisviai, turkų bei portugalų „gastarbeiteriai"), dažnai esantys ties asocialumo riba, ir antra vertus, prasisiekėliai, karjeristai, be skrupulų kraunantys sau kapitalą (visų pirma Hoizeriai). Tačiau H. Böllis neskirsto savo veikėjų į dvi — „buivolų" ir „avinėlių" stovyklas, kaip jis šitai darė romane „Biliardas pusę dešimtos". Pavyzdžiui, Pelceris yra tarsi minėtų grupių jungiamoji grandis, nors jo portretui nepagailėta satyrinių spalvų bei šaržo.

Tėvai Lenės asmenybės formavimuisi svarbesnės įtakos neturi. Lenės tėvas rodomas kaip talentingas karo strategas, kurio entuziazmas ir užmojai suvedami *ad absurdum*. Su Lene jį, ko gero, sieja — nepaisant jo konjunktūrinių sugebėjimų — pasąmonėje glūdintis realybės bei rizikos faktoriaus ignoravimas. Tačiau tėvo asmenyje visa tai įgauna groteskišką pavidalą. Tuo tarpu sūnus Heinrichas — labiausiai pakylėtas knygos personažas. Autorius kalba apie jo nepaprastą intelektą, poetinius sugebėjimus (jame slypėjęs Kleistas ar Hölderlinas), suteikia jam kilnių būdo savybių. Suvokdamas vokiečių tautos kaltę dėl karo, jis bando parduoti danams ginklų, ir už šį poelgį karo tribunolas jį nuteisia sušaudyti. Heinricho likimas įtaigiai rodo tragišką šviesiosios vokiečių jaunuomenės padėtį fašistinėje Vokietijoje, kuomet ir kilniausi talentai buvo verčiami paklusti brutaliam diktatūros mechanizmui. Be to, aliuzijos į minėtus praeitų amžių vokiečių klasikus leidžia Heinricho tragediją interpretuoti ir kaip amžiną vokiečių dvasios blaškymąsi tarp dviejų kraštutinumų, tarp realių gyvenimo sąlygų ir aukštų idealų.

Karo metais Lenė pakelia sunkius likimo smūgius — kaip ir tūkstančiai vokiečių moterų, ji praranda savo mylimąjį, brolį, taip pat vyrą, nors vedybos su Aloyzu ir buvo vienas didžiausių jos gyvenimo nesusipratimų, nes brutalus ir banalus Aloyzo vyriškumas nesiderino su tyra Lenės prigimtimi. Likusi našle, Lenė pradeda dirbti vainikų pynėja — simboliškas amatas pražūtin grimztančiai Vokietijai. O Pelcerio dirbtuvėje susibūręs kolektyvas pagal jėgų išsidėstymą bei politinį klimatą — tarsi to meto Vokietijos miniatiūra. Tačiau šioje mirtį nuolat primenančioje aplinkoje — vainikų paklausa katastrofiškai didėja — Lenė patiria meilę. Jos meilė rusų belaisviui Borisui — kulminacinis jos gyvenimo momentas. Kartu tai jos žmogiškumo manifestacija. Vieną dieną visų bendradarbių akivaizdoje Borisui ji paduoda puodelį kavos, žinodama,

jog šis žingsnis jai gali užtraukti mirties bausmę. Herojei tai buvo „lemtingas mūšis". Aplinkinius, tarp jų ir nacistiškai nusiteikusius kolegas, ji nugali savo „grynuoju žmogiškumu". Šiai scenai romane skiriama reikšminga vieta: Lenės gestas įgyja sakralinės reikšmės. Paties H. Böllio žodžiais, religija tai esąs pirmiausia žmonių tarpusavio, o ne abstraktus bažnytinis ryšys[13]. Tolesni romano įvykiai primena Šv. Šeimos gyvenimą, pasitaiko ir tiesioginių palyginimų: Lenė — Šv. Mergelė Marija, Borisas — Šv. Juozapas, o jų kūdikio gimimo aplinkybės — aliuzija į Kristaus atėjimą į šį pasaulį. Iš tikrųjų — naikinimo, baimės, pavojaus ir mirties akivaizdoje Lenės žmogiškumas bei aukščiausių vertybių (šeima, meilė artimui) puoselėjimas atrodo lyg stebuklas. Tai, kad H. Böllis kuria šią paralelę, aiškintina jo pritarimu ankstyvosios krikščionybės idėjoms ir gana kritišku požiūriu į bažnytinių institucijų veiklą moderniaisiais laikais. Netradiciškai H. Böllis traktuoja ir dorovės sąvoką, teigdamas, jog Kristaus laikais į kūno dalykus buvo žiūrima su daug didesne tolerancija negu dabar[14]. Kaip matėme, H. Böllis netgi mistifikuoja Lenės erotiškumą.

Lenės gyvenimo pakilimą — šeimyninės laimės apoteozę — keičia krizė: Boriso žūtis, pokario skurdas, tėvo mirtis bei — vartotojiškos visuomenės akimis — socialinė Lenės degradacija. Iškyla naujo tipo grobuonys — Hoizeriai, siekiantys išstumti Lenę iš jos namų. Visas šias negandas Lenė pakelia stoiškai. Jos nepaliečia merkantilinės, ekonominį bumą išgyvenančios visuomenės ydos. Priešingai, savo gyvenimo būdu bei vertybinėmis nuostatomis Lenė ignoruoja tos visuomenės ideologiją ir veda ją iš pusiausvyros.

Romano pabaigoje matome fizinį ir dvasinį Lenės atgimimą. Tiesa, romano hepiendas ne visai įtikinamas, nors rašytojo pažiūrų kontekste — logiškas. Lenės pažįstamų, kaimynų, nuomininkų pastangomis sustabdomas valdžios sprendimas prievarta iškeldinti Lenę iš jos namų. Savaime suprantama, H. Bölliui svarbus ne buitinis akcentas. Aprašydamas šią solidarumo akciją, H. Böllis perteikia savo požiūrį į individo santykį su sociumu apskritai.

Lenės bendrininkai, kaip jau minėjome, taip pat asocialūs elementai, į kuriuos solidūs biurgeriai žiūri su panieka. „Pagalbos Lenei komiteto" veikla bendros visuomeninės tvarkos požiūriu nepateisinama, o žmogiškumo prasme — teigiama. H. Böllis rodo individo ir visuomenės poreikių priešiškumą. Pagrindinė Lenės ir jos draugų nuostata — atsisakymas dirbti tos visuomenės labui, kitaip tariant, simuliacija. H. Böllio personažų nebaugina tai, jog šitokios pozicijos pasekmė — materialinis skurdas. Daug svarbesnė jiems dvasios laisvė, nepriklausomybė.

H. Böllio kūriniuose neretai nuskamba „rojaus" sąvoka, kurią rašytojas vėlgi gana savitai traktuoja. Rojaus būsena — tai ir yra ši dvasios laisvė, nevaržoma nei materialinės naudos siekimo, nei oficialiosios moralės. Anot „Grupinio portreto su dama" personažo Vernerio Hoizerio, Lenė savo gyve-

---

[13] Ten pat, 54 p.
[14] Žr.: Schröter K. Heinrich Böll. Reinbek bei Hamburg, 1987, 49 p.

nimo būdu taip pat propaguojanti „komunalizmą, utopinę idilę ir rojizmą (*Paradiesismus*)", t. y. rojaus ideologiją. Lenė sugeba gyventi malonumui, nors tai anaiptol ne egoistinė pozicija.

Romano pabaigoje matome ir tokią idilę, kurią apvainikuoja Lenės ir jos nuomininko, turko darbininko Mechmeto meilė. Atrodytų, jog subtilaus, rafinuoto meninio bei literatūrinio skonio herojei šis ryšys — gana atsitiktinis, galbūt daugiau fizinis (Lenė laukiasi kūdikio). Tačiau mes ją paliekame laimingą — jai, kaip ir visoms H. Böllio herojėms, meilė suteikia gyvenimo prasmę. Antra vertus, autorius atskleidžia originalų vidinį Lenės pasaulį. Jos mėgstamiausi autoriai — vokiečių literatūros klasikai Kleistas, Hölderlinas, Kafka, Traklis, Brechtas, ji tobulai groja Šubertą, tapo. Lenė — pilnavertį fizinį ir dvasinį gyvenimą turinti asmenybė, patirianti žmogiškos egzistencijos pilnatvę.

Tarsi norėdamas įtikinti skaitytoją tokios egzistencijos galimybe, H. Böllis pasirenka tyrinėjimo metodą ir Lenės gyvenimo istoriją montuoja iš kitų veikėjų pasakojimų. Ankstyviesiems rašytojo kūriniams („Namai be šeimininko", „Ir nepasakė nė žodžio") buvo būdinga psichologinė analizė ir ją atitinkantis pasakojimas pirmuoju asmeniu (vidinis monologas). Vėlyvojoje kūryboje ryškus polinkis į objektyvesnę manierą, dokumentinį bei publicistinį stilių. Lenės gyvenimo ir asmenybės istorija tarsi perlūžta įvairių personažų sąmonėje, prisiminimuose ir pasakojimuose. Šią perspektyvų įvairovę jungia autorius — kompozicinis romano centras. Pabaigoje jis pats nejučiomis įsitraukia į Lenės gyvenimo problemas ir tuo patvirtina kitų personažų nuomonę apie magišką Lenės poveikį. Romanas turi aiškią struktūrą: pirmajame skyriuje pateikiamos laikinos herojės bei svarbiausių liudininkų charakteristikos, toliau rekonstruojama priešistorė, t. y. Lenės biografija, o paskutiniuose šešiuose skyriuose priešistorės įvykiai tik epizodiškai įterpiami į pasakojimo laiką. Lenė išlieka romano įvykių centre, o jos portretas visą laiką papildomas. Skaitytojui į akis tikriausiai kris Lenės paveikslo statiškumas. Pats H. Böllis statiškumą, o ne dinamiškų įvykių vaizdavimą laikė svarbiu savo stiliaus bruožu[15]. Pasakojimo technika rodo H. Böllio polinkį į plokštuminį vaizdavimą vėlyvojoje kūryboje. Kitos „grupinio portreto" figūros taip pat turi ryškius kontūrus. Veikėjai nėra tik „šalutiniai personažai", statistai, o turi individualius likimus ir nepakartojamas charakterio spalvas. Nors H. Böllis kuria autentiškumo iliuziją, jis neslepia žaidybinio prado. Skaitytojas tesprendžia pats, kurioje plotmėje — komiškoje ar idiliškoje — H. Böllis pasiekia didesnio epinio meistriškumo.

Autorius besąlygiškai žavisi savo heroje ir iškelia ją virš visų įvykių bei personažų. Ar priimtina tokia traktuotė XX a. pabaigos literatūroje? Turbūt tenka pripažinti, jog autorius neretai nuslysta į sentimentalumo ar netgi trivialumo vėžes. „Žmogiškai dangiška" Lenė vietomis gerokai schematiška ir pernelyg tiesiai iliustruoja autoriaus koncepciją.

[15] Böll H. Spuren der Zeitgenossenschaft. München, 1977, 41 p.

H. Böllio romanas remiasi filosofo H. Marcusės mintimis apie tai, kad technokratinėje, racionaliais pagrindais sutvarkytoje visuomenėje negali visiškai atsiskleisti žmogaus prigimtis. Jutimiškumas, vaizduotė, aistros — visa tai pajungiama realybės, racionalumo principui ir desublimuojama. Šitokio požiūrio ir praktikos padarinys — „vienamatis žmogus“[16]. H. Böllis tarsi įspėja skaitytoją apie tokį vienpusiškumo pavojų. Lenė — moteris, kurioje kone tobulai sugyvena ir kūniški instinktai, ir žmogiška moralė, ir dvasiniai siekiai. Ar pavyko H. Bölliui išspręsti svarbiausią XX a. vokiečių literatūros problemą — Th. Manno, H. Hessės ir kitų rašytojų vaizduojamą dvasios ir materijos, idealo ir gyvenimo kovą — vargu ar galima vienareikšmiškai atsakyti. O kad šis prieštaravimas tebeegzistuoja ir nelengvai įveikiamas, romano tekste nuolat primena leitmotyvu einanti citata iš F. Kafkos novelės — „Kaimo gydytojas“: „su žemišku vežimu ir nežemiškais arkliais“. Ši citata — tarsi raktas į H. Böllio romano problematiką.

Trapus, beginklis žmogiškumas — pagrindinė H. Böllio kūrybos tema. Ir šiandien ji ne mažiau aktuali negu praeityje.

H. Böllis buvo įsitikinęs, jog literatūra, kaip dvasinės veiklos forma, turinti teisę idealizuoti ir atskleisti kitų gyvenimo būdų galimumą. Jis tikėjo, kad menas ir literatūra — galinga jėga, o meninę kūrybą traktavo kaip vienintelę „laisvės raiškos formą šioje žemėje“. Poezija — dinamitas šio pasaulio sistemoms. Rašytojas atmetė nuomonę, kad poezija esanti netiksli, kad ji nesugebanti išreikšti tiesos[17]. Nobelio premijos įteikimo proga H. Böllis kalbėjo apie „poezijos išminties pergalę“[18], kuria jis pats tikėjo iki pat gyvenimo pabaigos.

Jadvyga Bajarūnienė

---

[16] Marcuse H. Der eindimensionale Mensch. Neuwied und Berlin, 1970, 91—93 p.

[17] Böll H. Aufsätze — Kritiken — Reden I. München, 1976, 15, 205, 208 p.

[18] Böll H. Spuren der Zeitgenossenschaft. München, 1977, 24 p.

HEINRICH

BÖLL

GRUPINIS PORTRETAS SU DAMA

Paklaustas,
kaip ar kodėl
parašiau vieną ar kitą
kūrinį, visada sutrinku. Labai
norėčiau ne tik paklaususiam, bet ir pats sau
nuodugniai tą paaiškinti, bet niekaip nesugebu. Aš negaliu atkurti to ryšio, bet trokščiau bent jau apie savo parašytus kūrinius kalbėti ne kaip apie kokį mistinį nutikimą, o kaip apie tiltų statybą ar bandelių kepimą. O kadangi literatūra, kaip jau įrodyta, bendru turiniu, perduodama informacija ir forma veikia atpalaiduojamai, tai būtų labai pravartu atskleisti, kaip ji atsiranda,
kad būtų dar daugiau naudos. Ir kas gi tai,
ko aš pats net bendrais
bruožais negaliu
paaiškinti?

Iš H. Böllio kalbos, pasakytos 1973 m.
gegužės 2 d. Stokholme Nobelio premijos
įteikimo proga

NOBELIO
PREMIJOS
LAUREATAI